



SLOVENŠČINA DANES

– UVODNIK V TEMO –

Emica Antončič

**Kam smo prišli
in kam gremo**

3

JEZIKOVNA POLITIKA

Simona Bergoč:

**“Jezikovna politika je za politične odločevalce
vselej dokaj marginalna tema.”**

11

SLOVENŠČINA V VISOKEM ŠOLSTVU IN ZNANOSTI

Dean Komel

**Jezik tako, kot je. Jezik,
tako kot je.**

19

Manca Erzetič

Hišniki v hiši biti

23

Tom Turk

**Slovenščina na
univerzah ne bo zamrla
zaradi nekaj ur
predavanj v angleščini,
ampak zaradi vse bolj
razširjene brezbržnosti
do jezika**

34

Antonija Holcman

**Narod, ki nima svojega
znanstvenega jezika,
nima svoje znanosti**

42

Monika Kalin Golob

O rektorju in lektorju

49

ANGLEŠČINA, DVOJEZIČNOST

Nada Šabec

**O angleščini, njeni vlogi v svetu in v
slovenskem visokošolskem
izobraževalnem sistemu**

65

Marta Pirnat-Greenberg

**Jezikovno odraščanje
ameriško-slovenskih
milenijcev**

81

SLOVENŠČINA PRI MANJŠINAH, IZSELJENCIH IN ZDOMCIH

Herta Maurer-Lausegger

**Slovenščina na dvojezičnem
avstrijskem Koroškem**

89

Matejka Grgič

**Slovenščina
v Italiji danes**

95

Valerija Perger

**Na tleh leže slovenstva
stebri stari ... to je
slovensko Porabje danes**
102

Marjana Mirković

O ohranjanju slovenščine na Hrvaškem
109

Nadia Molek

Kako je s slovenščino v Argentini
119

Saška Štumberger

**In tud z mojim staršam se pogovarjam
nemško, oni pa slovensko nazaj ... da se
najboljše zastopimo**
127

GOVOR, NAREČJA

Hotimir Tivadar

**Položaj pravorečja in retorike v
sodobnem svetu**
135

Grant Lundberg

**Izenačevanje
narečij**
152

JEZIKOVNA NORMA, LEKTORIRANJE

Helena Dobrovoljc

**Slovenski pravopis med
jezikovnim sistemom,
rabo in uporabnikom**
157

Petra Koršič

**Jezik je sredstvo
za misel in hkrati
dom(ovina) misli**
193

Kristina Pučnik:

**“Svoje delo zaznavam
kot stalno hojo med
uporabniki jezika in
predpisi.”**
203

Tina Lengar Verovnik

**Jezikovni kotički za
sodobno rabo – in
sodobnega uporabnika**
177

Darja Tasič

**Kdo se bolj kot lektorji
zaveda pravega stanja?**
210

SLOVENŠČINA V MEDIJAH

Tatjana Pirc

Pet minut za lepši jezik
215

SLOVENŠČINA V DRUŽINI IN ŠOLI

Katarina K. Erzar

**Prava beseda na pravem
mestu: otrok in njegov
vstop v jezik**
239

Zoran Božič

**Stoji učilna
zidana**
251

**Anketa o slovenskem
jeziku v našem
izobraževalnem sistemu**
267

UVODNIK V TEMO

Kam smo prišli in kam gremo

Emica Antončič

Okvirna zamisel za to tematsko številko Dialogov se je porodila na predlanskem družabnem srečanju skupine slovenistov. Generacija, ki se je vpisala na ljubljansko slavistiko jeseni 1977, leto po tem, ko je njihov profesor slovenskega knjižnega jezika Jože Toporišič prvič izdal svojo Slovensko slovnico in ko so že izhajali posamezni zvezki Slovarja slovenskega knjižnega jezika, se na Cankarjevem Rožniku tradicionalno srečuje vsako pomlad. V tej generaciji, ki je danes na vrhuncu svojih poklicnih moči, seveda prevladujejo učiteljice in učitelji na vseh nivojih, od osnovnih šol do fakultet, kar precej jih je zaneslo v knjižničarstvo in lektoriranje, vmes pa se najde še kakšen jezikoslovec in – kot se za slavistiko spodobi – pesnik in pisatelj, pa urednica in novinarka. Nekaj jih je določen čas opravljalo tudi delo lektorjev slovenščine po tujih univerzah. Kot običajno je beseda tekla o takšnih in drugačnih poklicnih pripetljajih in izkušnjah, a ob nekaterih zgodbah se ni bilo mogoče izogniti vtisu, da doživljamo spremembe, ki povzročajo cmok v grlu: kolegica je zapustila poučevanje v srednji strokovni šoli, ker ob zmeraj manj sposobnih in zainteresiranih mladih, ki se vpisujejo na te šole, ni več mogla ustvarjalno delati; kolegice lektorice se srečujejo z zmeraj slabšo splošno pismenostjo, hkrati pa jim samooklicana množica “lektorjev” s ceneno konkurenco otežuje preživetje. Takrat še sploh nismo govorili o problemu slovenščine kot učnega jezika na univerzah in tudi ko sva s sorednico Darjo Tasič, ki je bila pobudnica omenjene debate, začeli to pomlad vabiti piske in pisce člankov k sodelovanju, se je javna debata komaj začenjala. Šele poleti se je razplamtela do te mere, da so jo nekateri poimenovali kar za novo jezikovno pravdo. Med pripravami nam je odprla oči, da smo začeli jezikovno problematiko opazovati širše.

Problem vsakršnih razprav o jeziku pri Slovencih je ta, da jih zelo hitro spustimo na raven pisem bralcev in poslušalcev o pravopisnih in pravorečnih napakah, in o tem, kaj je prav in kaj narobe, če se temu uspemo izogniti, pa zagotovo zapademo v jamranje o ogroženosti slovenščine. Takšen odnos je seveda zgodovinsko pogojen, saj so se Slovenci v zgodovini za razvoj in ohranitev svojega knjižnega jezika kot najvišje in standardizirane zvrsti morali boriti in braniti pred večjimi jeziki, predvsem nemščino in srbohrvaščino. Zato se je leta 1991, ob osamosvojitvi, zdelo, da je slovenščina dosegla polno funkcionalnost in da je končno nič več ne ogroža. Seveda je bilo treba opraviti še veliko dela pri izdajanju temeljnih priročnikov, kar še zmeraj poteka, a vedno večje število tujcev, ki so se je učili, je vzbujalo občutek, da postaja pomembnejša in da se širi. Etnična identiteta večinskega prebivalstva nove države Slovenije se je pokrila z državljansko identiteto. Za razliko od Srbov in Hrvatov, ki so začeli čistiti in spreminjati svoj knjižni jezik, da bi ga čim bolj ločili od nekdanje srbohrvaščine, je bil pri Slovencih purizem vržen na smetišče zgodovine in prevladalo je navdušenje nad živahnim dogajanjem na vseh jezikovnih ravneh, zaradi katerega se je tudi del jezikoslovne stroke začel zavzemati za nekakšen *laissez faire*. Urad za slovenski jezik, ki je bil kot del vladnega aparata ustanovljen leta 2000, je bil že po dveh letih degradiran v nižjo formalnopravno obliko. Očitno je slovenska politika presodila, da za jezik na tako visoki ravni ni potrebno več skrbeti. Da je z vstopom v EU slovenščina postala eden od enakopravnih evropskih jezikov, se je Slovencem zdelo imenitno, da se ne bo uveljavila v bruseljskih pisarnah, pa pričakovano, saj so bili tovrstnih razmerij vajeni še iz stare prestolnice, Beograda.

Politika je v tem obdobju porabila več energije za izgrajevanje izobraževalnega sistema, saj je obveljalo, da je za uspešno družbo treba ljudi čim bolj izobraziti. In tako je Slovenija doživljala šolske reforme kot po tekočem traku.

Ko je na začetku tega spisa omenjena generacija slovenistov začejala šolanje, gimnazije niso bile najbolj priljubljene, ker so dijake samo pripravljale na študij. Marsikdo od nas si jo je zato moral izboriti, saj je pri starših veljalo za bolj praktično končanje kakšne druge srednje šole, ki je že zagotavljala poklic.

Z novim sistemom veljajo v očeh današnjih staršev nekaj samo še gimnazije, visokošolska diploma pa naj bi bila zagotovilo za soliden življenjski standard. V tekmovalni liberalni družbi, ki verjame v permanenten razvoj in izključno odgovornost posameznika za lastno življenjsko zgodbo, se ambicije ljudi večajo, tudi glede uspešne prihodnosti otrok. 98 % osnovnošolcev se vpiše na srednje šole, več kot 65 % teh nadaljuje šolanje na terciarni stopnji. Več kot 40 % vseh srednješolcev se šola na gimnazijah. Pouk v osnovnih in srednjih šolah je neselektiven, tri petine osnovnošolcev je odličnih ali prav dobrih, v srednji šoli ne pade nihče. "Odstotek študentov v sedanjih generacijah je tako velik, kot še nikoli, in nujno presega število izjemno inteligentnih in ustvarjalnih (danes je v Sloveniji ljudi z doktoratom dvakrat več, kot je bilo pred 70 leti vseh študentov vseh letnikov skupaj.)"¹ Da bi to dosegli, je bilo treba nujno znižati kriterije zahtevnosti na vseh ravneh šolanja.

1 Matjaž Mulej: Prihodnost Maribora, v: Dialogi 5-6/2016, l. 52, str. 108

Takšna hiperprodukcija formalno nadizobraženih kadrov ima konkretne posledice tudi za javno rabo slovenščine. Mladi, ki se prebijajo skozi šolanje z vztrajnostjo in memoriranjem, ne obvladajo pa logičnega in kritičnega razmišljanja, tudi težko izražajo svoje misli. Po študiju prihajajo na poklicne položaje in družbene funkcije, v katerih bi se morali jasno in gibko izražati, a mnogi žal le "jecljajo". V državah, ki imajo sorazmerno majhno populacijo, je pomanjkanje ljudi, ki bi poleg ozke strokovne usposobljenosti preogli še ustvarjalno razmišljanje in splošno kulturno razgledanost, hitro opazno. Se še spominjate nekdanjega mariborskega župana Franca Kanglerja in njegovih kanglerizmov? Vas bolijo ušesa ob retoriki številnih novih poslancev? S podobnim položajem se je slovenska družba spopadala že po drugi svetovni vojni, ko je bilo treba hitro zapolnjevati kadrovske praznine in ko zaradi družbenih sprememb pisanje, javno objavlanje in govorjenje ni bilo več domena samo intelektualnih elit. V takih razmerah se je izoblikoval poklic lektorja, katerega naloga je bila, da je jezikovno slabotna besedila popravil tako, da so postala primerna za objavo. Danes imajo lektorji morda največ dela prav z diplomskimi nalogami množične študentske populacije.

A o tem se v politiki ne govori, kajti v demokratični družbi morajo vsaj na deklarativni ravni vsi dobiti priložnost za izobrazbo in samouresničitev, čeprav socialne razmere mnogim tega dejansko ne dopuščajo več. Ne govori se tudi o nezainteresiranosti mladih, ki se pod diktatom takšne miselnosti "morajo" izobraževati. Tu in tam kdo na univerzitetni ravni sarkastično pripomni kaj o študentih, ki ne berejo ali pa berejo kvečjemu tabloide in poslušajo Modrijane. Ampak to je hitro skritizirano kot intelektualni elitizem.

Od ene univerze po drugi svetovni vojni smo v Sloveniji prišli do današnjih štirih, ob njih je v državi še cela kopica visokošolskih središč. Slavistika na ljubljanski Filozofski fakulteti je bila v času naše generacije edino mesto za univerzitetni študij slovenščine v Sloveniji, osnovnošolski učitelji pa so se izobraževali na dvoletnih pedagoških akademijah. Danes je mogoče slovenščino študirati na vseh štirih univerzah. Izobraževalni sistem je postal velik biznis. Seveda to ni slovenska posebnost, a v majhni državi se stvari ob gospodarski krizi tudi hitreje obrnejo in sesujejo. Prenapihnjeni izobraževalni balon je nenadoma začel puščati. Podatki o vpisu v zadnjem študijskem letu na primer kažejo, da bo študijski program slovenščine na dveh najmlajših univerzah zamrl. Generacije se manjšajo, povpraševanje po poklicih s končano srednjo šolo pa marsikoga zadrži, da se ustavi v realnosti. Nekaterim šolam že grozi zapiranje, posamezni študijski programi se ukinjajo. In česa so se rektorji domislili za reševanje eksistence šol in na njih zaposlenih? Uvoza tujih študentov, seveda. Vaba pa niso odlični profesorji in kvalitetni študijski programi, ampak predavanja v angleščini, jeziku globalne znanosti.

Zagovorniki uvajanja angleščine na slovenske univerze se sklicujejo na nujno internacionalizacijo znanosti in visokega šolstva. Bilo bi preenostavno, če bi sedanjo jezikovno pravdo razumeli zgolj kot konflikt med nacionalnim (starim) in globalnim (modernim). Ker smo še zmeraj (in v Evropi ta hip morda celo zmeraj bolj) potopljeni v mišljenjske okvire nacionalnega, ne moremo razpredati o tem, ali bo ena od končnih posledic globalizacije nekje v daljni prihodnosti izumrtje jezikov kot zunanje prepoznavnih in najočitnejših znakov zamišljenih skupnosti narodov. Lahko pa opazujemo, kaj se dogaja ta trenutek.

Stavek v predlogu sprememb in dopolnitev *Zakona o visokem šolstvu*, okoli katerega se je razplamtela divja polemika, pravzaprav ni bistven, kajti proces izrinjanja slovenščine z univerz

poteka že nekaj časa, le da se o tem v širši javnosti ne ve kaj dosti. Primerov, ko profesorji na posameznih fakultetah ljubljanske univerze zaradi enega samega Erasmusovega študenta celotnemu letniku slovenskih študentov cel semester predavajo v angleščini, je vsak dan več. Ti profesorji kršijo veljavni zakon o visokem šolstvu, a dekani ne ukrepajo. Slovenski študentje se pritožujejo med sabo, navzven pa ne, saj kdo bi pa tvegala konflikt, ki bi lahko ogrozil njegovo šolanje. Študentske organizacije molčijo. Groteskno pri tem je, da nimajo težav z razumevanjem teh predavanj samo slovenski študentje, od katerih vsi angleščine še zdaleč ne obvladajo dovolj dobro (kar nas, mimogrede, vrača k nižanim kriterijem zahtevnosti v srednjih šolah in množičnosti študija), ampak da ta osamljeni tuji Erasmusov študent zna angleščino še veliko slabše in da se profesor prilagaja nekemu, ki tega sploh ne zmore sprejeti. Tu se vprašamo, ali je profesor samo naivno navdušen nad tem, da je dobil tujega študenta in je zato v hipu pripravljen narediti vse, da mu ustreže, in pri tem pozabi na ustavne pravice svojih slovenskih študentov, ali pa si samo poenostavlja delo, ker za dodatne konzultacije z Erasmusovimi študenti ni plačan. Karkoli že, o dogajanju pričajo tudi informativni materiali Univerze v Ljubljani, namenjeni tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva. V *Informacijah o vpisu za tuje državljane na Univerzo v Ljubljani* iz leta 2008 še piše: "Študij se izvaja v slovenskem jeziku. Vse pogosteje fakultete nudijo tudi konzultacije s tujimi študenti v angleškem jeziku. Vsi tuji študenti morajo pred vpisom v 2. letnik opraviti izpit iz slovenščine na srednji ravni zahtevnosti." Iz letošnjih informativnih materialov Univerze v Ljubljani pa lahko izvemo, da je izpit iz slovenščine na ravni B pogoj za vpis samo še na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, na študijskem programu novinarstva na Fakulteti za družbene vede, na Fakulteti za farmacijo, na študijskem programu pedagoške matematike na Fakulteti za matematiko, na Fakulteti za upravo in na Zdravstveni fakulteti, na Filozofski fakulteti pa za vpis na študijske programe slovenistike, medjezikovnega posredovanja, psihologije, primerjalne književnosti, splošnega jezikoslovja in primerjalnega jezikoslovja. Na smereh torej, ki so ali povezane s samim slovenskim jezikom in kulturo ali pa ki izobražujejo za poklice, ki imajo opraviti z množicami, govorečimi slovensko. Z ljudstvom, torej.

In tako smo prispeli tja, kjer je začel Primož Trubar. Trubar se je gibal v intelektualnem in cerkvenem prostoru takratne srednje Evrope, ki je še uporabljal latinščino, ki pa se je že postopoma umikala živim ljudskim jezikom. Ko se je odločil za reformatorski koncept in se podal v protestantstvo, je kot pridigar nagovarjal vernike po različnih slovenskih deželah. Ko mu je bila z izgonom v Nemčijo ta možnost odvzeta, se je odločil, da svoje nauke ljudstvu posreduje z novim medijem – knjigo. Pri tem se je lotil peklensko težkega dela, ustvariti knjižni jezik, razumljiv govorcem različnih slovenskih narečij, ter izbire in prirejanja pisave. Njegov idejni reformatorski projekt je propadel, zatrla ga je močna katoliška protireformacija, ostal pa je njegov utilitarni izdelek: prva varianta osrednjeslovenskega knjižnega jezika. Ta se je v različnih zgodovinskih turbulencah preoblikovala v sodobno standardno slovenščino, Trubarjeva vloga in pomen nastanka slovenskega knjižnega jezika pa sta se v procesih nacionalnega osamosvajanja in konstruiranja naroda kot namišljene skupnosti romantizirala. Del današnje slovenske univerzitetne inteligence, ki je v nacionalni državi komaj prav zaživela, se danes odloča opustiti slovenščino kot učni jezik na najvišjem nivoju in kot znanstveni jezik. To, kar je Trubar mukoma

zgradil iz praktično uporabnih razlogov, njegovi potomci iz podobnih razlogov začenjajo lahkočno razgrajevati. Uspeh njihovega projekta je tudi negotov, a stranske posledice bodo trajne: jezik, ki izgubi svoje najvišje zvrsti, se slej ko prej omeji na zasebno rabo in v končni fazi obsodi na izumrtje.

Če je Trubar dobro vedel, kaj počne, in je v vrenju takratne Evrope mislil predvsem na svoje rojake, mislijo današnji univerzitetni "internacionalisti" predvsem na ohranjanje svoje eksistence in prenapihnjega izobraževalnega sistema. A njihova usmeritev ni videti prav dobro premišljena, saj pozabljajo, da gredo najboljši študentje predvsem tja, kjer so najboljši profesorji, ne glede na jezik, v katerem predavajo. Spregledali so tudi, da se marsikateri mladi iz sosednjih držav in nekdanjega jugoslovanskega prostora že pripravljajo na zeleni študij v Sloveniji tako, da se uči slovenščine. To je tudi tisti prostor, v katerem naš izobraževalni sistem poznajo in cenijo, torej nekakšen naravni bazen, iz katerega prihajajo res zainteresirani tujejezični študentje, ne pa kratkotrajni medkulturni Erasmusovi turisti. Ne opazijo tudi, da je internacionalizacija znanosti in visokega šolstva, na katero se sklicujejo, v dobršni meri tudi kolonizacija, saj ta internacionalizacija poteka zmeraj bolj v eni smeri. V zahodni in predvsem ameriški znanstveni in visokošolski prostor se pretaka znanje s pomočjo institucionaliziranih oblik, kot so na primer migracije znanstvenikov iz Evrope in tretjega sveta v ZDA ali posel z angloameriški znanstvenimi revijami, ki jih slovenski sistem vrednotenja znanstvenih objav tako kuje v nebo, za katere pa morajo avtorji pisati in recenzirati brezplačno ter predajati vse svoje avtorske pravice, te pa potem ti založniki tržijo po tako visokih cenah, da si jih naše knjižnice ne morejo privoščiti. Slovenski "internacionalisti" tudi pozabljajo, kakšna je običajna raven angleščine, ki se uporablja npr. na mednarodnih konferencah kot nekakšna bergla za sporazumevanje vseh z vsemi. V takšnih komunikacijah se izgubljuje številne podrobnosti in bistveni odtenki, prenos informacij je poenostavljen. Za resno znanstveno objavljanje v angleščini je zato potrebna pomoč lektorja, ki je materni govorec angleščine, ali prevod, ki ga napravi takšen strokovnjak ob avtorjevem sodelovanju. Predavanja v angleščini bodo kratkoročno morda res ohranila naš izobraževalni sistem pri življenju, dolgoročno pa ga bodo oslabila, saj se bo ravno zaradi jezikovnih zagat nujno znižal nivo prenašanja znanja. In to bo že druga kvalitetna degradacija slovenskih univerz v zadnjih dveh desetletjih.

Zagotavljanje "internacionalistov", da pri nas vendar skrbimo za slovensko znanstveno terminologijo, propadanja te zvrsti slovenščine ne bo zaustavilo. Tako kot pri že obstoječih predavanjih v angleščini imamo namreč tudi tu opraviti z golim dejstvom, da je skrb za slovensko terminologijo že dolgo prepuščena stanovskim društvom, torej zastojnemu popoldanskemu delu strokovnjakov, ki so hkrati tudi ljubitelji slovenščine.

Razumevanje jezika zgolj kot orodja, ki ga je mogoče preprosto zamenjati, je hudo poenostavljanje. Kajti, kot je zapisal pokojni Aleš Debeljak: "Slovenščina je več kot le instrument formalne komunikacije ali jezik, ki ga po naključju govorimo. Ko se zanemarja, omalovažuje ali krši njena javna uporaba, gre v izgubo nek kompleksen simbolni svet, v izgubo gre posebna resnica kolektivne mentalitete. *Kar je slabo rečeno, je tudi že slabo mišljeno*, trdi Theodor W. Adorno. Dobro, se pravi, z vsem svojim bitjem, pa najbrž lahko mislimo le v tistem jeziku, ki nam ponuja intimno sposobnost, da znamo v njem *ljubiti, moliti in peti*. S tega vidika ni težko razumeti, da je osnovna prvina kulturne identitete materni jezik, ki bi ga združena Evropa mo-

rala spoštovati in ohranjovati. Če tega jezika namreč ne uporabljamo za vse pretanjene izrazne oblike (trženje, gospodarstvo, znanost, uprava, medicina), v katerih šele lahko pride do besede pretanjeni pogled na resničnost, je to pravzaprav še vedno le jezik nerazvitega naroda.”²

Aleš Debeljak je to zapisal v eseju, ki ga je predstavil na enem od številnih srečanj evropskih intelektualcev, ki se v EU še kar množijo, in kamor so kot predstavnika Slovenije najpogosteje vabili prav njega. Bil je svetovljan, a tiste vrste, ki nikoli ni pozabil na svojo kulturno in nacionalno identiteto. Ravno tako, kot je ni pozabil Trubar v nemškem izgnanstvu. Aleš Debeljak je zmeraj poudarjal, da kozmopolitizem povezuje, ne da bi poskušal poenotiti. Ves čas se je zavedal pokroviteljske drže in večvrednostnih občutkov zahodnih intelektualcev in se jezil, ker so številni srednje- in vzhodnoevropski intelektualci zavestno sprejeli vlogo “revnih sorodnikov”, da bi naredili vtis na svoje bogate bratrance v Zahodni Evropi. Na to me je opozoril, že veliko preden sem sama doživela, kako so v teh intelektualnih krogih določene zamisli dobrodošle le, če ustrezajo zabetoniranim predsodkom in stereotipom o Vzhodu in Jugu in če služijo njuni normalizaciji po zahodnih kriterijih, ko pa se dotaknemo novodobnih oblik koloniziranja tega Vzhoda in Juga, njihovo zanimanje takoj splahni.

Tovrstna internacionalizacija je daleč od ideala večstranskih medosebnih in mednacionalnih oplajanj z znanjem in tudi od vsakršnega kozmopolitizma. A zagovorniki internacionalizacije slovenskega visokega šolstva do takšnih spoznaj očitno še niso prišli.

Dvojezičnost Slovincem ni tuja, saj so tako rasli že naši stari in prastari starši v mešanih meščanskih družinah in izobraženskih slojih v Avstro-Ogrski, obstajala je tudi v Jugoslaviji in danes v njej vzgajajo svoje otroke vse številnejše narodno mešane družine znotraj in zunaj meja Slovenije. Razlogov za strah pred njo ni, a treba je ostati realen in se zavedati, da čeprav se starši še tako trudijo, prevlada zmeraj jezik, ki je v življenjskem okolju primaren. Primaren pa je lahko samo jezik, ki je polno funkcionalen, ki se samozavestno uporablja na vseh ravneh in v vseh zvrsteh in ga ljudje ne opuščajo zaradi manjvrednostnih občutkov. Jezikovna samozavest pa je v veliki meri odvisna od ekonomske moči neke skupnosti. Gospodarska kriza je razkrila, da se za preživetje niso pripravljene odreči svojemu jeziku samo na univerzah, ampak tako ravna tudi delovni migranti z obmejnih področij severovzhodne Slovenije, ki v želji po boljšem življenju svoje otroke vpisujejo v avstrijske vrtce in šole. Poznamo tudi obratne primere na mejah slovenske države, a sklop, ki v teh Dialogih popisuje stanje slovenščine pri manjšinah in izseljencih, pripoveduje morda zgodbo, na katere začetku stoji danes tudi slovenščina v matični državi.

Družbeni premiki so tektonski in tako hitro, kot se spreminja jezik, se spreminja tudi njegov družbeni položaj. V tej številki smo poskušali zajeti vsa tista področja, za katera se zdi, da na njih prihaja do največjih sprememb. Zato smo poleg dogajanja v visokem šolstvu in znanosti, vplivov angleščine ter že omenjenega sklopa o manjšinah in izseljencih, zajeli tudi položaj slovenščine v celotnem izobraževalnem sistemu, spremembe v družinski jezikovni vzgoji, vpliv novih tehnologij, medijski jezik, zamiranje narečij, problematiko normiranja knjižnega

2 Aleš Debeljak: Koncentrični krogi identitet. V: *Evropske pisave*. Urednici Ursula Keller, Irma Rakusa. Aristej, Maribor 2004.

jezika in jezikovnih priročnikov ter lektoriranja oziroma jezikovnega svetovanja in seveda jezikovno politiko. Kot je običajno pri takšnih projektih nam zamišljenega ni uspelo uresničiti v celoti, a odpovedi, ki jih urednici nisva mogli nadomestiti, je bilo malo, odziv avtorjev pa nadpovprečen, kar samo po sebi priča o aktualnosti in pomembnosti teme. Samo upamo lahko, da jo boste kot tako prepoznali tudi bralci. To številko lahko berete s kateregakoli konca in katerikoli posamezen prispevek, a sestavili smo jo tako, da teme prehajajo ena v drugo in se smiselno povezujejo. Če jo boste brali po vrsti, se vam bo v plasteh odstirala in oblikovala slika o slovenščini danes.



Simona Bergoč:

**“Jezikovna politika
je za politične
odločevalce vselej
dokaj marginalna
tema.”**

Pogovarjala se je *Emica Antončič*

Sociolingvistka Simona Bergoč vodi Službo za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo od leta 2011. Ker je Služba edini organ v vladnih strukturah, ki je zadolžen za pripravo programov jezikovne politike, opravlja doktorica Bergoč dejansko najodgovornejše delo na tem področju v državi.

V svoji strokovni karieri se je srečala s slovenščino na številnih praktičnih področjih: bila je lektorica na Regionalnem RTV Centru v Kopru, poučevala slovenščino na osnovnih in srednjih šolah ter predavala na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem. Kot raziskovalka je sodelovala tako pri nacionalnih kot mednarodnih projektih s področja jezika v družbi. Doktorirala je leta 2008 s temo o vlogi jezika pri konstrukciji narodne in državne identitete. Na podlagi raziskovalnih izkušenj je leta 2010 izdala monografijo z naslovom *Slovenščina med Balkanom in Evropo*, o slovenščini in njenih govornicah in govorkah v obdobjih politične odcepitve in integracije.

Da bi v to tematsko številko zajeli tudi jezikovno politiko, smo ji postavili nekaj vprašanj.

Služba za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo, ki jo vodite, je naslednica Sektorja za slovenski jezik, ta pa je nastal, potem ko je bil ukinjen Urad za slovenski jezik. Koliko sta po vašem mnenju ta degradacija in krčenje formalne oblike posledica čisto določene politike in koliko sprememb v položaju slovenščine po osamosvojitvi? Ali je to vplivalo na suverenost in moč same Službe? In še: kakšna je trenutno kadrovska zasedba Službe?

Urad za slovenski jezik je bil ukinjen leta 2002, deloval je na ravni Vlade RS, kasnejše pojavne oblike kot sektor ali služba so delovale znotraj Ministrstva za kulturo, tako je tudi danes. Statusna oblika seveda zelo vpliva na pristojnosti in moč organizacijske enote. Vladni urad ima možnost bolj enakopravnega razmerja do drugih ministrstev. To je zelo pomembno, saj komunikacija prežema vse pore javnega življenja, od šolstva do gospodarstva. Notranja organizacijska enota ministrstva ima sicer možnost in pravzaprav službeno dolžnost opravljati medresorska usklajevanja, vendar posredno, preko ministra. Velikokrat se zgodi, da strokovna služba ne deli mnenja z ministrom. Če bi bila *Služba za slovenski jezik* organizirana kot vladni urad, bi bila popolnoma avtonomna tudi na ravni javnega izjavljanja strokovnih stališč. Ne nazadnje bi tak status tudi bolj ustrezal delovnemu področju Službe, kot ga opredeljuje *Nacionalni program za jezikovno politiko*. Jezikovna politika pomeni celostno delovanje in urejanje javne komunikacije, seveda na strokoven, pregleden in vključujoč način, kar pomeni ukvarjanje tako s slovenščino v vseh javnih položajih kot tudi z drugimi jeziki, ki jih v Republiki Sloveniji uporabljajo različne skupine govorcev. V resnici je jezikovna politika v kontekstu drugih dnevopolitičnih preokupacij za politične odločevalce vselej dokaj marginalna tema. Nekaj več zanimanja zanjo vznikne ob občasnih konkretnih dogodkih, npr. ob sprejemanju novele visokošolskega zakona, ko trčita dva sistema vrednot ali dve načeloma izključujoči si pravici, ki ju je treba uravnoteženo vgraditi v pravno normo.

Trenutno so v Službi za slovenski jezik poleg mene zaposleni še štirje sodelavci (od tega dve slovenistki), ena sodelavka se nam pridruži prihodnji mesec. Za nami je razburkano kadrovsko leto, saj smo v enem letu doživeli štiri prihode in odhode sodelavcev iz razlogov, ki s siceršnjim delom službe niso povezani. Lahko si predstavljate, kako tovrstne kadrovske razmere vplivajo na delovni proces, klimo in motivacijo zaposlenih.

Služba oz. Ministrstvo za kulturo je v maju podala mnenje in potem še pripombo oz. nasprotovanje tistim členom *Predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*, ki se nanašajo na slovenski jezik in so v visokošolski javnosti vzbudili žolčne polemike. Kolikor nam je znano, je bila nato na Vladi sprejeta samo ena predlagana sprememba, vsi drugi člani, pri katerih ste opozarjali predvsem na možnosti kršenja jezikovnih pravic slovenskih študentk in študentov, pa so ostali nespremenjeni. Pri tem ste se sklicevali tudi na *Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* in Ustavo. Istim členom je nasprotovala tudi Služba Vlade za zakonodajo. Kako si razlagate dejstvo, da Vlada ne upošteva lastne zakonodaje in resolucij?

Na tem mestu bi ločila dve ravni: raven predpisov in raven strateških dokumentov. Strateški dokumenti so v primerjavi s predpisi bolj razvojne projekcije in se izvajajo v skladu s finančnimi in organizacijskimi možnostmi danega obdobja. Niso pravno zavezujoči niti iztožljivi. Po drugi strani so zakoni zavezujoči in vsebujejo sankcije za kršitelje. Glede konkretnega primera, ki ga navajate v zvezi s pomisleki Službe Vlade RS za zakonodajo (SVZ), bi rekla, da ni šlo za vprašanje zakonitosti, temveč nomotehnično pripombo. Namreč, SVZ je v svojem mnenju izrazila zadržek glede števila in obsega izjem od osnovne določbe, da je učni jezik slovenski. SVZ je skratka izpostavila nomotehnično priporočilo, da naj bi predpisi ne uzakonjali preveč odstopanj od osnovne zapovedi, saj s tem izgubljajo svojo učinkovitost. To priporočilo potemtakem ni povezano z zakonitostjo kot tako, je pa zagotovo opozorilo na paradoksalni razkorak med osnovno zapovedjo in izjemami. Je pa zelo podoben zadržek izpostavila tudi Zakonodajno-pravna služba RS, kar pomeni še dodatno potrditev, da predlog člena morda ni bil dovolj dobro premišljen.

Ob zadnjih dogodkih se zdi, da na jezikovno politiko močno vplivajo različni interesi, da zato ni več uravnotežena, ampak niha med skrajnostmi, kot so na eni strani rigorozne glasbene kvote, na drugi pa potencialno izrinjanje slovenščine z univerz. Kako vi na svojem položaju občutite to dogajanje?

Strinjam se z vami, da gre za skrajnosti in da bi nekoliko več treznega razmisleka pripeljalo do boljših rešitev, ki bi lahko upoštevale različne interese celo vzporedno. Sama se kot sociolingvistka pri svojem delu držim načel strokovnosti, v politiki pa je tako, da gredo zadeve velikokrat svojo pot, ki jo usmerjajo interesi različnih deležnikov.

Gradiva, ki jih pripravljate in ki so objavljena na spletni strani Ministrstva za kulturo, kažejo, da opravlja Služba zelo široko in zahtevno strokovno delo, ob tem pa me zanima, koliko ne ostanejo ta gradiva le “črka na papirju”. Znano je namreč, da proračunska sredstva na primer niso omogočila izvedbe vseh aktivnosti, predvidenih v *Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011*, razen za jezikovno politiko oz. delovanje vaše Službe. Kakšno je trenutno stanje z uresničevanjem *Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018*, predvsem kako se uresničujejo akcijski načrti za jezikovno izobraževanje in jezikovno opremljenost, in to zlasti v tistih delih, ki niso del stalnih dejavnosti vladnih organov, pokritih z rednimi sredstvi?

Tudi aktualni nacionalni program z akcijskima načrtoma ima težave z uresničevanjem. Resnici na ljubo je treba priznati, da se pripravljavci strateških dokumentov že v začetku, torej ob snovanju dokumentov, zavedamo, da vsega ne bo mogoče realizirati. Poleg tega je vsako ministrstvo odgovorno za svoj resor in ukrepe s svojega področja. Kljub temu smo ta proces želeli dodatno družbeno ozavestiti, zato smo ustanovili vladno medresorsko delovno skupino za spremljanje uresničevanja nacionalnega programa za jezikovno politiko. Z vsakega ministrstva je imenovan član, ki je odgovoren za pripravo poročila svojega organa. Bojim se, da je večina ukrepov del stalnih dejavnosti. Smo pa s formaliziranjem letnega poročanja o uresničenih ukrepih dobili dragocene podatke, ki jih v preteklosti nismo imeli. Dobili smo namreč vpogled v redne dejavnosti na tem področju, ki jih ni malo. Bistveni napredek glede sredstev pa se je zgodil na našem ministrstvu, iz Evropskega socialnega sklada smo namreč po večletnem pogajalskem postopku pridobili dva večja projekta s področja jezikovnega izobraževanja in gradnje jezikovnih virov ter razvoja pismenosti ranljivih skupin govorcev. Največje težave z uresničevanjem imajo po drugi strani ukrepi s področja jezikovnih opisov in jezikovnih tehnologij izven izobraževalnega področja; gre za različne slovarje, tudi pravopis, baze jezikovnih podatkov, jezikovna orodja za naprednejše procesiranje jezika, razpoznavna govora ipd. Pred kratkim smo lahko na posvetu Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika (Filozofska fakulteta v Ljubljani) spremljali veliko znanja in novih idej, ki bi jih bilo vredno dodatno podpreti. O živahni slovaropisni dejavnosti priča tudi portal Inštituta za slovenski jezik Fran, pri čemer Poročilo o uspešnosti izvajanja nacionalnega programa za jezikovno politiko za leto 2015, ki je ta trenutek v obravnavi v Državnem zboru, ravno tako opozarja na nezadostno financiranje temeljnih slovarskih opisov za trajnostni razvoj slovenskega jezika.

Med nosilci nalog s področja standardizacije so v Resoluciji naštetih Agencija za znanstveno raziskovanje (ARRS), Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ), Ministrstvo za kulturo (MK), Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), univerze in raziskovalne institucije. A praksa kaže, da vstopajo novo besedje in oblike v slovenski knjižni jezik predvsem v sprotni medijski in knjižni produkciji, torej se oblikujejo v založbah, pri njihovih urednikih in lektorjih. Kako pomembne so odločitve teh ljudi, ko npr. ob prevodih tuje klasike ali najnovejših del ustvarjajo slovensko humanistično terminologijo, kaže nedavno izdana knjiga *Pojmovne prikazni* Jožeta Vogrinca. Njihove dobre ali slabe rešitve prehajajo iz te literature tudi v poučevanje na univerzah in od tod v širšo publicistiko, morda šele čez 10 ali več let pa tudi v jezikovne korpuse, kjer jih končno zaznajo tudi slovaropisci. Stanje bi lahko izboljšal javni razpis, ki bi omogočal, da se terminologija, ki se zdaj kot delovno gradivo nabira na primer v založbah, uredi in dá na voljo javnosti. Druga pomankljivost je, da zunaj omenjenih institucionalnih okvirov, določenih v Resoluciji, recimo ni mogoče izdati kakšnega jezikovnega priročnika. Ko smo leta 2003 izdali Slovensko zborni izreko, ki je še danes edini slovenski pravorečni priročnik, je izid knjige sofinanciralo Ministrstvo za kulturo, priložene zgoščenke pa Urad za slovenski jezik. Če bi danes želeli izdati primerljiv priročnik, se ne bi imeli kam obrniti. Javna agencija za knjigo načeloma ne sofinancira priročnikov, ARRS sploh nima razpisa za strokovno ali poljudnoznanstveno literaturo in je letošnji razpis za znanstvene monografije za profesionalne založbe celo zaprla, vaša Služba pa tovrstnih razpisov tudi ne objavlja. Ali je sploh kaj možnosti, da bi bili v prihodnosti ti razpisi bolj odprti, prilagodljivi in naklonjeni, na primer, tudi znanjem, ki se nabirajo zunaj znanstvenoraziskovalnih institucij?

Neuskklajenost terminologije je eno od področij jezikovne politike, ki ga bo v doglednem času potrebno aktivno nasloviti in reševati. Strokovnjaki, ki so sodelovali pri oblikovanju nacionalnega programa in akcijskega načrta, ugotavljajo, da je terminologija ključna za učinkovito upravljanje z znanjem, zato je urejenost tega področja nujna za neokrnjeno funkcionalnost slovenščine. Terminologija nastaja in se reproducira v naslednjih sporočanjških situacijah: v znanstvenoraziskovalnem okolju, kjer znanje nastaja; v izobraževalnem okolju, kjer se znanje posreduje; v prevajalskih okoljih, kjer sta za učinkovito prevajanje ključna hitro pridobivanje terminoloških informacij iz poenotnih, javno dostopnih virov, in dostop do ažurnega terminološkega svetovanja; ter v vseh ostalih situacijah, kjer se o znanju piše in govori, tj. v medijih, gospodarskih družbah, javnih ustanovah itd. Vse omenjene jezikovne situacije ustvarjajo potrebo po poenotnih, javno dostopnih terminoloških virih za različna strokovna področja. Strokovnjaki so tako predlagali vzpostavitev terminološkega portala, ki bi združil specializirane eno- in večjezične terminološke vire, dal navodila, smernice in vzorčne podatkovne zbirke za učinkovito upravljanje s terminologijo, ponudil prosto dostopno

strežniško infrastrukturo za gradnjo novih slovarjev in orodja za luščenje terminologije iz besedilnih zbirk. Na portalu bi morala biti na voljo terminološka svetovalnica, ki bi ažurno svetovala ob terminoloških zagatah prevajalcev v ustanovah EU in drugih uporabnikov terminologije. Precej naštetih vsebin in storitev je trenutno že na voljo na spletu, vendar še ne v tako usklajeni in centralizirani obliki, kot jo predvideva akcijski načrt. V Akcijskem načrtu za jezikovno opremljenost smo ugotovili, da je med spletnimi servisi, ki ponujajo tudi terminološke vire, največkrat uporabljana Termania (www.termania.net), ki jo je zasnovalo podjetje Amebis in kjer so slovarji različne veljave in strokovne potrditve (tako uradni priročniki strok kot individualni, dvojezični geslovniki ipd.), večji projekt je tudi spletni slovar informatike Islovar (www.islovar.org), ki ga ureja Slovensko društvo Informatika, na portalu Terminologišče (isjfr.zrc-sazu.si/en/terminologisce) pa terminološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ponuja terminološko svetovanje in dostop do razlagalnih terminoloških slovarjev, ki so v okviru posameznih strok vsi standardizacijske narave. S terminologijo EU se ukvarjajo prevajalci in terminologi v okviru nacionalnih in evropskih institucij, v Sloveniji za to področje delujeta spletna servisa Evroterm in Evrokorpus, na ravni EU pa se terminologija, tudi slovenska, zbira v bazi IATE. S terminologijo se poleg naštetih v različnih oblikah in obsegih ukvarjajo tudi strokovnjaki različnih strok, prevajalci in jezikoslovci; tako različni glosarji nastajajo v okviru študijskih dejavnosti, pa tudi v okviru raziskovalnih in gospodarskih dejavnosti.

V tem trenutku poteka v koordinaciji Ministrstva za zunanje zadeve intenzivni dialog z različnimi deležniki, kako doseči zgoraj omenjene cilje poenotenja in povezljivosti, in zelo vesela bom, če bomo našli konsenz. Glede financiranja vsebin lahko za naše razpise trdim, da so vsi odprti in temeljijo na vsebinskih kriterijih, zlasti na strokovni prepričljivosti dispozicije projekta in referencah prijavitelja oz. njegove projektne skupine. Se pa glede izbora razpisnih tem držimo smernic, ki nam jih postavljajo sprejeti strateški dokumenti.

Še nekaj vprašanj iz prakse bi vam rada postavila.

Koliko se lahko vaša Služba odziva na sprotno problematiko in vpliva na spremembe v praksi? Ob novih prihodih begunskih otrok v slovenske šole se, na primer, že kaže, da 20-urni brezplačni tečaj slovenščine zanje ne zadošča. Ali imate možnost vplivati na hitre spremembe?

Z integracijo otrok priseljencev ima matično ministrstvo, tj. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, že dolgoletne izkušnje, zato jih današnja begunska kriza ni mogla presenetiti. Prva tovrstna preizkušnja v samostojni državi so bili begunci, ki smo jih sprejeli zaradi vojne na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini v devetdesetih letih. Jezikovni strokovnjaki so ves čas poudarjali, da je za uspešno jezikovno integracijo nujen intenzivni tečaj slovenščine pred ali ob vključitvi v slovenski šolski sistem, nikakor pa ni dovolj vzporedno dodatno učenje sloven-

ščine eno ali dve uri na teden. Na to temo smo s pristojnimi na Ministrstvu za izobraževanje imeli kar nekaj pogovorov in problematike se zagotovo zavedajo, zato že vrsto let za jezikovno integracijo otrok priseljencev namenjajo kar precej evropskih sredstev. Na Ministrstvu za izobraževanje poteka tudi ves čas dialog z deležniki o dobrih praksah in izzivih na tem področju, septembra 2016 so namreč organizirali Posvet o jezikovnem vključevanju priseljencev v vrtnice in šole.

Primerov podcenjujočega odnosa do slovenščine in slabe jezikovne samoza-vesti je še zmeraj ogromno. V javnosti je bil letos izpostavljen, recimo, primer, ko je vodstvo UKC Maribor od svojih medicinskih sester zahtevalo, da se naučijo hrvaško, da bodo lahko komunicirale z gostujočimi hrvaškimi anesteziologi. Nekatero novinarsko konferenco, npr. lastnika NK Olimpija, kljub Zakonu o javni rabi slovenščine potekajo v tujih jezikih, in to ne da bi kdorkoli protestiral proti temu ... Poročilo Inšpektorata za kulturo in medije tega ne omenja, pa vendar bi vas vprašala, ali prihajajo do vas podatki o rabi tujih jezikov v Sloveniji, ki ni na očeh javnosti, npr. v podjetjih v tuji lasti, na predavanjih slovenskim študentom zaradi prisotnosti peščice Erasmusovih tujih študentov in v podobnih primerih?

Kršitve Zakona o javni rabi slovenščine spremljamo bodisi iz medijev bodisi nam informacije posredujejo zaskrbljeni državljani. Če ocenimo, da gre za resen sum kršitve, z njim seznanimo pristojni inšpektorat in ga prosimo za obravnavo. Po navadi gre za primere, ki so izpostavljeni tudi v medijih. Srečujemo se tudi s kršitvami zakonodaje zaradi podjetij v tuji lasti, ki oglašujejo v tujem jeziku ali se sporazumevajo s strankami v tujem jeziku, pri tem pa se sklicujejo na pravico do prostega pretoka blaga in celo na diskriminacijo. V takih primerih se soočita dve težnji, in sicer globalizacijska na eni strani, na drugi lokalizacijska. Naša naloga in pristojnost je ohranjati in razvijati lokalni jezik in z njim pravice njegovih govorcev, pri tem pa posebno pozornost namenjati tudi govorcem manjšinskih ali deprivilegiranih družbenih skupin.

Ali se Služba odziva tudi na različne pravilnike o napredovanjih v nazive, po katerih so višje ovrednotene strokovne objave v tujih jezikih, in to po novem celo za srednje- in osnovnošolske učitelje ter vzgojitelje v vrtcih? Koliko sploh lahko Služba vpliva na takšne dokumente, ki nastajajo v drugih vladnih organih?

Služba za slovenski jezik se po ustaljenem postopku vključuje v medresorsko usklajevanje različnih dokumentov, ki jih sprejema vlada. Stališče o posamezni zadevi na ravni Ministrstva za kulturo naposled sprejme minister. Svoj vpliv lahko deležniki uveljavljajo na različne načine, preko medijev, diskusijskih skupin, npr. Slovlita, veliko teže ima npr. tudi Državni svet, ki uveljavlja interese različnih poklicnih skupin.

Jezik tako, kot je. Jezik, tako kot je.

Dean Komel

Takoj ko se dotaknemo teme jezika, spregovori nekaj drugega, in kakor da nas nekako odnese stran in nismo več “pri stvari”. S tem se nemara sproži pomislek, kaj pravzaprav tvori *odnos do jezika, ki ga govorimo – po neki govorici?* Ta *po-govornost* narekuje, da smo najprej govorci in pisci nekega jezika, šele nato njegovi proučevalci, poslušalci, premišljevalci, razlagalci, ustvarjalci, urejevalci, shranjevalci, predpisovalci ... Vendar pa taka očitnost odnosa do jezika in njegove nošnje lahko prav zavoljo svoje samoumevne zgovornosti postane problematična in privede ne le do “teoretskih” nesporazumov, marveč tudi do “praktične” nemožnosti medsebojnega sporazumevanja.

Možnost sporazumevanja ni omejena le na različne vidike obveščanja, saj se z njo vzpostavlja *soodnos* do jezika kot *pogovorno občestvo*, ki v sebi povezuje tako občost jezika kot občevanje v njem. Kolikor zaradi različnih razlogov nastopi dirigirano ali nedirigirano soizključevanje med normo občosti in normalnostjo občevanja, se komunikacija sprevrže v diskomunikacijo in še bolj skrajno sprevrženost *družbene diskomunikacije*, ki je ne zaznamujeta le jezikovno nerazumevanje in nesporazumevanje, marveč v še bolj poudarjeni meri razvrednotenje širšega družbenega diskurza.

Ali se znamenja take družbene diskomunikacije nakazujejo tudi ob aktualni diskusiji o visokošolski rabi slovenščine, ki jo je posebej vzpodbudil vladni *Predlog sprememb Zakona o visokem šolstvu* s spremenjenim določilom o rabi učnega jezika v visokem šolstvu?¹ Diskusijo sicer štejem za relevantno, saj razodeva neko živo zavest o vrednosti jezikovnega sporočanja, ki morda prebudi širši družbeni diskurz.² Po drugi strani ni mogoče spregledati svojevrstnega *podvrednotenja* jezikovne sporočilnosti slovenščine na poljih izobraževanja, raziskovanja in

1 Besedilo predloga je skupaj s pripombami nanj dostopno na spletni strani MIZŠ: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sekto_r_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/.

2 Diskusija je po eni strani povezana z razpravami o javni rabi slovenščine, ki potekajo že vse od osamosvojitve Slovenije, po drugi strani pa s položajem humanističnih ved v visokošolskem in raziskovalnem sistemu. V zvezi s tem podajam dopis predsednici Sveta za humanistične vede pri ARRS Barbari Murovec z dne 14. 3. 2015.

“Draga Barbara, upam da si v redu. Oglašam se ti v zvezi z zadevo, ki se mi zdi, da sodi v pristojnost sveta za humanistiko.

Na posvetu o “Izhodiščih za spremembe postopkov (so)financiranja, ocenjevanja in spremljanja izvajanja raziskovalne dejavnosti v Republiki Sloveniji” ki ga je organiziral predsednik upravnega odbora ARRS Rado Bohinc (FVD, 11. 3. 2015), se je sprožila tudi diskusija o slovenščini v znanstveni rabi in sicer na pobudo predstavnikov slovenističnih inštitutov na ZRC. Neposreden povod za to je okoliščina, da novi veljavni pravilnik o vrednotenju raziskovalnih dosežkov onemogoča, da bi se monografsko delo, napisano v slovenščini, uvrščalo pod A’. Sploh je vrednotenje monografij in znanstvenih zbornikov že sicer problematično (recimo, da se izločajo znanstveni citati, ki so povezani z objavami tega tipa). Nadalje se mi zdi skoraj absurdno, da članki v reviji, kot je recimo Slavistična revija, s šestdesetletno tradicijo, po prenovljenem pravilniku ne kotirajo več niti kot A’.

Taka obravnava slovenščine nas dejansko vrača v 19. st. [...] Slišimo tudi, da slovenski jezik ovira nujno konkurenčnost in internacionalizacijo slovenskih raziskovalnih dejavnosti in visokega šolstva. To, da slovenski jezik postavljamo kot enega ključnih dejavnikov družbene-ekonomske in znanstvene-izobraževalne krize, daje misliti. Predvsem daje misliti humanistiki, kjer jezik ni le sredstvo (mimogrede redukcija jezika na sredstvo že sama po sebi upravičuje njegovo nadomeščanje z drugim bolj pripravnim jezikom), marveč njena sredina, njen osrednji element. Ta elementarnost se kot taka potrjuje v jezikovni različnosti, ki je poglavitno gibalno humanistike. Gotovo pa ima tak (ne)odnos do slovenščine lahko neugodne posledice ne le za humanistiko, marveč tudi za širšo družbo.

Lahko se strinjam, da bo spodbujanje objav v revijah, ki so najvišje uvrščene v mednarodnih indeksih (a pomislimo tudi za trenutek, kdo te indekse vzpostavlja, vzdržuje in predvsem od njih zasluži!), in slovenskih revij, da se uvrščajo v te mednarodne indekse (a zdaj se, recimo, ERIHa naenkrat ne upošteva več, prispevalo k višji kvaliteti objav – prav zato ne vidim razloga, da bi slovenski jezik še dodatno ali celo povsem potisnili v ozadje, saj se lahko zgodi, da bomo spričo tega lahko sami pristali nekje zadaj, čeprav bodo kazalci vrednotenja raziskovalne dejavnosti kazali, kako naprej da smo (kar je po dostopnih podatkih že zdaj primer). Strinjam se, da morajo merila vrednotenja raziskovalnih dosežkov upoštevati mednarodno potrjeno raziskovalno kvaliteto, vendar to ni razlog, da zanemarimo in celo zavrnemo svoj lastni prostor – saj je ta vendar sam po sebi tvorni del tega mednarodnega raziskovalnega vesolja. Tudi ko gre za konkretno znanstveno razvijanje in ne zgolj za pasivno ohranjanje (zgolj arhiviranje) slovenščine.

Druga zadeva, na katero bi neposredno v zvezi s tem opozoril, je problematična obravnava aplikativnosti humanističnega raziskovanja, kjer se upošteva zožen gospodarski doprinos, ki ga humanistika ne more dosežati (to naj bi samo po sebi kazalo njeno nekoristnost), zanemara se pa njeno neposredno učinkovanje v izobraževanju na vseh stopnjah in v najrazličnejših vejah kulturnih dejavnosti, pa tudi, vsaj posredno, v nekaterih gospodarskih panogah (prevajalstvo, kulturna dediščina založništvo, turizem, gradbeništvo). Nadaljnji ugovor pa je načelen: namreč, ali uveljavljeni sistem vrednotenja raziskovalne dejavnosti res v zadostni meri spodbuja k učinkoviti aplikaciji znanja znotraj slovenske družbene, gospodarske in tehnološke sfere in zakaj je morda dejansko nujna njegova prenova, da ne bi bil zgolj namen sam sebi?

Draga Barbara, ali meniš, da je v okviru sveta za humanistiko pri ARRS možno zagotoviti podporo za oblikovanje stališča o slovenščini v znanstveni rabi? [...] Pozdrav, Dean Komel” Kljub prizadevanju Barbare Murovec ni glede pristopa ARRS do navedenih problemov ugotovila nikakršne sprememba, razen da so se pojavili “polemični odzivi”.

ustvarjanja, njene “ekonomizacije”, “komercializacije”, “internacionalizacije”, ki je bila še pred samim sprejetjem zakona tudi finančno zabeležena v novih ukrepih pristojnega ministrstva.³ Kulturno ministrstvo ob vsem tem kot da nima večjih pristojnosti, razen morda pri medresorskem usklajevanju, čeravno v njegovem okviru deluje *Služba za slovenski jezik*, ki med drugim skrbi tudi za zakonsko urejanje javne rabe slovenščine.⁴

A v aktualnem primeru diskusije o noveli ZViS je sklicevanje na veljavna ustavna in zakonska določila o javni rabi slovenščine v Sloveniji in Evropi, vnaprej omejeno, saj so predlagatelji in zagovorniki novele, se pravi vladni in državni predstavniki Republike Slovenije ter zastopniki osrednjih slovenskih visokošolskih, znanstvenih in akademskih institucij, sporočili in naročili, da interes (internacionalnosti) znanosti in (avtonomije) visokega šolstva presega vse veljavno pravo ter na njegovi osnovi sprejete pravice in svoboščine “uporabnikov” slovenščine. Tako je tudi avtomatično vržen iz pogona ne le kulturni, pač pa predvsem politični argument o rabi določenega jezika, kar šele v pravi meri zaostri vidik njegove javne uporabe in izostri javljanje njegovih “uporabnikov”, saj ti niso le (nemi?) opazovalci jezika, v katerem govorijo, marveč kot njegovi govorniki gledajo v njem sebe, se z njim istovetijo. Verjetno jih tudi ni mogoče kar vseh po vrsti odpraviti kot “nacionalistov” in nadzorovati njihov jezikovni nazor. No, zakaj pa ne!

Nedvomno se je mogoče in treba strinjati s tem, da znanstveni in akademski dosežki kot taki presegajo sleherni “nacionalni okvir”, če bi se v sedanjem primeru internacionalizacije ne soočali z okoliščino, da naj en jezik – angleški – zastopa vse druge, slovenski pa naj mu tako kot preostali⁵ odstopi svoje mesto. Znanstveni dosežki, vzeti sami po sebi, ne proizvajajo in promovirajo jezikovne razsežnosti, ki tvori, prosto po Wittgensteinu, obzorje sveta samega. “Svet” nima smisla kakega praznega univerzuma, ki ga naknadno polnimo, dopolnjujemo in izpolnjujemo – vse do eksaktne popolnosti – z raznoterimi pomeni in nameni. Svet biva s tem, da nam nekaj pomeni ter ima svoj namen, ki ga lahko izražamo in razumemo in se v njem lahko tudi sporazumevamo kot ti, ki nimamo zgolj pomena in namena, marveč nam gre tudi za smisel, če ga izražamo ali pa ne.

3 *Strategija internacionalizacije slovenskega visokega šolstva 2016–2020*, ki jo je sprejela Vlada Republike Slovenije dne 28. 7. 2016. http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/internacionalizacija_vs/. in *Javni razpis za izboljšanje procesa internacionalizacije slovenskega visokega šolstva* z dne http://www.mizs.gov.si/si/javne_objave_in_razpisi/okroznice/arhiv_okroznice/okroznice_razpisi_in_javna_narocila/javni_razpisi/?tx_t3javniirazpis_pi1%Bshow_single%5D=1458. Prvi dokument zgolj zelo splošno, pa tudi zelo posplošeno obravnava vidike in učinke internacionalizacije visokega šolstva, ki skupaj tehta 54 milijon evrov. Drugi, sproti razpis pa ponuja tudi izvedbeni model. V zvezi z raziskovalnimi dejavnosti, je vlada dne 26. 5. 2016 sprejela tudi *Slovensko strategijo krepitve Evropskega raziskovalnega prostora 2016–2020*. (http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Zakonodaja/Strategije/ERA_Roadmap.pdf)

4 Prim. k temu *Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018*/ http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20142018/.

5 V tem pogledu je zanimiva že dlje časa trajajoča vzporedna diskusija o univerzitetni rabi francoščine v Franciji, ki ji v primerjavi s slovenščino vsekakor priteče izrazit “imperialen položaj”. <http://www.reuters.com/article/us-france-english-idUSBRE94L0UP20130522>. Prim. tudi memorandum *European Language Council* <http://www.celelc.org/>; http://www.celelc.org/activities/Working_groups/Concluded-Working-Groups/Task-Force-on-Languages-in-the-European-Higher-Education-Area/CEL_ELC-Memorandum_Dec_2015_The-Roleof-Languages.pdf.

Tako sem se že nekajkrat obregnil ob svetovnonazorsko stališče o angleščini kot univerzalnem jeziku znanosti, ki se opira tudi na statistike znanstvenih objav, citatov itn⁶, saj kot tako odpravlja univerzalnost znanosti same. A kaj, ko v procesu internacionalizacije raziskovanja in visokega šolstva očitno ne zadostuje, da angleščino upoštevamo kot najbolj razširjen in ključen jezik znanstvene komunikacije.⁷ Zahtevke je temeljitejši in doslednejši, drugače se problem znanstvene rabe slovenščine ne bi tako zaostрил, da govorimo že kar o novi *jezikovni pravdi*.⁸

Vendar se poraja določen dvom, ali imamo v tej diskusiji o znanstveni in javni rabi slovenščine dejansko še opraviti z “jezikovno pravdo”. “Pravda” je vsekakor precej zahtevna oznaka, tako če upoštevamo njen slovenski kot kak drug zgodovinski kontekst. Prav poseben problem pa je zastopanje *zgodovinskosti* same, na podlagi katere bi lahko upravičevali odnos do jezika. Zdi se, da se namesto moči zgodovinskega vsiljuje neka moč, ki brez sleherne pravde odpravlja zgodovinsko umeščenost in nosilno mesto jezika v njej. Nas tako rekoč sili v jezikovno brezdomnost in govorno indiferentnost.

Ob tem pogrešamo uvid v izpostavljenost tej moči, ki se postavlja nad vsako zgodovinsko postavo. Kateri proces, katera absolutnost, kateri diktat, katera mahinalnost, kateri *po-gon* je tu na delu, da sproža tako nelagodje glede dejanskosti jezikov, znanosti, kultur, religij, politik, družb, kapitala, dela, sveta, humanosti skratka vsega tistega, kar je zgodovinsko predano možnosti človeškosti? Paradoks je, da smo v naših potrebah, čustvih, zaznavah, željah, hotenjih, zahtevah, spoznanjih tako rekoč spojeni s tem pogonom, čeprav ga nikjer in nikoli nimamo v mislih. Žene nas v brezmiselnost, v ne-mišljenje, če se lahko opremo na neko opredelitev Hannah Arendt, ki jo je sicer uporabila v zvezi s totalitarno propagando.

Iz povedanega pa nikakor ne sledi, da se je najbolje odreči odnosu do jezika in rabe slovenščine, prav narobe: premisliti je treba *ta* odnos ter doreči *to* rabo. Za misli in besede je sicer značilno, da jih ne najdemo, ko jih iščemo, da zmanjkajo, ko so najbolj potrebne. A brez tega bi se ne razpletala vez smisla, ki povezuje misel in besedo in se je ne moremo nikoli polastiti, nas pa zavezuje lastnemu jeziku. Morda velja zato zagovarjati interiorizacijo smisla.

6 Omenjeno statistiko povzema akademik Slavko Splichal v svojem prispevku s precej zabavlaškim naslovom “Slovenija do kot lepote tvoje”, objavljenem v *Sobotni prilogi Dela* dne 23. 7. 2016, ter doda: “Internacionalizem v imenu povečevanja učinkovitosti izobraževanja je dokaj brezbrizen do jezika; v tem diskurzu se vprašanje družbenih posledic ‘racionalne izbire’ jezika skoraj ne zastavlja, kot kaže izjava norveškega profesorja kemije Martina Ystensa: ‘Zahtevati od norveških raziskovalcev, naj uporabljajo norveščino zaradi tradicije in nacionalne zavednosti, je enako, kot bi zahtevali od norveških smučarjev, naj uporabljajo lesene smuči. Po tej poti ne bi prišli do zlate medalje na olimpijskih igrah ali svetovnih prvenstvih.’” (<http://www.delo.si/sobotna/slovenscina-do-kod-lepote-tvoje.html>). Primera se ne zdi ravno posrečena, če pomislimo, kako je doskok v “telemark”, ki značilno opredeljuje stare norveške smučarske tradicije danes uveljavljen kot ključen element smučarskih skokov in poletov. Tako mora tudi Peter Prevec, malo v šali, še vedno “smukniti” na odsluženih “lesenih smučeh” mimo zastopanja “kulturalizma kot desne politične ideologije”, za katero so “značilne zahteve po posebnih pravicah in zaščiti nacionalne kulture in jezika, čeprav tudi na račun človekovih osebnih in državljanskih pravic” (prav tam).

7 Kritično zgodovinsko genezo globalne prevlade angleščine podaja Michael D. Gordin, *Scientific Babel. How Science was Done Before and After Global English*, Chicago 2015.

8 Prim. pogovor z Markom Stabejem v *Mladini* dne 10. 6. 2016 <http://www.mladina.si/174707/dr-marko-stabej/>

Hišniki v hiši biti

Anomalije v Predlogu sprememb in
dopolnitev Zakona o visokem šolstvu

Manca Erzetič

Članek razgrinja nekatere sporne točke Zakona o visokem šolstvu, ki posegajo v avtonomno pravico do slovenščine kot primarnega učnega jezika na univerzah, in obravnava probleme neodzivnosti Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport na mnenje stroke, ozadja interesnih skupin in delovnih teles, ozadja pomena "večje avtonomije" univerz, smotrnosti finančne strategije *Zakona o visokem šolstvu* z napajanjem iz državnega proračuna, internacionalizacijo.

Slovenščina je že vrsto let kamen spotike v nasprotujočih si razpravah med skupinami z ozkimi političnimi interesi in stroko znotraj znanosti. Ta kamen pa leži tudi na poti širši javnosti, pred katero vlada medijsko skrbno zakriva načrte predloga sprememb in dopolnitev *Zakona o visokem šolstvu* (v nadaljevanju ZViS),¹ ki jih oblikujejo nekateri posamezniki s čisto določenimi interesi. Prebivalci Slovenije niso dovolj seznanjeni z vsebino predlaganega zakona, ki pomeni, da jim bo po petindvajsetih letih državne samostojnosti in uradno priznanega državnega jezika *praktično* okrnjena pravica do uporabe slovenščine kot učnega jezika na univerzah oziroma bo izbira učnega jezika predavanj v domeni univerz. Iz vladnih krogov smo v preteklih dveh letih slišali besede: “Tega ne trdimo ...”, “Zakon tega ne predvideva ...”, “Ne ustvarjajte mi panike ...”, “Rušijo mi vlado ...”. Vlada pa se ne povpraša, kdo v tem trenutku “ruši” ali “ogroža” slovenski jezik in izobraževalno ter kulturno okolje, saj bi morala s prstom pokazati nase oziroma na ministrico za izobraževanje, znanost in šport Majo Makovec Brenčič, ki je novi ZViS *spravila skozi* obravnavo na 21. redni vladni seji.²

Članek razgrinja nekatere sporne točke ZViS, ki posegajo v avtonomno pravico do slovenščine kot primarnega učnega jezika na univerzah, in obravnava probleme neodzivnosti Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport na mnenje stroke, ozadja interesnih skupin in delovnih teles, ozadja pomena “večje avtonomije” univerz, smotrnosti finančne strategije ZViS z napajanjem iz državnega proračuna, internacionalizacijo.

ZViS v 8. členu (novi 1. člen) pod drugačnimi pogoji kot doslej predvideva uporabo tujih učnih jezikov (t. p. *uwajanje* t. i. *lingue france* – angleščine namesto slovenščine) pri izvajanju visokošolskih programov na univerzah. MIZŠ je prejelo 45 pripomb oziroma pritožb na predlagani zakon; od tega se kar četrtnina nanaša na člen o učnem jeziku in s tem tesno povezano zahtevo po “večji avtonomiji” univerz.³ MIZŠ ni niti enemu (*u*) *deležniku* pisno odgovorilo. Vlada je pri pripravi zakona in strategije njegovega financiranja upoštevala priporočila zgolj t. i. delovne skupine, ki jo je sestavila za pripravo predloga zakona. Pri tako izoblikovanem ZViS je mogoče sklepati, da so v delovni skupini po večini sedeli člani z vprašljivimi nameni – interesi po pridobitvi kapitala in ne primarno pričakovanimi izobraževalnimi učinki –, pri čemer *Služba za slovenski jezik* do 15. 3. 2016 niti ni bila seznanjena s potekom priprave dokumenta, četudi se spreminja uredba člena, ki je v njeni domeni.⁴

Problematicni člen se po novem glasi:

V Zakonu o visokem šolstvu (Uradni list RS, št 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP2D, 109/12 in 85/14) se tretji odstavek 8. člena spremeni tako, da se glasi:

“Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo:

- študijske programe tujih jezikov,

¹ http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/2016/ZVIS-25_5_2016-ZV.pdf.

² <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/evidenca?mandat=VII&type=mag&uid=B4E876CE11A44377C1257FF1002D7B07>.

³ Analize spornih členov (posebno zloglasnega člena o učnem jeziku) je mogoče najti tudi na: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/.

⁴ http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/predstavitev_podrocja/dogodki_javne_razprave/.

- študijske programe, če se primerljivi študijski programi ali deli študijskih programov na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku,
- študijske programe ali dele študijskih programov, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov,
- skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami,
- študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini.”

V četrtem odstavku se beseda “slovenščine” nadomesti z besedilom “slovenskega jezika”.

Peti odstavek se spremeni tako, da se glasi: “Visokošolskim učiteljem, sodelavcem in študentom, ki so tujci ali Slovenci brez slovenskega državljanstva, se omogoči učenje slovenščine.”

Črta se šesti odstavek.

ZViS ni v skladu niti z *Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014-2018*⁵ niti *Zakonom o javni rabi slovenščine*.⁶ Člen, ki štiti državni jezik (torej slovenski jezik) bi moral imeti zagotovljen pravni status, brez pod-členov, ki bi ga nadalje kompromitirali, pogojevali in postavljali med ali pod ostale predloge, kolikor je naloga *Resolucije* ta, da z najširšim družbenim konsenzom sprejme skrb za razvoj slovenščine v znanosti. Slovenščini *preti* situacija, ko se kršijo tako pravica do uveljavljanja uradnega državnega jezika v izobraževalni in znanstveni sferi kot osnovne človekove (tj. izvajalčeve/predavateljve in študentove) pravice do presoje in uporabe primarnega državnega jezika, saj ga v to lahko prisili novi ZViS.

V prostorih Fakultete za družbene vede (v nadaljevanju FDV) je 21. 3. 2016 potekalo srečanje, na katerem so sodelovali Stojan Sorčan (generalni direktor Direktorata za visoko šolstvo), Dragan Marušič (rektor Univerze na Primorskem in predsednik Rektorske konference RS), Marko Marinič (predsednik Visokošolskega sindikata RS), Tatjana Debevec (sekretarka Nacionalne agencije RS za kakovost visokega šolstva) in Klemen Balanč (predsednik Študentske organizacije Slovenije). Javna razprava s številnimi udeleženci, med katerimi sem bila tudi sama, je izzvala nekatere utemeljene kritične pripombe sodelujočih, medtem ko je umanjala prepričljiva argumentacija zagovornikov ZViS. Prav tako niso 28. 6. 2016, ko je v Državnem svetu potekal posvet o predlaganih zakonskih spremembah učnega jezika v visokem šolstvu, ne pristojna ministrica ne podporniki zakona predstavili transparentne in natančne strategije izvajanja predlaganega zakona, medtem ko so kritiki zakona pokazali jasno, analitično določene problemske točke v novem zakonu,⁷ ki jih predlagatelji tudi nadalje ignorirajo. O posledicah, ki pretijo z uveljavitvijo predlaganega zakona, in izkušnjah iz preteklih situacij, ko so se izvajali radikalni ukrepi znotraj slovenskega jezikovnega okolja, so v javnosti spregovorili tudi priznani slovenski znanstveniki in kulturniki.⁸

5 http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/2013/Resolucija_-_sprejeto_besedilo_15.7.2013_.pdf

6 <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3924>.

7 Dostopne razprave: <http://www.ds-rs.si/?q=novice%2Fpredlog-sprememb-dopolnitev-zakona-o-visokem-solstvu-ucni-jezik-v-visokem-solstvu>.

8 <http://www.zagovor-slovenscine.si>.

Na FDV je Sorčan branil MIZŠ s tezama, da naj bi ZViS urejal “najnujnejše stvari in sistemsko področje visokega šolstva”, pri čemer je cilj “urediti stabilno financiranje, ker je bil v preteklih letih upad financiranja tako na nominalni ravni kot tudi na ravni BDP-ja”. S tem je verjetno želel ustvariti videz, da MIZŠ zdaj končno *rešuje* problem financiranja, čeprav izkorišča situacijo. Razlog za upad financiranja je krčenje finančnih sredstev v visokošolskem proračunu zaradi splošne recesije in sprejetih finančnih ukrepov v zadnjih letih. ZViS je postopkovno pomanjkljiv in ne omogoča “stabilizacije sredstev visokega šolstva”, omogoča pa malverzacije določenih interesnih skupin, ki so bile do sedaj podfinancirane, bodisi zaradi specifičnih statusnih pozicij bodisi zaradi nezadostnega doseganja kriterijev uspešnosti z drugimi fakultetami ali univerzami na *istih* merilnih lestvicah.

Kakovostni transport

Ukrepi novega ZViS naj bi privabili večje število tujih študentov in kvalitetnih profesorjev iz tujine. MIZŠ je ukrepe okvalificiralo s stopnjo “večje kakovosti”. Pri tem se poraja vprašanje, s čim merimo “večjo” ali “manjšo” kakovost? Govorimo o tržnih izdelkih? MIZŠ je ovrednotilo *človeka* kot *pridobitniški produkt*. Teza ni ironična, saj kaže na nameru novega zakona. *Posameznik* je v novem ZViS okvalificiran kot *kakovostni ali nekovostni produkt*, pri čemer MIZŠ očitno pod *kakovost* uvršča vse, kar prihaja iz tujine. Vlada sugerira, da so *programi z izvedbo tujega učnega jezika nadstandardni*, da so tuji profesorji *boljši* od domačih in da so tuji študentje *inteligentnejši* od domačih, pri tem pa pozablja, da t. i. “večja kakovost” še ni zagotovljena s samim uvozom. V situaciji, ko nimamo jasnih določil, koga naj bi *uvažali*, se lahko najdemo v situaciji, da *povabljeni* profesor iz tujine ne bo znal uspešno oziroma “nadstandardno” predstaviti lastnih ali tujih raziskovalnih dosežkov in zagotoviti intelektualnega ter povsem razumljivega predavanja v angleškem jeziku⁹ – bomo to *privzeli* kot “večjo kakovost”? Ali bodo tovrstna predavanja rezervirana za “nadstandardne” člane (študente) na programu z angleškim učnim jezikom? Če predvideva ZViS *uvoz* profesorjev, ki predavajo npr. na Harvardu ali drugih “nadstandardnih” univerzah, se bomo morebiti znašli celo v situaciji, ko bo *uvožen* profesor ali intelektuallec pravzaprav Slovenec, ki tam redno ali delno poučuje (npr. Klemen Jaklič ali Slavoj Žižek). Vprašanje pa je, kateri predavatelji bodo *res* želeli priti na/do slovenskih univerz znotraj t. i. *internacionalizacije*? Situacija se ponovi tudi z *uvozom* študentov. Katerim študentom so oziroma bodo cilj slovenske univerze?

Slovenska zakonodaja, ki ureja univerzitetni študij, določa, da morajo *vsí* redno vpisani študentje imeti enakovredni status in enakopravne pravice. Ali je državni proračun *danes* res

⁹ Prof. Boris A. Novak o raziskavi znanja angleščine na Univerzi v Leuven-u: <http://4d.rtvtslo.si/arhiv/prispevki-in-izjave-dnevnik/174416584>. Glej tudi: <https://www.youtube.com/watch?v=eRsTPxWa3FQ>.

toliko stabilen, da bi lahko z novim ZViS omogočili *tujim* študentom enakopravni študij (npr. brezplačni dodiplomski/podiplomski študij, subvencioniranje študentske prehrane in bivanja, zdravstveno zavarovanje idr.), ne da bi se *domačim* študentom spremenil način financiranja univerzitetnega študija (t. p. uvedba šolnin)? Bo delno plačljiv? Člena, ki bi izrecno zagotavljal ohranitev sedanjega financiranja po uvedbi predlagane novele zakona, v ZViS ni, saj se MIZŠ zaveda, da z ohranitvijo enakih pogojev financiranja zastavljenega zakona dolgoletno ne bo mogoče izvajati. MIZŠ je za strategijo *internacionalizacije*, ki jo določa ZViS, namenilo sicer dodatnih 57 milijonov davkoplačevalskega denarja.¹⁰ Investicija 57 milijonov davkoplačevalskega denarja za strategijo *internacionalizacije* je veliko denarja, vendar ne toliko, da bi lahko izpeljali zadano v tistih merilih “kakovosti”, kakor jo slavijo v novem zakonu. Strategija naj bi bila pripravljena z namenom, da poveča tuje (*u*)*deležnike* na slovenskih univerzah, vendar z nespacificirano določenimi koraki (ovitimi v slogane, kot so: “odprtost trga”, “večja kakovost”, “skrb za slovenščino”, “internacionalizacija”, “večja avtonomija” ipd.) ter že pravno spornimi določitvami oblik financiranja študija na javnih oz. državnih in zasebnih visokošolskih zavodih (tj. izredni študij). Lahko čez nekaj let pričakujemo terjatve šolnin tako od slovenskih kot tujih študentov na dodiplomski in podiplomski stopnji, saj finančno kot taka ne bo vzdržala. Komu je torej *res* namenjen predvideni denar?

Skrb vzbujajoč je tudi zadnji odstavek “*Obrazložitev k členom predloga Zakona*”,¹¹ ki pravi:

“Skrb za razvoj slovenskega jezika je s črtanjem šestega odstavka odslej v celoti v pristojnosti visokošolskih zavodov, saj odpravlja obveznost pristojnega ministrstva, da to uredi v posebnem predpisu.” MIZŠ najprej postavi zakonsko določbo, ki slovenščino kot uradni učni jezik visokošolskih programov potisne v sekundarno (upo)rabo, potem pa zanjo ne prevzema polne odgovornosti, saj pričakovano izobraževalno strategijo “skrbi za razvoj slovenskega jezika” v celoti prepušča avtonomiji in gospodarjenju visokošolskih zavodov.

Sekundarizacija slovenščine daje posledično legitimnost za odpravo Ministrstva za kulturo (v nadaljevanju MK), ki utemeljuje svoje poslanstvo na osnovi skrbi za razvoj in ohranitev slovenskega jezika na vseh področjih ter kot primarni zaščitnik uradnega državnega jezika. Prejšnja ministrica za kulturo Julijana Bizjak Mlakar je uspešno (*u*)brnila MK pred podreditvijo MIZŠ, medtem ko je novi minister Anton Peršak takoj predal “ključe svojega kraljestva”.

Če je, kot pravi predstavitev področja MK,¹² “slovenski jezik [...] vreden in potreben varstva ter razvoja ne le kot najiminennejša sestavina nematerialne kulturne dediščine in kot identifikacijski simbol slovenskega naroda in države, temveč tudi kot nepogrešljivo sporazumevalno sredstvo sodobne slovenske družbe, njenega gospodarskega, kulturnega in političnega razvoja”, njegova “dejavna jezikovna politika [pa] zagotavlja ustrezen status slovenščine s skrbjo za za-

10 http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/internacionalizacija_vs/; ter dodaten milijon iz državnega proračuna za “Javni razpis za izboljšanje procesa internacionalizacije slovenskega visokega šolstva”; http://www.mizs.gov.si/si/javne_objave_in_razpisi/okroznice/arhiv_okroznice/okroznice_razpisi_in_javna_narocila/javni_razpisi/?tx_t3javnirazpis_pi1%5Bshow_single%5D=1458.

11 http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/2016/ZVIS-25_5_2016-ZV.pdf.

12 <http://www.mk.gov.si/si/>.

gotovitev pravnih podlag njene rabe, znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja, širjenje jezikovne zmožnosti ter razvoj in kulturo jezika”,¹³ potem s podporo novega zakona MK krši in ogroža osnovno pravico do elementarnega jezika, tj. slovenskega jezika. Kršena je tudi UNESCO-va *Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine*, ki nesnovno kulturno dediščino opredeljuje kot “prakse, predstavitve, izraze, znanja, večšine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine”; ratificirana v Sloveniji l. 2007.¹⁴ Če so nameni *Konvencije*: “varovati nesnovno kulturno dediščino”, “zagotoviti spoštovanje nesnovne kulturne dediščine skupnosti, skupin in posameznikov”; “dvigniti zavedanje o pomembnosti nesnovne kulturne dediščine na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni ter zagotoviti medsebojno spoštovanje te dediščine”; “zagotoviti mednarodno sodelovanje in pomoč”, potem s podporo novemu zakonu MK krši vsaj prve tri točke podpisane *Konvencije*. Leta 2009 je sedanji minister za kulturo (tedaj še kot “predstavnik iz kulture”) organiziral diskusijo na temo *Smo dovolj skrbni varuhi slovenskega jezika?* O verodostojnosti besed in sedanjem statusu izjavlja jočega spregovori sama izjava:

“Politika sama sebi ne verjame – Tone Peršak je opozoril, da je vprašanje literature povezano ravno z vprašanjem verodostojnosti besed in zaupanju v njih same. Kot primer uporabe besed je navedel politiko, ki sama sebi ne verjame, kar govori. Stranke na štiri leta spreminjajo svoje politične programe, torej tisto, s čimer so nekoč prepričevali volivce, nima trajnosti.”¹⁵

Tudi leta 2012 je sedanji minister za kulturo imel kot tedanji pisatelj in državni svetnik popolnoma drugačne poglede in mnenja na temo “*Kakšna naj bo jezikovna politika?*”:

“Zakonska zaščita vsaj posredno izhaja iz domneve, da bi brez trdnega pravnega okvira njene obvezne rabe govorci slovenščine v javni in uradni rabi svoj jezik množično opuščali. [...] Gre po temtatem za vprašanje politične volje in odgovornosti, ki ju samo s sprejemom nacionalnega programa ni mogoče zagotoviti. [...] In naslednje vprašanje: za kakšen razvoj gre; za kakšno razvojno politiko? Gotovo ne za načrtovanje sprememb v tem smislu, da bi ta ali ona komisija predlagala ali celo predpisovala spremembe, na primer na ravni terminologije, slovnice, besedje. [...] Upoštevati bi kazalo tudi stališče, da je jezik tudi neke vrste dinamična “stvaritev”, ki izraža in celo soustvarja identiteto, nazore, stanje duha in duhovno zmožnost skupnosti, ki jezik govori. Če, denimo, razvoj slovenščine nakazuje, da iz nje izginja dvojina, je to po eni strani lahko povsem dopustno, po drugi strani pa gre, z vidika skupnostne identitete, za ugašanje neke vrednote, ki bi jo kazalo varovati in v okviru vzgoje in izobraževanja storiti vse, kar je mogoče, da bi pri ljudeh, govoricah in piscih, to vrednoto glede na vse, kar izraža, ohranjali. Skratka, treba bi jih bilo motivirati in ohranjanje, morda v okvirih izobraževanja in vzgoje, celo zahtevati. Vem, da je razmislek te vrste kočljiv, vendar je vprašanje povezano z zelo daljnosežnim razmislekom o tem, ali znotraj skupnosti in ali predvsem pri (politični) eliti skupnosti obstaja volja po samoohrani-

13 http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/predstavitev_podrocja/. 14 <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlmpid=20082>

15 <http://www.rtvsl.si/kultura/novice/smo-dovolj-skrbni-varuhi-slovenskega-jezika/217204>.

tvi skupnosti, katere eno ključnih izraznih sredstev in hkrati medijev samouresničevanja je jezik. Izhajam s stališča, da je vsak jezik svet in zato je treba storiti vse, da obstane in se razvija in da ohranja vse svoje zmožnosti in še posebej mora biti za to zainteresirana skupnost, ki ga govori in najbolj seveda elita te skupnosti”¹⁶.

Privatizacija javnega

Naslednji problem ZViS je vezan na področje *urejanja akreditacij visokošolskih zavodov in študijskih programov*. Slovenska zakonodaja ima po Sorčanovem mnenju “veliko pravnih praznin pri akreditacijskih postopkih”, zato je “za prehod na institucionalno financiranje visokošolskih programov ključno zagotavljanje avtonomije univerzam, da spremenijo visokošolske programe”. V zagotavljanju *večje avtonomije* univerzam se skriva *privatizacija javnega šolstva*. Rektorji univerz bodo skupaj s senatom poslej lahko, ne da bi bili *več* komurkoli pravno odgovorni, samovoljno odločali o učnem jeziku na študijskih programih. Situacija, ko bi se na akreditirane programe z angleškim učnim jezikom vpisalo več tujih študentov kot slovenskih na slovenske programe, je v bodoče povsem realno možna (imamo primere fakultet, ko je vpisanih le nekaj študentov na določeno smer). Bo torej po ugotovitvi tega stanja izvedba programa s slovenskim učnim jezikom s posameznikom ali dvema še akreditirana ali bo smotrnejše priključiti slovenske študente, ki “tako ali tako” že znajo *neko* angleščino, v program z angleškim učnim jezikom? Domnevamo lahko, da se *slovenskih* programov sčasoma ne bo re-akreditiralo, saj ne bo niti študentov niti ekonomskega dobička. Če pa bodo akreditirani programi z angleškim učnim jezikom še plačljivi, bo “cilj” internacionalizacije dosežen. Malverzacija podobne vrste se že dogaja na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, saj mi je primer *kombinatorike* premeščanja slovenskih in angleških študentov znan zaradi kolegice, ki je bila tudi sama deležna tega programa. Z radikalno banalnostjo takšne situacije bomo soočeni ob izvedbi angleškega programa na oddelku za slovenistiko ali oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo; bodo slovenski študentje poslušali slovensko slovnico ali slovensko književnost v angleškem jeziku? Radikaliziram, seveda, z razlogom, da bi razjasnila, v kakšne absurdne situacije vodijo “kvalitetni” predlogi ZViS.

Večja avtonomija in akreditacijski postopki visokošolskih programov raztezajo lovke predvsem v finančnih vodah. Ekonomska fakulteta že izvaja t. i. idejo nadstandardnega študija za plačilo. S plačevanjem t. i. “nadstandarda” se ne srečujemo prvič, vendar je slutiti, da bomo kmalu soočeni z *internacionalnim* študijskim do-plačevanjem. Podobno kot smo že zgoraj pojasnili problematiko “večje kakovosti”, se znotraj *akreditacij* soočamo na enaki osnovi z vred-

16 <http://www.delo.si/kultura/dediscina/kaksna-naj-bo-jezikovna-politika.html>.

notenjem programa v slovenskem jeziku kot “le” standardnega, – kar ga v primerjavi z angleškim programom postavlja v “podstandardnega” –, medtem ko je program z angleškim učnim jezikom okvalificiran kot “nadstandardni”. Določa *standarde* in *nadstandarde* programov finančna uprava neke univerze? Na MIZŠ smo bili v mandatu te vlade priča najmanj trem finančnim aferam (t. i. “afera s honorarji”,¹⁷ “afera plagiatorstva”,¹⁸ “afera z dodatki”¹⁹), kjer se je *pretakalo* na sto tisoče evrov davkoplačevalskega denarja na bančne račune nekaterih profesorjev in vodilnih na fakultetah; zadnja v imenu t. i. “stalne pripravljenosti”. Največ iz(do)datkov so izstavili prav na “nadstandardni” Ekonomski fakulteti, med prejemniki katerih je bil tudi nekdanji finančni minister Dušan Mramor; sporne “dodatke” pa je prejela tudi šolska ministrica. Tudi Univerza na Primorskem (v nadaljevanju UP) pod vodstvom Dragana Marušiča je imela samo v zadnjih dveh letih nepregledno porabo univerzitetnih sredstev,²⁰ izvajala je neakreditirane programe²¹ in študij brez kvalificiranega poklica²² (pravkar poteka nova policijska preiskava²³). Si visoko šolstvo *lahko* po vsem tem privošči nadaljnja *nejasno opredeljena* dodeljevanja davkoplačevalskega denarja, kot je npr. 57 milijonov za strategijo internacionalizacije? Zanimiv je tudi podatek, da se sočasno uvaja angleščina kot obvezni učni jezik v 2. razrede osnovnih šol,²⁴ medtem ko “skrb za slovenski jezik” ostaja zapisana zgolj na papirju.

Problem z izvajanjem visokošolskih programov sega še širše, saj je, kakor je omenil na FDV profesor Sorčan, v Sloveniji “več kot 900 študijskih programov, kar je za tako majhno državo neobvladljivo”, pri čemer pa ni bila omenjena *nesmiselna logistika* oziroma razporejenost teh programov. Isti študijski program (npr. smer *Slovenistika*) se izvaja tako na koprski univerzi (UP) kot na Univerzi v Novi Gorici (v nadaljevanju UNG) – pri čemer se izvaja študij slovenistike že na ljubljanski in mariborski univerzi. UNG²⁵ ima vsako leto na omenjeni smeri le nekaj študentov. UP se sooča s podobno situacijo na drugih smereh, ki so na slovenskih univerzah podvojene/potrojene. Potrebno je omeniti, da ni tolikšen problem *število* študentov kot to, da imamo najmanj dve isti smeri na dveh zelo podobnih programih (Fakulteta za humanistiko in Fakulteta za humanistične študije) na dveh univerzah, ki sta si prostorsko relativno zelo blizu in bi študentskim potrebam v tem okolju zadostoval zgolj en program ali smer. Pri

17 <http://siol.net/novice/slovenija/ministrica-s-honorarji-zasluzila-636-tisoc-evrov-zakaj-je-to-lahko-problem-video-135722>.

18 <http://www.zurnal24.si/magistrska-naloga-solske-ministrice-je-plagiat-klavdija-markez-plagiat-plagiatorstvo-mini-strica-solstvo-prepisala-ladnik-falukteta-za-evropske-studije-pogacnik-clanek-247795>.

19 <http://www.24ur.com/novice/slovenija/mramor-vrnili-dobrih-23-000-evrov-opravicuje-se-vsem-ki-jih-je-prizadel.html>.

20 <http://www.slovenskenovice.si/novice/slovenija/rojstni-dan-znanstvena-konferenca-ali-oboje>.

21 <http://www.rtvsl.si/lokalne-novice/primorska-univerza-izvaja-neakreditirane-programe/346623>.

22 <http://www.rtvsl.si/slovenija/biopsihologi-tozijo-rektorja-marusica/396485>.

23 <https://podceto.si/policija-preiskuje-nekdANJI-kosarkarski-klub-rektorja-primorske-univerze-marusica/>.

24 <http://www.rtvsl.si/slovenija/foto-250-000-ucencev-se-podaja-v-solsko-letu-angleščina-zdaj-obvezna-v-2-razredu/401679>.

25 UNG podpira ZVIS v uvedbo izvajanja programov v tujem učnem jeziku. Ta ista institucija je pridobila naziv “Univerza” (prej imenovana Politehnika) zaradi študijskega programa *Humanistika* (oziroma *Oddelka za Slovenistiko*). Zdi se, da želi nekdanja poimenovana Univerza Stanislava Škrabca slovenski jezik sekundarizirati, humanistični pogled pa dati v “drugi plan”, pri čemer v ospredje izbijajo ekonomsko-gospodarski interesi. Četudi je v Sloveniji tretja stopnja študija plačljiva na vseh univerzah, pa so disertacije na doktorskem študiju Slovenistike na Univerzi v Novi Gorici *zahtevane* v angleškem jeziku, s povzetkom v slovenščini, pri čemer lahko sklepamo o smislu in namenu politike, ki ga vodi univerzitetno vodstvo, s podporo predlogu ZVIS.

tovrstni razporeditvi in z zahtevami po enakih rednih in izrednih dodatnih državnih sredstvih za tako majhno število študentov, bi bila realizacija zahtevkov tako finančno kot tudi logistično nesmiselna. Četudi bi menili, da je tako organiziran študij bolj *individualne narave*, pa za tovrstno izobraževanje že skrbijo mnogi drugi javni visokošolski in privatni zavodi. Logično je, da večje univerze z več *domačimi* študenti potrebujejo več sredstev; ni pa logično, da si manjše univerze želijo pridobiti večje število *tujih* študentov zgolj zato, da bi nominalno konkurirale na razpisih univerzam z istim ali večjim številom *domačih* študentov, zaradi dodeljevanja enakih sredstev. Statusno UNG ni *v celoti* državna univerza, kar pomeni, da ima poleg delnega financiranja iz državnih sredstev tudi samooskrbna sredstva. Vsem univerzam se dodeljujejo tudi infrastrukturna sredstva, pri katerih so nedržavne univerze celo v prednosti pri dodeljevanju infrastrukturnega deleža financiranja. “Na UNG podpiramo rabo angleščine. Glede na to, da nam MIZS zmanjšuje sredstva za študijsko dejavnost, bomo kmalu (če preživimo) bistveno bolj odvisni od šolnin kot od državnega denarja. Zato bomo zastopali stališče, da država ne more omejevati rabe tujega jezika študentom, ki si sami plačujejo študij, in zahtevali popolno liberalizacijo rabe tujega jezika v nedržavnih ustanovah. Z drugimi besedami povedano, jezik poučevanja na UNG naj bo striktno v ingerenci senata UNG in ne kogar koli drugega.”²⁶ Prof. Danilo Zavrtanik kot rektor UNG očitno ne daje podpore ZViS zaradi njegove kakovosti ali prispevka k izobraževalnoemu področju, temveč zaradi lažjega pridobivanja finančnih sredstev iz državnega proračuna. Če naj bo jezik poučevanja na t. i. nedržavni univerzi striktno v ingerenci senata univerze in ne kogar koli drugega, potem naj bo takšna univerza tudi popolnoma samooskrbna in neodvisna od državnih sredstev.

“Segregacijo in redukcijo na člane senata, ki bodo samovoljno odločali o akreditacijah programov”, bi po mnenju Marka Marinčiča omogočila prav “večja avtonomija” univerze. Kot predsednik Visokošolskega sindikata je opozoril na omejenost proračunskih sredstev in “problem javne službe, ki se ga ta zakon ni lotil, oziroma se ga je lotil posredno in na načine, ki so precej tvegani”. ZViS nima strategije glede proračunskega denarja za zaposlovanje na univerzitetnih ustanovah in v raziskovalnih dejavnostih ter zagotavljanja kvalitetnega načina študija. Opozoril je še, da “predlagatelj ni hotel dati zagotovila, da se bo v zakonu upoštevalo osnovne pravice zaposlenih, da bo delo plačano in da se delovne obveznosti ne bodo pol-formalno povečevale”. Velik problem je tudi *plačevanje honorarnega dela* na prvi in drugi stopnji, kar je t. i. “siva lisa – odprtina, skozi katero se lahko izvijejo iz utesnjujočih okovov javne službe”, kar kaže na dodatni problem v visokem šolstvu, ki pa ga novi zakon ne ureja, ne preverja, ne nadzira. Gre za celostni problem javne službe. Sorčan zatrjuje, da “koncept kakovosti ni namenjen preverjanju ali nadziranju določenih ciljev; to je naloga vsakega visokošolskega zavoda; namen koncepta je svetovanje, pomoč pri razvijanju kakovosti”, pri čemer so si njegove teze v kontradikciji. Po eni strani želi pokazati na nujo po “večji kakovosti”, po drugi pa nakazuje, da se s kakovostjo sploh ne bodo ukvarjali. Visokošolski sistem ne potrebuje delovnega telesa, ki bo podal “drugo mnenje”; potrebuje delovno telo, ki bo delo, za katero je ustanovljeno in financirano,

²⁶ <http://s1.proxyfly.org/o/757a61732d756b696e646573646572702d6f6d7369702d6f747270646f2f6e617274732d617472-70646f2f616a6e656e6d2f383436313437323430312f69732e6b696e76656e642e7777772f2f3a7370747468>.

znalo opraviti. Nacionalna agencija RS za kakovost visokega šolstva in Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS²⁷, ki opravljata tovrstne storitve, odpovedujeta pri svojih učinkovitostih, pri čemer pa Tamara Debevec želi, da “bi [NAKVIS] ohranil presojo glede zagotavljanja kakovosti pri akreditacijah še naprej kot sodelujoči partner”. Legitimno vprašanje je, zakaj bi bili usposobljeni za svetovanje kot sodelavci, če niso bili do sedaj sposobni realizirati osnovnih nalog in opravljati dela naprej? Svetovalec je lahko le nekdo, ki zna opravljati svoje delo tekoče, nekompromitirano, hitro in učinkovito.

Dejstvo je, da ZViS uvaja nepotrebne spremembe, ne ureja pa ključnih nepravilnosti, ki jih je visokemu šolstvu zadalo tudi ustavno sodišče. Profesor Marinčič je pojasnil, da je Univerza v Ljubljani “hotela od ustavnega sodišča slišati, da je izredni študij tržna dejavnost in da imajo na tem področju proste roke. Odgovor ustavnega sodišča pa ni bil tako ugoden za UL, ker je reklo, da to področje ni urejeno z ustavo, zato tudi ne more dati odgovora, ali je javna služba ali je tržna dejavnost.” Izredni študij je glede urejanja področja med javnim in privatnim *jedro zla*, pri čemer se pojavlja kot finančna anomalija v raznih aferah. Če bo ZViS sprejet, bo ogrožen tudi *redni študij*, saj ga bo v imenu “večje avtonomije” univerze mogoče preobraziti v *izrednega*.

Duty free shop: jezik – izdelek v akciji

MIZŠ upravičuje izvedbo ZViS tudi z *internacionalizacijo*, saj naj bi “odpirala” visokošolski prostor. Internacionalizacijski razvoj tudi pod sedanjimi razmerami ni ogrožen. Slovenski visokošolski prostor je vsekakor dovolj odprt za študente, ki imajo možnosti različnih mednarodnih izmenjav in drugih oblik študija, kakor tudi za gostujoče profesorje. Univerzitetni profesorji t. i. “internacionalizacijo” izvajajo že leta, pri čemer ni nihče zaradi same izvedbe zapustil slovenskega jezika. Po mnenju strokovnjakov s področja internacionalizacije²⁸ je leta definirana kot pojem, ki se v najširšem smislu nanaša na vse oblike mednarodnega gospodarskega sodelovanja. Gre za širjenje gospodarske dejavnosti med več držav, pri čemer ta obsega mednarodno menjavo in mednarodno proizvodnjo. Sklepamo lahko, da je glavni namen internacionalizacije visokošolskega delovanja *pospeševanje gospodarske dejavnosti*, ki pa je glede svojih ciljev in namer nedoločena in indiferentna do oblikovanja vrednot vednosti, znanosti in znanja, kaj šele skrbi za jezik. Omenjene sintagme so z zornega kota internacionalizacije zgolj menjalna vrednost. So *mednarodne izmenjave* gospodarskega ali primarno izobraževalnega pomena?

²⁷ Primer: imamo pravilnik o vrednotenju raziskovalnih dosežkov, ki že onemogoča, da bi se monografsko delo, napisano v slovenščini, uvrščalo pod A’, medtem ko isto delo, ki je napisano v angleščini, tega problema nima.

²⁸ Tratnik, 1999; Ruzzier, 2004; Gjellerup, 2000; Johanson in Mattsson, 1988 idr.

Internacionalizacija, kot je predlagana, ne zagotavlja že vnaprej kvalitetnejše vpetosti slovenskega visokega šolstva v mednarodni prostor, niti sama po sebi ne prispeva k bogatenju pomena življenjskosvetnih raznolikosti kot podlage mednarodne razpoznavnosti in prepoznavnosti ter vzajemnega. S tem, da ob nejasni predstavi o učinkih globalizacije zamenjamo lastni jezik na izobraževalnem področju s t. i. *linguo franco*, se pravzaprav odrečemo tudi pristni možnosti srečevanja in sporazumevanja z drugimi in drugačnimi "svetovi".

Je bila npr. "afera z dodatki za stalno pripravljenost" del izvajanja internacionalizacije? Če so prejšnjo ministrico za kulturo žrtvovali po "hitrem postopku" zaradi zadeve, ki ni bila niti približno toliko sporna, kot so sporne finančne afere v visokem šolstvu, potem je nerazumljivo, kako lahko po pravnih ali vsaj etičnih merilih ministrica za izobraževanje, znanost in šport še uživa podporo predsednika vlade? Vladna solidarnost z ministričinim položajem v tem primeru ne pomeni le 57-milijonske davkoplačevalske *luknje*, ampak kar *jamo*, kamor peha državni jezik slovenščino.

Jezik v hiši biti

Jezik ne obstaja v shrambi, pač pa se mora tvorno uveljavljati predvsem znotraj znanstvenega in akademskega področja in ne zgolj kulturno-etnično. Pojmovanje, ki jezik reducira zgolj na sredstvo, zlahka opravičuje njegovo nadomeščanje z drugim, domnevno bolj pripravnim jezikom, vendar je jezik veliko več kot navadno komunikacijsko sredstvo. Je sredina medčloveškega sporazumevanja. Jezik je misel. Obravnava jezika kot sredstva ima lahko negativne posledice za (z)možnosti sporazumevanja v širšem družbeno-kulturnem prostoru. Si Slovenci to lahko "privoščimo"?

Slovenščina na univerzah ne bo zamrla zaradi nekaj ur predavanj v angleščini, ampak zaradi vse bolj razšir- jene brezbržnosti do jezika

Tom Turk

Vprašanje o možnosti uporabe tujega jezika na slovenskih visokošolskih ustanovah je, po zapisanem se vsaj zdi tako, globoko razklalo humanistični in družboslovni del akademske sfere od naravoslovnega in v manjši meri tehničnega dela tega istega občestva. Prvi namreč dokaj ostro nasprotujejo kakršnikoli uvedbi in uporabi angleščine ali kakega drugega tujega jezika, drugi uvedbo podpirajo ali ji vsaj ne nasprotujejo. Argumenti ene in druge strani so bolj ali manj znani. Sam menim, da tako eni kakor drugi nimajo prav, oziroma bolje, imajo le delno prav, predvsem pa se ne pogovarjajo o pravih stvareh.

V razpravah in polemikah o nevarnosti uvedbe angleščine kot možnega tujega učnega jezika v nekatere univerzitetne študijske programe je bilo napisanih že tisoče in tisoče znakov. Danes umne žene in moške, ki sodelujejo v teh razpravah, ne prelivajo več črnila po papirju, ampak svoje argumente z večjim ali manjšim zanosom prek tipkovnic vnašajo v spomine računalnikov, popolnoma v skladu z današnjim hitrim tempom življenja in digitalno tehnologijo, ki tak način podpira in nedvomno vpliva tudi na uporabo jezika. Vprašanje o možnosti uporabe tujega jezika na slovenskih visokošolskih ustanovah je, po zapisanem se vsaj zdi tako, globoko razklalo humanistični in družboslovni del akademске sfere od naravoslovnega in v manjši meri tehničnega dela tega istega občestva. Prvi namreč dokaj ostro nasprotujejo kakršnikoli uvedbi in uporabi angleščine ali kakega drugega tujega jezika, drugi uvedbo podpirajo ali ji vsaj ne nasprotujejo. Argumenti ene in druge strani so bolj ali manj znani. Sam menim, da tako eni kakor drugi nimajo prav, oziroma bolje, imajo le delno prav, predvsem pa se ne pogovarjajo o pravih stvareh. O tem sem že pisal v Delu, zato bo ta moj prispevek nadgradnja že zapisanega, z malo bolj utemeljenimi pomisleki glede enih in drugih argumentov, kar mi pač omogoča odmerjeni prostor.

Vsaj delno argumenti enih in drugih izvirajo iz narave in načina njihovega dela na posameznih področjih ustvarjanja znotraj univerz in inštitutov ter morda celo bolj iz vrednotenja njihovega dela. Čeprav mora delo enih in drugih ustrezati znanstvenim merilom, za kar za vsako področje raziskav obstaja tudi sprejeta metodologija vrednotenja, je vendarle ena od pomembnih razlik pri objavljanju enih in drugih prav jezik, v katerem so njih dela napisana. V humanističnih vedah in družboslovju je pisanje v domačem, lokalnem jeziku nekaj, kar je in celo mora biti zaželeno, ko znanstveniki raziskujejo domačo npr. družbeno-politično, sociološko, zgodovinsko, etnološko ali npr. jezikoslovno problematiko. To ne pomeni, da take raziskave ne morejo biti napisane in objavljene v tujem jeziku, vendar to ni nujno potrebno. V družboslovnih in humanističnih vedah zato tudi obstaja večje število revij in drugih medijev, ki objavljajo članke v slovenščini. Publicistična dejavnost v slovenskem jeziku je med pripadniki humanistične in družboslovne inteligence bogata in prav je tako. Prav zato se tudi vrednotenje prispevkov ocenjuje po nekoliko drugačnih merilih kakor v naravoslovju. V slednjem, in tudi v tehničnih vedah, je praktično edino možno objavljati le v tujem jeziku, večinoma v angleščini. Naravoslovci (fiziki, kemiki in biologi itd.) oziroma vsi, ki se ukvarjamo z vedami o življenju, moramo objavljati v angleščini, če hočemo, da bo naše delo priznано ali vsaj opaženo in bomo tako tudi nekaj prispevali k ugledu naše države. Naša dela so lahko ovrednotena le v mednarodnem merilu, zato morajo biti napisana v angleškem jeziku in objavljena v revijah, katerih jezik razumejo povsod po svetu. To še zdaleč ne pomeni, da so naravoslovne raziskave objavljene v tujem jeziku, pomembnejše od družboslovnih ali humanističnih raziskav, objavljenih v slovenščini, to le kaže na nekoliko drugačno naravo naših raziskav, ki zahtevajo tudi drugačno metodologijo, pristop in nenazadnje velikokrat tudi jezik objave. Hkrati to ne pomeni, da naravoslovci nočemo in ne znamo pisati v slovenščini. Obstaja kar nekaj, sicer večinoma poljudno-znanstvene periodike, kjer svoja strokovna dognanja predstavljamo širši javnosti v slovenščini. Res pa je, da je tega premalo in večinoma to niso znanstvene objave. Zaradi različnih razlogov, predvsem pa majhnosti prostora, tudi nimamo veliko revij, v katerih bi resne znanstvene objave lahko priobčili v slovenščini.

V življenju univerz je raziskovanje tesno povezano s predavanji, znanstvena spoznanja se sčasoma prelivajo v kurikulum študijskih programov in silabuse posameznih predmetov. Zaradi zgoraj navedenega je logično, da smo naravoslovci bolj benevolentni do poučevanja v tujem jeziku in v določenih primerih, poudarjam: v določenih primerih, uvedbo angleščine v študijske programe celo podpiramo. V tem nas večina ne vidi nobene resne grožnje slovenščini. Samostalniki univerz namreč pomeni univerzalnost, ki pokriva vse skozi stoletja nakopičeno znanje o nas samih in svetu (univerzumu), ki nas obdaja. Pomeni pa tudi pretok idej, znanja in ljudi (profesorjev, znanstvenikov, študentov) v tem univerzumu. To so dejstva in zakonitosti, ki veljajo stoletja, čeprav jih danes številni vidijo le kot grožnjo, kot nekaj, kar podpira neoliberalno mantra o prostem pretoku kapitala in delovne sile. Poslanstvo univerz neupravičeno tlačijo v isti koš s kapitalizmom multinacionalk.

Univerze so lahko nacionalne, državne, privatne, a vsem je skupno, da nikoli ne morejo biti zaprte za pretok idej znanja in ljudi. Univerza je v svojem bistvu internacionalna. Le tako ostaja tudi univerzalna, le tako gre lahko v korak s časom, le tako lahko ustvarja in ohranja svoj sloves in mesto v svetu. Ker pa univerze stojijo na različnih teritorijih takih in drugačnih držav, so nujno vezane tudi na prevladujoči jezik, ki ga govorijo lokalni prebivalci. Pri nas je to slovenščina, nekje drugje japonsščina, spet drugje španščina, ponekod hindu ali hebrejščina. Da bi se razumeli, da bi lahko ohranjali univerzalnost svojega poslanstva, se moramo medsebojno sporazumevati in razumeti predvsem takrat, kadar govorimo in pišemo o problemih, ki se dotikajo vseh. In o teh govorimo večino časa. Sporazumevamo pa se lahko le v jeziku, ki ga vsi razumemo in vsaj približno obvladamo. Če si še tako zatiskamo oči pred temi dejstvi, vsi dobro vemo, da je tukaj in zdaj to angleščina in ne eden od zgoraj navedenih ali še drugih 6500 (približno) jezikov, ki jih danes ljudje še govorijo po svetu. To sicer ne pomeni, da jutri ne bo primat prevzela kitajščina (mandarinščina) ali kak drug jezik, ki ga govorijo stotine milijonov, vsekakor pa to ne bo slovenščina, pa če še tako spoštujemo in ljubimo svoj jezik.

Tisti, ki tako nasprotujejo možnosti izvajanju določenih študijskih programov ali njih posameznih delov v angleščini, med drugim pravijo, da branijo slovenščino pred pogubnim vplivom tujega jezika, ki bo zatrl slovensko znanstveno izrazoslovje in domačim študentom odvzel pravico do študija v materinem jeziku. Nekateri, ne tako maloštevilni, govorijo celo o izgubi naše suverenosti, če bo na naše univerze prodrla angleščina. V nadaljevanju bom poskušal razložiti, zakaj menim, da je njihova skrb večinoma neupravičena. Vsaj del mojih argumentov temelji na dosednji praksi in osebni izkušnji univerzitetnega profesorja.

Začel bom z lahkotno prigodnico, ki se mi zdi prav pripravna za manjši uvod. Oni dan se nas je v prijetni senci vrta na obrobju Ljubljane zbrala zanimiva družčina, med drugim nekaj univerzitetnih profesorjev iz vrst naravoslovcev, pa tudi dva humanistične, družboslovne oz. celo umetniške provenience. Malo smo klepetali in, kot je v takih krogih navada, zabavljali čez to in ono, izražali različna mnenja in z njimi polemizirali, dokler ni beseda nanesla na slovenščino in akademske peripetije okrog nje. Tu smo postali presenetljivo enotni. Iz naše debate se je namreč izcimilo mnenje, da v današnjem svetu večjo ali manjšo suverenost narodu/naciji daje le ekonomska suverenost in lastništvo (prosto po Engelsu) nad proizvodjalnimi sredstvi. To in vse, kar še spada zraven, smo Slovenci in veliko nam podobnih narodov že dodobra razprodali tujcem in zapravili, predvsem zaradi servilnosti naših politikov in zadovoljevanja naših

namišljenih potreb z vsakodnevnimi nakupi nepotrebnihih potrošniških dobrin, ki sploh niso dobrine v žlahtnem pomenu omenjene besede. In, ki v skladu z globalnim trgovim s prostotrgovinskimi sporazumi, prihajajo od bogsigavedi kje. Druga ugotovitev, do katere smo se dokopali in je pomembnejša za ta diskurz, pa je, da slovenščina vsekakor ni ena od temeljnih postavk naše suverenosti, da pa nas nedvomno opredeljuje kot narod in celo več, da oblikuje naš nacionalni karakter, naš način mišljenja in odzivanja na probleme, v katerih se znajdemo. Z drugimi besedami, samo slovenščina je tisto, zaradi česar smo Slovenci, vendar zgolj zaradi nje nismo tudi suvereni. Ta ugotovitev, do katere smo se dokopali po kakšni uri debate, je seveda nekaj, o čemer so verjetno čivkali tudi vrabci na strehi vrtne ute, pod katero smo sedeli in modrovali. Če je temu res tako in je to tudi samoumevno, pridemo zdaj do bistvenega vprašanja, ki se glasi: ali so univerze res ključne za obrambo jezika in ali z uvedbo tujega jezika v univerzitetne programe izgubljam tudi našo suverenost, kot trdijo nekatere umne glave. Če nekoliko poenostavimo in smo vsaj malo cinični, bi moral biti odgovor na to preprosto vprašanje negativen. Suverenost smo namreč izgubili v tistem trenutku, ko smo vstopili v EU in radovoljno razprodali svoje premoženje tujcem ter se podredili trgovim finančnega kapitala. S tem smo kot nacija izgubili ekonomsko suverenost, ne pa tudi svojega narodnega značaja, ki je spet pokazal neverjetno prilagodljivost ljudstva in servilnost politike, ki to ljudstvo predstavlja. Kakršno ljudstvo, taki politiki. Res je, da nam je tak način obnašanja skozi stoletja večkrat pomagal preživeti v boju z močnejšimi tujci, njihovim kapitalom in kulturo, a hkrati je tudi res, da nam je največ suverenosti prinesla sicer redka drža, ko smo ravnali drugače in se takemu načinu podrejanja uprli. Vse te polemike okrog jezika so očitna posledica tega, da smo ekonomsko suverenost zapravili in je jezik (spet) edino, kar nam je ostalo za potrjevanje naše identitete. Raba slovenščine je tako očitno in neupravičeno spet postala politično vprašanje (kot v sredini 19. st. in začetku 20. stoletja) in torišče nekakšnega kulturnega boja, ne pa jezikovno vprašanje, kar bi morala biti. Zakaj smo torej iz 21. spet potonili v 19. stoletje? Slovenščina je v zgodovini Slovencev nedvomno odigrala pomembno vlogo v prizadevanju za večjo samostojnost, avtonomijo in končno državnost. V zgodovini Slovencev je govoriti slovensko vedno pomenilo politično stališče. Da se prepričamo, da je to res, nam ni potrebno pogledati nazaj v čase čitalnic in taborov v 19. stoletje, ampak lahko kar danes poškilimo na avstrijsko Koroško ali v Trst k našim zamejskim Slovincem. Tam je govoriti slovensko še vedno tudi politično dejanje. Toda v Sloveniji, ki je danes samostojna država (z žal, kot smo ugotovili, omejeno ekonomsko in politično suverenostjo), bi vendarle morale biti drugače. V državi Sloveniji je uradni jezik slovenščina, izražanje v slovenščini tu ni in tudi več ne bi smelo biti politična gesta, kar seveda ne pomeni, da nam za slovenščino ni potrebno skrbeti in jo kot jezik razvijati. Je pa arhaično, da jo branimo in se zanj zavzemamo z argumenti, ki so zdavnaj preživeti. Smo na svoji zemlji in govorimo slovensko, tega nam nihče ne more vzeti ali ogroziti, tudi nekaj ur v angleščini v nekaj univerzitetnih programih ne.

Skoraj enotno nasprotovanje humanistične in družboslovne akademske sfere uvajanju angleškega ali morebiti kakega drugega tujega jezika v univerzitetne programe temelji prav na argumentih politične in ne jezikovne rabe slovenščine. Tako stališče je morda najboljše (najceloviteje) ubesedil prof. Rastko Močnik v dveh nadaljevanjih, objavljenih v Sobotni prilogi časopisa Delo. V poglobljeni sociološki analizi je možnost poučevanja na naših visokošolskih usta-

novah v tujem jeziku sprva navezal na dogajanja okrog jezika nekako v obdobju med 14. in 17. stoletjem, na takratno uveljavljanje ljudskih lokalnih jezikov v znanosti in literaturi nasproti prevladujoči latinščini, ki so jo uporabljale takratne univerze in seveda katoliška cerkev. Potem pa je kar preskočil nekaj stoletij in današnji “boj” med angleščino in lokalnimi jeziki spretno povezal z vdorom neoliberalnih idej in praks na vsa področja naših življenj, s čimer se je nedvomno mogoče celo večinoma strinjati. Pa vendar se mi zdi, da je skrb glede opustošenja in podrejanja slovenščine zaradi možnosti uvedbe angleščine na univerzitetne programe vendarle pretirana. Tudi v njegovem prispevku namreč racionalne argumente na koncu zamenja iracionalni dušebrižniški strah. Prof. Močnik utemeljuje svoje nasprotovanje uporabi angleščine izrazito s stališča družboslovja in humanistike, pri čemer zanemarja, da živimo v 21. stoletju in ne v 16., pa tudi ne leta 1848, ko smo Slovenci, v skladu s takratnimi preporemi narodov, začeli vprašanje uporabe slovenščine postavljati kot pomembno, če ne ključno politično vprašanje našega obstoja. Svet se je med tem spremenil, spremenil do neprepoznavnosti, zato je absurdno, da vprašanje jezika merimo s takratnimi vatli. Poleg tega Močnik popolnoma ignorira večinoma drugačen pogled naravoslovcev, ki izhajajo iz drugačnega oz. specifičnega znanstvenega pristopa, načina raziskovanja in objavljanja, o čemer sem že govoril. To, da humanistično-družboslovna inteligenca na eni in naravoslovno-tehnična inteligenca na drugi strani pojmujeata merila znanstvene uspešnosti precej različno, ni presenetljivo. Od tu npr. tudi ideje izpred let, da bi se morale tehnične vede osamosvojiti in ustanoviti politehnično univerzo, kar je bilo sicer precej nerazumno, enako kot da bi morala univerza ohraniti le humanistično-družboslovni del, oplemeniten morda še z medicino, pravom in teologijo, nekako v stilu srednjeveških univerz. Da med strokami obstajajo razlike, je verjetno vsem jasno, vendar te spet niso tolikšne, da bi utemeljevale potrebe po ločevanju akademske sfere, s tem namreč vsak univerza izgubi svoj smisel. Kakorkoli, zame kot naravoslovca je angleščina nujna, tako za raziskovanje, komuniciranje s kolegi po svetu, predvsem pa za objavljanje raziskovalnih dosežkov. Zato je prav, da obvladamo tuj jezik, torej da ga razumemo, da v njem pišemo, se pogovarjamo in v njem tudi predavamo. Objav v slovenščini, pa če se še tako trudimo, v tujini ne bodo razumeli in tudi objaviti ne bomo mogli nič. To je približno tako, kot če bi naše založbe knjige slovenskih pisateljev na tujih trgih prodajale v slovenščini. Kdo bi bral npr. Jančarja ali Flisarja, pa celo Žižka, če bi na evropskem trgu obstajale le slovenske izdaje. Jasno je, da se leposlovje prevaja, znanstvenih objav pa naravoslovci ne moremo pisati v slovenščini in jih nato prevajati v tuje jezike. Zadeva bi bila prezamudna, poleg tega bi jih morali prevajati v različne jezike, da bi zadostili pravici uporabe lokalnih jezikov, v državah, kjer bi taka dela tiskali. Marsikaj od tega seveda velja tudi za kolege družboslovce in humaniste.

Angleščina je danes postala nepogrešljiv in globalni jezik komunikacije v naravoslovju, medicini, ekonomiji, tehniki, tudi v družboslovju, torej na večini področij naših življenj, kar se logično pretaka v programe univerz, tudi slovenskih. Zakaj bi bila univerza pri tem izjema? Kajti, čemu potem služi učenje tujih jezikov v osnovni (zdaj že v 2. razredu) in srednji šoli, če tega znanja ne nadgrajujemo tudi na univerzah, kjer vendar izobražujemo študente in študentke za njihov bodoči poklic, ki bo večinoma zahteval tudi znanje angleščine. So zaradi nekaj ur tedenskega učenja angleščine, nemščine, francoščine, španščine itd. slovenske osnovne in srednje šole kaj manj slovenske? Je zato slovenščina ogrožena? Bi bile slovenske univerze zaradi nekaj

ur predavanj, vaj ali seminarjev v angleškem jeziku kaj manj slovenske? Moj odgovor je ne, zato menim, da so predavanja in vaje ter druge oblike pedagoškega dela izjemoma lahko tudi v angleškem jeziku, v nekaterih primerih bi bil tak način podajanja znanja lahko uporaben tudi za domače študente. Nobena univerza ne more biti zaprta vase, že samo ime univerza nakazuje njeno širino in odprtost. Prav zato je razumljivo, da morajo univerze, zlasti tiste, ki naj bi si prizadevale za čim večjo kakovost in prepoznavnost, imeti odprta vrata tudi za tuje študente, saj s tem zagotavljajo tudi pretok znanja in idej in si tako ustvarjajo nepogrešljivo mrežo med ljudmi, razpršenimi po svetu, ki so nekoč vsaj del svojega študentskega ali poklicnega življenja preživeli na neki univerzi. Osebnostno verjamem, da je ideja o poučevanju določenih predmetov v angleškem jeziku nastala prav na tej premisi, ne pa zaradi želje po pridobivanju in služenju denarja na račun vpisa večjega števila tujih študentov, pridobitništva, neoliberalnega vdora v strukturo univerze in podrejanja tujemu kapitalu, kar zakonu in univerzam očitajo sicer spoštovani in modri ljudje.

Pomembneje od tega, ali bomo angleščini odprli ali priškrtnili vrata v univerzitetne predavalnice in vajalnice, je, kako govorimo slovensko, kako jezik uporabljamo v vsakdanjem sporazumevanju, kakšna je naša bralna kultura, kako, kaj in koliko pišemo v slovenščini, kako preverjamo znanje slovenščine, kakšen je naš odnos do slovenščine v vsakdanji rabi, kakšen besedni zaklad imamo in nenazadnje, v kakšno smer razvijamo jezik in kako se ga učimo. Za te odgovore so seveda v največji meri pristojni prav družboslovci in jezikoslovci, zato bi bilo dobro, da se začnejo ukvarjati s temi vprašanji, kajti tu tiči veliko večja nevarnost za obstoj slovenščine. Nekaj odgovorov na ta vprašanja sicer lahko poiščemo tudi na univerzah, veliko večino pa ne, saj je odnos do slovenščine tistih mladostnikov, ki se vpišejo na univerze, že bolj ali manj izoblikovan. Za to so odgovorni starši, osnovna in srednja šola. Upam pa si trditi, da vedno bolj tudi sodobne informacijske tehnologije, ki jih sam vidim kot največjo nevarnost za obstoj slovenščine, vsaj tiste slovenščine, ki smo jo kot jezik poznali še pred kakšnimi pičlimi petnajstimi ali dvajsetimi leti.

Moja generacija, še prej pa generacija naših staršev, je bila in je še soočena z najhitrejšim napredkom znanosti in tehnologije v zgodovini človeštva. Samo dve generaciji sta bili priča napredku od izuma radia do naprav, ki nam omogočajo potovanja v virtualno resničnost. Sam sem svojo diplomu pisal na tipkalni stroj, magistrirjal na stroj, ki je uporabljal samolepilne črke, doktorat pa že na prvi IBM računalnik. Vse to v obdobju slabih 10 let. Doktoriral sem, ko se je osamosvojila naša država, torej pred točno 25 leti. Takrat smo postali suvereni, iz naroda smo postali nacija. A od takrat dalje se je začelo novo poglavje v naši zgodovini, hkrati pa je v svetovnem merilu človeštvo v zelo kratkem času doseglo nesluten razvoj v digitalni tehnologiji, v informatiki, biotehnologiji, medicini itd. Današnji osnovnošolci in gimnazijci so otroci te tehnologije in virtualnega sveta. V vsakem trenutku so "priklopljeni" na virtualni svet in hkrati "odklopljeni" od realnega sveta, torej za nas starejše v marsikaterem pogledu popolnoma "odštekani". Toda tako je vedno bilo in bo, vsaka naslednja generacija je bila "žrtev" novih tehnologij, ki jih starejše generacije niso mogle ali hotele razumeti. Seveda pa se tukaj skriva največja kleč pri ohranjanju slovenščine. Današnja mladina praktično ne bere več (seveda ne vsi, večina pač), knjiga jih ne briga, njihov besedni zaklad se zmanjšuje, komunikacija med njimi poteka hitro preko družbenih omrežij in pametnih telefonov v jeziku, ki je nekakšna mešanica sloven-

sko-angleških skovank in okrajšav, "slongleščina" ali "slangvenščina". To mladi do potankosti obvladajo in razumejo, knjižna slovenščina pa je vedno bolj oddaljena od njihovih vsakodnevni življenj. Za to jih seveda ne smemo obsojati, saj so se z enakimi trendi soočajo tudi drugi, celo veliko večji narodi. Že pred nekaj leti sem bral razpravo italijanskega jezikoslovca (žal se imena ne spomnim), ki je v svoji dolgoletni raziskavi med drugim ugotovil, da je italijanska mladina pred 30 leti v pogovornem jeziku uporabljala okrog 10.000 besed, danes le še 3.000. Morda je delno za tako stanje duha in jezika kriva tudi angleščina, a v prvi vrsti je za to kriva tehnologija, ki od uporabnikov zahteva poplitveno komunikacijo prek računalnikov in pametnih telefonov ter hitro konzumacijo informacij. Prave informacije pa je iz spletnega pretoka informacijskih smeti v omejenem času nemogoče ustrezno sortirati, še manj prebrati, kaj šele o njih razmišljati. Če se omejimo zgolj na populacijo študentov in študentk, ki bi jih utegnila doleteti kakšna ura angleščine med njihovim študijem, sem prepričan, da ta ne bo prav nič vplivala na njihovo obstoječo obvladanje slovenščine, da pa je sodobna tehnologija tista, ki že kar nekaj časa opredeljuje njihovo pisno kulturo in izražanje. Kot biolog z žalostjo vedno bolj ugotavljam, da je tako s pisnim kakor ustnim izražanjem študentk in študentov vsako leto slabše, dopuščam pa, da je glede tega na družboslovnih in humanističnih programih slika vendarle boljša, čeprav tudi v to dvomim. Moja poanta je, da slovenščina na univerzah ne bo zamrla zaradi nekaj ur predavanj v angleščini. Slovenski jezik in slovenski izrazi v znanosti zaradi tega niso prav nič ogroženi (večina naravoslovnih stanovskih društev ima terminološke komisije, ki zgledno skrbijo za slovensko strokovno terminologijo, kljub prevladujočem pisanju znanstvenih objav v angleščini). Je pa slovenščina vedno bolj siromašna, ker študentke in študenti v slovnično pravilni slovenščini niso sposobni napisati dveh strani eseja, kaj šele obsežnejšega seminarja ali diplomske naloge. Pri tem so tako površni, da se jim ne ljubi uporabiti niti pregledovalnikov besedil, ki jih ima vsak urejevalnik besedila. S popraviljanjem tovrstnih izdelkov imam res veliko dela, pa nisem slavist, ampak biolog, ki pa mu ni vseeno, kako je kaj napisano. Skrb za materni jezik, tukaj je to pač slovenščina, ne more biti samo skrb pesnikov, pisateljev in slavistov, ampak vseh nas, staršev, učiteljev v osnovnih srednjih šolah, profesorjev na univerzah. Če bi vsak v vsakodnevni komunikaciji s svojimi otroki, dijaki ali študenti zahteval doslednost in pravilnost pri izražanju in pisanju v slovenščini, tudi nekaj predavanj v angleščini ne bi smelo biti tak problem, kot ga nekateri poskušajo prikazati. Nekaj angleščine na univerzah slovenščine vsekakor ne bo uničilo, naša lastna brezbriznost do slovenščine pa prav gotovo. Slednjemu se bomo, glede na vse, težko izognili, ni pa nemogoče. In o tem, ne pa o visokošolskem zakonu in nesrečni angleščini, bi se morali več pogovarjati.

Slovenščina je zapleten jezik in ne moremo pričakovati, da se ga bo tujec naučil v enem mesecu. Primerjava današnjih tujih študentov s študenti iz neuvršenih držav, ki so nekoč študirali v Jugoslaviji, kot jo ponujajo nasprotniki zakona, je neumestna. Nekdanji študenti so v Jugoslavijo prihajali na študij za celoten čas študija in so lahko vsaj eno leto najprej posvetili učenju jezika, danes pa so študenti, ki prihajajo na izmenjave (Erasmus in drugi podobni programi) tukaj le za obdobje 3-6 mesecev. Od njih težko pričakujemo, da se bodo naučili slovensko, še preden bodo stopili v predavalnice. Če želimo, da se ti študenti dejansko vključijo v študijski proces, moramo poskrbeti, da bodo vsaj del učnega procesa lahko spremljali v angleškem jeziku in skupaj z domačimi študenti gulili klopi predavalnic in vajalnic. Če tega ni, so tuji stu-

denti prepuščeni sami sebi, večinoma tudi študijske obveznosti opravljajo slabo in razen socializiranja in medsebojnega druženja zunaj univerze od take izmenjave ne univerza ne oni nimajo kaj dosti koristi. Strinjam pa se s kritiki uvedbe angleščine na univerze, da je to le ena plat medalje in vse ni tako enostavno, kajti tudi poučevanje v tujem jeziku se v marsičem zaplete. V prvi vrsti je vprašanje razmerje med tujimi in domačimi študenti pri določenem predmetu, ki se ali naj bi se izvajal v angleškem jeziku. Če je predmet vpisalo 30 domačih študentov in trije tujci, se takoj postavi vprašanje ali naj izvajamo predmet v tujem jeziku ali imajo večinski domači študenti pravico poslušati predmet izključno v maternem, torej slovenskem jeziku. Ker smo v najavi predmeta zapisali, da se predmet lahko izvaja v angleščini, moramo za tak način poučevanja pridobiti soglasje domačih študentov. Druga dilema je samo znanje angleščine, tako pri domačih kakor tujih študentih. Pri domačih opažam, da večinoma to ni težava, pri tujih pač, saj jih večina prihaja iz Španije, Portugalske, Turčije in podobnih držav, kjer znanje angleščine ni ravno na visoki ravni. To dejstvo bi bil lahko celo argument v rokavu nasprotnikov angleščine, z utemeljitvijo, da ti študenti angleško ne govorijo, ker so pripadniki velikih, zgodovinskih narodov in so dokaz, da znanje angleščine ni pomembno. Pa vendar, naj potem uvedemo kar vse te jezike na naše univerze, da bodo študenti iz teh in podobnih držav razumeli, kaj jim imamo povedati? Tretja težava je obvladanje angleščine pri samem predavatelju. Angleščino večina sicer kar solidno obvlada, predvsem na strokovnem področju, vendar je dve ali tri ure zbrano govoriti v tujem jeziku precej težje kakor v materinem. Tako je tudi kvaliteta predavanj ustrezno slabša, pri čemer so nedvomno bolj prikrajšani domači študentje. Zakon seveda tovrstnih praktičnih problemov v zvezi s poučevanjem v tujem jeziku ne more predvideti, za natančno izvedbo in pravila bodo morale poskrbeti same univerze in njihove fakultete. Vsekakor menim, da možnost poučevanja v angleškem (ali drugem tujem jeziku) mora ostati in je prav, da je zapisana tudi v zakonu. Možnost poučevanja v tujem jeziku je zaradi internacionalizacije visokošolskega prostora in seveda tudi znanosti nujna, vendar mora ostati bolj izjema kakor pravilo, ta izjema pa natančno opredeljena s pravili, kdaj in kako naj nek predmet ali program izvajamo (tudi ali samo) v angleščini.

Za konec naj še enkrat povem, da je skrb za slovenščino vsekakor potrebna, da pa ni razloga za strah pred uvedbo tujega jezika (angleščine) v nekatere univerzitetne programe, v omejeno število ur pri posameznih predavanjih, vajah in seminarjih. Živimo v globalnem 21. stoletju in realnost je, da je angleščina trenutno "*lingua franca*" sodobnega sveta. Ker smo tudi Slovenci del tega močno zapletenega, nepopolnega in neusmiljenega sodobnega sveta, bomo morali nekaj tujega jezika "požreti" tudi na slovenskih visokošolskih ustanovah. Nekateri s stisnjenimi zobmi, drugi z bolj odprtimi rokami.

Narod, ki nima svojega znanstvenega jezika, nima svoje znanosti

Antonija Holcman

Pri bolonjskih študijskih programih, predvsem na prvi stopnji, sem opazala slabšo kakovost diplomskih del oziroma projektov kot v starih programih. Dejstvo je, in temu se ne čudim, da je danes več funkcionalno nepismenih diplomantov. Sprašujem pa se, kaj bi se oz. se bo zgodilo s pismenostjo študentov in diplomantov ob morebitni uvedbi angleščine kot učnega jezika na univerzi.

V prispevku bom predstavila čisto osebno razmišljanje o problematiki znanstvene in visokošolske slovenščine. Sem upokojena visokošolska učiteljica; s tem koledarskim letom sem svoje delovno mesto prepustila mlajšemu kolegu. In v teh prvih mesecih upokojenskega življenja analiziram sedemintridesetletno delovno obdobje, ko sem bila zaposlena na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Biotehniška fakulteta je po sestavi in vsebini pestra, povezuje sedem oddelkov (agronomija, biologija, gozdarstvo, krajinska arhitektura, lesarstvo, zootehnika, živilstvo) in dva študija, biotehnologijo in mikrobiologijo. Moje delovno mesto je vključevalo štiri področja dela: pedagoško, raziskovalno, strokovno in, lahko rečem, tudi proizvodno, saj sem dolgo vodila tudi fakultetni pedagoško raziskovalni center za rejo živali. V tem centru študentje pridobijo praktična znanja – tukaj opravljajo vaje, terenske vaje in poskuse v okviru diplomskih, magistrskih in doktorskih del. Povedati je treba, da predstavlja vsak pedagoško raziskovalni center v finančni strukturi posamezne katedre samostojno strokovno mesto, zato so za njihovo delovanje potrebni ogromni napori. Takšno vsestransko delovanje je za visokošolskega učitelja naporno, a je to hkrati zelo koristno.

Problematika visokošolske slovenščine

Razmišljanje o odnosu do slovenščine v visokošolskih ustanovah ni preprosto, še posebej ne sedaj, ko je univerzitetno ozračje razgreto zaradi Predloga Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu, v katerem se poskuša v slovenske predavalnice uvesti več angleškega jezika. Vsakdo, ki od zunaj spremlja razprave o tem, bi se verjetno lahko delno strinjal tako s predlagatelji kot z nasprotniki predloga. Ob njem pa je treba opozoriti še na nekaj, na relativno kratkotrajnost javne razprave o tem, saj če za univerzo v splošnem velja, da se zadeve običajno spreminjajo počasi, je nastal predlog sprememb glede rabe učnega jezika na slovenskih univerzah, kot vse kaže, bolj na hitro, in je vprašanje, ali je dovolj domišljen. S takimi spremembami ne bi smeli tako hiteti in dobro bi morali pretehtati vse možne posledice. To ni področje, kjer bi lahko preizkušali učinke predpisov.

Vse skupaj me spominja na dokaj hiter, ne dovolj preišljen prehod na bolonjski sistem študija. Današnje analize, po približno desetletju izvajanja bolonjskega študija na slovenskih univerzah, sicer gotovo pokažejo nekaj prednosti, vendar tudi veliko pomanjkljivosti v primerjavi s starimi študijskimi programi. Na dolgoročne učinke bolonjskega študija pa bomo morali še počakati, saj študentje študija ne končujejo tako hitro, kot so njegovi predlagatelji pričakovali, po drugi strani pa študentje, ki so končali študij, zaradi gospodarskega stanja v velikem številu ne dobijo zaposlitve, in bo znanje, ki so ga med študijem pridobili na hitro, prav tako hitro tudi izpuhtelo. Bolonjski sistem namreč temelji na t. i. sprotnem študiju, če temu sploh lahko rečemo študij, saj gre samo za hitro zbiranje informacij. Kot visokošolska učiteljica sem pri teh študentih pogrešala poglobljen študij in na podlagi tega utrjeno znanje, v takih razmerah pa je praktično nemogoče izvajati problemsko usmerjeno poučevanje.

Z uvedbo bolonjskega sistema študija smo po navodilih vodstva fakultete za študente začeli pripravljati izročke, ki jih ti prejmejo pred predavanjem, in pri večini predmetov smo začeli izvajati le pisno preverjanje znanja. Omenjeni izročki, ki so mišljeni le kot osnovne smernice, vodilo za poglobljen študij, pa predstavljajo za veliko večino študentov, žal, glavno študijsko gradivo. Druga težava oz. potuha so pisna preverjanja znanja. Največkrat se namreč izvaja preverjanje s testnimi vprašanji zaprtega ali kvečjemu polodprtega tipa, pri čemer študentje izberejo pravilni odgovor ali pa odgovorijo na vprašanje z eno samo besedo ali v najboljšem primeru z nekaj besedami. Redkejša so testna vprašanja odprtega tipa, na katera mora študent odgovoriti povsem prosto, s svojimi besedami, in kjer je odgovor tako nujno daljši. In še redkejši so učitelji, ki v teh odgovorih zahtevajo tudi pravopisno pravilnost. Po mojem mnenju lahko učitelj dobi kolikor toliko objektivno oceno študentovega razumevanja problematike le pri odgovorih na vprašanja odprtega tipa. Izkušnje iz različnih oblik preverjanja znanja študentov so me pripeljale do prepričanja, da je najboljše kombinirano preverjanje znanja – najrealnejša ocena študentovega znanja in njegove usposobljenosti pri določenem predmetu je skupna ocena njegovega pisnega in ustnega odgovarjanja. Kako pomembno je, da študent med študijskim procesom pridobi tudi sposobnost strokovnega izražanja, in to tako pisnega kot ustnega, se vse premalo zavedamo in temu na fakultetah ne pripisujemo skoraj nobene vrednosti. Pri starih študijskih programih je bilo malo boljše, saj se je posvečala precejšnja pozornost vsaj izdelavi diplomskih del, kar lahko trdim tako za pedagoge na našem oddelku za zootehniko kot prav gotovo tudi za večino drugih pedagogov na Biotehniški fakulteti. Vsi člani tri- ali štiričlanskih komisij za zagovore diplomskih del v predbolonjskih študijskih programih so bili pri diplomskih delih pozorni tako na strokovno kot na jezikovno plat. Pri bolonjskih študijskih programih, predvsem na prvi stopnji, pa sem opažala slabšo kakovost diplomskih del oziroma projektov kot v starih programih. Dejstvo je, in temu se ne čudim, da je danes več funkcionalno nepismenih diplomantov. Sprašujem pa se, kaj bi se oz. se bo zgodilo s pismenostjo študentov in diplomantov ob morebitni uvedbi angleščine kot učnega jezika na univerzi. Če upoštevamo že sedaj pomanjkljivo jezikovno znanje, smo lahko prepričani, da bi uvedba angleškega jezika povzročila še slabše ali že kar porazno stanje. Ves čas delovanja v visokošolskem izobraževanju sem delala s študenti univerzitetnega študija in tudi visokošolskega strokovnega študija, zato sem lahko primerjala njihovo vsestransko usposobljenost. Med njimi je, na splošno, velika razlika v strokovnem in tudi v jezikovnem znanju, pri slednjem pa tako v znanju slovenskega kot angleškega jezika, čeprav se, res, vedno in povsod najdejo tudi izjeme. Po mojem mnenju pa bi se z uvedbo angleškega jezika v slovenske fakultetne predavalnice vsekakor še dodatno zmanjšala usposobljenost naših diplomantov, saj je vprašanje tudi, koliko bi jim lahko dala taka predavanja v tujem, angleškem učnem jeziku. Postavlja se vprašanje, le koliko profesorjev in koliko študentov obvlada angleščino tako dobro, da bi bila zagotovljena ustrezna kakovost študija, kaj šele odličnost. Po drugi strani pa bi se po moji oceni s tem zmanjšala tudi dostopnost študija za slovenske študente. Ob trditvah zagovornikov odpiranja vrat angleščini, da bo stroka le tako lahko šla v korak z razvojem v svetu, pa se moramo zavedati, da izobražujemo pri nas v prvi vrsti strokovnjake za slovenski prostor in da potrebujemo za bodoče vrhunske strokovnjake za slovenske znanstvene in izobraževalne institucije le peščico najboljših diplomantov. Za te pa je že doslej veljalo, da se krajše ali daljše obdobje izobražujejo ali delujejo v tujih raziskovalnih oz. izobraževalnih institucijah, zato zaradi teh res ni treba uvajati angleščine

v pedagoški proces. Uvajanje angleščine zaradi potencialnega večjega dotoka tujih študentov je prav tako nesmiselno, saj bi to pomenilo, da bi se morali slovenski pedagogi in slovenski študentje v slovenskih ustanovah podrediti tujim študentom. Če pa bi se kje zgodilo, da bi imeli ob slovenskih študentih tudi večje število tujih študentov, bi se lahko zanje izvajal pedagoški proces vzporedno v angleškem jeziku. Ne poznam podatka o številu tujih študentov v Sloveniji in o razmerju med angleško in neangleško govorečimi, imam pa zanimivo izkušnjo. Pri predmetih, katerih nosilka sem bila, so bili v zadnjih letih vsi tuji študentje iz neangleško govorečih držav in so vsi prav slabo obvladali angleški jezik. Nekateri so celo izrazili željo, naj z njimi govorim tudi slovensko, ker da sicer nimajo veliko možnosti, da bi se naučili govoriti slovensko, saj z njimi vsi povsod govorijo le angleško, tako na ulici kot na fakulteti. Znano je, da Slovenec s tujcem takoj spregovori v angleškem jeziku ali pa v tujčevem jeziku.

Po mojem mnenju bi bilo pomembneje kot v predavalnice slovenskih fakultet uvajati angleščino na račun slovenščine, na vseh fakultetah na dodiplomski stopnji uvesti tudi strokovno slovenščino. V preteklosti so že bili takšni predlogi, a niso bili uresničeni. Smiselno pa bi bilo uvesti tudi angleščino kot obvezni učni predmet prav tako na vseh fakultetah, saj izobraženca brez znanja tujih jezikov danes ni, še zlasti če gre za pripadnika manjšega naroda. Vzporedno izvajanje študijskih programov v drugih jezikih, kar je bilo mogoče že doslej, pa naj ostane tudi v prihodnje.

Problematika znanstvene slovenščine

Ocenjujem, da se slovenščina že dlje časa, počasi, a vztrajno, izriva z univerze tudi s habilitacijskimi merili. Na univerzah so namreč za vrednotenje znanstvenoraziskovalne, pedagoške in strokovne dejavnosti raziskovalcev in visokošolskih učiteljev postavili taka pravila, da največ točk prinesejo članki, objavljeni v uglednih tujih revijah. Na tem temeljita napredovanje po lestvici akademskih nazivov in pridobivanje raziskovalnih projektov. V zvezi s tem je zanimiva tudi izjava fizika Petra Higgsa, avtorja teorije o Higgsovem bozonu, dobitnika Nobelove nagrade za življenjsko delo pred tremi leti. Ta danes zaslužni profesor škotske univerze v Edinburgu je po tem, ko je leta 1964 objavil svoje prelomno delo, napisal le še deset znanstvenih člankov in dvomi, da bi bil podoben znanstveni preboj mogoč v obstoječi akademski kulturi, ki od znanstvenika pričakuje predvsem, da objavlja kot po tekočem traku. Higgs je tudi razkril, da so se ga na univerzi želeli znebiti, ker ni imel dovolj novih objav. Po njegovih besedah ga nobena univerza na svetu ne bi več zaposlila, in sicer preprosto zato, ker po obstoječih merilih ni dovolj produktiven.¹

1 Higgs, Peter: Danes bi me odpustili, bozona ne bi odkril. Pogovor Guardian s Higgso, London, MMC RTV SLO; <https://www.rtvsllo.si/znanost-in-tehnologija/higgs-danes-bi-me-odpustili-bozona-ne-bi-odkril/324459> (7. december 2013).

Ker se na raziskovalnem in izobraževalnem področju od slovenskih raziskovalcev in visokošolskih učiteljev zahteva predvsem veliko število objav, in to po možnosti objavljanje člankov v tujih revijah, je logična njihova nezainteresiranost za objavljanje v slovenščini in v slovenskih revijah. To pa je privedlo tudi do ukinjanja slovenskih strokovnih in znanstvenih revij. Navajam primer za področje kmetijstva, ki ga najbolj poznam: V Sloveniji obstajata na tem področju dve znanstveni reviji, in sicer *Acta agriculturae slovenica*, ki jo izdaja Biotehniška fakulteta v Ljubljani, in *Agricultura*, ki jo izdaja Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede v Mariboru. V *Agriculturi* objavljajo članke le v angleškem jeziku, medtem ko so v reviji *Acta agriculturae slovenica* ob večinskih v angleškem jeziku napisanih prispevkih tudi maloštevilni članki v slovenskem jeziku, ob tem pa v posameznih številkah revije sploh prevladujejo članki avtorjev iz tujine, in to običajno iz držav z ne najbolj razvitimi znanostmi. Strokovnih revij s področja kmetijstva v slovenščini, ki bi bile namenjene kmetijskim inženirjem, že dlje časa praktično ni več. Kaj to pomeni za našo stroko, če naj bi strokovni članki in revije služili izobraževanju in informiranju slovenskih kmetijskih inženirjev? Prav malo je tudi visokošolskih učbenikov v slovenščini. Pisanje teh je nezanimivo iz različnih razlogov, med katerimi so verjetno na prvem mestu stroški izdajanja in dejstvo, da vsebine hitro zastarevajo. Prav gotovo pa učbeniki tudi niso ustrezno ovrednoteni s točkami, saj se z učbenikom pridobi manj ali pa približno enako število točk kot že z enim člankom, objavljenim v priznani tuji reviji. Vse navedeno pa vodi v siromašenje slovenskega strokovnega jezika, v obravnavanem primeru na področju kmetijstva, a verjetno tudi na drugih (biotehniških) področjih ni nič boljše. V takšnih razmerah pa le še redki znanstveniki in visokošolski učitelji čutijo potrebo po zavestnem gojenju slovenskega strokovnega jezika. In na fakultetah smo se sčasoma kar nekako sprijaznili s tem, z jezikovno nezahtevnostjo in z nezainteresiranostjo za ukvarjanje s slovenskim strokovnim izrazoslovjem. Nekateri znanstveniki in visokošolski učitelji se celo ponašajo s tem, da uporabljajo v slovenskem strokovnem govoru kar angleške ali popačene angleške termine. Po moje je ena pomembnejših nalog in odgovornosti strokovnjakov v visokošolskih zavodih skrb za slovensko terminologijo na področju njihovega raziskovalnega in pedagoškega dela. Sedanja habilitacijska merila temu niso v podporo, saj s favoriziranjem, boljšim vrednotenjem tujejezičnih objav spodbujajo predvsem pisanje člankov v angleškem jeziku in objavljanje v priznanih tujih revijah. Če pa hočemo ohraniti in razvijati slovensko terminologijo, bi se moralo to spremeniti – boljše bi moralo biti ovrednoteno tudi pisanje strokovnih in znanstvenih člankov ter tudi učbenikov v slovenščini in večja vrednost bi morala biti priznana tudi ukvarjanju s slovensko terminologijo. Za boljšo predstavo bom navedla velike razlike v točkovanju – članek z recenzijo v reviji, ki spada v prvo skupino, to je med zgornjih pet odstotkov največkrat citiranih revij posameznega področja, je lahko ovrednoten z največ dvanaajstimi točkami, članek v drugi skupini z največ osmimi točkami, poljudnoznanstvena knjiga pa z največ tremi točkami, če je izdana na Slovenskem, oz. z največ šestimi, če je izdana v tujini.²

² http://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/organizacija_pravilniki_in_porocila/predpisi_statut_ul_in_pravilniki/2013071111373294 (5. sep-

Ob razpravljanju o temah raziskav sem iz ust mladih raziskovalcev velikokrat slišala najprej vprašanje, katera tema bi bila objavljiva in ne kaj bi bilo koristno in potrebno za stroko, znanost, gospodarstvo, družbo. To vprašanje me je vedno znova razžalostilo. Nikakor ne zanikam pomena objavljanja v tujih revijah, vendar je to objavljanje, žal, postalo samo sebi namen.

Če bi univerza v habilitacijskih merilih in Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) v metodologiji vrednotenja znanstvenih del ustrezno vrednotili tudi znanstveno delo v slovenskih revijah in v slovenskem jeziku, znanstveniki in visokošolski učitelji gotovo ne bi tako zapostavljali pisanja v slovenskem jeziku.

Slovenska terminologija

Vsak znanstvenik in vsak visokošolski učitelj je dolžan nenehno skrbeti za slovensko terminologijo na svojem področju. Na deklarativni ravni je to sicer večkrat povedano in zapisano, dejansko pa za to zmanjkuje časa, volje in denarja. Ob obilici različnih drugih del in nalog postavljajo namreč visokošolski učitelji ukvarjanje s terminologijo največkrat na eno zadnjih mest, zato se tega dela volontersko lotevajo le še največji zanesenjaki. Temeljitejše ukvarjanje z znanstveno terminologijo zahteva namreč tudi veliko časa in pri tem se je treba zavedati, da ni to delo nikoli končano. Kljub temu pa bi bilo tudi za to delo gotovo več zanimanja in posluha, če bi bilo finančno podprto.

Za razvoj na tem področju je pomembno tudi, da znanstvenik oz. visokošolski učitelj ob pojavu nečesa novega to tudi čim prej ustrezno poimenuje v slovenščini, saj vemo, kako težko je pozneje spreminjati izraz, ki se napačno uporablja in se je morda že čisto uveljavil.

Za temeljitejše ukvarjanje s terminologijo pa je nujno tudi dobro sodelovanje jezikoslovcem in znanstvenikov oz. visokošolskih učiteljev iz posameznih strok. Preden opišem lastno izkušnjo takega sodelovanja, bi rada na kratko predstavila zgodovinski pregled razvoja kmetijske oziroma živinorejske terminologije v Sloveniji in sedanje delo na tem področju.

Posebno slovensko terminološko komisijo za kmetijstvo je ustanovilo že Društvo kmetijskih učiteljev za Kranjsko in Primorje leta 1913, in sicer je ta komisija pripravila slovenske izraze za stroje in orodja in pregled sortnih imen. Pravo organizirano terminološko delo pa se je začelo šele po drugi svetovni vojni – na pobudo Društva inženirjev in tehnikov Slovenije se je leta 1946 oblikovala komisija za kmetijsko terminologijo, leta 1948 je Ministrstvo za kmetijstvo to komisijo priključilo Kmetijskemu znanstvenemu zavodu Slovenije, leta 1952 je bila komisija premeščena na Agronomsko in gozdarsko fakulteto (sedaj Biotehniška fakulteta). Postopoma so se oblikovale komisije po posameznih znanstvenih področjih, ki jih je razvijala Biotehniška fakulteta, in sicer najprej kmetijska (agroživilska), gozdarska in veterinarska. Biotehniška fakulteta je v drugi polovici prejšnjega stoletja izdala več zvezkov Kmetijskega tehniškega slovarja³; v

3 Adamič, France: Strokovne napake in jezikovne spake. Kmetovalec 10/1994, 36–38.

okviru tega slovarja je leta 1970 izšla samostojna knjiga, ki je bila v celoti posvečena živinorejski terminologiji. Po tem letu na področju živinoreje daljše obdobje ni bilo več sistematičnega dela. Leta 1999 je prof. ddr. Franc Ločniškar napisal Katalog znanj, ki vsebuje enciklopedični opis pojmov iz splošne živinoreje, bioloških osnov in genetike in gesla v slovenščini, angleščini in nemščini.

Intenzivnejše sistematično ukvarjanje z živinorejsko terminologijo se je začelo spet leta 2012, ko je senat Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete v Ljubljani imenoval člane terminološke komisije in se je ta že kmalu povezala s Sekcijo za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri SAZU. Od januarja 2013 pripravlja tako štirinajst visokošolskih učiteljev – strokovnjakov s področja živinoreje – pod vodstvom dveh terminografov z Inštituta Frana Ramovša (terminograf skrbi za jezikovnosistemsko ustreznost termina in opozarja na pojmovne nedoslednosti definicij) sodoben živinorejski terminološki slovar.⁴ Približno ob istem času je začela delati tudi terminološka skupina visokošolskih učiteljev s področja agronomije.

Sklepna misel

Anton Trstenjak je leta 1991 v knjigi *Misli o slovenskem človeku* zapisal, da je pri članih malih narodov za narodno zavest konec koncev odločilen jezik, se pravi materinščina. Kdo bo skrbel za slovenski jezik in kdo je odgovoren zanj, če ne univerza? Ali se univerzitetna elita te odgovornosti zaveda? Zdi se, da ne. Smo majhen narod, ki si takšnega eksperimentiranja na jezikovnem področju, kot ga napovedujejo s to zakonodajo, nikakor ne more in ne sme privoščiti. Jezik je vrednota. Le zakaj Slovenci s tako lahkoto pozabljammo na vrednote, podedovane od naših prednikov, med njimi tudi na naš jezik?

4 <http://isjfr.zrc-sazu.si/terminologisce#v> (5. september 2016)

O rektorju in lektorju

Dialog gluhih o vprašanjih jezika
visokega šolstva in znanosti

Monika Kalin Golob

V prispevku bomo s pregledom dokumentov, strategij, predlogov sprememb področnega zakona ter drugih razprav o jeziku visokega šolstva in znanosti odgovorili na vprašanje, ali je sploh mogoče v Sloveniji, ki je glede jezikovnokulturnih vprašanj in vprašanj jezikovne politike izrazito razdvojena na apriorne branilce jezika in jezikovne brezbrizneže (prim. Kalin Golob 1996, 151), kjer se jezikovna vprašanja rešujejo ideološko, na dialog gluhih odgovoriti z jezikovnim načrtovanjem in sistemskim ter strokovno argumentiranim reševanjem vprašanj jezika v visokem šolstvu.

Uvod: prilika o rektorju in lektorju

Letošnje razprave o jeziku visokega šolstva in znanosti niso nove in niso nič drugačne kot pred desetimi leti. Kot je značilno za obravnavo jezikovnih vprašanj na Slovenskem, so tudi izjemno bipolarne (prim. Kalin Golob 1996). Nasprotna si pola lahko predstavimo s prisposodob: Nekoč sta živela rektor in lektor. Rektor je želel svojo univerzo postaviti čim višje na lestvico svetovnih univerz. Ker tam šteje tudi število tujih študentov in profesorjev, je menil, da je slovenski jezik ovira k pomembni poti navzgor in da bi vse težave zatohlega in provincialnega slovenskega visokega šolstva rešila sprememba te "ovire" v neproblematično svetovljansko angleščino, saj je "znanost ena sama", internacionalizacija pa samoumevno zagotavlja kakovost. A kaj, ko je temu nasprotoval lektor, čistun čistunski, iskalec tujk in tujega, rdeči svinčnik, strah in trepet vsakega pišočega Slovenca. Ni razumel, kako pomembna je internacionalizacija za univerzo, zato je v razpravo vključil cel arzenal o ogroženosti slovenščine, svetinji malega naroda, roži mogoti med plevelom tujega in vsem podobnem, kar povzroča, da se rektorjeva ušesa trdno zaprejo. Rektor išče obvođe, spiše svoj jezikovni člen, lektor se jezi, pošilja peticije, skličiče državni svet in parlament. Dialoga ni. Rektor je prepričan, da bo ostal zapisan v svetlo zgodovino svetovljanstva le s programi, ki bodo omogočili, da bo univerzo dosegel tok 25 in več odstotkov tujih študentov, lektor mobilizira kulturnike vseh vrst z zaščitniškim besednjakom. Dialog gluhih.

V prispevku bomo s pregledom dokumentov, strategij, predlogov sprememb področnega zakona ter drugih razprav o jeziku visokega šolstva in znanosti odgovorili na vprašanje, ali je sploh mogoče v Sloveniji, ki je glede jezikovnokulturnih vprašanj in vprašanj jezikovne politike izrazito razdvojena na apriorne branilce jezika in jezikovne brezbrizneže (prim. Kalin Golob 1996, 151), kjer se jezikovna vprašanja rešujejo ideološko, na dialog gluhih odgovoriti z jezikovnim načrtovanjem in sistemskim ter strokovno argumentiranim reševanjem vprašanj jezika v visokem šolstvu.

Historiat¹ slovenščine kot ovire internacionalizaciji

Slovensko visoko šolstvo je v bolonjsko reformo vstopilo z zastarelim zakonom, ki ima danes četrto stoletja, neurejenim financiranjem po letni uredbi in dvanajstinah, nejasnim okvirom trajanja posameznih študijskih stopenj in brez temeljite razprave o razvojnih ciljeh prenove. Prvi

¹ Podatki, analize in deli besedila do leta 2014 so bili prirejeni po monografiji Monika Kalin Golob, Marko Stabej, Gaja Červ, Mojca Stritar Kučuk, Samo Kropivnik (2014): *Jezikovna politika in jeziki visokega šolstva v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Zapis izhaja iz te monografije in jo nadgrajuje glede na dogodke po letu 2014. Knjiga je nastala po raziskavi za javno naročilo in pogodbi 3330-12-784015 (2012): Primerjalna študija o učnem jeziku v visokem šolstvu v Republiki Sloveniji in izbranih evropskih državah. Naročnik Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, Maistrova 10, 1000 Ljubljana.

študijski programi, prenovljeni po bolonjskih načelih, so stekli v študijskem letu 2005/06. Reforma ni bila ne finančno (z dodatnimi kadrovske in gmotnimi vlaganji) ne formalnopravno (z aktualizirano zakonsko in drugimi podzakonskimi podlagami) uresničena tako, da bi fakultetam in univerzam ob praktičnih zahtevah² omogočala tudi uresničenje temeljnih vsebinskih idej (povečanje kakovosti visokega šolstva, njegove mednarodne vpetosti, spodbujanje raziskovalnega dela profesorice in profesorjev ter bolj individualiziran moderen visokošolski študij).

Ena od prioritete, ki se ponavlja kot stalnica slovenskih dokumentov, strategij in izhodišč razvoja visokega šolstva, je internacionalizacija. Zelo zgodaj se pojavi misel, da jo je mogoče doseči s programi v tujih jezikih in tujimi profesorji, in njena izpeljava, da je slovenščina pri tem ovira. V **Okviru gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji** (2005)³ namreč v ukrepu 28 piše, da je treba “odpraviti omejitve za rabo angleščine pri prenašanju sodobnih znanj, delu tujih učiteljev in oblikovanju mednarodnih izobraževalnih programov, hkrati pa spodbujati prevajanje temeljnih del vseh znanstvenih področij v slovenski jezik”. Od takrat je v političnih in strateških dokumentih slovenščina implicitno in eksplicitno razumljena kot omejevalna prвина na poti k internacionalizaciji (in s tem kakovosti) visokega šolstva.

Nacionalni program visokega šolstva iz leta 2010 zato navaja: “Poučevanje se bo lahko izvajalo tudi v tujih jezikih, odločitev o tem bo prepuščena visokošolskim institucijam.” (str. 35), to je konkretizirano v ukrepu 35 *Poučevanje v tujih jezikih* (str. 40) in s pojasnilom:

V namen višje kakovosti visokega šolstva ter njegove internacionalizacije in mednarodne atraktivnosti bodo lahko visokošolske institucije izvajale študijski proces v tujih jezikih. Pri tem se bodo še posebej usmerile na 3. in 2. študijsko stopnjo. Ukrep bo ob dvigu privlačnosti slovenskega visokošolskega prostora vplival tudi na pridobivanje jezikovnih, medkulturnih in drugih generičnih kompetenc študentov in osebja. Pri tem bodo visokošolske institucije in osebje skrbeli za razvoj slovenskega jezika v visokem šolstvu in znanosti. Institucije bodo prav tako nudile podporo svojim študentom in osebju za tuje jezike.

Tovrstne usmeritve zaokrožuje politični **Nacionalni program reform 2012–2013** (str. 14):

Sistem financiranja visokega šolstva bo spodbujal internacionalizacijo z nagrajevanjem mednarodne mobilnosti študentov in spodbujanjem mednarodne mobilnosti visokošolskih učiteljev ter vključevanjem vrhunskih strokovnjakov iz gospodarstva in tujine. Pripravljena bo zakonska podlaga, da se študijski programi lahko izvajajo tudi v tujem jeziku.

² Gre za zahteve, povezane z ustvarjanjem skupnega evropskega visokošolskega prostora: skupni okvir kvalifikacij, enotni sistem ovrednotenja študijskih obremenitev (prek nabirnih točk ECTS), skupni modeli trislopnjskega študija in uvedba prilog k diplomam.

³ Vlada navaja: “Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji je pripravila skupina več kot 200 strokovnjakov, ki so bili povabljeni k sodelovanju v Odboru za reforme /.../ Ob tem smo pri delu skušali doseči kar največje soglasje glede predlaganih ukrepov med vodji delovnih skupin in tudi med njihovimi člani. Čeprav to na vseh področjih seveda ni bilo povsem možno, pa vendar podani predlogi odbora predstavljajo nekakšen najmanjši skupni imenovalac predlogov vseh posameznih članov odbora.” Reforme naj bi se uveljavile do 2007.

Skladne s temi dokumenti so tudi **strategije** slovenskih univerz, ki želijo med drugim povečati kakovost slovenskega visokega šolstva z internacionalizacijo (prim. Kalin Golob idr. 2014, 135–138; Marušič, Žaucer 2007).

Izjemno aktivna pri prizadevanjih za "odpravo ovir" je tudi rektorska konferenca,⁴ ki je na zasedanju maja 2013 sprejela **predlog Rektorske konference RS za spremembo predloga besedila Zakona o visokem šolstvu** (Koper, 24. maj 2013) in predlagala, da se dosedanja dikcija 8. člena Zakona v visokem šolstvu popravi v: "Učni jezik je slovenski. Visokošolski zavod lahko izvaja študijske programe ali njihove dele v tujem jeziku pod pogoji, določenimi s statutom. Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika." Predlog je bil 30. 10. 2013 obravnavan na Odboru za kulturo v Državnem zboru RS in ni dobil ustrezne podpore. Rektorska konferenca je januarja 2014 imenovala "delovno skupino za uporabo jezika in pripravo strategije za uporabo jezika" ter jo junija tega leta združila s skupino za internacionalizacijo. Kot je razvidno iz objav in zapisov na temo jezika visokega šolstva na SlovLitu, je združena delovna skupina, ki naj bi pripravljala strategijo o rabi jezika, prednostno oblikovala predlog popravka predlaganega 12. člena predloga Zakona v visokem šolstvu, ki ureja učni jezik visokega šolstva, in je povzročil veliko polemik.

Zakonodaja o jeziku visokega šolstva

Ob nedorečenosti, kaj posamezni razpravljalci razumejo pod pojmom internacionalizacija, in s tem povezano nejasno strategijo, kako jo doseči in predvsem zakaj, je samoumevno, da se ponujajo hitre rešitve povečanja števila tujih študentov in profesorjev. Osmi člen Zakona o visokem šolstvu, ki določa slovenščino kot učni jezik, je kljub izjemam, ki jih dopušča, razpoznan kot ovira. Veljavni zakon namreč določa:⁵

8. člen (učni jezik)

Učni jezik je slovenski.

Visokošolski zavod lahko izvaja študijske programe ali njihove dele v tujem jeziku, pod pogoji, določenimi s statutom.

Če visokošolski zavod opravlja javno službo, se lahko v tujem jeziku izvajajo:

- študijski programi tujih jezikov,*
- deli študijskih programov, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov,*

⁴ Rektorska konferenca RS je neformalno združenje, njegovi člani so rektorji univerz v Republiki Sloveniji. Dostopno na: www.rkrs.si.

⁵ Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201232&stevilka=1406>.

– študijski programi, če se ti programi na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku.
 Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika.
 Tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine.
 Podrobnejši način skrbi za razvoj in učenje slovenščine določi minister, pristojen za visoko šolstvo.

Oktober 2013 je bil po neuspeli intervenciji rektorske konference v javni obravnavi **predlog novega Zakona o visokem šolstvu**, ki vprašanje učnega jezika ureja v 12. členu.⁶ Predlog je glede na veljavno zakonodajo dodal tri možnosti za izvajanje programov v tujem jeziku (v tujem jeziku je mogoče izvajati **ne več le del programa**, ampak **tudi program v celoti**, če jih izvaja **gostujoči profesor in⁷ jih posluša večje število tujih študentov**; v tujem jeziku se lahko izvajajo tudi skupni programi in programi domačih institucij v tujini). Ta predlog **ni rešil nedorečenosti** prejšnje diktacije (kaj je večje število tujih študentov, ob katerem se lahko v tujem jeziku izvajajo programi) in povzročil **nove probleme**: kako se izvajajo programi, ki jih izvaja gostujoči predavatelj za domače študente, ali sme domači visokošolski učitelj izvajati predmet v tujem jeziku, če ga poslušajo domači in izmenjavni študenti. Prav tako predlog nič bolj zavezujoče ne določa skrbi za **razvoj slovenskega strokovnega in znanstvenega jezika**. Predlog ni uspel razrešiti dosedanjih nejasnosti in je omogočal dodatno netransparentno izvajanje programov in predmetov v tujem jeziku (čemu 2. odstavek, ki navidezno prenaša izjeme na statute, čeprav jih določa 3. odstavek?). Zato smo v javni razpravi opozorili,⁸ da je treba vnesti določila, ki bi državo zavezala k oblikovanju **jezikovnonačrtovalnega okvira** za rabo jezikov v visokem šolstvu, univerze pa k izdelavi in upoštevanju posameznih jezikovnonačrtovalnih dokumentov, in vnesti **varovalke o maksimalnem številu vsebin v tujem jeziku, ki jih lahko slovenski študent posluša na rednem študiju slovenskih javnih univerz**: npr. na prvi stopnji do 10 % ECTS (tj. do 18 ECTS na triletnih in do 24 ECTS na štiriletnih programih prve stopnje), na drugi stopnji do 20 % (to je do 24 ECTS na dvoletnih programih in do 12 ECTS na enoletnih programih druge stopnje) in do 50 % na doktorskih programih.

V nadaljnji verziji zakona (14. 4. 2014)⁹ je bil predlog deloma sprejet, tako da se je diktacija predlaganega 12. člena glasila:

6 12. člen (učni jezik): (1) Učni jezik je slovenski. (2) Visokošolski zavod lahko izvaja študijske programe ali njihove dele v tujem jeziku, pod pogoji, določenimi s statutom. (3) Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo:

- študijske programe tujih jezikov,
- študijske programe, če se ti programi na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku,
- dele študijskih programov in študijski programi, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine in je vanje vpisano večje število tujih študentov,
- skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami,
- študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini.

(4) Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika. (5) Tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine. (6) Podrobnejši način skrbi za razvoj in učenje slovenščine določi minister, pristojen za visoko šolstvo.

7 V obrazložitvah k posameznim členom predlog ZVŠ (str. 137) navaja, da sta pogoja kumulativna.

8 Prim. Kalin Golob (2014) in odzive na Ministrstvu za kulturo, dostopno na: http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/predstavitev_podrocja/dogodki/ (22. 8. 2014).

9 Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predlogi_predpisov/ (12. 8. 2014).

(1) Učni jezik je slovenski.

(2) Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo:

- študijske programe tujih jezikov,
- študijske programe, ki so na istem visokošolskem zavodu akreditirani tudi v slovenskem jeziku,
- dele študijskih programov, ki so namenjeni za izmenjavo študentov v okviru partnerskih dogovorov med izobraževalnimi institucijami,
- dele študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine,
- skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami,
- študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini,
- tuje študijske programe visokošolskega transnacionalnega izobraževanja preko sodelovanja na podlagi sporazuma.

(3) Študentje, državljani Republike Slovenije, se lahko na prvi in drugi stopnji na visokošolskem zavodu izobražujejo skladno s tretjo, četrto in peto alinejo prejšnjega odstavka, če na prvi stopnji obseg vsebin v tujem jeziku ne presega deset odstotkov vseh kreditnih točk in na drugi do dvajset odstotkov.

(4) Na tretji stopnji univerza avtonomno določa jezikovno politiko, pri čemer slovenski profesorji zgolj slovenskim študentom ne predavajo v tujem jeziku.

(5) Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika tako, da za vsako napredovanje visokošolskih učiteljev v višji naziv predpišejo vsaj dva znanstvena in vsaj dva strokovna članka v slovenskem jeziku, če je to z vidika dostopnosti publikacij mogoče.

(6) Študentom tujcem in študentom Slovincem brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine.

Odzivi na predlagani člen (zbirala jih je Služba za slovenski jezik in področno ministrstvo, prim. op. 7) kažejo, da polarizacija mnenj o jezikih v visokem šolstvu kljub kompromisnemu predlogu ni bila končana ter se je na eni strani združila v mnenju o pretirani skrbi za slovenščino, ki da ovira internacionalizacijo visokega šolstva, in na drugi strani v mnenju, da ne bi smele obstajati nikakršne izjeme pri poučevanju v slovenščini. Ker je po izoblikovanju tega predloga vlada padla, je nova vlada začela znova, kot da tega predloga nikoli ne bi bilo.

26. 2. 2016 je resorno ministrstvo pripravilo nov predlog **Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu**, ki v 1. členu navaja:¹⁰

V Zakonu o visokem šolstvu (Uradni list RS, št 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 109/12 in 85/14) se tretji odstavek 8.

lena spremeni tako, da se glasi:

“Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo:

- študijske programe tujih jezikov,
- študijske programe, če se primerljivi študijski programi ali deli študijskih programov na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku,
- študijske programe ali dele študijskih programov, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov,
- skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami,
- študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini.”

10 Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predlogi_predpisov/ (17. 8. 2016).

V četrtem odstavku se beseda "slovenščine" nadomesti z besedilom "slovenskega jezika".

Peti odstavek se spremeni tako, da se glasi:

"Visokošolskim učiteljem, sodelavcem in študentom, ki so tujci ali Slovenci brez slovenskega državljanstva, se omogoči učenje slovenščine."

Črta se šesti odstavek.

Sedanji 8. člen torej predlagatelj dopolnjuje z dikcijo **primerljiv** program, peti odstavek natančneje kot doslej določa, katerim tujcem se poleg Slovencev brez slovenskega državljanstva omogoči učenje slovenščine, in sicer so to visokošolski učitelji, sodelavci in študenti. Skrb za razvoj slovenskega jezika bi bila s črtanjem šestega odstavka odslej v celoti v pristojnosti visokošolskih zavodov, saj odpravlja obveznost pristojnega ministra iz leta 2004,¹¹ da to uredi v posebnem predpisu (kar sicer vse do danes ni bilo izvršeno!). Predlog je z nejasno dikcijo "primerljivi študijski programi" je odprl nove razprave, ki smo jih brali in poslušali v tem letu, a do danes niso prinesle pravih predlogov in sprememb. Popolnoma nejasno ostaja, kaj pomeni *primerljiv* študijski program (vsebinsko primerljiv, primerljiv glede na naziv, področje študija, glede na določeno stopnjo študija, število kreditnih točk?) ter kdo odloča o primerljivosti in jo potrjuje.

Trenutno ima zadnjo besedo Zakonodajno-pravna služba Državnega zbora, ki je v mnenju 13. 9. 2016 med drugim ocenila, da je predlog glede na ustavo in drugo zakonodajo sporen, da je dikcija o primerljivosti programov nedoločena. Ministrstvo je mnenje posredovalo Delovni skupini za uporabo jezika in pripravo strategije za uporabo jezika pri Rektorski konferenci in jo prosilo za odziv do 27. 9. 2016.¹²

Strokovni predlogi za urejeno jezikovno politiko

Istočasno kot mnenja o slovenščini kot oviri za internacionalizacijo visokega šolstva in znanosti se je začela odzivati tudi jezikoslovna stroka. Razprave in prispevki o pomenu slovenskega znanstvenega jezika na univerzi in v znanosti na Slovenskem so se začele leta 2005,¹³ se razmahnile v pozive po preišljeni jezikovni politiki po bolonjski reformi, ko so Katedra za novi-

11 Zakon iz leta 1993 te zahrteve še ni imel, pojavi se v verziji leta 2004: [\(http://www.uradni-list.si/1/content?id=51192&part=u&highlight=Zakon+o+visokem+%25C5%25A1olstvu#!/Zakon-o-visokem-solstvu-\(uradno-precisceno-besedilo\)-\(ZViS-UPB2\)](http://www.uradni-list.si/1/content?id=51192&part=u&highlight=Zakon+o+visokem+%25C5%25A1olstvu#!/Zakon-o-visokem-solstvu-(uradno-precisceno-besedilo)-(ZViS-UPB2)) (25. 9. 2016).

12 Dokumentov na spletu nisem našla, sta pa mi bila oba posredovana v vednost v originalni pdf-obliki (24. 9. 2016).

13 Tedaj je na simpoziju Obdobja 24 na temo Razvoj slovenskega strokovnega jezika med 17. in 19. novembrom 2005 nastopila A. Vidovič Muha z referatom Slovenska univerza in znanstvena razprava v slovenščini, objavljenim tudi v Delu (25. jan. 2006, št. 20, 12), v celoti pa v zborniku Obdobja 2007b.v

narstvo (Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani), Oddelek za slovenistiko in Oddelek za slavistiko (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) naslovili listo odprtih vprašanj slovenski javnosti in univerzi ter opozorili na potrebo po preiščeni in sistemski rešitvi uvajanja predmetov in programov za tuje študente v slovensko visoko šolstvo.¹⁴ Strokovna javnost je rešitve navajala na znanstvenih srečanjih (Humar, Žagar Karer 2010; Kalin Golob 2010, 2012, 2013), nove pobude so se okrepile tudi v zvezi s komentiranjem osnutka programa jezikovne politike v medijih in stroki (Vogel 2012; Paternu 2012; Orešnik 2012). Razprava je potekala tudi ob sprejemanju Akcijskega načrta za izobraževanje.¹⁵ Po razpisu ministrstva za kulturo je nastala študija (2012, gl. op. 1), raziskavo je nadgradila še knjiga (Kalin Golob idr. 2014) in po zadnjem predlogu znova številne polemike, diskusije in javne razprave.

Ugotovitve raziskave (Kalin Golob idr. 2012; 2014) kažejo na zapletenost sodobne problematike visokega šolstva, v kateri vsesplošno deklarativno prizadevanje za internacionalizacijo in vse višjo kakovost ni utemeljeno na ključnih premislekih o pomenu teh pojmov in ukrepih, potrebnih za njihovo doseganje. Eden od tovrstnih nikoli v celoti in sistematično izpeljanih premislekov je tudi vprašanje jezika visokega šolstva. To vprašanje je po eni strani vpeto v nacionalno jezikovno politiko, po drugi strani v nacionalno politiko visokega šolstva, izobraževalno ter raziskovalno politiko, posredno pa ga določajo pravne norme drugih področij; tega se je pri reševanju treba nujno zavedati, saj so sicer rešitve lahko parcialne in si lahko celo nasprotujejo.

V vmesnem obdobju sta nastala tudi dva jezikovnopolitična programa. **Nacionalni program jezikovne politike (NPJP) 2007–2011** je v poglavju IV med cilje postavil “utrditev slovenščine v slovenskem visokem šolstvu in znanosti” in ga konkretiziral z 10 ukrepi: izdelavo skupne zasnove predmeta “strokovno-znanstvena zvrst knjižne slovenščine” in njegovo vpeljavo v visokošolske študijske programe; izdajanjem visokošolskih učbenikov v slovenščini; pogojevanjem izvajanja študijskih programov v tujih jezikih z vzporednim izvajanjem istih programov v slovenščini; zagotovitvijo rabe slovenščine pri opravljanju izpitov ter izdelavi in obrambi diplomskih in doktorskih del (tudi ob sodelovanju gostujočih tujih predavateljev kot članov izpitnih komisij ipd.); privabljanjem uveljavljenih slovenskih znanstvenikov po svetu za gostujoče ali stalne predavatelje na univerzah v Sloveniji; zagotovitvijo zadostnih zmogljivosti za izvajanje tečajev slovenščine za tuje študente na vseh visokošolskih zavodih; prizadevanjem za uveljavljanje slovenistike na tujih univerzah, okrepitvijo motivacije za objavljanje znanstvenih dognanj v slovenščini in za nastopanje v slovenščini na mednarodnih prireditvah v Sloveniji; prispevek k razvoju in uveljavljanju slovenskega strokovno-znanstvenega jezika naj bi postal eno od meril pri podeljevanju Zoisove in Puhove nagrade.

Kljub temu, da je bil nacionalni program v parlamentu sprejet, so današnji problemi glede jezika visokega šolstva enaki, oz. še bolj pereči, zato je **Nacionalni program jezikovne poli-**

¹⁴ Izjava je ponatisnjena v Jeziku in slovstvu št. 5, 2007, str. 87 in nasl., skupaj z mnenji z razprave, ki sva jo z Markom Stabejem organizirala ob tednu ljubljanske univerze.

¹⁵ Odzivi so dostopni na: http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20142018 (22. 8. 2014).

tike 2014–2018 jeziku visokega šolstva in znanosti posvetil samostojno podpoglavje ter skušal pred pripravo predloga doseči soglasje z najpomembnejšimi udeleženci, tj. takratnim rektorjem ljubljanske univerze prof. dr. Stanislavom Pejovnikom, takratnim direktorjem agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije dr. Francijem Demšarjem ter ministrstvom za znanost, visoko šolstvo in tehnologijo. Tako usklajen predlog je bil zapisan v osnutku resolucije,¹⁶ v njem je izrecno poudarjeno zavedanje o potrebi po internacionalizaciji, a ne na račun slovenskega visokošolskega in znanstvenega jezika, temveč z vzpostavljanjem kakovostnih vzporednih programov, spodbujanjem učenja slovenskega jezika, kombiniranimi oblikami dela z izročki v tujem jeziku in predavanji v slovenskem. Program vsebuje tri poglobitvene kratkoročne cilje: *ohranitev statusa slovenščine kot uradnega in učnega jezika visokega šolstva, razvijanje sporazumevalne zmožnosti v strokovnem jeziku in izboljšanje položaja slovenščine kot jezika znanosti*. To so po mnenju delovne skupine¹⁷ najpomembnejše kratkoročne naloge slovenske jezikovne politike na področju visokega šolstva in znanosti. Končno sprejeta resolucija je osnutek v glavnem upoštevala, do spremembe je prišlo le pri večji liberalizaciji doktorskega študija, ki ga je celovito prepustila v urejanje univerzam. Program tako navaja (str. 29, 30):

MIZŠ in univerze morajo v okviru nastajajočega zakona o visokem šolstvu, izvrševanja Resolucije o nacionalnem programu visokega šolstva in strategij postaviti pregledne modele za smiselno vključevanje tujih študentov in visokošolskih učiteljev:

- (1) s kakovostnimi vzporednimi programi in izbirnimi moduli, posebej oblikovanimi za izmenjavne študente, katerih predmete bi pod posebnimi pogoji (v skladu z naslednjo alinejo ukrepov) lahko izbirali tudi domači študenti;*
- (2) z uvajanjem koncepta diferencirane večjezičnosti po tujih zgledih. Koncept predvideva, da je jezik visokošolskega študija enak prevladujočemu jeziku okolja, da pa se slušateljem, ki tega jezika ne razumejo zadosti dobro, ponudi simultani (strojni) prevod v tuji jezik z orodji, prilagojenimi posameznim strokam; prosojnice in drugo študijsko gradivo so praviloma dvojezični, v jeziku okolja in v tujem jeziku, v tujem jeziku pa potekajo tudi konzultacije s tujimi študenti;*
- (3) s spodbujanjem študentske solidarnosti in tutorstva oziroma partnerskega razmerja med domačimi in gostujočimi študenti;*
- (4) zakonodaja mora določiti obvezni večinski obseg izvajanja visokošolskih programov v slovenskem jeziku, in ne tega v celoti prepustiti univerzam. Ker se strateška usmeritev univerz in države glede povečanja izmenjav ujema, se Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport ter visokošolske organizacije sporazumejo o ustreznem načinu njihovega financiranja;*
- (5) na ravni doktorskega študija se univerzam prepusti avtonomna jezikovna politika ob upoštevanju ustavnih in zakonskih omejitev ter splošnega načela, da naj slovenski profesorji slovenskim študentom ne predavajo v tujem jeziku.*

Nacionalna programa jezikovne politike v zadnjem predlogu spremembe 8. člena ZVŠ ni bila upoštevana kot strokovna podlaga za odločitve predlagatelja, ukrepe zadnjega jezikovnega programa 2014–2018 pa je v dialogu s pripravljavci upošteval predlog iz aprila 2014.

16 Dostopno na: www.mizks.gov.si/fileadmin/.../NPJP12-16_osnutek_april_2012.pdf, str. 16–19.

17 Skupino je vodil Marko Stabej, sodelovali pa so Helena Dobrovoljc, Darja Erbič, Tomaž Erjavec, Ina Ferbežar, Simon Krek, Martina Ožbot in Monika Kalin Golob.

Ali je možen dialog?

Kot pobudnici številnih akcij in sestankov v zvezi z razreševanjem jezikovne politike visokega šolstva, (so)avtorici nacionalnega programa v poglavju visokega šolstva in premnogih člankov naj mi bo dovoljeno nekaj opazk. Jezikovne politike visokega šolstva ni mogoče rešiti, če predlagatelj zakona in sprememb ZVŠ izključuje strokovne podlage, predlagane ukrepe, nacionalni program jezikovne politike in opravljene raziskave ter strokovne argumente. Na številnih sestankih z odločevalci na univerzi in ministrstvih je postalo jasno, da ne gre za jezikovno politiko, ampak iskanje čim bolj odprte dikcije, ki bi omogočala več programov v angleškem jeziku na račun javnih slovenskih. Spoznanje je grenko: internacionalizacija visokega šolstva v Sloveniji poteka v razmerah, ko je kriza marsikateri fakulteti vzela tako veliko denarja, da smo bili prisiljeni krčiti akreditirane programe do skrajnih zakonskih meja ali celo čeznje. V razmerah, ko si zaradi mednarodne izmenjave lastnih študentov trudimo poiskati legalne možnosti za ponudbo predmetov v tujem jeziku, a so te nemogoče, saj prioritetni cilji zahtevajo sveža sredstva. Naj bo jasno, ne nasprotujem internacionalizaciji, ki jo ponujajo izmenjave profesorjev in študentov, a za njuno izvedbo potrebujemo ponudbo učenja slovenščine za tujce in predmetov v tujem jeziku, ki bi jo bilo treba akreditirati in ponuditi **poleg** že akreditiranih predmetov. Za gostovanja tujih profesorjev je prav tako treba najti denar. Stvar je v resnici banalna, a ob krčenju sredstev, kriznih razmerah, ko vodstvo fakultete iz leta v leto ne ve, s čim razpolaga za izvedbo akreditiranih programov, koliko bo dano ali odvzeto, je internacionalizacija nekakšna mantra, ki prikriva realnost razmer in brez prave vizije nujno poteka na škodo javnih rednih programov in predmetov v slovenskem jeziku. Kakovosti v njej ni, saj profesorji k rednim (izbirnim) predmetom dobijo kopico tujih študentov, ki vendarle zahtevajo drugačno dinamiko in predvsem povečajo število študentov do težko obvladljivih števil.

Popolnoma pa nasprotujem "internationalizaciji", ki želi v javne programe pripeljati tuje študente kot blago, ki naj bi nadomestilo manjšanje generacij slovenskih študentov in povečalo prihodke univerz/fakultet. To je vprašanje tržnih programov, ki ne bi smelo vznemirjati javnega visokega šolstva in odpirati razprav o jeziku visokega šolstva, ampak bi moralo potekati po zakonitostih nejavne službe tistih fakultet, ki si tega želijo. Nezanemarljive so ugotovitve Toveja Bulla (2012), ki prikazuje alternativno jezikovno politiko dveh norveških univerz, in utemeljuje, da je izbira akademskega jezika in jezika znanosti povezana z idejo, kaj univerza je, torej s tem, kako posamezna univerza vidi svojo legitimnost, poslanstvo: "Če si predstavljamo različne univerze na premici, so univerze, ki jih zanima posel in izobrazba kot blago, na eni strani, na drugi strani pa so univerze kot javno dobro, ki prispevajo k družbeni blaginji" (ibid., 71). Kakor univerze vidijo svojo vlogo in svojo družbeno odgovornost, tako tudi izbirajo jezik.

Dialog je možen le, če se lotimo stvari pri začetku, ne pri koncu in ne ideološko. Začetek pa je povezan z dvema močno neurejenima področjema: visokim šolstvom in jezikovno politiko. Za oboje je od začetka slovenske samostojne države zelo slabo poskrbljeno. Ideološke bitke o jeziku visokega šolstva pa so samo simptom te neurejenosti. Razprava o spremembi člena o jeziku visokega šolstva bi bila produktivnejša, če bi se ministrstva resno lotila urejanja uravnotežene jezikovne politike, na kar del stroke opozarja vsaj zadnjih deset let. Model in rešitve so

bile predstavljene na različnih forumih, v razpravah in dokumentih, izrecno smo k dejavnejši ureditvi pozivali vse odgovorne politične in institucionalne nosilce – a odziva ni bilo.

Univerza v Ljubljani je na primer leta 2012 ustanovila Center za jezikovne vire in tehnologije (CJVT UL), ki je namenjen znanstvenemu raziskovanju, vzpostavljanju in vzdrževanju temeljnih digitalnih jezikovnih virov in jezikovnotehnoloških orodij za sodobni slovenski jezik (<http://www.cjvt.si>). Eden od ciljev je vzpostavljanje in vzdrževanje spletnih učnih okolij za učenje in poučevanje slovenščine in tujih jezikov. CJVT UL ima podpisan konzorcijski dogovor o sodelovanju z drugimi univerzami, Institutom “Jožef Stefan” itd. (<http://www.cjvt.si/sss/konzorcij/>). Obstajajo torej tehnološke možnosti, ki omogočajo internacionalizacijo poučevanja v smislu sprotne spremljanja predavanj v drugih jezikih ali skrb za razvoj terminologije (Krek 2014). A vse to predpostavlja obstoj konsistentne jezikovne politike in ciljno financiranje jezikovnih virov (korpusi, leksikalne zbirke itd.) in tehnologij (govorne tehnologije, strojno prevajanje itd.), ki omogočajo razvoj sistemov. Skrb za razvoj slovenščine ne pomeni, da je treba prepovedati rabo tujih jezikov. Govorcem slovenščine je treba le zagotoviti vse možnosti, ki so in bodo na voljo govorcem drugih jezikov. Tu Slovenija zaostaja za drugimi evropskimi jeziki (prim. Krek 2012).

Sklep

Iz opravljene analize a) političnih dokumentov in nacionalnega programa visokega šolstva; b) normativno pravnih dokumentov (obstoječega zakona in predlogov po letu 2013) ter c) strokovnih predlogov in objav se kaže, da je internacionalizacija izrazito nejasno poimenovanje in pojmovanje, zajema tudi protislovne interpretacije. Rešitve in realizacija mednarodne vpetosti slovenskih univerz zato ne morejo biti enotne in vse ne zadevajo jezikovnih vprašanj. Težnje po internacionalizaciji v vseh pomenih se pri obravnavi vprašanja učnih jezikov v visokem šolstvu pogosto odražajo v razumevanju slovenskega jezika kot ovire pri tej internacionalizaciji, vendar je tako izhodišče neskladno s samo idejo internacionalizacije, ki naj bi vodila k evropski večjezičnosti in medkulturnosti, pa tudi s pravnoformalnim statusom slovenščine kot uradnega jezika Republike Slovenije.

Ukrepe je torej treba iskati v odgovorni in celoviti jezikovni politiki. Izvajanje jezikovne resolucije in akcijskih načrtov za jezikovno politiko bi moralo biti kontinuirana skrb ne le enega ministrstva, temveč vseh vpletenih ministrstev in institucij, npr. kot urad za jezikovno politiko pri predsedniku vlade. Taka potreba se ne kaže le zaradi vprašanj jezika visokega šolstva, ampak za celovito urejanje jezikovne politike in načrtovanja, npr. tudi pri koordinaciji jezikovnih ukrepov ob povečanih migracijskih tokovih.

Slovensko visoko šolstvo potrebuje nov aktualizirani zakon ter predvidljivo in ustaljeno financiranje, ki bo umirilo dolgoletne krizne razmere in dejansko prispevalo h kakovosti visokošolskega izobraževanja brez rokohitrskih popravkov in motiviralo zaposlene k pogloblje-

nemu raziskovanju ne le tistih tem, ki so objavljive v tujih revijah, temveč tudi vprašanj, ki zadevajo slovensko družbo in javnost.

Vprašanje jezika visokega šolstva pa je treba definirati glede na različne tipe internacionalizacije ter vključevanja študentov in učiteljev:

- za tuje izmenjavne študente je treba oblikovati in financirati dodatne izbirne predmete v tujem jeziku, kamor se lahko kot k izbirnim vsebinam vključijo tudi slovenski študenti, ter ponuditi poletne oz. zimске šole in tečaje slovenskega jezika kot brezplačno učenje slovenščine za izmenjavne in druge tuje študente in učitelje;¹⁸
- univerze/fakultete lahko ponujajo sklope predmetov v tujem jeziku, na katere vpisujejo tuje študente različnih področij, in izoblikujejo module zanje, a je treba take predmete, module, programe dodatno financirati;
- okrepiti je treba tutorstvo za tuje študente, kombinirati tujejezične izročke s slovenskimi predavanji ipd. (prim Kalin Golob idr. 2014, 209–217);
- programi v tujem jeziku za tuje študente in plačilo niso zadeva javne službe, zato jih lahko institucije akreditirajo in izvajajo, če so ekonomsko uspešni, ne morejo pa jih izvajati za javni denar v tujem jeziku.

Kot smo zapisali že v študiji, sedanji 8. člen skoraj v celoti temu ustreza. Samo zakonska določitev za resnično konstruktivno jezikovno načrtovanje ne zadostuje. Pristojno ministrstvo mora poskrbeti za izdelavo jezikovnonačrtovalnega okvira, ki bi ga lahko visokošolski zavodi uporabili kot izhodišče za oblikovanje sebi prilagojenih jezikovnih ureditev, to pa vgradili v svoje statute.

Potrebujemo torej le nekaj jasnih odgovorov, kaj je kakovostna internacionalizacija znotraj javne službe, kako jo omogočiti in finančno podpreti. Potrebujemo deideologizacijo in normalizacijo pogledov na jezik visokega šolstva ter ustrezno organizacijo jezikovne politike, ali kakor je rekel ob debati o jeziku univerze Tomo Korošec (2007) :

Zabloda je misel, da se katerakoli od znanstvenih panog ali ved na Slovenskem, pa naj je še tako "svetovna", lahko razvija brez izhodišča v slovenskem jeziku in samo s poimenovalnim aparatom v kakšnem tujem jeziku. Dokler nam slovenska ustava jamči za slovenski jezik v sleherni izmed znanstvenih panog, je sicer atmosfera za "dihanje" v slovenščini sorazmerno dobro zagotovljena, kakor hitro pa popustimo pri tej ali oni (češ, to je tako visoka ali ozka znanost, da slovenščina tu nima kaj iskati), bomo dovolili nastanek "ozonske luknje", ta pa bo brž generirala naslednjo in naslednjo.

Jezik v znanostih ali znanstvenih panogah tako zadeva kulturne probleme slovenstva. Zato nima nihče pravice slovenskega znanstvenika, raziskovalca, univerzitetnega učitelja in študenta z izgovorom na internacionalizacijo znanosti, bolonjske programe ipd. tirati stran od slovenskega jezika. To velja tudi za fakultetna predavanja v katerem od tujih jezikov, pa naj jih izvaja domači ali gostujoči predavatelj. Seveda so taka predavanja že zdaj neogibna, gotovo tudi dobrodošla za opla-

18 Tu se letos kaže premik: Univerza v Ljubljani je za št. leto 2016/17 pilotno izoblikovala pripravljalni modul za tuje študente, ki vključuje tri lektorate slovenščine in seznanjanje s kulturo in družbo ter pravnim redom Slovenije.

janje slovenskega strokovnega izrazja, kar velja tako za učitelje kakor za njihov slovenski avditorij, vendar le kot vzporedna s prvotnimi slovenskimi. Vidi se, da je to ob spoštovanju temeljnega ustavnega načela resljivo organizacijsko vprašanje.

Literatura in viri

- Bolonjska deklaracija. Evropski visokošolski prostor, Skupna deklaracija evropskih ministrov za izobraževanje, zbranih v Bologni 19. junija 1999. Dostopno na: http://www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/doc/dokumenti_visokosolstvo/Bolonjski_proc/Bolonjska_deklaracija_slo.pdf (dostop 23. 8. 2014).
- Brock-Utne, Brigit: The growth of English for academic communication in the Nordic Countries. *International Review of Education* 47/2001, 221–233.
- Brock-Utne, Brigit: Language of Instructions and Research in Higher Education in Europe: highlights from the current debate in Norway and Sweden. *International Review of Education* 53/2007, 367–388.
- Bruen Bruen, Jennifer: Language policies in higher education institutions in Ireland: Some preliminary findings. European Network for the Promotion of Languages Among Undergraduates, 2004. http://doras.dcu.ie/16378/1/Language_policies_in_Higher_Education_Institutions_in_Ireland.doc (dostop 4. 6. 2013).
- Bull, Tove: Against the mainstream: universities with an alternative language policy. *International Journal of Sociology of Language* 216/2012, 55–73.
- De Cock, Barbara: Flemish language policy in an era of globalisation. *Noves SL. Revista de Sociolingüística*, 2/2006.
- Divjak, Igor: Znašli smo se v položaju, ko si pianist seka prste. *Delo*, 6. 12. 2011, Književni listi.
- Druviete, Ina: Management of Language Diversity in Higher Education Establishments, 2007. Dostopno na: studijas.lu.lv/mod/page/view.php?id (dostop 12. 6. 2012).
- Druviete, Ina, Valdmanis Jānis, 2010: Language Use in Higher Education Establishments in Latvia. V: Nacionalni jeziki v visokem šolstvu: zbornik prispevkov z Mednarodne konference Jezikovna različnost in nacionalni jeziki v visokem šolstvu, Marjeta Humar, Mojca Žagar Karer (ur.). Ljubljana: Založba SAZU.
- Dular, Janez: Jezik me srbi. *Osnutek NPJP 2012–16. Družina*, 27. 5. 2012, 5.
- Gáz, Roxana-Maria: Language Policies in European Higher Education Area. Babeş – bolyai university – a case study. *Romanian review of international studies*, III, 1/2011, 51–70.
- Gnutzmann, C.: The Triumph of English: A Case of Linguistic Neo-Colonisation, 2005. Dostopno na: www.aca-secretariat.be/08events/Language%20Policies.htm (dostop 25. 5. 2012).
- Hughes, Rebecca: Internationalisation of Higher Education and Language Policy: Questions of Quality and Equity. *Higher Education Management and Policy* 20, 1/2008, 112–127.
- Humar, Marjeta, Mojca Žagar Karer (ur.): Nacionalni jeziki v visokem šolstvu: zbornik prispevkov z Mednarodne konference Jezikovna različnost in nacionalni jeziki v visokem šolstvu. Ljubljana: Založba SAZU, 2010.
- Hultgren, Ana Kristina: Whose parallellingualism? Overt and covert ideologies in Danish university language policies. *Multilingua* 33(1–2)/2014, 61–87.
- Kalin Golob, Monika: *Jezikovna kultura in jezikovni kottički*. Ljubljana: Jutro, 1996.
- Kalin Golob, Monika: Univerza, veš svoj dolg. V: Nacionalni jeziki v visokem šolstvu: zbornik prispevkov z Mednarodne konference Jezikovna različnost in nacionalni jeziki v visokem šolstvu Marjeta Humar, Mojca Žagar Karer (ur.). Ljubljana: Založba SAZU, 2010.
- Kalin Golob, Monika: Jezik slovenskega visokega šolstva: med zakonodajo, strategijo in vizijo. V: Slovanski jeziki. Iz preteklosti v prihodnost, ur. Vojko Gorjanc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012.
- Kalin Golob, Monika, Marko Stabej, Mojca Kučuk, Gaja Červ: *Primerjalna študija o učnem jeziku v visokem šolstvu v Republiki Sloveniji in izbranih evropskih državah*. Naročnik Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, Maistrova 10, 1000 Ljubljana, 2012.
- Kalin Golob, Monika, Marko Stabej, Mojca Stritar, Gaja Červ: Jezikovna politika slovenskega visokega šolstva: stališča do rabe jezikov in priporočila za njeno urejanje. *Slavistična revija*, letn. 61, št. 2/2013, 395–412. http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2013_2_04.pdf.

- Monika Kalin Golob, Marko Stabej, Gaja Červ, Mojca Stritar Kučuk, Samo Kropivnik: *Jezikovna politika in jeziki visokega šolstva v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2014.
- Kerklaan, Vincent, Gillian Moreira in Kees Boersma: The Role of Language in the Internationalisation of Higher Education: an example from Portugal. *European Journal of Education*, Vol. 43, No. 2/2008, 241–255.
- Korošec, Tomo: O jeziku slovenske univerze. *Jezik in slovstvo*, 5/2007.
- Krakar-Vogel, Boža, Vidovič-Muha, Ada: Internacionalizacija visokošolskega programa ali zaton nacionalne univerze. *Delo*, 18. dec. 2010, leto 52, št. 294, 5.
- Krek, Simon. *Slovenski jezik v digitalni dobi = The Slovene language in the digital age*, (White paper). Heidelberg [etc.]: Springer, cop. 2012.
- Krek, Simon. Terminologija kot storitev. *Teorija in praksa*, jul.-avg. 2014, letn. 51, št. 4, str. 670–683, 705, ilustr. http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/TiP2014_4_Krek.pdf.
- Kuteeva, Maria in John Airey: Disciplinary differences in the use of English in higher education: reflections on recent language policy developments. *High Education* 67/2014, 533–549.
- Marušič, Franc, Rok Žaucer: Pregled in analiza politik, ki določa položaj slovenščini nasproti tujim jezikom v visokem šolstvu in znanosti. Raziskovalna naloga na naročilo Ministrstva za kulturo, 2007. Dostopno na: <http://www.mk-lj.si> (dostop 20. 9. 2008).
- Nacionalni program jezikovne politike 2007–2011. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=80272> (dostop 23. 5. 2012).
- Nacionalni program jezikovne politike 2012–2016. Osnutek. Dostopno na: www.mizks.gov.si/fileadmin/.../NPJP12-16_osnutek_april_2012.pdf (dostop 25. 7. 2012).
- Nacionalni program razvoja visokega šolstva 2011–2020. Dostopno na: www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/.../8.9.10_NPVS.pdf (dostop 25. 7. 2012).
- Nacionalni reformni program 2012–2013. Dostopno na: www.ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/nrp2012_slovenia_sl.pdf (dostop 25. 7. 2012).
- Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje Slovenije, 2005. Dostopno na: www.vlada.si/fileadmin/.../Okvir_gosp-soc-reform-2005-Vlada.pdf (dostop 24. 7. 2012).
- Orešnik, Janez: Predlog stališča SAZU o slovenščini v znanosti in visokem šolstvu. *Delo: Sobotna priloga*. 22. 9. 2012, 29, 20. 10. 2012, 29.
- Osnutek nacionalnega programa za jezikovno politiko 2012–2016. http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/zakonodaja/predlogi/kultura/NPJP12-16_osnutek_april_2012.pdf (dostop 31. 5. 2013).
- Position Statement on Language Policy in Higher Education in Europe, 2011. Confédération Européenne des Centres de Langues de l'Enseignement Supérieur, European Confederation of Language Centres in Higher Education, Europäischer Verband der Hochschulsprachenzentren. Dostopno na: www.nut-talen.eu. (25. 5. 2012).
- Purser, Lewis: The Bilingual University – general reflections on its origins, mission, and functioning. V: *Language policies in higher Education. A result of a round table debate of the Council of Europe's Higher Education and Research Committee in October 2001*, 20–29. (dostop 31. 5. 2013).
- SDUTSJ (Slovensko društvo učiteljev tujega strokovnega jezika), 2010: Pregled posledic odsotnosti skladne tujejezikovne politike na vseh ravneh izobraževanja v RS ter predlogi za izboljšavo ugotovljenega stanja. Dostopno na: http://www.sdutsj.edus.si/tujejezikovna_politika.html (dostop 25. 9. 2012).
- Skubic, Darja: Stališča študentov Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani do slovenščine kot učnega jezika. *Revija za elementarno izobraževanje* 4/2013, 5–19.
- Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva, 2011. http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Jeziki/Publikacija_SEJO_komplet.pdf.
- Starc, Sonja. (ur.): *Akademski jeziki v času globalizacije/Academic languages in the era of globalisation*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, 19–23.
- Študentska organizacija Slovenije: Prispavek ŠOS k javni razpravi o razvoju visokega šolstva. Ljubljana, 2010.
- Tytgat, Kristin, 2011, Language Policy in Flemish higher education in Belgium: English in an academic context. EUNoM Symposium “Managing Multilingual and Multiethnic Societies and Institutions” (Koper, 20., 21. junij 2011). Dostopno na: <http://taalkunde.ehb.be> (dostop 23. 5. 2012).
- Vidovič Muha, Ada: Slovenska univerza in znanstvena razprava v slovenščini: jezik slovenske znanosti. *Delo*, 25. jan. 2006, leto 48, št. 20, 12.

Vidovič Muha, Ada: Slovenščina kot jezik znanosti in univerze – da ali ne. *Jezik in slovstvo*, sep.–okt., letn. 52/2007a, št. 5, 91–92.

Vidovič Muha, Ada: Aktualna vprašanja slovenske univerze in znanstvene razprave v slovenščini. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Obdobja 24. Ur. Irena Oreš. Ljubljana: FF, 2007b, 3–11.

Vogel, Milan: Očitno je prizadevanje po spremembi jezikovne realnosti. Kakšna naj bo jezikovna politika? *Delo*, 22. 5. 2012, 17.

Warner, Chantelle: Rethinking the Role of Language Study in Internationalizing Higher Education. *L2 Journal*, Volume 3/2011, 1–22.

Univerza v Ljubljani. Strategija 2006–2009. Dostopno na: http://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/predpisi_statut_ul_in_pravilniki/statut_univerze_v_ljubljani.aspx.

Povzetek

Prispevek se odziva na razprave o zadnjem predlogu spremembe 8. člena Zakona o visokem šolstvu. Orisu dokumentov, ki slovenščino razumejo kot oviro internacionalizaciji, vzporeja prizadevanja stroke za celovito jezikovno politiko in naniza predloge sprememb zakona po letu 2013. Še tako dobra zakonska določitev za resnično konstruktivno jezikovno načrtovanje ne zadostuje. Pristojno ministrstvo mora poskrbeti za izdelavo jezikovnonačrtovalnega okvira, ki bi ga lahko visokošolski zavodi uporabili kot izhodišče za oblikovanje sebi prilagojenih jezikovnih ureditev, to pa vgradili v svoje statute.

Summary

This article is a response to the debate over the most recent proposal for a change to Article 8 of the Higher Education Act. It juxtaposes the outline of documents construing the Slovene language as an obstacle to internationalization with the efforts of the profession for a comprehensive language policy, and enumerates proposed amendments to the law after 2013. Even such a good legal determination is not sufficient or truly constructive language planning. The responsible ministry must ensure the elaboration of a language planning framework that higher education institutions could use as a basis to design language arrangements that are adapted to their work and include these in their bylaws.

Ključne besede

zakon o visokem šolstvu, jezikovna politika, jezik visokega šolstva, internacionalizacija, bolonjska reforma

Keywords

Higher Education Act, language policy, language of higher education, internationalization, Bologna reform



O angleščini, njeni vlogi v svetu in v slovenskem visokošolskem izobraževalnem sistemu

Nada Šabec

Prispevek oriše pot angleščine od razmeroma nepomembnega jezika v preteklosti do danes, ko kot glavno sredstvo mednarodnega sporazumevanja pomembno vpliva na vse druge jezike. Opisu njenega vpliva na slovenščino na različnih jezikovnih ravneh ter vzrokov zanj sledi razprava o slovenski jezikovni politiki in, v njenem okviru, o vlogi angleščine in slovenščine v našem visokošolskem izobraževanju.

Uvod

V zadnjem času spremljamo živahno polemiko o pobudi za širšo oz. bolj liberalno uvedbo angleškega jezika na slovenske univerze. Na eni strani so tisti, ki jim je mar za slovenščino in ki vidijo v predlogu spremembe Zakona o visokem šolstvu v členu, ki se nanaša na uradni učni jezik, poskus izrinjanja slovenščine iz visokošolskega izobraževanja ter s tem povezano tveganje za siromašenje materinščine, na drugi tisti, ki se zavzemajo za večjo odprtost v mednarodni prostor in menijo, da je to mogoče doseči z anglikacijo slovenskih univerz. Na strani tistih, ki izražajo skrb za razvoj slovenščine kot polnofunkcijskega jezika, so se do sedaj preko različnih medijev oglašali predvsem slovenisti, tudi nekateri drugi jezikoslovci in humanisti (npr. Jesenšek, Borovnik, Žele,¹ Skubic, Boris Pahor, Vidovič Muha, Orešnik, Kalin Golob, Krakar Vogel, Zupan Sosič, Šivic Dular, Marinčič, A. Novak, Komel, Grafenauer, Kolšek), na drugi strani pa predvsem strokovnjaki s področja naravoslovnih in tehničnih ved pa tudi rektorji slovenskih univerz in predstavniki Ministrstva za znanost, izobraževanje in šport. Ker je bila vsaj v eni polemiki (Lah Turnšek 2016, 10) kot očitek tistim, ki so skeptični glede večjega deleža angleščine v visokošolskem izobraževanju, izpostavljena nizka stopnja kompetence slovenskih predavateljev v angleščini, češ da se bojijo večje odprtosti v svet predvsem zaradi neznanja jezika (o tem več kasneje), se čutim poklicano, da tudi sama predstavim svoje videnje problematike. Sem namreč anglistka, ki sem več let kot Fulbrightova štipendistka prebila na podiplomskem in postdoktorskem študiju na dveh prestižnih ameriških univerzah, z ZDA, Kanado in Veliko Britanijo imam redne stike, tam občasno raziskovalno delujem. Pomanjkanje afinitete do angleščine in neznanje le-te bi mi torej le težko očitali, pa vendarle sem na strani tistih, ki menijo, da so predlagane spremembe ne le nepotrebne, ampak tudi potencialno škodljive.

V tem članku želim razložiti, zakaj. Najprej na kratko orišem razvoj angleščine, saj se zdi, da ima marsikdo, ki se zavzema za njeno povečano prisotnost na slovenskih univerzah, le zelo površ(insk)o predstavo o njenem statusu in vlogi v današnjem globaliziranem svetu. Temu sledi razmišljanje o naraščajočem vplivu angleščine na slovenski jezik, pa tudi na splošno kulturno krajino v Sloveniji in na identiteto slovenskih govorcev. Končno preidem na osrednje vprašanje tega prispevka, tj. na jezikovno politiko oz. jezik v slovenskem izobraževalnem sistemu, kjer predstavim svoje videnje o mestu slovenščine in angleščine v tem za obstoj in razvoj slovenskega naroda enem najpomembnejših segmentov delovanja.

¹ Predsednica Zveze društev Slavistično društvo Slovenije in pobudnica peticije za vsestranski razvoj slovenskega jezika, ki jo je do zdaj podpisalo 8744 podpisnikov (<http://www.pravapeticija.com/za-vsestranski-razvoj-slovenskega-jezika>) (26. 8. 2016).

Od razmeroma nepomembnega do svetovnega jezika

Glede na skorajda samoumevno razširjenost angleščine v današnjem svetu je kar težko verjeti, da je bila ta še v 5. stoletju razmeroma nepomemben jezik plemena Anglov in da se je šele v 17. oz. 18. stoletju po postopni širitivi z današnjega ozemlja Anglije na preostale dele Britanskega otočja in Irske utrdila kot državni jezik. Takrat je Britanija na višku svoje gospodarske, politične in vojaške moči začela osvajati kolonije od Severne Amerike do Avstralije, od Afrike do Azije. Z imperijem, ki je bil tako velik, da v njem "sonce ni nikoli zašlo" (Wilson 1829), se je po svetu razširila tudi angleščina. Seveda v oddaljenosti od matične domovine ni mogla ostati nespremenjena, v različnih delih sveta se je sčasoma začela odmikati od norme in prenehala obstajati kot homogen jezik. Z zatonom britanske moči je v 20. stoletju prevladal vpliv ameriške angleščine, ki traja še danes, zlasti z iznajdbo interneta pa so se pojavile tudi nekatere njene nove različice. Vso kompleksnost angleščine v svetu danes je tako precej težko natančno zajeti, še najbolj sistematično je to uspelo Kachruju (1985) z modelom treh koncentričnih krogov.

V prvem, notranjem so britanska, ameriška, kanadska, avstralska, novozelandska in južnoafriška angleščina, variante torej, ki se govorijo kot materni jezik. Britanska in v zadnjem obdobju še posebej ameriška angleščina (med katerima je prišlo do razlik zaradi geografske ločenosti, drugačnega fizičnega okolja, stika z domorodskimi jeziki in z jeziki priseljencev, pa tudi zaradi zavestne težnje na novo nastalih ZDA, da bi svojo samobitnost izrazile z jezikom), veljata za normotvorni. Drugi krog predstavljajo afriške in azijske kolonije, kjer kolonialni gospodarji uvedejo angleščino kot uradni jezik administracije in šolstva, večinsko avtohtono prebivalstvo pa jo v delno podomačeni obliki govori kot t. i. drugi jezik (Graddol 1997, 6; McIntyre 2009, 25–26; Seildhofer 2011, 3). Zaradi učinkovitejše komunikacije jo mnoge države obdržijo kot uradni jezik tudi po osamosvojitvi izpod kolonialnih oblasti (Crystal 2003, 79, 85). Kachru (1985) drugi krog sicer obravnava kot enakopraven s prvim in uvede termin *svetovne angleščine* (*World Englishes*), a v praksi govorci tretjega, širitvenega kroga, kamor uvršča preostali svet in kjer se angleščina poučuje kot tuji jezik, ne glede na to dajejo prednost angleščini rojenih govorcev.

Opisani model je kljub navidezni vsečnosti pomanjkljiv, saj ne zajame številnih izjem (npr. enklav rojenih govorcev izven držav prvega kroga, priseljencev v državah prvega kroga z drugačnimi maternimi jeziki) niti ne ponudi zadovoljive razlage tretjega kroga, kjer se angleščina širi preko izobraževalnih sistemov in medijev in postaja bolj kot kateri koli jezik v dose-danji zgodovini prevladujoči jezik znanosti, tehnologije, trgovine, turizma, športa, prometa, popularne kulture in drugih področij delovanja. Posledično marsikje prihaja do družbene dvojezičnosti (Kachru 1992), kjer se nerojeni govorci angleščine ne učijo več primarno za komunikacijo z rojenimi govorci, pač pa, v duhu internacionalizacije in globalizacije, predvsem za sporazumevanje z drugimi nerojenimi govorci. Število nerojenih govorcev angleščine je namreč že za nekajkrat preseglo število tistih, ki jo govorijo kot materinščino, kar pomeni, da je angleščina v mednarodnem sporazumevanju de facto prevzela vlogo vlogo *lingue france* (npr.

Modiano 1999, Crystal 2001, Jenkins 2007, Mollin 2006). Zaradi vpliva različnih materinščin nerojenih govorcev in predvsem zaradi njihovih zelo različnih stopenj jezikovne kompetence je za angleščino kot *linguo franco* značilna velika stopnja nestabilnosti in notranje variabilnosti, vseeno pa se zdi, da v splošnem vendarle teži k ponovni homogenizaciji, nekakšni svetovni, mednarodni oz. globalni angleščini (Viney 2003, 1; Crystal 2003).

Med alternativnimi shemami, ki so se pojavile kot delna kritika Kachrujevega modela, omenjam McArthurjevo (1998), ki loči le med rojenimi in nerojenimi govorcji, in Modianovo (1999), ki uvede termin *angleščina kot mednarodni jezik* (EIL²), pri čemer kot razlikovalni kriterij upošteva izključno stopnjo kompetence njenih govorcev.

Tudi sicer je treba priznati, da nas globalna angleščina v praksi ne glede na teoretične modele sooča z vrsto vprašanj, na katere zaenkrat nimamo zadovoljivih odgovorov. Naštejmo le nekatere: Kako določiti normo angleščine kot *lingue france* glede na to, da je pri različnih govorcjih obarvana z vplivi različnih materinščin? Naj se je za sporazumevanje z nerojenimi govorcji učijo tudi tisti, ki jim je angleščina materni jezik in kako praktično bi bilo učenje globalnega jezika? Kolikšna je sploh motivacija za učenje globalne angleščine? Se zdi večini govorcev morda bolj uporabna bistveno vplivnejša ameriška angleščina? Kako obravnavati angleščino v Evropski uniji? Kljub 24 uradnim jezikom se v praksi kot delovni jeziki uporabljajo le angleščina, francoščina in nemščina. Angleščina nedvomno prevladuje, hkrati bruseljska birokracija vanjo vnaša nekatere specifične izraze, ki jih ameriška in britanska angleščina ne poznata. Ali gre pri tem za napake ali pa morda za jezikovne spremembe v nastajanju in za legitimno novo varianto angleščine? Ima torej angleščina v EU status tujega jezika ali že prehaja v fazo nekakšne Evro-angleščine? Zaenkrat se zdi, da še ne gre za novo varianto, ampak bolj za angleščino za posebne namene. In kaj reči o tistih, ki kljub medsebojni razumljivosti svojih jezikov pogosto raje izberejo angleščino (npr. npr. v skandinavskih deželah pa tudi že v državah, ki so nastale po razpadu bivše Jugoslavije)? Se želijo s tem izogniti občutljivemu vprašanju prestižnosti oz. enakopravnosti svojih jezikov?

Omenimo še dva zanimiva vidika angleščine kot *lingue france*. Prvi se tiče primerjave z latinščino kot formalnim jezikom, ki je bil v preteklosti v mednarodnem sporazumevanju rezerviran za redke izobražence, medtem ko si angleščino danes lastijo tako rekoč vsi ne glede na stopnjo jezikovnega znanja. Drugi ponuja primerjavo z bivšimi kolonijami, v katerih se angleščina govori kot drugi jezik. Ali lahko torej na globalizacijo, ki na nek način uvaja angleščino kot drugi jezik, gledamo kot na moderno kolonizacijo, le da z drugimi sredstvi?

Vpliv angleščine na slovenščino

Vse v zvezi z vplivom angleščine na dežele širitvenega kroga, torej tiste, v katerih angleščina ni niti uradni niti materni jezik, velja tudi za slovenske razmere. Angleščina se poučuje kot tuji jezik na različnih stopnjah izobraževanja, njen vpliv pa je viden na vseh področjih delovanja; za mnoge je postal nepogrešljiv del poklicnega življenja, za druge tudi osebnega. Da bi se zavedli njene vseprisotnosti, zadostuje, da na hitro preletimo medije, tako klasične kot novodobne, kjer kar mrgoli anglizmov. Pojavljajo se v resnih časopisih in tabloidih, na televiziji in seveda na internetu, predvsem na družbenih omrežjih. Za ponazoritev navajam par novejših primerov:

- (1) Mislim, da ne bi bilo smiselno pričakovati kakšne *fast solution*³ prinašajoče metode, saj jih ni in jih ne bo, bi nam pa vsem kazalo vzeti v poštev vsaj naravne zakone in naravne kreposti. (Forstnerič Hajnšek 2016, 5)
- (2) S tremi najbližjimi vstopim v prostore prastare Ljubljane, priznam, deloma sem se stežka prilagodil oblačilnim pravilom, *dress code* ali nekaj takega se reče /.../ (Kališnik 2016, 7)
- (3) Barrosov primer in številni podobni kričeče izpostavljajo problematiko "vrtečih se vrat", ko posamezniki z mest visokih funkcionarjev EU zlahka prehajajo v velike korporacije in lobistična podjetja (V žarišču: Razprodaja evropske ideje, Večer 2016, 1).
- (4) Ko se bo prvič slišalo, da je razprodano, bo imeti vstopnico 'must have' (moram imeti, op. p.) (Forstnerič Hajnšek 2016, 18)
- (5) To pa je že na marsikateri univerzi preveč, *too much*. (Jež 2016, 19)
- (6) Naj bo torej dovolj raznih reform trga dela, storimo končno nekaj tudi za večjo zavzetost zaposlenih (angl. *employee engagement*) kot nosilcev človeškega kapitala in s tem za "pravo" ustvarjalno (ne zgolj stroškovno) konkurenčnost slovenskega gospodarstva. (Gostiša 2016, 5)

Prva stvar, ki nam pade v oči, je dejstvo, da se ti primeri bistveno razlikujejo od starejših anglizmov, kakršni so npr. *film*, *sendvič*, *klovn*, *servirati*. Te smo sprejeli v slovenščino v glavnem v drugi polovici 20. stoletja in jih ne dojemamo kot tuje ali celo moteče elemente, saj so se v vseh pogledih prilagodili slovenščini. Vzrokov za angleški vpliv je bilo več: kmalu po koncu 2. svetovne vojne se je v šolah začela poučevati angleščina kot prvi tuji jezik, vedno privlačnejši je postajal moderni zahodni način življenja, sčasoma so se odprle tudi možnosti potovanja in živega stika z angleškimi govorniki, vse to pa je prineslo s seboj potrebo po poimenovanju novih predmetov in pojmov, za katere slovenščina ni imela avtohtonih besed. Šlo je predvsem za tehnične izume in pripomočke ter za svet zabavne industrije in športa, kjer je na začetku sicer prevladoval britanski vpliv, a ga je že kmalu v precejšnji meri izpodrinil močnejši ameriški.

3 Primeri angleškega vpliva so navedeni v poševnem tisku.

Vplivu ameriške kulture in življenskega sloga lahko pripišemo besede, kot so *hit*, *hamburger*, *keš*, *lobiranje*.

Ob tem, ko so se mnoge angleške besede ustalile v slovenščini kot popolnoma prilagojene glasoslovnim, oblikoslovnim, besedotovornim in pravopisnim pravilom slovenskega jezika,⁴ so bile mnoge tudi uspešno poslovenjene⁵ (npr. *printer* – tiskalnik). Pogoji za to je, da je domača beseda povsem enakovredna tuji in da je pravočasno tvorjena, s čimer potisne prevzeto na raven pogovornega jezika, sama pa vstopi v knjižni jezik (Korošec 1985, 72).

Prav čas oz. hitrost, s katero anglizmi vstopajo v slovenski jezik, je tisti dejavnik, ki je v zadnjih desetletjih bistveno spremenil način in intenziteto angleškega vpliva na slovenščino. Glavno vlogo pri tem je odigral internet, ki se je pojavil v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Kot eno pomembnejših gibal globalizacije je omogočil povezovanje vseh in vsakogar z vsakomer ne glede na časovne in krajevne razdalje in za vedno spremenil način našega komuniciranja. To se odvija sicer tudi v drugih jezikih, a angleščina zaseda prvo mesto, kar pomeni, da se nov angleški izraz, ki se pojavi npr. v ZDA, v hipu razširi po vsem svetu in postane last vseh zainteresiranih. Internetni uporabniki se namreč v nasprotju s tradicionalnimi govornimi skupnostmi, ki temeljijo na teritorialnih kriterijih, povezujejo na osnovi sorodnih interesov ne glede na to, od kod so (npr. glasbeni ali športni navdušenci, najstniki). Nove besede so bolj kot od jezikoslovne presoje odvisne od jezikovne rabe, njihov nadaljnji razvoj pa tako docela nepredvidljiv. Lahko ostanejo v citatni obliki (npr. *jackpot*), variirajo glede pisave in izgovarjave (npr. *timing/tajming*), doživljajo različne spremembe, vključno s pomenskimi premiki (npr. *ful*, ki je v angleščini pridevnik in pomen *poln*, v slovenščini pa se rabi predvsem kot prislov v pomenu *zelo*), nadaljujejo svoje življenje kot sopomenke (npr. *talk show/talk šov/pogovorna oddaja*), izpodrinejo že obstoječe besede (npr. *mobbing/mobing* namesto šikaniranje) in podobno. Največkrat se izgovarjajo drugače, kot se pišejo, večkrat tudi tvorijo hibridne sintagme z domačimi besedami (npr. *stand up* komik) Gre torej za nedosledno rabo, največkrat citatno in večbesedno ter, kot je razvidno iz zgornjih primerov, včasih pospremljeno z dodatno razlago v slovenščini.

Drug razlog, povezan z nestabilnostjo in visoko stopnjo variabilnosti angleškega vpliva na slovenščino, se tiče samega vzroka prevzemanja iz angleščine. Če je šlo pri starejših anglizmih v glavnem za zapolnjevanje leksikalnih vrzeli, v novejšem času prevladuje izposojanje iz prestižnih vzrokov, kjer govorniki angleščino dojemajo kot bolj imenitno oz. svetovljansko in zato raje kot že obstoječo slovensko besedo uporabijo angleško (npr. *marketing* namesto trženje, *event* namesto dogodek, *dejt* namesto zmenek).

To se vidi predvsem v jeziku mladih in v medijih, pa tudi v strokovnem in znanstvenem jeziku. Pri mladih gre največkrat za nekonformizem v odnosu do odrasle družbe. Ta se izraža s slengom, zanj pa so zlasti na internetu značilni elementi igrivosti in kreativnosti ter nekonvencionalna pisava in raba ločil.

⁴ Redke sicer kljub dolgotrajni prisotnosti v slovenskem jeziku ohranjajo dvojno ali celo trojno pisavo (npr. *cocktail, koktajl, koktejl*), a gre za izjeme.

⁵ Nekatere seveda tudi ne, npr. vroča hrenovka se ni nikoli "prijela" kot ustreznica za angleški *hot dog*.

(7) **Twilight** Heiiiiii! Povedla vam bom eno zgodbico sicer spet o vampirjih... Ampak a jo plissss preberete! No: Heiii! Jst sm Alice stara sm 16 let. /.../ Šla sem stran od moje “nekdanje” BFF Elene. Upala sm da bom lahko ostala pri očetu, ampak sem mogla proč. Z Eleno sma ble že 16 let najboljše frendice v /.../ Dokler nekega dne ni..... NEXTAM????????? A nadaljujem z zgodbo?? Ja itak!!! Jst bom itak brala tk da morš nextat!! Preveč zgodbic o vampirjih LOL nwm men je useen ti se odloč (www.igre123.com, 6. 8. 2016)

Podrobneje pišem o internetnem slengu v članku o *Sloglishu*, nekakšnem hibridu med slovensščino in angleščino (Šabec 2011).

Bolj kot v slengu, kjer je angleščina zaradi navdušenja mladih nad vsemi novostmi in sodobnimi digitalnimi tehnologijami nekako pričakovana, raba le-te preseneča v t. i. resnih medijih. Tam bi pričakovali več jezikovne kulture in bolj spoštljiv odnos do bralstva. Namesto tega se večkrat zdi, da jemljejo pisci znanje angleščine pri svojem občinstvu za samoumevno. Ne gre le za površnost in podcenjevanje bralcev, ampak tudi za diskriminatoren odnos do dobrega dela prebivalstva, ki ne obvlada angleščine. In zakaj bi ga moralo?! Mar v lastni državi nima pravice do medijev v svojem jeziku? Upravičeno se torej vprašamo, ali moramo res znati angleško, da bi razumeli slovensko, oz. ali nekateri pišejo le zase. Sodeč po dolgih angleških vrivkih v citatni obliki, s katerimi so včasih posejana na videz slovenska besedila, bi lahko rekli, da gre že za kodno preklapljanje, kakršno je sicer značilno za izseljenska okolja. Pogosti so tudi direktni prevodi iz angleščine, kar se vidi iz nerodne skladnje, skregane z duhom slovenskega jezika. Tak je naslednji primer: *Mislite zmagam-zmagaš! V vsakem odnosu iščite “zmagam-zmagaš” odnos (win-win), torej da pridobite tako vi, kot tudi vsi ostali vpleteni. Na dolgi rok smo lahko uspešni le, če delujemo v skladu z integriteto in uspešno iščemo za vse situacije zmagovalne “out-of-the-box” rešitve.* (www.blazkos.com). Pogosti so tudi napačni prevodi (npr. prevod avtobiografije Hillary Clinton *Living History* je preveden kot *Živa zgodba*, v resnici pa gre za “živeti/soustvarjati zgodovino”), redki niso niti t. i. lažni prijatelji (npr. *simpatizirati*, ki v obeh jezikih pomeni “biti somišljenik/privrženec”, medtem ko se v pomenu “sočustvovati” lahko rabi le v angleščini, v slovensščini pa ne), najdejo se celo napake tipa “V tujini se seneni nahod ime-nuje *high fever*” (Vistoropski 2016, 8), kjer je namesto besede *hay* za *seneni* uporabljena beseda *high*, ki pomeni *visok*. Pojavi se vprašanje usposobljenosti piscev, pa tudi etičnosti takega pisanja. Časovni pritisk ne more biti izgovor za intelektualno lenobo ali, še huje, krajo intelektualne lastnine s pristopom *copy-paste*. Posebno poglavje predstavljajo frazemi in kalki; nekateri so seveda že uveljavljeni (npr. hitra hrana iz ang. *fast food*), spet drugi se šele “prijemajo” (npr. *na koncu dneva* iz ang. *at the end of the day*, *na dnevni bazi* iz ang. *on a daily basis*, *še enkrat več* iz ang. *one more time*, *zmagati tekmo* iz ang. *to win a game*, *cona udobja* iz ang. *comfort zone*; vsaj za prve štiri bi bilo veliko ustrežnejše reči *na koncu/nazadnje/končno*, *dnevno*, *zmagati v tekmi* in *ponovno*), nekateri pa so za slovensko uho čisto nerazumljivi in potrebujejo posebno razlago (npr. *revolving door* iz primera (3)).

Tretje področje, kjer naletimo na obilje anglizmov, so strokovna in znanstvena besedila. Gre za močan vpliv angleškega strokovno-znanstvenega diskurza, kjer se zdi mnogokrat lažje

prevzeti angleški termin kot poizkusiti razmišljati o slovenski ustreznici za nov predmet ali pojem. Pa tudi tam, kjer slovenski termini že obstajajo, se mnogi raje odločajo za tuje izraze, to pa marsikdaj zmanjšuje razumljivost. Med študijami, ki opozarjajo na ta problem, navajam ti- sto o naslovih doktorskih disertacij (Valh Lopert in Zemljak Jontes 2014, 259–284) ter lastno (2014) kjer ugotavljam, kako domača termina *blagovna oz. tržna znamka* vedno bolj izpodriva angleški termin *brand*, ki se pojavlja v alternativni pisavi *brend*, ustvaril pa je tudi že celo be- sedno družino od *brendiranja* do *co-brandinga* in *cross-brandinga* (zadnja dva se sicer še nista prilagodila slovenskemu pravopisu). Sicer nedoslednost v rabi ni nič nenavadnega; zgovoren primer je Klasifikacija znanosti in tehnologije po Frascatijevem priročniku Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, ki navaja na eni strani kemijsko in okoljsko *inže- nirstvo*, na drugi pa zdravstveni in informacijski *inženiring*. Posebno poglavje predstavlja *gradbeništvo*, dodatno navedeno kot *civilno inženirstvo*. Ker se angleški termin *civil enginee- ring* v slovenščino prevaja kot *gradbeništvo*, gre za ne le odvečen, ampak tudi zavajajoč doda- tek, saj daje napačen vtis, da je civilno inženirstvo podpodročje gradbeništva. (<https://www.arrs.gov.si/en/gradivo/sifranti/sif-frascati.asp>)

Ker se iz strokovno-znanstvenih besedil anglicizmi širijo tudi v publicistične in praktično- sporazumevalne zvrsti (Kalin Golob 2008), njihov vpliv ni zanemarljiv, prav tako se s tem krni izrazna moč slovenščine na področju strokovne in znanstvene terminologije. Slovenjenje an- gleških in sploh tujih terminov je torej še kako dragoceno. Navajam primer termina *data mi- ning*, ki še do pred nekaj leti ni imel slovenske ustreznice, zdaj pa se že pojavlja kot *podatkovno rudarjenje*. Dva druga termina v istem besedilu, *prepoznavanje vzorcev* in *strojno učenje*, sta si- cer še vedno navedena skupaj z angleškima izrazoma (najbrž zato, da ne bi prišlo do napačnega razumevanja, dokler se raba popolnoma ne ustali), a imata po mojem mnenju dobre možnosti za uveljavitev.

(8) – Torej moramo bolje obvladati nekaj, čemur v angleščini pravijo *pattern recognition*, *prepoznavanje vzorcev*?

– Res je, vendar ne gre samo za to. Prepoznavanje vzorcev, *strojno učenje* (*machine learning*) in *podatkovno rudarjenje* ter različne statistične metode so področja, ki se zelo prekrivajo. (Ilić. 2016, 14)

Ne glede na vrste besedil pa angleški vpliv na slovenščino seveda ni omejen le na besedje, pozna se tudi v sami strukturi jezika. Gre za netipičen besedni red, ki posnema angleškega (npr. *Ljubljana Festival* namesto *Festival Ljubljana*) Tovrstni vplivi na skladnjo slovenskega jezika so sicer manj izstopajoči kot prevzemanje besed, a imajo dolgoročno najbrž večji vpliv na samo podobo jezika. Podobno velja za kulturno podobo slovenskega prostora in našo identi- teto. Zgovoren primer prvega so slovenski oglasi, ki se v duhu globalne potrošniške družbe praktično ne razlikujejo od npr. ameriških, primer drugega pa imena blogov, uporabniških imen in vzdevkov mladih internetnih uporabnikov. Ta so zelo pogosto angleška. Če oglasi ka- žejo na vedno večjo uniformiranost globalizirane/amerikanizirane družbe, angleška imena ter spremenljive, izmišljene in/ali večplastne identitete, ki so možne v virtualnem svetu ob navi- dezni anonimnosti interneta, kažejo na ambivalentnost mladih pri prehajanju med lokalno in

globalno identiteto (tudi glokalno?). Podobno je z medmeti, ki so bolj odsev naše čustvene, nezavedne rabe kot razumske izbire: slovenska *au* in *joj* sta se umaknila bolj svetovljanskima *auč* in *ups* (iz ang. *ouch* in *oops*). Angleški vpliv je zaznati tudi v prodoru angleških črk in znakov, kakršni so *x*, *y*, *w*, *q*, & itd., sicer predvsem v neformalnih kontekstih in na internetu, a tudi v imenih podjetij, trgovin, glasbenih skupin, osebnih imenih in podobno. Najnovejši slogan, ki ob začetku šolskega leta vabi šolarje ponovno v šolske klopi, jim npr. obljublja, da bo *QL*.

Vse naštetu seveda prispeva k jezikovnim spremembam in inovacijam, ki so sicer stalnica v razvoju vsakega jezika, tudi slovenščine. Predvsem s prevzemanjem besed iz drugih jezikov ni nič narobe, prav nasprotno. Nujno je, če želimo iti v korak s svetom, in zelo dobrodošlo, če prispeva h krepitvi izrazne moči jezika, bogati njegovo besedje s specializacijo določenih pomenov, novo terminologijo in podobno. Sporno je le takrat, ko gre za povsem nekritično prevzemanje brez kakršnega koli prilagajanja slovenskemu jeziku in ko sta edini motiv zanj snobizem oz. "malikovanje" vsega tujega in lenoba. Odgovor je v ravnovesju oz. v razlikovanju med obema.

Vloga angleščine v slovenskem visokošolskem izobraževalnem sistemu

V praksi igra angleščina v slovenskem akademskem svetu zelo pomembno vlogo, saj je tako rekoč nepogrešljiv del znanstvenoraziskovalnega dela visokošolskih učiteljev, ki redno spremljajo tujo literaturo, sodelujejo v mednarodnih projektih, objavljajo v mednarodnih znanstvenih in strokovnih publikacijah in podobno. Tudi mnogi učbeniki in učna gradiva, ki jih priporočajo študentom, so napisani v angleščini, medtem ko do uvedbe bolonjskega sistema študija sam jezik predavanj ni bil sporen in je bil vedno slovenski. Šele z možnostjo pritegnitve tujih študentov (npr. preko študentskih izmenjav, kakršna je Erasmus), so nekateri slovenščino zaznali kot oviro za napredek znanosti in si začeli prizadevati za večjo prisotnost angleščine tudi v sami izvedbi pedagoškega procesa. V nadaljevanju izpostavljam dejstva, zaradi katerih menim, da tovrstna prizadevanja ne temeljijo na treznem premisleku o dolgoročno škodljivih posledicah uzakonitve širše rabe angleščine v izvajanju študijskega procesa.

Tako Ustava Republike Slovenije kot tudi sedanji Zakon o visokem šolstvu določata kot uradni učni jezik na vseh stopnjah slovenskega izobraževalnega sistema slovenščino. To velja seveda tudi za visokošolske zavode in univerze, obstajajo le nekatere izjeme, ko je mogoče študijske programe ali njihove dele izvajati v tujem jeziku (v našem primeru v angleščini). Gre za študijske programe tujih jezikov, za gostujoče predavatelje, za (so)mentorstva tujih profesorjev in njihova članstva v komisijah za zagovor diplomskih, magistrskih in doktorskih del, skratka za primere, kjer je raba tujega jezika neizogibno potrebna in/ali strokovno utemeljena. Predlog

novele za spremembo 8. člena Zakona o visokem šolstvu, ki zahteva širitev možnosti za izvajanje pedagoškega dela v angleščini, tako ne le preseneča, ampak tudi upravičeno vzbuja pomisleke o motivih in ciljih predlagateljev. Trdijo namreč, da bi z zrahljanjem zakonskih okvirov za rabo slovenščine in z uzakonitvijo večje prisotnosti angleščine na univerzi dosegli večjo stopnjo njene internacionalizacije in s tem prispevali k višji kakovosti poučevanja.

Argumenti predlagateljev/podpornikov te novele me ne prepričajo iz več razlogov. Višja kakovost študija je cilj, za katerega si moramo vsi prizadevati po svojih najboljših močeh, a ne-realno je pričakovati, da se lahko kakovost dvigne, če bomo namesto v maternem jeziku predavali v tujem. Še posebej, če vemo, da bi prenovljeni zakon dovoljeval npr. predavanja v angleščini, "če je v študijski program vpisano večje število tujih študentov", saj tako ohlapna formulacija dopušča npr. predavanja v angleščini slovenskim študentom tudi ob prisotnosti le nekaj tujih (najbrž prav tako nerojenih govorcev angleščine).

Če se k sami spornosti predloga, zaradi katerega bi se na najvišji stopnji izobraževalnega sistema sami odpovedali lastnemu jeziku, vrnem nekoliko podrobneje kasneje, moram s čisto praktičnega vidika izpostaviti dejstvo, da za izvajanje študijskih programov v angleščini večina slovenskih visokošolskih učiteljev najbrž ni usposobljena, za aktivno sodelovanje v tujejezičnem študijskem procesu pa nima zadostnega znanja niti večina slovenskih študentov. Kakovost pedagoškega dela lahko izhaja le iz visoke strokovne usposobljenosti in znanstvenoraziskovalne dejavnosti predavateljev, ki svoje znanje prenašajo na študente v jeziku, v katerem se čutijo popolnoma suverene. Gre za jasnost, natančnost, koherentnost in ustreznost diskurza, specifičnega za posamezne znanstvene discipline. Za kaj takega je treba jezik obvladati do podrobnosti, angleščina v okrnjeni vlogi *lingue france* tej nalogi ne more biti kos. Obstaja namreč razlika med pisanjem znanstvenih in strokovnih člankov, ki jih za objavo v mednarodnih revijah prevedejo in/ali lektorirajo strokovnjaki za jezikovno področje, in med predavanji v angleščini, kjer se zaradi okrnjene zmožnosti izražanja bistveni pomen lahko mimogrede izgubi ali napačno interpretira. Če so na strani prejemnikov študentje s podobno pomanjkljivo jezikovno zmožnostjo, je rezultat vse prej kot optimalen. Kakovost se kvečjemu zmanjša, nikakor pa se ne more dvigniti, saj gre za komunikacijo v *lingui franci*, ki je prvenstveno namenjena zasilnemu, površnemu sporazumevanju za osnovne⁶ namene in ne za izražanje kompleksnih idej in konceptov. Primerjava z otroško igrico "telefon" se morda zdi pretirana, a najbrž le na prvi pogled. Tako kot googlov prevajalnik ne more nadomestiti človeških prevajalcev, tudi predavanja v "poljezični" maniri ne morejo biti na enaki kakovostni ravni kot tista v maternem jeziku.

Problem bi bilo do neke mere možno rešiti z obveznim jezikovnim usposabljanjem tako visokošolskih učiteljev kot tudi študentov, a ob tem se takoj zastavi ne le vprašanje potrebnih sredstev, osebja in časa za usposabljanje in preverjanje jezikovnih kompetenc, ampak tudi

6 Tretja točka Firenške deklaracije priznava prednosti rabe angleščine kot mednarodnega sredstva sporazumevanja predvsem v tako imenovanih "eksaktnih" znanostih, v katerih je lahko tudi poenostavljena oblika angleščine v pomoč pri razlagi drugih mednarodnih semiotičnih komunikacijskih sistemov, kot so matematični izrazi, preglednice, kemične formule in grafični prikazi. Vendar pa je treba na teh področjih poleg angleščine spodbujati rabo drugih jezikov, da bi tem jezikom še naprej omogočali razvoj znanstvenega diskurza na visoki ravni ter da bi lahko širšo javnost seznanjali z znanstvenimi problemi in izsledki.

smiselnosti takega početja. Mislim, da odgovor Silvije Borovnik na vprašanje o tej temi zadene glavico na žebljico:

“Marsikdo zna dokaj dobro angleško, ampak kadar predavajo, govorijo kljub temu v samokleščenem jeziku in vsega, kar bi lahko izrazili v materinščini, ne morejo povedati. Paziti morajo na to, kako bodo kaj povedali, namesto kaj bodo povedali. V svoji več kot 30-letni karieri na univerzi sem v Sloveniji razen anglistov redko slišala koga, ki bi predaval v zares odlični angleščini oz. tako suvereno, kot to lahko počne v materinščini.” (Forstnerič Hajnšek 2016, 16).

Neprimerljivost kakovosti komunikacije v maternem in tujem jeziku na receptivni, še bolj pa na produktivni ravni, potrjujejo tudi odgovori na anketno vprašanje o zmožnosti razlikovanja med posameznimi zvrstmi angleščine v raziskavi, ki sem jo izvedla med študenti mariborske Medicinske fakultete (2016, 663).

- *Ne, pri rabi angleščine ne poznam razlik, zame je vse angleščina.*
- *Angleščine ne uporabljam pogovorno in jo zato težko primerjam s slovenščino.*

Kaj pa internacionalizacija? Sama jo razumem kot čim večjo vključenost visokošolskih učiteljev v mednarodne projekte, pa tudi kot diseminacijo izsledkov slovenskih raziskav v širši mednarodni prostor s pomočjo objav v angleščini, medtem ko bi za tuje študente prišla v poštev vzporedna izvedba študijskih programov v angleščini, za naše pa uvedba predmeta strokovne angleščine. Predlagatelji sprememb jo, nasprotno, vidijo prvenstveno v trženjskem smislu. Slovenijo oglašujejo kot “privlačno destinacijo”⁷ za visokošolski študij in pri tem stavijo na angleščino. V izjavah, citiranih v prispevku Monike Kalin Golob (2013, 10–11), pravi bivši minister za visoko šolstvo Žiga Turk: “Univerze, izobraževanje postaja globalni posel, ki se ga je treba lotiti z globalnimi orodji in globalnimi jeziki,” in še “Mi se bomo potrudili /število tujih študentov/ povečati tako, da bomo omejili – bom rekel – pravila, ki se tičejo uporabe slovenskega jezika.” Angleščina je torej obravnavana kot tržna oz. dobičkonosna kategorija, ki naj po bližnjici privede do internacionalizacije našega sistema. Menim, da tak pristop ne more prispevati k uveljavitvi naše znanosti v mednarodnem prostoru, saj se ne glede na to, da je znanost univerzalna in kot taka ne pozna nacionalnih meja v smislu, da so njeni izsledki v službi vsega človeštva, posamezne raziskave vendarle ne dogajajo v abstraktnem, globalnem vakuumu, ampak v konkretnem, lokalnem okolju in da se izvirne ideje in zametki novih odkritij porodijo v glavah znanstvenikov v jezikih, ki jih le-ti suvereno obvladajo. Diseminacija v mednarodni prostor sledi šele v nadaljevanju raziskovalnega procesa. Ideja, da je za povezovanje z mednarodno znanstveno skupnostjo dovolj že sama angličfikacija naših univerz, je nedomišljena, z vidika jezikovne politike in načrtovanja pa tudi izredno kratkovidna.

Predlog uzakonitve bolj liberalnega odnosa do angleščine kot uradnega učnega jezika sproža tudi vrsto drugih vprašanj, ki se tičejo samega statusa slovenščine, njenega razvoja, pa tudi, kot že omenjeno, naše kulture in identitete. Glede statusa se pogosto poudarja kot nekaj zelo pozitivnega, da je slovenščina prvič v zgodovini postala eden od uradnih jezikov EU. To si-

7 Nacionalni program visokega šolstva za obdobje 2011–2020

cer drži, vendar je treba vedeti, da v institucijah EU kot delovni jeziki prevladujejo angleščina, francoščina in deloma nemščina, drugi jeziki pa so enakopravni bolj na deklarativni kot na realni ravni. Tako se zdi, da je bolj pomembno, kakšen status ima slovenščina v sami Sloveniji. Je državni jezik, ki "deluje kot uradni jezik in ima državnopredstavitveno vlogo" (Vidovič Muha 2003, 10), zato od ustreznih teles upravičeno pričakujemo udejanjanje take jezikovne politike, ki mu bo omogočala vsestranski razvoj. Z drugimi besedami, slovenščina mora še naprej ohranjati in razvijati izrazno moč v vseh socialnih in funkcijskih zvrsteh. To vključuje tudi strokovno terminologijo, za razvoj katere so prvi poklicani prav univerzitetni profesorji, medtem ko bi morali študentom poleg strokovne angleščine ponuditi tudi predmet strokovne slovenščine. Na ta način bi usvojili terminologijo obeh jezikov, kar bi jih usposobilo za delovanje tako doma kot v tujini. Namesto tega se predlaga (za začetek) postopna zamenjava slovenščine z angleščino, kar bi praktično pomenilo, da bi s časom angleščina ne le prevladala, ampak bi se razširila tudi po vertikali navzdol v srednje in osnovne šole (saj bi starši, razumljivo, želeli, da so njihovi otroci kar najbolje pripravljeni na univerzitetni študij). Od tam bi se trend zelo verjetno širil po celi družbi. Dolgoročno bi tako slovenščina izgubila vitalnost, uporabna bi bila le še za zasebno komunikacijo, pa še tam verjetno le za starejše, medtem ko bi mlajši prakticirali nekakšno "poljezičnosot", ker ne bi več v zadovoljivi meri obvladali ne slovenščine ne angleščine. Prišlo bi torej do diglosične situacije (Ferguson 1959), kjer bi se v znanosti govorila visoka varianta, tj. angleščina, slovenščina pa bi imela vlogo nizke variante v neformalnih govornih položajih. To bi bil nedopusten korak nazaj, ki bi nas privedel v stanje iz preteklosti, ko je bil jezik znanosti nemščina in so se bili Slovenci prisiljeni izobraževati v tujini.

Kaj bi torej taka perspektiva pomenila za z jezikom tesno povezano kulturo in identiteto? Prav gotovo bi bila pogubna, saj je jezik, z besedami Borisa A. Novaka, "neprecenljiva vrednota, način, kako doživljamo svet in temeljna mentalna zmožnost" (Forstenrič Hajnšek 2016, 8). Jezik je veliko več kot le sredstvo komuniciranja, z njim vsak od nas izraža svojo osebno, družbeno, kulturno in siceršnje identiteto. "Angleščina ni nevtralen medij sporazumevanja za vse namene. Z njeno prevladujočo ali celo izključujočo rabo so prezrte ali pozabljene pomembne tradicije, koncepti in metode, razvite v drugih jezikih" (Firenška resolucija 2014), kar predstavlja "zelo stvarno jezikovno, spoznavno in kulturno tveganje" (prav tam). Z opustitvijo jezika bi si spodrezali korenine in pristali na marginalizacijo, odrekli bi se vsemu, kar nas pozitivno definira kot kulturno specifično skupnost v odnosu do drugih in se (ob sodobni ideologiji, ki spodbuja individualizem posameznikov) stopili v globalni neprepoznavnosti. Posledično bi s šibko samozavestjo in brez občutka lastne vrednosti izgubili sposobnost enakovrednega sodelovanja z drugimi oz. bi bilo tega, kar bi lahko prispevali v zakladnico svetovnega znanja in kulture, vedno manj in manj.

Sklepne misli

Jezik je odraz našega odnosa do samih sebe; s spoštovanjem maternega jezika kažemo, da cenimo sebe in svojo dediščino ter da verjamemo v svojo prihodnost. To je dovolj močan razlog, da kljub prevladujoči vlogi angleščine v mednarodni komunikaciji na slovenskih univerzah vztrajamo pri slovenščini kot uradnem učnem jeziku. Zavedati se moramo namreč pasti, ki jih prinaša s seboj globalizacija. Podobno kot le-ta v gospodarstvu in v družbi nasploh pogloblja neenakost, angleščina v jezikovnem pogledu s pozicije moči ogroža jezike, zlasti tiste z razmeroma majhnim številom govorcev. Mednje sodimo tudi Slovenci, zato se ne smemo slepiti, da je "za slovenščino poskrbljeno" (Zalaznik 2016, 5). Obstoj posameznih jezikov nikakor ni samoumeven, jeziki se ne le spreminjajo (kot nazorno kaže tudi primer angleščine in slovenščine), v določenih okoliščinah nekateri tudi izumrejo. O jezikovni smrti⁸ piše Crystal (2014), Phillipson (1992, 2003) govori o jezikovnem imperializmu, Jesenšek (2016) svari pred jezikovnim odpadništvom, Fill (2008) poudarja pomen jezikovne diverzitete v svetu. Ni torej vseeno, kako ravnamo z jezikom. Ta je občutljiv in krhek organizem in če za njegov nadaljnji obstoj in razvoj ne bomo poskrbeli sami, tega namesto nas ne bo storil nihče drug. Neodgovorno bi bilo dopustiti, da zdrsne slovenščina na nivo drugorazrednega jezika, mi pa s tem na nek način na nivo bivših kolonij, kjer je bila za administracijo in šolstvo dovolj dobra le angleščina, domači jeziki pa ne. To bi bilo še toliko bolj usodno ob zavedanju, da je v slovenski zgodovini jezik odigral izredno pomembno simbolno vlogo, da smo z njim utemeljevali svojo samobitnost, da smo v bivši državi nasprotovali t. i. skupnim jedrom, da se zanj še zdaj borijo Slovenci v zamejstvu in da njegovo izginevanje obžalujejo marsikje v izseljenstvu. Slovenija ima vse pristojnosti, da o svojem jeziku odloča popolnoma samostojno; pomanjkanje zdrave samozavesti in celo brezbrizen odnos v tem pogledu sta zaskrbljujoča. Kaj bi opustitev jezika in kulture pomenila za našo samopodbo, si najbrž ni težko predstavljati. S podcenjevanjem samih sebe in zapostavljanjem lastnih vrednot si gotovo ne moremo pridobiti spoštovanja drugih, kvečjemu lahko zdrsnemo v popolno provincialnost in nerelevantnost. Navsezadnje pa bi imelo izrinjanje slovenščine s tako pomembnega področja, kot je visoko šolstvo, škodljive posledice tudi s čisto praktičnega vidika, saj menda ne izobražujemo bodočih strokovnjakov le za tujino, ampak najbrž pričakujemo, da bodo usposobljeni tudi (ali predvsem) za delo doma.

Na univerzi je torej prostor za oba jezika, slovenščino in angleščino, vendar mora imeti v okviru nacionalne države prednost slovenščina. Potrebna je torej dobro premišljena nacionalna jezikovna politika, katere naloga je "urediti razmerja med slovenskim in drugimi jeziki ter z ustreznimi strategijami in konkretnimi prijemi podpreti razvoj slovenskega jezika ter ohraniti njegovo prevladujočo vlogo in mesto v slovenskem in znanstvenem visokošolskem prostoru" (Nečak Lük 2003, 52). Poskrbeti mora tudi za ustrezno vrednotenje znanstvenega in pedagoškega dela v slovenskem jeziku, kar je nedvomno v kratko- in dolgoročnem interesu slo-

8 Po nekaterih podatkih je le kakih 600 jezikov od skupno 6000, kolikor se jih govori po svetu, varnih pred izumrtjem.

venske nacionalne skupnosti. Ob spodbujanju učenja tujih jezikov in odprtosti v svet (saj gremo lahko le tako v korak s časom in vzdržujemo konkurenčnost v razmerju do drugih) je upravičeno pričakovanje, da bo jezikovna politika hkrati upoštevala že omenjeno Firenško resolucijo, ki poziva akademske in politične organe v neangleško govorečih evropskih državah, "naj spodbujajo učitelje in študente k rabi lastnih nacionalnih jezikov pri raziskavah in študijih." Samo tako jezikovno načrtovanje in njegovo dosledno izvajanje namreč lahko prineseta zelene rezultate v smislu zagotavljanja nadaljnjega razvoja lastne kulturne in znanstvene ustvarjalnosti v enakopravnem sodelovanju s pripadniki drugih narodov.

Literatura in viri

- Crystal, David: *English as a Global Language*. Cambridge: CUP, 2003.
- Crystal, David: *Language Death*. Cambridge: CUP, 2014.
- Ferguson, Charles A.: *Diglossia*. *Word*, vol. 15, 1959. 325–340.
- Field of Science and Technology Classification in the Frascati - ARRS*
<https://www.arrs.gov.si/en/gradivo/sifranti/sif-frascati.asp> (20. 8. 2016).
- Fill, Alwin: *Language and World Unlimited: Language World Theories from Humbolt to Halliday*. *English Language, Literature and Culture in a Global Context..* Ur. Nada Šabec (Zora 57). Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2008. 9-20.
- Firenška resolucija 2014: *Firenška izjava Evropske zveze nacionalnih jezikovnih ustanov*, 28. 9. 2014.
- Forstnerič Hajnšek, Melita: *Operacija zdravega telesa*. *Večer*, 13. 6. 2016: 16.
- Forstnerič Hajnšek, Melita: *Kulturna pohaba in degradacija*. *Večer*, 14. 6. 2016: 6.
- Forstnerič Hajnšek, Melita: "Naši ljudje bi žal vse zastoj!" *Večer*, 28. 6. 2016: 18.
- Forstnerič Hajnšek, Melita: *Čudna apatija je legla na slovensko dušo* (intervju z Zorkom Simčičem). *Večer*, priloga V soboto, 30.7. 2016: 5.
- Gostiša, Mato: *Prekarizacija proti prekarizaciji. Absurd*. *Delo*, 29. 8. 2016: 5.
- Graddol, David: *The Future of English?* London: British Council, 1997.
- Ilić, Milan: *V poplavi podatkov moramo najti zanimive* (intervju s Claudio Plant). *Delo*, 4. 8. 2016: 14.
- Jenkins, Jennifer: *English as a Lingua Franca: Attitude and Identity*. Oxford: OUP, 2007.
- Jesenšek Marko: *Še o slovenščini kot jeziku znanosti*. *Delo*, 7. 4. 2016.
http://www.delo.si/mnenje/gotujoče_pero/se-o-slovneščini-kot-jeziku-znanosti.html (26. 8. 2016)
- Jež, Boris: *S kom in kje v naslednji vojni?* *Delo*, SP, 6. 8. 2016: 19.
- Kachru, Braj: *Standard, Codification and Sociolinguistic Realism*. *English in the World. Teaching and Learning the Language and the Literatures*. Ur. R. Quirk, H. Widdowson. Cambridge: CUP, 1985.
- Kachru, Braj (ur.): *The Other Tongue. English Across Cultures*. Urbana and Chicago, University of Illinois Press.
- Kalin Golob, Monika: *Jezikovnokulturni pristop h knjižni slovenščini*. Ljubljana: FDV, 2008.
- Kalin Golob, Monika: *Z internacionalizacijo skozi jezik: kakovost brez slovenščine*. 2013. <http://svobodna.univerza.si/wp-content/uploads>. (20. 8. 2016).
- Kališnik, Grega: *Meso je nago!* *Nedelo*, 7.8. 2016: 7.
- Korošec, Tomo: *Pet minut za boljši jezik*. Ljubljana: DZS, 1972.
- Tamara Lah Turnšek, Tamara Ponosni, *da tujim gostom prodajamo svoje naravne lepote v angleškem jeziku*. *Večer*, SP, 2. 7. 2016: 10.
- McArthur, Tom: *The English Languages*. Cambridge: CUP, 1998.

- McIntyre, Dan: *History of English*. London and New York: Routledge, 2009.
- Modiano, Marco: *International English in the global village*. *English Today* 15–2/1999, 22–34.
- Mollin, Sandra: *Euro-English: Assessing Variety Status*. Tübingen: Gunter Narr, 2006.
- Nacionalni program visokega šolstva za obdobje 2011–2020*.
- Nečak Lüik, Albina: *Jezikovna politika in vrednotenje znanstvene odličnosti*. *Anali PAZU HD*, let. 2, 1/2016, 44–53.
- Peticija za vsestranski razvoj slovenskega jezika*. <http://www.pravapeticija.com/za-vsestranski-razvoj-slovenskega-jezika> (26. 8. 2016).
- Phillipson, Robert: *Linguistic Imperialism*. Oxford: OUP, 1992.
- Phillipson, Robert: *English-Only Europe: Challenging Language Policy*. London and New York: Routledge, 2003.
- Seidlhofer, Barbara: *Understanding English as a Lingua Franca*. Oxford: OUP, 2011.
- Šabec, Nada: *Sloglish or the Mixing/Switching of Slovene and English in Slovene Blogs*. *Slavia Centralis* 2/1, 2011, 32–42.
- Šabec, Nada: *Blagovna znamka/brand, branding/znmačenje ... Vpliv angleščine na sodobno slovensko poslovno terminologijo*. W podróży za słowem. Ur. Mateusz Warchal. Bielsko Biala: Akademia Techniczno-Humanistyczna, 2014, 167–178.
- Šabec, Nada: *Med tradicionalnim in sociolingvističnim pristopom k proučevanju jezikovne variabilnosti*. Rojena v narečje. Ur. Marko Jesenšek. (Zora 114). Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2016. 656–670.
- V Žarišču: Razprodaja evropske ideje*. Večer, 14.7. 2016: 1.
- Valh Lopert, Alenka in Melita Zemljak Jontes: *Jezik kot odraz identitete Slovencev v znanosti (na primeru naslovov doktorskih disertacij)*. Jeziki, literature in kulture v stiku. Zora 84. Ur. Marko Jesenšek. (Zora 84). Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2014. 259–284.
- Vidovič Muha, Ada: *Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana: Obdobja 20, 2003, 5–25.
- Viney, Brigit: *The History of the English Language*. Oxford: OUP, 2003.
- Vistoropski, Nika: *Letos je sezona kar konkretna*. Delo, priloga Ona, 19. 4. 2016: 8.
- Wilson, John: *Noctes Ambrosianae No. 42*. Blackwood's Edinburgh Magazine. XXV. 1829, 527.
- Zakon o visokem šolstvu*. Uradni list RS, št. 32/12.
- Zalaznik, Aleksander: *Za internacionalizacijo šolstva: Za obstoj slovenščine je poskrbljeno, a potrebujemo tudi izobraževanje v tujih jezikih*. Delo, 19.7. 2016: 5.

Povzetek

Angleščina je bila na začetku razmeroma nepomemben jezik plemena Anglov, kasneje pa se je s širitvijo britanskega imperija začela govoriti po večjem delu sveta in doživela precejšnjo heterogenizacijo. V 20. stoletju je prevladal vpliv ameriške angleščine, s pojavom interneta pa smo priča tudi t. i. globalni angleščini, ki se uporablja predvsem za komunikacijo med nerojenimi govorniki angleščine ne glede na teritorialne omejitve. V svoji vlogi glavnega sredstva mednarodnega sporazumevanja angleščina močno vpliva na vse druge jezike, tudi na slovenščino. Po opisu angleškega vpliva na slovensko besedje, skladnjo in pravopis ter vzrokov zanj (zlasti v medijih, jeziku mladih in v strokovno-znanstvenem diskurzu) preidem na osrednjo temo tega prispevka: jezikovno politiko in, v okviru le-te, na vlogo angleščine v slovenskem visokošolskem izobraževanju. Angleščina je nedvomno nujna za odprtost v svet in za sodelovanje z drugimi, vendar moramo kljub temu dati slovenščini prednost kot uradnemu učnemu jeziku in tako poskrbeti za njen razvoj v vseh socialnih in funkcijskih zvrsteh (vključno s strokovno terminologijo). To je pomembno ne le z jezikovnega, ampak tudi z identitetnega in kulturnega vidika obstoja naše nacionalne skupnosti.

Summary

In the 5th century, English was still a relatively unimportant language spoken only by the Angles. Since then it has spread all over the world, first due to the expansion of the British Empire and later, in the 20th century, primarily due to the American influence. It became further heterogenized in the 1990s with the advent of the internet, which brought about so-called global English, used by non-native speakers all over the world regardless of territorial constraints. As the main means of international communication, English thus exerts a strong impact on all other languages, Slovene included. I describe its influence on Slovene vocabulary, syntax and orthography as well as the reasons for it (especially in the media, in youth language and in scientific discourse) and then focus on Slovene language policy. While there is no doubt that English is indispensable in higher education if we are to keep pace with the rest of the world, it is nevertheless crucial that Slovene remains the official language of instruction. This is key not only because of its development in all of its social and functional varieties (scientific terminology included), but also for the sake of our cultural and national identity.

Ključne besede

jezikovna politika, angleščina, slovenščina, globalizacija, visokošolski izobraževalni sistem, identiteta

Key words

language policy, English, Slovene, globalization, higher education, identity

Jezikovno odraščanje ameriško- slovenskih milenijcev

Marta Pirnat-Greenberg

Z dvojezičnostjo in njenim razvojem (ali izgubo) v diaspori se ne ukvarjam raziskovalno, se pa s to problematiko kot lektorica slovenskega in jezikov bivšega srbohrvaškega območja na večji javni univerzi v ZDA redno srečujem pri poučevanju. Še več pa sem o njej razmišljala v vlogi matere, ki je v tujem okolju dvojezično vzgajala dva (zdaj že odrasla) otroka in ki jo je imela priložnost opazovati iz prve roke. Zato bo ta zapis o vzgoji slovensko-angleške dvojezičnosti v ameriškem okolju opis in premislek osebne izkušnje, ki je seveda vedno specifična, saj je odvisna od mnogih dejavnikov.

Prostor, čas, družbeno okolje

Leta 1990 sem se z možem Američanom in enoletnim sinom, rojenim v Ljubljani, preselila v ZDA, najprej v Kalifornijo, že po nekaj mesecih pa smo se nastanili v univerzitetnem mestu Lawrence v ameriški državi Kansas, kjer je mož dobil zaposlitev. Leta 1992 se nama je v Lawrenceu rodila še hči. Otroka sta torej odraščala v okolju, kjer izven družine ni bilo slovenskih govorcev, kaj šele organizirane slovenske izseljenske skupnosti. Dejstvo, da smo živeli v univerzitetnem mestu, pa je bilo najbrž za razvoj njune dvojezičnosti pomembno. V njem je precej več rasne in nacionalne raznolikosti kot v preostali državi in osrednjem delu Združenih držav na sploh, pa tudi izobrazbena struktura prebivalstva pripomore k bolj pozitivnemu odnosu do drugačnega in tujega, tudi jezika. V okolju je bilo veliko drugih dvojezičnih otrok (in odraslih), tako da dvojezičnost ni bila izstopajoča, še več: nanjo se je večinoma gledalo kot na vrednoto, na nekaj, kar je bilo "kul" in ne čudno ter zaradi česar se otrokoma v šoli in pred drugimi ljudmi ni bilo treba počutiti nelagodno. Zlasti v osnovni šoli so učitelji neredko izražali zanimanje za njuno dvojezičnost in slovensko kulturo ter oboje občasno tudi vključevali v pouk: v šolo sta pogosto nosila kazat slovenske knjige, denar, izdelke domače obrti in jedi, tudi sama sem bila nekajkrat povabljen na branja, in spomnim se, da enkrat celo na pogovor o moji angleško-slovenski dvojezičnosti. V drugem razredu so se zanimali za 'plevel', ki smo ga po otroškem pripovedovanju jedli pri nas, pa je bil v resnici regrat, pa tudi za Miklavža, ki je samo našim otrokom nosil darila. In za parkeljne, o katerih smo prebirali v Malem parkeljnu Maliču, tako da se je sin odločil, da bo odnesel v šolo knjigo in jim pokazal slike.

Na tem mestu je morda treba na kratko pojasniti prevladujoč ameriški pogled na tujejezičnost in učenje tujih jezikov, s katerim se kot lektorica tudi poklicno srečujem. Američani so večinoma monogloti, kar je do neke mere razumljivo: čeprav imajo mnogi v vsakdanjem življenju dovolj priložnosti za *stik* s tujimi jeziki, pa imajo – če ne zapustijo ogromne celine, na kateri živijo – le redko resnično *potrebo* po komunikaciji v tujem jeziku, kot jo ima vsak Evropejec, ki želi prestopiti nacionalne meje. Tako se v osnovni in srednji šoli še vedno samo nekateri učijo kakšen tuj jezik (v veliki večini španščino) in celo tisti moji študentje, ki so izkoristili to možnost, na moje uvodno vprašanje, katerega tujega jezika so se že učili, dostikrat odgovarjajo, da nobenega. Včasih šele mnogo kasneje, ko v stiski namesto pozabljene hrvaške ali slovenske besede na dan privre španška, pridemo do dna resnici, da imajo za sabo nekaj let učenja španščine, ampak to po njihovih besedah "ne šteje, ker se niso ničesar naučili". Za takšno nezavidljivo stanje znanja tujih jezikov nimam druge razlage kot pomanjkanje motivacije, ki najbrž izhaja iz omenjenega pomanjkanja potrebe, se pa močno odraža v odnosu in pristopu do učenja tujih jezikov, ki se za mnoge (če sploh) začne šele na fakulteti. Veliko študentov je prepričanih, da mora biti človek za jezik "rojen", tako kot so nekateri za matematiko, in če to ni, mu še tako trdo delo ne pomaga. Druga skrajnost je mit, da bodo po enem semestru učenja "tekoče" govorili jezik. Tako nerazumevanje rojeva po eni strani nelagodje, po drugi pa občudovanje ob stiku z dvo- ali večjezičnimi govorci, ki ga vsaj celinski Evropejci nismo vajeni, ker je za večino učenje tujega jezika nekaj povsem običajnega. Koliko je to pomanjkljivo razumevanje tujejezičnosti v okolju vplivalo na razvoj dvojezičnosti mojih otrok, ne vem natančno, a skoraj gotovo je

botrovalo zaskrbljenosti učiteljice v prvem razredu, ki je hotela testirati angleške jezikovne sposobnosti pri mojem petletniku, ki ni vedno sledil njenim navodilom. Pri enojezičnem otroku bi najbrž najprej pomislila, da je neposlušen ali svojeglav, a pri dvojezičnem je moralo biti nekaj narobe z znanjem angleščine. Predsodki, da bo znanje drugega jezika negativno vplivalo na znanje prvega, da bo otrok jezika mešal ali imel zakasnel razvoj govora, so še vedno dokaj razširjeni in tudi mi smo se z njimi občasno srečevali. Vendarle pa je bil šolski sistem v glavnem dovolj razsvetljen, da je dvojezično vzgojo, z nekaj redkimi izjemami, podpiral in ne zaviral.

Tudi čas, v katerem sta otroka usvajala jezik – najbolj intenzivno v devetdesetih letih prejšnjega stoletja – je imel za dvojezično vzgojo določen pomen. V ZDA je že precej pred tem minilo obdobje, ko je bila čim hitrejša in popolnejša asimilacija cilj vseh priseljencev in tudi pogoj za njihov ekonomski uspeh. Ta asimilacija je vključevala jezikovno asimilacijo, kar je pomenilo čim hitrejšo učenje angleščine in hkratno izgubo materinščine že v naslednji generaciji – deloma pod pritiskom družbenega okolja, deloma pod pritiskom okoliščin, saj je moral človek v težkih ekonomskih razmerah prej misliti na preživetje kot na ohranjanje jezikovne identitete. Do devetdesetih se je odnos do etnične raznolikosti ali ohranjanja samobitnosti priseljencev že korenito spremenil: njihova kulturna in tudi jezikovna samobitnost ni več družbeno izključujoča, če so se sicer sposobni integrirati v okolje (to lahko z gotovostjo trdim celo v tem najbolj bizarnem volilnem letu). Ne le, da je ohranjanje identite postalo sprejemljivo, ampak je že nekaj časa razširjeno tudi iskanje izgubljene identitete. Mnogi, ki že nekaj rodov živijo v ZDA in na začetku vejo samo, da so Američani, katerih predniki niso od vekomaj prebivali na ameriški celini, često vložijo ogromno truda in sredstev, da raziščejo svoje korenine in potem z njimi na novo vzpostavijo vez – včasih tudi z učenjem jezika svojih prednikov.

Druga nezanimarljiva danost časa, v katerem smo razvijali dvojezičnost, so bile možnosti za povezanost z jezikom na daljavo. Te so bile v devetdesetih v primerjavi z današnjimi nepredstavljivo skromne, pa vendarle boljše kot za izseljence v 19. stoletju ali celo še nekaj časa po drugi svetovni vojni, ko so bila – vsaj v krajih brez drugih pripadnikov iste narodnostne skupnosti – pisma, občasno knjiga ali časopis v glavnem edino, kar je ljudi jezikovno vezalo na domovino. Mi smo poleg tega imeli tudi telefon, vendar je bilo telefoniranje iz ZDA v Slovenijo v zgodnjih letih mojih otrok še obupno drago, tako da je bilo precej omejeno. Bile so tudi kasete za poslušanje slovenskih pravljič in glasbe in redke videokasete s slovenskimi filmi, s katerimi so nas oskrbovali starši in prijatelji. V nasprotni smeri smo starim staršem pošiljali zvočne kasete s posnetki otroškega govora in petja – kar z veliko sentimentalnosti še vedno hranimo v domači hiši, čeprav so možnosti predvajanja že skoraj izginile.

Družinsko okolje

Medtem ko opisani zunanji dejavniki predstavljajo kontekst za razvoj in ohranjanje izolirane dvojezičnosti, pa je družinsko okolje seveda glavni dejavnik, ki jo omogoča in razvija – ali pa tudi ne. V skoraj tridesetih letih bivanja v Ameriki sem namreč spoznala vsaj toliko družin z enim ali obema priseljenima staršema, v katerih se je jezik teh staršev – v nadaljevanju ga imenujmo drugi ali J2 – prenesel na otroke, kot takih, kjer se ni. Zdi se, da je razvijanje dvojezičnosti teže, če drugi jezik obvlada samo eden od staršev, pa ne zato, ker bi v družini morali govoriti samo J2. Če se namreč pri ustvarjanju dvojezičnega družinskega okolja držimo priporočenega principa ena oseba – en jezik, tj. da se vsak od staršev sporazumeva z otrokom v svojem maternem jeziku, je starš, ki ne razume drugega, izključen iz dela družinske komunikacije. Še bolj zapletena je situacija, kjer starša govorita različna J2. V obeh primerih je česta posledica opustitev J2 na račun jezika okolja, ki ga vsi v družini razumejo.

V naši družini nismo imeli te ovire, saj je mož že pred rojstvom otrok znal tekoče slovensko, in tako je bila odločitev, da se vsak od naju sporazumeva z otrokoma v svojem maternem jeziku, docela naravna in dosledno se je drživa od začetka pa vse do danes. Ta princip je postal edino naraven in sprejemljiv tudi za otroka, in kadar koli sem v redkih situacijah, ko se mi je zdelo, da otrok morda ne pozna slovenske besede, namesto ali poleg nje uporabila angleško, je bilo to pospremljeno z glasnim protestom v smislu “Zakaj govoriš z mano angleško, saj dobro razumem slovensko!”. Res pa je, da je angleščina postala občevalni jezik med možem in mano že nekaj let pred rojstvom otrok, ko sem jaz znala nekoliko boljje angleško kot mož slovensko, in tega tudi po rojstvu otrok nisva spremenila – še naprej med sabo govoriva angleško, z otrokoma pa vsak v svojem jeziku. Raba jezikov v družini se z najine strani torej nikoli ni spremenila, se je pa spreminjala pri otrocih.

Razvoj in dominantnost jezikov

V najzgodnejšem obdobju je bil dominantni jezik pri obeh otrocih slovenščina: res sva z možem od vsega začetka z njima govorila vsak v svojem jeziku, vendar pa sem v prvih letih jaz, ki sem bila samozaposlena in delala doma, preživela z njima večino dneva. Poleg tega smo, ko sta dopolnila prvo leto in malo čez, živeli v Sloveniji, tako da se dobro spominjam njunih prvih slovenskih besed. Pri vsakem je bila selitev v angleško govoreče okolje malo drugačna in tako tudi prvo usvajanje angleščine: v sinovem primeru smo se za kratek čas iz Slovenije preselili k ameriškim starim staršem, tako da je bilo v domačem okolju hitro veliko angleščine. Ko je šel malo pred drugim letom v nekajurno varstvo na naši univerzi – laboratorij centra razvojne psihologije –, so testirali njegov besedni zaklad v obeh jezikih in ugotovili, da je bil obsežen za njegovo starost in tudi precej dobro uravnotežen. S hčerjo pa smo se po nekaj mesecih bivanja v Sloveniji

vrnili v naš ameriški dom, ko ji je bilo šestnajst mesecev, in podobno kot v Sloveniji je še nekaj mesecev – dokler naslednje poletje ni šla v celodnevno varstvo – prebila z mano in poslušala večinoma slovenščino. Tako mi je zelo dobro ostalo v spominu nekaj njenih prvih besed iz tega obdobja po vrnitvi: prosila je za *meči* (mleko); ko sva šli na banko, kjer so jo razvadili s sladkarijami, je potem že kar zahtevala *zizi* (liziko) ali *boni* (bonbon), če jih slučajno niso sami ponudili; ko sva bratca peljali v popoldansko varstvo, pa smo redno srečevali *busi* (šolski avtobus). Ko je šla malo pred drugim letom med mojim lektorstvom na poletni šoli v Indiani prvič za dva meseca v vrtec, je precej boljše razumela slovensko kot angleško, a s sporazumevanjem in socializacijo zaradi tega ni bilo nobenih težav, in seveda je to poletje zelo napredovala v angleščini.

Malo pred tretjim letom sta se oba otroka vključila v predšolsko vzgojo, v kateri sta prebila dnevno samo nekaj ur, večino dneva pa še vedno doma; delež slovenščine se je sicer zmanjšal, vendar je bil nekako v ravnovesju z angleščino, tako da sta precej enakomerno razvijala oba jezika. Z ravnovesjem ne mislim samo količine jezika, ki sta mu bila izpostavljeni, pač pa tudi na dejavnosti in položaje, v katerih smo uporabljali slovenščino. Poleg vsakdanjega sporazumevanja je bilo veliko branja slovenskih knjig, poslušanja pesmi in pravljic, igre in petja, gledanja filmov, torej večino tistega, kar sta v vrtcu počela v angleščini. Prav v kritičnih letih njenega usvajanja jezika smo parkrat imeli v Lawrenceu na daljših študijskih obiskih tudi slovenske prijatelje z otroki podobne starosti in v tem letu ali semestru se je njuna slovenščina prav razcvetela. Redno smo se obiskovali s starejšim parom iz Dolenjske, ki je živel kakšni dve uri vožnje od nas, občasno smo imeli krajše obiske iz Slovenije, kar vse so bile odlične priložnosti ne le za vajo v slovenščini, pač pa predvsem za širjenje konteksta njene rabe v tujem okolju in za motivacijo. Za razvoj in vzdrževanje jezika pa so bili seveda odločilni redni obiski v Sloveniji, kamor smo v devetdesetih letih prihajali vsako drugo poletje. Vse to je v predšolskem obdobju omogočalo uravnoteženo rabo obeh jezikov: otroka sta ne le enakovredno razumela oba jezika, ampak sta vsakemu od staršev odgovarjala v njegovem jeziku. Drug z drugim sta v Ameriki govorila angleško, v Sloveniji pa pogosto tudi slovensko; preklapanje med jezikoma je potekalo samodejno in nezavedno.

Pri petih letih, z vstopom v osnovno šolo, ki v Ameriki zavzame večino dneva (običajno od devetih do treh ali štirih), se je čas za stik s slovenščino občutno skrčil. Čeprav se kakovost jezikovnega dovoda ni spremenila od zgoraj opisanega, pa ga je bilo toliko manj, medtem ko se je angleški vsaj podvojil – angleščina je torej neizogibno postala dominantni jezik. Če me spomin ne vara, so v tem času pri otrocih angleški odgovori začeli postopoma nadomeščati slovenske in po nekaj letih sta prešla na komunikacijo, v kateri sta tudi v družini začela aktivno uporabljati samo angleščino, medtem ko se njuna pasivna raba ni spremenila, tj. nikoli ni bilo zaslediti težav z razumevanjem slovenščine, ki sem jo nespremenjeno uporabljala v komunikaciji z njima. Slovensko sta še naprej govorila v situacijah, ko so bili prisotni drugi slovensko govoreči, ko nista želela, da ju okolica razume, in seveda v Sloveniji; take so njune jezikovne navade še danes. Ker otroka v času, ki je minil med obiski Slovenije (z izjemo kratkih telefonskih pogovorov s starimi starši ter redkih obiskov Slovencev), nista govorila slovensko, sem dostikrat pomislila na možnost, da bosta jezik “pozabila”, težko je bilo tudi presoјati, v kakšnem stanju je. Glede na to, da smo nadaljevali z angleško-slovenskim sporazumevanjem o vseh temah, tudi šolskih in vedno novih, kot se pač širijo pri razvijajočem se otroku, sem upala, da se bo vsaj

njuno pasivno znanje splošnosporazumevalnega jezika širilo, podobno kot se širi v naravnem jezikovnem okolju. To je bilo najbrž res, bili smo pa tudi veselo presenečeni, da se od enega do drugega obiska Slovenije kljub dominantnosti angleščine v ameriškem domu njuna sposobnost sporazumevanja v slovenščini po kakšnem sedmem letu starosti ni več spreminjala: vedno znova sta se razmeroma z lahkoto začela sporazumevati v slovenščini; prvih nekaj dni sta bila malo bolj molčeča, a po nekaj dneh sta se vedno razgovorila.

V Sloveniji je bilo obilo priložnosti za razvijanje praktičnosporazumevalnega jezika v družju s sorodniki, prijatelji in sosedi, a srečevala sta se tudi z jezikom v drugih vlogah: umetnostnim, ker smo vedno veliko brali, hodili v gledališče, kino in na druge prireditve, ter celo strokovnim ob pohodih v naravo, obiskom muzejev, galerij, razstav, živalskega vrta, nekajkrat pa tudi vključitvi v poletne izobraževalne dejavnosti za mladino, npr. v odlično šahovsko šolo v Domžalah ter poletno šolo kemijskega inženirstva na Fakulteti za kemijo v Ljubljani. V vsakodnevni sporazumevalni situaciji nista bila sprejeta za rojena govorca le v Sloveniji – oba namreč govorita z domžalskimi intonacijami in naglasom –, ampak po pomoti celo na Hrvaškem, kjer je nekoč prodajalka v Barbarigi od njiju vztrajno zahtevala *sitno*; nikakor nista razumela, zakaj jima pravi, da sta *sitna*, saj sta se čisto lepo obnašala.

Učenje z malo učenja

Najbrž je iz povedanega bolj ali manj razvidno, da je njuno usvajanje slovenščine potekalo skoraj izključno z rabo; v njem je bilo zelo malo jezikovnega poučevanja. Nikoli nista hodila v redno slovensko šolo, tudi ne v jezikovno šolo za tujce ali izseljence; za prvo ni bilo priložnosti, medtem ko za drugo nista pokazala navdušenja, jaz pa sem vedno menila (in za to dovolj pogosto dobivam potrdilo v praksi), da s prisilo njenemu odnosu do slovenščine in posledično tudi znanju lahko naredim več škode kot koristi. Ker je jezikovno izobraževanje tudi moj poklic, sem včasih pomislila, da bi imeli vzporedno slovensko šolo kar doma, ali vsaj občasne ure slovenščine, podobne tistim, ki jih imam s svojimi študenti. Vendarle sem se tej skušnjavi večinoma uspešno upirala, čeprav je nekaj učenju podobnega res bilo, več v mlajših kot kasnejših letih: ko sta začela brati v angleščini, smo ju naučili brati tudi slovensko. Tudi pisanja v slovenščini sta se začela učiti podobno kot v angleščini. V devetdesetih letih je bila v ameriških šolah pri začetnem opismenjevanju v rabi metoda *best-guess spelling*: prvošolček naj bi besede zapisoval nekako po občutku, kot je lahko “najbolje uganil”. Tako so otroke vzpodbujali, da se pisno izrazijo v celih stavkih ali celo odstavkih, še preden so se naučili pravilnega zapisa besed s črkovanjem (kot je znano vsakomur, ki se je učil angleščine, je razmerje med zapisanim in izgovorjenim zelo nepredvidljivo, zato je opismenjevanje v angleščini dolgotrajen proces). Nekaj podobnega je bilo v slovenščini: vzpodbujala sem ju, da pišeta, čeprav v pogovornem jeziku; med letom smo večinoma pisali pisma starim staršem, med počitnicami včasih dnevnik ali kratke spise o doživetjih z izletov. Njune zapise sem popravljala in jima na “napakah” razlagala

razlike med pisnim in govorjenim jezikom. Še danes hranim ljubko vabilo na praznovanje rojstnega dne “doma pod trto”, ki ga je hči izdelala za vsakega od družinskih članov. Ko je sestavila besedilo, sva ga pregledali, da je bilo vse prav napisano, a se je kasneje odločila, da je potreben še pripis, ki ga pa ni dala v “lektoriranje”. Čisto spodaj na vabilu piše: “Pa lepo se obleč!”

Seveda poznam meje dvojezičnosti, ki jo je mogoče razviti v opisanem kontekstu. Dobro razumem, da vseh jezikovnih zvrsti v slovenščini ali katerem koli jeziku ni mogoče razviti brez šolanja v tem jeziku (da, vse do univerze in še čez!), in da imata sin in hči tako razvito angleščino, v slovenščini pa tiste zvrsti, ki so bile potrebne v položajih, v katere sta bila postavljena. Prav zato je za razvoj J2 bistvenega pomena, da ima otrok na voljo čim številnejše možnosti in raznovrstne položaje za njegovo rabo. Za odnos in motivacijo pa je med drugim pomembno, da cenimo jezik, ki ga otrok ima, namesto da v njem iščemo pomanjkljivosti in napake. Otroci se jezika, za katerega dobijo občutek, da je defekten ali nepopoln, začnejo sramovati in ga seveda slej ko prej opustijo; tako nekateri moji študentje hrvaščine znajo od doma vsaj nekaj kajkavsko (Hrvati v Kansas Cityju večinoma izvirajo iz Gorskega kotarja), a ker je to drugače kot standardna hrvaščina, mislijo, da so se naučili “napačnega” jezika, in le redko priznajo, da znajo kar koli narečnega.

Zakaj dvojezična vzgoja?

Ne spomnim se, da bi se kdaj kaj dosti ukvarjala s tem vprašanjem, ker se mi je (morda naivno) zdelo enako samoumevno, da se bo otrok naučil jezikov obeh staršev, kot da se bo naučil hoditi. Res sva z možem po rojstvu prvega otroka kot vsi novopečeni starši prebirala različne priročnike o vzgoji, med katerimi je bilo gotovo tudi kaj takega kot *Raising a Bilingual Child* (čeprav se točnega naslova ne spomnim), vendar je praksa kmalu prevladala nad teorijo in večinoma sva sledila intuiciji. Bilo je jasno, da otroku taka vzgoja ne škoduje, ker bi bil zaradi nje jezikovno zmeden ali kakor koli drugače prikrajšan, recimo z zakasnelim razvojem govora (še pred nekaj desetletji celo v stroki razširjeno prepričanje). Oba otroka sta spregovorila zelo zgodaj, vedno bila nadpovprečno verbalno in tudi drugače nadarjena in z lahkoto preklapljala koda. Dobro sta ju tudi ločila in le redko so med slovenske besede zašle angleške ali obratno – običajno zavestno in ne iz malomarnosti.

Obstaja cela vrsta praktičnih razlogov, zakaj je bilo treba ali dobro znati slovensko že od malega. Samo nekateri od njih, če naštevam po pomembnosti: za sporazumevanje s starimi starši ter drugimi slovenskimi sorodniki in prijatelji, ki ne znajo angleško (tistim, ki znajo, smo hvaležni, da z njima nikdar niso skušali govoriti angleško); mnogo polnejše doživljanje obiskov v Sloveniji ter uspešna vključitev med vrstnike; odraščanje z vsaj dvakratno količino kulturnih dobrin – literature, pesmi, slik, filmov (o teh nisem čisto prepričana). To vse so koristi, ki so otroški praktični naravi razumljive, privlačne in jo motivirajo. Danes, ko sta odrasla, lahko govorimo o dodatnih praktičnih pridobitvah, kot so prednosti za razvoj kognitivnih sposobnosti,

karijerne prednosti večjezičnosti in medkulturne kompetence, in takih, ki so pomembne za človekov celostni razvoj, kot je ohranitev jezikovne in narodne identitete. Nikoli ne bosta imela zgoraj opisanih težav Američanov z razumevanjem večjezičnosti ali strahu pred njo; med drugim sta v osnovni in srednji šoli izkoristila možnost za učenje dodatnih treh jezikov, z nemoščino nadaljevala tudi na fakulteti, se udeležila mednarodne izmenjave dijakov in med študijem preživela semester v Budimpešti oziroma na Dunaju – vse te situacije sta obvladovala gladko in suvereno najbrž tudi zaradi odraščanja z dvema jezikoma in kulturama. Upati je, da jima je dvojezična vzgoja odprla ne le možnosti za najdaljnjo povezanost s Slovenijo in vsem slovenskim tudi v odraslosti, pač pa tudi za uspešno vključitev v globalizirani svet. Odprtost v svet, biti dober državljan sveta, pa so seveda lastnosti, ki bi si jih morali v današnjem povezanem svetu želeli privzgojiti vsem Zemljanom, da bi nam bilo na njem vsem bolje.

Slovenščina na dvojezičnem avstrijskem Koroškem

Herta Maurer-Lausegger

V jaslice in vrtec prihajajo otroci že zgodaj, še zelo mladi, tu pa so vključeni v jezikovno nehomogene skupine. Ti današnji otroci ob vstopu v vrtec in mnogi tudi še ob vstopu v šolo v glavnem (še) ne znajo slovensko oziroma je njihovo znanje jezika na zelo različnih stopnjah, od slovenskega krajevnega govora do pogovorne ali knjižne slovenščine, (zelo) pogosto pa slovenščina sploh ni njihova materinščina. In tako kljub vsem prizadevanjem vzgojiteljev in vzgojiteljic ne moremo mimo dejstva, da se vrstniki med sabo največkrat pogovarjajo nemško.

Dvojezična avstrijska Koroška leži na pomembnem evropskem stičišču jezikov in kultur, kjer se srečujejo slovanski, germanski in romanski svet. Za deželo je tako značilno dolgoletno sožitje slovenskega in nemškega življa, ki pa ga že stoletja obremenjujejo najrazličnejši zunaj-jezikovni vplivi. Slovani so se na ozemlju Koroške naselili že okoli leta 600 po Kristusu, ko so se pomešali s tam že naseljenim keltsko-romanskim prebivalstvom in zaživelj v slovanski plemenski zvezi Karantancev s središčem na Krnskem gradu. Z bavarsko-frankovsko kolonizacijo Koroške se je temu prebivalstvu v 9. stoletju pridružil še nemški živelj in slovanske kneze je leta 820 izpodrinila oblast bavarsko-frankovskih grofov, s tem pa je nemški živelj prevzel vodilno vlogo v političnem, gospodarskem in kulturnem življenju. Od takrat je slovenščina v tej deželi v podrejenem položaju.

Prebivalstvo v jezikovnih otokih na zgornjem Koroškem je hitro zajela nemška asimilacija in že do začetka 16. stoletja se je na območju kar dveh tretjin dežele uveljavila nemščina, v preostalem, jugovzhodnem predelu pa se je slovenščina ohranila. Okoli leta 1500 se je izoblikovala nemško-slovenska jezikovna meja na zahodu od Šmohorja preko Dobrača in Osojskih tur do Štalenske gore in južnega pobočja Svinške planine ter naprej na jugovzhod proti koroško-štajerski meji. V Labotski dolini je bilo naseljeno pretežno nemško govoreče prebivalstvo, zato se tu jezikovna meja vse do 19. stoletja ni bistveno spremenila. Ob tem pa je treba poudariti, da so bili trgi in mesta povsod v glavnem nemški, plemstvo pa sploh. V času fevdalizma se o prebivalstvu še ni razmišljalo po etnično-nacionalnih načelih, saj takrat ni bilo pomembno, ali se je podložnik izražal v nemščini ali v slovenščini; zemljiške posestnike je zanimalo samo obdelovanje zemlje in zemljiške dajatve.

Proces narodnega ločevanja se je začel v prvi polovici 19. stoletja, potem ko je bilo sožitje nemškega in slovenskega prebivalstva nekako do leta 1848 dokaj nemoteno, saj so bila kulturna prizadevanja v deželi takrat še skupna. Po pomladi narodov, revoluciji leta 1848, pa so se razmere spremenile; prebivalstvo se je razdelilo na nemško in slovensko kulturno družbo in sredi 19. stoletja je Celovec za nekaj časa postal vodilno slovensko duhovno-kulturno središče. Z ustanovitvijo Družbe sv. Mohorja v Celovcu (1851) sta bila na Koroškem zagotovljena tudi tiskanje in izdajanje slovenskih knjig (med drugim slovnice, slovarjev in učbenikov slovenskega jezika, ki so izšli v več nakladah) in časopisov, kar je bilo zelo pomembno, saj si je tukajšnja publicistika nenehno prizadevala za enakopravnost obeh jezikov na vseh področjih, tudi v političnem, kulturnem in gospodarskem življenju. Za čas Avstro-Ogrske je značilno, da se je na vseh njenih območjih izoblikovala dvojna identiteta, na Koroškem torej avstrijsko nemška in avstrijsko slovenska, pri tem pa so bile med nemškim in slovenskim prebivalstvom izrazite socialne razlike. Obrobje dvojezičnega ozemlja, kamor zaradi pomanjkanja kapitala industrializacija skorajda ni prodrla, je bilo tudi v drugi polovici 19. stoletja še vedno socialno šibko, v zadnjih desetletjih tega stoletja pa sta se temu pridružila še agrarna kriza in propad rudarstva in železarske industrije, kar je povzročilo gospodarski zastoj in odseljavanje slovensko govorečega prebivalstva iz jugovzhodnega dvojezičnega predela dežele. Pri uradnem ljudskem štetju leta 1880 je bilo treba na Koroškem prvič navesti tudi občevalni jezik: takrat se je 70,2 odstotka prebivalcev (241.585) opredelilo za nemščino, 29,7 odstotka (102.252) za slovenščino in 0,1 (227) za drugo.

V političnem pogledu je v drugi polovici 19. stoletja v deželi prevzel pobudo nemški liberalni antiklerikalno usmerjeni tabor, ki je imel tudi politično in gospodarsko moč, medtem ko

se je pri Slovencih najprej najbolj izoblikovala konservativna katoliško klerikalna smer. Šolstvo je bilo na dvojezičnih območjih do leta 1855 v rokah slovenske duhovščine, zato je bil za slovensko kmečko prebivalstvo edina pot do višje izobrazbe študij teologije in zato je duhovno in propagandno vlogo prosvetitelja in nosilca kulture ter vlogo naprednega, državotvornega naroda prevzela nemška stran. Politične in gospodarske sile so pritegnile učitelje in uradnike, da so postali zavezniki nemškega nacionalnega gibanja, torej udeleženci in celo nosilci narodnega boja. To pa je bila velika spodbuda za pospešeno asimilacijo. Leta 1867, s sprejemom zakona o društvih, je bilo omogočeno delovanje društev z narodnopolitičnimi cilji, dve leti zatem, leta 1869, je bila v obveznem šolstvu na Koroškem uvedena utrakvistična šola in njen glavni namen je bil, da bi se slovensko govoreči otroci s podeželja naučili nemško.

V 19. stoletju je germanizacija Koroške vedno bolj napredovala – v samo tridesetih letih, v obdobju med letoma 1880 in 1910, se je delež nemško govorečih v deželi povečal za kar 150 odstotkov. Ponemčevanje in pomikanje nemško-slovenske jezikovne meje vedno bolj proti jugu je pospeševal vse večji asimilacijski pritisk, ob tem pa je socialna demokracija v začetku 20. stoletja kljub deklarirani nevtralnosti združevala predvsem nemško usmerjeno prebivalstvo; podpirala je nemščini naklonjene slovensko govoreče Korošce, slovensko usmerjene Korošce pa je odklanjala. Slovenščina je imela podporo tako le pri duhovščini, ki pa je v tem času veljala za nazadnjaško, zavestno tradicionalno nefleksibilno in konservativno. K še večji zaostritvi odnosov med Nemci in Slovenci med prvo svetovno vojno pa je pripomogla predvsem politična propaganda, in tako se je del koroških Slovencev začel navezovati na Ljubljano, to pa se je najbolj pokazalo ob koroškem plebiscitu leta 1920. Novonastala državna meja med Avstrijo in Slovenijo (v okviru države Srbov, Hrvatov in Slovencev oz. Jugoslavije) je na Koroškem povzročila velike družbene in kulturne spremembe in spremembe v komuniciranju – nemščina je postala edini uradni državni jezik, politične razmere pa so slovenski manjšini odvzele skoraj vso inteligenco, tudi velik del duhovščine. To je imelo zelo negativne posledice – slovensko kulturno delovanje se je okrnilo in slabeti je začela tudi slovenščina, saj je bila Koroška ob tem nekaj časa odrezana tudi od osrednjeslovenskega komunikacijskega in kulturnega prostora.

Ideja o kulturni avtonomiji koroških Slovencev, ki se je porodila v krogu socialne demokracije leta 1925, je propadla zaradi velikih nasprotij med predstavniki nemške in slovenske narodne skupnosti. V istem času pa se je uveljavila t. i. *vindišarska teorija*, katere cilj je bil razcepitev Slovencev v dve ločeni skupnosti, kar pa ni bilo v interesu koroških Slovencev. V začetku tridesetih let je nastala splošna gospodarska in notranjepolitična kriza, zato v letih totalitarnega režima (1934–1938) ni prišlo do kompromisa pri šolskem vprašanju. Zatem pa je z izbruhom druge svetovne vojne, leta 1938, tudi na Koroškem zavladal nacionalsocializem, in slovenščina je bila prepovedana – v šolskem letu 1938/39 so bili odpravljeni slovenski učbeniki, ukinjeno je bilo učenje latinice, slovenski učitelji so bili premeščeni na nemško jezikovno območje. Po Hitlerjevem napadu na Jugoslavijo, aprila leta 1941, je bila po številu šibka koroškoslovenska elita (duhovščina ter predstavniki gospodarskih in kulturnih organizacij ter društev) internirana – 14. in 15. aprila 1942 je bilo v koncentracijska taborišča deportiranih 221 koroških slovenskih družin (skupno 1.075 oseb). Zavedne koroške slovenske družine je torej zadela usoda pregona, zapiranja, prisilnega dela in podobnega, saj je bil cilj nacističnega režima popolna germanizacija slovenskega prebivalstva na Koroškem.

Pri germanizaciji dvojezične Koroške v 20. stoletju je odigrala pomembno vlogo tudi t. i. *vindišarščina*, ki ima svoje korenine v nacionalnem razvoju v obdobju od 19. do 20. stoletja, ko so se začeli pojavljati *vindišarji*, ljudje, ki so se opredeljevali za domovini zveste Korošce. Gre za posebno kategorijo slovensko govorečih, ki niso hoteli biti Slovenci in ki zaradi pomanjkljivega znanja nemščine niso mogli biti Nemci, zaradi eksistenčnih okoliščin pa so se po razpadu monarhije morali nekako opredeliti. *Vindišarščina* je torej postala njihova pomožna ideologija. *Vindišarska teorija* se je prvič pojavila v tisku v anonimnem zapisu leta 1914, leta 1927 pa je temu sledil izid razprave Martina Wutteja *Deutsch – Windisch – Slowenisch*. Namen te knjžice je bil zmanjšati pomen slovenščine na Koroškem in postaviti stroge meje med nemščino, slovenščino in *vindišarščino*. Po tej teoriji so *vindišarji* postali samostojna jezikovna skupina, kajti za to teorijo ni bilo potrebno, da bi bila jezikovna manjšina hkrati tudi narodna manjšina. Prišlo je torej do delitve slovensko govorečih Korošcev glede na njihovo opredelitev – na delitev na narodno zavedne Slovence in domovini zveste, torej nemščini naklonjene, *vindišarje*. Politični pomen kategorije *vindiš* je potem v teku stoletja stopil v ozadje, asimilacijsko taktiko pa je nadomestila taktika disimilacije, getoizacije in polarizacije.

Na osnovi 7. člena avstrijske državne pogodbe iz leta 1955 je bila leta 1957 ustanovljena *Slovenska zvezna realna gimnazija/Slovenisches Bundesrealgymnasium* – s slovenskim učnim jezikom. Sledili so burni časi – v sedemdesetih in osemdesetih leta 20. stoletja so koroški Slovenci doživljali napade na dvojezične krajevne napise (Ortstafelsturm), uveljavljanje slovenščine v javnosti, ugotavljanje manjšine, prišlo je do preureditve dvojezičnega šolstva, do boja za javno dvojezično ljudsko šolo v Celovcu, nadaljevala so se prizadevanja za dvojezične topografske napise ... Danes zagotavljajo slovensko jezikovno vzgojo otrok dvo- in večjezični vrtci, dvojezično šolstvo in popoldansko dvojezično varstvo (le-to z omejenim številom možnih prijav), z ustanovitvijo *Višje šole za gospodarske poklice Št. Peter* (1989) in *Dvojezične zvezne trgovske akademije v Celovcu* (1990) pa je Koroška dobila še dve zelo pomembni dvojezični izobraževalni ustanovi. Za redno slovensko medijsko obveščenost skrbijo na Koroškem tednik *Novice*, katoliški cerkveni list krške škofije *Nedelja*, slovenski sporedi *Koroškega deželnega studia avstrijske radiotelevizije ORF, Radio Agora* idr. Razvejena kulturna in prosvetna dejavnost vpliva tudi na krepitev gospodarske in politične vloge koroških Slovencev. Obe osrednji kulturni organizaciji, *Slovenska prosvetna zveza* (47 včlanjenih društev) in *Krščanska kulturna zveza* (53 včlanjenih društev), podpirata društveno kulturno delovanje na vseh področjih: zborovsko petje, gledališko dejavnost, lutkarstvo, tamburaštvo, jezikovne počitnice, različne delavnice, filmsko ustvarjalnost mladih ... Poleg tega pa skrbita še za strokovno usposabljanje kulturnih delavcev, podpirata jezikovno vzgojo otrok in mladine, pomagata uresničevati različne projekte in skrbita tudi za čezmejno in mednarodno sodelovanje.

Na Koroškem je razmerje med nemškim in slovenskim jezikom danes neuravnovešeno, saj se jezika kljub večstoletnemu sožitju v tem prostoru razlikujeta tako po geografski razširjenosti kot po vlogi v družbenem življenju, kljub temu pa prihaja med njima tudi do obojestranskega medsebojnega vplivanja. O tem pričajo, na primer, mnoga imena slovanskega oz. slovenskega porekla, in sicer krajevna in ledinska imena tudi zunaj današnjega dvojezičnega ozemlja, predvsem imena na zgornjem in zahodnem Koroškem, na obmejnih območjih Vzhodne Tirolske in v manjšem obsegu celo na Salzburškem. Podobno je s priimki. Dolgotrajni jezikovni stiki se

odražajo, recimo, tudi v koroški kuhinji, saj uporabljajo posamezne slovenske oz. nemške izraze (npr. “pohača” za pogačo) tako slovensko kot nemško govoreči Korošci.

Koroška je od nekdanj etnično in jezikovno heterogena dežela. Uradni deželni jezik je nemščina, slovenščina je drugi uradni jezik. Od zgodnjega srednjega veka srečujemo tu slovensko-nemški bilingvizem¹ oz. slovensko-nemško diglosijo². In medtem ko je do zgodnjih šestdesetih let 20. stoletja na dvojezičnem podeželju močno prevladovala naravna enosmerna dvojezičnost, kar pomeni, da je bil dvojezičen načeloma le slovenski del prebivalstva, imamo danes tu mešane tipe dvojezičnosti najrazličnejših vrst in druge zapletene oblike multikulturalnosti. Jezikovne različice slovensko-nemških dvojezičnikov se gibljejo v širokem spektru med obema skrajnima oblikama, torej v prostoru od diglosije do bilingvizma.

V jezikovno mešanih predelih dežele uporabljajo slovenski dvojezičniki bodisi oba jezika (na različnih ravneh) bodisi nemščino. Najstarejši in starejši rodovi se v naravnih govornih položajih v mnogih krajih še lahko pogovarjajo slovensko, mlajši pa odvisno od jezikovne sposobnosti in okoliščin v njihovem okolju. Spremenjene razmere namreč danes pogosto zahtevajo uporabo večinskega jezika, saj sporazumevanje v slovenščini ni več tako samoumevno, kot je bilo nekdanj. Tradicionalni slovenski govori izgubljajo funkcionalnost, ker je vedno manj prizorišč in priložnosti za nemoteno interakcijo v slovenskem narečju oz. v slovenščini nasploh. Torej so zunajjezikovni dejavniki to, kar sili govorce k prilagajanju potrebam, to pa se odraža v raznolikosti uporabe teh dveh stičnih jezikov.

V nekaterih dvojezičnih družinah inteligence, predvsem v večjih središčih, so se iz različnih razlogov odločili za jezikovno socializacijo otrok v knjižni oz. regionalno obarvani pogovorni slovenščini. Mnogi tudi zato, ker sami svojim staršem danes zamerijo, da jim niso posredovali narečja, ki ga govorijo oz. ki so ga govorili njihovi predniki. V zadnjih letih se ob tem povečuje tudi delež nemško govorečih koroških staršev in staršev z drugo materinščino, ki se odločijo za dvojezično vzgojo svojih otrok. Sicer pa je danes vse več otrok iz jezikovno mešanih, narečno mešanih, jezikovno nezavednih in tudi asimiliranih družin. Manjkajoča oz. nezadostna jezikovna kompetenca, jezikovno mešani govorni položaji, asimilacijski pritisk in drugi dejavniki pa govorce prav silijo k uporabi nemškega jezika. V mnogih vaseh in naseljih je slovenščina tako že utihnila oziroma se je umaknila v zaprte kroge, kjer se uporablja (največkrat) le še kot hišni jezik starih, zato z odhajanjem starih slovensko govorečih ljudi močno zamira, predvsem na obrobni območjih ob nemško-slovenski jezikovni meji, pa tudi v krajih v odprtih dolinah, kamor sta zgodaj prodrla turizem in globalizacija. Tu je slovenščina najbolj ogrožena, čeprav tudi tu spet srečujemo posamične dvojezične družine, ki še govorijo slovensko.

Slovenščina je na Koroškem živa v javnem in kulturnem življenju, vendar se zaradi okoliščin tudi tu ob slovenščini (največkrat) uporablja tudi nemščina (slovenske strukture so pri tem izvzete). Govorni položaji so zato pogosto jezikovno mešani, najmočneje pa je slovenščina še vedno zasidrana v cerkvenem življenju, vendar se tudi slovenski delež liturgičnega obredja vse bolj krči.

1 Bilingvizem ali dvojezičnost: obvladati in uporabljati dva jezika. Razlikujemo individualni in družbeni bilingvizem.

2 Diglosija: posebna oblika družbene dvojezičnosti; funkcionalna uporaba jezikovnih različic v odvisnosti od govornega položaja.

Ob opisovanju današnjega stanja ne smemo izpustiti podatka, da se v zadnjem času na Koroškem pojavlja vse več iniciativ, ki si prizadevajo za ohranjanje oz. revitalizacijo slovenskega jezika. Te iniciative in posamezniki podpirajo dvojezičnost in s tem ohranjanje slovenščine. Poleti leta 2010 je tako pri Krščanski kulturni zvezi v Celovcu nastala iniciativa, ki naj bi krepila zavedanje o vlogi družine kot posredovalke slovenščine na Koroškem. Oblikovala se je neformalna skupina predstavnikov različnih koroških ustanov in posameznikov, ki skrbi za promocijo slovenščine v družinah, pripravlja pa tudi delavnice, znanstvena srečanja, strokovne publikacije idr. Iniciativo Krščanske kulturne zveze podpirajo tudi koroškoslovenska kulturna društva, sad tega sodelovanja pa so med drugim zgoščenke s pravljičami in zgodbami v slovenskih koroških narečjih.

Identiteta koroškega prebivalstva se je v zadnjih desetletjih močno preobrazila. Že obstoječim oblikam dvo- in večjezičnosti so se pridružile še nove oblike te -jezičnosti. S priseljevanjem ljudi drugih narodnosti, jezikov in kultur, predvsem z območja bivše Jugoslavije (Bosanci, Hrvatje, Srbi ...), se je jezikovna in kulturna podoba Koroške močno popestrila. Dotok teh priseljencev v Avstrijo (in druge evropske države) je dosegel vrhunec po razpadu bivše Jugoslavije in vojni na njenem ozemlju, in pojavile so se nove oblike življenja, ki so še povečale heterogenost deželnega prebivalstva. Priseljenci so v novem okolju dosegli različne stopnje znanja nemščine, predvsem koroške nemščine, in tudi mnogi od teh staršev na Koroškem so svoje otroke zaupali in jih še zaupajo dvojezičnim izobraževalnim ustanovam; to je za koroške učitelje in vzgojitelje še dodaten izziv. Na višjih dvojezičnih šolah (Slovenska gimnazija, Dvojezična trgovska akademija, Višja šola za gospodarske poklice) usvajajo tako dijaki z drugo materinščino med drugim tudi slovenščino. Razveseljivo je, da se na celovski univerzi povečuje tudi delež neslovensko govorečih študentov, ki se v okviru skupnega študijskega programa slavistike odločajo za težišče slovenistike oz. vsaj za tečaje slovenščine. Poleg tega pa se pojavlja tudi v slovenskih strukturah v gospodarskem in kulturnem življenju ter tudi na področju športa vse več dvo- in večjezičnih ljudi, ki torej ne prihajajo več samo iz vrst slovenske narodne skupnosti.

Današnji način življenja je povezan s spremenjenimi potrebami. V jaslice in vrtec prihajajo otroci že zgodaj, še zelo mladi, tu pa so vključeni v jezikovno nehomogene skupine. Ti današnji otroci ob vstopu v vrtec in mnogi tudi še ob vstopu v šolo v glavnem (še) ne znajo slovensko oziroma je njihovo znanje jezika na zelo različnih stopnjah, od slovenskega krajevnega govora do pogovorne ali knjižne slovenščine, (zelo) pogosto pa slovenščina sploh ni njihova materinščina. In tako kljub vsem prizadevanjem vzgojiteljev in vzgojiteljic ne moremo mimo dejstva, da se vrstniki med sabo največkrat pogovarjajo nemško. Izvzete so le redke izjeme. Jezikovna heterogenost in prepletanje govornih položajev namreč pogosto ne dopuščata več naravne komunikacije v slovenščini. Če upoštevamo nizko rodnost prebivalstva, mobilnost in življenje sredi neslovenskega jezikovnega okolja, lahko razumemo, da se slovenske dvojezične družine vse pogosteje srečujejo s problemom, da njihov otrok v svoji soseščini nima več vrstnikov, s katerimi bi se lahko pogovarjal slovensko. S tem dejstvom, z dejstvom, da silijo najrazličnejše okoliščine dvojezične govorce k prevladujoči uporabi nemščine, se moramo pač spoprijazniti. Kljub temu pa dajejo dobri odnosi tako med večinskimi in manjšinskimi narodom kot s pripadniki drugih narodov v deželi in naraščajoče zanimanje za učenje slovenščine spet upanje na boljši jutri.

Slovenščina v Italiji danes

Paradoksi ideologije in pragmatike

Matejka Grgič

Stanje slovenskega jezika v Italiji je z več vidikov na prvi pogled paradoksalno. Potem ko je bila slovenščina za časa fašizma prepovedana, je danes zakonsko eksplicitno zaščiten; potem ko je bil to v preteklosti predvsem jezik služabnikov in kmetov (vsaj v splošni percepciji govorcev), je danes jezik heterogene skupnosti, znotraj katere so se oblikovale tipične družbene elite, povsem primerljive z večinskimi; potem ko so se do nedavnega otroci iz slovensko govorečih družin vpisovali v italijanske šole, se danes otroci iz italijansko govorečih družin vpisujejo v slovenske. Pozitivnih premikov, ki pričajo o novem statusu jezika, njegovem prestižu in – na splošno – o odnosih med skupnostma govorcev, je še in še. Paradoksalno pa je, da se danes, po vseh teh in še drugih pozitivnih trendih, vsi pritožujemo, da je raven slovenščine slaba in da znanje celo še upada, da se raba slovenščine opušča, da slovenščina izumira, da se kviri in uničuje.

Govoriti o slovenščini v Italiji pomeni obravnavati širok spekter različnih vidikov, prepričanj, znanj, percepcij, veščin, ideologij in še marsičesa drugega. Skratka, za celovito podobo dejanskega stanja bi potrebovali vsaj eno znanstveno monografijo ali tematsko številko revije. Zato bom skušala v nadaljevanju povzeti nekaj ugotovitev, ki sicer izhajajo iz raziskav in dela na terenu, bodo pa tu prikazane brez ustreznih znanstvenih utemeljitev in metodoloških okvirov.

Prvo ugotovitev nakazujem že v naslovu: paradoks. Namreč, stanje slovenskega jezika v Italiji je z več vidikov na prvi pogled paradoksalno. Potem ko je bila slovenščina za časa fašizma prepovedana, je danes zakonsko eksplicitno zaščiten; potem ko je bil to v preteklosti predvsem jezik služabnikov in kmetov (vsaj v splošni percepciji govorcev), je danes jezik heterogene skupnosti, znotraj katere so se oblikovale tipične družbene elite, povsem primerljive z večinskimi; potem ko se do nedavnega otroci iz slovensko govorečih družin vpisovali v italijanske šole, se danes otroci iz italijansko govorečih družin vpisujejo v slovenske. Pozitivnih premikov, ki pričajo o novem statusu jezika, njegovem prestižu in – na splošno – o odnosih med skupnostma govorcev, je še in še. Paradoksalno pa je, da se danes, po vseh teh in še drugih pozitivnih trendih, vsi pritožujemo, da je raven slovenščine slaba in da znanje celo še upada, da se raba slovenščine opušča, da slovenščina izumira, da se kviri in uničuje.

Zakaj prihaja do tega paradoksalnega položaja pri percepciji, ocenjevanju in vrednotenju stanja slovenskega jezika v Italiji? Predvsem zato, ker se znotraj diskurzov o jeziku pogosto prepleta več ravni, ki med sabo nimajo nujno neke vzročno-posledične povezave. Da je med statusom, prestižem in simbolno funkcijo jezika na eni strani ter njegovim poznavanjem, rabo in razširjenostjo na drugi neka nujna in nedvoumna vez, so znanstveniki trdili približno do srede devetdesetih let prejšnjega stoletja; potem so to prepričanje opustili ali ga vsaj omilili. Dejavniki, kot so na primer pravna zaščita, institucionalna podpora in javno financiranje, imajo svojo težo; brez njih si kakršnokoli nadgradnjo težko predstavljamo. A ti dejavniki delujejo predvsem kot higieniki¹ – odpravljajo torej moteče elemente, ki bi lahko zavirali razvoj jezika oz. celo ogrožali njegov obstoj; za higienike na področju jezikovnih politik, predvsem v odnosu do manjšinskih, izpostavljenih in ranljivih jezikov mora tudi v smislu preprečevanja diskriminacije govorcev poskrbeti država oz. lokalna oblast. In te higienike Slovenci v Italiji danes imamo. Niso odlični. Verjetno niti prav dobri niso. Mogoče so dobri. Vsekakor pa so. In to je bistveno.

Žal pa nimamo motivatorjev. Motivatorji so dejavniki, ki nastopijo po higienikih. Ko so razlogi, ki bi lahko ogrožali obstoj jezika ali zavirali njegov razvoj in bili podlaga za diskriminacijo govorcev, odpravljeni, je čas za aktivne jezikovne politike. To pomeni, da se je treba začeti ukvarjati s podpiranjem, spodbujanjem in razvijanjem rabe jezika v potencialno vseh sporazumevalnih okoliščinah. Treba je načrtovati, izvajati in podpirati ukrepe, ki so ključni za doseganje zastavljenih ciljev. Ki jih je treba, seveda, še pred vsem tem opredeliti. Šele na podlagi zastavljenih ciljev lahko stroka (ja, stroka!) oblikuje učinkovite strategije in poskrbi za njihovo

¹ Terminologijo povzeman po dvofaktorski teoriji Fredericka Herzberga. Več o tem: <https://hbr.org/2003/01/one-more-time-how-do-you-motivate-employees>, 31.8.2016.

uspešno implementacijo. Kateri so cilji, ki jih dosegamo s higieniki, je bolj ali manj jasno: ti cilji so namreč opredeljeni v ustavi in v mednarodnih listinah, tudi v bilateralnih sporazumih med državama, v našem primeru med Italijo in Slovenijo. Katere cilje pa naj bi dosegali z motivatorji, je malo manj jasno. Motivatorji ne posegajo (vsaj ne neposredno) na raven človekovih pravic, preprečevanja diskriminacije in zaščite manjšinskih skupnosti; njihovo področje delovanja je bolj labilno in fleksibilno, implementirati pa jih morajo same skupnosti govorcev. Posledica tega pomanjkanja jasnosti pri opredeljevanju ciljev je to, da motivatorjev ni oziroma da se implementirajo neenotno, neučinkovito, nestrategsko in tako naprej.

Slovenski jezik v Italiji je torej po eni strani dosegel neko relativno visoko stopnjo zaščite, neki uradni status kot jezik uradno priznane manjšine in neki prestiž med govorce; po drugi strani pa so v določenem ključnem trenutku izostali motivatorji, ki bi omogočali “prenos” z institucionalne na operativno raven. Zaradi tega se je začel proces, ki odpira nekaj možnih scenarijev – in ob pomanjkanju ustreznih hitrih in učinkovitih jezikovnih politik so vsi ti scenariji z vidika nadaljnje aktivne rabe slovenskega jezika v Italiji precej nedorečeni in ... megleni.

Kateri so ti scenariji? V nadaljevanju bom postavila nekaj hipotez, še prej pa bi se rada ustavila ob vprašanju, zakaj so se v danem ključnem prehodu od statusa in prestiža do rabe jezika motivatorji enostavno izgubili. Eden od možnih razlogov, da smo ga kot skupnost (govorcev in strokovnjakov) tu polomili, je – kratkomalo – neznanje. Jezikovnega načrtovanja se ne more lotiti kdorkoli, samo zato, ker mu je jezik pri srcu; tudi zdravje je vsem nam pri srcu, pa nismo zato vsi zdravniki. Z jezikovnim načrtovanjem – in nadalje z različnimi vidiki njegove implementacije – se mora ukvarjati stroka, in to po možnosti ne taka samooklicana, ki ne preseže meja ljubiteljstva. Za skupnost, ki se s svojim jezikom identificira, je raba jezika vendar ključnega pomena; tu ne gre samo za to, al’ piše prav se kasha ali kaša (da malce poenostavimo). Tu gre za, kako, do kdaj in kje biti ali ne biti kot skupnost, ki se prepozna v rabi in z rabo slovenskega jezika. Ne nazadnje gre tu za vprašanje, ki presega meje lokalne skupnosti in posega v zdaj že hirajoči pojem enotnega slovenskega kulturnega prostora. Ali se bo del prebivalstva Furlanije - Julijske krajine še identificiral s pripadnostjo sicer heterogeni skupini, ki ji malce vneseno pravimo “slovenski narod”, ali ne, je odvisno tudi od tega, katere jezike oz. idiome² bo ta del prebivalstva uporabljal, kako se bo do njih opredeljeval, s kom, koliko in kje jih bo uporabljal ter kako se bodo ti idiomi vključevali (ali ne) v slovenski jezikovni kontinuum.³ To pa niso preprosta vprašanja.

Zakaj se jih potemtakem lotevamo pretežno v obliki pisem bralcev? Zato, ker s temi vprašanji ne ostajamo v varnem okolju neke sterilne stroke, ampak posegamo globoko v ideologijo. Tu, kjer se začenjamo pogovarjati o vključevanju in izključevanju, o moči in pravici, začenja jezik postajati ideološki konstrukt, kjer ni nič več nevtralnega glede na dihotomijo prav-narobe. In

² Izraz *idiom* uporabljam kot potencialno nevtralen pojem, ki obsega “tudi jezik, dialekt, okrajni jezikovni sistem ter katerikoli sociolekt in specifični jezik posameznika (oz. idiolekt)./.../ Idiomi/so/ torej vsi jezikovni kodi, ki jih imajo člani obravnavane skupnosti v svojem razponu” (Škiljan, 2002 in Petrović, 2006).

³ Izraz *jezikovni kontinuum* uporabljam kot potencialno nevtralen pojem za označevanje vseh možnih govoric, različic, narečij in kodov, ki jih obravnavamo kot samostojen jezik, ne glede na njihovo raznolikost.

z bolj ali manj zavestnim namenom, da se jezik uporabi za ustvarjanje in utrjevanje omenjenih odnosov, se iz diskurza o jeziku izpodrivajo strokovne argumentacije in se uvajajo ideološka jedra. To so miti o “dobrem starem jeziku”,⁴ v katerem ni bilo “tujk in popačenk”, ki je bil “pristen” in “lep, da se srce omehča”; tak jezik je živel nekoč nekje, za devetimi gorami, kjer ni bilo mestnih skušnjav, kaj šele “nenaklonjene globalizacije”, ki jo predstavljajo televizija, internet, telefon in podobne vražje pridobitve. Dejstvo, da so ravno jeziki, ki se najbolj približujejo tej idilično-bukolični sliki, visoko na lestvici najbolj ogroženih jezikov sveta, je detajl, ki ga v ideološkem diskurzu pač moramo prezreti. Dejstvo, da tak idealen jezik vsaj potencialno ustvarja skupnost govorcev, ki ne more ciljati na kaj več kot hlapčevstvo služkinj in postrežnikov, je prav tako detajl, ki ga je dobro zamolčati. Ideološki diskurz deluje pač tako: prezira in zamolči dejstva, ki jih podpirajo znanstveni dokazi, podpira in napihuje pa lažne mite, ki jih je znanost ali že ovrгла ali pa jih sploh nikoli ni zagovarjala.

Da se povrnemo h gornjemu vprašanju: kateri scenariji se torej obetajo ob morebitnem nadaljnem pomanjkanju ustreznih motivatorjev na področju promocije jezika in spodbujanja njegove rabe? Ugibanja so tvegana; jezikoslovje ni vedeževalstvo, zato je postavljanje kakih dolgoročnih napovedi igrice, ki se ji strokovnjaki najraje odpovemo. Je pa včasih mogoče smiselno postaviti kako hipotezo – zgolj hipotezo! – za bolj nazoren prikaz stanja in možnega razvoja.

Če se bodo nadaljevale sedanje (ne)politike, bo slovenščina v Italiji lahko postala t. i. dediščinski jezik. Dediščinski so tisti jeziki, ki se vsaj v danem okolju ne uporabljajo več za potrebe splošnega vsakodnevnega sporazumevanja, ampak samo še ob določenih priložnostih, na primer v obredju, ob praznikih itd. To so po navadi jeziki migrantskih skupnosti, ki so se v teku desetletij ali stoletij že povsem asimilirale, ostala pa jim je neka simbolična vez z nekdanjim jezikom, ki se sicer mogoče kje drugje na svetu še uporablja in razvija kot splošnosporazumevalni jezik. Tak je primer ruskih skupnosti, ki so Rusijo zapustile po oktobrski revoluciji in se naselile drugod po Evropi, pretežno v Parizu. Značilnost dediščinskih jezikov je, da imajo govorniki do njih po navadi zelo pozitiven odnos, jih cenijo in visoko vrednotijo. Raba jezika torej ne upada zaradi njegovega nizkega prestiža ali pomanjkanja “zavednosti” med govorniki. Ravno nasprotno: prav zaradi dejstva, da ima jezik tako izrazito simbolično funkcijo, se vse njegove pragmatične funkcije zreducirajo na minimum – dokler povsem ne zakrnijo. Tak jezik je potem le še simbol vezi z neko skupnostjo, ki je kronološko in/ali geografsko zelo oddaljena.

Nekateri pojavi, ki jih opažamo pri analizi različnih idiomov slovenskega jezikovnega kontinuuma v Italiji, kažejo, da se je proces folklorizacije, po katerem lahko jezik določene skupnosti postane zgolj dediščinski, že začel. Med te pojave lahko prištevamo opuščanje rabe idiomov slovenskega jezika za potrebe vsakdanjega sporazumevanja (vsaj v določenih okoliščinah), okamnitev jezika (t. i. fosilizacijo)⁵ in izrazito poudarjanje simbolično-identitetne

⁴ Ta fragment in vsi nadaljnji med narekovaji so povzeti iz gradiva, ki sem ga uporabila za analizo diskurzov o jeziku med govorniki, ki se opredeljujejo za pripadnike slovenske manjšine v Italiji (Grgič, 2011 in 2016).

⁵ S tem izrazom pojmujeemo rabo zastarelih oblik (besed in besednih zvez, a tudi npr. pravopisnih norm), ki se v drugih okoliščinah sicer že opuščajo oz. katerih raba že peša. V nekaterih primerih gre celo za besede in besedne zveze, ki v drugih okoliščinah, kjer je določen jezik primaren, sploh niso več v rabi. Poleg tega lahko z istim izrazom označujemo tudi ustaljena lokalna odstopanja od sistemskih, konvencionalnih in pragmatičnih pravil jezika.

funkcije jezika. Vsi ti pojavi vodijo v opuščanje jezika in v njegovo zamenjavo z drugim kodom. Zakaj? Zato pač, ker dediščinski jeziki ne ustrezajo potrebam vsakdanjega sporocanja, saj je njihovo besedišče omejeno in zastarelo, govorniki pa rabe tega jezika pri vsakdanjem sporazumevanju niso več vešč. Dediščinski jezik je torej lahko celo materni ali prvi jezik govorcev, in lahko je tudi več dediščinskih jezikov, definitivno pa to ni več njihov primarni jezik.⁶

Poleg procesa folklorizacije opazamo tudi še druge trende. Izjemno visoka stopnja mešanja kodov, pogosta hibridizacija (tvorjenje, spreminjanje ali pregibanje besed z italijanskim koreninam/osnovo in slovenskim obrazilom/končnico) in postopno uveljavljanje vzporednega standarda pri terminologiji nekaterih strok (pravo, javna uprava, finance, podjetništvo, bančništvo, šolstvo ...) odpira možnost pidžinizacije oz. kreolizacije jezika, torej nastajanja neke nove jezikovne mešanice, pravzaprav v tem primeru zmesi italijansčine in slovenščine. Ali bo do nastanka te mešanice, recimo itavenščine, res prišlo ali ne, tega danes ne moremo vedeti. Pač pa lahko rečemo, da so prisotni neki dejavniki, ki bi nastanek in uveljavitev take mešanice lahko omogočili, po drugi strani pa so ti procesi včasih zelo dolgotrajni, nepredvidljivi in odvisni od različnih faktorjev. Nastanek nekega pidžina in njegova postopna uveljavitev kot samostojnega jezika sta mogoče res izjemni opciji razvoja jezikov v stiku. Bolj verjetno je, da bomo pričali kakemu manj radikalnemu scenariju, recimo jezikovnemu secesionizmu ali uveljavitvi vzporednega standarda.

Z jezikovnim secesionizmom pojmuemo težnjo po odcepitvi skupine govorcev od nekega jezikovnega kontinuuma. Določena skupina govorcev lahko namreč začne v nekem trenutku opredeljevati idiom, ki ga uporablja, kot bolj ali manj samostojno jezikovno tvorbo. Ta percepcija gre lahko tako daleč, da se dani idiom nazadnje ne percipira več kot del nekega jezikovnega kontinuuma, ampak kot samostojen jezik.⁷ Trenutno se s tem pojavom srečujemo predvsem v Reziji: zajeten del tamkajšnjih govorcev opredeljuje lokalni idiom kot (vsaj delno) samostojen jezik in ne kot narečje slovenskega jezikovnega kontinuuma. Podoben trend se je že začel razvijati tudi v Benečiji, kjer del govorcev zagovarja stališče, da je "po našin" idiom, ki ne spada v slovenski jezikovni kontinuum. V obeh primerih gre podčrtati dvoje. Prvič, da so jezikoslovci že zdavnaj ugotovili in potrdili, da sta rezijanski in beneški lokalni idiom slovenski narečji. Drugič, da se je jezikovni secesionizem razvil prav v trenutku, ko je prišlo do nekaterih izjemno pozitivnih premikov na področju statusa in prestiža slovenskega jezika: tako Rezija kot Benečija sta bili vključeni v izvedbeni akt zaščitnega zakona 38/2001; v Špetru je začela delovati dvojezična šola, ki je pridobila status državne šole in v katero se vpisuje vse več učencev; prišlo je do velikih naložb na področju kulture (gradnja kulturnih domov, muzejev, podpora lokalnim društvom ...) in obsežnih znanstvenih raziskav. Vprašanja sta na tej točki predvsem dve: kje (zakaj) je prišlo do očitnih napak pri jezikovnem načrtovanju in kako pojav zajeziti – če pač menimo, da ga je treba zajeziti.

⁶ Izraz *materni* uporabljam za jezik, s katerim se govorec identificira (Pertot - Kosič, 2014); izraz *prvi* uporabljam za jezik, ki se ga je govorec naučil v zgodnjem otroštvu; izraz *primarni* pa uporabljam za jezik, ki ga govorec v določenih okoliščinah najbolj suvereno uporablja v potencialno vseh položajih. Materni, prvi in primarni jezik lahko seveda tudi sovpadajo, ni pa to nujno. Obenem ima lahko vsak govorec po več maternih, prvih in primarnih jezikov.

⁷ Ti pojavi so bili prvič opredeljeni v sklopu t. i. teorije Abstand-/Ausbausprache, prim. Kloss, 1967.

Eden od pojavov, ki kažejo na razvoj jezikovnega secesionizma, je vzpostavljanje dvojnega, vzporednega standarda jezika. Vzporedni standard se najprej pojavi v nekaterih segmentih oz. zvrsteh jezika, na primer v strokovnem jeziku področij, ki so govorcem bliže, ker vstopajo v njihovo vsakdanje življenje. Taka področja so na primer medicina (vsi gremo kdaj k zdravniku, v bolnico ali v lekarno), bančništvo (vsi imamo tekoči račun, kredit, kartico ...), računovodstvo (vsi izpolnjujemo dohodninsko napoved), pošta (vsi plačamo kako položnico, pošiljamo pripočene pošiljke, pošiljke s povratnico ...), gradbeništvo (vsi smo že kdaj poklicali kakšnega takšnega mojstra), popravila (vsi smo že peljali avto na servis), računalništvo (vsi imamo računalnik in pametni telefon). Na teh področjih prihaja med govorce slovenskega jezika v Italiji do dveh sklopov pojavov. V prvi sklop spadajo na primer pojavi mešanja kodov (ko govorec uporabi v sicer slovenskem stavku italijanski termin), preklapljanja (ko uporablja italijanske in slovenske stavke v istem besedilu), hibridizacije (ko tvori/pregiba besede z italijanskim korenom/osnovo in slovenskim obrazilom/končnico) itd. K drugemu sklopu pa prištevamo npr. rabo paronimov (t. i. lažnih prijateljev, npr. “komercialist” namesto “računovodja” po zgledu it. “commercialista”) ali leksemov, ki so sicer slovenski, vendar ne ustrezajo danemu kontekstu oz. so zanj neobičajni (npr. “ravnatelj” namesto “direktor” v bančnem sektorju; “davčna prijava” namesto “napoved za odmero dohodnine”; “stalež” namesto “zaposlitev” v javnem sektorju). Vzporedni standard pa ni samo stvar strokovne terminologije; opazamo ga na vseh ravneh in vseh jezikovnih ravninah: neka lokalna raba se med govorce ustalila do te mere, da se nazadnje izgubi percepcija njene lokalnosti in utrdi prepričanje, da gre za običajno splošno pogovorno ali knjižno rabo znotraj določenega jezikovnega kontinuuma. Ta pojav je značilen na primer za kalke: nekateri se med govorce tako zelo udomačijo, da se njihov “lokalni” značaj povsem izgubi in se začenjajo uveljavljati kot splošni standard (tudi knjižni) oz. namesto njega: “vzeti avtobus”, “delati tuš”, “imeti silo” itd.

Na podlagi vsega, kar sem navedla v zelo strnjeni obliki, bi bralec zdaj mogoče res pripomnil, da so nekatera stališča, ki smo jih v začetku opredelili za ideološka, še kako utemeljena. Pač: jezik se zaradi vpliva italijanščine kviri, to pa bo slej ko prej privedlo do njegove smrti. Čeprav se zdi tak sklep na prvi pogled povsem utemeljen, pa moramo tu podčrtati, da gre pri njem za izjemno nestrokovno stališče, ki je nekaj svetlobnih let in geoloških dob oddaljeno od resnih znanstvenih dokazov. Prvič: dejstvo, da prihaja v nekem okolju do medjezikovnega stikanja, je povsem običajen in “normalen” pojav; problematičen postane šele takrat, ko govorce nimajo več dovolj razvitih jezikovnih veščin, da bi ob teh lokalnih idiomih uporabljali še standardni splošno pogovorni in knjižni jezik v kontekstih, kjer je to potrebno ali zaželeno. Drugič: pojavi, ki sem jih našela (mešanje, preklapljanje, hibridizacija, pidžinizacija, kreolizacija, secesionizem ...), ne vodijo v smrt jezika, pač pa v njegovo spreminjanje – če zadevajo ves jezikovni kontinuum – ali v vzpostavljanje vzporednega standarda – če zadevajo samo določeno skupnost govorcev. Tretjič: folklorizacija jezika ne pomeni grožnje, ampak spremembo statusa jezika znotraj določene skupine govorcev; dediščinski jeziki, ki gredo skozi ta proces, se lahko nato ohranijo še zelo dolgo in imajo tudi neko svojo točno določeno funkcijo.

Vprašanje, ki se tu pojavlja, ni torej “kako rešiti jezik pred smrtjo”, ampak kako govorcem slovenskega jezika v Italiji omogočiti, da se bodo lahko suvereno odločali, kateri jezik bodo uporabljali takrat, ko je raba lokalnih idiomov neustrezna – recimo takrat, ko jih sogovornik ne

razume. Raba lokalnih idiomov mora biti govorčeva izbira, ne pa nuja, ki nastane zaradi nepoznavanja drugih standardov, nerazvitih jezikovnih veščin v danem jeziku ali pomanjkanja komunikacijskih spretnosti. Pogoji za svobodno izbiranje idioma in njegovo ustrezno rabo v potencialno vseh sporazumevalnih okoliščinah je torej predvsem eden: znanje.

Kako do tega znanja priti, pa ob naslednji priložnosti.

Literatura

Grgič, M.: "Semiotika in teorija simbolov: kaj nam povesta o odnosu govorcev do (lastnega) jezika?" V: Kranjc, S. (ur.) *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ljubljana, 2011: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

GRGIČ, M.: *Jezik: sistem, sredstvo in simbol. Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji*. Trst, 2016: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI.

Kloss, H.: "Abstand Languages' and 'Ausbau Languages". V: *Anthropological Linguistics*. 9/7, 1967.

Pertot, S. – Kosic, M.: *Jeziki in identitete v precepu. Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji*. Trst, 2014: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI.

Petrović, T.: "Jeziki in večjezičnosti". V: Lukšič-Hacin, M., et al. (ur.) *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Ljubljana, 2011: Založba ZRC.

Škiljan, D.: *Govor nacije: jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb, 2002: Golden marketing.

Vidau, Z.: "The legal protection of national and linguistic minorities in the Region of Friuli Venezia Giulia: a comparison of the three regional laws for the "Slovene linguistic minority", for the "Friulian language" and for the "German-Speaking minorities". V: *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja / Treatises and documents: journal of ethnic studies*, 71, 2013.

Na tleh leže slovenstva stebri stari ... to je slovensko Porabje danes

Valerija Perger

Govorni položaj, v katerem se lahko manjšinski jezik ohrani najdalj časa, tudi ko je izrinjen že iz večine javnih govornih položajev, predstavlja družina, dom. Glede na zgodovinski kontekst pa moramo za Porabje ugotoviti, da se večina staršev že dolga leta odloča, da se bodo s svojimi otroki sporazumevali samo v madžarskem jeziku. Niti na madžarski niti na slovenski strani namreč v preteklosti niso dobili dovolj spodbude za vztrajanje pri slovenskem jeziku in podpore pri predajanju kulturne in jezikovne dediščine iz roda v rod.

Namesto uvoda

Ko bo velik, bo Slovenec. Ali pa tudi ne. Najbrž bo Madžar, mogoče Nемеc ali pa nič. Enostavno se ne bo ukvarjal s takimi vprašanji, ker mu to nič ne pomeni. Sanjal bo o službi v Oplovi tovarni ali o sezonskem delu v Avstriji. Kot njegovi starši ...

Pred dvajsetimi leti: S skupinico slovenskih učiteljic sedimo ob kavi. Navdušena sem nad njihovo lepo, z narečnimi biserčki pretkano slovenščino. "Saj smo vse Slovenke in rade imamo naš jezik pa poučujemo ga v šoli," reče s posebnim zanosom ena izmed njih. Približa se nam drobna deklica, med mojimi sogovornicami zagleda svojo mamo. "Jó napot kívánok! Hány óra van, anyu?/Dober dan! Mami, koliko je ura?" Ljubezniva mamica seveda hčerki pove, koliko je ura, doda še opozorila, kako naj pazi na poti domov, in hčerka se poslovila. Ves obred prisrčne komunikacije mama-hčerka je potekal – v madžarščini ... Deklica je šla in me smo klepetale dalje. Po slovensko. Nisem mogla molčati, iz spominskih predalčkov sem privlekla malo v celofan zavite in s svetlečim trakom prevezane besede o tem, da ni ravno najlepše, če starši svojih otrok ne naučijo lastne materinščine; v nebo vpijoče pa se mi zdi, ko tako ravnajo slovenski učitelji. Sogovornice so bile rahlo presenečene: Ah, to res ni nič takega; hčerka sicer nekaj mamega razume slovensko, a kaj bi se mučila. Lažje ji je povedati po madžarsko. Pa tudi koristneje. Sicer pa v šoli hodi k nemškemu jeziku ... In spet smo govorile o tem, kako pomembno je ohranjati narodnostno identiteto in kako zavedne Slovenke so one ...

Pred nekaj meseci: Dvorana Slovenskega centra v Monoštru skoraj poka po šivih, saj se praznuje pomembna obletnica krovnega kulturnega društva. Na odru se zvrstijo eminentni govorniki, ki hvalijo lik in delo predsednika, njegova junaštva v boju za ohranjanje slovenskega jezika in identitete. Potem junak stopi na oder: "Glavni cilj vseh nas je, da ohranimo naš materni jezik in identiteto, da poskrbimo, da se bo slovenščina v Porabju slišala še dolgo, da jo bodo s ponosom govorili tudi naši potomci ..." Nekaj ur pozneje: Junak pride domov. Z otrokoma se pogovarja o krasni prireditvi. Jasno, po madžarsko, saj njegova otroka ne znata slovensko ...

Včeraj: Pred znano monoštrsko trgovino stoji skupina starejših ljudi, dva moška in pet, šest žensk; poznam jih, nekatere na videz, nekatere kar dobro. Njihov glasni, živahni pogovor in smeh odmevata po ulici, očitno so prijatelji in si imajo veliko povedati. Moje veselje je nepopisno, ko ugotovim, da se pogovarjajo "po domanje", po porabsko ...

Nisem znanstvenica, le kirurško natančna in zelo radovedna opazovalka predmejskega (za izraz "predmejski Slovenci" me je navdušil Miran Košuta) bitja in žitja ... Opazovalka in popisovalka, katere cilj je od začetka začetkov jasen: z znanjem, predvsem pa srčnostjo in resnico prispevati k zavedanju, da slovenske skupnosti v Porabju, na Štajerskem, na Koroškem, na Goriškem in Tržaškem ter še kje ni brez ohranjanja slovenskega jezika in slovenske duše ...

Položaj slovenskega jezika v Porabju danes

Po političnih spremembah v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so se na Madžarskem ustvarili nekateri ugodni pogoji za institucionalno ureditev statusa manjšinskih jezikov. Trinajstim, z zakonom priznanim manjšinam, tudi Porabskim Slovincem, so bile ponujene nove možnosti za narodnostno samozavedanje in javno rabo lastnega jezika. Pravni predpisi sicer uzakonjajo enostransko (izolirano) dvojezičnost, kljub temu pa dopuščajo dokaj optimalen razvoj materinščine manjšinskih skupnosti. Vsekakor pa je udejanjanje pravnih podlag v konkretnem življenju v veliki meri odvisno od manjšine same in njene vitalnosti. Že nekaj let je namreč tako politični kot pravno-upravni položaj Slovencev v Porabju zelo dober in domicilna madžarska država zadovoljivo skrbi tudi za finančne potrebe temeljnih manjšinskih institucij. Poglaviten načrtovalec ohranjanja in razvoja lastnega jezika pa bi morala biti manjšina sama. A zaradi njenega podrejenega položaja v preteklosti so še danes vidne globoke vrzeli v skupnostnem zavedanju.

Slovenija je bila v času umestitve na zemljevid samostojnih evropskih držav tudi za Slovence zunaj njenih državnih meja izvir novega upanja, vere v tesnejšo povezanost in utrditev narodnih in jezikovnih branikov. V istem času so se prvič v svoji zgodovini samoorganizirali kot skupnost tudi Porabski Slovenci, z zavestjo, da lahko preživijo kot narodnost le z ohranjanjem in učenjem lastnega, slovenskega jezika in kulture. A v Porabju so se Slovenci ob tem soočali še s številnimi, matični Sloveniji povsem nedoumljivimi težavami. In se še vedno in vedno bolj ... Obiskovalci iz Slovenije velikokrat s čudenjem in celo obtoževanjem ugotavljajo, da je z življenjem in slovenstvom v Porabju prav vse narobe: ko srečaš voz s kravjo vprego sredi Gornjega Senika in te starka ogovori v čudnem jeziku, ki je baje slovenščina; ko ti šolar pove, da je pravzaprav Madžar, ne pa Slovenec, ker so ti samo tam skozi gozd in čez mejo; ko se drugošolci v prvi osebi množine učijo, da so Madžari, in prisegajo, da ne bodo več sužnji, ker tako piše v učbeniku za madžarsko književnost, slovenska učiteljica pa se mora držati učnega načrta ...; ko se vse to dogaja tudi v letu 2016 in se bo prav gotovo še v 2020, če bo tu sploh še kakšna narodnostna šola ... Obiskovalcem iz matice lahko pritrdimo, da je tu, kljub navidezni idili, marsikaj narobe ali, če se izrazimo bolj milo, drugače ... A to se zdi obiskovalcem iz Slovenije, ne pa Porabcem ... Ti – tisti s slovensko dušo namreč, tudi take v Porabju še najdemo – so zaskrbljeni, nekateri povsem skeptični in apatični ... “Tu nas je le za vzorec takih, ki nam pripadnost slovenstvu pomeni ohranjanje jezika in identitete; toda utišani smo in umaknjeni na stranski tir, saj se v naših krajih uveljavljajo pretežno samo še poklicni Slovenci ... Tudi Cerkev nas je izdala, čeprav smo ji najbolj zaupali,” je izpoved enega izmed Porabskih Slovencev, Slovenca po srcu in jeziku. To je Porabje danes!

V dveh desetletjih se je odnos do učenja in ohranjanja slovenščine v Porabju bistveno spremenil. Če je bila slovenščina pred tem obdobjem nekaj samo po sebi umevnega, edini jezik porabskih babic in dedkov, eden od dveh jezikov njihovih otrok in šibkejši jezik njihovih vnukov, ki so se ga, brez posebnih občutij in utemeljitev in z malo podedovanega sramu, učili in ne dovolj naučili v šoli, je slika danes povsem drugačna. Starši današnjih šolarjev so ljudje, ki so v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja sami kot šolarji doživljali čas toliko ope-

vanih demokratičnih sprememb, čas, ki je odprl meje na Zahod, gradil v Monoštru Oplovo tovarno kot simbol nove, kapitalistične dobe, z nemščino kot zaželenim jezikom sporazumevanja. Prišla je še internetna doba s "surfanjem", "lajkanjem" in "tvitanjem", z neobhodnim učenjem angleščine, čas bega, izbire, svobode in iskanja priložnosti zase in za otroke ... Čas hrepenenja po lepšem in boljšem življenju, kar je neodtujljiva in legitimna pravica vsakega posameznika, čas, ko je bilo treba samo razpreti krila in poleteti. Proti zahodu, se razume, ker je bilo na jugu, od koder so prihajali vabni klici matične domovine Slovenije, malo ali skoraj nič priložnosti ... Matična domovina Slovenija je prihajala v Porabje s kulturo, knjigami, izobraževanjem, obljubami, romantičnim pojmovanjem slovenstva in občasnimi opozorili, da je pravo le slovenstvo, kakršnega si za Porabce zamišljajo gospe in gospodje v Ljubljani. A od vsega naštetega se, žal, ne da živeti! Porabcem režejo kruh madžarska, avstrijska ali nemška podjetja, in dober delavec mora biti tudi jezikovno lojalen. Le redki srečneži lahko na svojem delovnem mestu kot jezik sporazumevanja uporabljajo slovenščino. Zakaj le redki? To je zgolj retorično vprašanje za politike, gospodarstvenike in diplomate z obeh strani administrativne meje. Številni začetni gospodarski projekti, konference, simpoziji in forumi so zaživelili ... in umrli ... v nešteti prenapihnenih medijskih prispevkih. Ko si zaželim malo zabave, razvedrila in smeha, listam po številkah časopisa Porabje izpred petih, desetih ali več let in prebiram veleumne članke o gospodarskih povezavah in praviloma bodočih slovenskih naložbah v Porabje; neverjetno, kaj vse prenese ubogi papir! Če bi se vsaj stotinka tega uresničila, bi bilo Porabje danes gospodarsko vzorno razvito območje, ne pa svet bega in tišine ...

Iz porabskih domov je slovenščina izginila

Ohranjanje slovenskega jezika v rabi je najbolj na udaru pri mlajših in najmlajših generacijah Porabskih Slovencev. Trga se medgeneracijska jezikovna kontinuiteta in madžarščina je pri njih že zavzela položaj prvega jezika. Slovenska komunikacijska zmožnost se iz generacije v generacijo zmanjšuje, čeprav priložnosti za rabo slovenščine formalno in dejansko obstajajo in se v zadnjih nekaj letih celo množijo.

Govorni položaj, v katerem se lahko manjšinski jezik ohrani najdalj časa, tudi ko je izrinen že iz večine javnih govornih položajev, predstavlja družina, dom. Glede na zgodovinski kontekst pa moramo za Porabje ugotoviti, da se večina staršev že dolga leta odloča, da se bodo svojimi otroki sporazumevali samo v madžarskem jeziku. Niti na madžarski niti na slovenski strani namreč v preteklosti niso dobili dovolj spodbude za vztrajanje pri slovenskem jeziku in podpore pri predajanju kulturne in jezikovne dediščine iz roda v rod. Tudi slovenske manjšinske organizacije so na tem področju popolnoma odpovedale. Govoriti o ohranjanju jezika, obenem pa slovenščine ne naučiti vsaj lastnih otrok, je oportunitizem brez primere! Večina slovenskih staršev se torej odloči (enako seveda tudi starši v narodnostno mešanih zakonih), da otroka ne bodo naučili svojega maternega jezika, in se z njim že od prvih spoznanj o jezikovni

podobi sveta sporazumevajo v madžarščini. Zaradi takega odnosa do materinščine v porabskih družinah prinesejo slovenski otroci od doma le madžarski jezik, za učenje slovenskega jezika pa začne skrbeti šele vrtec oziroma šola, če starši otroka sploh vpišejo k temu pouku. Do takrat pa je marsikaj že zamujeno. Vrtec oziroma šola gotovo ne zmoreta nadomestiti jezikovnih primanjkljajev iz družine. Starši bi morali biti prvi in najpomembnejši otrokovi učitelji tudi pri učenju maternega jezika; porabski starši, žal, niso.

Šola v Porabju, slovenščina in mladi rod

V Porabju imajo najmlajši pripadniki slovenske skupnosti možnost učenja slovenske materinščine od vrta do srednje šole. V petih narodnostnih vrtcih, kamor se malčki že desetletje in več vpisujejo brez kakršnega koli znanja slovenščine, se to začnejo učiti na novo, tudi s pomočjo naravnih govork jezika, vzgojiteljic iz Slovenije, ki sta v vsakem izmed vrtcev po dva dni.

Slovenščina se poučuje na dvojezičnih šolah na Gornjem Seniku in v Števanovcih, in to vse učence, v Monoštru je poučevanje le za posebej prijavljene, izberejo pa jo celo madžarski starši, in to kot jezikovno priložnost za svoje otroke; enako je tudi v srednjih šolah v Monoštru, a umestno vprašanje staršev, ali bo slovenščina za njihove otroke res priložnost, ostaja največkrat neodgovorjeno.

Slovenščina je v Porabju prisotna kot učni predmet, po 5 ur tedensko na dvojezičnih šolah, delno tudi kot součni jezik pri dvojezičnih predmetih, a standardi znanja so še vedno zelo nizki, ker učitelji sami, predvsem pa vodstva šol, ne poskrbijo za njen enakovreden status, čeprav ji to po zakonu pripada. Ne gre torej za nikakršen pritisk večinskega naroda ali madžarskih oblasti, temveč za preslabo zavedanje manjšinske skupnosti same, da so v prvi vrsti sami odgovorni za svoje ohranjanje jezika in identitete.

V šolah pa tudi ni nekega "slovenskega vzdušja", saj sta tako slovenska jezikovna kompetenca učiteljev kot njihova slovenska zavest dokaj skromni, šole pa pesti velika kadrovska podhranjenost. Svetli točki v vsem tem sta gostujoča učitelja iz Slovenije, ki prinašata v porabske šole poleg znanja tudi živo slovensko besedo in zavest o njenem izrednem pomenu. A to je le kapljica v morje, za kolikor toliko nemoten potek slovenskega pouka. V porabskih šolah bi potrebovali vsaj še dva gostujoča učitelja. Bo kdo v Sloveniji to kmalu dojel ali bomo čakali, da bo za vse že prepozno???

Kljub manjšinskemu značaju teh šol pa je madžarščina tudi tu dominanten in prestižen jezik, na vseh področjih dela v razredih in zunaj njih. Slovenski učenci se učijo madžarščino kot svojo materinščino, z istimi cilji in nalogami kot madžarski učenci v vzporednih madžarskih šolah. Razmerje med slovenskim in madžarskim jezikom pri pouku je torej absolutno v prid slednjemu, zato je nerealno pričakovanje, da bo narodnostna šola, kakršna šola v Porabju je, izpolnjevala nalogo ohranjanja in razvijanja jezika in identitete učencev, pripadnikov narodnostne skupnosti. Šola kot ustanova, namenjena narodnosti, bi lahko ponujala priložnost

za rabo slovenščine od učilnic do igrišča in šolske zbornice. Toda že nekaj desetletij prevladuje tudi tu kot jezik splošne komunikacije madžarščina. Madžarsko komunicirajo med seboj učitelji, učitelji z učenci, učenci med sabo. Vsaj polovica zaposlenih na šolah je Madžarov brez ustreznega znanja slovenščine in le nekaj slovenskih učiteljev se med sabo sporazumeva v slovenščini.

Pred nekaj tedni sem srečala fanta, nekoč menda zelo problematičnega, ki se je prepisal na drugo šolo; tam so zdaj v razredu samo trije učenci in fant nekako funkcionira. Na novi šoli pa se mora – kot vsi – učiti slovenščino. Še pred dvema letoma mi je zatrjeval in skoraj jezno razlagal, seveda po madžarsko, da je slovenščina fuj ... Tokrat pa me je zelo prijetno presenetil! Nekaj stavkov sva izmenjala v slovenščini, povedal je, da ima slovenski jezik rad, ker je učiteljica Metka (naša gostujoča učiteljica iz Slovenije) zelo prijazna in dobra. In veselil se je izleta v Slovenijo. Tudi Metka gre – se je nasmehnil ... To je to, kar sem želela povedati; odnos učitelja do jezika, narodnostne materinščine, ki jo poučuje, ne obrtniško znanje ... Seveda, tudi to mora biti, a v narodnostnih šolah je primaren odnos! Kajti učenci seveda čutijo, če učitelj ne mara tega, kar dela.

V Porabju zapuščajo narodnostno šolo brez zadovoljivega znanja slovenščine in odnosa do nje cele generacije mladih. O mladih pravimo, da so narodova prihodnost, ti mladi pa so jezikovno in narodnostno izgubljeni – in šola, ki naj bi skrbela za učenje jezika in utrjevanje zavesti, jim le pomaga na poti v izgubljenost za skupnost. V tem kontekstu Porabski Slovenci nimajo prihodnosti ...

V obdobju obveznega šolanja imajo mladi v Porabju tudi zunaj slovenskega jezikovnega pouka številne priložnosti za vsaj delno nadomeščanje slovenskega jezikovnega primanjkljaja iz družinskega okolja, pozneje pa se te možnosti manjšajo. Športna društva, kamor je vključenih veliko mladih Slovencev, niso slovenska, zaradi narodnostno mešane strukture članov je občevalni jezik v njih madžarski. Ko mladi končajo osnovno šolo, jih le peščica (letos 20 odstotkov) nadaljuje šolanje v Monoštru, kjer je možnost obiskovanja pouka slovenščine. Drugi odidejo v popolnoma madžarske srednje šole, največ v Sombotel ali še dalje. Njihovo učenje slovenščine se tako konča.

Nekaj mladih je vključenih v slovenske kulturne skupine – pevske zборе, folklorne skupine in gledališko družino. Večina teh skupin, razen nekaterih izjem, v katerih delujejo mentorji iz Slovenije, je slovenska le na deklarativni ravni; pojejo slovenske pesmi, plešejo slovenske plese, jezik komunikacije med člani pa je pretežno madžarščina, čeprav se kot poglobitni cilj ustanavljanja in delovanja skupin vedno poudarja ohranjanje slovenskega jezika in s tem tudi slovenske identitete skupnosti.

“Mi pa gučimo samo po domanje”

Porabsko narečje je v življenju in ohranjanju slovenske skupnosti izjemnega pomena. Porabsčina je pokrajinski, “domači” knjižni jezik in kot taka ima vso legitimno pravico biti prisotna tudi v javnem življenju skupnosti, v vrtcih, šoli, v kulturi in narodnostnih medijih. Porabsko narečje je spet vrnjeno v šole, živi v kulturnih skupinah, govori se na radiu, televiziji, piše v časopisu in umetnostnih besedilih.

Novi učbeniki za pouk slovenščine v porabskih šolah dajejo narečju položaj, enakovreden položaju knjižnega jezika, učiteljem in tudi staršem pa spodbudo, naj ohranjajo domačo govorico in jo uporabljajo tudi v komunikaciji z učenci. Prav te preproste, vsakdanje komunikacije v slovenski materinščini v neformalnih govornih položajih je namreč v porabskih šolah premalo. Ta jezikovni primanjkljaj skušajo zato vsaj delno ublažiti ti učbeniki, s tem ko prinašajo priporočila za slovensko sporazumevanje v formalnih in neformalnih govornih položajih.

Namesto sklepa

Porabje, ta skrajni severovzhodni branik slovenstva, je Slovincem v matici čisto premalo in preveč površno znan svet, enkrat zlorabljen, drugič malikovan, nikoli pa do konca razumljen ... Občudujem vse tiste Porabske Slovence, ki ohranjajo svojo slovensko dušo, ki so, čeprav redki, naučili slovenščino svoje otroke, in tiste, ki nikoli ne rečejo, da za slovenstvo žrtvujejo svoj dragoceni čas ... In želim si razumeti vse tiste, ki niso učili svojih otrok slovensko, da ti danes ne vedo, kje, kam in kako zasidrati svoje duše ...

V dveh desetletjih, kar iščem poti po porabskih brezpotjih, so se me globoko dotaknili kraji, kjer živijo Porabci med slovensko, madžarsko in nemško kulturo. Življenje v več jezikih zahteva odprtost duha in srca; porabski mikrokozmos narekuje kot materinščino dvo- ali večjezičnost. Porabski Slovenci so to, kar so, dragocen del slovenske kulturno-jezikovne celote, na svoj, porabskoslovenski način. Identificirajo se – a le starejše in srednje generacije – s svojim blagozvočnim porabskim slovenskim jezikom, polnim prasllovanskega bogastva, s Prešernom in Petöfijem, s slovensko in madžarsko himno in zastavo, enako ljubi sta jim Budimpešta in Ljubljana. Sanjajo v dveh jezikih, njihova materinščina je dvojezičnost. Enako srčno pojejo slovenske in madžarske pesmi, enako ognjevito plešejo polko in čardaš. In sebe imenujejo Porabci ... Bogastvo oplajanja s stičnimi jeziki in kulturami daje slovenski zavesti Slovincem zunaj matične države nove dimenzije, širša obzorja, izkušnje, a obenem vsem v matici jasno sporočilo, da moramo njihovo perspektivo slovenstva, oplajanega s kulturami in jeziki držav, v katerih živijo, razumeti in spoštovati ...

O ohranjanju slovenščine na Hrvaškem

Marjana Mirković

Že zgolj dejstvo, da se zanimanje za jezik ohranja – zaradi študija ali zaposlitve v Sloveniji, družinskih korenin ali delovanja v društvu –, je vsekakor spodbudno, uvedba slovenščine v javno šolstvo pa je velik in pomemben podvig za slovenske organizacije in okolja, v katerih te delujejo. Vendar so za narodno skupnost kot celoto omenjene pobude premalo, in nujno bi jih morala spremljati še predvsem večja skrb za uveljavitev jezika in njegov razvoj v družinah.

Slovenski jezik je osrednja identifikacijska točka in povezovalni dejavnik tudi med rojaki na Hrvaškem in njegova ohranitev je med prednostnimi nalogami vseh slovenskih organizacij, društev in manjšinske samouprave.

Prispevek okvirno predstavlja razmere, v katerih deluje slovenska skupnost oz. manjšina, in aktualne dejavnosti za ohranitev jezika, predvsem oblike organiziranega poučevanja slovenskega jezika s poudarkom na reškem območju. Slovenščina se danes poučuje v društvih – kot dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture (DPS), ki ga organizira Republika Slovenija (RS) – in v javnem šolstvu kot izbirni predmet slovenski jeziki kot jezik narodne manjšine na podlagi manjšinske zakonodaje Republike Hrvaške (RH). O navzočnosti slovenščine v družinah pa je mogoče zgolj ugibati na podlagi osebnih izkušenj in podatkov ljudskega štetja o govoricah, za katere je to materni jezik.

Za slovensko narodno skupnost na Hrvaškem, ki je RS ne obravnava enotno in je v primerjavi z drugimi skupnostmi v sosednjih državah delno prezrta, je skrb vzbujajoče predvsem večdesetletno upadanje števila njenih pripadnikov in s tem tudi govorcev slovenščine. V razmerah, ko niti po dobrih dveh desetletjih še ni ne raziskave o položaju te skupnosti, kaj šele podrobneje o njenem jeziku, niti strategije za njen razvoj in ko ta še vedno ne premore nobene svoje slovenske kulturne, izobraževalne ali raziskovalne ustanove, je vprašanje, kako to narodno skupnost sploh ohraniti. Eden izmed pomembnih, ne pa zadostnih korakov na tej poti je prizadevanje rojakov za uveljavitev slovenščine v društvih in javnem vzgojno-izobraževalnem sistemu.

Organiziranost

Z osamosvojitvijo obeh držav so se rojaki na Hrvaškem čez noč znašli v manjšinskem položaju, in večina izmed njih je morala med drugim na novo urejati svoj formalni status, pogosto v ponižujočem postopku z *odrekanjem* slovenskemu državljanstvu.¹ Ob tem pa se je tudi RS dokaj nefleksibilno lotevala reševanja njihovih vlog za pridobitev slovenskega državljanstva, ki so ga rojaki velikokrat istovetili s potrdilom o svoji narodni pripadnosti.

Slovenska skupnost na Hrvaškem ima v Republiki Hrvaški danes status priznane narodne manjšine,² RS pa jo od leta 2000 obravnava različno: obmejne hrvaško-slovenske županije opredeljuje kot območje, na katerem živi **avtohtona slovenska narodna skupnost**, preostalo območje, kjer živi prebivalstvo slovenskega rodu, pa kot prostor **izseljenke skupnosti**.³

1 Te izjave, v RS sicer nične, so bile del postopka za pridobitev državljanstva RH, nujnega za prejemanje pokojnine, odkup stanovanja, ohranitev službe ...

2 Ustav RH (Narodne novine RH, št. 85/10).

3 http://www.uszs.gov.si/si/delovna_podrocja/slovinci_v_zamejstvu/ (10.08.2016).

Večina rojakov na Hrvaškem živi v obmejnih županijah, na prostoru tradicionalne poselitve ob meji s Slovenijo, zlasti v Gorskem kotarju in Istri, sicer pa so razpršeno poseljeni po celotni državi. Podatki zadnjega ljudskega štetja kažejo, da se število narodnostno opredeljenih oseb slovenskega rodu še naprej zmanjšuje in da obenem upada tudi število govorcev slovenščine.⁴

Slovenska skupnost na Hrvaškem je šibka in je ob tem v primerjavi s slovensko manjšino v Italiji, Avstriji ali na Madžarskem še vedno tudi delno zapostavljena. Organizirano deluje v okviru **kulturnih društev**, **politično zastopanost** pa ji zagotavljajo pravice do manjšinske samouprave, do predstavnika v Svetu za narodne manjšine RH in do skupnega poslanca v saboru.

Podatki o slovenskih društvih na Hrvaškem segajo več kot sto let v zgodovino. Njihovo delovanje je bilo usmerjeno predvsem v ohranjanje in razvoj kulturne identitete slovenstva in ta dimenzija še vedno prevladuje.

Deluje šestnajst kulturnih društev (Zagreb, Reka, Lovran, Labin, Buzet, Pulj, Poreč, Umag, Čabar, Karlovec, Varaždin, Osijek, Dubrovnik, Split, Šibenik in Zadar), povezuje pa jih krovna organizacija, **Zveza slovenskih društev** na Hrvaškem.

RH ima zgledno manjšinsko zakonodajo – leta 2002 je sprejela Ustavni zakon o pravicah narodnih manjšin (UZPNM),⁵ ki je pomenil prelomnico na področju urejanja manjšinske problematike –, a v praksi se slabo uresničuje. Predstavniki narodnih manjšin imajo v **hrvaškem parlamentu** osem sedežev, volijo pa se v okviru posebne, dvanajste volilne enote, ki zajema vseh 22 uradno navedenih manjšin v RH. Slovenska manjšina je zastopana skupaj z albansko, bošnjaško, črnogorsko in makedonsko, vendar nima veliko možnosti za izvolitev svojega poslanca, ker je po številu šibkejša od preostalih.

Ima pa svojega predstavnika v vladnem **Svetu za narodne manjšine RH**, ki je ključno telo za hrvaško manjšinsko politiko. Člane imenuje vlada za obdobje štirih let, član pa je tudi predsednik Zveze slovenskih društev Darko Šonc.

UZPNM je podlaga tudi za **manjšinsko samoupravo**, za svete narodnih manjšin, izvoljene na posebnih, manjšinskih volitvah, ki imajo predvsem svetovalno vlogo. Pravico do manjšinske samouprave zagotavlja skupnosti dovolj veliko število pripadnikov manjšine na določenem območju. Slovenska skupnost, razpršeno poseljena po vsej državi, ima svete in predstavnike od Varaždina in Istre do Dubrovnika in Osijeka, vendar ni vseh svojih možnosti do zdaj v celoti izkoristila še na nobenih volitvah. Deluje devet njenih svetov, to so Mesto Zagreb, Primorsko-goranska županija (PGŽ), Istrska in Splitsko-dalmatinska županija ter Reka, Pulj, Umag, Split in Matulji, in štirinajst predstavnikov slovenske narodne manjšine.

⁴ Leta 2011 se je za Slovence izreklo 10.517 državljanov Hrvaške (največ, 2300, v Primorsko-goranski županiji, 2132 v Zagrebu in 1793 v Istrski županiji), medtem ko jih je bilo leta 1991 še 22.376, pred desetimi leti pa 13.173. Leta 2011 je slovenščino za svoj materni jezik navedlo 9220 ljudi (največ v PGŽ, 2018, Istrski županiji, 1649, in Zagrebu, 1581), www.dzs.hr (10. 8. 2016).

⁵ RH je leta 2002 sprejela Ustavni zakon o pravicah narodnih manjšin, ki je pomenil prelomnico na področju urejanja manjšinske problematike – Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (NN, št. 155/02).

Slovenščina v vzgojno-izobraževalnem sistemu

Zakonodaja RH zagotavlja vsaki narodni manjšini med drugim pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku in pisavi; to je po Ustavi RH, UZPNM in Zakonu o vzgoji in izobraževanju.⁶ Pripadniki manjšin se v svojem maternem jeziku lahko izobražujejo na vseh izobraževalnih ravneh.

Jeziki, v katerih se izvaja pouk, so na podlagi Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih (MELRJ) oz. sklepa o ratifikaciji Zakona o potrditvi MELRJ na Hrvaškem uvrščeni v dve skupini, med t. i. teritorialne ali manjšinske jezike in neteritorialne jezike. Ko je RH leta 1997 ratificirala MELRJ, je izbrala sedem jezikov, ki jim je želela zagotoviti dodatno varstvo, na vse preostale, t. i. neteritorialne jezike, med katere se uvršča tudi slovenščina, pa je dala rezervacijo. Tako je bila slovenščina izključena iz zavarovanih jezikov, ker je takratna hrvaška vlada menila, da to sicer je manjšinski jezik v RH, a da nima določenega teritorija, na podlagi katerega bi se lahko obravnavala kot teritorialni jezik. Ker pa je slovenščina tu tudi tradicionalno navzoča, saj se od nekdanj govori na območju ob današnji hrvaško-slovenski meji,⁷ Odbor strokovnjakov Sveta Evrope za izvajanje MELRJ meni, da bi jo vendarle veljalo upoštevati kot manjšinski ali regionalni jezik, in je zadovoljen, ker je RH pokazala pripravljenost za to, saj je napovedala umik rezervacije. Kot navaja peto poročilo tega odbora oz. priporočilo Odbora ministrov SE iz leta 2015, pa je ta korak še v postopku.⁸

Hrvaška zakonodaja sicer omogoča narodnim manjšinam izobraževanje v njihovem jeziku tudi na **predšolski ravni**, a slovenščine v vrtcih na Hrvaškem (še) ni. Na pobudo in v organizaciji svetov slovenske narodne manjšine mesta Reka in PGŽ (2007–2011) se je v vrtcu Mlaka v predšolskem centru Potok na Reki decembra 2011 sicer začel tečaj slovenščine, toda vodstvo je imelo očitno figo v žepu, saj tečaja kljub napovedi ni javno predstavilo, in se ni nadaljeval. Novo vodstvo vrtca in mestne oblasti so letos spomladi napovedale vso podporo tej pobudi in pričakovati je, da bo do konca leta znova zaživela vsaj v enem izmed reških vrtcev.

Na **ravni osnovnih in srednjih šol** se pravica do vzgoje in izobraževanja uresničuje v obliki treh osnovnih modelov in v okviru posebnih oblik šolanja. Model A obsega v celoti pouk v jeziku (in pisavi) narodne manjšine in obvezno učenje hrvaščine; model B predvideva dvojezični pouk, v okviru katerega poteka pouk naravoslovnih predmetov v hrvaščini, pouk družboslovnih predmetov pa v manjšinskem jeziku; model C pa je namenjen predvsem ohranjanju jezika in kulture – pouk poteka v hrvaščini, dodatni pouk v obsegu od dveh do petih ur tedensko pa je v okviru izbirnega ocenjevanega predmeta namenjen učenju maternega jezika in kulture narodne manjšine, književnosti, zemljepisa in zgodovine ter glasbene in likovne umetnosti.⁹

⁶ Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (NN RH, št. 51/00 in 56/00).

⁷ Slovenska društva so v Pulju, Zagrebu in na Reki delovala že na začetku 20. stoletja.

⁸ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/CroatiaECRML5_en.pdf (10. 8. 2016).

⁹ Pristojno ministrstvo RH lahko dovoli dodatne ure.

Obstajajo še pouk učenja manjšinskega jezika kot jezika, navzočega v okolju, in posebne oblike učenja, kot so zimske in poletne šole ali dopisno-svetovalni pouk ter posebni programi za učence iz vrst romske narodne skupnosti.

Učni načrt in program za redni pouk po modelih A, B in C sprejme ministrstvo za znanost, izobraževanje in šport, potem ko prejme mnenje manjšinskih društev, druge programe pa določajo manjšinska društva, ki so tudi njihovi nosilci in organizatorji.

Vsi modeli in navedene oblike šolanja so del enotnega vzgojno-izobraževalnega sistema RH,¹⁰ zato veljajo tudi zanje temeljni dokumenti hrvaške izobraževalne politike.

Ob tem velja omeniti, da je v javni šoli na Hrvaškem pouk slovenskega jezika potekal že leta 1947 – v Labinu,¹¹ v času STO¹² je bila slovenska šola v Pasjaku, za nižje razrede osnovne šole, od prvega do četrtega, pa je bil pouk organiziran tudi na Reki, v OŠ Matteotti. Pobudnica je bila zanesenjaška zavedna primorska učiteljica Zora Ausec, ki je leta 1947 utemeljila društvo Slovenski dom KPD Bazovica in ki si je za pouk v slovenščini vztrajno prizadevala tudi s spretno oblikovanimi prošnjami vse do maršalata. Pouk je potekal tri šolska leta, od 1950/51 do 1952/53, poučevala pa ga je Zora Ausec skupaj z učiteljico Božidaro Božič Hero.¹³ Obiskovalo ga je skupno 83 otrok,¹⁴ za te pa je v sodelovanju s takratnimi slovenskimi gledališčniki na Reki organizirala tudi izredno pestro zunajšolsko dejavnost. To je v društvo pripeljalo mlade rojake, od katerih so nekateri aktivni še danes.

V **javnem šolstvu** je za slovensko skupnost za zdaj najprimernejša oblika za učenje jezika pouk po modelu C. Slovenščina, za katero zanimanje narašča, je danes na urniku dveh osnovnih in treh srednjih šol,¹⁵ pouk pa je v šolskem letu 2015/16 obiskovalo skupno 76 učencev.

Državne oblasti so pobude za učenje slovenščine na vseh izobraževalnih ravneh do zdaj vedno pozdravile in so vsem prosilcem izdale soglasje, ovire pa po navadi nastanejo pri lokalnih ali regionalnih oblasteh ali samih šolah. Kljub deklarirani pripravljenosti se namreč vodstva pristojnih oddelkov za vzgojo in izobraževanje ali šol na različne načine izogibajo uveljavitvi teh pobud, in to že pri prvem, najpomembnejšem koraku, ki pomeni zgolj okrožnico, s katero se preverja zanimanje za učenje jezika.

Kako pomembni sta vloga ravnatelja in podpora lokalnih oblasti, dokazuje prvi uspešen razvoj pobude za učenje slovenščine na osnovnošolski ravni na Hrvaškem leta 2006, na OŠ Pećine na Reki.¹⁶ Reka je mesto z večkulturno identiteto – tu živijo pripadniki vseh uradno naštetih dvaindvajsetih manjšin –, ki je bilo tudi v preteklosti predvsem zaradi pristanišča kraj trajnega stikanja jezikov in kultur ter skupnega delovanja na številnih področjih, tudi s prebivalstvom, priseljenim iz slovenskih krajev. Zmanjševanje števila pripadnikov slovenske manj-

10 <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3154> (10.08.2016).

11 Kristian Stepčić Reisman, v: Kažipot 25, 2006, Reka.

12 Svobodno tržaško ozemlje.

13 Po mnenju Božidare Božič Hero je bila poleg premajhnega števila ur hrvaščine njegova poglavitna slabost kombiniran pouk.

14 Arhiv hrani OŠ Belvedere v reški četrti Kozala.

15 Na visokošolski ravni se slovenski jezik poučuje na filozofskih fakultetah v Zagrebu in Zadru.

16 Uvedba slovenščine na podlagi UZPNM je prvič stekla v šol. l. 2008/2009 na OŠ Štrigova v Medžimurski županiji, toda pouk je zatem zamrl.

šine tudi na tem območju sicer kaže, da se asimilacija nadaljuje, a zanimanje za ohranitev in uveljavitev slovenskega jezika vendarle vzbuja optimizem. Pobuda rojakinje, takratne ravnateljice OŠ Pečine Irene Margan, za uvedbo slovenščine je naletela na takojšnjo podporo pristojne lokalne ministrice Branke Renko Silov in reškega župana Vojka Obersnela; oba sta naše gore list. Tri leta pozneje, ko se je začel pouk po modelu C, so imeli srečno roko tudi pri izbiri učiteljice Vide Srdoč (naša "uča Vida"). Šolsko leto 2014/15, ko se je upokojila, je končala s skupino, ki je štela kar dobro tretjino (54) vseh takratnih učencev OŠ Pečine (130).

Zgledni primer dobre prakse je spodbudil nadaljnje pobude, uspešno na OŠ Dr. Andrija Mohorovičić v Matuljih, v neposredni bližini hrvaško-slovenske meje. Pouk se je začel v šolskem letu 2013/14, vodila ga je Vida Srdoč, leto pozneje pa ga je, enako kot pouk na OŠ Pečine, prevzela mlada rojakinja Andrea Šlosar, domačinka, ki je s podporo šole poskrbela, da se je v šolskem letu 2015/16 slovenščina uvrstila tudi na urnik podružnične šole v bližnjih Jušičih. V teku so pobude za uvedbo slovenščine tudi na drugih osnovnih šolah na Reki in v Buzetu v Istri.

Na **srednješolski ravni** se je slovenščine v šolskem letu 2015/16 učilo skupno 82 dijakov na treh srednjih šolah na Hrvaškem.

Za uspešno uvedbo slovenščine na prvo srednjo šolo – decembra leta 2011 na Drugo gimnazijo v Varaždinu – je zaslužna predvsem takratna predsednica Sveta slovenske narodne manjšine Varaždinske županije Barbara Antolić Vupora, ki je dobila vso podporo pristojnih regionalnih oblasti, z nekdanjim mariborskim študentom Miroslavom Hudjakom na čelu. Pouk v Varaždinu vsa leta vodi Miroslav Gradečak, vzpostavljeno pa je tudi dobro sodelovanje varaždinskih dijakov s tamkajšnjim slovenskim društvom Nagelj in drugimi organizacijami ter tudi z organizacijami in ustanovami v RS.

V drugem polletju šolskega leta 2013/14 se je pouk slovenščine po modelu C začel tudi na dveh srednjih šolah v Pulju, in sicer na gimnaziji in na šoli za umetnostno oblikovanje. Pobudo so dale slovenske organizacije, poučuje pa rojakinja Maja Tatković, diplomantka ljubljanske filozofske fakultete in večletna aktivna članica SKD Istra v Pulju.

Posebna vrsta pouka

V okviru sporazuma med državama – RH zagotavlja prostor v šolah, RS pa prosvetni kader, tj. osem učiteljic, in učbenike – poteka od decembra 2012 na dvanajstih obmejnih osnovnih šolah Varaždinske županije pouk slovenščine in slovenske kulture kot obšolska dejavnost. Obiskuje ga več kot dvesto učencev, pobudnica pa je bila že omenjena aktivna rojakinja Barbara Antolić Vupora, ki ji je v šolskem letu 2015/16 uspelo slovenščino uvrstiti tudi na urnik Srednje šole Čakovec.

Dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture (DPS)

Pregled se osredotoča na obdobje po osamosvojitvi in na DPS, ki poteka v društvih, v organizaciji pristojnega ministrstva RS in v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo.

DPS je namenjen predvsem rojakom in njihovim potomcem, organiziranim v društvih, njegov cilj pa je spoznavanje slovenskega kulturnega izročila v besedi, sliki in glasbi, spoznavanje zemljepisnih, zgodovinskih in etnoloških značilnosti Slovenije ter krepitev pripadnosti slovenstvu in stikov z državo matične kulture. Praviloma poteka od dve do štiri ure tedensko za najmanj pet otrok oz. sedem odraslih.

S pomočjo pristojnih ustanov RS in veleposlaništva RS v RH se je dopolnilni pouk v društvih na Hrvaškem začel že kmalu po slovenski osamosvojitvi.

Učenje slovenščine je najprej steklo v najstarejšem društvu, KPD Slovenski dom v Zagrebu, leta 1992.¹⁷ Po več zamenjavah učiteljic je pouk jeseni 1994 prevzela Marja Crnković in ga redno in uspešno vodi še danes. Ta pouk sicer ne poteka kot DPS in ni vezan na njegov učni načrt, način njegovega izvajanja pa je podoben.¹⁸

Pouk se je v šolskem letu 1993/94 začel tudi v SKD Triglav v Splitu; ves čas ga redno in uspešno vodi učiteljica Vera Hrga, ki skrbi tudi za podmladek, s tem da v skupini Kekci poučuje tudi predšolske otroke, ob tem pa je občasno poučevala tudi v SKD Lipa v Dubrovniku in SKD Dr. France Prešeren v Šibeniku, kjer je v šolskih letih 1997/98 in 1998/99 poučevala tudi učiteljica Milena Ambrožič, članica društva v Šibeniku.

V Slovenskem domu KPD Bazovica na Reki poteka tak pouk redno od drugega polletja šolskega leta 1993/94. Do jeseni 2008 ga je uspešno vodila mag. Marija Donadić z bogatimi izkušnjami, pridobljenimi tudi med petletnim poučevanjem v Nemčiji. V okviru t. i. reorganizacije po sklepu pristojnega ministrstva RS je poučevanje v šolskem letu 2008/09 prevzela učiteljica Mojca Podobnikar, napotena iz Slovenije, in nato po dveh letih Dragica Motik, do upokojitve. Po tem in po novem sklepu pristojnega ministrstva RS pa je DPS v šolskem letu 2015/16 znova prevzela učiteljica iz slovenske skupnosti na Hrvaškem, tokrat Vida Srdoč, z večletno prakso poučevanja slovenščine po modelu C na OŠ Pećine. DPS na Reki je vsa leta dobro obiskan, v zadnjem desetletju in pol predvsem zaradi študija tukajšnjih študentov na slovenskih univerzah.

V SKD Istra v Pulju se je začel DPS v šolskem letu 2005/06 – začetno skupino je zbrala in prva tri leta poučevala Jasmina Ilić Draković, zatem učiteljici, napoteni iz Slovenije, od šolskega leta 2015/16 pa tudi tam poučuje Vida Srdoč.

DPS je od šolskega leta 2005/06 pet let potekal tudi v SKD Snežnik v Lovranu, poučevali pa sta mag. Marija Donadić in pozneje Mojca Podobnikar.

¹⁷ Slovenski dom v Zagrebu 1929–1999, ur. Silvin Jerman in Ilinka Todorovski, KPD Slovenski dom, Zagreb 1999, 66.

¹⁸ Pouk tako obravnava tudi Marko Koprivc, v: Analiza možnosti in izvajanja učenja slovenskega jezika v slovenski skupnosti na Hrvaškem, FDV UL, 2016, 81.

Od šolskega leta 2008/09 poteka DPS tudi pri SKD Lipa v Buzetu – od šolskega leta 2015/16 ga poučuje Eva Ciglar –, in pri SKD Gorski kotar v Čabru oz. Trstju, kjer je poučevanje tudi po upokojitvi obdržala učiteljica Dragica Motik.

DPS poteka redno od šolskega leta 2009/10 še v SKD Stanko Vraz v Osijeku, kjer poučuje predsednica društva, književnica Sabina Koželj Horvat.

V šolskem letu 2015/16 je obiskovalo DPS na Hrvaškem skupno 133 udeležencev, od tega pa manj kot polovica (46) otrok in mladostnikov od četrtega do dvajsetega leta starosti.

V društvih na Hrvaškem potekajo ob tem občasno še jezikovni tečajji slovenščine; na Reki so namenjeni predvsem maturantom, ki odhajajo na študij v RS.

Druga prizadevanja za ohranitev jezika

Ob povedanem pa je slovenščina čedalje manj v rabi na zasebni ravni, v družinah in v prijateljskih krogih, pa tudi v društvih, kjer si zato za njeno ohranitev prizadevajo okrepiti npr. tudi založniško dejavnost. Ta je sicer skromna, a pomembna, in bi si zaslužila posebno predstavitev. Poleg glasil v slovenščini¹⁹ je tu v zadnjih desetletjih izšlo več izvirnih monografij, pesniških zbirk ter proznih in drugih del, več društev pa ima tudi bogato knjižno zbirko.

V RH deluje sicer tudi osrednja knjižnica za slovensko knjigo, a žal nima vidnejše vloge.²⁰ Slovenski tisk je na Hrvaškem na prodaj le v turistični sezoni, programov slovenskega radia in televizije marsikje ni mogoče spremljati niti po spletu, na programu hrvaške javne radiotelevizije pa po letu 1990 ni oddaj v slovenščini.

Med pomembnimi spodbudami za ohranitev stika z jezikom velja omeniti še bogoslužje v slovenščini, ki redno poteka v Zagrebu, medtem ko je bilo na Reki organizirano le do konca petdesetih let, je pa pomenilo pomembno vez med rojaki.

¹⁹ Na Reki izhajajo Sopotja, v Zagrebu Novi odmev, v Splitu Planika, v Pulju Mavrica in v Lovranu Liburnijska priloga.

²⁰ Mestna knjižnica Ivana Gorana Kovačića v Karlovcu je od leta 1993 osrednja knjižnica za slovensko knjigo v RH, vendar so rojaki s to možnostjo izposoje slabo seznanjeni.

Kako naprej

Kot rečeno, je slovenščina čedalje manj v rabi na zasebni ravni, v družinah in v prijateljskih krogih, pa tudi v društvih. Izginila je iz medijev, društvena glasila v slovenščini imajo povezovalno vlogo le na lokalni, omejeni ravni, dinamika njihovega izhajanja se meri v mesecih. O skupnem dnevnem, tedenskem ali mesečnem glasilu, se ne razmišlja več, niti ne o radijskih ali TV oddajah.

Današnje razmere na vseh območjih, kjer delujejo slovenske organizacije, narekujejo predvsem nadaljnje prizadevanje za ohranitev in uvedbo obeh oblik učenja slovenščine, ki se lepo dopolnjujeta: DPS pripomore k povezovanju rojakov in skrbi za podmladek v društvih, zlasti ob učiteljicah, katerih materni jezik je slovenščina in ki imajo, poleg družine, pri tem ključno vlogo, druga oblika pa mlade zbližuje – s spoznavanjem jezika ene izmed skupnosti, ki soustvarja okolje, v katerem živijo – in jih spodbuja k sprejemanju drugih kultur.

Že zgolj dejstvo, da se zanimanje za jezik ohranja – zaradi študija ali zaposlitve v Sloveniji, družinskih korenin ali delovanja v društvu –, je vsekakor spodbudno, uvedba slovenščine v javno šolstvo pa je velik in pomemben podvig za slovenske organizacije in okolja, v katerih te delujejo. Vendar so za narodno skupnost kot celoto omenjene pobude premalo, in nujno bi jih morala spremljati še predvsem večja skrb za uveljavitev jezika in njegov razvoj v družinah.

Napredek pri ohranjanju jezika je tako mogoče pričakovati le s skupnim prizadevanjem rojakov in doslednejšim uresničevanjem manjšinske zakonodaje RH ter z dolgoročno zasnovano jezikovno politiko ob vsestranski, tudi materialni podpori RS, ki bi slovenski narodni skupnosti na Hrvaškem zagotovila tudi kulturno, izobraževalno ali raziskovalno ustanovo.

Kako je s slovenščino v Argentini

Nadia Molek

Sporazumevanje v slovenščini je med “starimi Slovenci v glavnem prej izjema kot pravilo, so se pa v današnjem času razvili različni novi procesi povezovanja s slovenskim jezikom. Po osamosvojitvi Slovenije lahko ta razvoj delimo na tri kategorije: diskontinuiteta ali opuščanje jezika, nostalgična raba slovenščine kot drugega jezika in komunikacijska raba, omejena na določena področja.

Uvod

Eden od pojavov, ki so najbolj vplivali na družbeno-demografski proces v Argentini, so čezmorske migracije, v tem okviru pa se je spodbujala tudi preselitev Slovencev v to državo. Različni avtorji (Mislej 1994a, Repič 2006, Sjekloča 2004, Žigon 2001) soglašajo, da je bilo več različnih slovenskih migracijskih obdobij, vsako s svojimi značilnostmi glede na homogene elemente v migracijskih gibanjih, izvirne kraje in kasnejšo naselitev v Argentini.¹ V članku se bom osredotočila na analizo samo treh izseljenskih valov: a) ob koncu 19. stoletja, b) med obema svetovnjima vojnama in c) od leta 1945 do konca petdesetih let.

Prvo obdobje je trajalo od leta 1878 do 1888, ko je skupina družin iz Primorske, s področja Goriških brd in Vipavske doline (Kalc 1995), v času krize in gospodarske stagnacije tu iskala boljše razmere za življenje. Ocenjuje se, da se je takrat, v okviru programa kolonizacije podeželja na podlagi sporazuma med Argentino in Avstro-Ogrsko, v Argentino priselilo 50 družin (Sjekloča 2004, Repič 2006). To skupino bomo poimenovali “prvi priseljenci”.

Drugi migracijski tok je v Argentino prispel med obema svetovnjima vojnama, in to kot ekonomska in politična imigracija. Število priseljencev se je dvignilo na 25 tisoč (Velikonja 1985, Sjekloča 2004, Žigon 1998, Repič 2006), večina je pripotovala z italijanskim potnim listom, nekaj z dokumenti Kraljevine Jugoslavije, in sicer so bežali pred političnimi in družbenimi pritiski. Po tem drugem pritoku so se začeli Slovenci v Argentini povezovati, in to po pokrajinski pripadnosti. V glavnem je šlo za skupine iz Primorske, Prekmurja in Bele krajine (Sjekloča 2004:79), vsi pa so ohranili tudi povezave z matično domovino – preko zasebnih stikov, jugoslovanskega veleposlaništva v Argentini in Slovenske katoliške misije.

Končni, zadnji priseljenski val so sestavljali nasprotniki “jugoslovanske revolucije” in ti, ki so bežali pred povojnimi izvensodnimi poboji na slovenskem ozemlju. To pomeni, da so bili med njimi v veliki večini tisti, ki so se v drugi svetovni vojni bolj ali manj aktivno postavili na stran domobrancev in nasprotnikov komunistične revolucije, pa tudi številni civilisti, ki so se bali partizanskega nasilja (Repič, 1996:133).² Od leta 1947 do konca petdesetih let je v Argentino prispelo okrog 6500 beguncev (Velikonja 1985: 49–50, Mislej, 1994a), ki so bili pred tem v begunskih taboriščih Rdečega križa v Italiji in Avstriji (Corsellis 1996, Žigon 2001, Repič 2006). Že v teh taboriščih se je začel zapleten proces diasporičnega organiziranja, ki je bilo usmerjeno v glavnem v povezovanje politične opozicije in v ohranjanje skupinskih predstav, zgodovinskega pomena, kulturnih značilnosti – nacionalnih, katoliških, protikomunističnih in protijugoslovanskih – ter vrednot in vedenjskih norm iz izvirne dežele (Repič 2006), kar naj bi jim pomagalo preživeti travmo izgnanstva (Molek 2012).

1 Mislej (1994:17) trdi, da je bilo prvo obdobje ob koncu 19. stoletja. V 20. stoletju pa je prišlo do treh množičnih migracij. Za več informacij preglej: Molek, 2012. Ko govorim o tokovih, razmišljam o množičnih migracijah. Izven analize sem pustila največje izseljence, začasne migrante, kot na primer javne uslužbenke, novinarje, učitelje jezikov in njihove družine, ker ne predstavljajo visokega števila niti niso oblikovali ali sodelovali v organizaciji slovenske skupnosti v Argentini.

2 Glej: Corsellis, 1996; Žigon, 1998, 2001; Sjekloča, 2004; Repič 2006.

V svojem diplomskem delu sem dokazala, da so opisani migracijski tokovi v argentinskem kontekstu povezani z različnimi procesi identifikacije slovenstva (Molek 2012). V raziskavi sem kot enega od dejavnikov upoštevala jezik, slovenščino, in stopnjo njenega vzdrževanja. Jezik kot “kultura, ki potuje” (Clifford 1999) pripomore k oblikovanju transnacionalnih kulturnih konfiguracij in ima v glavnem identitetno funkcijo. V tem smislu nameravam opisati družbeni pomen jezika in njegovo uporabo kot simbol pripadnosti skupini Slovencev v Argentini. Prikazala bom tudi stopnjo vzdrževanja slovenščine med priseljenci in njihovimi potomci. Moja hipoteza je, da je – čeprav v Argentini od druge polovice 20. stoletja naprej ni bilo novih slovenskih priseljskih tokov – slovenski jezik v tem kontekstu še vedno ohranjen in da so različni migracijski tokovi in različni sociokulturni integracijski procesi oblikovali različne načine prenosa jezika in različno jezikovno kompetenco. Za nekatere potomce, v glavnem iz prvega in medvojnega vala, ima uporaba slovenščine danes družbeno mnemonično vlogo v okviru novih procesov etnogeneze (Molek 2012). Za druge, posebno za tiste, ki so povezani z zadnjim tokom priseljevanja, ko je bil prenos jezika neposreden, obvladanje slovenščine pa visoko, ima znanje jezika vlogo dokazovanja zvestobe domovini in komunikacije, je pa tudi element vključevanja oz. izključevanja.

Moja etnografska raziskovalna metoda je temeljila na opazovanju z udeležbo v dejavnostih skupine in vsakdanjem življenju nekaterih akterjev in na odprtih intervjujih. Uporabila sem tudi druge vire, kot so slovenski radijski programi,³ spletne strani⁴ in zaprte skupine na Facebooku,⁵ dokumente ter časopise in revije skupnosti.

Primerjava razvoja slovenskega jezika pri različnih valovih priseljencev v Argentini

Prvi val slovenskih izseljencev v Argentini je zajemal majhno skupino, ki se je hitro razkropila, ki večinoma ni vzpostavila medsebojnih stikov (Repič 2006), in ni podatkov o vzpostavljanju kakšne etnične skupnosti (Molek 2012). Pri tem pa je treba upoštevati še to, da so se ti izseljenci identificirali kot etnična manjšina avstroogrske monarhije in da so doživeli posamezniki iz te skupine, ki so imeli možnost hoditi v šolo, le nemško šolanje. To se pravi, da ti izseljenci niso obvladali knjižne slovenščine, ampak le primorsko narečje, in kot razberemo iz virov, so med

³ Predvsem sem študirala oddaje *Slovinci iz vzhoda... in še kaj več* (Radio Digital AM 860) in *Okence v Slovenijo* (AM 990 Splendid).

⁴ Raziskava je potekala na spletnih straneh: <http://www.triglavrosario.com.ar>; <http://www.slovincizvzhoda.com/>; <http://bairenesloveno.com/>.

⁵ Raziskovala sem v glavnem naslednje zaprte skupine na Facebooku: *Eslovenos en Rosario*, *Slovenes in the World*, *Eslovenos y descendientes de eslovenos*, *Slovenska skupnost v Argentini*, *Eslovenos ayer, hoy y para siempre*.

seboj govorili slovensko zlasti, ko so želeli, da jih otroci ne bi razumeli, torej vidimo, da naslednje generacije niso naučili svojega jezika.

Prekinitve rabe narečja moramo postaviti v kontekst obdobja, v katerem je ta skupina vstopila v državo, to je obdobja oblikovanja argentinske nacionalne države (Molek 2012), ko sta strategija homogenizacije in "argentinizacije" migrantov s patriotskimi rituali, šolo in vojsko ter želja priseljencev po socialnem napredku spodbujali hitro integracijo v novo družbo. Argentinski politični projekt argentinizacije ljudstva pa je bil zelo uspešen tudi zato, ker je bila kazen za tiste, ki so se uprli, deportacija.

Najmočnejši priseljski val slovenskih izseljencev je prispel v Argentino med obema svetovnjima vojnama (1919–1938). Za analizo te skupine je treba najprej upoštevati regionalno kompleksnost migracijske komponente. Primorci, ki so bili označeni kot "politična in ekonomska imigracija", so zapustili svojo zemljo zaradi močnega procesa razslovenjenja in obubožanja Slovencev ob vzponu fašizma na Primorskem po prvi svetovni vojni (Kacin-Wohinc 1995, Kalc 1995, Marušič 1995). Od dvajsetih let prejšnjega stoletja naprej je v Italiji potekalo tudi etnično čiščenje, ki je neposredno zadevalo tako Slovence kot druge manjšine v Italiji (Mislej 1994b). Poleg Primorcev so v Argentino prišli še Prekmurci, ti s prav posebno konstrukcijo identitete,⁶ in Belokranjci, pa tudi posamezni Dolenjci in Štajerci, in sicer taki, ki so se izseljevali zaradi ponavljajočih se gospodarskih kriz. Pri tem se je pomembno zavedati, da je ta skupina zapustila svoje domove, ko Slovenija znotraj Jugoslavije še ni bila upravno utrjena (Velikonja 1985: 49), zato je bila v kategoriji identifikacije pokrajinska pripadnost pomembnejša od narodne.

V raziskavi se je pokazalo, da je večina izseljencev uporabljala narečje – primorsko, prekmursko itd. – in da se ta narečja niso prenesla na nove generacije. Kot razlog za tako odločitev je sogovornik v intervjuju povedal: "*Nismo hoteli učiti jezika naprej, ker slovenščina ni imela nobene vloge v novi državi.*" Priseljenci iz različnih regij pa so povedali tudi, da so "*zapustili jezik, ker se nis(m)o med seboj razumeli*". V tem smislu je prva generacija, rojena v Argentini, razvila v glavnem samo pasivno obvladovanje slovenskega jezika, ne pa aktivnega znanja, medtem ko je druga generacija že imela za svoj prvi jezik španščino.

Kot pri prvem valu je tudi pri drugem igrala pomembno vlogo pri opuščanju rabe jezika argentinska identitetna politika. Učinkovit je bil predvsem proces argentinizacije. Tako se je na primer sogovornica v raziskavi spominjala, da so doma govorili oba jezika, slovenskega in kastiljskega, ko pa je njena starejša sestra začela hoditi v šolo, je učiteljica staršem rabo slovenščine doma prepovedala. Ob tem je obdobje slovenske medvojne migracije sovpadlo s konservativnim obdobjem argentinske politike (1930–1943), z obdobjem okrepljenih mehanizmov homogenizacije kulture in identitete. Upoštevati moramo tudi, da se je med prvo Peronovo vlado (1946–1952) in v kontekstu hladne vojne v Argentini razvilo ideološko zasledovanje, kar je v nekaterih primerih sprožilo tudi preganjanje priseljencev in njihovih združenj (Molek 2016). Po drugi strani pa so sogovorniki posredno omenjali še ponotranjenje večvrednostnega

⁶ Treba je upoštevati, da je bilo Prekmurje priključeno Sloveniji pod Kraljevino Jugoslavijo šele leta 1919. To, da se Prekmurci identificirajo kot Slovenci, pa je posledica madžarskega nacionalizma. Ob tem so Prekmurci posebej poudarili prekmurski jezik kot tisti kulturni element, ki jih loči od Madžarov in drugih Slovencev (Molek 2016).

odnosa v razmerju do “slovanstva” v Argentini, saj so Slovani v argentinski družbi veljali za manjvredne ljudi (Molek 2016). To je vplivalo na občutenje slovenstva kot “sramotne identitete” (Cuché 2007) ali z drugimi besedami, priseljenci so bili prisiljeni razviti strategije za skrivanje nekaterih lastnosti, po katerih so se ločili od večine, na primer jezik, da bi si olajšali integracijo v novem okolju.

A ta proces opuščanja rabe jezika ni bil niti linearen niti dokončen. “Stari Slovenci”⁷ so imeli po drugi strani tudi intenzivno časopisno dejavnost v slovenskem jeziku,⁸ svoje gledališke skupine in pevske zборе. Pri krepitvi narodne identitete te skupine pa lahko poudarimo tudi vlogo Slovenske katoliške misije, in to v glavnem preko religiozno-kulturne revije Duhovno življenje (1934–1948).⁹ Nekatere njene številke, objavljene v tridesetih in štiridesetih letih prejšnjega stoletja, vključujejo na primer tudi članke, ki izseljence¹⁰ spodbujajo k ohranjanju slovenske identitete in še posebej k prenašanju jezika na nove generacije. Del dejavnosti različnih društev v tem obdobju so predstavljale tudi šole v slovenščini (Sjekloča 2004, Molek 2012), ki pa so bile kasneje, zaradi opisanega političnega razvoja, ukinjene.

Sčasoma so se začeli izvajati tudi tečaji slovenskega knjižnega jezika in kulture, kot možnost za skupnost, pri kateri se je španščina uveljavila kot prvi, aktivni jezik. V obdobju Socialistične federativne republike Jugoslavije je bila Slovenska izseljenska matica glavni državni organ, ki je slovenskim izseljencem, simpatizerjem Ljudske republike Slovenije in Jugoslavije, pomagal ohraniti slovensko kulturno tradicijo. Dodeljevala je štipendije potomcem izseljencev, da so lahko potovali v Slovenijo na izobraževanje, konec osemdesetih let pa je celo poslala v Argentino učiteljico slovenščine. Sodelujoči v raziskavi so se spominjali tudi obdobja med letoma 1986 in 1990, ko je slovenščino v Argentini poučevala soproga takratnega slovenskega konzula.

Drugačen pa je bil razvoj jezika pri slovenskih povojnih beguncih, “novih Slovencih”. Ti so bili, iz političnih in ideoloških razlogov, vse do osamosvojitve Slovenije leta 1991 formalno povsem ločeni od domovine. Raziskava kaže, da sta bila za ohranjanje izvirnih kulturnih praks pri njih odločilna izkušnja prisilne izselitve in pomembno število duhovnikov in drugih izobražencev. V primerjavi z drugimi Slovenci v Argentini je bila to zaprta družbena skupina in njena integracija v argentinsko družbo zato bolj počasna. Z drugimi besedami, čeprav so se tudi ti priseljenci in njihovi potomci s šolanjem in zaposlitvijo vključili v novo okolje, so vzporedno izoblikovali kompleksno družbeno strukturo, ki je imela namen ohraniti slovenstvo, in to posebno v društvih in družinah, da bi bili tako pripravljeni na vrnitev v domovino, takoj ko se bo revolucija tam končala (Velikonja 1985, Corsellis 1996, Žigon 1998, 2001, Repič 2006, Molek 2012). Slovenščina tako ni bila samo osrednji jezik komunikacije v tej skupnosti, ampak tudi temelj družbenega povezovanja. O vključevanju ali ne vključevanju posameznikov v skupino je odločalo prav obvladovanje jezika. Tak zaveden prenos slovenščine kot materne jezika

7 Slovenska skupnost, ki jo sestavljajo priseljenci iz priseljskih valov med vojnama in po drugi svetovni vojni in njihovi potomci, se deli na “stare Slovence” (medvojni priseljenci) in “nove Slovence” (povojni priseljenci).

8 Izdajali so na primer: Slovenski list, Slovenski glas, Mali glas in kulturno revijo Njiva (Glej: Sjekloča, 2004).

9 Leta 1948 so izdajo revije prevzeli “novi Slovenci”.

10 Prekmurci so lahko bili luteranci, protestanti ali katoliki (Molek, 2012), zato nekateri niso bili pod vplivom revije.

na nove generacije je bil vzpostavljen že v obdobju begunskih taborišč. Potomec teh izseljencev takole opiše odnos do jezika: “*Ohranitev jezika (je) zelo pomembna za nas. Pomeni preživetje slovenstva, našo zvezo z domovino in ohranitev naše skupnosti.*”

Ker je odločilna jezikovna socializacija v družini, je pri tej skupini prišlo do zgodovinske naklonjenosti endogamnim porokam, tj. porokam med Slovenci (Cukjati 1986). Večina otrok tako usvoji slovenščino pred kastiljščino. Ob tem pa je glavni steber ohranjanja slovenskega jezika in krepitve te skupnosti sobotna jezikovna šola – ta šola je za ohranjanje narodne identitete zelo pomembna. Skupnost pa je izoblikovala še druge mehanizme za poglobljanje znanja jezika pri potomcih. Tako se lahko na primer dijaki udeležijo slovenske kolonije v provinci Cordoba, mladi se povezujejo v prostočasnih aktivnostih, kot sta šport in gledališka dejavnost.

Današnje stanje slovenskega jezika

V raziskavi sem našla primere, ki kažejo, da ne smemo posploševati razvoja jezika v okviru “poti asimilacije”, ampak da moramo pri tem upoštevati ustvarjalne prilagoditvene variante. To ne pomeni, da vsi priseljenci in njihovi potomci še vedno aktivno ohranjajo jezikovne kompetence. Sporazumevanje v slovenščini je med “starimi Slovenci”, kot je navajal že Žigon (2001), v glavnem prej izjema kot pravilo, so se pa v današnjem času razvili različni novi procesi povezovanja s slovenskim jezikom. Po osamosvojitvi Slovenije lahko ta razvoj delimo na tri kategorije: diskontinuiteta ali opuščanje jezika, nostalgična raba slovenščine kot drugega jezika in komunikacijska raba, omejena na določena področja.

V kategorijo diskontinuitete jezika uvrščam vse priseljence in njihove potomce, ki niso razvili znanja slovenščine, ampak so se prilagodili skupnosti glavnega jezika v svojem okolju in njenemu jeziku, se pravi kastiljščini. Tudi tu pa posamezniki še vedno lahko poznajo posamezne značilne besede, kot so na primer “potica”, “povitica”, “kolač”, “klobasa”, “župa”, “jabka” itd., to se pravi besede, ki so jih morda slišali doma.

Kategorija nostalgične rabe slovenščine kot drugega jezika vključuje zlasti priseljence iz medvojnega vala in njihove potomce, pa tudi nekatere potomce prvih priseljencev, ki slovenščine ne obvladajo, ampak se je naučijo v glavnem kot spominskega elementa, ki jih povezuje z njihovimi koreninami. V zadnjem desetletju so med potomci priseljencev opazni procesi “etničnih oživitvev” (Vázquez 2000). To se opazi posebej v zaprtih skupinah na Facebooku, ki kažejo naraščanje števila mladih in tudi drugih potomcev, ki v preteklosti niso razvili pripadnosti slovenstvu in slovenski skupnosti in so jo “odkrili” zdaj ali pa so zdaj pripisali nov pomen svojemu slovenskemu poreklu in so se zato lotili proučevanja Slovenije in njene kulture.¹¹ Ti

¹¹ Ob raziskavi v internetnem okolju sem ugotovila, da so tudi nove informacijske in komunikacijske tehnologije vplivale na različne družbene in kulturne dejavnosti slovenskih izseljencev ter njihovih potomcev v Argentini. V družbenih omrežjih je mogoče najti tudi podatke o knjižnem jeziku, na primer vizualno pomoč za učenje slovnice ali besed.

ljudje sprejemajo jezik kot pomemben razločevalni znak in v tem smislu so sogovorniki ponosno poudarjali, da se učijo slovenščino.

Učenje slovenščine poteka na tečajih slovenskega jezika in kulture v slovenskih domovih, kot so Asociación Eslovena Triglav Rosario, Asociación Mutal Esloveno Transmurana de Bernal in Asociación Triglav (Paraná), ohranjanje jezika pa spodbuja tudi Republika Slovenija, ki je po slovenski osamosvojitvi na novo vzpostavila sodelovanje z izseljenci¹² in v Argentino pošilja učno gradivo ter razpisuje štipendije Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport za izobraževanje argentinskih učiteljev in ki je leta 2003 podprla tudi ustanovitev Katedre za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Buenos Airesu in leta 2008 izvedbo tečaja slovenskega jezika na Nacionalni univerzi La Plata. Pri poučevanju jezika pa sodelujejo tudi nekateri "novi Slovenci", ki prostovoljno učijo slovenski jezik "stare Slovence".

Obvladovanje jezika pri večini ni tekoče in namen tega učenja tudi ni komunikacija v skupini ali razvijanje slovensko govoreče skupnosti, saj njeni člani med seboj v glavnem raje govorijo špansko. Slovenščino se učijo zaradi raziskovanja povezav s predniki ali z lastno družinsko zgodbo, zato trdim, da ima ohranjanje slovenskega knjižnega jezika kot drugega jezika nostalgичno vlogo. Tisti, ki pridobijo visoko jezikovno kompetenco, pa lahko uporabljajo slovenščino za branje spletnih novic o Sloveniji in slovenske književnosti, na volitvah, za pisanje pisem in elektronske pošte sorodnikom v Sloveniji ali si z njo pomagajo na potovanjih v staro domovino.

Med zadnjimi slovenskimi priseljenci in njihovimi potomci pa je jezikovni razvoj bolj kompleksen, še vedno pa gre za osredotočenost na idejo obveznega jezika skupnosti. Člani te skupnosti so ponosni, da so zmogli obdržati svoj jezik več generacij. Slovenščina se pri njih v glavnem še vedno prenaša kot prvi jezik v kontekstu primarne in sekundarne socializacije. Tudi pri njih so kot strategija ohranjanja jezika zaželeni endogamni poroke, zelo pomembno vlogo ima še vedno sobotna slovenska šola, učne pripomočke dobivajo tudi od Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije, argentinski učitelji lahko zaprosijo za štipendije za dodatno izobraževanje v Sloveniji. Zanimiva strategija pa je tudi vsakoletno zaključno potovanje za dijake RAST – ko maturanti končajo srednjo šolo, odpotujejo za dva tedna v Slovenijo, da izkusijo jezikovno in kulturno potopitev v domovini svojih prednikov.¹³

Toda tudi pri njih se opazi zmanjševanje rabe slovenskega jezika, tudi zato, ker se povečuje število zakonskih zvez med pripadniki različnih narodnosti. Ker lahko to prekine jezikovno kontinuiteto, je nastal npr. tečaj slovenščine, imenovan Sistem ABC, za otroke, mladino in odrasle, katerih materni jezik ali jezik, ki se govori doma, ni več slovenščina.¹⁴

Raba jezika pa tudi ločuje posamezne generacije. Medtem ko najstarejši v domačem okolju in na javnih dogodkih po navadi še vedno govorijo slovensko, prevladujeta med mladimi

12 Po slovenski osamosvojitvi se je odnos slovenske države do njenih emigrantov spremenil. Slovenska izseljenska matica, glavni povezovalni organ v jugoslovanskem obdobju, je izgubila moč pri sodelovanju z izseljenci. Nastale so nove institucije, kot na primer Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki posveča posebno pozornost tistim vidikom, ki zagotavljajo slovenskim državljanom, živčim zunaj meja matične države, pravico do slovenske identitete, kulture in slovenskega jezika. Drugi aktivni organi za izseljensko vprašanje so: Rafaelova družba, Slovenija v svetu in Svetovni slovenski kongres.

13 Program RAST sofinancira Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

14 Na tečaje ABC hodijo tudi potomci drugih priseljskih valov.

dvojezičnost in “castellización”/“pošpanščenje”, slovenščino pa uporabljajo v glavnem samo še doma. V tem smislu je potomec tretje generacije razložil: “*Pri nas doma, na primer, jaz govorim slovensko s starši in starimi starši, iz spoštovanja do njih. Z njimi kar ne morem govoriti kastiljsko. Bratje in sestre pa govorimo kastiljsko, razen če hočeš kaj povedati tako, da te drugi ne razumejo.*” Mladi torej uporabljajo za vsakodnevne pogovore z vrstniki španščino, medtem ko omejujejo slovenščino na pogovor s starši ali starimi starši oziroma jo uporabljajo za to, da poudarijo svojo drugačnost v primerjavi z Neslovinci. Vztrajanje odraslih pri slovenščini si lahko razložimo tudi z njihovo zaskrbljenostjo za jezik. Kar nekaj sogovornikov mi je na primer povedalo, da jih to, da slovenski jezik med mladimi izginja, skrbi. Eden od njih, ki uči v slovenski šoli, je povedal: “*Tukaj se je jezik razvil v mešanico s kastiljščino. Tu ima slovenska skladnja veliko argentinskih primesi ... zgradbo stavkov.*” Ob tem mnogi izražajo tudi željo po ohranitvi “prave” slovenščine. Skratka, odrasli so kritični do “castellización” slovenščine med mlajšimi generacijami in na to opozarjajo.

Omenila pa bi rada še strategijo, ki jo je razvila Republika Slovenija za slovenske državljane, živeče zunaj meja matične države. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport ponuja v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo in Centrom RS za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja (CMEPIUS) ter Uradom Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu štipendije za tečaje slovenskega knjižnega jezika za potomce slovenskih izseljencev, stare do 35 let. Namen tega projekta je spodbujanje “ohranjanja slovenske identitete”. Prijave v Argentini so bile najbolj pogoste med letoma 2001, ko je v Argentini izbruhnila huda gospodarska kriza, in 2008, ko so se razmere v argentinskem gospodarstvu že začele izboljševati in družbeni pritiski zmanjševati in ko se je hkrati že začela gospodarska kriza v Sloveniji. Trdim, da slovenska država v tem smislu zagotavlja sistemska orodja, ki pomagajo pri krepitvi slovenske identitete tudi zunaj slovenskih meja in s tem pri ohranjanju slovenskega jezika med Slovenci po svetu. Izkoriščanje te možnosti pa je v Argentini zaradi preslabe informiranosti o programu zanemarljivo.

Sklepno razmišljanje

Raziskava je pokazala, da je slovenščina med slovenskimi priseljenci in njihovimi potomci v Argentini pomemben del konstrukcije skupinske identitete. Zgodovinska izkušnja jezika je bila med priseljenjskimi tokovi različna – pri prvih priseljenjih je novo okolje povzročilo opustitev rabe slovenščine kot maternega jezika, pri zadnjem valu priseljencev temelji ohranjanje jezikovnih praks predvsem na skupni izkušnji begunstva in na ideji politično-ideološkega odpora, za nekatere potomce priseljencev, v glavnem iz prvega in medvojnega vala, pa ima slovenščina danes predvsem družbeno mnemonično vlogo v okviru novih procesov etnogeneze. Za priseljence iz zadnjega obdobja priseljevanja, pri katerih je obvladovanje jezika v primer-

javi s prvima obdobjema še dobro, pa pomeni neposredno prenašanje jezika na potomce tudi ohranjanje zvestobe domovini in komunikacijsko sredstvo.

Današnje stanje slovenskega knjižnega jezika v Argentini je ovrglo ocene o popolni asimilaciji argentinskih Slovencev, tako pogoste v raziskavah priseljenskih skupin, kaže pa se tako v današnjih dinamičnih ustvarjalnih praksah, ki se med drugim povezujejo z uradnim učenjem jezika, kot tudi v mednarodnih povezavah, podpori Republike Slovenije in predvsem v strategijah ohranjanja identitete in spomina na izvorno domovino priseljencev.

Literatura

- Corsellis, John: *Refugiados eslovenos en Argentina*. Revista Todo es Historia 343/ 02-1996. N° 343, 50–74.
- Clifford, J.: *Itinerarios transculturales*. Gedisa. Barcelona. 1999.
- Cuche, Denis: *La noción de cultura en las ciencias sociales*. Buenos Aires: Editorial Nueva Visión, 2007.
- Cukjati, Katica: *Perspectives on Slovene migration to Argentina*. Slovene Studies 8/2/1986, 31–35.
- Kacin-Wohinz, Milica: *Raznorodovanje primorskih Slovencev – dejavniki za izseljevanje*. M. Jurak (Ur.) Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
- Kalc, Aleksej: *Nekateri vidiki primorskega izseljevanja v Južno Ameriko do prve svetovne vojne*. M. Jurak (Ur.) Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
- Marušič, Branko: *Prispevka o slovenskem izseljevanju v Južno Ameriko*. M. Jurak (Ur.) Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
- Molek, Nadia: *Ser esloveno en Argentina – Análisis antropológico de las diferentes construcciones de eslovenidad*. Diplomatska naloga, Universidad de Buenos Aires. Facultad de Filosofía y Letras, 2012.
- Molek, Nadia: *Procesos identitarios entre los migrantes eslovenos de entreguerras y sus descendientes en Argentina*. Revista Rivada 7/2016. (v tisku)
- Mislej, Irene: *Slovenci v Novem svetu*. Republika, posebne publikacije 8.2-8.3 / 1994a.
- Mislej, Irene: *Simon Gregorčič y la comunidad eslovena en Argentina. En ocasión del 150 aniversario del nacimiento del poeta*. Rodna Gruda 10/1994b.
- Repič, Jaka: *Po sledovih korenin – Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2006.
- Sjekloča, Marko: *Čez morje v pozabo*. Celje: Fit Medija, 2004.
- Vazquez, Héctor: *Procesos identitarios y exclusión sociocultural. La cuestión indígena en la Argentina*. Buenos Aires: Biblos, 2000.
- Velikonja, Joseph: *Slovene Communities in Greater Buenos Aires*. Estudios Migratorios Latinoamericanos, 1/1985, 48–61.
- Žigon, Zvone: *Otroci dveh domovin*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1998.
- Žigon, Zvone: *Iz spomina v prihodnost. Slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001.

In tud z mojim staršam se pogovarjam nemško, oni pa slovensko nazaj ... da se najboljše zastopimo

Izginjanje slovenščine v Nemčiji
po osamosvojitvi leta 1991

Saška Štumberger

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 smo pričakovali, da se bo s spremembo položaja slovenščine kot uradnega jezika v samostojni državi proces asimilacije v Nemčiji ustavil, po priključitvi k Evropski uniji leta 2004 pa se je zdelo, da je tudi izseljevanje v Nemčijo čas preteklosti. Zgodilo se ni niti prvo niti drugo. Razloge za to bom poskušala razkriti v članku, za uvod pa nekaj številčnih podatkov.

Na podlagi prijave prebivališča in opredelitve državljanstva, pri čemer podatki ne zajemajo oseb z dvojnimi državljanstvi, izhaja, da je bilo konec leta 2015 v Nemčiji prijavljenih 27.222 slovenskih državljanov. Njihovo število se je v primerjavi z letom 2014 povečalo za 6,3 odstotka oz. 1609 slovenskih državljanov, v primerjavi z letom 2010 pa za več kot 35 odstotkov oz. 7188 slovenskih državljanov. Število slovenskih državljanov ni prekrivno s številom vseh Slovencev v Nemčiji, kajti največji izselitveni val je potekal še v času Jugoslavije, zato slovenska stran ocenjuje, da naj bi v Nemčiji živelo od 40 do 50 tisoč Slovencev, tj. oseb s slovenskim preklom, ki pa nimajo vsi tudi slovenskega državljanstva. (Vir: *Število slovenskih državljanov v Nemčiji do 2015.*)

Osamosvojitve Slovenije

Osamosvojitve Slovenije leta 1991 pomeni za Slovence izpolnitev zgodovinskih prizadevanj za samostojno državo, v kateri bo slovenščina kot uradni jezik polnofunkcionalno zaživela, za Slovence v tujini pa je osamosvojitve pomenila bolj organizirano skrb države zanje in možnost za rabo slovenščine tudi na veleposlaništvih in konzulatih.

Čas osamosvajanja je bil tudi čas izrazite povezanosti med Slovenci v domovini in po svetu. Čeprav svetovna politika slovenskemu osamosvajanju ni bila naklonjena, so Slovenci po svetu leta 1990 pozivali k visoki udeležbi na referendumu, tisti, ki so imeli to možnost, pa so tudi oddali svoj glas za samostojno Slovenijo. Slovenija je bila deležna pomoči Slovencev po svetu tudi med vojno, ko je želela Jugoslovanska ljudska armada preprečiti dejansko osamosvojitve in Slovenijo zadržati znotraj meja Socialistične federativne republike Jugoslavije.

Tudi Slovenci v Nemčiji so takrat pokazali povezanost z novo državo. Med vojno so, na primer, organizirali mirovne demonstracije v Stuttgartu in Ulmu (*Zlata knjiga o osamosvojitvi Slovenije*: 149–166). Z ustanovitvijo nove države in spremembo statusa slovenščine se je povečalo tudi zanimanje za naš jezik. Leta 1992 tako beremo, da “imajo o slovenščini (mladi, op. S. Š.) pozitivno mnenje (še posebno tam, kjer so slovenske institucije), radi bi se je učili. Glede na rezultate še posebej izstopa skupina dijakov in študentov z essenskega območja” (Krevs 1992: 127–128).

Pristop k Evropski uniji

Pristop Slovenije k Evropski uniji 1. maja 2004 pomeni uspešno nadaljevanje slovenske poti. S pristopom je slovenščina postala eden od uradnih jezikov Evropske unije in s tem enakovredna vsem ostalim. Na slovenskem praznovanju tega dogodka v Nemčiji je bilo poudarjeno, da je “skupni cilj ohranjati slovenstvo in slovenski jezik v tem delu Evrope” (Gorjup Posinković 2004: 21), vendar pa hkrati tudi, da je bil “/k/ulturni program v celoti uglasen na mlado generacijo /.../, povezovanje programa pa je v celoti potekalo dvojezično. Prav slednje najzgovorneje priča o tem, da se želijo slovenska društva odpirati tudi v nemški prostor in s tem ohranjati svojo živahnost, svežino in smisel delovanja” (prav tam: 22).

Citat kaže veliko spremembo od osamosvojitve leta 1991, ko smo v Sloveniji in po svetu pozdravili samostojno državo Slovenijo s slovenščino kot uradnim jezikom, do leta 2004, ko se je vloga slovenščine v slovenskih društvih v Nemčiji zmanjšala na del dvojezičnega programa. Seveda do take spremembe ni moglo priti v obdobju po osamosvojitvi, leta 2004 je bilo le javno izrečeno to, kar se je zgodilo že veliko prej. Slovenci v Nemčiji razumejo ohranjanje slovenstva in slovenskega jezika tako, da v imenu mlade generacije pripravljajo program v dveh jezikih. Dvojezičnost je v Nemčiji edina še sprejemljiva oblika slovenskosti.

Kako se je to zgodilo? Vzroke bom iskala v zgodovini preseljevanj v Nemčijo, slovenskih institucijah in jezikovni vzgoji.

Zgodovina preseljevanj

Nemčija je bila prva evropska država, v katero so se Slovenci priseljevali. Začetki izseljevanja segajo v osemdeseta leta 19. stoletja in nato v čas pred drugo svetovno vojno, ko so v Porurje in Vestfalijo odhajali delavci rudarji; ti so se do danes že popolnoma asimilirali. Vzroki za asimilacijo so bili “dobro znanje nemškega jezika (zlasti pri priseljencih pred 1914), mešani zakoni, prilagodljivost Slovencev za vključevanje v nemško družbo, pritiski v času nacizma” (Drnovšek 1993: 370), tako da “v začetku tridesetih let že dve tretjini mladega rodu nista več znali materinega jezika” (Drnovšek 2001: 287).

Po drugi svetovni vojni so jugoslovanske oblasti pričakovale vrnitev izseljencev, ki bi sodelovali pri gradnji nove države. Okoli 260 povratnikov se je takrat vrnilo tudi iz Avstrije in Nemčije (Emeršič 2008: 16), še veliko večji pa je bil izseljenski val iz Slovenije. Od leta 1945 do 1955 so namreč državo zapuščali najprej begunci, politični izseljenci, po letu 1955 pa so se tem pridružili še ekonomski; obe skupini sta državo zapuščali do leta 1963 nelegalno.

Leta 1963 je Jugoslavija odprla meje in začelo se je obdobje najbolj množičnih preseljevanj. To je čas t. i. zdomcev, ki so odhajali iz ekonomskih razlogov in najprej za določen čas in so ohranili jugoslovansko državljanstvo. To obdobje je trajalo do leta 1973, ko se je v Evropi za-

čela gospodarska kriza in je nemška vlada novembra tega leta tudi z odlokom prepovedala nova zaposlovanja tujih delavcev. Vendar ta odlok preseljevanja ni ustavil. Ravno nasprotno. S tem ukrepom je število tujcev v Nemčiji še naraslo, saj so s koncem začasnih preseljevanj ti v Nemčijo pripeljali še družine. Tako je Nemčija postala priseljska država. V osemdesetih letih je sicer še poskušala vračati delavce v izvorne države, vendar to pri jugoslovanskih državljanih zaradi gospodarske krize in visoke brezposelnosti tudi v Jugoslaviji ni bilo učinkovito. Takratno začasno preseljevanje se je spremenilo v stalno, kljub temu pa za Slovence v Nemčiji še vedno pogosto uporabljamo poimenovanje zdomci. Zdomec je Slovenec, ki zaradi bližine priseljske države praznike in počitnice preživlja v Sloveniji. Državljanstvo pri tem ni odločilno, saj so v preteklosti Slovenci pogosto prevzemali nemško državljanstvo, da so si olajšali bivanje ali da so smeli opravljati določene poklice.

Osamosvojitve Slovenije leta 1991 in njena priključitev k Evropski uniji leta 2004 na selitvene tokove nista imeli večjega vpliva. Po teh prelomnicah so se sicer znova in pogosteje pojavljale želje po vrnitvi v Slovenijo, ki jih slovenski raziskovalci vedno opažajo, vendar predvidevam, da je to povezano z željo, da bi bili odgovori vseč raziskovalcu. Po diplomskem delu *Slovensko izseljenstvo in zdomstvo v Nemčiji* (Steklačič 2009: 13) naj bi bilo 43 odstotkov Slovencev že odločenih, da se vrnejo, dodatnih 40 odstotkov pa naj bi jih o tem še premišljevalo, a statistični podatki kažejo ravno nasprotno. Po gospodarski krizi in porastu brezposelnosti v Sloveniji s 6,7 odstotka avgusta 2008 na 14,2 odstotka januarja 2014 (*Dnevnik*, 18. 3. 2014) je sledil najnovejši izselitveni val v Nemčijo, ki še vedno traja in se po letu 2010 kaže v povečanem številu slovenskih državljanov v Nemčiji.

Najnovejši izselitveni val se od preteklih razlikuje po tem, da je Slovincem v tujini in tistim, ki bi tja želeli oditi, v veliko pomoč svetovni splet. V Sloveniji obstajajo spletni forumi, ki obravnavajo življenje v tujini, npr. *Slovenci po svetu* ali *Delo v tujini*. Zelo aktivne so skupine na družbenem omrežju *Facebook*, npr. skupina *Slovenci v Nemčiji*, ki jo ureja *Koordinacijski odbor za južno Nemčijo*. Konec avgusta 2016 je skupina imela 6072 članov, še sredi maja 2014 pa zgolj 1769. Več skupin se imenuje po mestih, v katerih živijo člani, npr. *Slovenci v Berlinu* s 3353 člani, *Slovenci v Münchnu* s 3416 člani (skupina je sestavljena iz dveh delov – *Slovenci v Münchnu* z 2433 člani in *Slovenci v Münchnu in okolici* z 983 člani) in *Slovenci v Stuttgartu* z 824 člani.

Število članov družbenih omrežij narašča iz dneva v dan, kar kaže na to, da so informacije o izseljevanju zelo iskane, ta sporazumevalna možnost pa ponuja članom hitre in vsebinsko bogate odgovore. Pogovori potekajo v slovenščini, teme so povezane z življenjem v Nemčiji – iskanje prevoza, službe, sobe, stanovanja, otroški dodatek, finančna uprava, srečanja s Slovenci ... Teme kažejo, da so člani skupin v Nemčijo prišli pred kratkim ali o tem šele razmišljajo, zato iščejo informacije o življenju v Nemčiji in možnosti za srečanje s Slovenci. Poenostavljeno bi lahko torej rekli, da je *Facebook* danes za mnoge Slovence v tujini to, kar so bili v preteklosti slovenska društva, cerkev in šola – možnost za slovenska srečanja in izmenjavanje podatkov, vendar brez množičnih prireditev in petja kot v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja.

Slovenske institucije

V preteklosti so bile možnosti za družabno življenje v Nemčiji drugačne, kot so danes, in manj je bilo tudi možnosti za ohranjanje stikov s Slovenijo. Danes nam splet in telefoni omogočajo, da smo tako rekoč ves čas povezani s slovenskimi prijatelji, družino in družbo, – posebno po vstopu v šengensko območje leta 2007 –, lažje se potuje. V preteklosti vsega tega ni bilo, večje so bile tudi razlike med slovensko in nemško družbo, zato so se Slovenci v tujini več združevali v slovenskih organizacijah, saj so jim te pomagale pri reševanju (jezikovnih) težav in jim bile v pomoč pri družabnem in verskem življenju.

Prva organizacija, ki je po drugi svetovni vojni skrbela za Slovence v Nemčiji, je bila Katoliška cerkev. Danes se ta v Nemčiji srečuje z varčevalnimi ukrepi in z upadanjem števila vernikov. Posledica tega je tudi krčenje slovenskih župnij, ki jim nemške oblasti kot vernike ne priznavajo nemških državljanov, čeprav so med temi tudi Slovenci. Nabor cerkvenih ustanov navajam po reviji *Nasha luč* (junij 2016) in pojasnujem, da delo duhovnikov in drugih pastoralnih delavcev ni omejeno na kraje, v katerih so sedeži ustanov: Koordinacija dušnega pastirstva Slovencev po svetu München, Slovenska katoliška misija Berlin, Slovenska katoliška misija Essen, Köln, Slovenska katoliška župnija Frankfurt, Slovenska katoliška misija Mannheim, Ingolstadt, Slovenska katoliška misija Stuttgart, Slovenska katoliška misija Augsburg, Slovenska katoliška misija Ulm in Slovenska katoliška misija München.

Slovenske župnije skrbijo za slovenske maše, slovenski tisk, knjižnice (v Stuttgartu je zbranih 700 knjig), družabne večere, romanja, skupinske izlete, večere slovenske pesmi, folklore in odrskih predstav, študijska potovanja, družabne prireditve, binkoštna srečanja, družinske seminarje, mednarodna srečanja, delo z mladimi ter stike z zamejskimi Slovenci in domovino.

V času legalnih preseljevanj v sedemdesetih letih 20. stoletja so Slovenci začeli ustanavljati slovenska kulturna društva. Leta 1978 jih je bilo že 11, in sicer v naslednjih mestih (Drnovšek 1996: 363): Frankfurt na Majni, München, Stuttgart, Ingolstadt, Hilden, Berlin, Gütersloh, Essen, Burscheid in Ravensburg. Leta 2015 je v Nemčiji delovalo 26 slovenskih društev (Vižintin 2016: 163), in sicer v mestih Augsburg, Berlin, Bönningheim, Burscheid, Essen, Frankfurt na Majni, Hannover, Hilden, Ingolstadt, Krefeld, Mannheim, München (dve društvi), Neuss, Radolfzell, Ratheim, Ravensburg, Reutlingen, Schorndorf, Sindelfingen (dve društvi), Stuttgart (dve društvi), Tuttlingen, Uhingen-Ebersbach in Ulm.

Društva organizirajo tudi različne prireditve, dolgo tradicijo ima na primer Folkloriada, ki jo pripravljajo od leta 1986.

Pouk slovenščine je organiziran od leta 1970, ko so bile ustanovljene "prve jugoslovanske šole ali, bolje rečeno, posebni razredi, dopolnilni pouk za otroke jugoslovanskih delavcev" (Prešeren 1971: 22). V sedemdesetih in osemdesetih letih je bilo v šolah veliko otrok, ker pa je bil pouk povezan z vedno manj verjetno vrnitvijo v domovino, Slovincem pa so ga pogosto vsiljevali v srbohrvaščini, so se otroci obiskovanju šole pogosto upirali. Danes je število otrok precej manjše. Leta 2013 je v Nemčiji delalo šest slovenskih učiteljev, poučevali pa so 400 udeležencev (*STA, Demokracija*, 4. 7. 2013). Pouk je potekal v naslednjih krajih: München Unterhaching, Kirchheim-Teck, Weingarten, Ingolstadt, Ulm, Augsburg; Berlin (Schöneberg, Span-

dau, Wedding); Karlsruhe, Pfullingen, Reutlingen, Mannheim, Freiburg, Villingen-Schwenningen; Düsseldorf, Hilden, Essen, Gütersloh; Frankfurt, Mainz; Schömburg, Schorndorf, Sindelfingen, Stuttgart. Delo učiteljev je zelo naporno, ker so v istem razredu učenci različnih starosti in z različnim znanjem slovenščine. Poleg tega pa poteka pouk v različnih mestih, tako da naredi učitelj ob tem vsak teden tudi po več sto kilometrov.

K slovenskim institucijam prištevam še slovenske lektorate na nemških univerzah. V okviru (slovanskih) študijskih programov je v študijskem letu 2015/16 v Nemčiji delovalo pet lektoratov: Berlin, Köln, München, Regensburg in Tübingen. Ko sem poučevala na univerzi v Tübingenu, sem se udeleževala tudi srečanj slovenskih društev v Nemčiji in na vsakem povedala, da je možnost za izpopolnjevanje znanja slovenščine in njeno rabo tudi slovenski lektorat. Odziv Slovencev je ostal omejen na slovenske študente, ki so se znašli na študiju v Tübingenu in so na seznamu predavanj opazili tudi slovenščino, pri neprvih generacijah iz Nemčije pa interesa ni (bilo). Razloge za to pripisujem jezikovni vzgoji v Nemčiji.

Jezikovna vzgoja

Na jezikovno vzgojo najbolj vplivajo starši. Ob prihodu v Nemčijo je le malo Slovencev znalo nemško – kar 66 odstotkov se jih je jezika naučilo šele v Nemčiji (Krevs 1992), zato so izkušnje, povezane z neznanjem jezika, hoteli svojim otrokom prihraniti, in so že v sedemdesetih letih z njimi govorili nemško: “Otroci slovenskih staršev tudi v Berlinu občujejo med seboj v nemščini. Nekateri starši sami slabo govorijo nemščino, a se silijo s svojimi otroki govoriti predvsem nemško, češ da je nemščina svetovni jezik in da bodo tako v življenju uspešnejši” (Janez Kajzar, *Rodna gruda* 24/8, 1977).

Enako ravnanje se je v slovenskih družinah nadaljevalo tudi v osemdesetih letih, pri tem pa so navajali naslednje razloge (Slavec 1982): “Otrok mora znati jezik, ki se tu govori” (89); “Bali smo se, da bo imela težave v vrtcu in v šoli” (89); “Mislili smo, da se bo slovensko že pol lažje naučila kot nemško, pa smo kar nemško začeli” (89). Nekaj staršev je začelo z otroki govoriti slovensko v četrtem ali petem letu starosti, ko so menili, da znajo nemško že dovolj dobro in da je čas, da se naučijo še slovensko.

Med slovenskimi starši je torej vladalo prepričanje, da se je treba najprej naučiti nemščino, tisti otroci, ki slovenščino že znajo, pa jo morajo pozabiti (Dvořák 1999: 1107): “Nekateri slovenski starši so celo trdili, da morava s sestro pri priči pozabiti slovensko, če se hočeva dobro naučiti nemško.” Ker je bila pri večini Slovencev odločitev za odhod v Nemčijo posledica življenjske nuje, ker niso mogli ali znali zadovoljivo preživeti v Sloveniji, je taka jezikovna vzgoja pričakovana. Starši so bili tisti, ki so hoteli pozabiti in otroke tako zavarovati pred svojimi negativnimi izkušnjami, želeli so jim boljše življenje, kot so ga imeli sami, in v tistem trenutku so presodili, da jim ga bodo omogočili tudi z jezikovno vzgojo brez slovenščine, brez možnosti za vrnitev, od koder so prišli.

Pričakovali bi, da bo dvojezična vzgoja s tem končana, a tudi starši, ki so z otroki od njihovega rojstva govorili nemško, so obiskovali slovenske institucije v Nemčiji, otroke pa so v preteklosti redno, kasneje pa malo manj redno vozili k dopolnilnemu pouku slovenskega jezika. Tam se je tak otrok učil slovenščine kot tujega jezika, sicer pa je še vedno govoril nemško. Za nekatere starše se je slovenska jezikovna vzgoja končala na tej točki – po uporabi otrok v določeni starosti so se sprijaznili s tem in se tolažili, da so naredili, kar je bilo v njihovi moči. Drugi starši so otroke še naprej vodili v slovenska društva, k slovenski maši, jim kupovali drage narodne noše, jih občudovali na proslavah ob slovenskem kulturnem prazniku in jih pošiljali na tečaje slovenskega jezika, rezultat vsega truda pa kaže intervju s pripadnikom druge generacije, ki je bil rojen leta 1978 (Štumberger 2007: 190): “In tud z mojim staršam se pogovarjam nemško, oni pa slovensko nazaj ... da se najboljše zastopimo. S sestro tudi ... samo nemško.”

Sklep

Nemčija je bila za Slovence vedno priseljenska država; to se je z najnovejšim selitvenim valom potrdilo tudi v gospodarski krizi leta 2008, ki – če sodimo po od takrat še povečanem številu slovenskih državljanov v Nemčiji – še vedno traja. V preteklosti so Slovenci množično negovali stike z rojaki v okviru Cerkve, kulturnih društev in slovenskega dopolnilnega pouka, danes se je tem možnostim pridružil še splet.

Kljub vsem možnostim za ohranjanje in razvijanje slovenskega jezika ter odličnemu in požrtvovalnemu delu učiteljev, duhovnikov, članov društev ... pa se je v Nemčiji velik del Slovencev izredno hitro asimiliral. Vzroke lahko iščemo tudi v pritiskih nemških učiteljev, oblasti in okolja, vendar je bila najbolj odločilna vsakodnevna jezikovna vzgoja. Zaradi zanikanja dejstva, da so zdomci Slovenijo zapustili, ker jim tam ni bilo dobro, ostaja nejasen tudi njihov odnos do slovenskega jezika, naroda in države. Zdomci nihajo med zanikanjem svojega izvora, ko želijo slovenski jezik pozabiti ali ga vsaj ne prenesti na otroke, in občutkom dolžnosti do ohranjanja jezika, ki so ga v novi domovini pogosto povezali z domotožjem ter idealiziranjem domačega kraja in povezanosti med ljudmi.

Literatura

- Drnovšek, Marjan: *Slovinci na Nemškem. Enciklopedija Slovenije, 7. knjiga*. Ljubljana 1993. 370.
- Drnovšek, Marjan: „Ti si naša misel, domovina ...“. *Enciklopedija Slovenije, 7. knjiga*. Ljubljana 1996. 363.
- Drnovšek, Marjan: Slovenski izseljenci in Zahodna Evropa do druge svetovne vojne., ur. *Slovensko izseljenstvo (Zbornik ob 50-letnici SIM)*, ur. Milica Trebše - Štolfa. Ljubljana 2001. 281–290.
- Dvorák, Boštjan: Zlohwenetz zem (dagoh sso mahdi diali...). *Sodobnost XLVI/12* (1999). Ljubljana. 1107–1112.
- Emeršič, Jurij Pavel: *Slovenski izseljenski duhovniki v primežu represivnih posegov „ljudske oblasti“ s poudarkom na ozemlju Zvezne republike Nemčije*. Ljubljana 2008.
- Gorjup Posinković, Vida: V Evropo povezani. *Slovenija svet I/2* (2004). 20–22.
- Horvat, Martin, Lavš, Katarina: *Iz spomina v spomin. Ob 25-letnici slovenske župnije v Berlinu: 1969–1994*. Berlin 1995.
- Krevs, Urška: *Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana 1992.
- Prešeren, Jože: Prve jugoslovanske šole v Nemčiji. *Rodna gruda* 18/1 (1971). 22.
- Slavec, Ingrid: *Slovinci v Mannheimu*. Ljubljana 1982.
- STA, P. J.: Za učence slovenščine v tujini pogosto zapleteno že učenje abecede. *Demokracija*, 4. 7. 2013, <http://demokracija.si/rumenom/domaa-scena/22282-za-uenice-slovenine-v-tujini-pogosto-zapleteno-e-uenje-abecede> (20. 7. 2014).
- Steklačič, Gregor: *Slovensko izseljenstvo in zdomstvo v Nemčiji*. Ljubljana 2009.
- Stölting, Wilfried: Der serbokroatisch-deutsche Bilinguismus jugoslawischer Schüler. *Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung. Zur Entwicklung und Problematik der Südosteuropa-Forschung. Symposium des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen. Forschungsgemeinschaft in West-Berlin von 17.–19. Oktober 1975*. Hamburg 1976.
- Številno slovenskih državljanov v Nemčiji do 2015, <https://www.facebook.com/botschaftslowenienberlin/photos/a.1433815933511355.1073741828.1433800670179548/1994716954087914/?type=3&theater>, 5. 9. 2016.
- Štumberger, Saška: *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana 2007.
- Vižintin, Marijanca Ajša: Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih. *Dve domovini/Two Homelands* 43 (2016). 157–170.
- Zlata knjiga o osamosvojitvi Slovenije: slovenski rojaki v podporo svobodi*, ur. Zdenka Volarič, Franci Feltrin, Luka Klopčič, Nina Frlan. Ljubljana 2013.

Položaj pravorečja in retorike v sodobnem svetu

Govorno neznanje in z njim povezana
socialna diferenciacija

Hotimir Tivadar

Na začetku 3. tisočletja izdani priročnik Slovenska zborna izreka, ki čaka na novo izdajo, je bil izjemen prispevek h kodifikaciji in uveljavljanju slovenskega pravorečja. Ta članek pa se ukvarja z vlogo pravorečja danes, odnosom do pravorečnosti in narečnosti v sedanjosti in preteklosti, s pomočjo raziskave o splošni dostopnosti pravorečno-retoričnega znanja pa ponuja smernice za razvoj javnega slovenskega govora in pravorečja.

IŠČE SE GOVOREC GOVORJENEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Govor, ki z vsemi svojimi akustičnimi lastnostmi odraža človekovo osebnost, je samo človeku lastna dejavnost, ki pa zahteva nekaj časa in tudi truda. Še posebej, če želimo z govorom natančneje opisati dogajanje, pokrajino, izraziti svoje mnenje ipd. Z govorom se ljudje zavestno ali podzavestno identificiramo, nanj se tudi čustveno navežemo, zato velja, da “/č/im večja je stopnja zavesti o govoru, tem višja je raven govorne kulture” (Podbevšek 1997: 26). Govor je tudi najbolj identifikacijsko početje človeka, ki pa se v sodobnem svetu podob in slik pomika v ozadje oz. se korenito spreminja. Če smo lahko še na prelomu tisočletja ugotavljali, da je govor z razmahom tehnologije pridobival število uporabnikov in so bili mobilni telefoni namenjeni predvsem govorniki komunikaciji, smo v 3. tisočletju pričali razmahu slikovne (vizualne) komunikacije z mobilnimi telefoni, jezikovna sporočila (tako pisna kot govornjena) pa postajajo vse krajša in tudi slikovna (SMS, Twitter, tudi Facebook). V tem smislu se spreminja tudi način komunikacije. S fonetično-artikulacijskega in pravorečnega stališča se ni v bistvu nič spremenilo, razen same funkcije in pomembnosti ter obsega govora v sodobnih sporočilih. Če sta bila v antiki in tudi še ne tako davni preteklosti govor in glas pomembno in nenadomestljivo sredstvo sporočanja in način izražanja, sta sedaj pogosto dodatek, ki dopolnjuje sliko (prim. Tivadar 2006). Primer: S pametnim telefonom lahko ob spletni povezavi brez truda v nekaj sekundah posredujemo celo sliko na globalna družbena omrežja.

Razmerje med javnim in zasebnim

Če je vse do leta 1995 (in mogoče še kakšno leto dlje) na Slovenskem veljalo, da načeloma v javnosti ne nastopajo govorno neizobraženi govorniki – na RTV Slovenija je moral vsak poklicni govornik pridobiti poseben certifikat na podlagi večmesečnega izobraževanja –, v drugi polovici drugega desetletja 3. tisočletja nastop v javnosti ni nujno povezan s knjižno izreko. Pri teh ocenah moramo biti sicer previdni – večina informativnega in tudi drugega programa v medijih (še posebej na RTV Slovenija) je še vedno v knjižnem jeziku. Razlog? Oddaje v elektronskih medijih (tj. na radiu in televiziji ter tudi v drugih govornjenih spletnih medijih) so skrbno pripravljene in za to je nujna pisna predloga (scenarij, zapis povedanega ipd.), pisnost pa je povezana prav s knjižnostjo (“pravilnost”), še posebej s fonetičnega stališča, govorniki pa zaradi šolanja v (“pravilnem”, primarno pisnem) knjižnem jeziku niso vajeni reduciranja samoglasnikov ([*sm šu*] nam. [*səm šəu*], [*zdej je tko zlo təško*] nam. [*zɔdaj je tako zɛlo tɛško*] ...) ali soglasniških asimilacij ([*druzga*] nam. [*drugɛga*]) idr. Naglas, poudarek, intonacija (tako besedna kot stavčna), barva glasu, hitrost govora, premori in druge značilnosti govornjenega jezika so v navad-

nem pisnem besedilu nezapisani (razen izjemoma, npr. v dramskih besedilih v obliki didaskalij). Knjižni jezik, vezan na pisno predlogo, je torej v javnem prostoru še vedno prevladujoč.¹

Vloga govora kot kompleksne in zelo osebne človekove dejavnosti se torej s pojavom e-medijev, računalnikov, pametnih telefonov in drugih e-naprav spreminja v spremljevalno, ob manj zahtevnih besedilih tudi manj pomembno, manj vplivno dejavnost. Zakaj? Predvsem zaradi nepotrebnosti dodatnih pomenskih odtenkov v pomensko nezahtevnih, vsakdanjih, načeloma zelo kratkih besedilih. Pri vsebinsko manj zahtevnih besedilih in pretežno slikovnih sporočilih je govor pogosto odveč, pri tem pa tudi ni vedno pomembno, ali je to knjižni ali neknjižni govor. Resničnostni šovi in druge zasebnostne oddaje, ki gledajo v spalnico in še globlje, so postali stalnica sodobnih medijev, tudi nacionalne RTV Slovenija (prim. improvizirane igre v poševno ležeči spalnici v oddaji *Vse je mogoče* na TV Slovenija 1 v elitnem sobotnem večernem terminu), pri čemer sploh ni več razlike med zasebnimi in nacionalnimi mediji: vsi ponujajo “kri”, “solze”, spolnost in druge zasebne oz. čustveno obarvane vsebine.² Primer takšnih TV-oddaj: *Slovenija ima talent*, *Vse je mogoče*, *Kmetija*, *Ljubezem na deželi*, *Big Brother* ... Na radijskih programih – z izjemo nacionalnega, ki ima dosti informativno-izobraževalno-kulturno-političnih oddaj – pa prevladuje zasebni, tj. klepetni govor, razen v branilih novicah, največjo vlogo pri izbiri radijske postaje pa ima pri poslušalcih glasba (Tivadar 2006). V javnih medijih je zasebno torej zelo prisotno, s pojavom družbenih omrežij pa je zasebnega v javnosti še več.³ Javni govorjeni diskurz se torej spreminja, vendar vseeno ne tako absolutno: zasebno še vedno pomeni uporabo slenga ali narečja, z zavedanjem javnega nastopanja (vpliv mikrofona in kamere) in s pripravljenostjo (pisna predloga) pa je izbor jezika praviloma bližje učnemu jeziku, tj. knjižnemu jeziku.⁴

1 Temu pritrjujejo tudi najnovejše raziskave besedil na Twitterju (predstavitev raziskav s projekta Viri, orodja, in metode za raziskovanje nestandardne spletne slovenščine (nl.ijs.si/janes) Oddelka za prevajalstvo in tolmačenje v Jezikovnih pogovorih, 2. 8. 2016, Radio Slovenija, III. program, glej Čobec 2016), ki so v veliki meri zapisana v “pravilni standardni slovenščini”, tj. v knjižnem jeziku, kar ni presenetljivo, saj prav pisnost v prvi vrsti določa pravilno standardno slovenščino oz. knjižni jezik. Predstavitev te oddaje označuje te rezultate kot presenetljive, vendar to samo potrjuje pisnost kot primarno značilnost knjižnega jezika (Tivadar 2015b: 110; Nebeská 1996).

2 Prim. z “dramatiko sperme in krvi” (Gledališki terminološki slovar 2011).

3 Ali sta delitev vsebin med prijatelji na FB ali e-pošta javna vsebina, pa je vprašanje za medijske strokovnjake. Po mojem mnenju nista, saj tudi pogovor v kavarni ni namenjen prisluškovanju, vsaj ne v demokratičnem svetu. Zanimivo pa je manipuliranje z različnimi osebnimi podatki v namene marketinga – ekonomskega in tudi političnega (po Spieglu povzema Mladina 30, 29. 7. 2016, avtor Philipp Ömke, 24–26).

4 Omenjena raziskava o besedilih na Twitterju v 1. opombi potrjuje spontano usmeritev k učnemu, pravilnemu standardnemu (tj. knjižnemu) jeziku, ki se pojavi s pisnostjo. “Tvite” oz. čivke uporabljajo za uradne izjave tako razni predsedniki držav, vključno z ZDA, in celo angleška kraljica ter papež, ki uporabljata sicer v svojih javnih nastopih zelo standardizirane oblike, od oblačenja do celotnega protokola ob sprejemih. Tviti so postali hiter pisni javni odziv na aktualne dogodke, nujni spremljevalec tovrstnega uradnega jezikovnega vedenja pa je knjižnost, še posebej v narečno razslojenem slovenskem jeziku, ki ga knjižni jezik še posebej združuje.

Vloga normativnosti in pravorečja v sodobnem javnem diskurzu

Kot smo že omenili, se je javni diskurz v zadnjem času s hitrim tehnološkim napredkom precej spremenil. Če spremljamo različne jezikovne oddaje v različnih govornih medijih, pa opazimo, da je zavzemanje za pravilno izreko na Slovenskem še vedno zelo izrazito (od oddaje za pravilno slovenščino Pokaži jezik! na Radiu Aktual (www.radioaktual.si) do jezikovnega servisa v okviru Svetovalnega servisa na 1. programu Radia Slovenija, glej arhiv oddaj na www.rtv slo.si). To je razumljivo, saj si ljudje na vseh področjih življenja želimo standardnih oblik – od standardov kakovosti (prim. ISO-standarde in SQ – slovenska kakovost) pri hrani, obleki in avtomobilih do kakovostnih zdravil in npr. frizerskih storitev. In standard javnih medijev v slovenskem jeziku je že od prve polovice 20. stoletja govornji knjižni jezik, ki ga je s svojo šolo že od šestdesetih let 20. stoletja vzdrževalo sistematično radijsko izobraževanje (Tivadar 1999). Slovenski govor je bil v svoji prestižni, tj. knjižni obliki privzgan tudi v gledališču, o čemer pričajo Župančičeve razprave že pred dobrimi 100 leti (Župančičevo predavanje o jeziku 1912, v: Župančič 1982). Na prelomu tisočletja potem izide knjiga Slovenska zborna izreka, ki pomeni potrditev skrbi za slovensko izreko in pravorečje (Šeruga Prek, Antončič 2003), v istem času pa se začne tudi ustvarjanje posebnega izobraževalnega središča na RTV Slovenija, ki pritegne strokovnjake z različnih fakultet in z Radia Slovenija (glej Tivadar 2006, Rutar 2012, Radiotelevizija Slovenija 2007).⁵ Zelo pomembna so prizadevanja slovenistov, ki so sooblikovali slovensko pravorečje: najprej na slovenskem radiu, od vsega začetka, od leta 1928 (Tivadar 2003a), pozneje pa še v fakultetnem raziskovanju in izobraževanju – od Franceta Bezlaja (več v Tivadar 2014a) v tridesetih letih 20. stoletja, do Jožeta Toporišiča in njegove prve knjige Slovenski jezik na pločama (1961), preko učbenikov Slovenski knjižni jezik 1–4 (1965–1979) do Slovenske slovnice (1976) in Slovenskega pravopisa (2001), če omenimo samo najpomembnejša predstavnika slovenistov, ki sta še posebej zaznamovala raziskovanje govora in pravorečja. Pouk govora se je na fakultetni ravni potem z matične Filozofske fakultete preselil še na Fakulteto za družbene vede in Pedagoško fakulteto (več o razvoju raziskovanja in izobraževanja v: Tivadar 2012a, 2015a). Kakovostno kontinuirano izobraževanje in skrb za jezik in kakovostno izreko se izvaja na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo (sedaj imajo tudi posebno habilitacijo *za govor*), ki pravzaprav nadaljuje že čitalniška in kasnejša Župančičeva gledališka prizadevanja za kakovostno izreko, temelječo na živem govoru.

In zakaj omenjamo ta kronološka dejstva? Pri slovenskem pravorečju, ki ima žal le eno kodifikacijsko knjigo s takšnim imenom (Rupel 1946) in novejši priručnik Slovenska zborna izreka (Šeruga Prek, Antončič 2003), pogosto opazimo zapostavljanje tega dela jezikoslovja in zanikanje tradicije knjižnega govora in živosti slovenskega javnega diskurza, ki se intenzivno

⁵ V zadnjem času je Izobraževalno središče RTV Slovenija sicer nekoliko zamrlo, a temelji obstajajo; s primernim vodenjem (in pripravljenostjo vodstva!) bi se lahko ti programi še nadgradili (leta 2007 so bili zbrani in izdani v obliki Kataloga izobraževalnih programov RTV Slovenija).

razvija predvsem v zadnjih 25 letih. Kljub pomenu pravorečja (od artikulacije do izbiranja knjižnih izrazov ter smiselnega poudarjanja in členjenja besedila) za javno podobo vsakega slovenskega intelektualca, ki se definira s slovenskim jezikom, temeljem slovenskega naroda, je bilo pravorečje ves čas v senci pravopisa in drugih jezikovnih vprašanj. Osnovni razlog je prav gotovo netradicija prestižnosti, o čemer v uvodu pišeta tudi Antončič in Šeruga Prek (Šeruga Prek, Antončič 2003: 7–9); obvladovanje kakovostnega javnega govora pri slovenskih izobražencih ni (bilo) samoumevno, to pa je posledica tudi slovenskega izobraževanja, ki nameinja govoru v učnih načrtih zelo splošna navodila in zelo malo strani v aktualnih osnovno- in srednješolskih učbenikih (Tivadar 2015c). V zadnjem času je v izobraževalnem sistemu vse do fakultet sicer viden določen napredek, vendar je pot do polnopravnosti pravorečja v slovenskem jezikoslovju, slovenistiki kot celoti in družbi še dolga.

Politični govor v pravorečnem in vsebinskem smislu

Zakaj se dotikamo političnega govora? Prav gotovo so politiki tako v slovenskih kot drugih svetovnih medijih (od Italije, Turčije, Nemčije do ZDA in Rusije) eni najbolj prepoznavnih javnih govorcev. Preden pa začnemo kratko razpravljati o političnem govoru z normativnega stališča, se moramo ozreti še na slovensko realnost. Slovenski politični predstavniki vse do leta 1991, do osamosvojitve Slovenije, slovenskega govora niso uporabljali v državniški vlogi: še slovo slovenskih komunistov in takratnega vodje odposlancev Cirila Ribičiča v Beogradu je bilo izrečeno v "jugoslovenski" srbohrvaščini (Slovenska delegacija zapusti kongres KPJ (januar 1990), vir: Youtube).⁶ Slovenščina v javnosti ni imela prestižne vloge, pravzaprav je začela pridobivati ustrezen položaj šele v osemdesetih letih, po prizadevanjih slavistov:

"Za portoroško posvetovanje o jeziku 14. in 15. maja 1979 sta organizatorja, Republiška konferenca SZDL in Slavistično društvo Slovenije, pripravila obsežno gradivo. /.../ V Portorožu je slovenska družba prvič v zgodovini v takem sestavu in na tak način potrdila zavezujoče spoznanje, da je vprašanje slovenskega jezika, njegove kulture tudi družbeno in politično vprašanje" (Posvetovanje o jeziku 1983: 7).

In če k tej neprestičnosti slovenščine do leta 1990 dodamo še vstop v Evropsko unijo (1. maj 2004) in vpliv globalne angleščine danes, sta nesamozavesten govor in zapostavljenost pravorečja v slovenskem jezikoslovju in javnosti razumljiva. Če se primerjamo samo s sosed-

⁶ Načeloma so bili nastopi v slovenščini tudi na mednarodnem področju redki (prisega Bojana Križaja na olimpijskih igrah v Sarajevu in govor Janeza Drnovška na vrhu zasedanja neuvršenih v Beogradu sta bila izjemi), tudi v vojski se ni govorilo slovensko, celo v Ljubljani se je lahko v državnih institucijah govorilo srbohrvaško (Tivadar 2012).

njimi Hrvati, lahko ugotovimo, da ima hrvaški javni govor vsaj od časa Petra Guberine in njegovih raziskav ter ustanovitve fonetičnega oddelka na Filozofski fakulteti v Zagrebu (še posebej od šestdeset let 20. stoletja, ko se je s fonetiko v Zagrebu začel ukvarjati Jože Toporišič) veliko podporo profesorjev in raziskovalcev govora (tudi logopedov), in to ob samozavestnejši uporabi hrvaščine v javnem prostoru, ki je povezana tudi z mentaliteto in zgodovinsko tradicijo naroda. Razlika v razvoju raziskovanja in izobraževanja govora med Hrvati in nami je torej vsaj 30 let, ki jih mora slovenski prostor sedaj še nadoknaditi. Na Slovenskem imamo za to dobre temelje v medijskem delu in izobraževanju, še posebej na Radiu Slovenija, kjer ni (bilo) pretiranega zaostanka. So pa danes razmere drugačne kot v drugi polovici 20. stoletja: pojav vseprisotne in obvezujoče angleščine bo zahteval več napora in spretnosti pri prepričevanju javnosti, učencev, dijakov, študentov, da je kakovosten javni nastop v slovenskem jeziku nujnost vsakega slovenskega izobraženca. Brez velike kritične mase pa kakovosti ne more biti.⁷

Tudi nestandardno obnašanje (vulgarnost, žaljivost), ki je a priori nasprotje knjižnemu jeziku, je dandanes splošna globalna značilnost političnega govora: pozdrav "diktator" in nacistična gesta predsednika Evropske komisije kot pozdrav predsedniku vlade države članice EU (vir: Youtube), izpadi poslancev v slovenskem parlamentu in tudi v medijih (Zmago Jelinčič na POP TV: "Vi ste bedak", vir: Youtube), izjava aktualnega predsednika Republike Slovenije "To mi deli, miška mala" in kasnejše njegovo opravičilo (maturantska parada 2015, vir: Youtube) ipd., Trumpove rasistične, seksistične in druge vrste žaljive izjave ob volilni kampanji v letih 2015–2016 (o tem skoraj celotna Mladina 30, 29. 7. 2016) ... Niti v političnih nastopih se torej prestižni govorniki (predsedniki držav, poslanci in drugi vplivni politiki) ne zavedajo več javnega govornega položaja, vse se usmerja v "resničnostni svet", sicer nadzorovan, a zelo zasebno, celo vulgarno obarvan. Temu primerna sta tudi nekakovostna artikulacija in pravorečje večine teh javnih govorcev.

⁷ V tem okviru bi opozorili samo na primer slovenskega zamejstva, kjer se neraba slovenščine v vsakdanjem življenju odraža kot upadanje rabe jezika kot celote. Zaradi najmanjše kritične mase (števíla) govorcev je tukaj gotovo najizrazitejši primer Porabje, kjer je bila kritična masa tako nizka, da tudi kasnejša uvedba v šolah ni bila dovolj za revitalizacijo slovenskega jezika, ki v Porabju obstaja samo še v šolskem sistemu in med nekaterimi kulturnimi delavci (Tivadar 2009). Podobno izumiranje narečij je zaslediti tudi na Koroškem, kjer je kritična masa bistveno večja in je tudi zato slovenščina v javni rabi še živa, ker je z zakoni (predvsem v izobraževanju) zapovedana – v družini pa narečje umira (Smole 2015), slovenskega govora pa je zelo malo med mladimi. Raba jezika se poveča ob prisotnosti govorca iz matične domovine, vendar se namesto narečja uporablja pogovorni jezik, ki se približuje zbornemu jeziku. Kakšna bo podoba Koroške in drugih zamejskih pokrajin, je vprašanje za nadaljnje raziskovanje – narečni govor v zamejstvu bo zaradi nerabe slovenščine v zasebnih govornih položajih in zaradi neprestičnosti slovenskega knjižnega govora v javnem prostoru verjetno kmalu dokončno izumrl.

“Fonetičnost” javnega nastopa v slovenščini in angleščini

Ameriška volilna kampanja, ki jo prenašajo vse medijske hiše po svetu, je razkrila mnoge zanimive prijeme: od že omenjenega Trumpovega žaljivega in izključujočega, na mestih celo sovražnega govora, do nastopa njegove žene, slovenske kandidatke za prvo damo ZDA, ob njegovi nominaciji za republikanskega predsedniškega kandidata. S fonetičnega stališča so zanimivi njeni nastopi v angleščini, ki so po mnenju nekaterih novinarjev še slabši kot zelo kritizirani nastop naše nekdanje premierke A. Bratušek na CNN (Štefančič 2016, prim. nastop A. Bratušek na CNN, vir: Youtube). To da nastopi M. Trump so bili pripravljene in brani s prozornih, nepozornemu gledalcu nevidnih tabel za branje (t. i. teleprompterji), ki jih pogosto uporablja tudi predsednik Obama, medtem ko se je bivša premierka trudila govoriti brez predloge in je pisne priprave skrivala celo za vazo z rožami. Zanimiva pa je intenzivnost razpravljanja o “fonetiki” morebitne prve dame, ki zelo spominja na napad na nekdanjo premierko, le da naj bi bila morebitna prva dama, manekenka, v tem še slabša (M. Štefančič, Jaz sem vaš glas, Mladina 30, 29. 7. 2016, 19–23).⁸ Pri tem opozarjamo na izredno slovensko občutljivost za neidealni govor tudi oz. še posebej v slovenskem jeziku (Tivadar 2006), ob čemer pa Slovenci ob tujih govoricah slovenščine zelo radi hitro zamenjamo materni jezikovni kod za tujega, zaradi “hrepenenja” po le pravilni slovenščini (in tudi zaradi pretirane samozavesti glede znanja tujega jezika). Tako na primer zamejski Slovenci pričajo o tem, da se z njimi, če govorijo narečno obarvano, govorce slovenščine tudi sredi Ljubljane pogovarjajo v angleščini, kar pa dojemajo zamejski Slovenci, ki primarno govorijo slovensko, kot žalitev (Milena Olip na RTV Slovenija 2012). Ali slovenski govorce sprejemamo javni govor, ki je neidealni in regionalni, narečni, tujejezično zaznamovan? Morali bi ga, če upoštevamo pravilo, da je materni jezik (narečje, tuji jezik) del človekove osebnosti. Koliko in do katere mere je lahko knjižni govor v javnosti obarvan, pa je vprašanje govornega položaja (in nadaljnjih raziskav). Toda: absolutnost (popoln ideal) je zlasti pri živih jezikih čisto nemogoča. Pretiravanje in absolutiziranje jezikovnih značilnosti, stališč in mnenj tako pri raziskovanju kot razumevanju slovenščine pa je posledica netradicije in iz tega izhajajoče nesamozavesti tako mnogih raziskovalcev kot govorcev slovenščine v javnosti.

⁸ Vprašanje pa je, ali je pravorečno odličen javni nastop v slovenščini pri teh zelo kritičnih piscih, ki so tudi voditelji (prim. Studio City, arhiv RTV Slovenija, vir: www.rtvlo.si).

SLOVENSKI JAVNI PROSTOR IN PRAVOREČNA NORMA

V slovenskem javnem prostoru niso nobena redkost narečni govor in druge neknjižne zvrsti – razlog je v prvi vrsti velika navezanost na narečja in regionalni, tj. naš primarni jezikovni (govorni) izraz (Tivadar 2011). Raziskave⁹ so pokazale, da je kljub izraženemu liberalnemu nazoru in sprejemanju drugačnosti vrednotenje neosrednjeslovenskih narečnih govorov, narečij v slovenski družbi negativno. Že bližnja Dolenjska je bila s svojo “dolenjsko” tonematiko v javnem govoru pri anketirancih različnih jezikoslovnih smeri negativno vrednotena (Kestnar 2015). Narečja je sicer v javnem prostoru čedalje več (Valh Lopert 2013), prav tako pa so otroci (še vedno) ponosni na svoj krajevni govor (Zemljak Jontes, Pulko 2015: 118–127). Avtorici omenjata “narečje kot izhodišče za učenje knjižnega jezika” (Zemljak Jontes, Pulko 2015: 129), ob tem pa ugotavljata, da so bila prav narečja v slovenskem izobraževalnem sistemu v preteklosti negativno obravnavana (glej tudi Smole 2015), in zaključita z besedami “Tako lahko narečno (“slovensko”) postavi most do knjižnega (“prav”)”, kar je v bistvu citiranje dijaka iz sodobne šolske prakse (Zemljak Jontes, Pulko 2015: 131). Zato je vprašanje, ali je slabo govornokulturno znanje, ki sta ga zaznavali Šeruga Prek in Antončič (2003), danes kaj boljše.¹⁰

Narečno je gotovo sestavni del govora vsakega, še posebej slovenskega govorca. Res je bilo tudi v slovenskem izobraževalnem sistemu v preteklosti pogosto poudarjano učenje knjižnega jezika, vendar se je lahko to zaradi pretiravanja pri učenju jezika kot celote odražalo negativno (pomenljiv je skrajni primer v Porabju, kjer so osnovnošolce celo s slušalkami učili njim popolnoma tuje knjižne govornice; Tivadar 2012b). Okoliščine pa so se v zadnjih nekaj desetletjih spremenile: narečni govor zasledimo tudi v medijskem prostoru vsaj od ustanavljanja zasebnih radijskih postaj in zaradi rahljanja že omenjenih “dovoljenj” za nastop pred mikrofonom tudi na Radiu Slovenija. Glede na majhen nabor novih retorično spretnih politikov v slovenski politiki in njihovo pogosto branje svojih govorov (prim. 3. program TV Slovenija) moramo ugotoviti, da do napredka ni prišlo, kar je posledica tudi neustreznega pouka govora in retoričnih spretnosti že v primarnem izobraževanju. Z različnimi resničnostnimi šovi (od *Slovenija ima talent* do *Big Brotherja*) je ta “pristni”, tj. neknjižni govor še dodatno poudarjen. Nazorna je tudi izjava dijaka pri pouku, da bo sam povedal po slovensko, učiteljica pa tako, kot je prav, in to ob dejstvu, da so mladi v šoli še ponosni na svoj govor (Zemljak Jontes, Pulko 2015: 122–127), saj menijo, da ga dobro obvladajo, kar kaže na njihovo veliko govorno samozavest v javnem nastopanju. Obenem pa prav ta izjava, da ne bo povedal, kakor je prav, izraža tudi dijakovo negotovost in kaže na njegovo pravorečno neznanje. Negotovost namreč načeloma izvira iz neznanja, v tem primeru nevajenosti javnega nastopanja v knjižnem jeziku.¹¹

⁹ O priljubljenosti narečij smo v zadnjem času izvedli nekaj raziskav, ki jih bomo še nadgradili (Kestnar, 2015; Tivadar 2014b).

¹⁰ Kot lektorici sta bili sicer strogi, a so njuna opažanja, zaključki na podlagi dolgoletnih izkušenj v dveh zelo pomembnih institucijah (nacionalni radio in gledališče) vredni upoštevanja in razmisleka.

¹¹ Temu psihološkemu stanju negotovosti, ki se odraža predvsem v potanju ter tresenju rok in glasu, pravimo trema. Trema je načeloma pozitivna, saj se ob sproščanju adrenalina poveča tudi pripravljenost na javni nastop. Seveda pa ne sme biti pretirana, ne sme biti strah pred javnim nastopanjem, ki vodi do izogibanja govorjenja v slovenskem (knjižnem) jeziku.

Primer: Leta 2009 je imela RTV Slovenija posebno izobraževanje za mlade novinarje in voditelje v svojem regionalnem centru v Mariboru. Izobraževanje je bilo dolgotrajno in je vsebovalo vse vsebine, potrebne za nastopanje pred mikrofonom in kamero – od artikulacije, pravorečne teorije in prakse, nastopanja pred kamero do sproščanja in govorne tehnike. Sodelovali smo tako akademski predavatelji kot tudi izkušeni trenerji govora in napovedovalci, ki so “pilili” izgovarjavo bodočih radijskih in televizijskih govorcev. Ena od nalog je bila tudi priprava in izvedba govornega nastopa pred kamero. Tukaj pa je nastopila težava: praktično vsi kandidati, nekateri tudi že izkušeni govorniki, so imeli veliko tremo, zadrego nastopiti v slovenščini, to pa se je odražalo v netekočem govoru in pretiranem ponavljanju besed.¹² Ko pa smo jim predlagali nastop v tujem jeziku – večina govorcev dela na Radiu Slovenija International in obvlada tuji jezik –, so nastop izpeljali kar naenkrat sproščeno, povsem tekoče, čeprav s kakšnimi jezikovno-fonetičnimi napakami.

Oba primera – iz osnovne šole in iz izobraževanja odraslih –, ki bosta morala biti osnova za nadaljnje delo (raziskovanje in izobraževanje), kažeta na problem zavedanja in upoštevanja različnih vlog v slovenskem jeziku, na kar v zaključku opozorita tudi Zemljak Jontes in Pulko (2015: 131).¹³ Omenjanja pravorečnih pravil in zahtev po znanju knjižnega jezika je v aktualnih učnih gradivih, monografijah, učnih načrtih in maturitetnih katalogih sorazmerno veliko (Zemljak Jontes, Pulko 2015: 130), njihova razdelanost in umestitev pravorečne problematike znotraj pouka slovenščine (kaj šele pri drugih predmetih) pa je prav gotovo preskromna, le nekajodstotna (podatke glej v: Tivadar 2015a). Ker pa je javni govor pomembna dejavnost, bi moralo biti temu posvečenega več časa in konkretnih vaj.

Tu moramo še enkrat poudariti pomen zavedanja o ustreznostem javnem nastopanju; ta je načeloma knjižni (ali standardni) – seveda so določene izjeme, a v šolskem procesu bi moralo biti govorno nastopanje (ne le branje oz. na pamet naučeno predstavljanje plakatov, kot se pogosto dogaja pri govornih nastopih v osnovni šoli) bistveno bolj poudarjeno. Temu pa bi morali slediti tudi politiki, gospodarstveniki, pisatelji, profesorji in drugi vplivni javni govorniki, ki pogosto nastopajo v javnosti. Kakovosten javni nastop v slovenskem knjižnem jeziku ne pomeni le izgovora napisanega besedila, ampak tudi ustrezno členjenje besedila (premore), hitrost govora, stavčno intonacijo, poudarke, pa seveda tudi ustrezne knjižne glasove in naglase. Šele boljše izobraževanje v knjižnem govoru – npr. ustno izpraševanje, ustrezna predstavitev seminarskih nalog, dodatni govorni nastopi na javnih prireditvah, od šolskih, lokalnih do nacionalne ravni – bo zagotovilo za napredek in za še več dobrih govorcev slovenskega jezika.

¹² Izobraževanje je potekalo ob koncih tedna v prijetnem okolju v sproščnem razpoloženju, tako da nekega dodatnega strahu okolje gotovo ni povzročalo.

¹³ Zemljak Jontes in Pulko (2015) poudarjata predvsem zapostavljanje narečja in nujno skrb za primarni materni jezik, tj. narečje. Poudariti pa moramo, da narečje in knjižni jezik v ustreznih govornih položajih drug drugega krepi in ne slabita, saj je brez nacionalne navezanosti narečja tudi to šibko in hitreje slabi (primer zamejstva, Tivadar 2012b).

JAVNO ŠOLSTVO IN IZOBRAŽEVANJE GOVORA

Ker javno nastopanje v slovenskem jeziku tudi še v nedavni preteklosti ni bilo nujno, je zapostavljenost pravorečja (tudi slovenščine) še vedno danost slovenskega javnega šolstva. Določene izboljšave so, kot smo že omenili, vidne (pouk govora na več fakultetah na Slovenskem, zavedanje o pomenu pravorečne norme v slovenskih medijih, dodatno retorično izobraževanje profesorjev ljubljanske univerze tudi v slovenskem jeziku itd.), ob tem pa moramo omeniti tudi manj prestižno vlogo slovenščine v slovenskem univerzitetnem prostoru (prim. Jesenšek 2014 ter polemika v javnosti ob sprejemanju novega zakona o visokem šolstvu, ob uvajanju programov v angleškem jeziku na slovenskih univerzah – jeseni 2015 in v prvi polovici 2016), to pa se odraža tudi v vrednotenju znanstvenih dosežkov – če so napisani v slovenščini, so praviloma manj cenjeni.

Javno šolstvo v slovenskem jeziku na Slovenskem deluje, prav tako je vsaj načeloma na osnovni ravni zagotovljena njegova dostopnost vsem, ne glede na socialni status. Omenjena premajhna vloga in udejanjanje pravorečja v slovenskih šolah (Tivadar 2015a) pa vodita do nezadostno razvite veščine javnega nastopanja in nezadostnega znanja pravorečja, kar se potem odraža tudi pri pridobivanju zaposlitve, napredovanju v službi in vključevanju v družbo (Tivadar in Tivadar 2015). Da je pravorečno znanje pomembno, potrjujejo po drugi strani zelo uspešne in priljubljene zasebne šole različnih trenerjev govora oz. retorike.

Ponudba retoričnih šol na Slovenskem

O retoričnih šolah in njihovi vlogi smo v krajšem obsegu sicer že pisali; tam je bilo izpostavljeno strogo poudarjanje neznanja prave, čiste slovenščine (Tivadar 2006). Poudarjanje neznanja pa vodi pri govorcih slovenščine v strah in negotovost; če temu dodamo še pogosto poudarjano težavnost in trdost slovenščine, je tečaj retorike nujen za skoraj vsakega govorca.

Poučevanje retorike nekoč in danes¹⁴

Če so učenci Aristotelove šole razglabljali o teoriji med sprehodi, je današnje poučevanje zasnovano na precej bolj vodljiv način. Aristotelov način podajanja snovi je sicer vključeval vaje, ki jim pravimo progymnasmata, vendar v njegovem temeljnem delu Retorika konkretnih vaj ne bomo našli (Aristotel 2011: 271–288). Če pa primerjamo njegove smernice in teoretična izhodišča s sodobnimi retoričnimi priročniki (npr. Žmavc 2013: 25–75), ugotovimo, da so sodobne vaje dokaj podobne opisanim v Aristotelovi Retoriki. Današnje poučevanje retorike je bolj dodelano in zajema precej več retoričnih vaj, je neke vrste trening javnega nastopanja. Retorika pomeni danes vsako javno in tudi zasebno nastopanje pred skupino, medtem ko je Aristotel v svoji retoriki obravnaval tri vrste govorništva (Aristotel 2011: 39): svetovalno govorništvo (συμβουλευτικόν) – svetovanje, ali je nekaj dobro/koristno ali ne; sodno govorništvo (δικανικόν), ki je vsebovalo obtožbo in zagovor; in slavnostno govorništvo (ἐπιδεικτικόν), v katerem so govorniki izrekli hvalo ali grajo.

Splošnost (za vsak nastop pred večjo skupino ljudi naj bi potrebovali retorično znanje) in oglaševana obveznost učenja retorike (velik vpliv govornega nastopa), kar zasledimo ob pregledovanju spletnih strani retoričnih šol, sta namenjena predvsem prepričevanju: tečaj je nujno potrebujemo, saj se kot samouki, torej brez tega, da plačamo veliko vsoto denarja, nikoli ne bomo izpopolnili tako, da bi bili sposobni uspešno izpeljati govorniški nastop. Je pa nerazumljivo, da je tako pomembna dejavnost prepuščena prostemu trgu in je v šoli samo kot izbirni predmet.

Nekaj konkretnih podatkov o tečajih retorike

S konkretnimi podatki želimo prikazati, da je retorično znanje visoko cenjeno. Ali se je za poučevanje tudi nekoč odštevalo velike vsote denarja? Če se ozremo na baročni čas pridigarjev ali celo do Trubarja, ugotovimo, da je bilo obvladovanje retoričnih spretnosti nujni del javnega poklica, npr. duhovnika, ki je bil elitni del družbe, načeloma pa je retorične spretnosti obvladal vsak izobraženec.

Navedli bomo tri najbolj povedne primere ponudbe retoričnih šol na spletu.

- Spomladanska šola retorike (<http://www.sola-retorike.si/>)¹⁵ traja dve leti. Za prvi letnik, tj. 40 ur predavanj, bi morali odšteti 880 evrov. Za drugi letnik, ko predavanja obsegajo 55 ur, pa bi morali odšteti celo 1100 evrov. Učitelji na tej šoli: ustanovitelj Zdravko Zupančič, ki je v tem poklicu že 25 let in je eden izmed vodilnih na tem področju v Slove-

¹⁴ O retoričnih šolah je v zadnjih petih letih nastalo več seminarskih nalog pri predmetih, ki jih predavam na slovenistiki in slavistiki; večina podatkov v tem poglavju pa je zajeta iz seminarske naloge Sare Bolkovič, Primerjava prvin v Aristotelovi retoriki nekoč in danes, študijsko leto 2014/15, mentor H. T.

¹⁵ Šola retorike je tudi ena naših najbolj uveljavljenih retoričnih šol z dolgoletno tradicijo.

niji, njegovo delovanje pa seže tudi onkraj naših meja; druga vodilna predavateljica je Ana Aleksandra Zupančič, diplomirana novinarka, ki ima izkušnje v radijskem in televizijskem svetu in že več kot 10 let tudi na retoričnem področju; tretja učiteljica je igralka Damjana Černe, ki črpa za svoja predavanja iz izkušenj, ki si jih je nabirala na gledaliških odrih.

- Retorika.si (<http://www.glottanova.si/retorika>). Predstavitveno besedilo na njihovi spletni strani je še posebej vabljivo, saj nam obljublja, da bomo z njihovo pomočjo postali pravi strokovnjaki v govorništvu. Predstavitev se glasi takole:

“Začnite nastopati sproščeno, samozavestno in prepričljivo kjer koli in kadar koli – na sestanku, konferenci, posvetu, poslovni prezentaciji, zagovoru diplomskega dela ... Pravijo, da kdor se na nastop pripravi, je pripravljen na uspeh. Ste z nami? Kako ognjevitimo, ko najboljšemu prijatelju ali sodelavcem po dopustu pripovedujemo, kaj vse smo videli in doživeli. Govorimo z lahkoto in navdušeno. In morda smo kdaj doživeli tudi drugačne občutke – ko ne vemo, kam gledati in kaj bi z rokami, ko besede zastanejo, dobimo tremo ... Samozavest izpuhti. Naslednji teden pa nas čaka nova predstavitev in tokrat pride na kup še več ljudi. V takih trenutkih si zaželim, da bi popravili vtis in se otresli strahu. In pri tem nam pomaga retorika in veščine javnega nastopa.”¹⁶

Ta predstavitev je za nekoga, ki se spopada s tremo in bi naredil vse za to, da postane vpliven in si pri ljudeh pridobi veljavo, zelo privlačna. Toda, koliko pa stane ta “pot do uspeha”? Začetni program Retorika I – Moč besed in karizme in nadaljevalna programa Retorika II in Retorika III obsegajo po 20 ur predavanj za ceno 366 evrov. Če bi želeli pridobiti celovito retorično izobrazbo na tej šoli, bi morali za to odšteti 1098 evrov. Inštruktorji oz. učitelji retorike niso poimensko navedeni.

- **Sr(e)čna retorika** (<http://www.osebna-rast.com/robert-goreta/>). Učitelj retorike Robert Goreta v reklamni za svoj posel izpostavi kar samega sebe. Pove namreč, kako se je sam spopadal s težavami na odru, in doda, da je on sam našel nov način za to, da se je s pomočjo opornih točk prelevil v dobrega govornika in premagal težave s tremo. Lahko rečemo, da se s tako predstavitvijo, ko se avtor poistoveti s težavami, ki jih doživljajo njegovi bodoči učenci, še bolj približa ljudem in jih s svojo “srčnostjo” in razumevanjem njihovih zagat prepriča, da stvar kupijo in se udeležijo njegove retorične šole. Njegove obljube se slišijo takole:

“Ko boste zaključili seminar, boste imeli nov pogled nase, na svoje talente, sposobnosti, medosebne odnose, čustva in govorniške sposobnosti. Prepoznali se boste v drugačni luči in začeli delovati iz srca. SR(E)ČNA RETORIKA ne bo spremenila le vašega javnega nastopanja in komunikacije, pač pa tudi vaš pogled na življenje.”

Njegovi seminarji so dvodnevni, skupaj zajemajo 8 ur, stanejo pa 140 evrov. Ponuja tudi popuste za študente in dijake ter za udeležbo dveh oseb skupaj. Učitelj retorike Robert Goreta je sicer ekonomist, pa tudi motivacijski trener, ki se ukvarja predvsem z odpravljanjem treme in napotki za srečno življenje. Med te spada tudi retorična podkovanost.

16 Citirano s strani http://www.glottanova.si/retorika/retorika_1/index.php.

Vsi učitelji se sklicujejo na večletne izkušnje, in če so podatki resnični, samo retorično izobraževanje ni sporno.¹⁷ Še vedno pa je sporna cena tečajev, ki dokazuje, da povpraševanje očitno obstaja. Cene, ki jih ljudje danes plačujejo za to, da jih nekdo motivira in jim pomaga premagati tremo, so namreč visoke (glej na Googlu pod geslom retorika, pouk retorike). Kar se antike in Aristotela tiče, je splošno znano, da so tudi takratni učitelji prejeli denarne prispevke za poučevanje, vendar ne vemo točno, kakšne so bile vsote. Verjetno je bilo odvisno od ugleda predavatelja in od tega, iz kako bogate družine je izhajal učenec. Do natančnejših informacij zaradi zgodovinske oddaljenosti verjetno ne bomo prišli, a to niti ni pomembno.

Še en primer: Na Univerzi v Ljubljani se od leta 2013 organizirajo tečaji retorike (Retorika za visokošolske učitelje, sedaj Veščine javnega nastopanja v slovenščini; izvedenih je bilo že več kot 12 tečajev), ki so jih spodbudili evropski projekti za razvoj kakovosti v visokem šolstvu (projekt KUL), naprej pa jih razvija Univerza sama. Omenimo samo izkušnjo z zbiranjem prijav.¹⁸ V uri ali dveh, tudi poleti, je delavnica zasedena, tudi ocene in komentarji udeležencev iz različnih strok pa pričajo o tem, da so te vsebine zelo pomembne in da so pridobljena znanja zanje nova, čeprav gre za predstavitev osnovnih zakonitosti in trening retoričnih veščin.

ZNANJE GOVORNIH IN PRAVOREČNIH ZAKONITOSTI – VLOGA JAVNEGA ŠOLSTVA IN POMEN KRITIČNE MASE JAVNIH GOVORCEV SLOVENŠČINE

Kot smo poudarili v sinopsisu, je slovenskemu jeziku v prvi vrsti potreben obnovljen pravorečni priročnik Slovenska zborna izreka, ki bo nadgradnja Toporišičevih pravil iz slovnice. Z osamosvojitvijo in utemeljitvijo pravorečja pa bosta mogoči tudi nadaljnja gradnja predmeta in vključevanje retorično-fonetičnih vsebin v obvezni del slovenskega osnovno- in srednješolskega izobraževanja. Slovenski knjižni jezik ima namreč “prestižni, združevalni in reprezentativni značaj” (Tivadar 2010: 54; prim. Palková 1996). Ko vstopimo v javno komunikacijo, izberemo ustrezno obleko, frizuro ipd., skratka, se primerno uredimo, prilagodimo se ne povsem naravni situaciji. Temu primeren, uglajen pa mora biti tudi naš govor, tj. knjižni. Slovenska knjižna izreka ima večdesetletno radijsko tradicijo, obenem pa zaradi ne povsem prestižne

17 Kljub zvencim nazivom je vprašljiva tudi izobrazba teh ljudi, saj ob pregledu širše internetne ponudbe dobimo občutek, da je dandanes že vsak lahko učitelj marsičesa; opravi le kak tečaj iz določene smeri in že lahko poučuje.

18 Za prijave in organizacijo skrbi Center za pedagoško izobraževanje FF UL (L. Hrovat).

vloge vse do devetdesetih let 20. stoletja tudi primanjkljaj predvsem v jezikovni samozavesti, kar se je kazalo tudi v preganjanju osebnega izraza (narečje, sleng). Slovensko šolstvo – od vrtca do fakultet – mora biti zato usmerjeno v kakovosten knjižni govor in dodatno (!) usposabljanje profesionalnih govorcev (pedagoških delavcev, napovedovalcev, RTV-voditeljev, poslancev, odvetnikov, novinarjev idr.), kar za zdaj še ni izvedeno v zadostni meri. Kot smo že zapisali, je bil predvsem v zadnjih letih dosežen napredek in bi bilo dobre prakse dobro nadaljevati oz. obnoviti (tukaj ciljamo predvsem na IS RTV Slovenija). Odsotnost pouka pravorečja in govora v primarnem izobraževanju in odvisnost od izbirnih, kasneje pa tudi plačljivih tečajev retorike vodi namreč v socialno diferenciacijo na področju govora in v zmanjšanje možnosti revnih za družbeni napredek ter vključitev v višje sloje prebivalstva, to pa bo samo še povečalo prepad med premožnimi in nepremožnimi. Na Slovenskem pa to pomeni tudi zmanjšanje kritične mase kakovostnih govorcev, potrebnih za razvoj govora in jezika.

In nazadnje moramo omeniti še en vidik javnega govora: problem lektoriranja. Ob splošni liberalizaciji življenja in medijskega prostora je lektoriranje pogosto označeno kot nepotreben strošek. Pri tem je treba povedati, da so bile na Radiu Slovenija, ki je vzor govornega šolanja na Slovenskem, še leta 1998 zaposlene tri fonetičarke in dve mentorici govora, medtem ko sta danes zaposleni dve fonetičarki, in še ti ne za polni delovni čas, in noben mentor govora, saj so mentorji govora le izkušeni napovedovalci, ki ob mentorstvu delajo še na programu. Na TV Slovenija oddaje praviloma niso več lektorirane, posebne izobraževalne enote pa nacionalna televizija tako nikoli ni imela.¹⁹ Drugi mediji pa imajo prav tako le svetovalce za javno nastopanje in občasno dodatno izobraževanje, ki ga pogosto vodijo izkušeni govorniki z RTV Slovenija.

Lektoriranje tako pisnih predlog kot tudi pripravljenih govornih oddaj in predvsem spremljanje programa in dodatno izobraževanje govorcev z opozarjanjem na napake pa ima dolgoročen učinek: s kakovostnim programom in modelom kakovostnih govorcev se tudi sproščeno vzgajajo tako mladi kot starejši govorniki. V sodobnem medijskem prostoru je namreč našel mesto tudi neknjižni, predvsem slabše artikuliran (tudi nerazumljiv) govor, saj se, recimo, "spontani govor, ki ga predstavlja narečni oz. neknjižni govor nasploh, nenehno pojavlja v medijih; najbolj gledane televizijske oddaje so resničnostni šovi, kjer je neknjižnost tudi zaradi vsebine praktično zapovedana". (Tivadar 2012a: 592)

Kot smo že opozorili, je današnji medijski prostor drugačen, kot je bil v preteklosti. Pred letom 1991 so bila načeloma vsa medijska sporočila pregledana (lektorirana), tako vsebinsko kot jezikovno, in pred mikrofonom ni mogel nastopiti nihče, ki ni imel potrčila radijske šole, da je zaključil govorno izobraževanje. Poleg tega so jezikovne službe redno spremljale oddaje in govorniki so dobivali povratne informacije. Danes tega praviloma ni več, pojavili pa so se omejnjeni, precej odmevni jezikovni (svetovalni) servisi na radiu in tudi televiziji (glej oz. poslušaj v arhivu oddaj www.rtvsl.si). Medtem ko je bil lektor (oz. govorni mentor) prej strog, včasih tudi prestrog učitelj, je danes le neke vrste servis, ki daje hitre recepte za kakovostno izražanje. Govor, še posebej knjižni, pa je zapleten proces, ki mora biti podkrepjen z nenehnim (perma-

19 Peter Ovsec je bil svetovalac in mentor za nastopanje pred kamero; z mnogo izkušnjami, bogatim znanjem jezika in TV-nastopa in številnimi koristnimi nasveti

nentnim) izobraževanjem. In lektor bi moral biti tu le svetovalec, ki z bogatim znanjem in izkušnjami “samo” polika končni izdelek. Gledališki lektor in radijski lektor bi morala biti spoštovana svetovalca za jezik, sooblikovalca končne govornjene besede (prim. Vrtačnik, Tivadar 2015), ki je temelj tudi slovenske kulturne identitete.

Viri

Mladina 30, 29. 7. 2016.

www.radioaktual.si

www.rtv slo.si

www.youtube.com

'The dictator is coming': Juncker trolls Hungarian PM Orban,
<https://www.youtube.com/watch?v=juFxBhDSK9s>;

To mi deli miška, Borut Pahor, <https://www.youtube.com/watch?v=Bo3a7KkjLBQ>;

Predsednik republike Borut Pahor se opraviči, <https://www.youtube.com/watch?v=mCpABRDkVhs>

Slovenska delegacija zapusti kongres KPJ (januar 1990), <https://www.youtube.com/watch?v=HfK3wjG5ShQ>.

Oprostite, vi ste bedak, Trenja (Zmago Jelincič), 11. 12. 2008, <https://www.youtube.com/watch?v=oHsNBYb-vUN4>.

Alenka Bratušek, Angleščina, CNN, 10. 4. 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=xwim7J5eEsM>

Literatura

Aristotel: *Retorika*. Ljubljana: Šola retorike Zupančič & Zupančič 2011, Zbirka Traditio lampadis.

Čobec, Aleksander: *Jezikovni pogovori* (2. 8. 2016). Radio Slovenija, III. Program. <http://ars.rtv slo.si/2016/07/jezikovni-pogovori-60/>

Gledališki terminološki slovar (pregledana in dopolnjena izdaja) (avtorji Barbara Sušec Michieli, Katarina Podbevšek idr.), 2011. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <http://bos.zrc-sazu.si/c/term/gledaliski/>

Jesenšek, Marko: *Slovenščina kot učni jezik na slovenskih univerzah*. Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj Ur. Hotimir Tivadar). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014. 42–49.

Kestnar, Nina: *Slušna analiza narečne zaznamovanosti javnega govora (na primeru novomeških govorcev): diplomsko delo*. Ljubljana, 2015: Oddelek za slovenistiko.

Nebeská, Iva: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha, 1996: Univerzita Karlova.

Ömke, Philipp: *Kdo bo zmagal?* Mladina 30/2016 (29. 7. 2016). 24–26

Rupel, Mirko: *Slovensko pravorečje: navodila za zborni ali knjižno izreko*. Ljubljana, 1946: Državna založba Slovenije.

Podbevšek, Katarina: *Učiteljeva govorna kultura*. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika. Skripta 1. Ljubljana, 1997: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 25–33.

Posvetovanje o jeziku: Slovenščina v javnosti: gradivo in sporočila / Posvetovanje o jeziku, Portorož, 14. in 15. maja 1979 (odgovorna urednica Breda Pogorelec). Ljubljana, 1983: Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, Slavistično društvo Slovenije.

- Palková, Zdena: *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha, 1997: Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Radiotelevizija Slovenija: *Katalog izobraževalnih programov*. Ljubljana, 2007: RTV Slovenija.
- Meje mojega jezika so meje mojega sveta*, (M. Košuta). 4. dec. 2012. Ljubljana: RTV Slovenija. Arhiv oddaj na www.4d.rtvsl.si.
- Rutar, Simona: *Pregled govorcev v medijih (RTV Slovenija vs. retorične šole): diplomsko delo*. Ljubljana, 2012: Oddelek za slovenistiko.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. (Jože Toporišič idr.) Ljubljana, 2001: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- Smole, Vera: *Ko narečje v družini zamre*. Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi / 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ur. Hotimir Tivadar. 18–26, 2015.
- Šeruga Prek, Cvetka, Antončič, Emica: *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce (knjiga in zvočna zgoščenka)*. Maribor, 2003: Aristej.
- Štefančič, Marcel: "Jaz sem vaš glas". *Mladina* 30/2016 (29. 7. 2016). 19–23
- Tivadar, Hotimir: *Fonem /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku*. Slavistična revija 47/3, 1999. [341]–361.
- Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Ur. Stanisław Gajda, Ada Vidović-Muha. Opole, 2003a: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; [Ljubljana]: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. [281]–299.
- Slovenski medijski govor v 21. stoletju in pravorečje – RTV Slovenija vs. komercialne RTV-postaje / Slovene media speech in 21st century – RTV Slovenija vs. commercial RTV Stations*. Kapitoly s fonetiki a fonologie slovenských jazyků. Ur. Zdena Palková. Praha, 2006: Filozofska fakulteta Karlove univerze. 209–226.
- Pomen glasoslovja in pravorečja pri učenju slovenščine (s poudarkom na porabskem primeru)*. Slovenski mikrokrozmosi – medetnični in medkulturni odnosi [Slovenski slavistični kongres, Monošter, 1.–3. oktober 2009]. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana, 2009: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 41–51.
- Gradišna utemeljenost opisa slovenskega govornega jezika*. Izzivi sodobnega jezikoslovja. Ur. Vojko Gorjanc, Andreja Žele. Ljubljana, 2010: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 53–62.
- Regionalna (in socialna) različnost slovenskega (knjižnega) jezika v zgodovini in sedanjosti*. Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici. Ur. Marko Jesenšek. Maribor, 2011: Filozofska fakulteta. 80–91.
- Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost*. Slavistična revija 60/4, 2012a. 587–601. http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2012_4_02.pdf.
- Slovenskost, slovenskost med Muro in Rabo v 3. tisočletju s pogledom v preteklost*. Individualna in kolektivna dvojezičnost. Ur. Petra Stanekovska, Maria Wtorkowska, Jozef Pallay. 135–142, 2012b.
- pliv praške fonetične šole na razvoj slovenske fonetike in fonologije*. Sto let slovenistike na Univerziti Karlovi v Prage: pedagoške a vědci ve stínu dějin. Praha, 2014a: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. 214–224.
- Intervju - dr. Hotimir Tivadar: intervju v oddaji Intervju na TV Slovenija 1, 3. avg. 2014b*.
- Vloga pravorečja in njegovo poučevanje v slovenskem osnovno- in srednješolskem izobraževanju*. Jezik in slovo 60, št. 2, 2015a. 161–172, 252.
- VARIANTNOST V PRIHODNEM SLOVENSKEM PRAVOPISU (S POUĐARKOM NA PRAVOREČJU)*. Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih. Ur. Helena Dobrovoljc, Tina Verovnik. Ljubljana, 2015b: Založba ZRC. 109–121, 333, 344.
- Toporišič, Jože: *Slovenski jezik na pločama: izgovor i intonacija s recitacijama* (tekst i komentar sastavio Jože Toporišič; tekst čita Vlasta Pahajner). Zagreb, 1961: Jugoton.
- Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor, 1965: Založba Obzorja.
- Slovenska slovnica*. Maribor, 1976, 1991 (⁴2000, ⁵2004):: Založba Obzorja. Valh Lopert, Alenka: *Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru*. Maribor, 2013: Litera.
- Vrtačnik, Martin, Tivadar, Hotimir: *Odrski govor na Slovenskem z vidika pravorečja*. Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana, 2015: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 837–845.
- Zemljak Jontes, Melita, Pulko, Simona: *Slovensko ali knjižno – kako je prav? Maribor*, 2015: Aristej.
- Žmavc, Janja: *Govorniške predvaje*. Priročnik za sestavljanje besedil na osnovi antičnih progymnasmata. Ljubljana, 2013: Pedagoški inštitut, Digitalna knjižnica, Compendia 3.
- Župančič, Oton: *Zbrano delo, 8. knjiga*. Ljubljana, 1982: Državna založba Slovenije. 47–56

POVZETEK

Govor je samo človeku lastna dejavnost, ki z vsemi svojimi akustičnimi lastnostmi odraža njegovo osebnost. Z govorom se ljudje identificiramo. V slovenskem jezikoslovju in splošni javnosti je (bilo) pravorečje v senci pravopisa, kar je povezano z zgodovinskimi okoliščinami in ne povsem prestižno vlogo (govorjene) slovenščine (še do konca osemdesetih let je bila slovenščina v državnopolitičnem življenju prej izjema kot pravilo). Razlog za zapostavljenost pravorečja je verjetno pomanjkanje tradicije na področju javnega govora, z izjemo radijske šole govora in radijskega govora na RTV Slovenija. Tudi v javnem šolstvu je pravorečje premalo izpostavljeno, zato iščejo mnogi govorniki slovenščine znanje v plačljivih šolah govora in retorike, ki odpravljajo primanjkljaj iz primarnega izobraževanja. Ob spremenjenih družbenih okoliščinah, ki jih odražajo in tudi spodbujajo mediji, kjer je teorija spontanosti pripeljala do nadzorovane resničnosti (resničnostni šovi in resničnostna realnost), se je odnos do jezikovne norme spremenil. Govor je zapleten proces, ki mora biti podkrepjen z nenehnim izobraževanjem. Lektor pa je svetovalec, ki z bogatim znanjem in izkušnjami "samo" polika končni izdelek, kar ima pozitiven vpliv tudi na jezikovno normo.

SUMMARY

Speech is an activity unique to humans that, with all its acoustic properties, reflects our personalities. It is through speech that people are identified. Orthoepy is (was) in the shadow of orthography in the field of Slovene linguistics and among the general public, which is connected with historical circumstances and the not entirely prestigious role of (spoken) Slovene (even up to the end of the 1980s Slovene in state political life was more the exception than the rule). The reason for the marginalization of orthoepy is probably the lack of a tradition in the field of public speech, with the exception of the radio school of speech and radio speech at RTV Slovenia. In public education as well, orthoepy is insufficiently emphasized, and hence many speakers of Slovene turn to schools of speech and rhetoric that charge tuition to make up for the deficit in primary education. In changed social circumstances that are reflected and stimulated by the media, where the theory of spontaneity has led to controlled realities (reality shows and their reality), the attitude towards language norms has changed. Speech is a complex process that must be reinforced through constant education. The language coach is a consultant who with a wealth of knowledge and experience "only" polishes the final product, which also has a positive impact on the language norm.

Ključne besede

slovenski jezik, javni govor, pravorečje, šolstvo, retorika, elektronski mediji

Key words

Slovene language, public speech, orthoepy, education, rhetoric, electronic media

Izenačevanje narečij

Grant Lundberg

Jezikovno načrtovanje in politike, ki se osredotočajo zlasti na knjižni jezik, spre-
gledujejo resnično nevarnost za jezikovnozvrstno raznolikost slovenščine, na-
mreč da se knjižni jezik oz. različica knjižnega pogovornega jezika uveljavlja
tam, kjer so doslej prevladovala narečja.

Polemika o statusu slovenskega jezika, ki se je nedavno razvnela kot odziv na predlog za spremembo 8. člena Zakona o visokem šolstvu, se še kar nadaljuje. Ta pomembna razprava ima daljnosežne posledice. Tako kot številni drugi slavisti sem tudi sam zaskrbljen zaradi ukrepov, ki bi lahko zmanjšali razpon, intenzivnost in raznolikost slovenščine, ali ki bi lahko pripeljali do tega, da bi slovenščina izgubila svoj položaj najbolj razširjenega sredstva za sporazumevanje v Republiki Sloveniji. Še posebej sem zaskrbljen zaradi morebitne oslabitve njene funkcije kot jezika znanstvenega diskurza. Nedavna javna peticija glede tega vprašanja, ki jo je podpisalo na tisoče ljudi, poskuša poudariti, da ni dovolj, če imamo glede razvoja in vzdrževanja jezika le dobre namene. Potrebno je tudi preiščeno ukrepanje v politiki in zakonodaji. Kot nekoga, ki to situacijo opazuje od zunaj in upošteva osredotočenost Evropske komisije na “večjezičnost”, pa me skrbi nekaj drugega, sicer tudi povezanega s to problematiko. Jezikovno načrtovanje in politike, ki se osredotočajo zlasti na knjižni jezik, spregledujejo resnično nevarnost za jezikovno-zvrstno raznolikost slovenščine, namreč da se knjižni jezik oz. različica knjižnega pogovornega jezika uveljavlja tam, kjer so doslej prevladovala narečja. Tovrstna standardizacija jezikovnim ciljem akademskih elit daje prednost pred cilji povprečnih govorcev, ki predvsem želijo ohraniti lokalna narečja; slednja so za večino dejanski materni jezik.

Pred nekaj več kot dvajsetimi leti sem kot podiplomski študent slovanskega jezikoslovja na Univerzi v Kansasu prišel v stik s Slovenijo in slovenščino. Ta majhen narod z velikimi kontrasti me je prevzel. Intenzivna geografska raznolikost z gorami, ravniciami in morjem v tako neposredni bližini dobro simbolizira številne druge kontraste. Slovenija je v središču Evrope in vendar na obrobju marsičesa. Slovensko ozemlje leži na obrobju Balkana, na meji nekdanjega avstrijskega cesarstva, na periferiji slovansko govorečega sveta in tako na stičišču slovanskih, italških, germanskih in ugrofinskih jezikov ter kultur. Kot nadobudnemu dialektologu pa se mi je zdel najbolj zanimiv ta kompakten prostor z neverjetno notranjo jezikovno raznolikostjo. Slovenski zborni jezik je knjižni jezik, ki ga doma skoraj nihče ne govori kot naravni prvi jezik in ki vendarle predstavlja združevalni element za več zvrsti knjižnega pogovornega jezika, za veliko regionalnih zvrsti nestandardne slovenščine in za vrtooglavo število – v ekstremnih primerih pogosto medsebojno nerazumljivih – lokalnih vaških narečij.

Zadnjih dvajset let sem preučeval slovensko jezikovno raznolikost. Opazoval sem, kako se spreminja in do neke mere zmanjšuje. Slovenski jezikoslovci in povprečni Slovenci govorijo o tej spremembi, vendar – vsaj kolikor mi je znano – na nacionalni ravni ni znatnih prizadevanj, da bi se jo zaustavilo. Izobraževalni sistem si je poleg tega prizadeval za pospešitev te spremembe. Razumem potrebo po standardiziranem knjižnem jeziku in po izobraževalnem sistemu, ki prebivalstvo pripravi na uporabo tega jezika, vendar je treba poudariti, da je slovenska izjemna jezikovna raznolikost pravi naravni dar, ki ga ne bi smeli dojemati kot preostanek decentralizirane preteklosti, ki jo je treba popraviti s širitvijo enotnega izobraževalnega sistema. Standardizacija oz. izginjanje narečij predstavlja znatno izgubo za jezikoslovje kot znanost in za del identitete govorcev. Poleg tega je to v nasprotju z željo mnogih govorcev po ohranjanju lokalnih narečij skupaj z lokalno kulturo.¹

1 “Dialect Leveling and Local Identity in Slovenia.” *New Insights into Slavic Linguistics*. (ur. Jacek Witkoś in Sylwester Jaworski). Peter Lang. 2014.

Dialektologi, predvsem deskriptivni dialektologi, veliko časa in energije porabijo za opisovanje in primerjanje podrobnosti jezikovnih zvrsti in narečij. Te fonetične, morfološke in semantične informacije so ključnega pomena za razumevanje položaja lokalnega jezika, vendar hkrati predstavljajo glavno gradivo za zgodovinsko jezikoslovje in sredstvo za razumevanje nekdanjih jezikovnih odnosov med narečji, jeziki in celo jezikovnimi skupinami. V tem pogledu ima Slovenija pravo zakladnico informacij, s kakršno se lahko ponaša le malokateri jezik. To nam je v pomoč pri rekonstrukciji nekdanjih oblik jezika, ravno tako pa nam pomaga razumeti, kako se jezik skozi čas spreminja. Tovrstno gradivo se uporablja za razumevanje skupnega prajezika, iz katerega se je razvila večina sodobnih jezikov od Evrope do Indije. Kot jezikoslovcu mi je v veliko veselje raziskovati preteklost s pomočjo primerjalnega narečnega gradiva, ki dopolnjuje nepopolne zgodovinske zapise. Eden mojih najbolj zanimivih raziskovalnih projektov je bilo preučevanje zgodovinskega razmerja med narečji in ljudmi vzdolž slovensko-hrvaške državne meje, pri čemer sem primerjal in analiziral različne variante skupnega samoglasniškega razvoja. Ko sem primerjal različne izgovarjave narečnih besed, ki imajo skupni zahodno- in južnoslovanski izvor, s slovenskimi in hrvaškimi primerjalnimi podatki, sem lahko nekoliko osvetlil, kakšne so bile v 11. stoletju jezikovne in deloma tudi politične razmere na območju, ki je šele mnogo pozneje postalo slovensko-hrvaška državna meja.² Primerjava jezikovnih in zgodovinskih podatkov omogoča bogatejšo razumevanje preteklosti. Ohranjanje sodobnega narečnega gradiva jezikoslovcem omogoča nadaljnje raziskovanje interakcije med narečji in njihovimi govorniki, celo v primerih, ko tradicionalni zgodovinski podatki manjkajo ali pa so pomanjkljivi.

V okviru svojih raziskav narečij sem opisal in analiziral lokalna narečja z obeh strani slovensko-hrvaške državne meje in v južni Avstriji. Tudi sam sem opazil, da se lokalna vaška narečja spreminjajo. Govorniki narečij, zlasti tisti s podeželja, pogosto pravijo, da njihova narečja izumirajo. Nedvomno je res, da najbolj arhaični regionalizmi izginjajo skupaj z najstarejšo generacijo govorcev. Namesto da bi ta proces preprosto označil kot izumiranje narečij, ga imenujem izenačevanje narečij, saj se posamezna narečja ne izgubijo popolnoma. Številna izgubljajo nekatere svoje najbolj izrazite lokalne značilnosti in se začenjajo združevati z večjimi regionalnimi narečji, ki pa ne izginjajo. Ljudje še vedno govorijo v narečju, čeprav vaška narečja obenem postajajo manj izrazita.³ To je pomembno, saj način našega izražanja in zvrsti jezika, ki jih uporabljamo, odražajo del naše identitete. Jeziki, ki jih govorimo, in način, kako jezik uporabljamo, povedo nekaj o tem, kako opredeljujemo sami sebe in kako se sporazumevamo z drugimi ljudmi. Tudi ko se omenjene spremembe dogajajo, govorniki ostajajo zvesti lokalnim narečjem. Številne ankete kažejo, da velika večina Slovencev trdi, da doma govorijo v narečju. Želijo si, da bi njihovi otroci ohranili narečje, saj lokalno narečje dojemajo kot pomemben del svoje identitete.⁴ Ko se narečja izgubijo ali izenačijo, se del slovenske identitete bistveno spremeni.

² “Phonological Results of an Ancient Border Shift: Vocalic Mergers in Northeastern Slovenia.” *Journal of Slavic Linguistics* 13 (2005): 3–19.

³ Dialect Leveling in Haloze, Slovenia. Maribor: Zora. 2013.

⁴ “Perceptual Dialectology and the Future of Slovene Dialects.” *Slovenski jezik* 6 (2007): 97–109.

Zaskrbljenost glede ohranjanja slovenskega knjižnega jezika na različnih področjih in njegovega celovitega razpona uporabe je sicer razumljiva, vendar bi morali evropska večjezičnost in slovenska jezikovna politika spodbujati tudi ohranjanje prostorskih zvrsti slovenščine. Organizirano bi si morali prizadevati za podpiranje in ohranitev narečij. Če narečja pojmujejo kot podstandarden ali nepravilen govor, ne prepoznamo njihove pomembnosti kot legitimnih jezikovnih zvrsti, ki vsebujejo dragocene znanstvene podatke in tudi znaten del identitete govorcev. Spodbujanje in podpiranje narečij skupaj z lokalno kulturo in identiteto lahko ob hkratnem podpiranju večjezičnosti in globalnega razumevanja deloma predstavlja zdravilo za pretirano čustvene odzive na evropeizacijo in globalizacijo, s katerima se dandanes sooča veliko predelov sveta. Podpora jeziku oz. jezikom, ki se jih Slovenci učijo in jih uporabljajo doma, bi utegnila pripomoči k temu, da bodo ljudje ohranili lokalno identiteto in se v njej počutili varne, medtem ko bodo obenem sodelovali v evropski in svetovni skupnosti.

Iz angleščine prevedel Janko Trupej

Povzetek

Zaskrbljenost glede ohranjanja slovenskega knjižnega jezika na različnih področjih in njegovega celovitega razpona uporabe je sicer razumljiva, vendar bi morali evropska večjezičnost in slovenska jezikovna politika spodbujati tudi ohranjanje prostorskih zvrsti slovenščine. Organizirano bi si morali prizadevati za podpiranje in ohranitev narečij.

Summary

While it is reasonable to be concerned about maintaining the Slovene Standard Language in diverse fields with a complete range of usage, European plurilingualism and Slovenian language policy should encourage the maintenance of local varieties of Slovene as well. There should be some organized effort to support and maintain dialects.

Ključne besede

jezikovna raznolikost, ohranjanje narečij, zgodovinsko jezikoslovje, identiteta

Key words

linguistic diversity, dialect maintenance, historical linguistics, identity



Slovenski pravopis med jezikovnim sistemom, rabo in uporabnikom

Helena Dobrovoljc

V prispevku je predstavljen pojmovni aparat teorije knjižnega jezika oz. jezikovnega standarda s poudarkom na razumevanju norme in normativnosti v odnosu do kodifikacije in jezikovne rabe. V nadaljevanju so orisane okoliščine v razvoju pojmovanja norme na Slovenskem, pri tem so upoštevani mejniki, ki jih predstavljajo izidi normativnih priročnikov sodobne slovenščine. Ob aktualni slovenistični problematiki so podani predlogi za premostitev nesoglasij, predstavljeno pa je tudi koncipiranje novega pravopisa, delovanje normativnih protokolov in načrtovane spremembe kodifikacije.

Namesto uvoda

Slovenska nacionalna skupnost se uvršča med tiste evropske narode, ki svoje jezikovno vedenje ureja z načelnimi ureditvami v družbenih procesih, ki jih usmerja jezikovna politika. Zlasti v 19. stoletju, tj. obdobju nastajanja evropskih držav, je tej držbi botrovala tudi humboldtova ideja, po kateri naj bi bilo mogoče formirati nacionalne identitete le z idealom čistih nacionalnih jezikov teh držav ... V dolgo trajajočem obdobju izgradnje oz. ustvarjanja skupnega jezikovnega idioma smo se naučili, da je usvajanje knjižnojezikovnega standarda oziroma knjižnojezikovne norme proces, ki ne poteka le linearno, temveč jezikovne zmožnosti nadgrajujemo in dopolnjujemo v več razsežnostih. Najbolj osnovni koncepti govorenega jezika, ki smo jih pridobili že v zgodnjem otroštvu – s socializacijo, so bolj naravni in usvojeni manj zavestno, zgodovinsko prvotni, zato jih tudi obvlada večje število govorcev. Ko pa govorimo o konceptu standardiziranega jezika, torej umetno regulirane tvorbe, ki ga usmerjamo s procesom kodifikacije in usvajamo najprej v pedagoškem procesu, je pomembna predvsem družbena interakcija. Ta je v sodobni digitalni družbi tako raznolika, da se posledično spreminja tudi pogled na normo kot družbeni pojav, na jezikovno zvrstnost, kodifikacijo in stopnjo kodificiranosti slovenskega skupnega jezika. V prispevku želimo predstaviti bistvene značilnosti in posebnosti v procesu normiranja jezika, ki označujejo sodobno slovensko jezikovno skupnost.

Pojmovanje norme

Najprimernejši aparat za predstavitev pojmovanja norme in normativnosti še danes ponujajo razprave praške lingvistične šole, katerih avtorji načeloma sledijo de Saussurjevi (1997, 30) misli o jeziku kot sistemu kolektivnih vtisov, ki jih govorcei uresničujemo individualno. Znamenito Havránkovo (1947) definicijo norme, ki pravi, da je norma “celota jezikovnih sredstev, slovničnih in besednih (sistemskih in nesistemskih), uporabljanih v skladu s pravili”, skoraj sto let kasneje še vedno navajamo kot izhodišče normativističnih razmišljanj. Tudi v obdobju prve medijske ekspanzije, torej sredi 20. stoletja, so jezikoslovci ob uzaveščanju heterogenosti jezikovnih uresničitev razvili predpostavko, da ima vsaka jezikovna zvrst lasten nabor navad, lastno *normo*, lasten *langue* v de Saussurjevem pojmovanju in tudi lastno uresničevanje sistema oz. rabo (*parole*), odvisno od posameznika.

Tudi v obdobju razmaha teorije govornih dejanj, torej v sedemdesetih in osemdesetih letih, se je med evropskimi jezikoslovci ohranila opisana os teoretskih razmišljanj o normi. Značilno za nekoliko modificirano pojmovanje norme je bilo, da se je o normah govorilo v množini – ob knjižni normi so jezikoslovci začeli govoriti še o normah sporočanja ali komunikacijskih normah. Šlo je za težnjo po istovetenju norme ne le z zakonitostmi, ki so veljale znotraj jezikovnih struktur, temveč tudi s primernostjo sporočevalnim potrebam v najrazličnejših govornih polo-

žajih. Norma ni bila opažena le v knjižnem jeziku oziroma v deloma standardiziranih jezikovnih idiomih, za katere je bila tudi v priročnikih predpisana, opazovati in opisovati so začeli tudi narečne, nadnarečne, pogovorne norme, norme javnih izjav ... z različnimi stopnjami uradnosti, normativnih posebnosti in odstopanj. Četudi zavzema knjižna norma posebno mesto, pa vsaka norma spodbuja enaka pričakovanja, pogojena z jezikovnim vedanjem in kulturno tradicijo družbe.

Za lažje razumevanje izrazijskih nesoglasij v normativistični literaturi je treba omeniti tudi občasne poskuse izenačevanja norme in kodifikacije (predpisa), ki jih je mogoče povezovati zlasti s purističnimi težnjami. Slovenistično jezikoslovje je tovrstna prizadevanja načelno zavrnilo (Müller 1982, 294–295), a so v prostoru prisotna, o čemer priča tudi postavljanje enačaja med pojma *norma* in *predpis* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ). Tako je v SSKJ norma definirana kot tisto, 'kar določa, kakšno sme, mora biti kako ravnanje, vedenje, mišljenje; pravilo, predpis', v terminološki zvezi *norma knjižnega jezika* pa gre za 'jezikovna sredstva, možnosti, ki se smejo, morajo uporabljati v določenem knjižnem jeziku'.

V nadaljnjem razvoju teorije norme so začeli evropski jezikoslovci razlikovati med dvema tipoma norm: med implicitnimi in eksplicitnimi normami, ki jih je Hrvat Dubravko Škiljan (1999, 166, 168) preprosto opisal kot nezavedno pridobljene (implicitne) oz. kot izrecno izražena pravila o jezikovnih enotah in njihovi uporabi (eksplicitne).

Ob koncu 20. stoletja je torej jezikovna norma v teoretičnem okviru dobila širše razsežnosti: normo opredeljujemo kot kolektivno navado¹ oz. kolektivno soglasje glede rabe jezikovnih sredstev, ki jih v sočasni družbi uporabljamo kot naraven rezultat interakcije različnih družbenih, kulturnih, kognitivnih in bioloških dejavnikov, ki se razlikuje glede na sotvarje vsakokratnega sporočanja oziroma govornega položaja.

Vpliv elektronske revolucije na jezikovno normiranje

Podobno kot sredi 20. stoletja, ob razmahu radia in televizije, je s pojavom računalnikov in razmahom interneta ob tretji komunikacijski revoluciji začela tudi slovenščina pospešeno razvijati nove izrazne in pojavne oblike, ki jih je omogočila spletna komunikacija. Če so pred tem obdobjem osnovno normativno merilo in nekoliko bolj neposredno povedano – merilo jezikovne pravilnosti – predstavljala besedila kanoniziranih piscev (z izrazjem jezikoslovcev praškega krožka bi se izrazili "besedila zglednih avtorjev"), ki so svoja besedila objavili šele po sprejetem vsebinskem konsenzu z urednikom in z lektorjem po jezikovnem pregledu, je elek-

1 "S kolektivno navado ali družbenim soglasjem raba postane norma" (Dobrovoljc in Jakop 2012, 16).

tronska doba “proces objavljjanja individualizirala” (Krek 2012). Zdi se, da je pri veliki večini objav² merilo pravilnosti avtorjev subjektivni jezikovni občutek. V 21. stoletju tako govorimo o desetkratnem porastu števila javnih besedil in neprofesionalnih piscev, ki so se zaradi sproščenih meril za javno objavljanje (Crystal 2012) navadili na hitro in neposredno objavljanje lastnih zapisov v različnih novomedijskih oblikah – blogih, objavah na družbenih omrežjih, klepetanju v forumih, besedilih na lastnih spletiščih in komentiranju na novičarskih in drugih javnih portalih.

V normativistiki, vedi, ki se ukvarja z vrednotenjem jezikovnih pojavov (zapisa, oblik, struktur) glede na kodificirani, tj. v priročnikih opisani standard oziroma normo, teh sprememb ne moremo zanikati. Še zlasti zato ne, ker nas raziskovanje jezika oz. jezikovne rabe, ki smo ji kot jezikoslovci slovenisti zavezani, z vsemi novimi (tudi nesistemskimi) pojavi naravnost sili k povečanju občutljivosti za slogovno raznolikost. Opisana slovenistična problematika seveda ni slovenska niti ne evropska posebnost. Zdi se, da gre za univerzalen pojav, ki ga opazujejo v celotnem globaliziranem svetu, večjo pozornost pa mu namenjamo v tistih jezikoslovnih okoljih, v katerih – kot je bilo povedano že na začetku prispevka – že tradicionalno bolj skrbimo za jezikovno kulturo. Povsod se tradicionalna standardizacijska vodila spreminjajo v smer večje jezikovne strpnosti in sprostitve jezikovne norme.

Posledično je elektronska revolucija povzročila tudi to, da so v ospredje stopile druge jezikovne ideologije in metodologije. Humanistične znanosti nasploh so se začele v vse večji meri meddisciplinarno povezovati s tehnološko-naravoslovnimi vedami ali se usmerjati v aplikativnost. Premik k večji empiričnosti je prinesel v jezikoslovje, ki skuša že v svoji osnovni dejavnosti odkrivati zakonitosti, podobno kot naravoslovne znanosti – iz raziskovalne želje, da bi jezik in njegove pojavne oblike preučevali čim bolj objektivno –, različne metodološke premike. Povezava z informacijskimi tehnologijami je prinesla v raziskovanje jezika jezikovne tehnologije in z njimi možnosti posploševanja, predvidevanja in napovedovanja jezikovnih vzorcev, jezikoslovci so dobili priložnost, da se iznebijo mnogokrat nezaželene pristranskosti, paberkovanosti in subjektivnosti, kakršno so jim očitali v preteklosti, ko so se bili ob dvomnih primerih pogosto prisiljeni zanašati na svojo jezikovno intuicijo in na, glede na rabo, zastarele priročnike.

Objektiviziran pogled na jezikoslovje in predmet njegovega preučevanja nam danes že priča o polnofunkcijski razvitosti slovenščine, njena idealna formalna podoba je v zreli fazi njenega razvoja že opisana, tako kot so bila opisana tudi odstopanja od te idealizirane podobe. Prilagajanje jezika vsakokrat novim okoliščinam družbenega življenja – torej njegova prožnost – pa poskrbi, da noben opis ni nespremenljiv in zato “večen”. Normativistično jezikoslovje mora tudi v novem okviru oblikovati merila, s katerimi v procesu stalne nadgradnje jezikovnega opisa ovrednoti in hierarhizira soobstajajoče variante. Ob razvoju družbe in tehnologije pa ima tudi jezikoslovje možnost posodobiti svoje metode in pristope. Zdi se, da se v tem procesu predvsem pri manjših jezikih kažejo spremembe v ideologiji kodificiranja. Medtem ko je nor-

² Tudi v večjih časopisnih hišah pod pritiskom naglice in kadrovskega varčevanja ne lektorirajo več vseh strani, temveč izbrane, najbolj brane, redko pa lektorirajo besedila v spletnih izdajah časnikov oz. revij.

miranje jezika v obdobjih narodove nesamostojnosti segalo po mehanizmih, ki so zavračali večjo jezikovno variantnost, ki naj bi ustvarjala videz jezikovne neenotnosti, saj so se želeli z enotno podobo in nevariantno kodifikacijo bolj približati avtoritativni moči dominantnih jezikov (Jaffe 2000, 506), sodobni jezikovni ustvarjalec take ideologije ne sprejema več. Danes govorimo o raznolikih jezikovnih uresničitvah, saj je v knjižnem jeziku vsak dan več inovacij iz govorjenega jezika, kar sicer podpiramo, saj govor bogati knjižni jezik in ga približuje povsem naravnemu jeziku. Toda vsi govorci ne sprejemajo vseh enot enakovredno. Normativistično jezikoslovje je zato dolžno poiskati t. i. jezikovni “mainstream” – nevtralni jezikovni idiom. Bistveni premiki, ki jih mora zato pri raziskovanju jezika, jezikovne norme in pripravi novih jezikovnih priročnikov upoštevati, so povezani z raziskovanjem večjega preseka jezikovnega gradiva, sintezni orisi njegovih značilnosti in realnejšim predvidevanjem jezikovnih sprememb. Preučevanje jezika kot sistema, ki ima lasten nabor norm, pa je zapleteno ne samo zaradi razvoja in napredka, temveč tudi zaradi intelektualizacije in ponatančenja jezika³ – procesov, ki jih v sodobnem slovenskem jezikoslovju še nismo začeli sistematično raziskovati.

Na kratko opisanega problemskega niza raziskovalnih vprašanj ne moremo razreševati drugače kot načrtovano in organizacijsko premišljeno, jezikovni razvoj pa nas sili, da ga začnemo razreševati takoj in hkrati, za kar pa je potrebna tako pobuda v stroki kot v družbeno-političnem okolju.

Kot jezikoslovci v preteklosti tudi mi opažamo nastajanje različnih specialnih jezikov oziroma zvrsti višje civilizacijske stopnje (de Saussure 1997, 32). In šele ko preberemo de Saussurjevo misel z začetka 20. stoletja – “vse postaja bolj zapleteno sestavljeno, a pri tem ne izgubi izvirnih značilnosti” (1997, 218), se zavemo, da smo v eni od faz oz. v cikličnem procesu, ki so ga v takšni ali drugačni pojavi obliki opazovali že naši predhodniki; odgovorno moramo njihovo delo nadgraditi, da bodo ta vprašanja raziskovalno zanimiva tudi za naše naslednike.

Normativna izhodišča nekdanj in danes

Aktualni jezikovni položaj slovenskega jezika potrjuje univerzalna načela praške teorije in de Saussurjevo vizionarskost: civilizacijski razvoj množi sredstva sporočanja, ki knjižni jezik kot skupni jezikovni idiom nenehno oplajajo. Dileme sodobne normativistike še najbolj ponazorimo, če si poskušamo odgovoriti na vprašanje, kakšno strokovno soglasje glede normativnega izhodišča naj bi jezikoslovje doseglo. V katero smer bomo ob očitni in naraščajoči jezikovni raznolikosti usmerili knjižni jezik?

³ Opažamo, da uporabniki jezika npr. v jezikovni svetovalnici zastavljajo vprašanja, ki kažejo na razmisleke o jezikovni izbiri in jih lahko povežemo z večjo pozornostjo pri ubesedovanju zaradi pomenskih razlik, npr.: ali so stroški visoki ali veliki; ali se delež nečesa povečuje ali povišuje; raba pridevnikov visok in velik ob fizikalnih veličinah ipd.

Da bi lažje razumeli idejno razcepljenost sodobne slovenistike, moramo pojasniti nastanek obeh priročnikov, ki predstavljata aktualno normativno osnovo knjižnega jezika. V obdobju, ko so nastajali koncepti normativnosti za SSKJ, je kljub sprejemanju praškega funkcionalizma in zavedanju, da je jezik slovnično, pomensko in zvrstno razčlenjen, kar se v SSKJ izkazuje z določanjem hierarhičnega razmerja med besedami, očitno še veljalo, da se knjižnojezikovni standard uresničuje le v manjšem krogu zglednih piscev. Čeprav so jezikoslovci opozarjali, da se jezikovni sistem, zlasti pa pravopis, “korak za korakom umika rabi” (Bajec 1959) in da jim predvojna metodologija ne zadostuje več za množico novosti, ki sta jih tedaj že dnevno prinašala televizija in radio, “odločujoči” oziroma vplivni dejavniki v družbi niso bili pripravljeni sprejeti dejstva, da je jezik v stalnem pretoku. Kljub temu da je na Slovenskem normativna izhodišča tedaj že tradicionalno določala najvišja znanstvena ustanova, kar je sicer pogost model zlasti v bivših socialističnih oz. vzhodnoevropskih državah (Garvin 1993, 42; *academy-governed style*), pa je bilo v šestdesetih letih zaupanje v akademijsko obvladovanje odločanja o jezikovnih zadevah omajano. V *Slovenskem pravopisu* 1962 so pravopisci pod vplivom prevladujoče konservativne ideologije objavili predpis, za katerega ne moremo reči, da ni nastal na osnovi analize jezikovne rabe, temveč je bila predhodna raziskava govora uporabljena kot argument za pripravo pravopisnega pravila, s katerim naj bi normativistično jezikoslovje zavrlo naraščajoče modifikacije “knjižnega” govora.⁴ Vseprošno nasprotovanje reformi pa je akademijo prisililo, da je pravopisno pravilo umaknila in uporabnike usmerila k starejšemu priročniku – *Slovenskemu pravopisu* 1950. Afera je verjetno evropski standardizacijski unikum. Posledično pa je spodbudila žolčno polemiko, v kateri se je izkazalo, da vlada v slovenski javnosti glede razumevanja norme v jezikoslovju in družbi močna polarizacija.

Medtem ko so nacionalno, pravzaprav “narodnoobrambno” orientirane sile zahtevale ukrepe, s katerimi bi ohranili normo visokokultviranega govorca kot odraz najvišje vrednote, so mnogi jezikoslovci pod vplivom naravnega razvoja jezika in jezikoslovne misli poznega strukturalizma prepoznavali večjo prožnost jezika in jezikoslovja. Eden od protagonistov prvih, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Josip Vidmar, je leta 1964 v slovenistični reviji *Jezik in slovstvo* z besedami “*En Prešernov ali Župančičev zapis, ki vsebuje neko jezikovno rabo, nam mora biti tehtnejši od velikega števila zapisov ljudi, pa če hočete tudi pisateljev*” zahteval, da se tudi sodobni knjižni jezik uravnava po merilih, temelječih na občutkih čustvene nacionalne pripadnosti. Ta miselnost je imela močan vpliv na kulturno politiko in je s podobnimi pozivi zanetila močno jezikovnokulturno in ljubiteljsko dejavnost, ki se je pogosto stopnjevala do purizma, še zlasti ob predstavi nacionalne in jezikovne ogroženosti, in ki je dejavna še danes, zlasti v presoajah pogosto neutemeljene leksikalne in slogovne “pravilnosti”. Na drugi strani pa se je prav v tem času začelo reformirati tudi slovenistično jezikoslovje in Vidmarjev oponent Jože Toporišič je v razpravi *Problemi norme in kodifikacije v slovenskem knjižnem jeziku* (1977) ostro napadel akademijsko prestižnost ter generacijsko hegemonijo, z besedami: “*Zadnje čase predpisovanje ovira institucijska prestižnost, v veliki meri oprta na*

4 Kodificiranje zapisa *bravec bravca, bravka ...*, s katerim bi zajezili branje po črki oziroma elkanje.

generacijsko ozadje. Starejši rod ... zaradi lastne raziskovalne netvornosti ... svojega zakonodajstva ne more podpreti z avtoriteto realne vrednosti.”

Nastajanje prvega zvezka prvega pomenskorazlagalnega slovarja sočasne slovenščine z informativno-normativnim značajem se je torej odvijalo v napetem ozračju. SSKJ je, čeprav je nastal na akademijemskem inštitutu za jezik, že ob izidu prvega zvezka sprožil napovedi t. i. ljubiteljskih jezikoslovcev, da bo slovar s “popuščanjem” dejanski rabi dosegel zavestno zniževanje že dosežene jezikovne ravni (Gradišnik 1982, 389). Toda rahljanje norme v SSKJ ni bilo empirično neutemeljeno: sestavljavci so redigirali v iskanju kompromisa med predpisi takrat veljavnega in uzakonjenega normativnega priročnika (s pravopisnega vidika je bil to SP 1962, s slovničnega pa Bajec-Rupel-Kolaričeva *Slovenska slovnica*,⁵ 1964) in gradivom, ki naj bi v tedaj mogočih okvirih odražalo dejansko jezikovno rabo; to pa je spremljalo odklonilno stališče do prepovedovalnega črno-belega normiranja v slovarjih, ki ga je Vodušek kritiziral že ob izidu *Slovenskega pravopisa* 1950. V tem obdobju pa je nastajal tudi drugi reformatorski priročnik, Toporišičeva *Slovenska slovnica* (1976), ki se je manj kot z leksikalnimi sredstvi ukvarjal z jezikovnim sistemom in jezikovno zgradbo. Pripravo pravopisa, tj. tretjega priročnika z normativnim značajem, so na SAZU zaupali slovničarju Antonu Bajcu ter mlajšima jezikoslovcema – slovarniku Jakobu Riglerju in avtorju slovnice Jožetu Toporišiču. O posebnostih nastajanja tega je bilo veliko povedano že na drugih mestih (Dobrovoljc 2016a), za predstavitev pogledov na normo v slovenističnem jezikoslovju pa je bistveno, da so bila pravopisna pravila sprejeta in poslana v javno rabo leta 1989 in da so se takoj začele priprave na pripadajoči pravopisni slovar. O normativnih odstopanjih med novo slovnico in SSKJ ni bilo veliko povedanega, le iz Toporišičevih kritik SSKJ se je dalo sklepati, da bo novi pravopis spremenil prikaz slovničnih in pravopisnih dejstev. Tudi leta 2001, ob izidu pravopisnih pravil in pravopisnega slovarja v eni knjigi, ko je bila kritika pravopisa usmerjena v gradivsko zastarelost in pretirano normativno prepovedovalnost novega priročnika, ne zasledimo vprašanj glede normativno-slovnične neuskajenosti med SSKJ in Toporišičevo slovnico in pravopisom. Šele po letu 2010, ko so se zaradi okrepljene jezikovnorazvojne dinamike pojavile potrebe po hitri posodobitvi normativnih priročnikov, se je v strokovni javnosti kot problem začelo omenjati razhajanje omenjenih treh priročnikov, in sicer na več področjih: različno pojmovana besednovrstnost (v SSKJ še niso zajeti členki in povedkovniki kot inovacije Toporišičeve slovnice, ki so seveda aplicirane v pravopis); števnost samostalnikov in lastnoimenskost sta v SSKJ podvrženi logiki organiziranja slovarskih podatkov, v pravopisnem slovarju pa slovničnemu sistemu; slovarja se izrazito razhajata pri vprašanjih zapisa skupaj ali narazen oziroma besedotvorni teoriji ... Nadvse zanimivo vprašanje je povezano tudi z normativnim vrednotenjem, saj se SSKJ pri nekaterih slogovno-slovničnih presojah zateka k opredeljevanju jezikovnih sredstev kot neustaljenih – kar naj bi pomenilo, da se kljub prepovedim še vedno uporabljajo, SP 2001 pa neustaljene jezikovne prvine pretvori v nezaželene. In še več ... Slovenisti so leta 2015 organizirali znanstveni simpo-

5 Slovenisti to slovnico imenujemo “slovnica štirih avtorjev”; četrti (Jakob Šolar) je bil v totalitarni državi zaradi svojega duhovniškega poklica kot avtor “izbrisan”.

zija Obdobja 34, s pomenljivim naslovom: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*, na katerem so bili predstavljeni različni pogledi na nastalo jezikoslovno vrzel, vendar je za zdaj ostalo zgolj pri strokovnem pogovoru: odgovornosti za pripravo nove slovnice ni prevzela še nobena skupina jezikoslovcev.

S sedanjega vidika bi bila najbolj verodostojna premostitev razlik v normativnih razmerjih med SSKJ in SP 2001 ter slovnico sintetično delo, ki bi odgovorilo na vprašanja, ki so si jih zastavljali že sestavljavci pravopisnega slovarja ob preverjanju stanja v SSKJ, tako da bi jih postavilo v kontekst jezikovnih sprememb. Take študije, ki bi dokumentirala dinamiko jezikovnega sistema v obdobju 1990–2001, sestavljavci niso pripravili.

Temu prikritemu nesoglasju se v aktualnih jezikoslovnih polemikah pridružuje še zgolj na videz terminološko vprašanje, ki se ukvarja s formalnim okvirom pojmov *knjižni*⁶ in *standardni* jezik. V slovenističnem prostoru je zavzemanje za en ali drug termin v zadnjih letih postalo simbol nesoglasja med zagovorniki ohranitve knjižnega jezika kot jezikovnega idioma visokokultiviranega govorca, ki naj bi bil merilo normativne regulacije na vseh jezikovnih ravneh, in zagovorniki norme, ki je utemeljena na rabi in je urejevalno omejena le na tisti del jezika, ki urejanje potrebuje. Čeprav obe struji zagovarjata obravnavo jezikovnih fenomenov na podlagi empiričnih podatkov, je pogled na obseg kroga govorcev slovenščine, ki tvorijo relevantno podstavo, različen. Že v različnem pomenu obeh izrazov je skrito v prejšnjih obdobjih jezikovnega razvoja vzpostavljeno nazorsko nesoglasje o normativni podstavi slovenskega knjižnega jezika oz. standarda. Da se ta tip protislovij pojavlja v veliko jezikovnih skupnostih, ki so svoja normativna izhodišča v preteklosti usmerjale v čim večjo jezikovno enotnost, nam pričajo tudi drugi jezikoslovci teoretiki knjižnega jezika, ki razlikujejo različne tipe knjižnojezikovne norme na osnovi idejnih odločitev. Tako je Slovak Juraj Dolník (2011, 21) na osnovi tega, katero oz. čigavo jezikovno rabo upoštevamo v procesu standardizacije, razvil delitev knjižnojezikovne norme na štiri tipe: (a) univerzalistični tip, ki je liberalen do jezikovne rabe; (b) intencionalni tip, ki iz rabe sprejme prvine, ki jih uporabniki občutijo kot prestižne; (c) integracijski tip, ki usmerja jezikovno prakso na ožjo knjižno rabo; (č) konservativni tip, ki se usmerja na ohranitev danega sistema.

6 Izraza *knjižni jezik* in *standardni jezik* bi ob odstonosti idejnih ozadij lahko pojmovali za sopomenska. Ker je bila jezikovna enotnost prvotno povezana z grafičnim sporazumevanjem, se je izoblikoval termin knjižni jezik, ki je s pomenskega vidika danes historizem, a ga zaradi široke razširjenosti in tradicije v slovenistiki uporabljamo za opis jezikovne zvrsti, ki v javnem pisanju in govoru opravlja funkcijo nadregionalne in družbene integracije. V zadnjem desetletju se je razširil tudi izraz standardni jezik, ki ni definiran z vidika zvrstnosti, temveč z vidika postopka, ki ga opravi jezikoslovje ob kodifikaciji. Prim. Brozović 1970, Dolník 2011.

Preseganje nesoglasij in načrtovanje priročnikov

Način za preseganje normativnega nesoglasja v sodobni slovenistični skupnosti je torej v odločitvi za normativno osnovo knjižnega jezika oz. standarda, ki ga želi in pričakuje širša jezikovna skupnost ter za katerega se lahko v duhu strokovne avtonomnosti in strpnosti dogovori stroka. Poudarjamo zlasti dogovornost te faze, saj se (če upoštevamo Dolnikovo kategorizacijo) gibljemo nekje med univerzalističnim in konservativnim pogledom na knjižni standard oz. normo, torej med skrajnostma oz. dvema najbolj oddaljenima načinoma. Ta dogovor bi moral biti opravljen pred javno objavo, morda pa tudi že pred gradivskimi pripravami na temeljna dela pravopisnega, pravorečnega, oblikoslovnega, skladijskega, besedotvornega in leksikalno-semantičnega jezikovnega opisa. Ob tem pa bi bilo treba interdisciplinarno, tudi v sodelovanju z različnimi družboslovnimi panogami, odgovoriti na vprašanja o tem, kako se je spremenila socialna struktura slovenskih govorcev, kateri družbeni sloj oziroma katera družbena skupina velja za jezikovno prestižno in zato normodajalno, kar je zastavil že Andrej Skubic v *Obrazih jezika* (2005) s teorijo sociolektov. Preseganje zastarelih vzorcev je povezano s preučitvijo uporabniških potreb in pričakovanj, šele na osnovi teh ugotovitev pa bi bilo treba oblikovati ustrezne koncepte novih priročnikov. Že površen pregled izraženih mnenj sodobnih piscev oz. ustvarjalcev v slovenščini pokaže namreč na pestrejšo razslojenost tistih, ki o normi kakor koli razmišljajo. Opažamo razlike med generacijami;⁷ med tistimi, ki potrebujejo priročnike kot profesionalni uporabniki (lektorji, učitelji, govorniki v javnih medijih, novinarji), in drugimi, ki so normi zavezani zgolj prostovoljno; med tistimi, ki želijo nedvoumna napotila glede stopnje ohranjanja kultiviranega knjižnega jezika, in pripadniki drugih interesnih, starostnih ali stanovskih skupin, za katere se zdi, da se o jezikovni normi manj sprašujejo, jezik pa uporabljajo intuitivno. In še kaka skupina bi se našla. Vse bolj se tudi zdi, da se med posebne uporabnike uvrščajo tisti jezikoslovci, ki se s sinhrono normo in spremembami v jeziku intenzivno ukvarjajo,⁸ in sicer ne glede na to, v katerem obdobju so delovali. Tako lahko postavimo ob Toporišičevo misel “*Slepo sklicevanje na enkrat zajeto normo je torej nazadnjaško, saj jeziku preprečuje nujno potreben razvoj*” (Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, 1992) tudi mnenje sodobnega guruja internetnega jezikoslovja – Davida Crystala: “*Svet nespreminjajoče se jezikoslovne odličnosti, ki temelji na sijaju preteklih literarnih oblik, obstaja le v domišljiji. Edini jeziki, ki se ne spreminjajo, so mrtvi jeziki*” (Crystal 2011). Različni osebnosti, pripadnika različnih generacij, narodnosti, pa vendar podobnih pogledov na spreminjanje jezikovne norme ...

Če skušamo razumeti in zadovoljiti potrebe čim večjega odstotka govorcev slovenščine, moramo najti inovativne načine, s katerimi bi se izognili tako stampedu nerealnih želja o jezi-

⁷ Če so različne stroke že napravile primerjalne analize med generacijami veteranov, “baby boom”, X in Y, ki odražajo njihove poglede na tehnologije, izobrazbeno stopnjo, pogled na avtoriteto, je zagotovo rezultate primerjav aplicirati tudi na poglede na normativnost in avtoriteto pri rabi jezika.

⁸ Zato tudi njihovo vrednotenje normativnih pojavov ne more biti le objektivno ali univerzalno, temveč se morajo kot koordinatorji z uporabniki različnih skupin tudi posvetovati.

kovni uniformnosti kot tudi težnjam po opustitvi institucionalnega usmerjanja knjižne norme. Dejanski pregled uporabniških potreb bi namreč pokazal, da uporabniki pričakujejo več od le skrajnih stališč in da ne pričakujejo le slovnice, pomenskorazlagalnega slovarja in pravopisa, temveč celo paleto potencialnih priročnikov – od črkovalnika v urejevalniku besedil do pravopisnih pravil z utemeljitvami rešitev –, nacionalna skupnost pa se bo morala dogovoriti, kako se tem vedno glasnejšim pričakovanjem približati.⁹

Zasnova novega pravopisnega priročnika

Ko je bila skupina jezikoslovcev z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša postavljena pred nalogo prenoviti pravopis, smo si želeli, da bi delo začeli šele po organiziranju vseslovenskega posveta o jezikovni standardizaciji oz. normiranju, na katerem bi skušali povezati strokovnjake iz različnih ustanov, ki jih problematika strokovno zanima. Zaradi javno izraženih potreb po takojšnji prenovi kodifikacije (Krek 2013) pa je SAZU na pobudo Inštituta za slovenski jezik leta 2013 ustanovila Pravopisno komisijo pri SAZU, v letu 2016 preimenovano v Pravopisno komisijo pri SAZU in ZRC SAZU.¹⁰ Pravopisno komisijo sestavlja 17 članov in članic, predstavnikov različnih ustanov in interesnih skupin ter samostojnih strokovnjakov. Ti specialisti za izbrana normativna vprašanja so zadolženi za pripravo novih pravopisnih pravil, del komisije pa deluje hkrati tudi na Inštitutu za slovenski jezik in je zadolžen za pripravo pravopisnega slovarja. Ker pa je posodobitev priročnikov dolgotrajen proces, ki poteka v več fazah, normativne zadrege jezikovnih uporabnikov pa se porajajo v vsakodnevnih jezikovnih uresničitvah, je bila za sprotno usmerjanje jezikovne rabe ustanovljena spletna Jezikovna svetovalnica. Vendar svetovalnica ni le pomoč jezikovnim uporabnikom; druga pridobitev svetovalne dejavnosti je hkratno spremljanje uporabniških zadreg, ki jih je treba upoštevati pri koncipiranju uporabnih jezikovnih priročnikov tako z vidika vsebine kot tudi z vidika organiziranosti in prezentacije pravopisnih pravil.

Pri zahtevnem organizacijskem vprašanju, kako povezati prenavo pravopisnih pravil in pripravo pravopisnega slovarja, pri tem pa uporabiti tudi rezultate jezikovnega svetovanja,

⁹ Brez pretiravanja lahko ob pregledu javnih izjav o tej problematiki trdimo, da slovenska jezikovna skupnost ne razlikuje med temeljnimi normativnimi deli in njihovimi priročniškimi izpeljankami. Temu smo v zadnjem času lahko pričala ob napovedovanem izidu *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* (2016), ki predstavlja celotno zbirko slovenske sinonimne leksike za obdobje druge polovice 20. stoletja, in odmevih javnosti (Dolenc 2016), ki pričakuje elektronski priročnik, po možnosti dosegljiv "na klik" v urejevalniku besedil. Praksa v primerljivih drugih jezikih kaže na ločnice pri financiranju jezikoslovnih del z različnim značajem, tj. ločeno financiranje jezikoslovnih raziskav in aplikativnih projektov ter javno-zasebno partnerstvo ali zgolj zasebno financiranje pri pripravi priročniških del za najširši krog uporabnikov. Po drugi strani pa nujno investiranje v interdisciplinarno področje jezikovnih tehnologij tam ne onemogoča temeljnih jezikoslovnih raziskav. Take strategije v Sloveniji še nismo sprejeli.

¹⁰ Več o sestavi in delovanju Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU je mogoče izvedeti na spletišču komisije <<http://pravopisna-komisija.sazu.si>>.

smo si pomagali s pridobitvami elektronske dobe, v kateri se podobne, uporabniku namenjene storitve vse pogosteje selijo na splet.

Čeprav je bil *Slovenski pravopis* 2001 dostopen tudi že v digitalizirani obliki in je na spletu od leta 2012 (od leta 2014 na portalu Fran), so te izdaje le digitalizacija knjižne različice iz leta 2003. Pri načrtovanju prenove pravopisa pa smo izhajali iz želje, da bi presegli težave, s katerimi so se spoprijemali že naši predhodniki, in bi vsako pravilo povezali z ustreznim številom slovarskih iztočnic, ki ga gradivsko razširjajo. S svetovalnico smo pridobili obogaten nabor aktualnih problematičnih pravopisnih vprašanj, ki jih uporabljamo za posodobitev poglavij v pravopisnih pravilih. Taka sistematična izraba nabora uporabniških vprašanj je v slovenskem normativnem jezikoslovju inovacija,¹¹ saj je prenova pravopisnih pravil doslej izhajala iz praktičnih izkušenj sodelujočih jezikoslovcev ali paberkovalnega nabiranja po normativnih priročnikih preteklih obdobj. Prikazani način je zato še toliko bolj dragocen, saj izhaja iz izkušenj večjega števila tudi laičnih uporabnikov, ki jim je pravopis v prvi vrsti tudi namenjen.

S povezavami med konkretnim pravilom in njegovo slovarsko ponazoritvijo na izbranem gradivu obogatimo uporabniško poizvedbo. Pravil kljub postopni prenovi ne moremo objavljati sukcesivno, temveč bodo objavljena v vsebinsko zaokroženih celotah, za katere bi lahko zagotovili, da se zaradi povezav med posameznimi deli pravil ne bodo več spreminjale. Ne glede na to pa bi uporabnikom radi predstavljali normativne odločitve že prej, zato smo se odločili za koncept "rastočega" slovarja. Na slovarskem portalu Fran od leta 2014 objavljamo posamezne vsebinske sklope t. i. *Slovarja pravopisnih težav* (dalje SPT). Slovar se razlikuje od SP 2001 v nekaterih bistvenih podrobnostih: geslovník, ki je v SP 2001 presegel 92.000 iztočnic, je v SPT omejen na gradivske ponazoritve posameznega pravopisnega pravila; uporabnika seznanjamo z neokrajšanimi ponazoritvami v zgledih; vsako, tudi lastnoimensko iztočnico ponazarjamo skladijsko oz. besedilno; pomenske uvrstitve ali identifikacije se nanašajo na ubeseditve v pravilih in so ubeseditveno prekrivne; vse iztočnice so opremljene s pregibnostno-naglasnimi vzorci.

Poseben razdelek rastočega *Slovarja pravopisnih težav* predstavlja polje "Pravopisna kategorija", ki bo v tiskani različici slovarja zamenjana s številko člena v pravopisnih pravilih, v spletni različici pa nas s klikom popelje na ustrezen opis problemskega sklopa v *Zbirki pravopisnih kategorij SPT*. V opisu uporabnika seznanimo s tem, kako je bil pripravljen geslovník slovarja, kako je notranje strukturiran, kakšne so spremembe glede na SP 2001 in kakšne pravopisne in slovnične posebnosti smo opazili pri redigiranju. Opisni del slovarja ustvarja tudi vez s prejšnjim pravopisom.

¹¹ Koncept je bil predstavljen v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku pri nalogi Slogovni priročnik (Kazalnik 17).

Pravopisne kategorije: Problemski sklopi Slovarja pravopisnih težav

Okrajšave

Geslovník:

Problemski sklop obsega **478** okrajšav. Nabor je prenovljen oz. aktualiziran glede na SP 2001 in dopolnjen z novimi okrajšavami.

V problemskih sklopih so zajete poleg običajnih okrajšav tudi:

- okrajšave s piko spredaj (.com 'company'),
- okrajšave z vezajem, tj. okrajšave prirednih zloženk (č.-b. 'črno-bel'),
- okrajšave s stično piko, tj. okrajšave podrednih zloženk (nar.zab. 'narodnozabavni'),
- okrajšave lastnih imen (Dol. 'Dolenji', 'Dolnji'),
- okrajšave besednih zvez (dipl. inž. 'diplomirani inženir') in
- okrajšave delov besedila (itd. 'in tako dalje').

Novosti:

V slovarju so s pomočjo oznakovnih pojasnil izpostavljeni posebni položaji, ko postavimo okrajšavo za ločilo ("z vejico") ali ko se pojavlja okrajšava v zvezi okrajšav ("v zvezi okrajšav"). Pri okrajšavah nazivov je prikazan položaj rabe glede na lastno ime ("pred imenom", "za imenom").

Pri okrajšavah, ki jih beremo tudi črkovalno ali jih sploh ne razvezujemo (na primer itd., b. p., d. o. o., v. d.), je podana tudi izgovorjava. Pri nestično pisanih okrajšavah so naglašene vse sestavine, pri stično pisanih in leksikaliziranih pa le zadnje sestavine.

Zaradi prevladujoče rabe in usmerjevalnega zapisa v pravno-upravnih besedilih, med drugim v besedilu Zakona o gospodarskih družbah in registru pri AJPES-u, je bil Pravopisni komisiji pri SAZU predlagan zapis okrajšav gospodarskih subjektov (d. o. o., d. d., s. p., z. b. o., z. o. o.) v položajih za imenom tudi stično (Helidrom, d.d.). Pravopisna komisija pri SAZU je predlog sprejela.

Sklic na SP 2001:

Pravopisna pravila: § 595, 596, 597, 598, 1025.

Zadnja sprememba:

Fran 3.0, 5. oktober 2015.

• Ponazoritev problemskega sklopa v *Slovarju pravopisnih težav*.

Normativni protokoli

Pri prenovi pravopisnih pravil se metodološko sklicujemo na normativni protokol, v katerem upoštevamo praško pojmovanje sistema normativnih načel: izročila, rabe, jezikovnega sistema in gospodarnosti. Načela si v izvedbenih fazah, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, lahko tudi nasprotujejo oz. se v različnih fazah različno odražajo.

(1) S posodobitvijo geslovnika pridobimo aktualno gradivo, ki pogosto nakazuje posamezna odstopanja od obstoječih pravil. Ker je prioriteta pravopisa oblikovanje čim bolj sistemsko urejenih pravil, saj je upoštevanje dogovorjenega sistema zaradi dobre zapomnljivosti v prid uporabniku, izkazana odstopanja preverimo. Pogostnost pojavitev izbrane jezikovne prvine v besedilnih korpusih Gigafida ali Kres ter drugih virih je preverjena tudi glede na vrste besedil, saj upoštevamo prednostno pojavitve v (a) stvarnih in leposlovnih besedilih in nato tudi v (b) revijah in časopisju; druge vire¹² uporabljamo primerjalno.

(2) Z iskanjem podobnih zgledov preučimo razširjenost pojava oz. odstopanja, pri čemer uporabljamo poizvedbe po gradivu besedilnih korpusov Gigafida in Kres, ki sta že nekoliko zastarela, vendar v tej fazi še zadostujeta pri večini opazovanih odstopanj.¹³ Poleg tega je na časovni osi besedil, uporabljenih v korpusu, dobro vidna tudi tendenca posameznega odstopanja od norme. Predvsem novo in lastnoimensko gradivo preverjamo tudi v strokovnih besedilih s posameznih področij, enciklopedijah in leksikonih, po potrebi se posvetujemo s strokovnjaki s posameznih področij.¹⁴ Preverba razširjenosti pogosto pokaže, da se je izoblikovala nova vsebinsko zaokrožena skupina besed,¹⁵ ki zahteva posebno obravnavo. Vpogled v gradivo prek besedilnega korpusa izkazuje bistveno razširjen nabor pravopisne problematike v primerjavi s predhodnimi pravopisi.

(3) Posebna pozornost je namenjena pregledu dosedanjih normativnih rešitev, saj je pri mnogih tradicionalno problematičnih vprašanih že v prejšnjih pravopisih nakazanih več normativnih možnosti, ki nakazujejo perspektivo v kodifikaciji. Procesni značaj jezikovne spremembe je viden zlasti pri prevzemanju besed z zevom, saj kaže smer razvoja tudi primerjava preteklih rešitev, npr. rešitev v SSKJ (*revialen, amoniak*) in SP 2001 (*revijalen, amonijak*).

V opisanem protokolu se izkaže različna izrazitost posameznih načel, kar je med drugim odvisno tudi od sistemskih možnosti pri normiranju obravnavanih jezikovnih prvin. S povečano jezikovno produkcijo se povečuje tudi variantnost pisnih, glasovnih, oblikoslovnih in besedotvornih jezikovnih prvin, število sopomenskih leksikalnih enot pa vpliva na stilistično niansiranje. Normativni protokoli se torej razlikujejo od jezikovne ravnine do ravnine, upoštevanje ustreznega vzorca jezikovne rabe pa je zaradi pomanjkanja relevantnega gradiva vedno vprašljivo.

12 Internetna besedila in besedila, zbrana v kategoriji "Drugo" – sem so uvrščena npr. besedila, zbrana na zasedanjih Državnega zbora RS.

13 Npr. različna normativna opažanja pri dvojnicaх atematskih glagolov v 3. osebi množine: *bodo, vedo, gredo, jedo* nasproti *bojo, vejo, grejo, jejo*.

14 Npr. ločevanje med lastnoimenskim in občnoimenskim pri mitoloških imenih: *sfinga – Sfinga; kiklop – Kiklopi; gorgona – Gorgona*; ustrezen zapis grških imen, prevzetih prek latinščine: *Kerber – Cerber, Scila – Skila*.

15 Npr. lastna imena s končajema *-ts* in *-tz* (*Keats, Barents, Fritz*), ki se glasovno različno uresničujeta in s tem zahtevata variantnost orodniške končnice – preglašeno oz. nepreglašeno.

Tako pri vprašanju **izreke** v večji meri upoštevamo normo, ki jo vzpostavljajo poklicni govorci, torej v javnih govornih položajih, in se odmikamo od regionalnih meril (osrednjeslovenski prostor) k sociološkim merilom, saj (kot smo nakazali že z razlikami med generacijami) poskušamo opazovati jezikovno skupnost skozi družbeni prerez,¹⁶ kar podrobno opisuje tudi Tina Lengar Verovnik v prispevku *Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem*, v monografiji *Pravopisna razpotja* (2015).¹⁷

Opaznejši premik k iskanju bolj strokovnih argumentov za hierarhizacijo **zapisovalnih** možnosti smo naredili tudi pri kodificiranju zapisa prevzetega občnoimenskega fonda, kjer sledimo trendu postopne podomačitve (*cocktail* > *koktajl* > *koktajl/koktejl*; *stadion* > *šstadion/stadion*; *avtostop* > *avtoštop*; *bonbon* > *bombon*) oziroma predlagamo slovensščini bližje različice (*prekeren* > *prekaren*; *brajlica* > *brajica*) ali etimološko utemeljene različice, ki jih uveljavlja tudi relevantna raba (*pletnja* > *pletna*).¹⁸ Pogosto je podomačitev odvisna tudi od izbire ustreznega priponskega obrazila, kar je sicer besedotvorna odločitev (*blogar* tudi *bloger*). Z nestanovitnostjo norme se srečujemo tudi na ravni razlikovanja lastnoimenskosti in občnoimenskosti, konkretno zapisa začetnice, kjer se odločamo za čim večjo enotnost v okviru iste skupine (npr. stalne zveze iz lastnoimenskega pridevnika in samostalnika, tipa *Tantalove muke*; pisanje poimenovanj za pripadnike gibanj, strank, npr. *elanovec* – *Sokol*; pisanje nagrad in praznikov).

Nujne **oblikoslovne** spremembe so načrtovane na tistih področjih, kjer je raba prevladala. Pri tem se na eni strani izkazujejo spremembe slovničnih kategorij, npr. spola (*copat/copata*, *cigaret/cigareta*, *prsi/prsa*; *karitas* m/ž, *vodja* m/ž, *ara* m/ž, *panda* m/ž ...) ali števila (*vilice* – *vilica*, *starši* – *starša/starš*), na drugi strani pa sklanjatvene neustaljenosti, povezane s krajšanjem ali daljšanjem osnove. Posebno neustaljene, zaradi narečne rabe pa tudi najbolj pestre so sklanjatvene podaljšave osnove *s t, j in n*. Še vedno ostaja neknjižna podaljšava *s t* pri imenih moškega spola na *-o*: *Marko, Oto* – *Marka/Markota, Ota*. Knjižni značaj se uveljavlja za podaljšave *z j* pri pregibanju samostalnikov moškega spola na govorjeni [r], pri katerih ne gre zgolj za proces daljšanja osnove (prim. *hektar*¹⁹ v sodobnih in starejših slovarjih; *Ikar* – *Ikarja*), temveč se vzpostavlja opozicija med lastno- in občnoimenskim (*Požar Požarja* 'priimek' nasproti *požar požara* 'ogenj') ali pa pomensko razlikovanje med podaljšano in nepodaljšano osnovo (*okvir okvirja* 'priprava, ki obdaja sliko ali predmet' nasproti *okvir okvira* 'izraz za prostorsko omejenost').

¹⁶ V ta sklop se uvršča odločitev, da se poleg tradicionalnega naglasa v primeru *Alëš* (SP 2001) normativno sprejme tudi neodnjeslovenska različica, torej *Alëš* in *Álëš* (SPT 2014–) ipd.

¹⁷ Monografiji *Pravopisna stikanja* (2013) in *Pravopisna razpotja* (2015) predstavljata poglede in predloge za prenovo kodifikacije – tako pravil kot slovarja.

¹⁸ Ker se prenova pravopisnih pravil pomika po poglavjih in se pripadajoča gesla izdelujejo kronološko vzporedno s pravili, navedeni primeri v slovar še niso vključeni, vendar so že bili obravnavani – ob odgovorih v Jezikovni svetovalnici. V pravopisni slovar oz. SPT bodo vključena v posebnem problemskem sklopu "Pravopisne posebnosti".

¹⁹ Npr.: *hektar* – *hektara* (v Pleteršnikovem slovarju 1894/95) nasproti *hektar* – *hektara* tudi *hektarja* (v SSKJ) ali *hektarja* tudi *hektara* (v SP 2001). Podobno že prej tudi pri *Črtomir*, *gejzir*, *semafor* ... Proces podaljševanja osnove se seveda nadaljuje tudi v sodobnem jeziku: *Ikar* – *Ikara* (v SP 2001) nasproti *Ikar* – *Ikarja* (v SPT 2014–).

Zlasti pri **oblikotvornih**²⁰ in **oblikospreminjevalnih** (vključno z naglasom) ter **besedotvornih** odločitvah sledimo načelu, ki pravi, da je “oblika, ki se prilega jezikovnemu sistemu, boljša od tiste, ki ga krši” (Molde 1979, nav. po Orešnik 1995, 116), če seveda kolektivna raba ta sistem uresničuje. Tega npr. ne moremo trditi za tip “tudi narazen pisanih zloženk z imenovalniško medpono” (*tarok karte, pleksi steklo, evro kovanec*), ki kažejo na popoln odklon od tradicionalne kodifikacije (*tarokkarte* v SP 2001). V tem segmentu je sodobni rabi bliže interpretacija v SSKJ kot tista v slovenski slovnici ali pravopisu. Tudi besedotvorni problem pisanja t. i. predložnih sklopov (*na glas – naglas; na videz – navidez*) kljub nedvoumnim normativnim napotilom v SP 2001 kaže na večja odstopanja od predpisane norme, saj uporabniki očitno dajejo prednost zapisu skupaj. Pri tem opozarjamo, da bi kodifikacija ob upoštevanju vseh navedenih normativnih načel potekala bolj tekoče, če bi imeli možnost vpogleda v zgodovinsko slovnico, napisano iz sodobne perspektive.

V nasprotju s SP 2001, ki je gradivsko izhajal iz SSKJ in je od primarnega slovarja zato prevzel tudi **stilno kvalificiranje** leksike, novi pravopisni slovar v obliki, kakršna je načrtovana, v to ne bo posegal (npr. *češplja – sliva; časnik – časopis*). Ob dejstvu, da na Inštitutu za slovenski jezik nastaja tudi novi pomenskorazlagalni slovar, v katerem bodo po opravljenih leksikografskih primerjavah določena tudi ustrezna sopomenska razmerja (npr. *priden – marljiv; mnenje – stališče*), je taka razmerja mogoče celovito prikazovati le v takem ali specializiranem sopomenskem slovarju. Podobno velja za podatke o značilni vezljivosti posameznih leksemov, ki jih je najbolje prikazati ob pomenskih razlagah (npr. *želela sem si finančne neodvisnosti* nasproti *želela sem si finančno neodvisnost; biti asistent nekoga* nasproti *biti asistent nekomu*), še zlasti, če raba kaže, da jih uporabniki občutijo kot nevtralne. Pravopisni slovar se bo osredotočil na sopomenska razmerja v okviru prevzetega besedja, če bo mogoče. Dolgo obdobje prevzemanja leksike je namreč pokazalo, da so posamezne prevzete prvine že zelo zasidrane v leksikalnem sistemu in zanje ni smiselno iskati nadomestila v sopomenkah, četudi bi bile slovenščini izvorno bližje (npr. namesto *zveze bodoča mamica* ne moremo uveljavljati *prihodnja mamica*, četudi uporabljamo *prihodnost* namesto *bodočnost*).

Stilistični napotki tipa *začeti z delom* nasproti *začeti delati*, ki jih pravopisni slovar SP 2001 povzema bodisi po SSKJ bodisi po priročnikih, kakršen je npr. Sršenov, deloma tudi več Gradišnikovih, zahtevajo po mnenju pravopiscev samostojen stilistični priročnik, ki bo opisnega značaja in bo upošteval tipologijo novodobnih besedil.²¹ V tem bi bilo za strokovno bolj radovedne uporabnike smiselno oblikovati zbirko normativnih napotil, ki uporabnika opisno ali razlagalno seznanjajo z okoliščinami normativnih prepovedi v preteklosti (npr. *zaključiti z delom* nasproti *opraviti delo; delati na ...*) ter smiselnostjo razlikovanja v besedilih, v katerih so nestandardne prvine pričakovane (*pred in po predavanjih; ne rabiš biti pravnik, samo pismen ...* ipd.), in knjižnimi besedili.

²⁰ Npr. *želeli zelen* nasproti *trpeti trpljen* ali *preskrbeti preskrbljen*; podrobneje prim. Dobrovoljc in Jakop (2012, 25).

²¹ Podrobneje o novi zasnovi pravopisnega slovarja in pravil tudi v Dobrovoljc in Lengar Verovnik (2015) in Dobrovoljc (2016b).

Nekatere jezikovne spremembe, ki jih moramo opazovati že zaradi evolucijske narave kodifikacije tudi z diahronega vidika, odražajo že v preteklih pravopisih napovedana odstopanja od sistema. Na grobo pri tem ločimo med (a) stalnimi jezikovnimi procesi (npr. zgoraj omenjeno podomačevanje prevzetih besed), v katerih so približevanja govorni realizaciji pričakovana in napovedljiva, in (b) sporadičnimi odstopanji od sistema, ki so pogosto odraz težnje po uniformnosti in se odvijajo po analogiji, zato so težko napovedljiva. Slednji pojavi so navadno zelo pogostni (*izgovarjava* namesto pogostnejše *izgovorjava*; *želen* namesto *željen*), govorniki pa so zanje motivirani, saj jih uveljavljajo zaradi jezikovne gospodarnosti. Ob pregledu gradivskih odstopanj so v manjši meri upoštevane tudi jezikovne spremembe sistema, ki nastajajo zaradi hiperkorektnosti; navadno jih opredelimo kot napake. Pri tem je osrednja zadrega vseh, ki se ukvarjajo s sodobnim jezikom, še zlasti pa s posodobitvijo priročnikov, zastarelost slovnicega opisa, tj. Toporišičeve slovnice iz leta 1976, ki ne more več služiti kot sredstvo primerjanja, temveč zgolj kot opis jezikovnega sistema in odstopanj od njega v določenem obdobju.

Posebnost pri urejanju pravopisa so tudi normativne novosti, pri čemer je upoštevanje kodifikacijskega izročila nepomembno, saj gre za nova področja, ki bodo v pravopisna pravila vključena zaradi posodobitve nabora uporabniških zadreg. Tako bo pravopis v poglavju o rabi velike oz. male začetnice obravnaval na primer tudi nekatere probleme, ki jih je kot problematične izpostavila šele aktualna raba, npr. kako pisati osebna imena v abecednih seznamih; kakšna je narava vzdevkov, psevdonomov in umetniških imen; kako pisati nadomestna imena za skupine prebivalcev; kako pisati slovenska zemljepisna imena ob neslovenskih; kako pisati imena bitij v prenesenem pomenu, v frazemih in kako v stalnih besednih zvezah in podobno. Pri tem bodo ubeseditve odražale tri normativno različne tipe pravil: od (a) splošnega, normativno obvezujočega pravila do (b) posebnosti in odstopanj, posebno mesto pa zavzemajo (c) slogovni napotki, pri katerih je odločitev prepuščena uporabniku.

Pri vseh naštetih odločitvah se upošteva načelo t. i. "mehkega prehoda", ki ga omenjajo tudi avtorji *Koncepta novega razlagalnega SSKJ* (2015, 6) pri vzpostavljanju enotnosti normativnih podatkov v različnih priročnikih z normativnim značajem. Z izrazom "mehki prehod" opisujemo v procesu prenove pravopisa načelo upoštevanja izročila, tj. predhodne kodifikacije, kar je še zlasti pomembno pri tistih posameznih spremembah zapisa, ki jih ni mogoče vključiti v notranje homogen problemski sklop.²²

²² Tako bi morali pri kodifikaciji glagolnika *izgovarjava* normirati tudi v rabi pogostejšo dvojnico *izgovorjava*, če se želimo pri spremembah pravila, ki se nanaša na celotno pravopisno kategorijo, variantnosti izogniti. Zgled take skupine predstavljajo spremembe pri rabi velike in male začetnice, za katere je Pravopisna komisija v dogovoru s člani Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije sprejela že dlje pripravljajoče se poenotenje zapisa vseh začetnic v nasebinskih/krajevnih imenih (torej *Opatje Selo, Stari Trg*).

Sklep

Čeprav slovenščina živi in se razvija tudi ob odsotnosti izrazitega institucionalnega usmerjanja, je treba zavedanje, da je skupni jezikovni idiom vseh prebivalcev Republike Slovenije umetno regulirana tvorba, ki jo je treba v duhu prožne ustaljenosti vedno znova posodabljati, od časa do časa utrditi in ga družbeno širiti kot enega od simbolov generacijskega sobivanja. Še zlasti v zadnjem desetletju, ko se je jezikovni razvoj zaradi elektronske revolucije pospešil, se je slovenistika znašla na razpotju na eni strani zaradi pomanjkanja aktualnih priročnikov, predvsem slovnice, ki bi aplikativnim raziskavam avtorjev različnih provenienc zagotovila enotno normativno izhodišče, po drugi strani pa zaradi krčevitega prizadevanja, da bi se jezikovna norma ohranila v okvirih, kakršne smo poznali pred pojavom interneta. Pritisk jezikovnih tehnologov, ki želijo z razvojem jezikovnotehnoloških aplikacij približati slovenščino digitalno razvitim jezikom, je namesto iskanja novih načinov financiranja spodbudil medsebojno obračunavanje v stroki in boj za skromna finančna sredstva, ki jih ponuja država v skupni malhi za vse troje, kar naj bi bilo sicer povezano, a ne izenačeno: za raziskave jezika, pripravo priročnikov in jezikovnotehnološki razvoj. Zdi se, da za izhod iz nastale krize, ki so jo zunanji opazovalci in pasivna strokovna javnost pogosto pripravljene tudi prezreti, ni niti politične volje financerja niti odgovornega zavedanja, da bo naslednja generacija jezikoslovcev težje ohranjala slovenščino v prestižnem položaju, ki ga danes (še) ima, če ne bomo že danes zadovoljili komunikacijskih potreb vseh generacij govorcev slovenščine. Elektronska doba je slovenistiko "izbezala" iz varnega zavetja, kamor se je ta umaknila po izdaji normativnih gigantov, torej slovnice, SSKJ in pravopisa, vendar nam napredek te dobe ne ponuja le izzivov, temveč tudi rešitve. Jezikoslovci, ki se ukvarjamo s prenovi pravopisa, smo v tem navzkrižnem ognju prisiljeni prezreti skrajna stališča vseh, ki nastopajo na osrednjem slovenističnem prizorišču kot nosilci različnih ideologij, saj nam tvarina, s katero se ukvarjamo, torej sočasni jezik, poln nesistemskih pojavov, ponuja kopico raziskovalnih izzivov, še več pa nam jih posredujejo pogosto zbegani uporabniki, ki nihajo med dovoljenim in (ne)znanim. A čas, ko bi z lahkoto ubirali srednjo pot, je že mimo. Če v zadnjih letih predstavljene argumente, ki vodijo jezikovno normo v smer sprostitev in spremembe razmišljanj o jeziku, povežemo z vedenjem o cikličnih razvojnih procesih v jeziku, so smernice našega delovanja dobro razvidne. Za pripravo uporabnih sodobnih slovarjev in priročnikov ter realistične slovnice potrebujemo raziskovalce, ki bodo zbrali podatke o še neraziskanih ali slabo raziskanih področjih rabe sodobne slovenščine in jih v strokovni javnosti predstavili kot verodostojno sintezo.

V prispevku smo zato želeli prikazati načela, ki jih pri prenovi pravopisnih pravil moramo upoštevati, in protokole, v okviru katerih ta načela ob prenovi pravil in slovarja slovenskega pravopisa hierarhiziramo. Ob očitnem dejstvu, da se je družbeno zaledje nosilcev knjižnega jezika močno razširilo, bo navkljub strahu pred spremembami vendarle treba pristati na razumevanje, da tudi slovenski pisni jezik ni monoliten, temveč vse bolj okreten, saj omogoča vedno več izraznih možnosti. Naša naloga je, da mu dopustimo kontinuiran razvoj, kot so morali tudi jezikoslovci pred nami, v duhu de Saussurjeve misli (1912): "*Čas spremeni vse. Nobenega razloga ni, da bi jezik ušel temu univerzalnemu zakonu.*"

Literatura

- Brozović, Dalibor: *Standardni jezik*. Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
- Crystal, David: *Language and the internet*. New York: Cambridge University Press. 2001.
- Crystal, David: *Internet linguistics: a student guide*. Abingdon, New York: Routledge. 2012.
- de Saussure, Ferdinand: *Predavanja iz splošnega jezikoslovja* (izdala Charles Bally in Albert Sechehaye v sodelovanju z Albertom Riedlingerjem). Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij. 1997 (1916).
- Dobrovoljc, Helena (ur.): *Pravopisne kategorije: Problemski sklopi Slovarja pravopisnih težav*, različica 1.0. Elektronska podatkovna zbirka; 2014-. <<http://www.fran.net/spt-kategorije>> (20. 9. 2016).
- Dobrovoljc, Helena: Spomini na Toporišičeva prizadevanja za novi pravopis. V: Jesenšek, Marko (ur.). *Toporišičevo leto*, (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 115). V Mariboru: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2016, str. 131–144. (2016a).
- Dobrovoljc, Helena: Povezljivost pravopisnih pravil in slovarja: sanje pravopiscev 20. stoletja. *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*. <<http://www.sdjt.si/wp/dogodki/konference/jtdh-2016/zbornik/>> (20. 9. 2016). (2016b).
- Dobrovoljc, Helena, Jakop, Nataša: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC. 2011.
- Dobrovoljc, Helena, Lengar Verovnik, Tina (ur.): *Pravopisna razpotja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. (2015).
- Dobrovoljc, Helena, Lengar Verovnik, Tina: *Slovar pravopisnih težav kot sopotnik pravopisnih pravil in pomen-skorazlagalnega slovarja*. Mojca Smolej (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. (Obdobja 34). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (2015).
- Dolenc, Sašo: *Ali slovenščino dolgoročno še najbolj ogroža prepočasno sledenje novim jezikovnim tehnologijam?*. Kvarakadabra. Blog, <<http://www.kvarakadabra.net/2016/09/jezikovne-tehnologije-digitalna-humanistika/>> (30. 9. 2016).
- Dolnik, Juraj: *Teória spisovného jazyka so zretelom na spisovnú slovenčinu*. Vydavateľstvo: VEDA. 2011.
- Garvin, Paul L.: A conceptual framework for the study of language standardization. *International Journal of the Sociology of Language*. 1993, 37–54.
- Gliha Komac, Nataša, Jakop, Nataša, Ježovnik, Janoš, Klemenčič, Simona, Krvina, Domen, Ledinek, Nina, Miričič, Tanja, Perdih, Andrej, Petric, Špela, Snoj, Marko, Žele, Andreja: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. 2015. <<http://www.fran.si/novi-sskj>> (19. 9. 2016).
- Gradišnik, Janez: Tudi vrednota je resničnost. *Naši razgledi*. 1982, 388–389.
- Havránek, Bohuslav: Zásady pražského lingvistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny. *Slovo a slovesnost*. 1947, 13–22.
- Jaffe, Alexandra: Introduction: Non-standard orthography and non-standard speech. *Journal of Sociolinguistics*, 4. 2000, 497–513.
- Jakop, Nataša, Dobrovoljc, Helena (ur.). *Pravopisna stikanja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 2015.
- Jezikovna svetovalnica*. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/svetovalnica>>
- Krek, Simon: *Pravopisar – stroj, ki se moti, inteligentno*. VideoLectures.net, 15. 2. 2012. <http://videolectures.net/pravopis2012_krek_stroj/> (7. 10. 2016)
- Krek, Simon: *Ali je pilot v letalu?*. Blog 2013. <http://www.simonkrek.si/blog/blog_pilot.html> (7. 10. 2016)
- Lengar Verovnik, Tina: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. V: *Pravopisna razpotja : Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. H. Dobrovoljc, T. Lengar Verovnik. Založba ZRC. 2015, 95–108.
- Müller, Jakob: Jezik kot vrednota ali jezik kot resničnost?. *Naši razgledi*. 1982, 294–296.
- Orešnik, Janez: *Uradi za jezik v Skandinaviji*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1995.
- Škiljan, Dubravko: *Javni jezik (K lingvistiki javne komunikacije)*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1999.
- Skubic, Andrej E.: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba. 2005.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije.

SP 2001 (²2003) = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC.

SPT = *Slovar pravopisnih težav*, 2014–. Helena Dobrovoljc, Aleksandra Bizjak Končar, (ur.). Ljubljana: Založba ZRC. <<http://www.fran.si/spt>> (6. 10. 2016).

SS 1956 (²1964, ³1968) = A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, [J. Šolar]: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.

SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).

Toporišič, Jože: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja. 1976.

Toporišič, Jože: Problemi norme in kodifikacije v slovenskem knjižnem jeziku. V: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*, Maribor: Založba Obzorja, 1978, 332.

Povzetek

V prispevku je predstavljena specifičnost slovenske standardizacijske dejavnosti s pojmovanjem norme in normativnosti, in sicer prvo kot kolektivno soglasje glede rabe jezikovnih sredstev, ki jih v sočasni družbi uporabljamo kot naraven rezultat interakcije različnih družbenih, kulturnih, kognitivnih in bioloških dejavnikov, drugo pa kot stopnjo opredeljenosti jezikovnih sredstev glede na knjižni jezik oz. standard. Z nastopom tretje komunikacijske oz. elektronske revolucije je prišlo do bistvenih sprememb v družbi in jeziku: slovenščina je začela pospešeno razvijati nove izrazne in pojavne oblike, ki jih je omogočila spletna komunikacija, posledično je to raznolikost opazilo tudi jezikoslovje in povečalo svojo občutljivost za slogovno raznolikost. Še pred izdajo novih priročnikov, ki bodo opisovali jezikovno rabo v razmerju do (idealiziranega) jezikovnega sistema, mora slovenistično jezikoslovje doseči strokovno soglasje glede enotnega normativnega izhodišča, ki naj bi ga predstavljali v razmerju do slovničnega jezikovnega opisa. Druga naloga pa je povezana s pregledom uporabniških potreb, ki pričajo, da uporabniki ne pričakujejo le slovnice, pomenskorazlagalnega slovarja in pravopisa, temveč tudi raznovrstne priročnike.

Pri prenovi pravopisa smo se odločili za inovativen pristop, s katerim želimo pravopisni slovar povezati s pravopisnimi pravili, ob tem pa uporabiti sveže gradivske vire, pomembne za aktualiziranje nabora uporabniških zadreg (npr. jezikovno svetovanje).

Metodološko se pri prenovi pravopisa sklicujemo na upoštevanje normativnega protokola, tj. praškega pojmovanja sistema normativnih načel: izročila, rabe, jezikovnega sistema in gospodarnosti, ki so v članku podrobno predstavljena. Pri vseh naštetih odločitvah se upošteva tudi načelo t. i. "mehkega prehoda", s katerim se v pravopisnem slovarju uresničuje načelo upoštevanja predhodne kodifikacije, kar je še zlasti pomembno pri tistih posameznih spremembah zapisa, ki jih ni mogoče vključiti v notranje homogen problemski sklop.

Uspešnost prenove slovarjev in priročnikov z normativnim značajem je povezana z oza-veščanjem, da je naslovnik teh del jezikovni uporabnik, ki želi nedvoumno in argumentirano informacijo, in to tako, ki se od priročnika do priročnika ne razlikuje.

Summary

This article presents the specificity of Slovene standardization activities through conceptualization of the norm and normativeness: first, as a collective consensus with respect to the use of language means that we make use of in contemporary society as a natural result of the interaction of different social, cultural, cognitive, and biological factors, and second, as a level of definition of language means with respect to the literary language or standard. With the advent of the third communication or electronic revolution there have been essential changes in society and language: Slovene has begun to develop new expressive and manifested forms enabled by online communication, and as a result this variety can also be observed by the field of linguistics, which has increased its sensitivity to stylistic variety. In advance of the publication of new manuals that describe language use in relation to an (idealized) language system, Slovene linguistics must achieve professional consensus regarding a uniform normative starting point that would present it in relation to grammatical linguistic description. The second task is connected with an overview of user needs, indicating that users expect not only grammar, dictionaries which explain meanings, and orthography but also a variety of manuals.

In updating orthography we opted for an innovative approach, by means of which we wanted to link an orthography dictionary with orthographic rules while using fresh source materials that are important for maintaining an updated set of dilemmas for users (e.g. linguistic consultation).

In the revision, methodologically we relied on consideration of the normative protocol, i.e. the Prague conceptualization of the system of normative principles: tradition, use, language system, and economy, which are presented in detail in the article. In all the decisions mentioned the principle of so-called “soft transition” was taken into account, by means of which in the orthography dictionary the principle of consideration of preliminary codification is realized, which is particularly important in those individual changes in writing that cannot be unclouded in the internal homogenous problem set.

The success of the revision of dictionaries and manuals with a normative character is connected to the awareness that the intended recipient of these works is the language user who wants unambiguous and reasoned information that does not vary from manual to manual.

Ključne besede

norma, knjižni jezik, prenova normativnih priročnikov, pravopisna pravila in slovar

Key words

norm, standard language, updating of Slovene normative manuals, orthography rules and dictionary

Jezikovni kotički za sodobno rabo – in sodobnega uporabnika

Tina Lengar Verovnik

V prispevku izhajamo iz prepričanja, da bodo jezikovni kotički, ne glede na ažurnost in celovitost jezikovnih opisov, tudi v prihodnje sestavni del jezikovnokulturnih dejavnosti. Čeprav se njihova oblika spreminja in prilagaja novim načinom sporočanja, je potreba po jezikovnem svetovanju namreč stalnica. Novost pa je dostopnost do podatkov o jezikovnih uporabnikih in njihovih potrebah. V prvem delu prispevka zato predstavljamo nekatere novejšje tovrstne raziskave za slovenščino, v drugem, empiričnem delu pa jih dopolnjujemo s podatki, ki smo jih o uporabnikih pridobili z analizo vprašanj, naslovljenih na spletno Jezikovno svetovalnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU.

Uvod

Po splošnem, a empirično nepreverjenem prepričanju smo Slovenci narod, ki kaže izjemno zanimanje za jezikovne zadeve. Korošec (1996, 5) piše, da sicer nismo nič večji (ali manjši) jezikovni prepirljivci od drugih narodov, da pa so naši prepiri bolj kot drugod zaznamovani z jezikovnokulturnimi temami in dejavnostmi. Kako se je različno dojemanje jezikovne kulture in jezikovnega kultiviranja od Škrabca dalje odražalo v jezikovnih koticikih, tej “pri nas najbolj priljubljen/i/ vrst/i/ poljudnega jezikoslovnega objavljanja” (n. d., 7), je izčrpno opisano v Kalin Golob (1996). Ne glede na motivacijo tvorcev (in občinstva) jezikovnih koticikov pa je dejstvo, da zanimanje za tovrstno jezikovnokulturno dejavnost – morda celo potreba po njej – ostaja do danes.¹ Pogosto je sicer slišana teza, ki zagotovo vsaj delno drži: da jezikovni koticiki skupaj s poljudnimi knjižnimi jezikovnimi priročniki ter z jezikovnimi svetovalnicami in forumi v medijih in na spletu zapolnjujejo vrzeli, ki nastajajo zaradi nezadostnosti aktualnih temeljnih jezikovnih priročnikov (npr. Bizjak Končar idr. 2011, 7). Vendar pa raziskava, objavljena v istem viru, kaže, da so težave uporabnikov bolj kot z nezadostnostjo povezane z recepcijo, tj. z razumevanjem obstoječe kodifikacije (n. d., 30). Če privzamemo, da “splošni”, “povprečni” ipd. uporabniki jezikovnih priročnikov ne obstajajo (Arhar Holdt 2015) in da tudi usmerjeno pridobivanje védenja o (potencialnih) uporabnikih pri načrtovanju jezikovnih virov nujno pomeni posploševanje, bodo v množici uporabnikov vedno o(b)stajali tisti, ki bodo potrebovali še bolj razumljive razlage ter nazorne primere in praktične prikaze. Zaradi tega se zdi kljub časovni in predvsem kontekstualni oddaljenosti še vedno aktualno stališče, ki ga Urbančič povzema po praškem funkcionalizmu: da je pomemben del prizadevanj za jezikovno kulturo t. i. populariziranje knjižne norme, kamor avtor uvršča “jezikovne oddaje v radiu in televiziji, jezikovne rubrike v dnevnem in drugem periodičnem tisku, /.../ jezikovne posvetovalnice itd.” (1987, 12). Kar se je od časov, ko so pisci jezikovnih koticikov sami razpoznavali jezikovne težave in druge potencialne teme za obravnavo, spremenilo, pa je možnost pridobivanja podatkov o temah, ki uporabnike zanimajo, o načinih, na katere po teh temah vprašujejo, in o uporabnikih samih – tako o njihovem osebem in profesionalnem ozadju kot njihovem jezikovnem védenju. V nadaljevanju bomo predstavili dosedanje ugotovitve o vsem naštetem in jih nadgradili z analizo vprašanj, zastavljenih v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (v nadaljevanju ISJFR) pri ZRC SAZU (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica#v>) od začetka delovanja leta 2012 do sredine junija 2016.

¹ Trenutno redno izhajajo jezikovni koticiki Nataše Hribar v reviji *Pravna praksa*; Andrej Salobir in R. D. jih objavljata v rubriki *Jezikovni spletovalec* na spletni strani MMC RTV Slovenija; redno rubriko *Jezikovni koticik*, v kateri gostijo različne strokovnjake jezikoslovce, ima oddaja *Dobro jutro* na TV Slovenija 1 – čeprav gre pri tem za kombinacijo obravnave izbrane teme in odgovarjanja na vprašanja gledalcev; podobno je zastavljena tudi občasna jezikovna oddaja v *Svetovalnem servisu* na prvem programu Radia Slovenija; jezikovne nasvete kot promocijo spretno izkoriščajo tudi nekatera zasebna podjetja, npr. <http://www.lee-meta.si/blog>, itd.

Teme jezikovnih koticikov

M. Kalin Golob (1996, 44) ugotavlja, da jezikovni koticiki večinoma izpostavljajo napake v jezikovni rabi in jih nato popravijo. To je značilno predvsem za splošne jezikovne koticike, ki “obravnavajo vprašanja sočasne jezikovne prakse, opozarjajo na nepravilnosti in pomagajo uporabnikom pri različnih jezikovnih zadregah” (n. d., 148). Avtorica sicer nikjer ne piše, kako pisci določajo teme, ki jih obravnavajo, a ker del pisanja povezuje s konkretnimi zadregami uporabnikov, tj. predvidoma z vprašanji, ki jih ti zastavljajo piscu, je drugi del najbrž zasnovan na samostojnem razpoznavanju težav. Izjema so v tem smislu terminološki in tendenčni jezikovni koticiki (n. d., 150), saj pri prvih jezikoslovec (pogosto v sodelovanju s področnimi strokovnjaki) strokovni javnosti daje v presojo nove oz. boljše strokovne izraze, pri drugih pa je jezikovni problem pogosto le izhodišče za utemeljevanje avtorjevega jezikovnega nazora ali za njegovo angažiranje ob aktualnih družbeno-političnih temah.

V splošnih jezikovnih koticikih, ki dosegajo najširši krog uporabnikov in so tudi najštevilčnejši, je bilo po ocenah M. Kalin Golob (1996, 149) od začetkov pa do prve polovice devetdesetih let prejšnjega stoletja najpogosteje obravnavano vprašanje prevzetih besed, nadalje pravopisne zapisovalne težave (prevzete besede, oblikoglasje), slovnična vprašanja (oblikotvorje, skladnja – zlasti besedni red in trpnik), besedotvorna vprašanja (tvorjenke iz tujih lastnih imen), redkeje stilistična in pravorečna vprašanja. Kakšno je razmerje med obravnavanimi temami v obdobju po tej raziskavi, ne vemo, z vsebinsko analizo vprašanj uporabnikov v spletnih jezikovnih svetovalnicah, na forumih in drugih spletnih platformah (zlasti na družbenih omrežjih) pa je mogoče dognati, kaj vse spraševalce zanima. To je namreč – glede na v uvodu zapisano vlogo jezikovnih koticikov – lahko eno od poglavitnih izhodišč za njihovo pripravo (o drugih gl. v nadaljevanju).

V zadnjih letih je bilo opravljenih že več takih analiz, v nadaljevanju predstavljamo tri. V Hribar (2009) je analizirano gradivo s spletnega foruma *Al' prav se piše ...?* (med. over.net), zbrano v dveh mesecih leta 2009. Avtorica ugotavlja, da je bilo največ vprašanj pravopisnih (velika in mala začetnica, zapis in sklanjanje prevzetih besed, raba vejice ter zapisovanje skupaj, narazen oz. z vezajem), sledita oblikoslovje in besedotvorje (kjer so uporabnike – kot je avtorica ugotavljala že za prejšnje teme – zlasti zmedle ali motile dvojnice ali opažena dvojna raba v praksi), nato skladnja (zlasti vezava, vezljivost in besedni red) ter oblikovanje besedil (največkrat tehnična oblika) in odzivi na rabo jezika v medijih (zlasti na oglasna besedila).

Analizo dveh spletnih virov (jezikovna svetovalnica *ŠUSS* in forum *Al' prav se piše ...?*) so za potrebe priprave ontologije uporabniških normativnih zadreg za portal *Slogovni priročnik* opravili tudi pri projektu Sporazumevanje v slovenskem jeziku (Bizjak Končar idr. 2 11). Po opravljeni prvi fazi (pregled nekaj več kot 2500 vprašanj) se je izkazalo, da uporabniki največkrat sprašujejo o besedišču in pravopisnih pravilih. Od najpogostejših k redkeje zastavljenim se vrstijo vprašanja o izbiri med domačimi sopomenkami, ustreznosti/primernosti/pravilnosti besed in zvez, vejicah, pisanju skupaj/narazen, veliki in mali začetnici (zlasti pri parih enakoglasnih lastnih imen in vrstnih poimenovanj, praznikih), skladenjski vezljivosti, oblikoslovju (pregibanje, oblika pridevnika), krajšanju (zlasti o okrajšavah), razmerju med domačim

in prevzetim izrazom, obliki dopisov in besedotvorju; precej je bilo tudi teoretičnih vprašanj in vprašanj, ki so na jezikovno rabo vezana posredno (lektoriranje, priročniki, zakonodaja).

V Arhar Holdt, Čibej in Zwitter Vitez (2015) je predstavljena analiza uporabniških vprašanj in mnenj iz različnih, večinoma spletnih virov,² ki je bila sicer opravljena za potrebe slovarpisja, a ponuja zanimive splošnejše ugotovitve. Najpogostejša so bila vprašanja glede ustrežnejše jezikovne različice pri dvojnica, glede pravilnosti besed/zvez ali sploh iskanja “pravilnejšega” izraza, sledijo vprašanja o pregibanju in vprašanja o pomenu besed, vprašanja o ločilih (najpogosteje o vejici); vprašanja o zapisu (črkovanje) ter mali in veliki začetnici, skladijska vprašanja, vprašanja o izgovoru in izvoru besed, redkeje vprašanja o metajezikovnih in drugih informacijah. Presenetljivo pogosto, zlasti v radijskem viru, je bilo tudi izražanje mnenj o jezikovni rabi – podobna kategorija, kot je bila v prvi navedeni raziskavi opredeljena kot odzivi na rabo jezika v medijih.

Pristopi k obravnavi

Čeprav je ugotovitve zgornjih analiz težko medsebojno primerjati, ker so bile delane na različnih virih, v različnem obsegu ter z različnimi raziskovalnimi izhodišči in cilji, pa se v njih pojavlja nekaj skupnih ugotovitev. Ena od teh je, da uporabniki pogosto sprašujejo po ustrežnejši/boljši/pravilnejši od dveh ali več možnosti; da jih dvojničnost torej moti oziroma da si vsaj želijo zvrstnih ali slogovnih usmeritev pri izbiri. Pisci zgodnejših koticikov (nekateri tudi kasneje) so kot odziv na to željo uporabnikov po preprostejših rešitvah – pogosto pa tudi skladno z lastnim jezikovnim nazorom – svoje nasvete oblikovali v smislu *prav – narobe* ali celo *lepo – grdo* (gl. Kalin Golob 1996, 45 in 49). Tendenčni koticiki slovenskih funkcionalistov so poskušali puristične, logiciistične in historične argumente preseči s celovitejšim pogledom na jezikovno rabo, a so enodimenzionalni pogledi občasno še prisotni. To posredno ugotavljajo npr. avtorji izhodišč za *Slogovni priročnik*, ko zanj pravijo, da bo skušal “jezik predstaviti kot demokratičen sistem, v katerem je vedno na voljo več izbir. O teh izbirah je treba razmišljati s stališča ustreznosti za dano komunikacijsko situacijo, ne pa jih videti zgolj v paru pravilno/napačno ali celo dovoljeno/prepovedano” (Bizjak Končar idr. 2011, 4). Na veliko odgovornost jezikoslovcov, zlasti lektorjev, opozarjata tudi Dobrovoljc in Jakop (2011). Svarita pred željo po poenostavljanju, ko se reducira celo dvojnična norma, ki jo kodifikacija tolerira. Ugotavljata namreč, da “povprečni jezikovni uporabnik ne usvoji bogastva oblik svojega jezika z branjem pravopisnega slovarja ali pravil, tudi kakega drugega slovarja le redko. Njegova čutila so odprta svetu okoli njega – televiziji, spletu in ulici. Naloga vseh, ki so profesionalno vpleteni v pojasnjevanje

² Spletna jezikovna svetovalnica ŠUSS, radijska oddaja *Jezikovni svetovalni servis*, specializirane skupine na omrežju Facebook in novičarski forumi.

določil, zapisanih v slovarjih in drugih jezikovnih priročnikih /.../, je, da z večjo mero odgovornosti poskrbijo za 'posredovanje' pristne norme standardnega jezika, s čimer vplivajo zlasti na dojemanje pestrosti norme pri jezikovnem uporabniku" (n. d., 27).

O nujnosti demokratičnega pristopa pri jezikovnem svetovanju pišeta tudi Žaucer in Marušič (2009), ki jezikovne koticke razumeta le kot vrsto jezikovnega svetovanja ter jih zato postavljata ob bok sodobnejši, poenostavljeni in z vidika distribucije hitrejši obliki dajanja jezikovnih nasvetov: jezikovnim svetovalnicam na spletu. Za razliko od zgoraj predstavljenih analiz nista proučevala uporabnikov, temveč odgovarjalce: empirično sta ugotavljala, ali dajejo enoznačne odgovore (največkrat brez razlage) ali demokratične³ in izobraževalne odgovore. Po primerjavi treh domačih⁴ in dveh tujih jezikovnih svetovalnic v sklepu ugotavljata, da "d/obra praksa v svetovanju pomeni spoštovanje načel razlagalnosti, demokratičnosti in ekspeditivnosti" (n. d., 455). Prvi načeli sta po prepričanju avtorjev pomembni tako zaradi uzaveščanja jezikovne tolerantnosti kot zaradi jezikovnega izobraževanja, katerega cilj naj bi bili samopomoč, dvig jezikovne samozavesti in tudi ugleda slovenščine pri njenih govornicah. K tem ciljem naj bi vodili razlagalni in demokratični odgovori, medtem ko preprosti in enoznačni odgovori dosegaajo ravno obratne cilje.

Z načini oblikovanja informacij za uporabnike so se izčrpno ukvarjali tudi pripravljavci *Slogovnega priročnika*. Kot že omenjeno, so se že načelno odločili za predstavljanje različnih možnosti, ki so v jeziku odvisne od komunikacijske situacije. Jezikovnih pojavov poleg tega niso želeli opisovati abstraktno in sistemsko, temveč praktično uporabno. Opise kategorij so oblikovali na način, ki je dovolj preprost, da je razumljiv tudi laičnemu uporabniku; kot izhodišče so pri tem vzeli kar dikcijo, ki so jo uporabljali spraševalci pri zastavljanju vprašanj (Bizjak Končar idr. 2011, 34). Vendar pa tudi ustrezen pristop k odgovarjanju in naslovniku primerno slogovno oblikovanje besedila (ob ustrezno izbrani temi) še nista dovolj; manjka še védenje o uporabniku. Sodobne raziskave namreč opozarjajo, da ni dovolj zgolj opiranje na predvidevanja (pogosto celo zgolj na podlagi lastnih uporabniških izkušenj), kaj uporabnik potrebuje in kakšne so njegove kompetence, temveč je treba izhajati iz njegovih dejanskih, tj. empirično ugotovljenih potreb (Arhar Holdt 2015; Dobrovoljc in Bizjak Končar 2011).

3 Avtorja demokratično odgovarjanje opredeljujeta kot tako, pri katerem je »o/dločitev za eno ali drugo dvojnico /.../ vedno prepuščena spraševalcu, ki naj se na podlagi razlage in predstavljenih argumentov odloči, katero bo uporabil« (Žaucer in Marušič 2011, 448).

4 Vprašanja o pravopisu in rabi jezika na portalu *eknjiga*, forum *Al' prav se piše...?* in forum *Vprašajte slovenista*.

Jezikovni uporabniki

Večina raziskav uporabnikov je danes usmerjena v slovarske uporabnike. Zanimivi in tudi za pisce jezikovnih koticikov pomembni sta misli, da so potrebe jezikovnih uporabnikov obstajale že pred slovarji in neodvisno od njih ter da je bolj smiselno proučevati vse potrebe potencialnega uporabnika kot zgolj tiste, povezane s slovarjem, in šele naknadno izločiti tiste, ki jih lahko zadovolji slovar (Tarp v Dobrovoljc in Bizjak Končar 2011, 88–89). Po podobni logiki je smiselno najprej proučiti potrebe, pa tudi vedenje in kompetence potencialnega uporabnika jezikovnih koticikov, nato pa jezikovne nasvete oblikovati tudi v skladu s temi dognanji.

Ker podatki o uporabnikih jezikovnih koticikov ne obstajajo niti jih ne bi bilo mogoče enostavno pridobiti, si bomo dovolili predpostavko, da zaradi skupnega imenovalca (jezikovnega svetovanja) uporabniki jezikovnih svetovalnic in forumov v zadostni meri sovpadajo z občinstvom koticikov,⁵ da lahko ugotovitve pridobivamo iz raziskav, ki se nanašajo na slednje, in v empiričnem delu prispevka tudi na gradivo iz *Jezikovne svetovalnice* ISJFR ZRC SAZU. V slovenskih analizah je mogoče zaslediti le en poskus opredelitve “splošnega” uporabnika jezikovnih svetovalnic in forumov. Na problematičnost tovrstnega opredeljevanja uporabnikov smo opozorili že v uvodu, potrjuje pa ga tudi poskus sinteze v Bizjak Končar (2011, 15–16), ko se je pokazalo, “da je *splošni uporabnik* množica raznovrstnih ljudi z različnimi željami in potrebami glede jezikovnega svetovanja. Najizrazitejši skupni imenovalac je nejezikoslovna izobrazba, čeprav se na forumih zbirajo tudi študentje jezikoslovja, lektorji, prevajalci in ljudje, ki morajo po službeni dolžnosti veliko pisati”. Kljub temu so avtorji raziskave poskušali izluščiti nekaj skupin: največkrat “sprašujejo odrasli, pogosto sodelujejo tudi študentje, pojavljajo pa se tudi vprašanja, povezana s šolsko snovjo in popravki učiteljev” (n. m.). Zanimiva so opažanja o jezikovnonazorski pestrosti uporabnikov, saj “eni verjamejo, da je obstoječa norma, določena v slogovnem priročniku in SSKJ, absolutna avtoriteta, drugi verjamejo, da je treba slediti večinski rabi, nekateri verjamejo v čistost in drugi v ustvarjalnost jezika, eni radi razpravljajo o sivinah jezika, drugi verjamejo v strogi koncept prav-narobe, nekateri razpravljajo s pomočjo jezikoslovnih terminov, nekateri se pritožujejo nad nerazumljivostjo takšnega diskurza ...” (n. m.). Preostale opredelitve pa so vezane bolj na način spraševanja kot na uporabnike same – tj. na način, kako ti sprašujejo o določeni temi: ali želijo zgolj odgovor na konkretno vprašanje, ali jih zanima pravilo, ali želijo pojasnilo glede razlik med podobnimi stvarmi oz. različnimi rešitvami.

Glede na tipe vprašanj so bili v gradivu te analize najpogostejši: *kakšen je pomen besede A?, s katero (domačo) sopomenko lahko nadomestim besedo A oziroma zvezo B C?, ali lahko upora-*

5 Poleg zgoraj omenjenega mnenja v Žaucer in Marušič (2011), da gre tako pri jezikovnih koticikih kot jezikovnih svetovalnicah in forumih za enako dejavnost, tj. jezikovno svetovanje, je teza o podobnosti zapisana tudi v Bizjak Končar idr. (2011, 7), kjer avtorji jezikovne koticike in servise uvrščajo v isto skupino, za spletne jezikovne forume pa ugotavljajo, da »delujejo podobno kot jezikovni koticiki, le da so odgovori na vprašanja običajno konkretnjši, probleme se manj opisuje v kontekstu širše jezikovne problematike, odgovori pa niso vedno plod (gradivno in/ali normativno utemeljenega) jezikoslovnega razmisleka, saj jih pogosto oblikujejo laiki«.

bim besedo A v besedilu B?, ali lahko napišem/rečem da ...?, kdaj izbrati domačo, kdaj "tuyo" besedo? Ker so uporabniki najpogosteje zastavljali vprašanja o besedišču (gl. zgoraj), je razumljivo, da so tudi najpogostejši tipi vprašanj vezani na to ravnino jezika. Ob razlogih, zakaj se uporabniki odločijo zastaviti vprašanje na jezikovnem forumu, je tudi v Hribar (2011, 175) navedeno nekaj tipičnih ponavljajočih se vzorcev: "(a) uporabnik sprašuje, ker odgovora ne pozna /.../; (b) uporabnik se odloča med dvema ali več možnostmi (*Kaj je (bolj) prav?*); (c) uporabnik odgovor pozna, vendar ni prepričan, ali je pravi; (č) uporabnik prosi za razlago – neko jezikovno rešitev torej želi utemeljiti." Da uporabniki najpogosteje želijo primerjavo dveh ali več možnosti, se je pokazalo v primerjavi več (spletnih) virov v Arhar Holdt, Čibej in Zwitter Vitez (2015), kjer je bilo deset najpogostejših tipov vprašanj naslednjih: *Katera varianta je boljša?, Je ta beseda/zveza pravilna ali ne?, Kako se ta zveza pregiba?, Kaj ta beseda/zveza pomeni?, Potrebujem pomoč z ločili, Želim si deliti svojo idejo, Kako se ta beseda pravilno črkuje?, Potrebujem (alternativen) izraz, Mala ali velika začetnica?, Potrebujem pomoč s skladnjo.*

Jezikovna svetovalnica ISJFR ZRC SAZU

Spletna *Jezikovna svetovalnica* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU deluje od leta 2012. Zasnovana je "kot rastoča spletna publikacija, ki je ne le svetovalnica pri jezikovnih težavah uporabnikov slovenščine, temveč prek indeksa ključnih besed in jezikoslovnih področij, na katera ta spadajo, tudi urejena zbirka jezikovnih vprašanj. Ta so največkrat povezana s pravopisom in slovnico, precej pa je tudi odgovorov na vprašanja, ki jih poraja jezikovni razvoj" (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica#v>). Na vprašanja najpogosteje odgovarjajo člani uredniškega odbora (od aprila 2014 Helena Dobrovoljc, ki je tudi glavna urednica in koordinatorka dela, Aleksandra Bizjak Končar, Nataša Gliha Komac in Peter Weiss, od januarja 2016 še Urška Vranjek Ošlak in Tina Lengar Verovnik), poleg teh pa še številni drugi strokovnjaki, tako jezikoslovci kot poznavalci drugih področij. Trenutno (poleti 2016) se spletno mesto svetovalnice prenavlja in posodablja; največja novost, zanimiva za uporabniške raziskave, bo obvezna registracija ob prvem obisku, pri kateri bo uporabnik navedel tudi nekaj osnovnih podatkov o sebi (spol, starost, izobrazba, poklic, motiv za uporabo svetovalnice ipd.).

Mesečno dobiva svetovalnica v povprečju okoli 40 vprašanj, ki so nato kategorizirana glede na eno ali več področij, kamor se tematsko uvrščajo, pripisane so jim tudi ključne besede, ki omogočajo natančnejše iskanje po zbirki. Tematsko je največ vprašanj s področja pravopisa (raba začetnic, pisanje skupaj in narazen, vejica oz. ločila, pisna znamenja, prevzemanje), sledijo oblikoslovje (sklanjanje lastnih imen, oblika pridevnika, oblikoslovne dvojnice), skladnja (ujemanje, vezljivost, trpnik, besedni red) in besedotvorje (zloženke, sestavljenke, prebivalska imena), nato etimologija, pomenoslovje, stilistika, leksika, terminologija in leksikografija ter manjši delež drugih tematik (povzeto po Dobrovoljc 2016). Največja pogostnost pravopisnih

vprašanj je razumljiva, če vemo, da je *Jezikovna svetovalnica* nasledila neke vrste e-svetovanje, ki so ga po izidu *Slovenskega pravopisa* 2001 omogočili njegovim uporabnikom prek posebnega elektronskega naslova. Naslednje štiri najpogostejše skupine, ki so se kot najpogostejše pokazale tudi pri zgoraj predstavljenih analizah svetovalnic in forumov (izvzeta je etimologija, druga posebnost te svetovalnice), pa so medsebojno številčno primerljive.

Žaucer in Marušič (2011, 454) za jezikovne forume ugotavljata, da njihov “klepetalniški” značaj, kjer lahko sodeluje vsak, prinaša pogosto nepopolne, enostranske in nerazlagalne odgovore. Za argumentirane in uravnotežene odgovore o jezikovnih vprašanjih pa po njunem mnenju potrebujemo poznavanje literature, teorije in uporabe korpusov. Podobne ugotovitve najdemo pri M. Kalin Golob (1996, 152), ko razpravlja o tem, kdo lahko piše jezikovne koticike, saj ugotavlja, da vsi pisci tem merilom ne ustrezajo: “Uredniki v množičnih obcih bi morali poskrbeti za to, da bi dali prostor, namenjen jezikovnim koticikom, jezikoslovcem. Torej ljudem, ki poznajo preteklo in sočasno stanje jezika, ga raziskujejo in objavljajo strokovne članke.” Če obe ugotovitvi križamo, lahko ugotovimo, da odgovarjalci v *Jezikovni svetovalnici* ISJFR ZRC SAZU ustrezajo tako strokovnim zahtevam za spletnega jezikovnega svetovalca, ki je sposoben odgovarjati demokratično in razlagalno, kot zahtevam za ustvarjalca klasičnih jezikovnih koticikov. Če sliko še obrnemo in pogledamo z uporabniške plati, pa lahko domnevamo, da se uporabniki ob izbiri ravno te svetovalnice zavedajo, da jim bo svetoval visoko izobražen in usposobljen jezikoslovec, zato tudi svoja vprašanja oblikujejo (vsaj delno) v skladu s tem. Pri analizi jezikovnih vprašanj uporabnikov *Jezikovne svetovalnice* nas bo zato zanimalo, kako uporabniki zastavljajo vprašanja, pri čemer v ospredju ne bodo tipi vprašanj, kot so jih izluščile zgoraj predstavljene raziskave, temveč predvsem: *kolikšen delež vprašanj je vezan na razmerje prav – narobe?; kako uporabniki poleg tega še zastavljajo vprašanja o jezikovnih dilemah?; kolikšen delež lastnega védenja in premislekov pri tem vključujejo?; koliko je predhodnega preverjanja v drugih virih, sklicevanja nanje?*

Analiza vprašanj

Od začetkov delovanja svetovalnice do 16. junija 2016 so uporabniki poslali 1382 vprašanj. Od tega se je 122 vprašanj nanašalo na izvor priimkov, te smo iz nadaljnjih analiz izločili. Končni vzorec je tako sestavljalo 1260 vprašanj.

Vprašanja, vezana na razmerje “prav – narobe”

Skladno z zgoraj zapisanimi ugotovitvami o pogostem presojanju jezikovnih zadreg skozi prizmo nasprotnih polov *prav – narobe*, smo najprej pregledali vprašanja, v katerih je bilo to eksplicitno izraženo. Izločili smo 312 vprašanj, v katerih se je pojavljal izraz *pravilno*, 49 vpra-

šanj s *prav*, 32 s *pravilneje/(naj)bolj pravilno* in 9 z *nepravilno/narobe/napačno*. Skupaj sta taki torej 402 vprašanji oziroma 32 % oziroma ena tretjina vseh pregledanih vprašanj. Po vsebinskem pregledu se je pokazalo, da jih lahko v grobem razdelimo na več skupin, ki jih v nadaljevanju ponazarjamo s primeri.

Najredkeje spraševalec želi absolutno informacijo, ki jo opredeli kot “pravilno” ali kot to, kar je “prav”:

- (1) *Na vas se obračam v zvezi s pravilnim sklanjanjem moškega finskega imena: Lauri Kustaa ÄIMÄ. Kako se torej sklanja, predvsem me zanima rodilniška oblika.*
- (2) *Kako se prav zapiše 3. sklon dvojine samostalnikov nit, misel in odpoved?*
- (3) *Na fakulteti pišemo imena predmetov vedno z veliko začetnico – je to pravilno?*
- (4) *Kako naj se pravilno slovensko izrazim, če želim odpreti okno na kip?*

Po pregledu celotnega gradiva se je sicer izkazalo, da je tovrstnih poizvedovanj še več in da večinoma ne vsebujejo kategorije “pravilnosti”; za ilustracijo le dva primera:

- (5) *Kako sklanjamo moški priimek, ki se konča na -o, npr. Klemen Nonko?*
- (6) *Ali pred zvezo in ne pišemo vejico?*

Veliko pogostejša so v tej skupini vprašanja, ko spraševalec v rabi ali v priročnikih opaža dve ali več različic. Vprašanje, v katerem navede vse možnosti, nato oblikuje s predpostavko, da je le ena pravilna, vse druge pa nepravilne, oziroma da je ena možnost vsaj bolj pravilna od drugih (zadnji primer):

- (7) *Prosim za nasvet, kako se pravilno napiše hišno številko: 4a ali 4 a ali 4A ali 4 A.*
- (8) *Kako pravilno zapisati: Sedmera jezera oz. t/Triglavska S/sedmera jezera?*
- (9) *Prosil vas, če mi lahko napišete pravilno sklanjatev skandinavskega moškega imena Vike. Glede na nekatere spletne vire bi bilo pravilno Vike Vikeja Vikeju, našel pa sem tudi pravila za sklanjanje Vike Vika Viku.*
- (10) *Zanima me, kako je pravilno: skupnega dobrega ali skupnega dobra?*
- (11) *Kako se (bolj) pravilno reče oz. zapiše: Nič nismo naredili. ali Ničesar nismo naredili.*

Spraševalec v tem tipu vprašanj včasih previdno poizve, ali sta nemara pravilni obe (vse) možnosti – v takem primeru so sicer pogostejše ubeseditve s katerim od izrazov, obravnavanih pri 2. točki (gl. spodaj):

- (12) *Je pravilno tri četrtine vprašanih so menile, tri četrtine vprašanih je menilo ali oboje?*
- (13) *Zanima me, ali sta za besedno zvezo tako imenovani pravilni obe okrajšavi, torej t. i. in t. im., ali pa le ena od njiju.*
- (14) *V nekaterih pogodbah in dopisih sem opazil hkratno rabo velikih in malih črk v imenih npr: Ime PRIIMEK. Običajno je napisano Ime Priimek. Ali sta obe obliki pravilni?*

Kar preseneča – a je po drugi strani skladno s pogledom na jezik skozi prizmo razmerja *prav – narobe* – je, da je izjemno majhen delež takih vprašanj, v katerih spraševalec želi tudi utemeljitev, pojasnilo. Pogosteje se tovrstne prošnje pojavljajo v vprašanjih, ki niso vezana na koncept “pravilnosti”, temveč terjajo interpretacijo, ne le gole informacije (zadnji trije primeri):

(15) Ali je *prav* sončev mrk/sončni mrk in *zakaj*.

(16) Zanima me, če je *pravilno* poimenovanje televizijskega žanra resničnostni šov. Dandanes je veliko tovrstnih oddaj po televiziji, toda vse navajajo kot resničnostni šov, in ne oddaja. Je torej uporaba besede šov *pravilna* ali *nepravilna* in *zakaj*?

(17) Prosim za pomoč pri dilemi: Zgornjesavska dolina ali Gornjesavska dolina. Vesela bi bila *pojasnila*, kaj je *bolje* oz. *pravilno*. Najlepše se vam zahvaljujem za vaš čas in odgovor.

(18) Zanima me nekaj več o slovenjenju besede make up. *Zakaj* povzroča toliko težav? Vnaprej hvala.

(19) *Zakaj* se izven nadomešča z zunaj?

(20) Kako je *prav*: v smeri urinega kazalca ali urnega kazalca? SP preusmeri na urni kazalec, ampak *ne vem, zakaj*. Meni je povsem logična pridevniška izpeljava urin. *Kakšna je razlika* med urin in urni?

Drugi načini zastavljanja vprašanj

Predvidevali smo, da bodo v vprašanjih uporabljeni tudi drugi izrazi, ki jih uporabljajo spraševalci, kadar se zavedajo, da pri nekem jezikovnem pojavu ne gre za jasno polarizacijo (v smislu *prav – narobe*), temveč za stopnjo ustreznosti oziroma primernosti jezikovnega izraza ali pojava. Analiza je pokazala, da so bili na to vezani izrazi *ustrezno* in *primerno/primerneje* uporabljeni v 20 vprašanjih oz. v zgolj 1,5 % vprašanj. V nadaljnjih 29 vprašanjih oz. 2 % vprašanj pa so se pojavljali še drugi izrazi, na eni, lahko bi rekli liberalnejši strani *dopustno, sprejemljivo, priporočljivo, upravičeno, primerneje* in na drugi, bolj rigorozni strani *dovoljeno, lepše, bolje, zapovedano*.

Zanimivo pa je, da se ti izrazi zelo redko v vprašanju pojavijo sami (kot v prvem primeru). Skoraj brez izjeme se namreč v vprašanju uporablja še kateri drug izrazi za označevanje stopnje skladnosti jezikovnega pojava z jezikovnimi normami, največkrat “pravilno” oz. “prav”:

(21) Opazil sem, da se za presihajoča jezera ob reki Pivki uporablja več poimenovanj: presihajoča jezera Pivke, pivška presihajoča jezera, pivška jezera ... V kontekstu rabe velike oz. male začetnice pa me zanimata naslednja primera: Pivška jezera in Pivška presihajoča jezera. Ali je v omenjenih dveh primerih uporaba velike začetnice *upravičena*?

(22) Zanimata me besedi olimpiada in olimpijada. Prvo sem našla v SSKJ iz leta 1979 (pet knjig), ki ga imam doma, ker pa mi je beseda olimpijada nekako bliže in jo tudi zasledim ponekod, sem pogledala v spletni slovar novejšega besedja in v njem našla drugo besedo – olimpijada (olimpiade pa seveda ne). To verjetno pomeni, da sta obe besedi *pravilni*. A katera je *bolj ustrezná/primerna* po vašem mnenju? Ali pa sta kar obe – odvisno od uporabnika pač in jaz le kompliciram?

(23) V nekem članku sem zasledila stavek Nimaš pravice imeti spomin name. Ali ne bi bila ustreznejša uporaba roditelja? Če ne, ali bi bilo potem pravilno Ne smeš gledati televizijo namesto televizije?

(24) Ali je zapis Apgarjeva lestvica pravilen oziroma dopusten, četudi je poimenovan po ženski? Ali bi bilo ustreznejše Apgarjina lestvica?

(25) Zakaj se med medmeti ko ko in podobnimi, ki so sestavljeni iz večjega števila ponavljajočih se besed, ne piše vejice? /.../ Naj poudarim, da na internetni strani slovenskega pravopisa ni zapisov medmetov brez vmesne vejice. Kje torej iskati pravilno, zapovedano pisavo medmetov.

(25) Zanima me, katera formulacija je pravilna (ali pa zaželena, če sta dovoljeni obe): v tej knjigi bo govor o tem ali v tej knjigi bo govora o tem?

Zgornji zgledi kažejo na to, da besede “pravilno” oz. “prav” spraševalci ne razumejo več nujno v njenem absolutnem pomenu in kot protipomenko “narobe”, temveč jo uporabljajo tudi v primerih, ko v resnici sprašujejo o stopnji ustreznosti, primernosti, ko se zavedajo, da ne gre za absolutne vrednosti in pojave. To še bolj izrazito kažejo naslednji primeri, kjer se “pravilno” sopostavlja z drugimi izrazi:

(26) Kateri način tvorjenja pridevnika iz glagola je ustreznejši/pravilni/boljši? Po mojem občutku s pripono -ljiv neizpolnljiv/neizpolnjiv/zapomnljiv (zakaj ne zapomnljiv? – je n izpadel zaradi prezapletenosti?).

(27) Ali je v kazalnih pri številkah poglavij bolj smiselno/pravilno pisati pike ali kar brez? npr. 1. Oblikoslovje /.../

(28) /.../ Verjetno je nekaj podobnega tudi z Ebolo/ebolo in Dengo/dengo. Kako pa je z virusom Zahodnega Nila? Prosim, če je mogoče, tudi za kratko utemeljitev in obrazložitev, zakaj je ena različica ustreznejša in bolj priporočljiva oziroma pravilnejša od druge.

Tudi pri teh vprašanjih se pojavljajo prošnje za razlago, utemeljitev (že zgoraj smo ugotovljali, da to ni vezano na prisotnost/odsotnost izrazov za označevanje skladnosti pojava z jezikovno normo):

(29) Zanima me, kakšen je standard zapisovanja za primer 1780 + leta. Torej:

a. v 1780-ih letih

b. v 1780. letih

c. v 80. letih 18. stoletja

d. v osemdesetih letih 18. stoletja

Kateri zapisi so pravilni? Kateri se preferirajo in kje se preferirajo?

Vključevanje lastnega védenja, premislekov in mnenj

Tovrstnih vprašanj je bilo 198 oziroma 16 % celotnega gradiva. Gre za precej raznorodno skupino vprašanj, ki jim je skupno to, da spraševalci vanje vključujejo ali lastno znanje (eksplicitno zapisano ali zgolj omenjeno, nakazano), ali premisleke o določeni temi, ali zgolj svoja mnenja, celo občutke. Kot demonstracijo védenja smo šteli le izrecne omembe lastnega znanja,

ne pa tudi izkazanega metaznanja o jeziku, ki se kaže v oblikovanju vprašanj (pogosto) z zahtevno jezikovno tematiko, npr.:

(30) *Imam težave pri sklanjanju moškega imena Andrea. Sklanja se lahko po prvi ali drugi moški sklanjati, vendar se zaplete, saj bi lahko bilo v rod. Andrea (1. m. skl.) ali Andreaje (po 2. moški)? Se lahko podaljša z j ali bi bilo bolj prav Andree (rod.)? Dajalnik: Andreau/Andraei ali se podaljšuje z j?*

(31) *Kako to poimenovanje pravilno slovenimo: je to stvarno ime za neumetnostno besedilo in se ga zapisuje z veliko začetnico (torej Panamski dokumenti) ali pa gre zgolj za vrstno poimenovanje in bi bila primernejša mala začetnica (panamski dokumenti)?*

Šele natančna vsebinska analiza vprašanj bi razkrila, kolikšno poznavanje teoretsko-pojmovnega okvira se kaže v njih; presenetljivo malo pa je po drugi strani vprašanj, ki razkrivajo pomanjkanje tovrstnega znanja, npr.:

(32) *Kako se pravilno sklanja angleško moško ime Huntley? Zanima me tudi pridevniški zaimek tega imena. (pridevniški zaimek namesto svojilni pridevnik)*

(33) *Ob izbruhu ebole v Z Afriki nekateri poučujejo novinarje, da je pravilna izgovorjava te besede s poudarkom na o, saj naj bi se tako izgovarjalo ime reke po kateri je bolezen dobila ime. Kaj pravite na to? (poudarek namesto naglas)*

Uporabnikovo **védenje** se lahko, kot omenjeno, v vprašanjih kaže na različne načine, najočitnejši je eksplicitna omemba, sklicevanje na pridobljeno znanje:

(34) *Zanima me, kaj je prav; S stotimi/sto ljudmi je šel na sprehod. Vem, da je v primeru samo en/eden študent je prišel na izpit pravilno en, ker besedi sledi samostalnik. Kako pa vem za primer sto/stotimi?*

(35) *Zanima nas, katero obliko bi priporočili: pletna ali pletnja. Vemo, da je normirana pletnja, vendar na Bledu dosledno uporabljajo pletno.*

Drugo skrajnost predstavljajo vprašanja, v katerih spraševalci izražajo zgolj svoj **občutek** oziroma doživljanje zaznanega problema:

(36) *V dilemo me je spravil naslednji stavek - ali uporabiti navadni ali povratni svojilni zaimek. Po mojem občutku bi morali uporabiti sebi, vendar se mi nekako ne sliši prav: Tožnik mora obvestilo poslati na zadnji njemu/sebi znani avtorjev naslov.*

(37) *Zadnjič me je v nekem članku zmotil tale zapis: Želela sem si finančne neodvisnosti. Ali ni pravilneje: Želela sem si finančno neodvisnost (4. sklon, in ne 2.)? Podobne zapise sem že večkrat zasledila, zato ne vem, kaj je zdaj prav.*

Ko gre za **mnenje**, ga uporabniki uvedejo bodisi previdno, bolj kot sugestijo (prva primera), ali pa izrecno (in ga tako tudi poimenujejo – tretji primer):

(38) *Kako se pravilno napiše, da nekaj traja 1 uro in 30 minut: 1h 30min ali 1 h 30 min? Verjetno nestično glede na to, da simbole pišemo nestično, čeprav je v praksi (npr. na planinskih poteh) to vedno stično, kajne?*

(39) Neža Maurer je napisala tudi kratko prozo z naslovom *Veste, kdo je Čeri? Zanima me, ali je v navedenem primeru na koncu povedi potrebna tudi pika (originalni naslov dela je *Veste, kdo je Čeri?*). Ločil sicer naj ne bi podvajali, pa vendarle ...*

(40) V jedilnem listu hotelske restavracije sem opazila posebno prilogo, v kateri so oglaševali top jedi. Vprašala sem nekaj prevajalcev, če se jim zdi takšno angleženje primerno, pa niso videli težav. Sama pa menim, da je neprimerno, saj bi se mu mirno lahko izognili s priporočanjem na primer vrhunskih jedi, še posebej, ker je bil ves preostali del jedilnika v slovenskem jeziku. Kaj menite vi?

Zadnji primer vključuje tudi argumentacijo, ki pa ni vedno prisotna. Zlasti kadar je uporabnik prepričan v svoj prav (prvi primer), je navadno ne podaja, temveč le izrazi svoje stališče; kadar bi rad v svoj prav prepričal tudi druge, pa lastno stališče podkrepi z argumenti (zadnja primera):

(41) *Zakaj okrajšave ocen (nzd, zd, db, pdb in odl) nimajo okrajšavne pike? Zakaj spet neka nepotrebna posebnost?*

(42) *Imena cest, vasi, mest ipd. vedno pišemo z veliko začetnico; to je jasno. Po isti logiki bi morali pisati z veliko začetnico tudi imena geografskih oz. upravnih enot, imenovanih okraji, npr.: v Prvem okraju na Dunaju; okraj Logatec oz. Logaški okraj; okraj Velikovec oz. Velikovški okraj.*

(43) *Pri glasbi rajši rabimo instrument ali inštrument? Nekateri trdijo, da instrument pomeni orodje in inštrument pomeni glasbilo. Je res? Če bi bilo tako, bi bilo pravilno samo inštrumentalna glasba, inštrumentacija, inštrumentalist itd. ... SSKJ ne razlikuje.*

V tovrstnih dilemah, ko so o kakem problemu že sami veliko razmišljali in ga poskušali rešiti, se uporabniki na svetovalnico ne obračajo kot na vrhovnega arbitra, temveč zgolj prosijo za dodatno mnenje:

(44) *Pozdravljeni! Za ž. sp. sam. lovec je uveljavljena oblika lovka, kar navaja tudi SSKJ. Pojavilo pa se je mnenje, da je lovka tudi priprava. Zato naj bi bila ženska, ki lovi, lovkinja ali lovica. Lepo prosim za Vaše mnenje in se Vam zanj najlepše zahvaljujem.*

(45) *V društvu imamo v statutu določeno delovno mesto poimenovano TAJNIK. To delovno mesto zaseda gospa in potem je v zapisnikih, kjer je zapisana njena diskusija, poročilo ali podobno napisano TAJNIK ime in priimek ali v dopisih, kjer je podpisana enako: TAJNIK ime in priimek. Po mojem mnenju to ni pravilno in bi moralo biti zapisano: TAJNICA ime in priimek. Kakšno je vaše mnenje?*

Predhodno preverjanje v drugih virih

Sklicevanje na druge vire se je pojavilo v 208 vprašanjih oz. v 16,5 % celotnega gradiva. Uporabniki jih omenjajo bodisi zato, ker v njih niso našli iskane informacije, ker se z informacijami v virih ne strinjajo ali da podkrepijo svoja stališča:

(46) *Kako poimenujemo človeka, ki dela tetovaže oz. tetovira? Ali je tetovator ali tetovažar? V SSKJ-ju in SP-ju ne najdem izraza.*

(47) *Sprašujem se – ali je (bolj) prav številski podatki ali številčni podatki. V pravopisu se pojavi zveza številčni podatki, SSKJ ima tudi pod številčen primer številčni podatki. Sicer SSKJ razlaga, da se številski nanaša na števila, številčen pa na številke ali števila. Gre pa za prevod angleškega izraza figures, ki se ponavadi prevaja preprosto s “podatki”, v mojem besedilu pa je smiselno poudariti, da gre za številске/številčne podatke. Gigafida da za številске podatke 37 zadetkov, za številčne pa 137, Najdi.si pa za prve 374 in za druge 1317.*

Uporabniki se najpogosteje sklicujejo na SSKJ, SP 2001 in korpusne podatke (zlasti korpus Gigafida), uporabljajo pa tudi mnoge druge vire – odvisno od tematike:

(48) *Zanima me sklanjatveni vzorec za naselje Plužna. Na strani Amebis Besana je napisan sklanjatveni vzorec, s katerim se ne strinjam, saj je naselbinsko ime Plužna množinski samostalnik.*

(49) *Kakšno je slovensko ime za romunsko valuto? Banka Slovenije jo poimenuje kot romunski lev, kar je dobesedni prevod. Možnosti so še leu (uradni list EU?) in lej (SSKJ). V pravopisu je za lej omenjeno le, da je to denarna enota. V etimoloških slovarjih besede lej ni.*

(50) *Pri pisanju zapisnikov je včasih navedeno: da je nekdo nekaj rekel ali pa nekaj povedal. Našla sem citat Janeza Gradnišnika: “Če trdimo, da je nekdo nekaj REKEL, nismo še prav nič povedali o resničnosti njegovih besed, samo ugotavljamo, kakšne so bile njegove besede. Brž ko pravimo, da je nekaj povedal, pa izražamo zraven SVOJE VEROVANJE, da so bile njegove besede resnične”. Vljudno prosim za obrazložitev.*

Sklep

Slika uporabnikov, kot jo kaže zgoraj predstavljena delna analiza vprašanj v spletni Jezikovni svetovalnici ISJFR ZRC SAZU, je skladna z nekaterimi ugotovitvami drugih uporabniških raziskav. Marsikatero težavo – ko gre za iskanje absolutnih informacij – bi lahko uporabnik razrešil sam, če bi uporabljal ali znal uporabljati obstoječe jezikovne priročnike in vire. Delež vprašanj, pri katerih je uporabnik predhodno sam iskal odgovore, a jih v njemu dostopnih virih ni našel (ali se z njimi ne strinja), je namreč le 16,5 %. K temu sicer lahko prištejemo še vprašanja, v katerih se uporabnik sklicuje na svoje vedenje o jeziku, a tudi to deleža ne poveča bistveno (v delež 16 % vprašanj iz 3. skupine so namreč všteti tudi spraševalci, ki so izražali zgolj svoje premisleke, mnenja ali stališča). Mnoga vprašanja po drugi strani kažejo na vrzeli v obstoječi kodifikaciji; pereče je pomanjkanje slogovnega priročnika, ki zaenkrat ni načrtovan in ga tudi prenovljene ali nove izdaje primarnih jezikovnih virov ne bodo mogle nadomestiti. Gre za vprašanja, povezana zlasti z oblikovanjem različnih vrst besedil. Potrjuje se tudi teza o še vedno močno prisotnem pogledu na jezik skozi razmerje *prav – narobe* (tretjina vseh vprašanj v vzorcu), vendar se uporabniki obenem pogosto zavedajo, da je variantnost lahko tudi realno dejstvo, ali pa izraze kot “pravilno” oz. “prav” uporabljajo že kot sopomenke izrazom “ustrezno”, “primerno” ipd. Variantnost se tudi v tukaj analiziranem gradivu (podobno kot v zgoraj predstavljenih raziskavah) kaže kot moteča. Uporabniki si želijo jasnih usmeritev – bodisi poeno-

stavljenih do ene same možnosti bodisi v smislu zvrstnih in slogovnih razločkov med več možnostmi. Poleg teh ugotovitev je za morebitnega pisca jezikovnih koticikov pomembna še ena: spraševalci imajo večinoma zelo dobro jezikovno metaznanje, kar je lahko v pomoč pri določanju ravni zahtevnosti obravnave izbrane teme.

Literatura

- Arhar Holdt, Špela: *Uporabniške raziskave za potrebe slovenskega slovaropisja: prvi koraki*. Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve. Ur. Vojko Gorjanc idr. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015. 136–148.
- Arhar Holdt, Špela, Jaka Čibej in Ana Zwitter Vitez: *S pomočjo uporabniških jezikovnih vprašanj in mnenj do boljšega slovarja*. Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve. Ur. Vojko Gorjanc idr. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015. 196–214.
- Bizjak Končar, Aleksandra, Helena Dobrovoljc, Kaja Dobrovoljc, Nataša Logar Berginc, Polonca Kocjančič, Simon Krek in Tadeja Rozman: *Kazalnik 17 – Standard za korpusno analizo težav pri tvorbi besedil, 2011*; http://projekt.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik17/Kazalnik_17_Slogovni_prirocnik_SSJ.pdf (28. 8. 2016).
- Dobrovoljc, Helena, in Nataša Jakop: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC, 2011.
- Dobrovoljc, Helena, in Aleksandra Bizjak Končar: *Vprašanja obvestilnosti sodobnega pravopisnega slovarja. Iz zivi slovenskega slovaropisja*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011. 86–109.
- Dobrovoljc, Helena: *Povezljivost pravopisnih pravil in slovarja: sanje pravopiscev 20. stoletja*. Prispevek za konferenco "Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika" (Ljubljana, 29. 9.–1. 10. 2016). V tisku, 2016.
- Hribar, Nataša: *Al' prav se piše – spletna razglabljanja o slovenskem jeziku*. Infrastruktura slovenščine in slovenistike (Obdobja 28). Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 171–176.
- Kalin Golob, Monika: *Jezikovna kultura in jezikovni koticiki*. Ljubljana: Jutro, 1996.
- Korošec, Tomo: *Strnjen prikaz jezikovnokulturne dejavnosti na Slovenskem*. V Monika Kalin Golob: *Jezikovna kultura in jezikovni koticiki*. Ljubljana: Jutro, 1996. 5–7.
- Urbančič, Boris: *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1987.
- Žaucer, Rok, in Franc Marušič: *Jezikovno svetovanje, praksa in ideali*. Infrastruktura slovenščine in slovenistike (Obdobja 28). Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 449–456.

Povzetek

Jezikovni kotički bodo tudi v prihodnje gotovo ostali del jezikovnokulturnih dejavnosti, ne glede na ažurnost in celovitost jezikovnih opisov. Potreba po jezikovnem svetovanju je v slovenskem prostoru namreč stalnica, čeprav se oblika nasvetov spreminja in prilagaja novim načinom sporočanja. V prispevku se lotevamo še ene novosti: dostopnosti do podatkov o jezikovnih uporabnikih in njihovih potrebah. Ugotovitve nekaterih novejših tovrstnih raziskav za slovenščino dopolnjujemo s podatki, ki smo jih o uporabnikih pridobili z analizo vprašanj, naslovljenih na spletno *Jezikovno svetovalnico* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU. Slika uporabnikov je skladna z nekaterimi ugotovitvami drugih uporabniških raziskav, analiza pa prinaša tudi nekaj novih spoznanj: npr. to, da imajo uporabniki zelo dobro metaznanje o jeziku, kar je lahko smernica pri določanju ravni zahtevnosti jezikovnega nasveta oz. jezikovnega kotička.

Summary

Language corners in the future as well will undoubtedly remain a part of linguistic cultural activities regardless of whether the language descriptions are complete and up to date. The need for language advice in the Slovenian space is a constant even though the form of the advice changes and adapts to new modes of communication. In this article we address one more novelty: the accessibility to data on language users and their needs. We add to the findings of some recent studies in this area for the Slovene language with data on users obtained through an analysis of questions posed to the online *Language Advice Service* of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language at ZRC SAZU. The picture of users we obtained in this way is in line with some findings of other user studies, but the analysis also brings new insights: for example, the observation that users have a very good metaknowledge of language, which can be a guideline for determining the level of difficulty of language advice or language corners.

Ključne besede

jezikovni kotički, jezikovno svetovanje, jezikovni uporabniki

Key words

language corners, language advice, language user

Jezik je sredstvo za misel in hkrati dom(ovina) misli

Petra Koršič

Vprašanje, ali nekdo zmore ali ne zmore napisati določenega besedila, je najprej vprašanje kompetence, šele potem pismenosti. Biti kritik pomeni biti kompetenten v kritičnem mišljenju. To pomeni najprej znati misliti in potem to misel utesiti s sredstvom, ki nam je na voljo, tj. jezikom. Če trdim, da jezikovna kompetenca in pismenost nista sinonima in med njima vzpostavim distinkcijo, še ne zavračam uredničinega predpostavljjanja, da pesniki niso referenčna skupina jezikovno kompetentnih in pismenih posameznikov, ki sledijo novostim normiranega knjižnega jezika in premišljeno, utemeljeno kršijo normo. Vse to bi lahko od književnikov skoraj upravičeno pričakovali, žal pa ni tako. Jezikovno kompetentne in pravopisno osveščene posameznike srečamo kjer koli, vendar jih ni veliko. Ni veliko niti kritičnih premišljevalcev niti mislecev niti književnikov in ni veliko uporabnikov jezika, ki zmorejo slediti spremembam jezikovne norme.

Ležim (zatipka se mi "letim") na odročnem obrežju v južnem Jadranu. Prvi dnevi (ali "prve dni"?) počitnic so (v tem primeru "je") mučni (torej "mučno"), saj še ne znam počivati. Četudi želim odklopiti, ne morem. (Dokaz je zgoraj. Tako meljejo možgani ...) Opazujem moškega, ki se je pripeljal v zaselek po makadamski poti in na dvorišču takoj obrnil avto, da bo ženi prikrajšano, ko bo čez nekaj minut odpeljala v mesto. Majhna pozornost, ki je ženska ne opazi. Prav o tem, kako razmišlja moški, je govor v knjigi Norvežana Ingvarja Ambjørnsena, ki je izšla leta 2006 pri ljubljanski Študentski založbi v prevodu Marije Zlatnar Moe. Knjiga, ki je po spletu naključij čakala dolgo, predolgo na moji knjižni polici, se v mojem potovalnem kovčku ni znašla po naključju, ampak zato, ker je pritegnila mojo pozornost. Njen naslov je *Na pol prisoten*.

Spoštovana urednica pozorno in skrbno preverja, če tematska številka *Dialogov* obremenuje moj tok misli, ki se želijo kot kapljice slane vode na razbeljenem belem kamnu dvigniti v nebo in kot ptica v vetru zalebdeti. Ker je moj cilj tritedenskih počitnic doseči stanje sproščenosti, ne misliti preganjajoče na vse, ampak ne misliti na nič, ter biti v harmoniji z naravo in umsko dobro skoncentriran, prve dni neuspešno vadim in zato na obalo mojih misli naplavlja fragmente premišljevanja o položaju materinščine. Urednici omenim, da bom pisala esej o jeziku kot sredstvu z vidika prakse jezikovnega svetovanja pri procesu dela pesniških zbirk (oz. lektoriranja poezije). Menda neki mladi pesnik ne more napisati knjižne ocene. Razmišljam: v kakšnem odnosu sta pismenost in dejstvo, da nekdo zmore napisati pesem, ne zmore pa napisati kritike, ter ali sploh korelirata.

Zgodbo začnem drugje. Ker sta pred menoj in nad menoj modrini, je jasna tudi moja misel. Jezika se prilajčamo. Kaj je sploh jezik? Jezik je živ organizem, ki ga živi, ohranja pri življenju in oživlja vsak uporabnik. Jezik je samo in predvsem sredstvo, je orodje za govorico, ki prenaša sporočilo. Vprašanje, ali nekdo zmore ali ne zmore napisati določenega besedila, je najprej vprašanje kompetence, šele potem pismenosti. Biti kritik pomeni biti kompetenten v kritičnem mišljenju. To pomeni najprej znati misliti in potem to misel utelesiti s sredstvom, ki nam je na voljo, tj. jezikom. Če trdim, da jezikovna kompetenca in pismenost nista sinonima in med njima vzpostavim distinkcijo, še ne zavračam uredničinega predpostavljjanja, da pesniki niso referenčna skupina jezikovno kompetentnih in pismenih posameznikov, ki sledijo novostim normiranega knjižnega jezika in premišljeno, utemeljeno kršijo normo. Vse to bi lahko od književnikov skoraj upravičeno pričakovali, žal pa ni tako. Jezikovno kompetentne in pravopisno osveščene posameznike srečamo kjer koli, vendar jih ni veliko. Ni veliko niti kritičnih premišljevalcev niti mislecev niti književnikov in ni veliko uporabnikov jezika, ki zmorejo slediti spremembam jezikovne norme.

Filozof, premišljevalec, ki služi gibki misli, je v jeziku doma (in zato je dobro, da je seznanjen s pravopisno normo), saj mu je jezik le sredstvo za sporočanje. Ko vzpostavljamo odnos do jezika, materinščine ali tujega, je pomemben motiv. Lahko se nekdo nauči norme in tvori "umetne" povedi, da vadi, lahko pa gre za obrnjeno strategijo, ki je sorodna učenju materinščine, brez slovnice oziroma teoretičnega konstrukta, uporabnostno. Ker Sredo-zemlje (zame središče Zemlje) name učinkuje s čistostjo, slikovitostjo in jasnino, se takoj spomnim na Charovo misel o "mediteranski moči *vzpenjanja*" in primerjave. Otočana, ki živi v odročni vasi, žene k izpopolnjevanju na več področjih nuja po preživetju. Tako naj bi bilo tudi z besedovalci – pesniki, esejisti, kritiki, književniki. Porastu števila besedovalcev ter svobodni in demokratični izbiri

teh poklicev logično-posledično sledi diferenciacija po kakovosti, ki pa ni vedno v sorazmerju z uveljavljenostjo.

Skrb za jezik se začne s spodbujanjem že majhnih otrok, da se naučijo razmišljati, in sicer v materinščini ali materinščinah, če so dvo- ali večjezični. Spodbujanje, da otroci vzpostavljajo in vzpostavijo kritično mišljenje, da razmišljanja upovedujejo, govorno in pisno, ter kasneje usvajajo in osvojijo pravopisno in pravorečno normo v specializiranih poklicih, je gotovo nalozba v materinščino. Spodbujanje naj poteka ob zdravi samopodobi glede ogroženosti oziroma neogroženosti materinščine. Zanimivi se mi zdijo specializirani jezikovni svetovalci po analogiji specializiranih prevajalcev. Namreč osupljivo je srečati npr. zdravnika, ki zna strokovno snov pojasniti situacijam s pacienti primerno, z empatijo, brez odvečnih tujk, poljudnoznanstveno, ne preveč strokovno in hkrati ne preveč zbanalizirano.

Za trenutek se spustimo v jezik – René Char pravi, da je človek brez napak kot gora brez razpoklin: otroku poimenujem predmet z narečnim izrazom, dodam mu izraz druge narečne skupine in prav pametno zaključim: pravilno knjižno pa se glasi ... V govornih situacijah pogosto izpustimo besedo “knjižni” in rečemo kar “prav” ali “pravilno” in “narobe”. To je po mojem mnenju grobo prilaščanje jezika; grobost in monopolizem sta izražena v besednem nasprotju prav – narobe, ki je splošno družbeno sprejemljivo. Vendar ne!

Soodgovorni za jezik smo vsi uporabniki. Tudi jezikoslovci, profesorji, učitelji, puristi in drugi. Medtem ko se sprašujemo o vplivu tujih jezikov na stanje materinščine, medtem ko brskamo po dlaki v jajcu, ko se bijejo slovničarske vojne, se je zablokiral in strl marsikateri (mladi) uporabnik jezika, ko se je nad njim vihtelo rdeče pero, najsi bo puristično tog starš, zafrustriran učitelj, zakompleksan profesor, ponižani lektor ali majhen urednik. Od mlajših sem že slišala, da se lažje izražajo v tujem jeziku v določenih okoliščinah, saj so večkrat v podobnem položaju med tujejezičnimi ter da ima slovenščina tako zakomplicirano slovnico in pravila, da je ne znajo. Strah pred tem, ali dovolj znaš svoj materni jezik, je vsiljeno nasilje. Ni le nasilno prilaščanje jezika kot primarnega sredstva izražanja, temveč tudi nasilje nad človekom.

Če je zgodovinsko gledano predolgo trajala zavojevalna moč normiranega, knjižnega jezika kot sistema vzpostavitve in utemeljitve naroda in države in če to nemajhno napako celo nekako razumemo, ne smemo zanemariti drugega, nasprotnega vala, ki se do materinščine vede popolnoma nespoštljivo. Tako kot se nekoč narečjem, ki so največkrat prva (pra)materinščina, ni dopustilo prostora in se jih je sramotno izganjalo, tako se zdaj neomikano in neosveščeno vedejo nekateri do zanje manjvredne materinščine v globaliziranem in kapitalu podvrženem gladinskem svetu. Naše materinščine ne ogrožajo veliki jeziki, računalniško-virtualni svet in logika kapitala, ampak jo ogroža naša nezdrava naravnost do jezika, bodisi poniglavi purizem in popravljanje, črkarska vojna, moč rdečila, bodisi slaba samopodoba uporabnikov ali premajhna zavezanost domoljubju in materinščini, morda premajhna identifikacija z materinščino. Pesnikov nasvet bi bil: “Oženi se in ne oženi s svojo hišo.”

Vse to kaže, da položaja slovenskega jezika ne bomo izboljšali s pospešenimi aktivnostmi na enem področju, s številom tistih, ki jezik predpostavljeno znajo in opravljajo poklice lektorjev, popravljalcev, učiteljev in profesorjev materinščine, temveč ko se bomo zavedali, da je v materinščino treba vlagati celostno, na več ravneh, predvsem s priljubljanjem, zraščanjem z materinščino (narečjem, govorjenim in pisanim jezikom), ki bi morala biti naša prijateljica,

zaveznica, pomočnica, orodje, s katerim našo misel, čustvo, kritiko izrazimo. Kot Brika, ki prihajam tako rekoč z meje, državne in jezikovne, opažam, da je pri nas odnos do materinščine popolnoma drugačen kot v prestolnici, kjer zdaj živim. Naša zavest o jeziku je drugačna. Predvsem opažam pri nekaterih Bricih ponos do jezika, ta pa je še bolj izrazit in občasno celo pretiran pri osveščenih zamejskih Slovenceh v Furlaniji - Julijski krajini. V času mojega zgodnjega otroštva v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja so meja, fašistoidno podcenjevanje Slovencev, ki jim nekateri še danes rečejo Jugoslovani, ter pritlehna šikaniranja v osebnih izkušnjah s prebivalci Italije, predvsem slovenskega porekla, na mnoge vplivali tako, da so obrambno ustvarili blokado pred vdorom italijanščine v njihov svet, da se je kljub stiku niso naučili in je ne razumejo. Nevpletenemu je tovrstni protest nedoumljiv, saj je navsezadnje v duhu sodobnega globalnega časa na lastno škodo, vendar je protest resničen, preživetven in ena od mogočih potez za ohranjanje integritete.

Posebna izkušnja je bila pregledovanje besedil italijanskih zamejskih Slovencev. Ne le primorski melos, fraze, skladnja in seveda besedišče, temveč arhaizmi, zastarane oblike, zaznamovane besedne zveze, skoraj pozabljene fraze so bili zame največji kamen premisleka, kaj storiti kot lektorica. Zanimivo je, da pridih starejšega (vsaj za generacijo staršev) občutimo le mi, oni namreč znajo govoriti le to razvojno obliko jezika, saj je materinščina zanje povečini ostala jezik intimne, družine in prijateljstva, izobraževanja in službe pa so opravljali v italijanskem jeziku. Zaradi lokalnih objav (in posledično kronike časa in jezika ter etnološko-folklorističnih zahtev) sem primorska slog in pridih ohranjala, sledila najnovejši pravopisni normi ter narečne izraze postavila v ležeči tisk in jim dodala knjižno ustreznico, tudi z izobraževalnim namenom, saj včasih ne poznamo knjižnih oblik za npr. kmečko orodje, ki ga vedno poimenujemo z narečnim izrazom in se v drugih govornih položajih, ki zahtevajo knjižni jezik, z njimi niti ne srečujemo. Besedila so kljub posegom prepoznali za svoja. Prav to je za lektorja pomembna informacija. S podobnimi vprašanji sem se ukvarjala prva leta pri *Briškem časniku*, ki izhaja pri Občini Brda. Po skoraj dvajsetih letih dela opažam, da ni bilo zaman včasih do jutra bedeti in piliti besedila avtorjev, ki niso profesionalni besedovalci. Prav pri tistih, ki so najmanj kompetentni in imajo prepoznaven slog govora, je najtežje popraviti neopazno, to pomeni skladno s pravopisno normo, ohraniti avtorjev namen, ki ga je imel z besedami, kar včasih pomeni sklepati, se vživeti v kontekst, obenem pa še ohraniti njegov slog, da na koncu ponosno pove, da je to besedilo napisal on sam. Pa čeprav bi bilo včasih lažje, da bi članek napisala na novo. Z leti se nekateri neprofesionalni pisci izboljšajo, kilometrino gotovo prinese razvezan jezik in napredovanje v večini, ki se ji ljubiteljsko predaja pisec. Zasledujem pa pomanjkanje interesa za izpopolnjevanje. Najmanj večji pisci se po vsej verjetnosti ne zavedajo, koliko dela preložijo na redaktorico in lektorico, in se najbrž s tem ne obremenjujejo. In tako zadenemo ob samokritiko. Nekateri je imajo preveč in jih blokira, drugi je imajo premalo in se šopirijo. Pogled mi zaide na obrežje, kjer se galebi prerivajo za hrano, ki so jim jo vrgli ribiči. Ko s tem opravijo, družno vzlete tik nad morjem. Frfračoče beline spuščajo prepoznaven zvok in osupljiv vizualno-zvočni prizor drsi kot sugestija z leve strani neposredno v moje telo.

Čeprav sem lektorica, razumem, zakaj so lektorji tako osovraženi. Slišiš različne zgodbe, doživiš svoje. In čeprav obstajajo optimalni, zgledni lektorji, so na žalost v manjšini. Menda je pokojnemu Urošu Mozetiču padla tema na oči, ko je na založbi prevzel lekturo Cummingsa.

Kdor pozna poezijo E. E. Cummingsa in njegova rebusna, večnivojska branja besedil, si predstavlja, kakšno delo si je naredil lektor, ko je te pesmi popravil tako, kot bi morale biti zapisane po njegovem mnenju (predvsem najbrž brez oklepajev, čeprav je naslov zbirke *Življenje v oklepaju(!)*). Seveda si lektor še sploh pri poeziji zastavi sto in eno vprašanje, če je bila določena "napaka" avtorjevo zavestno kršenje norme. Pesem sama, vstop vanjo in njeno razumevanje, mu seveda da odgovor, včasih še avtor ne, saj se "napake" niti ne zaveda. Da lektor Cummingsa ne pozna, je mogoče; da bi se podučil, ne smemo pričakovati, saj je honorarec; da ne prepozna jezikovne kompetence uveljavljenega prevajalca in profesorja angleške književnosti, uglednosti urednika, skozi čigar roke je šel tipkopis, in da ne upošteva renomeja priznane založbe, je pa preveč, da bi ga zmogli zagovarjati. Upravičeno pa se zastavlja vprašanje, ali je sploh smiselno/potrebno lektorirati poezijo, in še sploh tovrstno. Je. Natančnega jezikovnokompetentnega bralca potrebuje vsako besedilo pred objavo.

Ko je lektor mojo vprašalno poved brez vprašalnice na začetku (znotraj kritičnega eseja, ki kot besedilna vrsta dopušča osebno intoniran slog pisanja) spremenil v pripovedno, torej je vprašaj zamenjal s piko, je postavil na glavo ves odstavek. In moj dan, ki sem ga porabila za to, da sem uredniku pojasnila, naj lektor napake odpravlja ali naj povpraša avtorja, ne pa da spreminja pomen besedila. Ne le da je neprimerno popravil, lektor je samovoljno spremenil pomen. Negibkega lektorja vidim karikaturno kot ocenjevalca iz Zajčeve pesmi *Ocenjevalci*, ki je drugače pesem zglednica/antioda za slabo literarno kritiko:

Prišli so ocenjevalci v našo deželo.
Glavni cenilec je hodil spredaj,
za njim pa v cenenem redu,
neprecenljivo v vsakem pogledu,
strumno hitelo je ocenjevalcev krdelo.

Prišli so ocenjevalci in ocenili
naše vedenje in naše znanje.
Včerašnje znanje, današnje znanje so razdelili
na cenilne pole in vpisali vanje
naše razmere in naše mere.
Mere v višino in mere v širino,
mere naše vere,
hitrost naše misli,
tiste od danes in tiste od včeraj,
velikost naših glav,
uporabljivost naših postav,
vse so narisali, vse so zapisali,
vse so sešteli, vse so zmnožili,
vse ocenili.

Odšli so ocenjevalci v strogem redu.
 Glavni cenilec hodil je spredaj.
 Za njim pa po vrsti šli so cenilci,
 razmnoževalci in tudi delilci.
 V torbah debelih ocene o nas so nosili.
 Nas pa ocenjene, zmerjene, stehtane
 kakor prebrane knjige odložili.

Popravke okostenelih lektorjev vidim kot šablonske. Kar ne gre skozi njihov obseg, kar se ne ujame v njihovo šablono, popravijo, tudi stilistično, polikajo, da nastane jezikovna porcelana nastala lutka, odlitek odlitka, ponovljivo in pogrešljivo. Vrtenje kolesja starih vzorcev, razosebjanje. Neki lektor mi je nekoč odkrito priznal, da je njegova naloga popravljanje in da on mora popravljati. Morda pa je plačan na število popravkov, pomislim ... Ali pa ima občutek, da ne dela, če ob branju ne vihti rdečega svinčnika in srdito ne potrdi svoje ne-moči vsakič, ko zareže z rdečo v papir. Ker je bil moj esej zelo kritičen in je kasneje mnoge bralce navdušil, so nekateri pomislili, da je šlo za šikaniranje. Sama gledam drugače. Lektorjevo delo je zahtevno in pod pritiski časovnic. Ne narediti dodatnih napak je vsekakor nujno, ni pa lahko in ne zmore vsak vstopati v kratkem času v različne vsebine. Če bi ta lektor razumel besedilo, ne bi mogel narediti napake, to je spremeniti pomena, saj ga nič ne bi zmotilo. Predpostavljal je, da ve, kaj bi moralo pisati, pa ne piše.

Lektoriranje je približevanje. Ob vsakem branju in popravljanju poljudnoznanstvenih in leposlovnih besedil najdeš še kaj, kar bi lahko izboljšal. To je za perfekcionista nikoli dokončno delo, če je primarno besedilo slabše napisano. Pogoj za lektoriranje je sposobnost vstopanja v besedilo, razumevanja področja pisanja. Šele ko lektor razume besedilo in mu sledi, lahko nastopi popravljanje. Žal pa se večkrat zgodi, da se mora lektor najprej lotiti mehanskih napak, tipkarskih, dvojnih presledkov, umanjkanja presledkov, izpisa simbolov in števil, šele potem drugih pravopisnih pomanjkljivosti. Ko imam v mislih take vrste lekturo, se sprašujem, kdaj bomo dosegli raven, da si bomo lahko privoščili namesto lektorjev jezikovne svetovalce.

Lekturi poezije jezikovno kompetentnih avtorjev sama pravim svetovanje. To delo je zelo zanimivo, še sploh če ga opravljaš tudi v živo z avtorjem. Izkušnje kažejo, da nekateri avtorji vedo, kaj pišejo in kaj hočejo, in tem je najlažje svetovati, nekateri pa se do konca ne znajo odločiti, kaj bi radi od pesmi. Če avtor ne ve, kaj bi rad sporočil, potem se žal ne morem odločiti zanj in prevzeti njegove odgovornosti. Pri poeziji delajo preglavice vejice. Nekateri jih neutemeljeno in neosmišljeno izpuščajo, običajno tisti, ki niso večji njene rabe. Drobnost ločilo, na videz nedolžno in nepomembno – ah, ja, vejica! – nosi pomen. Njena prisotnost ali neprisotnost določa pomen.

Ne zdaj! No, naj bo, ne [potem], [ampak] zdaj! Da, tako gre, vsakič zelo zares. Pogosto se pesniki potijo. Največ dela je s finesami, navideznimi malenkostmi. Spomnim se legendarnega popravljanja pesniške zbirke Marcella Potocca z naslovom *Popravki pesniške zbirke* (kakšno naključje!), ki se je sprevrgla v projekt, saj je poleg dolgega in verižnega popravljanja prinesla še kazalko z dodatnimi popravki. Vse skupaj izpade kot konceptualno načrtovano, pa najbrž ni bilo. Zanimiv je pripis: "Seznam popravkov ne gre jemati kot dokončnega. Navedbi strani in

verza sledi[ta] najprej zapis napake, nato zapis popravka." Užitek je ždeti za mizo in prenikati v pesmi skupaj z avtorjem. Z Marcellom je to vsekakor bilo, saj je zvedav in radoveden, jezik ga dejansko zanima. Najin "projekt" je dokaz, da je popravljane vedno samo približevanje in da z vsakim popravkom lahko naredimo novo napako s tem, da spregledamo spremembo končnic sosedja besed ob popravku. In še nekaj: dokaz, da knjiga brez napake ni mogoča. Zanimivo je sovpadla tudi naslovnica Žige Kariža, ki je uporabil vzorec pri štikanju/vezenju, stereotipno ženskem prostočasnem opravilu.

– Ne hejtat na prvem zmenku, zaslišim za hrbotom gospoda, ki si kritično nastrojen ogleduje fotografije preценjenega Salgada. Sprašujem se, če je kriva starost ali prestolnica, od koder prihaja. Pred menoj je morje. Dečki se potaplajo. Vse tri preštejem. Mirna sem. Ne, ni kriva ne prestolnica ne starost, različni smo. Drug moški iste starosti in iz prestolnice, ki se ukvarja z naravoslovjem, me preganja: Pejt v morje, pejt plavat, res, je fino, boš vidla, bonaca, bonnacia, brezvetrje, buona acqua, najbrž nekaj takega, dobra voda, iz italijanščine ... Pojdi! Res pojdi ...

Da, morje je oljnato, mirno, bogato. Kot besedila Borisa Šinigoja, ki jih berem. Tako bogat besedni zaklad in brez občutka prisile, čeprav uporabi toliko neobičajnih besed. Mimogrede spomni, da se blazinicam reče tudi jagodice, grdo zvencečemu hkrati najde ustreznico obenem. Da, sem na počitnicah, obenem pa razmišljam o položaju materinščine. Ko se je prvega šolskega dne otrok vrnil iz šole, je s ponosom pokazal zapolnjen list v zvezku: velik polž in na veliko Snail. Vesel, da se ne le v vrtcu, ampak tudi v šoli med usvajanjem učne snovi "kar tako" (mi bi rekli "integrirano") učijo poleg slovenskih še angleške ustreznice. Ponosen, da je polžek, čeprav se meni večkrat zdi modri dirkač, me vpraša, kdaj se piše podpičje. Navdušen nad razlago zanj eksotičnega ločila se naslednji dan poda v sejanje podpičij v šolskem spisu. Modri dirkači so tudi tisti, katerih specifičen odnos do pisanja kratkih sms-sporočil me potiska v premissljevnanje, ali je "ta slog" znak "sproščenosti" ali "šlamparije" in kje je med njima meja. Vnemarno pisanje se prestavlja tudi v e-pošto, čeprav, paradokсно, postaja priročnejši ekvivalent priporočenih pisem ali celo pisem z vročilnico. In sicer brez pismonoše (pismonoške?) ali poštarja oziroma poštarke ...

Sredina devetdesetih let prejšnjega stoletja ... moje srečanje s prvimi feministi na sociologiji kulture na filozofski fakulteti. Profesorji so ogovarjali z moško in žensko glagolsko obliko, dosledno. Neekonomičnost besed in naštevanje mi nista šla nikoli v račun, pa čeprav mi je mar. Pokojni profesor Sax se je prav nasmihal ob tem, in ja, zdelo se mi je, da mu je šlo za korektiv, ne toliko za "politično korektnost" ... v besedah, kakor je šlo nekemu drugemu profesorju na slovenistiki, ko je vse zbrane kolegice dosledno naslavljal z žensko glagolsko obliko, četudi je kdaj prisvetil kak kolega, obenem pa bil poniževalen do študentk.

Kakor je bil ta profesor žaljiv do študentk z narekovanjem snovi za zapis (na fakulteti!) in je v skrbi, da bi zmogle, snov pojasnjeval kot budalom, se sprašujem, kako se bom počutila, ko bom otroku razložila, da ima slovenski pravopis veliko pravil, ki pravijo, da se nekaj piše skupaj ali narazen, lahko tako in lahko tako. No, važno je, da poenotiš in se odločiš za eno različico, se zaslišim, kako običajno svetujem odraslim. Da, vendar zdaj simplificiraš ti, si rečem potihoma. Toporišč je vedno govoril, da pišemo skupaj, če je ena beseda, in da so besede s "koli" dve besedi, kar se po njegovem mnenju potrjuje v sklonljivosti prve: *kdor koli*, *kogar koli* vprašam za nasvet, mi odgovori ne – zapišem narazen povsod, samo v poeziji ne. V pesmi vpijejo vsaka beseda,

vsak *naglas*, vsak klicaj, VSAKA ČRKA zelo *na glas*. V pisanju lastne poezije sem dobila dokaz, da sem zavedeno sledila (in še sledim, gl. zgoraj) navodilom, da se “koli” piše narazen, pa čeprav je morda to nesmisel.

Z odločitvijo, ali bomo pisali skupaj ali narazen, določamo pomen, kot v primeru *naglas* in *na glas*. Ali pa – saj res, kaj je že rekel Norvežan? *Napol* prisoten. Da, prisoten je *napol*, je pa francosko štručko prerezal *na pol*. Žal ni le naslov narobe napisan, nedosledno se piše *napol* in *na pol* tudi v knjigi. Narobe: “Vseeno je, ali na pol mrtev visiš s skale ali plešeš po parketu.” (str. 157) “Vse pove tako bolj na pol, ampak jaz ga poznam.” (str. 123) Prav: “Bar je bil *napol* prazen.” (str. 140), “[...] *napol* v spanju [...]” (str. 130) In že najdem primer, ko bi lahko pomenilo celo oboje, ‘na dve polovici’ oziroma ‘do polovice’ ali ‘približno’: “Že večkrat je stopil ven in prepodil golobji par, ki jima je na pol poln lonec predstavljal možnost za gnezdo.” (str. 114) Pritegnil me je naslov knjige, ker se mi je nekoč ponudila pesem, da jo napišem. Ta se namreč poigra prav s to navidezno dvojnico, ki pravzaprav to ni, in distinkcijo podkrepi. Pesem *Napol ne prelomi na pol* je bila objavljena v reviji Poetikon (63-64/2015).

Če sploh kje, se lahko srečava
edinole v pisanju. Doživljaj jo,

kepico po kepico, mene,
ne napol, če ni najboljši, se

okusi pomešajo in ostane le
priokus po umetno sladkem.

Dovolim tebi, tebi, poudarjam,
ker si neizprosni, nič na pol –

v kosu, scela odskočiti, ko se
pod nogami približa kolebnica.

Napol poln kovček ima urednica, ki me čaka, da oddam članek. Če pa je njen kovček poln samo do polovice (to mi sicer služi zgolj in samo za slikovit primer in nima z mojimi realnimi občutji nobene zveze), si vzamem še nekaj vrstic za tisto, po čemer me je izrecno pobarala. Kakšno je stanje materinščine v leposlovju. Kar berem, čemur sledim, je kakovostna književnost in je solidno. Opazi se, kdaj knjiga ni lektorirana, pa je bil avtor besedila oziroma prevoda jezikovno kompetenten, kdaj lekture ni opravljal slovenist oziroma katere generacije in katere šole je (Toporišičeve, Pogorelčeve, Stabejeve ...) lektor. Nazadnje je moja pozornost pri branju pritegnila lepa, gladka lektura. Preverim in me ne preseneti: Milojka Mansoor. Nekdanja predsednica Lektorskega društva je tudi moja “mentorica”. Z njo rada pokomentiram kočljive zadeve, ko se ne znam odločiti ali ko preprosto potrebujem nasvet. Opažam pa razpuščenost v dnevnem časopisju in še sploh zoprni so mi puristični komentarji, ki sitno sledijo v komentarjih, kjer je tudi drugače težko zaslediti brezhbno izpisano besedilo. In se spet potrdi moja trdi-

tev o pravopisni neoporečnosti kakovostnejših besedil. Torej, tisti, ki bolje misli, je tudi boljši besedovalec.

Kot kritičarka v svojih recenzijah beletristike sproti opozarjam na hujše pravopisne zdrse in pomanjkljivosti. Teh primerov ne bi ponavljala, saj je že priobčeno. Povečini gre za kakovostna dela, ki so izšla z JAK-ovo podporo. Ne zdi se mi smiselno poimensko izpostavljati na pranger ne založb ne urednikov ne avtorjev ne lektorjev, saj današnja ritem dela in pritisk moči kapitala diktirata nespoštljive časovne in finančne pogoje. Poudarila pa bi, da se z vznikom gospodarske krize leta 2008 najde dežurnega krivca – krizo(!) – za vsako ozkosrčno, prilaščevalsko, egoistično in neprofesionalno ter neetično potezo tistih, ki so si prostor prilastili. Položaj v literarnem svetu se ne razlikuje od drugih področij v državi, le vsote so manjše, nepravilnosti enake.

Ni vsaka knjiga kakovostna in ni vsaka knjiga vredna naše pozornosti. Vsaka knjiga ne uči, slabo lektorirane oziroma nelektorirane knjige, katerih jezik ne dosega standardov normiranega knjižnega jezika, škodujejo, posebno otrokom. Zmedejo jih, ne prepričajo jih, jih tudi odvrnejo. Po mojem mnenju bi bilo treba dati še večji poudarek zagotavljanju kakovosti knjig mladinske književnosti. Doslej smo nekako stavili na večje in uglednejše založbe, ki lektorjev ne zaposlujejo, ampak jih najamejo za precej nizek honorar in jih nekateri sploh ne podpišejo v kolofonu, današnja praksa pa kaže, da ni več tako. Čeprav manjše založbe za nekomercialne knjižne naslove od letošnji razpisov Javne agencije za knjigo Republike Slovenije ne dobivajo več podpore davkoplačevalskega denarja ali pa ga dobivajo v zmanjšani količini le za obdobje dveh let, zato pa dobijo večje več, so nekatere lahko za zgled skrbno pripravljenih knjig. Ker je njihovo delo “na etični pogon” oziroma delajo iz strasti in nuje, sodelavce korektno izplačajo, ker se čutijo odgovorne, oziroma se delo opravi celo brez plačila, vendar se ga opravi zato, ker se čuti odgovornost do izdajanja kakovostnih knjig.

Najhujši primerki so slabi prevodi slikanic s privlačnimi ilustracijami. Prav te običajno dobijo otroci za rojstni dan. Kako slaba poteza. Začnejo brati in se jim vse zatika, stavki ne gredo ne gor ne dol, poved se komaj zaključi. Takih knjig je bolje ne brati, otrok naj jih le gleda. Sama jih kar popravljam sproti med branjem in kasneje spodbujam otroke, naj ob ilustracijah sami pripovedujejo in sestavijo zgodbo. Nič manjša težava ni s slabimi prevodi kakovostnega leposlovja. V takem primeru si kot lektor lahko le zaželiš, da projekt, če je še mogoče, predaš naprej. Namreč s slabim prevodom brez redakcije, ki naj bi sledila tvoji lektorirani različici, urednik nate prevali še delo redaktorja. Pa saj ga po svoje razumeš ... Taki časi! Če mi priložijo izvirnik, še ne pomeni, da se lahko od mene pričakuje, da bom naredila nov prevod. Vpogled v izvirnik mi le potrdi mesta, kjer besedilo v prevodu ne stoji, kot bi moralo. Napako zaznam, tudi če nimam izvirnika, ne vsako, gotovo pa vse tiste, ki se v slovenskem prevodu kažejo kot mesto besedilne nekoherence, neujemanja. Nekoč sem ob delu, ki naj bi bilo (v izvirniku) dobro, toliko popravljala, da je postalo vsaj zame berljivo in vmes dobila tak odpor, da sem komaj končala in oddala, zavedajoč se, da bi ga lahko pilila in brusila še dneve. Vendar nisem zmogla. Take knjige ne morem še nekaj časa niti odpreti.

Medtem ko poudarjam, kako pomembno se je naučiti misliti, opažam, da tudi v prvem triletju učiteljice popravljajo zapisana besedila (v duhu prav/narobe), pri matematiki, ki je eksaktna znanost, kjer je račun pravilen ali napačen, pa k napačnemu rezultatu pripišejo pikico, kar pomeni, naj učenec premisli in popravi. Nesmisel! Da $3 + 2$ ni 4 , je učenec opozorjen s pi-

kico, ko pa se potruji in se prepoti za celostranski spis s pisanimi črkami, je opozorjen na vsako najmanjšo napakico. Kaj pa stil? In to od iste odlične in tenkočutne učiteljice, pa saj ni ona kriva, takšna so navodila. Še dobro, da imajo nekatere rade svinčnike in zelene kulije (ali pa se bolj kompetentne čutijo pri slovenščini kot matematiki in se to kaže v načinu popravljanja), drugače bi ognjeni zublji na papirju rasli, v srčkih drugošolcev pa ugašali. Kdaj pa kdaj ugaša pri njih tudi prirojeni čut za pravilno rabo. Če se z "bom bil" ne okuži v vrtcu, stakne to okužbo v prvih razredih, ko dosledno vsak predlog "v" preberejo kot "v" in nevezljivo z besedo, ki predlogi sledi. Sprva sem imela na sumu vzgojiteljice, zdaj se mi vse bolj zdi, da se klice širijo med otroki. In ko bi ne slišala v šoli "med otroci". Nisem alergična, ne popravljam, vendar bom postala ravno tedaj, ko se bo prav to zahtevalo od otrok, in to za ocene in točke. *Mihi* in *Marku* jih ni manjkalo na tekmovanju, čeprav nista dohitela *Markota* (da ločimo dečka z imenom Mark in Marko, zavestno kršimo normo), ki prednjači, saj se pri učenju zgleduje pri starejšem bratu *Luku*. Pa zakaj, ko pa imamo drugo "žensko", pardon, možko, ki ji vsi pravijo ženska, pa ni ženska, ampak priložnost, da *Vasji* zveni veliko lepše kot *Vasju*. Ste mislili, da blaglasje ni pomembno? Ko Teo vrešči od veselja, da smo prispeli v Brda (Goriška brda – noben lokalec ne napiše z malo, ker z veliko potrdi pomembnost), se sprašujem, komu naj dam darilo, *Teu*, kar je pravilno in pričakuje njegova mama, ali *Teotu*, kar naj bi se ne spodobilo za lektorico, a je edina, ki si upa, saj se ji zdi, da je končno doma in če ne tu, kje bomo domačni in sproščeni?! Če ne v jeziku?!

Jezik in misel vplivata drug na drugega in se soustvarjata, kot v pesmi, kot v življenju, in ga spreminjata, ko se spreminjata sama. Zato je vsak lektorski popravek odgovorno dejanje, da šum ne bi postal sum. Ali pa povod za pesem, kot je *V krošnji*, s katero končujem premislek o materinščini kot bogati krošnji, v kateri poje sto ptic.

od vsega
se najbolj sliši
veter
šumí

od vseh
še najboljše
sliši
veter
prekriva
vse šume

téme
preraščajo
temó

šum in sum
imata vedno
svoj namen

Kristina Pučnik:

**“Svoje delo
zaznavam kot
stalno hojo med
uporabniki jezika
in predpisi.”**

Pogovarjala se je *Emica Antončič*

Lektor oziroma jezikovni svetovalec je poklic, ki je značilen za slovensko okolje, njegovo uveljavitev pa je mogoče povezati z družbenimi spremembami in javno rabo slovenščine po drugi svetovni vojni. Število lektorjev in potrebe po njihovi pomoči se v sodobnosti še kar večajo, a je ta poklic – paradoksalno – malo cenjen, nizko vrednoten, njegov strokovni status pa formalno neurejen.

Za strokovnost na tem področju si že dve desetletji prizadeva Lektorsko društvo Slovenije. Zadnji dve leti ga vodi Kristina M. Pučnik, lektorica in jezikovna svetovalka, zaposlena v svojem podjetju.



• Foto: Primož Lavre

Za lektorja se v zadnjem času uveljavlja tudi poimenovanje jezikovni svetovalec. Kakšne so posebnosti tega poklica in zakaj ga potrebujemo?

Poklic lektor je nastal po drugi svetovni vojni. Takrat pisanje besedil za javno objavo ni bilo več omejeno na izobražene intelektualce, ampak se je ponujalo tudi ljudem, ki niso bili jezikovno tako izobraženi, da bi pisali povsem razumljiva in jasna besedila. Zato se je uveljavil lektor, človek z izoblikovanim jezikovnim občutkom in z dovolj znanja o jeziku, da je besedila lahko uredil glede na ugotovljena in uveljavljena pravila jezikovnega sistema slovenščine. Predpisi o rabi slovenščine so bili jasnejši, splošna družbena klima je bila zaznamovana s strahom pred preveč tujim v domačem, tudi jeziku. Ko smo Slovenci kot narod s svojim jezikom in kulturo izkoristili zgodovinski trenutek in se osamosvojili, ustanovili samostojno državo, smo veliko bolj samozavestno dojemali tudi svoj jezik. S tem je jezikovni purizem izgubljal svojo moč pri ohranjanju narodove identitete. Sprostili smo se tudi v odnosu do jezika. V takih okoliščinah lektorji niso smeli več rigidno posegati v besedila, pravzaprav v osebno izražanje stališč in jezik avtorjev, še bolj svobodnih kot novonastala država. Vendarle pa se lektorjem, večinoma slavistom in slovenistom, ni odrekalo posebnega jezikovnega znanja in izkušenj. Zato se je začela uveljavljati besedna zveza jezikovni svetovalec, torej tisti, ki svetuje o izbiri jezikovnih sredstev, primernih za izbrani govorni položaj, jezikovni kontekst in še kaj. Jezikovni svetovalec mora biti dovolj izobražen, izkušen, razgledan in prilagodljiv, da odlično – svetuje. Odgovornost za izbiro jezikovnega sredstva ne nazadnje ostaja avtorju.

Lektorsko društvo Slovenije praznuje letos 20-letnico. Nam lahko poveste, zakaj ste se odločili za samostojno društvo zunaj okvira Slavističnega društva, ki še vedno združuje vse slaviste, tudi lektorje?

V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja se je potreba po ureditvi in usklajitvi lektoriranja tako stopnjevala, tudi v različnih oblikah organiziranja lektorjev (v časopisnih hišah in v Slavističnem društvu Slovenije), da je bilo leta 1996 ustanovljeno Lektorsko društvo Slovenije. Lektorjev niso nagnali in nismo zbežali, le na svoje smo šli, bi danes rekli, saj se je Slavistično društvo še največ ukvarjalo z večjo skupino – z učitelji. Namen Lektorskega društva je bil najprej enoten nastop poklicne skupine in pogovor s pristojnimi državnimi ustanovami, ki bi lahko pomagale pri pravni ureditvi poklica in dejavnosti (lektor in lektoriranje). Zato se je že takrat začela oblikovati ideja o lektorski licenci, po vzoru licence za prevajalce. Lektorsko društvo Slovenije je skupaj z Društvom znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije delilo razmislek o ustanovitvi zbornice. Odkar sem dejavna članica stanovskega društva, sem vedno bolj prepričana, da je zbornica nujna oblika organiziranosti, če bi hoteli uvesti in izvajati resen sistem licenciranja lektoriranja. Naj povzamem s prisposodo, Lektorsko društvo Slove-

nije si že 20 let prizadeva za "gradbeno dovoljenje", "komunalno ureditev", "gradbeni načrt" in "izkop za temelje", žal pa "naša parcela" še vedno ni "zazidljiva". Kljub temu razvijamo strokovno usposabljanje, načrtujemo, si izmenjujemo dobro prakso, nabiramo izkušnje, se brusimo drug ob drugem, širimo jezikovno in še katero znanje in obzorje, se srečujemo, ustvarjamo okolje za razprave, ki pripomorejo k naši večji strokovnosti in odličnosti v opravljanju poklica.

Živahnost društvene dejavnosti je že ves čas premo sorazmerna z družbenimi in gospodarskimi razmerami. Na začetku društvenega delovanja so bila srečanja na ljubljanski Filozofski fakulteti in predavanja, z elektronsko pošto se je širilo lektorsko brbotanje (spletni svetovalni servis za lektorje), dokler na spletni strani ni leta 2013 zaživel in prevzel njegove vloge forum. Od leta 2011 so redni dopoldanski pogovori o jeziku. Pred štirimi leti smo začeli pripravljati jezikovne delavnice, njihovo obliko pa prilagajamo sproti glede na potrebe in želje članov in drugih lektorjev, tudi drugod po državi, ne samo v Ljubljani, in tudi pri slovenski skupnosti v Italiji smo že gostovali.

Lektorska pomoč je na splošno precej iskana, vendar so jo šele nedavno uvrstili v standardno klasifikacijo dejavnosti in poklicev. Za razliko od tistih slovenistov, ki se po diplomi usmerijo v poučevanje, za lektorje tudi ni strokovnega izpita. Lektorsko društvo si že vrsto let prizadeva za uvedbo lektorske licence. S čim utemeljujete ta prizadevanja in kako daleč ste z njimi?

Zanimanje lektorjev (članov Lektorskega društva Slovenije in nečlanov tega društva) ter javnosti (avtorjev besedil, bralcev, naročnikov besedil) za dokument, ki bi potrjeval lektorjevo usposobljenost za delo, je vedno večje. Razlog je izjemno širjenje nelojalne in neustrezne konkurence na področju lektoriranja – to delo ponujajo posamezniki na raznih spletnih straneh in prevajalske agencije, opravljajo pa ga tudi ljudje, neusposobljeni za lektoriranje, velikokrat celo brez ustrezne izobrazbe. Javnost pričakuje kakovostne storitve za primerno ceno. Zato si stanovsko društvo lektorjev prizadeva za sistem licenciranja lektorskega poklica, s katerim bi se uskladili znanje, zmožnosti, večšine in dodana vrednost pri storitvi, ki jo opravlja licencirani lektor.

Za urejeno dejavnost in poklic je pomembna tudi ozaveščenost javnosti, iz katere pravzaprav izhaja potreba po lektoriranju in urejanju besedil. Kako doseči, da bo javnost vedela, kdo se je naučil vsaj minimuma lektorskih veščin, kdo je izkazal metajezikovno zmožnost, zmožnost kontekstualizacije, širino pri uporabi virov in najsodobnejših pripomočkov ter večšino komuniciranja z avtorjem in oblikovanja odlične storitve? V Lektorskem društvu Slovenije menimo, da na ta vprašanja lahko odgovarja premišljen sistem licenciranja oziroma potrjevanja strokovne usposobljenosti z dokumentom, ki ga izda strokovno združenje.

Da to ni mogoče z enim samim pisnim preizkusom večšine lektoriranja, smo ugotovili leta 2014, ko smo izvedli poskusni preizkus za pridobitev lektorske licence. Naš namen je bil ugotoviti merila, po katerih bi lahko presojali usposobljenost lektorja. Kljub temu da med vključitvenimi kriteriji ni bila izključno slovenistična ali vsaj jezikoslovna izobrazba, so se k poskusnemu preizkusu prijavi v veliki večini slovenisti in slavisti.

Glede vrednotenja in ocenjevanja poskusnega preizkusa za lektorsko licenco so izstopale naslednje ugotovitve: s preizkusom ne smemo ocenjevati, kako hitro je lektor zmožen lektorirati, ampak njegovo usposobljenost za lektoriranje; dokler lektorji nimamo oblikovanega in sprejetega nekakšnega standardnega operacijskega postopka (SOP) za lektoriranje (ostaja vprašanje, ali je tak SOP za našo dejavnost sploh mogoč), bi bilo merilo večinskega popravka velika napaka; idealno bi bilo merilo minimalnega popravka, vendar pa tudi pri poskusu oblikovanja tega trčimo v različno pojmovanje knjižnojezikovne norme, sprejemanje in razlago Slovenskega pravopisa in Slovarja slovenskega knjižnega jezika; ostaja vprašanje, kje je ločnica med sprejemljivim po knjižnojezikovni normi in živim jezikom; vendarle ugotavljamo, da je lektorjevo preverjanje informacij po pravopisu, SSKJ, spletu, korpusih še vedno nezadostno; neodgovorjeno ostaja vprašanje, kako vrednotiti lektorjevo delo za lektorsko licenco, če pa je odvisno od toliko znanih in še neugotovljenih dejavnikov; natančneje je treba opredeliti, kaj preverjamo in kaj lahko preverjamo; morda je rešitev v bolj ciljanih besedilih in nalogah, ki bi preverjale posamezne ravni lektorjevega dela; nekateri lektorji še vedno iščejo seznam merljivih napak; za vrednotenje lekture bi bilo dobro v preizkus umestiti tudi leposlovno besedilo, saj se v takem besedilu bolj izrazi razkorak med avtorjem, besedilom in lektorjem, jasneje se opazi lektorjevo čistunjenje; pomembna ovira pri lektorskem delu je neobvladovanje urejevalnikov besedil in tehnologij; ne nazadnje je kritičnega premisleka potrebna tudi ugotovitev, da je bilo za večino udeležencev poskusa 120 minut premalo za lektoriranje 5 avtorskih strani.

Ostaja potreba po tem, da poudarimo, kaj je prav in kaj narobe v naši dejavnosti in delu. Potrebujemo natančnejšo opredelitev smernic ali vsaj referenčnega okvira, v katerem delujemo kot lektorji. Zato bo društveno prizadevanje še naprej usmerjeno v strokovno usposabljanje in izpopolnjevanje lektorjev. K temu dodajam, da bo za uspešen licenčni sistem nujen portfeljski del oziroma pametna rešitev za zbiranje in obdelavo lektorjevih referenc.

Ena od posledic neurejenega strokovnega statusa so tudi kaotične razmere na trgu in podcenjenost lektorskega dela ...

Res je. Že ugotovitve našega poskusnega preizkusa za pridobitev lektorske licence, naštete v prejšnjem odgovoru, so opozorilo za naročnike, da najnižja cena kot edini kriterij pri izbiranju lektorja ne more jamčiti dobre lekture. Zanesljivejše so reference. V društvo čedalje pogosteje prejemamo prošnje za posredovanje imena lektorja z izkušnjami na izbranem področju. Za zdaj nimamo ustrezne podlage za taka priporočila. Na taka povpraševanja odgovorimo tako, da med svojimi člani iščemo primerne lektorja – če gre za ozka strokovna področja, glede na osebna poznanstva, splošnejše povpraševanje pa objavljamo na forumu za člane. Velikokrat se s potencialnim naročnikom dogovorimo tudi za ceno, primerno glede na priporočeni cenik Lektorskega društva Slovenije. S tem želimo pokazati, da društveni cenik ni pravljičen, ampak zelo razumna usmeritev za vsakega, ki hoče kakovostno lektorirati in biti za to tudi primerno plačan. Osebnostno mislim, da si ceno vendarle vsak postavlja, ustvarja in ohranja sam, tudi lektor. Prav tako dodano vrednost.

Odnosi med pisci, prevajalci in naročniki jezikovnih pregledov ter lektorji so večkrat napeti in konfliktni, čeprav naj bi načeloma vsi delali za isti cilj – jezikovno čim boljši izdelek v korist bralca, poslušalca in gledalca. Kakšne so vaše osebne izkušnje s tem?

Lepa beseda lepo mesto najde, odličen slovenski pregovor in moje življenjsko vodilo, zaradi katerega še nisem bila razočarana, če sem se ga le držala. Pri vzgoji svojih otrok sem ga preoblikovala v konkretnjšo obliko: če nimaš povedati kaj lepega (oziroma takega, da ne ustvari konflikta), bodi raje tiho. In res, tudi pri delu, če se reševanja jezikovne zadrege lotim profesionalno, torej s svojimi poklicnimi zmožnostmi, sposobnostmi in spretnostmi, če se zavedam svoje svetovalne, ne avtorske vloge v procesu nastajanja besedila, če znam uporabiti vsa orodja (vire), ki so na voljo lektorjem, potem problem ne preraste v težavo ali celo konflikt z naročnikom, ampak je rešljiv na objektivni ravni. Včasih kdo ne zna preseči osebne in čustvene ravni v poslovni komunikaciji. Takrat je težje. Pa vendar vsako leto manj naporno. K sreči nas življenje samo kdaj pa kdaj opomni, za kaj je vredno skrbeti.

Pomemben se mi zdi tudi lektorjev odnos do lastnih napak. Ves čas se ukvarja z napakami v besedilih, z njihovim iskanjem in odpravljanjem (večinoma pa sicer spreminja in prilagaja jezikovna sredstva namenu in vlogi besedila). Lektorjevo delo ni strojno natančno, razumljive so tudi (strokovne) napake in lapsusi. Odličnega lektorja od dobrega loči prav to, kako zna ravnati ob lastni napaki, pa če jo ugotovi sam ali naročnik.

Kje bi postavili mejo med skrbjo za standard, razumljivost, dober slog in vsiljevanjem lektorjevega osebnega okusa in sloga? So lektorji v nevarnosti, da gredo predaleč in postanejo drobnjakarski? Kaj bi morale odlikovati dobrega lektorja?

Pred kratkim me je prevzela nekje zapisana misel, da je razkorak med tem, kar slavimo v normi, predpisih, pravilih, sistemu, in tem, kar vidimo v svetu, vir poslanstva. Pomislila sem na lektorje in na to, da je to, kar nas najbolj muči, naš izziv in največja priložnost. Svoje delo zaznavam kot stalno hojo med uporabniki jezika, ki bolj ali manj vedo, kaj hočejo, kako zapisati, in ki bi bili ne nazadnje radi jasni in razumljeni, ter na drugi strani med predpisi, ki jih kot lektorica moram poznati ali do njih vsaj najti pot, ali pa se odločati s pomočjo drugih virov in strokovne javnosti. Lektorjevo delo je kompleksno, ni mahanje vsepovprek z mačeto, ampak pozorno pregledovanje in svetovanje – s pinceto, kot se je nekoč izrazil neki naročnik v pogovoru s kolegico. Lektorji ne ruvamo in ne sadimo, ne kidamo in ne gnojimo. Morda kvečjemu res malo vrtnarimo, v glavnem pa smo in bi morali biti objektivni bralci in jezikovni svetovalci, ki lahko delamo tako vsak sam kot drug z drugim. Želim si, da bi bili prav to lektorji z licenco.

Kdo se bolj kot lektorji zaveda pravega stanja?

Pogled lektorice, ki je tudi mati

Darja Tasič

Jezik ni nekaj statičnega, dokončnega, vedno enakega, je živ in se neprestano spreminja, se razvija. Do sem vse lepo in prav, do današnjega stanja, ko se upravičeno sprašujemo, kaj je v teh liberalnih časih prava norma, tj. tista raba, ki najbolje odraža sodoben jezikovni razvoj. Za pravopise, ki vedno predstavljajo veljavni jezikovni zakon (čeprav za njegovo kršenje ni kazenskih sankcij), je bila norma doslej leposlovje. A kako se odločiti danes, ko ljudje vse manj berejo in po drugi strani vse več sami pišejo, pa če so za to sposobni ali ne, ko nas je internet zasul, preplaval z jezikom, ki kot da se požvižga na dosedanja pravila? Je to neupoštevanje hoteno ali je posledica neznanja? Je to slika našega jezikovnega razvoja ali pa morda bolj razkroja, ker za razvoj nismo naredili dovolj?

Lektorji imamo danes za vodilo pri svojem delu zadnji, najsodobnejši pravopis iz leta 2001 (nekateri ob vsakem novem pravopisu pozivajo k njegovemu kršenju, češ da je že ob izidu zastarel), imamo znanstveno Toporišičevo slovnico iz leta 1976 (pogrešamo pa sodobne praktične priročnike; t. i. bruse, sezname nezaželene rabe besed, pa je že kar bogokletno upoštevati) in imamo od leta 2014 delno posodobljen Slovar slovenskega knjižnega jezika (podatki pa so iz časa, ko je izhajal, v letih od 1970 do 1985), pomagamo si lahko še z besedilnimi korpusi, (spletnimi) slovarji, različnimi drugimi bazami podatkov, jezikovno svetovalnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ... in pogosto s pravim detektivskim raziskovanjem po spletu. Ob tem pa se neprestano poudarja, da lektor ni pisec, naj bo le jezikovni svetovalec. A to je le najvišja stopnja lektorjevega dela; najzahtevnejša, a hkrati taka, ki ti daje največ zadovoljstva – ko v komunikaciji z avtorjem pokažeš, kako je napisano mogoče razumeti, in ko skupaj najdeta najboljše rešitve. Vendar večina lektorjevega dela žal ni taka – lektor je vse prepogosto jezikovna čistilka, vedno znova popravljaivec istih napak, ki jih pišoči ne bi smeli delati že v osnovni šoli. Sprašujem se, kaj se nam dogaja.

Kaj naj si mislim o izobraževalnem sistemu, če dobim od (bolonjskega) diplomanta takole povpraševanje v zvezi z lektoriranjem diplomske naloge: “To se pri **tebi**, **da** **uredit**?” Mladenič je vedel, da piše lektorici, pa je malo pomislil na jezikovno pravilnost in se spomnil pomagala za vejico *Pred ki, ko, ker, da, če vejica skače!* Da vsak *da* ni veznik, je zanj že preveč, da lektorica ni z njim krav pasla, mu ne pade na pamet. Kdo bi potem takemu zameril neki nedoločnik? (No, do lekture ni prišlo, ker je našel cenejšo in hitrejšo varianto, zanimivo pa bi bilo videti končni izdelek.)

Kaj vpliva na tak razvoj? V družbi (samo naši?) je normalno, da iščemo krivce vselej le pri drugih, da pozabljamo tisto o *najprej pred svojim pragom*, zato pa se čisto premalo poudarja po men naveze družina-šola-okolje (mediji). Ali res naredimo vsi (vsak pri sebi) vse za to, da bi se naši potomci, naši nasledniki ... naša prihodnost ... naučili čim več in se razvili v sposobne samostojne razmišljajoče kritične posameznike? Ali pa nekomu ustreza, da se vzgaja več neuke, nekritične, lahko vodljive raje? Upam si trditi, da na nobenem področju ne naredimo dovolj, in sicer ker smo preleni, da bi se bolj potrudili, nesposobni, se ne zavedamo pomembnosti tega, to ni v našem interesu ...

Kaj se dogaja v družinah? Koliko je še časa za mirne pogovore, za poslušanje neskončnih otroških zakajev, za potrpežljivo razlaganje? Koliko ljudi doma in v družbi še poje, in to slovenske ljudske pesmi? Najpogostejši izgovor je, da ni časa, da je na prvem mestu eksistenca, razlog pa sta tudi komodnost in uživanje pridobitev digitalne dobe. Marsikdo od sodobnih mladih staršev je proizvod permissivne vzgoje in potrošniške družbe, zato je svet vrednot pri njih drugačen, ni zgrajen na potrpežljivosti, vztrajnosti, natančnosti, navdušenju nad lastnimi malimi dosežki. Šteje samo hitro, veliko, lepo, svetleče, javno priznано ... Kako naj od takih pričakujemo, da bodo otroku privzgojili potrebne delovne navade, da bodo bedeli nad njegovim (jezikovnim) razvojem? Kajti ali ne gre za dve muhi na mah, če se otrok sam zaposli z gledanjem (nepreverjenih) televizijskih ali računalniških vsebin, starši pa lahko ta čas počnejo kaj drugega, kot da bi se morali ukvarjati z njim? Kako se to pozna pri jezikovni razvitosti otrok ob vstopu v vrtec in osnovno šolo, vedo pedagoški delavci.

Kako se na sodobne potrebe odziva slovenska šola, je pripravljena na tak jezikovni manko prenekaterega današnjega otroka? In ali zaposleni v današnjih šolah vsaj še malo “gorijo”, kajti – če si izposodim tuji moto – *če ne goriš, ne moreš vneti*? Kot mati treh odraslih otrok lahko rečem, da med njihovim šolanjem nisem srečala prav veliko gorečih, bojim pa se, da je veliko več takih, ki so na meji izgorelosti, a ne zato, ker bi goreli na pravi način. Poleg tega pa sem ob stiku z mladimi ves čas ugotavljala, da šolskemu sistemu v glavnem ne uspeva, da bi jih navdušil za naš jezik (in kulturo), jih vzgojil v ponosne narodno zavedne ljudi, temveč jim pouk materinščine priskuti in jih nauči – če karikiram – le o ki, ko, ker, da, če; da je (profesor) Toporišič izumil čudne besede in postavil nerazumljiva jezikovna pravila (ker učiteljice same tega znanja niso ponotranjile); da predstavlja začetek slovenske književnosti “Primoš Trober” (ker pomena jezikovne pravilnosti ne poudarjajo vsi učitelji, od prvega do zadnjega, pri vseh predmetih in na vseh stopnjah) in da so jo nadaljevali pijanci, kot sta bila Prešeren in Cankar (ker analize njihovih literarnih del učenci niso bili sposobni razumeti, razumeli pa so podatek “iz rumenega tiska”, da se da razočaranje utapljati v alkoholu). To je karikirana, posplošena ocena, in ne leti na vse sodelujoče v tem procesu. A čemu naj pripišemo rezultate izobraževanja, če ne celotnemu izobraževalnemu sistemu, vključno z učnimi načrti, njihovim izvajanjem, neprimerno kadrovsko politiko? Kje zatremo otroško radovednost in ustvarjalnost? S čim otroke tako prestrašimo, da začnejo verjeti, da se slovenščine ni mogoče naučiti, in se je zato pač ne učijo ... saj je tako, za sproti, znajo dovolj že zato, ker je njihova materinščina? Ker pa pri mladih na takih trhljih temeljih raste njihova “hiša” tujih jezikov (v večini primerov angleščine), se lahko sprašujemo, kakšno strokovno znanje lahko pričakujemo od njih, če bodo po sprejetju novega zakona o visokem šolstvu poslušali (še) več predavanj v angleščini (kaj se dogaja na ekonomiji, medicini ... že ob veljavnem zakonu, si ne upam niti pomisliti). Ko poslušam ali berem različna mnenja o predvideni zakonsko podprti možnosti predavanj v tujih jezikih (torej angleščini) ob nenatančni opredelitvi pogojev, se v svoji gospodinjski preproščini ne morem nehati čuditi – nas, v stari Jugi, so že v prvem razredu pri računstvu naučili, da jabolka in hruške ne moremo mešati, seštevati, tu pa najvišji strokovnjaki z različnih področij to neprestano mešajo – predavati slovenskim študentom na slovenskih fakultetah je eno, npr. jabolka, znanje tujega jezika za komuniciranje v svetu znanosti in objavljanje v tujih jezikih pa drugo, torej hruške. Fakultete bi morale poskrbeti za odlično vsebino, za temeljna znanja, če že razmišljajo o strokovnem jeziku, pa bi to moral biti v prvi vrsti jezik naših univerz, slovenski jezik.

Omeniti pa je treba še nekaj. Vse ravni izobraževanja se srečujejo s preveliko kapaciteto glede na velikost današnjih generacij šolajoče se mladine, zato so se – za ohranitev delovnih mest – marsikje spustili v bitko za kandidate; kako pa to vpliva na kakovost izobraževanja? In kakšno prihodnost nam lahko zagotovijo mladi, ki so dosegli najvišje akademske naslove brez dneva prakse med posameznimi fazami študija, sploh če potem na delovnem mestu ne dobijo treznega mentorja, ki bi značilno mladostno samozavest malo prizemljal in mlade tako ozavestil, da jih šele od tu naprej čaka pravo, vseživljenjsko učenje? Ob tem pa ne smemo zanemariti dejstva, da je odstotek ljudi, ki se šolajo na fakultetah, pri nas večji kot drugje po svetu, a ne ker bi imeli za te ljudi potem primerna delovna mesta, temveč zato, ker si s takšnim odlaganjem reševanja težav z zaposlovanjem kupujemo socialni mir. Diplomanti in magistri ter doktorji znanosti (v najbolj ustvarjalnem obdobju) v vlogi natakarev in prodajalcev ali na seznamih

brezposelnih pa so, če odmislimo, da gre za ljudi, ki so s tem najbolj prizadeti, in govorimo o danes edino pomembnem – metanje denarja stran.

Neprimerno kadrovsko politiko srečujemo na vseh področjih, zato tudi jezikovni razvoj ni tak, kakršen bi lahko bil. Zaposlovanje jezikovno neusposobljenih na delovna mesta, ki zahtevajo pismene ljudi (in opuščanje vrste poklicev v postopku nastajanja npr. knjige, časopisa, radijskega ali televizijskega prispevka), ima učinek bumeranga – namesto da bi taki javnost jezikovno vzgajali z dobrimi zgledi, jo vzgajajo s slabimi, pri tem pa obstaja še prav posebna zakonitost, namreč k posnemanju veliko bolj vlečejo jezikovne slabosti kot izvirne pravilne jezikovne rešitve. In če ob tem upoštevamo današnjo hiperprodukcijo tudi pri tvorbi besedil, nas lahko res boli glava. Kaj narediti? Se prilagoditi temu kot današnji normi, in to na vseh ravneh – v šoli nehati učiti, kaj je prav in kaj narobe, na delovnih mestih sprejeti načelo, ni pomembno, kako, samo da se razumemo, pri jezikovnem svetovanju pa enako? Pri lektoriranju imamo že zdaj različne prijeme – če dolgoročno sodeluješ z različnimi pisci, točno veš, kaj komu lahko svetuješ/popraviš in česa ne, opraviš torej različno lekturo, od minimalne do pisanja skoraj na novo – v tem razponu delamo lektorji, in to pogosto za slabo plačilo, saj naročniki to storitev prepogosto razumejo kot nepotreben nujen strošek. Kako gre skupaj nujen in nepotreben? Do idealnega stanja, ko lektoriranje ne bi bilo več potrebno, to pa bi se začelo že pri diplomskih nalogah, ki naj bi vendar pokazale, kdo je tudi jezikovno sposoben, in to sam, brez tuje pomoči, pa smo oddaljeni svetlobna leta, in to vedno bolj. Marsikaj od povedanega ni samo slovenski problem, je skupni problem današnjega (zahodnega?) sveta, ki se vrti samo še po diktatu kapitala, čim večjega dobička, pri nas pa prispeva k temu piko na i naša slovenska majhnost, zaradi narodove biti, ki je posledica te majhnosti, in ker imamo na vseh področjih in ravneh zaradi nje manj strokovnjakov, kot bi jih imeli, če bi bili večji. Škoda, da nam ni uspelo uvrstiti v to številko še psihološko-sociološkega pogleda na naš narod. Mogoče bi kaj bolje razumeli.

Tri desetletja se ukvarjam z besedili, jezikovnovzgojne prijeme sem pri svojih otrocih spremljala od vrtca do fakultete, kritično opazujem jezikovno stvarnost ... Lahko bi se potopila v splošno vseenost in mirno živela (s plašnicami na očeh in čepki v ušesih) do konca svojih dni. A kam to vodi, če bomo vsi tako otopeli? V neformalnem klepetu znamo vsi udrihati čez vse, ko bi se bilo treba izpostaviti, pa se nas nič več ne tiče. Najbolj nevarna je taka apatija pri šolstvu – udeleženi (to niso deležniki, ne [déležniki] in ne [deléžniki]!) se ne bodo izpostavljali, ker si nočejo nažagati veje, na kateri sedijo; mladi, ki so udeleženi, se praviloma sploh ne zavedajo, kaj se z njimi počne in kaj bi se lahko oz. bi se moralo; starši nimajo pravega vpogleda, da bi lahko komentirali, če pa ga imajo, razumni pogosto raje stisnejo zobe in počakajo ... da mine. Po koncu osnovne, srednje in visoke šola pa to ni več njihov problem. Tako delujemo Slovenci. Ali pa – druga skrajnost – z odvetniki. Namesto da bi našli skupni jezik na vseh ravneh javnega življenja in da bi vsebino in kakovost (spet) postavili pred kapital ... za naše skupno dobro. Nas lahko k enotni akciji spodbudijo res samo skrajne razmere? Kako daleč smo še od tega?



Pet minut za lepši jezik

Tatjana Pirc

Jezik v medijih moramo analizirati širše in globlje. Ne povemo dovolj, ničesar ne dosežemo in ničesar ne spremenimo, samo če se zgražamo nad slovničnimi napakami, bornim besednim zakladom, nerodnimi stavčnimi zvezami, slabim ali monotonim govorom, napačnim naglaševanjem ali nad glasovi, ki so za uho neprijetni. Da bi razumeli in da bi se lahko kaj spremenilo, je treba kopati do korenin, se poglobiti v položaj medijev, medijskih delavcev (ne le novinarjev), v medijsko lastništvo in v delovanje medijske industrije, s katero smo povezani vsi: medijska politika, ki je največkrat sploh ni, oglaševalci in oglaševalske agencije, raziskovalci javnega mnenja, centri moči, sindikati, poklicna združenja, izobraževalne ustanove, javnost ... Naj nas nikar ne zavede majhnost slovenske medijske resničnosti. Ta ni lepa in romantična, temveč vsak dan bolj trpka. Tudi kar zadeva jezik.

Uvod

Junija 2013 je Chicago Sun Times odpustil osemindvajset fotografov. Vodstvo se je odločilo, da bodo novinarji poslej sami fotografirali s pametnimi telefoni. Sodelavcem so razložili, da želijo bralci ob besedilih vse več slikovnega gradiva, ne le fotografij, tudi video posnetkov. Napovedali so še, da bodo novinarjem pripravili fotografske tečaje. Novica je v tistih dneh sprožila nekaj burnih odzivov; oglasil se je tudi fotograf Alex Garcia iz konkurenčnega časopisa Chicago Tribune in ukrep označil za norost. Pojasnil je, da novinar za svoj posel uporablja drugo hemisfero možganov kot profesionalni fotograf.¹

Časopis kupimo, ker želimo prebirati v vsebinskem in jezikovnem pogledu kakovostna besedila, h katerim spadajo tudi profesionalne fotografije. Podobno velja za vse medije: na radiu in televiziji morajo (bi morali) gledalci in poslušalci slišati in videti dobre, najboljše govorce, novinarje, voditelje, poročevalce, ljudi, ki znajo govoriti in nastopati pred mikrofoni in kamerami. Kjerkoli pustijo mediji svoj analogni ali digitalni odtis, na papirju ali v konglomeratu svetovnega spleta, bi morala biti to dobro ubesedena vsebina.

Kaj lahko povemo s 140 znaki? Uporabnik Twitterja, ki ni niti kliknil na povezavo do daljšega članka, je ošvrknil vrstico "I won't be watching it' @BBC_TopGear Eddie Jordan slams @JeremyClarkson new @amazon show bit.ly/200nqTk" in je takoj vedel, kaj mu sporoča Daily Express.

Mnogim te šifre še vedno ne povedo nič. Medijske vsebine namreč niso vsem enako razumljive in dostopne.



Jezik v medijih moramo analizirati širše in globlje. Ne povemo dovolj, ničesar ne dosežemo in ničesar ne spremenimo, samo če se zgražamo nad slovničnimi napakami, bornim besednim zakladom, nerodnimi stavčnimi zvezami, slabim ali monotonim govorom, napačnim naglaševanjem ali nad glasovi, ki so za uho neprijetni. Da bi razumeli in da bi se lahko kaj spremenilo, je treba kopati do korenin, se poglobiti v položaj medijev, medijskih delavcev (ne le novinarjev), v

¹ <http://www.digitaltrends.com/photography/could-iphones-replace-news-photographers-the-chicago-sun-times-thinks-so/>

medijsko lastništvo in v delovanje medijske industrije, s katero smo povezani vsi: medijska politika, ki je največkrat sploh ni, oglaševalci in oglaševalske agencije, raziskovalci javnega mnenja, centri moči, sindikati, poklicna združenja, izobraževalne ustanove, javnost ... Naj nas nikar ne zavede majhnost slovenske medijske resničnosti. Ta ni lepa in romantična, temveč vsak dan bolj trpka. Tudi kar zadeva jezik.

Govorni vzorci in jezikovna sredstva, ki se uveljavljajo v medijih, zlezejo bralcem, poslušalcem, gledalcem pod kožo. Ta proces pa je dvosmeren, saj tudi mediji sprejemajo jezikovne novosti in novotarije, ki so v pogovorni ali javni rabi. Jezik je zato, če do njega nismo brezbržni, eden pomembnih razlogov za to, da medije povezujemo z javnim interesom.

Na medijski lestvici prioritet je skrb za jezik padla, kar za nekaj stopničk, in to tudi zaradi sodobnih tehnologij, ki so dodobra stresle temelje medijskega sveta. Slovenski mediji, ki bi potrebovali rehabilitacijo že zaradi podivjanega lastninjenja in nalezljive tabloidizacije, ki se je zalezla tudi tja, kjer zanjo ne bi smelo biti prostora, na tehnološko revolucijo niso bili pripravljeni: spremembam ne prilagajajo organizacije dela, ne izobražujejo kadrov, varčujejo na napačnih koncih, saj se odrekajo vitalnim delom in ljudem v svoji dejavnosti in s tem morda žagajo vejo, na kateri sedijo. Ni časa za jadikovanje, treba bi bilo prepoznati napake in narediti nekaj odločnih korakov. Če je za to sploh še ostalo dovolj znanja, moči in poguma.

Gledamo sliko ali okvir?

Kaj pomeni za jezik v medijih zakonodaja, ki se dotika zaščite slovenščine v nekaj členih? Temelj, okvir, spodbudo ali prepreko? Kako soustvarja medijsko sliko? V Zakonu o medijih (ZMed) sicer piše, da morajo biti imena medijev, njihovih rubrik in oddaj ter programske vsebine v slovenskem jeziku, pri tem pa so določili tudi nekaj izjem; zakon predvideva še nadzor in kazni, a vse naštetost so le črke na papirju.

Mediji dojemajo jezik, žal, približno tako kot Chicago Sun Times fotografe. Tisti, ki kažejo na njegove slabosti in opozarjajo na posledice, pa so tečnobe, ki ne razumejo razvoja. A problem je, da živi pohabljen jezik vedno v skupnem gospodinjstvu z osiromašeno vsebino.

Televizijski voditelj reče: "Pojdimo na teren pogledati posledice ujme ...", nekaj dni prej pa voditeljica iz iste hiše v informativni oddaji nadaljuje, takoj po daljši reportaži o tragičnem potresu, takole: "Pravi potres pa je v Franciji povzročila prepoved nošenja burkinija na plažah." Voditelju morda povzročajo težave glagoli premikanja pri odločanju med namenilnikom in nedoločnikom ali pa ga je le zaneslo na spolzkem terenu, medijskemu profesionalcu pa zagotovo ne bi prišlo na misel, da bi se takoj po pretresljivih posnetkih posledic naravne nesreče poigral z besedo potres v prenesenem pomenu. S tem prehajamo že na etično-jezikovno področje; marsikaj, kar se z jezikom dogaja v medijih, bi nam morda lahko pojasnila tudi psiholingvistika, a ta pri medijskih analizah sploh še ni razprla kril, čeprav bi jo za razumevanje, sprejemanje in tudi za oblikovanje medijskega jezika zelo potrebovali.



• Medijski primanjlkjaji naraščajo. Malo denarja, malo glazbe. Gdor dela, greši.

Če smo pred dobrimi desetimi leti brali strokovne ocene jezika slovenske publicistike in poročevalstva, ki naj bi bil tako slab, da je že na najnižji možni točki, bi danes marsikdo dodal, da je stanje še slabše. Zaradi razmer smo res lahko zaskrbljeni, a naj medijev, ki so del slovenskega sveta, v katerem živimo, dihamo, ustvarjamo, pišemo in govorimo, svet kabine-tnih modrecev zaradi tega nikar ne priveže na jezikovni sramotilni steber ali položi na slovnično natezalnico, saj mediji in medijski ustvarjalci niso nič posebnega, so le del in produkt družbe, v kateri jezik za večino ni vrednota, pa čeprav bi moralo biti za vsakega posameznika jezikovno znanje vsaj tak statusni simbol, kot je za Slovenko in Slovenca nov avto pred hišo. Medijski jezik je še vedno nadpovprečen. Ja, tudi zaradi tega, ker je problematično povprečje, a mediji še vedno premorejo tudi izjemne govorce, ki kraljujejo pred kamerami in mikrofoni, in odlične pisce, ki jih lahko uvr-

stimo v novinarsko literaturo. Ob njihovih besedilih se na družabnih omrežjih mnogi dobesedno raznežijo in jih po svetovnem spletu delijo (oni jih sicer *šerajo*) s komentarji: Priporočam. Odlično. Cool. True. Word!

Ne bom usmerila svojih topov v novinarje in druge medijske zvezde in komete, ki ne pišejo ali ne govorijo najbolje. Niso nam v ponos. Da so, kakršni so, je sicer njihov velik problem, za to, da so njihove stvaritve objavljene, pa nosi krivdo nekdo drug. Poslušam informativno oddajo, v kateri kot ne najbolj pozorna poslušalka zaznam tri osnovnošolske jezikovne napake in še več stilnih nerodnosti, ki jih pred objavo očitno nihče ni opazil, preprečili pa bi jih le, če bi v okviru, ki ga opisujem, na sliki, ki jo rišem, vse delovalo kot dobro naoljen stroj. A ta že vrsto let nevarno škriplje in tenko piska.

Mediji so doživeli velike spremembe. Marsikaj ali skoraj vse se je postavilo na glavo. Zgodila se je medijska revolucija, ki je zamajala temelje te "industrije" in večino tradicionalnih medijev potisnila v hudo krizo. V novo dobo so mediji vstopili nepripravljeni, ad hoc so nastajala spletna uredništva, vanje so umeščali mlade neizkušene sodelavce, ki so sicer obvladali tehnologijo, novinarske "obrtni" pa ne. Nihče ni vedel, kaj se bo razvilo iz vsega tega; začelo se je obdobje medijskega eksperimentiranja, v katerem se ne razmišlja dovolj o kakovosti in vsebini. Navduševale so nas predvsem mnogotere novosti: kamere v radijskih studiih, video posnetki na spletnih straneh časopisov, hitrost in enostavnost širjenja sporočil v sliki in besedi ... Kritiki, ki so se jim ob tem porajali pomisleki, niso bili zaželeni, kdor se ni strinjal, so ga hitro označili za nazadnjaka. To je bil tisti usodni trenutek, ko smo v medijih postavili na oltar tehnologijo. Ponižno podrediti se ji je moral tudi jezik.

Medijsko življenje nam je poenostavil in hkrati tudi zapletel splet, novinar je postal še fotograf, snemalec, producent, organizator, tehnik, montažer, administrator in lektor ... Namesto medijske specializacije zdaj prevladujejo multipraktiki, bimedialnost in multimedialnost. Včasih smo razlagali, da gledamo radijci, televizijci in časopisni novinarji na dogodke vsak po svoje. Novinarskim očem in ušesom je malarja določal medij. Kot radijska novinarka sem, na primer, svet okrog sebe vedno prevajala v zvočno sliko. Medijska prihodnost pa naj bi bila približno taka: novinar najprej tvitne, objavi nekaj malega na Facebooku, napiše novico za portal, se oglasi na radiu, prej in vmes fotografira, snema izjave, objavlja posnetke na vseh platformah, poroča za televizijo. Novinar je danes poročevalec, ki informira, jutri voditelj, ki zabava.

Težko najdem primerljiv poklic, ki bi bil pripravljen sprejeti toliko novih opravil in obveznosti, kot jih je prevzel novinar. Delo zdravnikov, odvetnikov, profesorjev se je spremenilo, a vendarle jim niso ukinili vseh podpornih služb. Kirurg v operacijski sobi ni ostal sam, ker bi prevzel še naloge vseh drugih ... Ko berem celo znanstvene članke, v katerih mi razlagajo, da naj bi se novinarstvo po novem delilo na poročevalsko-komentatorsko, razvedrilno in celo tržno novinarstvo, sem še bolj prepričana, da bom do zadnjega diha ostala zvesta razumevanju novinarskega poklica, ki ga definiramo z neodvisnostjo, resnicoljubnostjo, kritičnim odnosom do sveta, s spoštovanjem zavez, zapisanih v novinarskem kodeksu ...

Višje, hitreje, ceneje. Pravijo, da novinarja, ki predolgo pili svoje besedilo, ne potrebujemo več. Novinarski dinosaver se pretirano ukvarja z vsako podrobnostjo, a te podrobnosti menda nikogar ne zanimajo. Bralec potrebuje le še nekaj vrstic besedila in šokantno fotografijo, poslušalec malo govora, veliko glasbe in nagradnih iger, gledalcu moramo čim več pokazati s sliko, pripoved naj bo preprosta, da bo razumel. Hitro in enostavno! Novinar nima niti toliko časa, da bi še enkrat prebral, kar je napisal, zato nikar ne omenjajte lektorjev. Ni časa! Najhitrejši je najboljši.

Ko razmišljamo, kako bi ladjo obrnili v drugo smer, pa nikar ne spreglejmo, da tistim, ki jim morajo novinarji kot čuvaji (watchdogs) gledati pod prste, mediji v krizi še kako ustrezajo, zato nikar ne računajmo na njihovo podporo.

Malo denarja, slab jezik

Kdaj so se začele kopičiti medijske težave? V tistem trenutku, ko se je javnosti zazdelo, da za medijske vsebine ni treba plačati, saj jih dobi zastonj. Epizoda z brezplačniki je bila le češnja na zastonjarski medijski torti. Poglejmo televizijske programe, a tokrat z drugega zornega kota, ne s kavča. Ne pritožujemo se, ker vsak mesec plačujemo operaterjem, ki televizijske vsebine le razširjajo, ne bi pa plačevali ustvarjalcem teh programov. Torej: pripravljeni smo plačati kanal, vode, ki teče po njem, pa ne. Časopis odjavimo, bi pa časopisne članke še naprej zastonj brali na spletu. Škoda, da smo tako naivno vstopili v novi medijski svet. Cunami, ki ga je povzročila nova tehnologija v medijih, je udaril po vseh, ki so povezani z medijsko industrijo, še

najbolj pa po uporabnikih, ki pa se – kot vse kaže – ne zavedajo, da prav zaradi tega prejemajo slabšo vsebino. Za malo denarja pač malo zanič muzike.

Aktivni državljan potrebuje neodvisne, kakovostne medije, dobre, neodvisne, pogumne, profesionalne novinarje. Z nezahtevničnim občinstvom, ki je na svoj nezadovoljni način zadovoljno z vsem, kar dobi, je najlažje manipulirati. Popularno ni vedno pomembno, medij pa preživi, če ponuja popularne vsebine. Kdo bi moral zahtevati najboljše medije? Javnost! Javnost pa za to nima časa, ker gleda resničnostne šove in kolumbijske nadaljevanke. Več in dlje ko jih bo gledala, manj bo potrebovala verodostojne informacije, napisane v lepem slovenskem jeziku.

Medijska pismenost, ki je pravica (in dolžnost?) vsakega državljana, je še veliko več kot jezikovna pismenost. Oblikovati se začne v zgodnjem otroštvu in bi morala biti del izobraževanja vse od vrtca naprej. V Sloveniji imamo sicer v osnovni šoli že nekaj let vzgojo za medije, a je to le izbirni predmet. Aktivni državljan namreč mora imeti tudi temeljna znanja o medijih, razumevanju medijskih vsebin, prepoznavanju njihove pomembnosti in verodostojnosti. Javnost ima pravico zahtevati kakovostne medije in jezik je eden temeljnih kamnov te kakovosti.

Po gledanju komika Johna Oliverja, ki se cinično, satirično, kritično, analitično in boleče grobo loteva tega sveta (HBO, Last Week Tonight with John Oliver), ne ostane nihče ravnodušen, in ko je obdelal trpljenje časopisne industrije, je to v medijskih krogih globalno odmevalo.² Oliver je avgusta 2016 tako navdihnil tudi Kathleen Parker, da je na mnenjskih straneh časopisa The Washington Post z enim samim stavkom odlično opisala problem, ki ga omenjamo: “Ljudje hočejo novice, a zanje niso pripravljene plačati.”³ Ob napovedih, da tradicionalnih časopisov kmalu ne bo več, ob drastičnih varčevalnih ukrepih in prehajanju časopisnega gradiva na splet pa po drugi strani opažamo, da se vsi po vrsti sklicujemo prav na časopisne vire, kar John Oliver zgovorno predstavi tudi v omenjeni oddaji. Parkerjeva sicer pove, da je tudi John Oliver del problema (njegove oddaje dobimo zastoj, njegove puščice pa pogosto temeljijo na časopisnih člankih), a Oliver se tega vsaj zaveda. Številne informativne in zabavne oddaje na radiu in televiziji se “hranijo” s časopisi, ta pomembni izvir, iz katerega vsi črpamo, pa je na dnu medijske “prehranske” verige. Kaj bomo počeli, če ne bo več časopisov? Koga bomo navajali kot vir svojih medijskih nadgradenj? John Oliver nas je spomnil tudi, da brez časopisov niti nekaterih odličnih filmov ne bi bilo. The Boston Globe, ki je razkril pedofilsko afero v katoliški cerkvi, smo spoznali s pomočjo z oskarjem nagrajenega filma V žarišču (Spotlight).

Kaj pa bo z novicami brez verodostojnih medijev? Ko je mogotec Sam Zell leta 2008 razlagal zaposlenim na Orlando Sentinel, da je bralcem treba dati, kar oni hočejo, je ena izmed sodelavk odvrnila, da bralci hočejo pasje mladičke, s čimer je želela povedati, da se novinarsko in uredniško delo ne moreta ravnati zgolj po željah, pričakovanjih in zahtevah ulice. Zell je v njenem nastopu prepoznal novinarsko aroganco, rešitev pa je našel v tem, da lahko časopis bralcem ponudi tako pasje mladičke kot Irak.

² https://www.washingtonpost.com/opinions/john-oliver-has-given-us-the-best-defense-of-newspapers-ever/2016/08/09/ec04219e-5e6d-11e6-9d2f-b1a3564181a1_story.html?utm_term=.48b5e138b76f

³ https://www.youtube.com/watch?v=bq2_wSsDwkQ

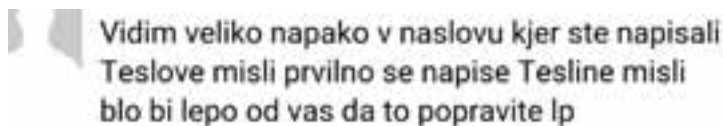
“Če niste naročnik časopisa, se ne pritožujte zaradi žalostnega položaja novinarstva in zaradi pasjih mladičkov, ki vam jih servirajo mediji,” zaključil svoj komentar Parkerjeva.

Tudi kakovostnih in profesionalnih spletnih časopisov ne bo, če ne bomo pripravljene primerno plačati tistih, ki iščejo informacije in ščitijo svoje vire, obdelujejo podatke, pripravljajo intervjuje, pišejo komentarje ...

Se imamo pravico pritoževati, da medijski jezik ni dovolj dober, če sploh nismo naročniki medijev, ki jih kritiziramo?

Iz Kongresnega trga in iz Ljutomerja

Visoka raven jezikovne kulture v medijih je v javnem interesu. Prevelik del javnosti se tega sicer ne zaveda, a množica, ki jo imam pri tem v mislih, bi na referendumu verjetno podprla tudi ukinitve znanosti in kulture.



• Za jezik očitno zelo občutljiv gledalec sporoča televiziji, kako se pravilno piše.

Koliko ljudi sploh še opazi, da je nekaj narobe, ko radijski voditelj napove, da se bo novinarka oglasila **iz** Kongresnega trga in ko se televizijska poročevalka poslovi z besedami “Toliko **iz Ljutomerja**”?

Jezikovne spodrsrljaje lahko do določene mere opravičujemo z naglico, stresom, tremo, tudi z najrazličnejšimi nesrečnimi naključji, ki potrjujejo resničnost pregovora, da ima takrat, ko gre nekaj narobe, hudič mlade. Olajševalne okoliščine upoštevamo, razumemo, napake tudi opravičimo, vedeti pa moramo, da se jezikovno znanje govorca najbolj pokaže ravno v izrednih razmerah.

Ali smo pripravljene sprejeti argument, da je na radiu, televiziji, na spletu in v časopisih najpomembnejše sporočilo, jezik pa je le sredstvo sporočanja udarnih zgodb? Čeprav ta jezik malo šepa, lahko vseeno pridemo do cilja, trdijo zagovorniki tovrstne živosti in živahnosti jezika, ki k temu dodajajo, da so jezikovna pravila toga, preživeta, neprivlačna. Neprivlačna? Ja,



• Z Carmen ali s Carmen?

Če zahtevamo boljše od tega, kar dobimo, se bo treba učiti, spoznati novo in neznano, hkrati pa v spremenjenih razmerah z vsemi močmi zavarovati jezik, inštrument, s katerim komuniciramo. V prvih bojnih vrstah smo vsi: poročevalci, komentatorji, voditelji, uredniki, mentorji, lektorji, uprave, lastniki, nadzorniki in javnost. Industrija se mora zavedati svojih dolžnosti in odgovornosti, javnost pa svoje pravice do kakovostnih medijev. Ne podcenjujem državljanek in državljanov, saj so številni medijsko izobraženi, in jezikovni grehi v medijih niso spregledani in preslišani. Pred kratkim me je starejši gospod vprašal, ali sem se jaz na radiu pogovarjala s človekom, ki je kar naprej govoril o “šotorjih”. Ta oddaja o slovenskih kampih je bila na sporedu pred približno dvajsetimi leti!

Dežujejo mačke in psi, mi pa brez dežnika

Najlažje bi bilo začeti in zaključiti z ugotovitvijo, da novinarke in novinarji nimajo dovolj jezikovnega znanja, da s slovenskim jezikom, svojim osnovnim izraznim sredstvom, ne ravnajo odgovorno. Za to lahko naprtimo krivdo njim (tudi sami bi lahko bogatili svoj besedni zaklad, prebirali leposlovje, preverjali pravilnost zapisanega ali izrečenega) in njihovim delodajalcem, ker nimajo najboljših meril pri selekciji kadrov, ker ne zagotovijo izobraževanja, lektorjev, boljših urednikov, prst pa lahko uperimo še v šolstvo, starše, državo ... A še pred tem vstopimo v jezik zelo nevarno novinarsko delovno okolje. Kam se zjutraj odpravijo poročevalke in poročevalci? Na tiskovne konference, po izjave, na dogovore, večurne sestanke, snemanja ... Kaj tam poslušajo?

“Naj najprej na začetku tudi jaz pozdravim vse cenjene goste,” je najprej in na začetku dejala predsedujoča na seji enega izmed delovnih teles državnega zbora. Predsednica je prisotnim zaupala svoj naslednji cilj: “Prehajam na določitev današnjega dnevnega reda.” Ko so vsi skupaj prehajali in prešli na določitev dnevnega reda, ga določili in sprejeli, se je k besedi prijavila

zatrjujejo, da jezik, ki pretirano sledi normam, občinstvo odvraca, medij deluje odtujeno, če se ne prilagaja nekoliko nižji ravni pogovornega jezika. Treba je preživeti, nas prepričujejo medijski (in jezikovni) neoliberalci. Ti kujejo dobičke na račun bralcev, gledalcev, poslušalcev, ki so še pripravljene plačevati za medijske vsebine, a ne za visoke pesmi, temveč za rumene, zabavne, krvave, ekskluzivne in šokantne zgodbe, ki jih vsaj za trenutek vznemirijo.

precej razburjena poslanka. Njeno nezadovoljstvo je bilo povezano s slabim položajem kmetijstva in s predlogom zakona, ki po njenem mnenju ne bo prinesel nič dobrega. Verjetno je želela dramatičnost prikazati s potenciranjem in ponavljanjem, v takem stanju pa človeku ne smemo preveč zameriti, če tam, na tistem posvečenem mestu, v parlamentu, pozabi na dvojino: "Tukaj na tem mestu lahko rečem, da zakon dejansko ne upošteva trenutnih razmer. Stanje je vsakokrat in vsako leto slabše, se slabša ... Da je stanje nemogoče, smo vendarle želeli opozoriti oba pristojna ministrstva ..."

Take umotvore poslušajo in berejo novinarji dan na dan. Zaradi nenehne izpostavljenosti sevanju grozljivega jezika bi jim morali predpisati močno zdravilo, a teh tablet farmacija, ki ji sicer ne manjka domišljije, še ni izumila, čeprav jih krvavo potrebujemo. Uživali bi jih ne glede na stranske učinke, kajti ta vražja bolezen je zelo nevarna. Veliko novinarjev se sprašuje, kakšen obrambni zid naj si postavijo, da ta birokratska spakedranščina jezikovno neukih (o drugih vrstah neznanja ne bomo razglabljali) ne bi začela vplivati tudi na njihovo izražanje. Po nekaj letih upiranja namreč zaprepadeni ugotovimo, da smo nekoč lepše pisali, da je bil naš govor boljši, sočen, bogat ...

Preden novinarja zagrabi depresija, mora za plačo ali honorar do stopnje razumljivosti ubesediti še kaj takega (prosim, ne lektorirajte, naj ostane pristno parlamentarno): "Tukaj moram povedati izjavo kar nekaj kmetov. Da predlagatelji novih davkov bi morali najprej dokazati, da se je dohodkovni položaj kmetijstvu in gozdarstvu izboljšal in šele takrat bi prišli na plan oziroma z idejami o povišanju davčnih bremen. Temu v zadnjem letu ali v zadnjih treh letih nismo bili priča, zato je tak izračun in take obdavčitve povišanja na tem področju nesprejemljivo." Časopisni novinar ima srečo, da lahko izjave funkcionarjev, udeležencev dogodkov, o katerih poroča, vsaj malo popravi in počloveči. Kaj naj stori radijski (televizijski) novinar, ki objavi odlomek, posnetek takega govora? Izjave, ki jih bo uvrstil v prispevek, namreč izbira po merilih pomembnosti, nenavadnosti, javnega interesa, konfliktnosti, o slovničnih pravilih pri tej selekciji največkrat ne razmišlja. Bi moral?

V Sloveniji je veliko izjemnih retorikov, a tisti, ki jih kar naprej gledamo in poslušamo, so večinoma klavrni govorniki. Kljub temu samozavestno nastopajo v javnosti. Največji zvezdniki v politiki nabirajo točke popularnosti s klenim jezikom in sočnimi metaforami, takole: "Kot je nekdo že povedal, gospa tam, ki je ena najstarejših tukaj, pojdite na kmetijo pa kalkulator vzamite s seboj, pa motiko. Čez eno leto pa pridite nazaj v pisarne, pa boste drugače razmišljali." V kabinetih, službah za stike z javnostmi, zaznajo togost telesa, zato funkcionarja naučijo prepričljivega opletanja z rokami, pravilne hoje, drže glave, lepega oblačenja, ne moti pa jih njegov jezik ... A saj ni motil niti tistih, ki so ga izbrali, imenovali ali izvolili. Bi morali razmišljati o jeziku tudi takrat, ko na volitvah obkrožamo imena kandidatov? Ja, morali bi!

Mediji vsrkavajo in prevzemajo marsikaj, tudi fraze, specifična jezikovna sredstva, s katerimi ni slovnično nič narobe, vsebinsko pa je uporabnik medija pred veliko luknjo, iz katere vanj zija praznina: soočamo se s težavami, vsaka služba je nov izziv, predsednika vlad na delovnem kosilu izmenjujeta stališča, državni sekretar pa pred zamenjavo nadzornikov v velikem podjetju reče, da se mora vsak pogledati v ogledalo in v tej smeri delovati ... Kaj je hotel državni sekretar s tem povedati, s kakšnimi težavami se soočamo, kakšen izziv je nova služba, kaj sta si v resnici povedala predsednika vlad? Menda med delovnim kosilom nista pokosila še trave okrog dvorca?

V medijih se je razvilo izrazoslovje, ki ga sicer razumemo brez večjih težav, če pa bi se poglabljali vanj, je včasih precej nelogično. V televizijski informativni oddaji je voditeljica dejala, da se bo oglasila poročevalka, ki spremlja sejo, zaprto za javnost. Kako lahko spremlja sejo, če je ta zaprta za javnost? Prisluskuje in kuka skozi ključavnico? Pa saj vemo, kaj je želela s tem povedati, kajne? Ali bi bilo morda vseeno lepše, če bi rekla, da novinarka čaka pred vrati, ker bi rada izvedela, kaj se je dogajalo na seji, ki je bila zaprta za javnost? Upoštevajte, da s tem pojasnjevanjem izgubimo pet sekund! Prebrali smo lahko tudi novico, v kateri smo izvedeli, da je moški v kraju blizu Tokia z nožem neuradno ubil 19 ljudi. Kako se človeka neuradno ubije??? Morda pa število žrtev še ni bilo uradno potrjeno ...

Prosim, da s spoštovanjem in pomilovanjem pomislimo še na poročevalce, ki morajo prevažati bruseljščino, ki je povprečnemu človeku povsem tuja. Morda pa evrobirokratom celo ustreza, da njihove latovščine nihče ne razume. V težki vlogi so tudi novinarji, ki poenostavljajo zahtevna strokovna besedila. Rado se zgodi, da so znanstveniki, strokovnjaki in poznavalci neizprosno kritični do preproščine, namenjene laikom, zato ni lahko novinarju, ki se znajde v tem sendviču. V medijih je tudi vse manj specializiranih novinarjev, ki redno spremljajo določeno področje, v resnici se večina vsak dan podaja na nove naloge, novinarji zato poročajo o temah, ki jih ne poznajo, časa, da bi se pripravili, pa tudi nimajo.

V medijih so doma jezikovno inovativni ljudje. Iz angleščine je novinar dobesedno prevedel frazo “at the end of the day” z “ob koncu dneva”; dejal je, da se bo: “... šele na koncu dneva pokazalo, kdo ima prav”, v mislih pa je imel zaključek nekega velikega projekta. Po tej njegovi premieri sem v medijih že nekajkrat slišala ponovitev tega, ko so v resnici hoteli povedati, kaj se bo zgodilo na koncu nečesa. V eni izmed različic bi bilo morda celo najustreznejše, če bi se avtor spomnil slovenskega pregovora, da naj se ne hvali dneva pred večerom, v drugi bi bilo bolj uporabiti besedo navsezadnje. A ostanimo še za trenutek pri “koncu dneva”. Zanimivo je, da označujejo nekateri angleški jezikoslovci frazo, preneseno pomensko rabo “at the end of the day” kot slab kliše. Smola, mi pa smo jo ravnokar uvozili, posadili, jo skrbno negujemo in zalivamo. Pred jezikovno carino pa čakajo še številni novi jezikovni paketi. Jih bomo vzeli, udomačili? Za zatočišče milo prosita na primer “a piece of cake”/“mala mal’ca” in “cool as a cucumber”/“mrtvo hladen” in morda bodo v Sloveniji kmalu začeli “deževati mačke in psi”/“it’s raining cats and dogs”, če se bo komu zazdelo, da so plohe, ko lije kot iz škafo, preveč staromodne.

Spomnimo. Pred leti se je začela takole, v medijih, uporabljati beseda “spomnimo”. Novinar z njo posebej poudari neko podrobnost v razvoju dogodkov: “Spomnimo. Imenovan je bil pred dvema letoma.” Zakaj pa ne bi napisali le, da je bil imenovan pred dvema letoma? Saj javnost že s tem spomnimo. Tudi pred zaključkom ne rečemo: “Zaključimo.” Še ena medijska jezikovna modna muha. Na ulici tega še nisem slišala. Vsega, kar ji mediji ponudijo, javnost tudi ne kupi. Se je pa prijela tista, da si, ko si lačen, ful drugačen ...

Lačen si ful drugačen, piši kot govoriš

Včasih niti ne vem več, ali so oglasi zaradi medijev ali mediji zaradi oglasov. Oglasi, ki nas spremljajo na vsakem koraku, niso le temelj preživetja večine medijev, imajo tudi velik vpliv na naš jezik. Če oglašujejo čokolado, pa jih ima jezik najraje.

Zakon o medijih določa, da se morajo oglasi razširjati v slovenskem jeziku ali v slovenskem prevodu (razen v medijih, ki so namenjeni italijanski ali madžarski narodni skupnosti). Zakon pa seveda ne določa, kaj spada v slovenski jezik. V oglasih se tako vse pogosteje pojavljajo besede, ob katerih se upravičeno sprašujemo, ali so slovenske. Oglaševalci so izvirni, inovativni in iznajdljivi. Pravijo, da uporabljajo nove slovenske izraze, kar v nekaterih primerih pomeni, da tuje besede hitro zmrcvarijo za domačo rabo. Zavarovalnica Triglav je, na primer, na trgu ponujala aplikacijo Drajev (na nedavnem tekmovanju WEBSI je ta mobilna aplikacija postala generalni spletni prvak 2016!). Kako so izbrali to ime? V raziskavi, v kateri so testirali več izrazov, je bil mladim, ki jim je ta aplikacija namenjena, drajev najbolj všeč. Zakaj drajev in ne drive? Ker naj bi bil drajev slovenska beseda, drive pa angleška. S tem se izognejo morebitnemu preganjanju zaradi kršitve zakona. V oglaševalski industriji morda še najbolj vestno listajo po Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika (SNB), ko preverjajo, ali lahko v oglasu uporabijo določeno besedo. Tekstopisci v kreativni industriji uporabljajo tudi portal Nova beseda (so mi povedali na oglaševalskem razsodišču, ki sicer ni "estetska policija"), da potrdijo, da je raba kakšne besede ali besedne zveze neprimerna, vendar to še ni kršitev oglaševalskega kodeksa. Oglaševalci, ki radi hodijo po robu, tudi z jezikom, pravijo, da so udomačenke, anglizmi, rezultat razvoja, odprtosti in živosti jezika. "Z besedo džabest je telekomunikacijski ponudnik želel mladim povedati, da jih razume. To, kar nenehno gledamo, poslušamo, je včasih premišljeno, včasih pa je na prvo žogo. Ne smemo biti preveč zaščitniški do jezika," je povedal kreativec Aljoša Bagola (izumitelj besede džabest), ki še poudarja, da mora biti dinamičen, moderen jezik sposoben preživeti tudi takšne vdore, ker ima sicer zelo slab imunski sistem.⁴

Leta 2007 je inšpektor za kulturo in medije oglobil časnik Finance in njegovega odgovornega urednika zaradi naslova članka, ki se je glasil: "*We are rich, and we better love it.*" Inšpektor je bil prepričan, da je časopis s tem kršil 5. člen Zakona o medijih, ki zapoveduje, da morajo biti imena medija in njegovih rubrik v slovenskem jeziku.⁵ Primer pa ni deloval kot poduk ali grožnja vsem, ki ne spoštujejo zakonodaje, bil je bolj ali manj neposrečen, osamljen primer, strel v prazno, vihar v kozarcu vode. Tako brez težav minglamo, drajevamo, beremo Story, poslušamo Radiobattle, vozimo avtomobile, ki so simply clever ... Medijska jezikovna policija ni rešitev. Mediji, novinarji, oglaševalci lahko še največ storimo s samoregulacijo, ki bi morala vse slabo in najslabše odpihniti na smetišče zgodovine. Se pa človek vseeno vpraša, zakaj imamo medijski inšpektorat ...

⁴ Oddaja Dajte lajk za vroči majk, Val 202, 5. avgust 2015, www.rtv slo.si

⁵ Slovenščina in mediji, Mladina, 6. april 2007

Kaj počne medijski inšpektorat?

Inšpektorat Republike Slovenije za kulturo in medije (IRSKM) ima sedem sistemiziranih delovnih mest, od teh štiri s pooblastili inšpekcijskega nadzora. Tako piše v poročilu o delu IRSKM za leto 2015.⁶ Četica, ki ta mesta zaseda, nadzira varstvo kulturne dediščine, področje arhivov in arhivske dejavnosti, knjižnične dejavnosti, obvezni izvod publikacij, Slovenski filmski center, uresničevanje javnega interesa za kulturo, volilne in referendumске kampanje v medijih, poleg tega da tudi preventivno delujejo, pa se ukvarjajo še z dvema področjema, ki nas tokrat posebej zanimata. To sta nadzor na področju javne rabe slovenščine in nadzor na področju medijev.

Avtorji poročila o delu IRSKM v letu 2015 nam zagotavljajo, da so bile “v okviru preventivne dejavnosti izvedene vse načrtovane dejavnosti, poseben poudarek je bil na nadaljevanju preventivne akcije seznanjanja z obveznostmi glede javne rabe slovenščine v ustanovah javne uprave ter v ustanovah, ki so (so) financirane s strani države, oziroma lokalne skupnosti, in na seznanjanju zainteresirane javnosti o pravicah in obveznostih na področju javne rabe slovenščine, z odgovarjanjem na vprašanja in pobude posameznikov ter medijev.”

Lahko smo torej zadovoljni, saj poročevalec zagotavlja, da je “nadzor slovenščine v javni rabi skladno s pristojnostjo IRSKM potekal pretežno po načrtovanih smernicah dela za leto 2015.”

V omenjenem poročilu je zanimivo tudi naslednje: “Posebnega porasta zanimanja javnosti za pojasnila v zvezi s pravicami in obveznostmi po Zakonu o javni rabi slovenščine ni bilo zaznati.”

V letu 2015 je IRSKM zaradi suma kršitev določb Zakona o javni rabi slovenščine (ZJRS) prejel 52 prijav, ki so jih obravnavali v okviru inšpekcijskih postopkov. V poročilu piše (prosim lektorja, naj ne popravlja besedila, saj so ga napisali ljudje, ki po zakonu ščitijo slovenščino):

“V 9 primerih je bil inšpekcijski postopek rešen z zapisnikom z izrečenim opozorilom, v 8 primerih se je postopek končal s sklepom o ustavitvi postopka. V postopkih, kjer je bilo izrečeno opozorilo na zapisnik, je bila naknadno na zapisnik izvedena v 6 postopkih tudi kontrola po poteku roka v opozorilu. V treh primerih je bilo na podlagi zbranih dokazov v postopku ugotovljeno, da do kršitve predpisov ni prišlo, zato je bilo, skladno z določbo 28. člena ZIN, to dejstvo zaznamovano v zapisniku. V 3 primerih je bilo ugotovljeno, da je prišlo do kršitve določil ZJRS, katerega izvajanje nadzoruje druga inšpekcija, zato so bile zadeve, na podlagi 4. odstavka 32. člena ZIN, odstopljene v reševanje pristojni inšpekciji.”

V poročilu navajajo tudi primere dobre prakse na področju javne rabe slovenščine v letu 2015, med njimi posebej omenjajo opozorilno in preventivno delovanje na področju javne rabe slovenščine v državni upravi. Zdi se, da s ponosom omenjajo sodelovanje IRSKM s Službo za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo in opozorilni dopis glede rabe slovenskega jezika kot uradnega jezika v upravi, ki ga je IRSKM v zvezi s spoštovanjem določb ZJRS posredoval vsem

6 Poročilo o delu Inšpektorata RS za kulturo in medije, Ljubljana, februar 2016, Ministrstvo za kulturo (mk.gov.si)

ministrstvom, notranjim organizacijskim enotam in organom v sestavi, naštevajo nekaj prireditvev, pred katerimi in na katerih so poskrbeli za pravilno poimenovanje in napovedovanje (v slovenščini) ter za prevajanje tujejezičnega dela prireditve v slovenščino, zaradi njihovega posredovanja pa so odstranili tudi plakat s tujejezično vsebino na Bavarskem dvoru v Ljubljani. IRSKM je v letu 2015 na področju nadzora nad spoštovanjem ZJRS vodil še 11 postopkov o prekršku: "V enem primeru je bila izdana odločba o prekršku z izrekom globe, v 4 primerih opozorila skladno s 53. členom ZP-1, v 6 primerih je bilo, skladno z določbo 4. odstavka 51. člena ZP-1, v spisu zaznamovano, da odločba o prekršku ne bo izdana, ker je bilo v obeh primerih iz postopku zbranih dejstev in dokazov ugotovljeno, da dejanje ni prekršek." Vršilka dolžnosti glavne inšpektorice je v enem primeru izdala odločbo o prekršku, s katero je pravni osebi in njeni odgovorni osebi izrekla globo, saj pravna oseba pri opravljanju svoje dejavnosti, to je pri promociji svoje blagovne znamke, z organizacijo dogodka okrogle mize (na kateri je bil prisoten vsaj en slovenski poslušalec), ni poslovala s slovenskimi strankami v slovenščini, temveč zgolj v angleščini.

Inšpektorat na podlagi nadzora nad izvajanjem ZJRS še ugotavlja, da je kršitev vedno več in da stanje na tem področju ni zadovoljivo: "Kljub navedenemu pa je potrebno ugotoviti, da gre pri večjem številu ugotovljenih kršitev ZJRS praviloma za manjše formalne kršitve, pri katerih je glede na pretekle izkušnje že z milejšim ukrepanjem preventivne narave mogoče doseči namen zakona."

Kakšen pa je (v korist zaščite slovenskega jezika) nadzor inšpektorata nad mediji? Njegove naloge določata Zakon o medijih in Zakon o RTVS. V omenjenem poročilu piše, da je IRSKM na tem področju v letu 2015 vodil 8 postopkov, od tega 7 postopkov inšpekcijskega nadzora in 1 postopek o prekršku, a je treba opozoriti, da ne gre le za postopke v povezavi z javno rabo slovenščine v medijih, temveč z vsemi "medijskimi" pristojnostmi IRSKM. V letu 2015 se je inšpektorica, pristojna za medije, ukvarjala še z drugimi delovnimi nalogami, zato je bilo, piše v poročilu, delo na področju medijev opravljeno v omejenem obsegu. Kršitelji torej niso imeli veliko razlogov, da bi se jim tresle hlače.

V poročilu o delu IRSKM v letu 2015 so napisali še naslednji SKLEP: "Delo IRSKM v letu 2015 ocenjujemo kot zelo dobro glede na objektivne dejavnike pomanjkanja kadrov, skromnih sredstev za poslovanje, obseg prejetih prijav, vsebine kršitev veljavnih predpisov v pristojnosti nadzora IRSKM in optimalno v danih razmerah."

Junija 2016 je Ministrstvo za kulturo, ki je pristojno za medije (in za jezik!) predstavilo osnutek strategije razvoja medijev do leta 2024. V osnutku, ki so ga na Direktoratu za medije pripravili za javno razpravo, so napisali, da besedilo še ni lektorirano in da bo lektorirana končna verzija. Za javno razpravo je torej dobro nelektorirano besedilo.

Lektorji, jezikovni svetovalci

Lektorji niso potuha novinarjem, ki nimajo ustreznega jezikovnega znanja, lektorji so v medijskih hišah nujni. Lektorska služba namreč ni zgolj nekakšna servisna dejavnost, temveč bi morala biti sestavni, in to ustvarjalni člen nastajanja medijskih vsebin, z znanjem o zakonitostih novinarskega pisanja in sporočanja in posebnostih medija, za katerega lektorji delajo. Zato se odnos med avtorji in lektorji ne konča s pošiljanjem besedil v lektorsko službo; s tem bi se morala dobra komunikacija šele začeti. Na napakah se lahko učimo le, če zanje (z)vemo, zato so povratne informacije, ki jih novinar/pisec dobi od lektorja, zelo dragocene. V ustvarjalni povezavi med avtorjem in lektorjem pa je treba upoštevati tudi možnost, da se novinar z lektorskim posegom morda ne strinja; v takih primerih je najbolje, če se skupaj odločita za najboljšo rešitev.

Ni torej vprašanje, ali lektorje v medijih potrebujemo ali ne, čeprav v številne "medije" po Sloveniji lektorjeva noga še ni stopila. V vsaki resni medijski hiši temeljito razmislijo, kako in kje so lektorji vključeni v procese dela, vsekakor pa je njihova vloga vse bolj tudi izobraževalna in svetovalna ...

Vseprisotnost lektorjev pa spada med neuresničljive medijske sanje, saj moramo kljub globoki in iskreni ljubezni do jezika ostati na realnih tleh. V medijih najdemo primere, ki bi bili lahko vzorčni. V uredništvu, ki pripravlja radijska poročila in informativne oddaje, je, na primer, prisoten lektor (ne, ni lektor, ker so tam le lektorice), ki pregleda in popravi besedila. A tudi vzorec, ki ga ponujamo kot zgled, ima nekaj pomanjkljivosti. Pregledana so le besedila, ki jih bosta neposredno pred mikrofonom prebrala voditelj in napovedovalec, kar pripovedujejo (berejo) novinarji, je vnaprej posneto in večinoma ni lektorirano. Upoštevajmo, da se novinarji oglašajo s terena, pridrvijo z dogodkov, napišejo vest, poročilo, komentar, montirajo sami ali v studiu. Največkrat res ni časa za lektoriranje po klasičnih poteh, sodobna tehnologija pa ponuja hitro komunikacijo in uporabne pripomočke. Tega se zavedajo tudi v Izvedbi Radia Slovenija, v okviru katere deluje lektorska služba. Alenka Kovačič, ki radijsko izvedbo vodi, mi je povedala, da razmišljajo o novostih, a da morajo biti te dobro pripravljene, premišljene, strokovne, vedo pa, da se spremembe v zakoreninjenih in utečenih procesih počasi uveljavljajo.

Izvedba Radia Slovenija, njena fonetična služba in Center za kulturo govora so pripravili kratka pravila, opozorila in primere napačne in pravilne rabe in tudi zvočne posnetke tega.



MMC RTV Slovenija @rtvslo · 2m

Wales je zadel še drugi zadetek proti Rusiji. #RTVeuropa2016 #RUS 🇷🇺 #WAL 🇨🇪
rtvslo.si/sport/nogomet/...



• Med tvitanjem o tekmi sta pomembna hitrost in rezultat. Kaj pa slog?

Projekt se imenuje Govorni pomočnik, ki je sicer v prvi vrsti namenjen zaposlenim in sodelavcem RTV Slovenija, a je javno dostopen in lahko koristi marsikomu, ki nastopa pred javnostjo. Govorni pomočnik nam pove, kako se pravilno naglašujejo deležniki, kakšen je izgovor črke L, prevzetih besed, nekaterih lastnih imen. Zbirko dopolnjujejo, novi vnosi so pogosto povezani z aktualnimi dogajanjmi, zaradi katerih se v programu pogosto pojavljajo posamezni izrazi in imena. Ideja o Govornem pomočniku se je porodila ob zastarelem in neažurnem obveščanju radijskih govorcev o pravilni izgovarjavi; projekt je koristen, zanimiv, treba bi ga bilo podpreti, nadgraditi, posodobiti in uporabljati. Govorni pomočnik vam ponuja roko na spletni strani Izo-braževalnega središča RTV Slovenija: <http://izobrazevanje.rtvlo.si/?q=govorni-pomocnik>.

Najrazličnejše aplikacije, ki so lahko (bi lahko bile) tudi odlični pomočniki medijskim ustvarjalcem na vsakem koraku, so eden izmed izhodov v stiski, ko si prepuščen samemu sebi, ko se mudi in če si daleč stran od lektorskih pisarn. Lektoriranih je le nekaj odstotkov vsega, kar poslušalec sliši na nacionalnih radijskih programih, kar je logično, saj velik del programa teče v živo (torej morajo tisti, ki nastopajo pred mikrofonom, gojiti lep jezik, poznati slovnična pravila in obvladati zborna izreko). Govorec (novinar, voditelj), ki teh pogojev ne izpolnjuje, nima na radiu (in na televiziji) kaj početi.

Kako delujejo v medijih lektorji, kakšno vlogo imajo, kdo so, kako se pri njihovem delu odraža specifičnost medija, v katerem delajo? Luka Zebec, MMC RTV Slovenija, zagotavlja, da vsa besedila, ki jih v okviru Uredništva za nove medije v MMC-ju objavijo na teletekstu in na spletu, pregledajo lektorji. Pri tem ne gre le za golo lektoriranje, temveč tudi za jezikovno svetovanje. Dnevne novice sicer takoj objavijo, lektorji pa jih pregledajo šele po objavi. Zaradi aktualnosti mora biti prispevek objavljen čim prej, zato ne gre drugače. Zato so včasih v člankih tudi napake, saj vsi novinarji jezikovno niso enako dobro podkovani. Novinarji imajo v okviru sistema za vnos vsebin na voljo tudi slovnični pregledovalnik Besana, s katerim pred objavo (praviloma) pregledajo članek. Pregledovalnik ni idealen, poudarja Zebec, vendar je uporaben pri zatipkanih besedah. Sodelavke in sodelavci, ki lektorirajo članke na MMC, so univerzitetni diplomirani slovenisti ali pa še končujejo študij slovenistike. V Uredništvu za nove medije znotraj MMC RTV Slovenija deluje šest lektorjev, večinoma dela vedno en sam, sredi dneva in ob "zgoditvah" pa delata dva. Trije imajo končano fakulteto, trije jo še končujejo. Delovno mesto, predpisano za lektorja na RTV Slovenija, je lektor – jezikovni svetova-



• Eno jabolko na dan odžene zdravnika stran, odvečne vejice pa ne. Tale napis so si drznili izobesiti na medijskih vratih, mimo katerih vsak dan hodijo lektorice.

lec, lektor je torej že v osnovi zamišljen kot “mentor” novinarjem, saj jim pri pisanju, če imajo težave ali pomisleke, tudi svetuje. V MMC je lektorska avtoriteta Tatjana Ličen, ki ima dolgoletne izkušnje z lektoriranjem in jezikovnim svetovanjem; to delo opravlja že več kot trideset let, od uvedbe teleteksta v Sloveniji (1984). Kako Luka Zebec ocenjuje jezikovno kulturo na vseh platformah MMC? “Menim, da je jezikovna kultura dobra. Še vedno pa je prostor za izboljšave. Glede na to, da gre v veliki meri za hipni medij, ki se mora takoj odzvati na dogodke in da je število lektorjev žal omejeno, bi morali določeno vlogo odigrati tudi novinarji, ki bi se zavedali pomembnosti jezika in bi pred objavo pregledali članek s slovničnim pregledovalnikom, se po potrebi posvetovali z lektorjem, si včasih vzeli več časa za še en pregled pred objavo, preverili določene izraze ipd.” Bi bilo treba narediti kak odločen korak? Luka Zebec odgovarja, da je treba jezikovno ozaveščati novinarje (med študijem, med uvajanjem, med rednim delom) in za delo izbirati najboljše kadre. Prav tako je ključno, dodaja Zebec, da se delodajalci zavedajo, kako pomembno je zaposlovanje lektorjev in da mora ob novinarjih v medijih vedno delovati tudi dovolj lektorjev oziroma jezikovnih svetovalcev.

Najpogosteje je od vztrajnosti, idej, ustvarjalnosti in interdisciplinarnih znanj posameznih lektorice in lektorjev v medijih odvisno, kako uspešno in učinkovito premikajo gore slabih navad in neznanja.



Vem, da nič ne vem

Iz rok v usta, iz ust v roke, v eter, na splet ali na papir. Tega ni več mogoče zaustaviti ali upočasniti. Iluzorno je pričakovati, da bi bila lektorirana vsa medijska besedila, medijske vsebine so neposredne, vsaka sekunda je pomembna, poročevalec se oglašča v živo, vmes tvita, objavlja na Facebooku ... v takih razmerah je vse odvisno od ustvarjalca in njegovega znanja. Zato lahko raven jezikovne kulture in kulture govora v medijih ohranimo (zvišamo) le s strogimi, strokovno zasnovanimi vstopnimi pogoji (preverjanje jezikovnega znanja kandidata, sprejemni testi, avdicije), z nenehnim izobraževanjem, mentorstvom, s poslušanjem in analizo objavljenih oddaj in

posnetkov (dober urednik ima dobre novinarje), s primerno organizacijo dela, v katero sta vključeni tudi jezikovna podpora in pomoč novinarju, novinarskim ekipam, s sodobnimi načini, hitrimi povezavami, pripomočki, aplikacijami ...

Novinarske (medijske) hiše bi morale imeti na tem področju jasno, transparentno uredniško politiko in strategijo. BBC ima npr. svoj jezikovni in stilistični vodnik, v katerem razlagajo pomen nekaterih besed in zvez, ki jih uporabljajo, predstavljajo novosti, amerikanizme ...⁷ Da se skrbno ukvarjajo z jezikom, pojasnjuje takole: "Javnost pričakuje, da bo BBC spoštoval najvišje jezikovne standarde. Dobro napisane zgodbe so tudi bolj razumljive." Podobne jezikovne vodnike imajo na svojih spletnih straneh objavljene The Guardian, Observer, Telegraph, The Economist, nič podobnega pa ne najdem pri slovenskih medijih. Še največ se z jezikom, kar je razumljivo, saj je javni servis, ukvarja RTV Slovenija (radijska šola govora, Izobraževalno središče, Govorni pomočnik ...), kar pa ne pomeni, da zadovoljivo.

Da ne bomo omenjali le novinarjev in informativnih oddaj, sem z dna pobrala še nekaj bisserov, ki so jih v nekaj minutah povedali v slovenski TV nadaljevanki:

dej nehi, stari,
cajt,
razpričala,
kul,
kva si tok,
kva maš,
ful žalostn,
a loh nehaš,
tuki neki solirajo,
ne štekajo,
dam ga puvab,
gremo na drink,
a se ti je sfuzlal,
vzem si dej of.

Ob spremljanju slovenskih medijev se pogosto sprašujem, kakšne jezikovne norme veljajo za zabavne televizijske oddaje, resničnostne šove, za komercialne, lokalne radijske in televizijske programe, številne manjše časopise, spletne strani, ki imajo status medija. Kakšen posel se šele tu ponuja lektorjem in fonetikom!

Kaj je medij?

Agencija Valicon je v nedavni raziskavi o odnosu do medijev ugotovila: “Televizija Slovenija, Google (kar pomeni brskanje po spletu) ter slovenske komercialne TV postaje so najpogosteje uporabljeni mediji, ki jih dnevno uporablja tri četrtine anketirancev, hkrati pa je tudi povprečna samoocena dolžine časa dnevne uporabe med najdaljšimi. Sledijo slovenski nacionalni in lokalni časopisi in revije ter slovenske lokalne in komercialne radijske postaje, vsi z več kot 60 % dnevnih uporabnikov. Natanko 60 % beležita Facebook in/ali Twitter ...”⁸ Slovensko občinstvo torej informacije vse bolj črpa s pomočjo družbenih omrežij, kjer skorajda ni omejitev pri objavljanju, vse manj pa preko tradicionalnih medijev, ki temeljijo na novinarstvu, pri katerem svoboda izražanja še ne pomeni, da je novinarju dovoljeno reči, napisati, objaviti vse. Novinarstvo namreč temelji na spoštovanju etičnih norm (kodeksov). Je torej Google medij, kot piše v povzetku raziskave?

Zakon o medijih določa, da so mediji časopisi in revije, radijski in televizijski programi, elektronske publikacije, teletekst ter druge oblike dnevnega ali periodičnega objavljanja **uredniško oblikovanih** programskih vsebin s prenosom zapisa, glasu, zvoka ali slike, na način, ki je dostopen javnosti.

Z definicijo medija imamo pri nas precejšnje težave; na to opozarja tudi strokovna skupina, ki je pripravila izhodišča za strategijo medijskega razvoja do leta 2024.⁹ V gradivu, ki ga na Ministrstvu za kulturo pri pisanju osnutka strategije, žal, niso v veliki meri upoštevali, so zapisali: “Ena največjih težav Zakona o medijih je definicija medijev. Podobne definicije ni mogoče zaslediti v zakonodajah v ostalih evropskih državah. Pri nas so namreč mediji tudi občinska glasila, glasila društev, strokovne publikacije ...” Strokovna skupina je v svojih izhodiščih zapisala, da bi bilo treba zaradi sprememb produkcije, distribucije in uporabe medijskih vsebin nujno spremeniti definicijo medija in pri tem upoštevati, kaj raziskovalci in javnost sploh prepoznajo kot medij. Dodajajo, da je treba na novo definirati tudi novinarja in javni interes.

Vsega, kar je javno objavljeno, ne moremo imenovati medij, vsak, ki javno objavlja, še ni novinar. Ker se pojavljajo vedno novi načini ustvarjanja in razširjanja medijskih vsebin in ker uporabniki dostopajo do informacij na različne načine, je vsak dan težje izrisati ločnice med mediji in drugimi oblikami razširjanja informacij, med novinarji in vsemi drugimi medijskimi ustvarjalci.

Cilj oblikovanja novih definicij in spreminjanja medijske zakonodaje je zagotavljanje boljših razmer za delovanje medijev, kar pomeni ustvarjanje razmer za profesionalno delo medijskih ustvarjalcev. Si torej lahko obetamo tudi boljši jezik?

⁸ Raziskava o odnosu do medijev – povzetek, Valicon, 2016, Ministrstvo za kulturo (mk.gov.si)

⁹ Izhodišča za osnutek medijske strategije, maj 2016, Ministrstvo za kulturo (mk.gov.si)

Medij lahko ima vsak

V Sloveniji je okrog 2000 medijev (Ministrstvo za kulturo, Razvid medijev). Za vpis v razvid medijev ni treba storiti kaj dosti, sporočiti moraš le ime medija, podatke o izdajatelju, odgovorni osebi, vrst, časovni interval razširjanja, sedež uredništva, ki je lahko tudi domači naslov odgovornega urednika, način, območje in jezik razširjanja vsebin, vire in način financiranja, lastniške in upravljalске deleže, priložiti pa moraš še dokazilo o vpisu v sodni register, temeljni pravni akt izdajatelja, programsko zasnovo. Če želiš imeti medij, ga lahko imaš brez večjih težav in zapletov. Najmanj pa te stane, če se odločiš za razširjanje svojih idej prek spleta.

Pri vzgoji za medije bi moralo biti branje Razvida medijev obvezno čtivo. Koristno pa bi bilo, če bi se v Razvid pogosteje poglobili tudi na kulturnem ministrstvu, saj bi z doslednim preverjanjem podatkov nekaj "medijev" hitro izpadlo s seznama. Pri nas se od novih zakonov vedno pričakuje, da se bo marsikaj spremenilo, toda že veljavna medijska zakonodaja ponuja obilo možnosti, da bi pristojni lahko naredili kaj dobrega za medijsko krajino in za slovenščino. Le delovati bi bilo treba. Organov, ki imajo v svojih rokah pomembne vzvode, je kar nekaj: Ministrstvo za kulturo in njegov Direktorat za medije, Agencija za komunikacijska omrežja in storitve, Svet za radiodifuzijo ...

S čim se potem ukvarjajo ti organi? Poglejmo v zapisnik 50. seje Sveta za radiodifuzijo, ki je bila v petek, 10. junija 2016. Tu med drugim piše:

"Pred odločanjem o predlogu dnevnega reda se je predsednik ... vprašal uslužbenko Agencije za komunikacijska omrežja in storitve (AKOS), ali ima pooblastilo direktorja Agencije za udeležbo kot predstavnica Agencije." Gospa z Agencije je odgovorila, da pooblastila nima, zato v nadaljevanju zapisnika preberemo: "Predsednik jo je zato v skladu s določbo Poslovnika Sveta zaprosil, da sede na mesto, ki je predvideno za predstavnike javnosti."

Soglasno so po tem, ko so rešili zadrego s sedežnim redom, sprejeli tudi dnevni red (smiselno sem skrajšala poimenovanja točk): zapisnik prejšnje seje, pregled uresničevanja sklepov, nedopustno obnašanje Agencije za komunikacijska omrežja in storitve RS do Sveta za radiodifuzijo v primeru procesa usklajevanja pogojev in meril za dodelitev pravic razširjanja radijskega programa v digitalni radiodifuzni tehniki, javni razpis za dodelitev pravic razširjanja televizijskega programa v digitalni radiodifuzni tehniki (poročilo), dopis družbe Radio 1 v zvezi z zahtevo za posredovanje informacije javnega značaja, odločba Ministrstva za kulturo (R2 Investicije d. o. o.), sklep o višini mesečnih nagrad, zaprosilo Agencije za komunikacijska omrežja in storitve RS za posredovanje dokumentacije za Računsko sodišče, vloga družbe GO-TV d. o. o. za izdajo dovoljenja za izvajanje televizijske dejavnosti ...

Če se pri 3. točki dnevnega reda (nedopustno obnašanje ...) spomnimo še na uvodno predstavo gospe z Agencije, se nam zazdi, da med AKOS in Svetom za radiodifuzijo ne vladajo ravno najbolj prisrčni odnosi. So pa zapisniki sej Sveta za radiodifuzijo (najdete jih na www.srdf.si) zanimivo branje o žegnanju medijskih koncentracij s podeljevanjem pozitivnih mnenj, o neznosni lahkotnosti pridobivanja raznih dovoljenj za radijske in televizijske programe, pa tudi najrazličnejše prošnje in vlagatelji le-teh vam marsikaj povedo o dogajanju v slovenski medij-

ski krajini ... A pomembno je, da člani in predsednik vsak mesec na seji soglasno določijo višino mesečnih nagrad.

Se še kdo čudi, da se v našem medijskem prostoru težko kaj premakne, če se kolesje takole vrti? Pa do vsebine še prišli nismo!

V medijih tudi dela lahko vsak

Pa začnimo pri novinarjih. Kakšnih tri tisoč nas je v Sloveniji. Točnega števila ne moremo navesti, ker je poklic nedefiniran, članstvo v poklicnih organizacijah ni obvezno, ni licenc, statistika ne more zajeti vseh novinarjev in "novinarjev". V tej pisani množici pa je vse manj takih z zaposlitvijo za nedoločen čas, z dostojnim plačilom, in vse več samozaposlenih, honorarnih, slabo plačanih in izkoriščanih sodelavcev, ki ne vedo, kaj bo z njimi naslednji dan. Visoka pričakovanja glede jezikovne kulture v medijih moramo v takih razmerah že v izhodišču znižati.

Slabe razmere v novinarstvu niso slovenska posebnost, to je globalni problem. Profesor novinarstva na Univerzi v Kansasu Scott Reinardy v knjigi *Journalism's Lost Generation: The Un-doing of U.S. Newspaper Newsrooms*¹⁰ opisuje tri izgubljene novinarske generacije: starejše novinarje, ki se jim je podrlo vse, kar so desetletja gradili; novinarje, ki so pristali na cesti zaradi velikih sprememb v tej panogi (propadanje časopisov, združevanje, prehajanje na spletne izdaje ...), našli novo službo in s tem večinoma izgubili svoj poklic novinarja; mlajše, ki se šele vključujejo v novinarske procese dela, a so že po kratkem času povsem nezadovoljni, izgoreli, prestrašeni, negotovi, brez perspektive. Reinardy je začel razmere v ameriških časopisih proučevati pred več kot desetimi leti, ko časopisom še ni kazalo tako slabo. Nehote je od blizu spremljal najbolj travmatično medijsko obdobje. Naredil je intervjuje s stotinami novinarjev v manjših, srednjih in večjih časopisih po vsej državi, v raziskave vključil 5000 ljudi, povezanih z novinarstvom. "Veliko novinarjev je izgubilo službo in kariero, s tem pa so ogromno izgubile tudi njihove skupnosti," pravi Reinardy, ki vendarle omenja tudi, da upanje ostaja, a le, če javnosti ne bo vseeno, da je njihov časopis v težavah: "Če ne bo objavljala novic skupina profesionalcev, kdo jih bo? Kako se bo slišal glas vaše skupnosti?"¹¹ Reinardy se je pogovarjal s človekom, ki je delal za srednje velik časopis, dvakrat je bil tik pred odpovedjo, a se je rešil. "Sem kot živ mrlič, počutim se, kot bi bil obsojen na smrt," je potožil Reindaryju, ki se po vsem, kar je videl in slišal, sprašuje tudi o kakovosti izdelkov, ki nastajajo v takšnih razmerah, predvsem je o tem spraševal svoje intervjuvance, novinarje, ki so mu povedali, da ne delajo več tako dobro, kot so nekoč, kar je za Reinardyja znak za alarm.¹²

10 Journalism's Lost Generation: The Un-doing of U.S. Newspaper Newsrooms, Scott Reinardy, Routledge, 2016

11 New book documents 'Journalism's Lost Generation', The University of Kansas, 10.8.2016 (news.ku.edu)

12 What a Kansas professor learned after interviewing a 'lost generation' of journalists, Columbia Journalism Review, Deron Lee, 7.9.2016

Ljudje, ki imajo srečo, in delajo v uspešnih medijskih kolektivih, delajo več in bolje, so zadovoljni, imajo načrte, vedo, kaj delajo in za kaj delajo. "V vsaki industriji so najpomembnejši ljudje. Če so strti in zlomljeni, se to ne more za nikogar dobro končati," opozarja Reinardy.

Novinarski poklic je nekaj posebnega. Je lep in krut hkrati. O njegovi žlahtnosti pripovedujejo novinarski kodeksi,¹³ v katerih so zapisane usmeritve in zaveze. V preambuli Kodeksa Društva novinarjev Slovenije in Sindikata novinarjev Slovenije piše: "Izhajajoč iz svobode izražanja in pravice do informacij javnega značaja kot temeljnih človekovih pravic in svoboščin, ki jih zagotavljajo Ustava in mednarodni dokumenti s področja varstva človekovih pravic, ter iz načel Münchenske deklaracije novinarji Slovenije, združeni v Društvu novinarjev Slovenije in Sindikatu novinarjev Slovenije, sprejemamo ta kodeks. Kodeks vsebuje etične standarde kot usmeritve in zavezo za delo novinarjev in drugih ustvarjalcev vsebin, ki so objavljene v slovenskih medijih, ne glede na oblike njihovega razširjanja. Skladnost posameznih ravnanj s tem kodeksom ugotavlja Novinarsko častno razsodišče, skupni organ DNS in SNS. Kodeks dopolnjujejo in pojasnjujejo Priporočila Novinarskega častnega razsodišča."

Ker ni posebnih zahtev in omejitev, pa tudi zato ker je novinarsko delo vse slabše plačano, lahko menda res vsak postane novinar. Takšne razmere ne ponujajo ravno veliko izhodov, če vraga skupaj ne postavimo na trdnejše temelje. Ko iščemo rešitve, pa trčimo ob dejstvo, da lahko novinarsko svobodo in neodvisnost hitro ogrozijo prepovedi, zapovedi in zbornica, ki bi podeljevala licence, zato bodo razmere verjetno še naprej ostale neurejene, saj to ustreza večini.

Napačno je mnenje, da so slabe razmere le v manjših, lokalnih medijih, tudi v večjih novinarskih hišah je veliko honorarnih, pogodbenih sodelavcev. Če sem prav preštela imena na seznamu samostojnih novinarjev, je bilo teh januarja 2016 v Sloveniji okrog dvesto. Morda nam prav ta status največ pove o uveljavljenem razumevanju novinarskega poklica. Za pridobitev statusa samostojnega novinarja je namreč potreben izkaz o slovenskem državljanstvu oziroma izkaz o aktivnem znanju slovenskega jezika, če kandidat ni slovenski državljan, novinar mora opravljati novinarsko dejavnost kot edini ali glavni poklic, predlagatelj mora v prošnji za status predložiti vsaj 20 dokazil (člankov, reportaž, intervjujev ali drugih novinarskih prispevkov) za obdobje enega leta pred vložitvijo vloge za vpis v Razvid, navesti je treba še imena medijev, v katerih so bili prispevki objavljeni, k temu pa mora kandidat za status samostojnega novinarja dodati še mnenje registrirane strokovne organizacije novinarjev. Izobrazba med pogoji ni omenjena. V medijih pa najdemo tudi novinarje samostojne podjetnike; tem ni treba pridobivati mnenj in dovoljenj in pogosto se ukvarjajo še s promocijo, oglaševanjem, stiki z javnostmi ... Preživeti je treba, pravijo taki "novinarji".

Jezikovno bogastvo posameznika je odvisno od okolja, vzgoje, izobrazbe, medija, v katerem dela. Novinarji prihajajo v medijske hiše z najrazličnejših fakultet (če predpostavimo, da ima novinar diplomo). Mnenja o tem, kakšna izobrazba in katera fakulteta sta najboljši za kakovostno novinarsko delo, se krešejo. Ekonomist nima novinarskih znanj, tudi jeziku se na ekonom-

13 Kodeks DNS in SNS: <http://novinar.com/drustvo/o-nas/dokumenti/kodeks/>

skih fakultetah ne posvečajo kaj dosti, kar pomeni, da bi se moral ekonomist, ki pristane v novinarstvu, za svoje delo dodatno izpopolnjevati. Diplomant Fakultete za družbene vede, ki ima najdaljšo tradicijo novinarskega študija pri nas, pa sicer med študijem pridobi zagotovo največ specializiranih novinarskih veščin in znanj, v vsakem letniku je kar nekaj predmetov, povezanih s slovenskim jezikom in stilistiko (jezikovna kultura, skladnja slovenskega knjižnega jezika, obča stilistika, stilistika poročevalstva, novinarsko sporočanje, kultura govornega izražanja ...), a se bo moral ob delu enako nenehno izobraževati in poglobljati svoje znanje. Idealnega študija za novinarje torej ni, vsakega, ki želi svoje delo opravljati dobro, čaka vseživljenjsko učenje.

Ali torej novinarjem jezik večinoma bolj slabo služi? So mojstri (mojstrice) besede? Vprašani nista najboljši, kljub duhoviti novinarski "zakonitosti", ki pravi, da ni neumnih vprašanj, da so le neumni odgovori. Odgovor morda res ni najpametnejši, a prepričana sem, da so novinarke in novinarji (kljub slabostim, ki jih vidimo in slišimo vsak dan), visoko nad povprečjem jezikovnega izražanja pri nas, posebej v medijih, v katerih so v delovne procese vključeni lektorji, v hišah, ki so še ohranile jezikovno izobraževanje, kjer se z jezikom in govorom odgovorno ukvarjajo.

Novinarji niso najšibkejši člen medijske jezikovne kulture. Ne pozabimo, da v medijih niso le novinarji, medijske vsebine ustvarjajo še številni medijski delavci, stalni in občasni sodelavci. Če si drznemo sprehoditi se po televizijskih kanalih, radijskih frekvencah, bomo našli vse mogoče: upokojeno igralko, ki z gledalci ocenjuje politične razmere (je to verodostojna informacija ali zabava?), vedeževalce, ki ti prerokujejo prihodnost, prodajalce nožev, kričečo mladino, s katero lahko začnemo dan, ljubke manekenke ali popularne pevke, ki povezujejo resničnostne šove. To so moderatorji, voditeljice, voditelji, v rumenem tisku jih imenujejo medijske zvezde, najbolj izpostavljenim pravijo tudi starlete. Pri teh je jezikovna kultura pogosto na najnižji možni ravni, njihov jezikovni vpliv na javnost pa precejšen, saj so gledani, poslušani, brani, nanje se lepijo oglaševalci, o njih poroča bulvarski tisk. Kdo lahko poseže v to medijsko kakofonijo? Največ vzvodov imajo v rokah lastniki in vodstva medijev, ki bi se morali zavedati svoje odgovornosti. Bi nas slabih govorcev lahko rešila strožja zakonodaja, inšpektorji, podelejevanje obveznih licenc za voditelje, ki javno nastopajo pred kamerami in mikrofoni? Ne verjamem v take posege, ne želim si medijske ali jezikovne policije, prepričana pa sem, da bi država morala izvajati aktivno medijsko politiko, ki pomeni predvsem zagotavljanje razmer za profesionalno delo medijev. Verjamem v samoregulacijo.

Pred kratkim smo se novinarji različnih starosti o vsem mogočem, zanimivem, aktualnem, vročem in tudi nemogočem pogovarjali s študenti novinarstva. Kmalu je nekdo omenil tudi generacijski konflikt, ki je zadnja leta pogosta oznaka za odnose med mlajšimi in starejšimi novinarji in novinarji. Vsi vemo, to smo preizkusili tudi na lastni koži, da so šli mlajšim starejši s svojimi nasveti in sklicevanjem na izkušnje vedno malo na živce, a na koncu smo mi vendarle priznali, da smo se od starejših tudi veliko naučili. Vsaj od nekaterih. Pred kakšnimi petimi leti sem prvič opazila, da se v slovenskem novinarstvu pretirano in drugače kot prej omenja razkol med generacijami. Pri tem se ne šušlja, na primer, o tem, da je šlo novinarjem nekoč bolje, ker so imeli službe, dostojne plače, občutek varnosti, ker so dobili družbena stanovanja, kupovali avtomobile s popusti in tudi zato, ker za to delo diploma ni bila obvezna, medtem ko je socialni položaj večine mlajših danes resnično nezavidljiv. Srž generacijskega konflikta, ki ga omenjam,

naj bi bila skrita v tehnološki revoluciji, ki so jo doživeli mediji. V sodobnih medijih naj bi bili na eni strani stari, neuporabni, računalniško nepismeni, na drugi pa hitroprsti mladi, ki pripovedujejo znano mantro o sivolascih s hudimi težavami, ko je treba pripraviti besedila za spletno izdajo, pripenjati fotografije in posnetke. Dobro, da imajo mlade, ki jim priskočijo na pomoč. Študentom sem na to gledanje odgovorila: "Povejte mi, kaj je hujše – če si računalniško nepismen ali če si nepismen?"

Je pred nami slikovita prihodnost?

Oxford Dictionaries je za besedo leta 2015 v Veliki Britaniji prvič razglasil znak, ki ni beseda. To je bil največkrat uporabljeni (napisani?) emotikon, čustvenček. Zmagal je ta, ki prikazuje obraz s solzami sreče.¹⁴



Britanski raziskovalci so potrdili, da so emotikoni najhitreje rastoč jezik. S slikicami lahko prijateljem ali javnosti poveste skoraj vse, kar jim želite zaupati – da ste srečni, žalostni, žejni, lačni ... Morda pa bomo kmalu tudi v medijih zgodbe pripovedovali s piktografskim jezikom, z emotikoni, kar pomeni, da ne bomo imeli več težav z vejicami, sklanjatvami in deležniki na l.

Kaj torej mislim o jeziku v medijih? Ni najboljši, ni najslabši, me pa skrbi. Popisala sem toliko strani, lahko pa bi vse to povedala le z eno sliko:



14 <http://blog.oxforddictionaries.com/press-releases/announcing-the-oxford-dictionaries-word-of-the-year-2015/>



Prava beseda na pravem mestu: otrok in njegov vstop v jezik

Katarina K. Erzar

Prispevek se loteva temeljev razvoja otroških možganov in pogojev za razvoj govornih sposobnosti ter vstopa v jezik. S sodobnim razumevanjem jezika, govora, čustvene regulacije in pomena medosebnih odnosov lahko bralec spozna širino in globino polja govora in globokega ter nezamenljivega pomena čustvenega stika med odraslim in otrokom. S tem pa se odpre tudi nov, kreativen pogled na poučevanje.

Melodija materinega glasu: Sposobnost besednega izražanja in razumevanje doživljanja kot temelj zdravega razvoja

Vstop v jezik se začne že pred otrokovim rojstvom, ko zarodek že sliši melodijo in ton govora svojih staršev. Z rojstvom pa se začne aktivno uglasševanje novorojenčka na govor, v katerega je rojen. Zato je zelo pomembno vedeti, da se vsak novorojenček rodi s sposobnostjo razviti katerikoli jezik, artikulirati katerikoli zvok, ki gradi jezik, v katerega je rojen. Ščasoma ta sposobnost izgine in otrok se vedno bolj prilagaja na materni jezik, oziroma jezik, v katerem živi, dokler sposobnost za izgovarjanje zvokov, ki jih njegov jezik ne vsebuje, ne izgine.

“Jasno je, da je samo človek sposoben jezikovnega izražanja. Včasih so sposobnosti, ki jih lahko opazimo že pri novorojenčku, razumeli kot vrojene, vedno več pa je dokazov, da temu ni tako, temveč da je novorojenčkova odzivnost na določene vzorce zvoka, vključno z določenim jezikom, posledica njegove prenatalne izpostavljenosti tem vzorcem oziroma jeziku. ... Seveda je dejstvo, da so določene predispozicije in sposobnosti za razvoj jezika vrojene. Te sposobnosti in dispozicije seveda vključujejo vpliv zaznavanja in učenja, vendar so družbeni faktorji tisti, ki predstavljajo kritično podlago tudi za učenje in zaznavanje.” (Airbib, 2013, str. 17)

Jezik in s tem tudi govor tako lahko razumemo kot celostno, izključno človeško danost, ki hkrati oblikuje in je oblikovana znotraj človeških odnosov in nikakor ni preprosto vrojen mehanizem, ki bi se razvil neodvisno od okolice. “Jezik je naučena sposobnost.” (Airbib, 2013, str. 15)

Ko razvijamo govor/jezik, vstopamo v odnose in družbo, kulturo in kultiviranost, vendar le do tiste mere, do katere nam je omogočeno, da kultiviranost, kultura in družba z naklonjenimi in čustveno varnimi odnosi in našim doživljanjem vstopa v nas in hkrati vzpostavlja ter regulira procese rasti povezav med nevroni in s tem razvoja možganov kot celote.

“Jezik je zgrajen na temeljih senzomotoričnih izkušenj. Skozi (razvojni in evolucijski) čas se je ta sposobnost razvila do povsem abstraktnih ravni, s čimer se je odprl dostop do razmišljanja, matematike in logike na splošno. To je tudi jezikovni temelj mišljenja.” (Airbib, 2013, str. 15)

Govor pa ni namenjen zgolj sporazumevanju z okoljem in prilagoditvi okolju, temveč je tudi prvenstveno orodje čustvene regulacije in s tem tudi izgradnje prefrontalnega korteksa, ki je ključna in izključna struktura človeških možganov. Prav prefrontalna skorja je tisti del možganske skorje, ki omogoča polni človeški razvoj in tudi polno sposobnost socialne, miselne in čustvene integracije. Ob rojstvu so strukture možganskega debla in limbičnega sistema zrele, medtem ko je korteks še zelo nezrel. To pomeni, da so vse temeljne funkcije in refleksi popolnoma razviti, medtem ko je nadzor nad njimi, zavest, razumevanje in regulacija še nerazvita. Korteks, še posebej prefrontalni korteks se razvija še dolgo v obdobje mlade odraslosti, do približno štiriindvajsetega leta (prim. Siegel, 2015)

Danes vemo, da se govor razvija hkrati z mišljenjem in predvsem s čustveno regulacijo, torej sposobnostjo vstopanja v vzajemne medčloveške odnose, kjer odrasli otroku omogoči, da s

pomočjo njegovih odzivov, besed in dejanj počasi izgrajuje svoj notranji svet, pomene, besede, stavke in doživljanje.

Najpolnejši vstop v jezik je torej prav preko sočutnih odnosov, s katerimi se telesne, čustvene izkušnje preoblikujejo in povežejo z ustreznimi osebami, besedami in dejanji. Torej ustreznega odzivanja in preoblikovanja okolja, v katerega se rodimo. Vedno bolj kompleksno je tudi razumevanje povezave med glasbo in jezikom, saj je pri obeh vključena tako emocionalna in socialna kot motorična in miselna struktura, ki se včasih prepletata, drugič spet razlikujeta, hkrati pa si ene brez druge ne da predstavljati niti na organski niti socialni komunikacijski ravni.

“Glasba se dotakne naših občutij globlje kot beseda in v nas prebudi celovit odziv. Morda to ne velja prav za vso glasbo, vsekakor pa je to ena stran kontinuuma jezik – glasba. V vsakem primeru pa glas in čustva igrata osrednjo vlogo pri so-evoluciji glasbe in jezika in predstavljajo najmočnejše elemente vsakodnevnih govornih komunikacij in ustvarjanja glasbe” (Airbib, 2013, str. 20).

Učinek ljubečega materinega glasu (v tragičnih primerih, ko matere ni, velja to tudi za ljubeč glas otrokovega skrbnika, če razvije močan stik z otrokom) na razvoj otrokovih možganov je neizmeren in si brez njega težko predstavljamo, da bi se možgani sploh lahko celostno razvili, saj jim manjka prav tisti potencialni prostor izkušenj, v katerem bi se s pomočjo močnih odzivov in dražljajev lahko umestili v okolje in zaživel skupaj z njim.

Otrok, ki raste v senzitivnem okolju, torej okolju, ki se nanj odziva in ki ga s svojo iniciativo tudi spreminja, srka iz drobnih odtenkov tona glasu, ritma, metruma, melodičnosti in predvidljivosti, višine in spremembe višine glasu, torej prvin jezika in glasbe, ki so vezana na predverbalne sposobnosti. Te pa ustvarijo polno in kompleksno nevronska mrežo, ki bo sposobna procesirati misli, pomen, semantiko in komunikacijsko vrednost govora ter se hitro in učinkovito odzivati na okolje, ter ga tudi preoblikovati.

Z vidika razvoja možganov to pomeni, da se limbični sistem, to je sistem, ki sprejema zunanje in notranje dražljaje in oblikuje čustvovanje ter motorične odzive telesa nanje, z ustreznim odzivom odraslega na otrokovo doživljanje fizično poveže s prefrontalnim korteksom, ki je najvišja in najbolj razvita organska struktura živega sveta in je sedež zavesti, pomena, predvidevanja, načrtovanja, regulacije in spomina.

Vsak dražljaj, ki ga otrok lahko sprejme s pomirjujočimi besedami in melodijami, mu omogoča, da se alarmni odziv telesa pomiri in se proces preoblikovanja tega dražljaja v pomensko enoto lahko v miru izpelje skozi kortikalne strukture. Kar je najprej avtomatično in omogoča hitro, avtomatično odzivanje, na ta način dobi svoj počasnejši, bolj premišljen in pomenski odziv in mesto znotraj notranjega sveta. Na ta način se oblikuje zavestno, logično razmišljanje in sposobnost odlikovanja reakcij na zunanji svet.

Z vidika dojenčkovega doživljanja bi to lahko poimenovali kot postopno razločevanje telesnih občutij med seboj in povezovanje občutja z ustrežno osebo, besedo, melodijo in dejanjem. V tem smislu je “govor” dobro razumeti kot “glasbo”, saj dojenček ni sposoben razumevanja, temveč le čustvenega odzivanja.

“Mnoge kulture razumejo glasbo in jezik kot eno. V mnogih vidikih sta glasba in jezik dva pola istega kontinuuma. Govorimo namreč z določenim ritmom, tonom in melodijo.” (Airbib, 2013, str. 21)

Na ta način se ustvarja pomen zunanjega in notranjega sveta in otrok vstopa v vedno bolj zavestne in kontrolirane procese vzpostavljanja stika z okoljem.

Razvoj poteka tako, da sposobni odrasli za otroka poimenuje njegovo doživljanje, mu z ustreznimi besedami in dejanji omogoča razumeti in se vključiti v svet okoli sebe in vstopiti v govor, razmišljanje in oblikovanje notranjega in zunanjega sveta s pomenom, ki ga prinašajo besede.

“Matere po vsem svetu govorijo in pejejo svojim otrokom z glasom, ki je višji in bolj blag, kot je glas, s katerim govorijo z odraslimi. Otroci imajo radi ta višji ton vokalizacije in matere v različnih stilih s tem tonom pejejo, ter pomagajo svojim še predlingvističnim dojenčkom uravnnavati njihova čustvena stanja. V različnih kulturah so pesnice, ki se jih peje otrokom med igro, hitre, visoke in s poudarjenimi rimami; uspavanke pa so nižje, počasnejše in bolj mehke.” (Airbib, 2013, str. 21)

Pripovedovanje zgodb, tolaženje, bodrenje, karanje, petje uspavank, razlaganje, so najpomembnejši proces, ki omogoča razvoj prefrontalnega korteksa, s pomočjo katerega se razvija človeška kreativnost in ustvarjalnost.

“Pri govorjenju ljudje med seboj uporabljamo padajoč ton za izražanje ugodja; precej monoton in visok ton za izražanje strahu; in širok, zvonasto oblikovan ton za izražanje veselja in presenečenja. Vse to kaže na pomemben most med glasbo in prozodičnimi elementi jezika. Ko slišimo melodijo, ki ima za nas tujo strukturo, se bomo nanjo čustveno odzvali glede na značilnosti tona. Izmenjavanje konsonanc in disonanc je denimo zelo močno orodje za izražanje; konsonanca je lahko izjemno lepa in razrešitev disonance v konsonanco posebej odrešujoča.” (Airbib, 2013, str.21)

Čustveni pomen jezika obarva naše miselno razumevanje in usmerja govor in predvsem govorni vstop v jezik. Majhen otrok bo najprej posnemal višino, ostrino in ritem govora, veliko preden bo zmožen izgovoriti prvo besedo in veliko preden bo začel zares učinkovito uporabljati govor ter z njim vstopiti v jezik (pisanje, branje ...). Zato so čustveni oziroma glasbeni odtenki govora tako pomembni, saj vzpostavljajo poveze v otroških možganih in s tem oblikujejo njihove strukture. Tako postavijo temelje za pripisovanje pomena kasnejšemu govoru in jeziku. Na ta način se lahko vsak novorojenček v prvih letih zares celostno poveže s svojo okolico in v njej aktivno soustvarja mrežo družbenih odnosov. Ne glede na to, iz katere kulture prihajamo, je sposobnost regulacije čustev s prepoznavanjem “glasbenih” značilnosti človeškega govora in petja tisto, kar omogoča razvoj in pravo uporabo jezika.

“Čustva so povezana z glasbo tako notranje (melodije v molu doživljamo kot bolj žalostne od dura) kot zunanje (glasbena podlaga v ozadju ključnih dogodkov v življenju nam bo tudi kasneje vedno lahko priklicala celostni doživljaljski spomin na ta dogodek). V zadnjih opazovanjih so ugotovili, da je ton, s katerim v govoru izražamo žalost, podoben molovi terci (mali terci), kar kaže na močno povezavo med jezikom, čustvi in glasbo. ... še več, prepoznavanje glasbenega tona je celo neodvisno od kulture.” (Balkwill in Thompson, 1999; v Airbib, 2013, str. 23)

Na ta način lahko razumemo, da je za otrokov razvoj izjemnega pomena melodija odnosov, s pomočjo katere bo spoznal svoje okolje, sebe in druge ljudi okoli sebe. Rekli bi lahko celo, da

so primarni odnosi za otroka tista "scenska" melodija, ki bo vse življenje barvala njegovo življenjsko zgodbo in ji dajala pomen. Na podlagi tega pomena, ki se ga ne da izbrisati, pa bo potem z višjimi, miselnimi in govornimi sposobnostmi pletel svoje življenje in odnos do sebe, drugih in sveta, ter se odzival na spremembe in zahteve okolja.

"Matere, še posebej v zahodni kulturi, veliko govorijo z dojenčki v obdobju, ko ti še ne razumejo pomena besed. Ta govor je dejansko način prenašanja melodičnih vzorcev zvoka oziroma toplih akustičnih valov od matere na otroka. Glede na otrokovo razpoloženje in materin namen, se materin glas spreminja od zelo tolažečega do zelo igrivega." (Trehub, v Airbib, 2013, str. 475) Vzajemnost med materjo in otrokom postane prostor kreativnosti, razvoja in ustvarjanja vedno novih in novih povezav, ter hkrati utrjevanja temeljnih kulturnih in družbenih okvirov okolja, v katerega se je otrok rodil in ga preko matere tudi sprejema in spoznava v vseh njegovih odtenkih. Materin afekt vnaša izraz v govor in petje, otrokov odziv pa prispeva k jakosti materinega izražanja, še povzame Trehubova.

Zgodbe, skozi katere se pretaka ljubezen: pomen informacij in prenosa informacij kot načina integracije in regulacije

"Možgani so družbeni organ, namenjen prilagajanju okolju." (Cozolino, 2013, str. Xxi)

Človeški možgani so namenjeni temu, da se povezujejo in učijo od drugih človeških možganov, da torej lahko zares razvijejo svoj potencial izključno v čustveno pomembnih odnosih povezanosti z drugimi ljudmi. Na ta način se sproti prilagajajo na svoje okolje in ga tudi soustvarjajo ali kakor povzame L. Cozolino (2013, str. Xxi): "Možgani so se razvili tako, da se lahko učijo znotraj svojega trenutnega naravnega okolja v kontekstu pomembnih skupinskih in medosebnih interakcij."

Otrok se bo torej lahko učil ob odraslih, starših in učiteljih, zmeraj le do te mere, kolikor bodo ti odrasli do njega naklonjeni, predvidljivi in suvereni.

Učenja, predvsem ko gre za govor, jezik, zato ne moremo gledati kot izoliran pojav ter se osredotočati zgolj na tehnike in metode učenja, temveč se moramo zavedati, da je čustveni in medosebni kontekst, v katerem učenje poteka, pogoj in okvir, ki določa njegovo uspešnost. Spontanost, s katero se vsak posameznik nauči pesmic svojega kraja, okolja, določenega jezika, govora, daje slutiti, da gre pri tem učenju za bolj celostne mehanizme.

"Kljub očitnim razlikam v izpostavljenosti in priložnostih, je zelo malo znanstvenih dokazov, da bi obstajale večje razlike v spontani sposobnosti zaznavanja in izražanja glasbe in jezika. Za jezik je značilno, da neformalni kontekst s socialno naklonjenimi mentorji omogoča bolj prijetno, trajnejše in širše, bolj uporabno učenje, kot ga ponujajo formalni učni okviri." (Trehub, v Airbib, 2013, str. 474)

Psihoterapevtska znanost je najbolj dosledno pokazala pomen in moč Besede v regulaciji čustvovanja in tudi fizičnega počutja posameznika ter s pomočjo teorije navezanosti in s pomočjo nevroznanosti končno opustila napačno predpostavko, da je moč besede v njeni obči simboliki in ne v stiku, ki se s tokom čustveno uglašene pogovora ustvari med dvema osebama. Beseda vsekakor ne zdravi sama po sebi, tudi ne zaradi nekega svojega prikritega pomena, ki naj bi razkril nezavedne nagonske težnje. Prav stoletje odkrivanja skrivnosti t. i. "zdravljenja z besedami" je skozi dolga obdobja in mnogotere teorije in stranpoti znova pokazalo na "stara", bolj intuitivna spoznanja o neverjetnem potencialu, ki se odpre, kadar se med dvema človekoma vzpostavi prostor uglašeni in zares sočutnih besed, in nas spet odprla stavku, s katerim se začne Sveto pismo: "Na začetku je bila Beseda in beseda je bila pri Bogu (torej v odnosu, op. a.) in Beseda je bila Bog (neločljiva povezanost odnosov Ljubezni in Besede, op. a.)"

Katere so besede, ki zdravijo in zakaj? Najprej se spet obrnimo k prefrontalnemu korteksu in njegovemu načinu delovanja; prefrontalni korteks je struktura, ki omogoča predvidevanje, načrtovanje, ter na podlagi čustvenega tona, ki ga sporoča limbični sistem, daje pomen in razlago vsakemu doživetju in dražljaju, ki smo mu izpostavljeni (prim. Siegel, 2015). Neizgovorjeni (zgolj v nižjih možganskih strukturah zaznani) dražljaji in doživetja ostajajo kot alarmi, ki nimajo pomena, predstavljajo pa stalno napetost in pripravljenost telesa na hitro reagiranje, saj še niso povezani v mrežo znanega in predvidljivega, ki jo ustvari prefrontalni korteks. Težnja možganov je, da čim več in čim hitreje povežejo neznane dražljaje v znano, torej pomensko mrežo, s čimer omogočijo posamezniku, da se lahko sproščeno razgleduje po svoji okolici, se v njej počuti varno, jo obvlada, se v njej znajde in jo tudi aktivno soustvarja.

Vse doživljanje, ki ni del te predvidljive mreže, pa predstavlja prepreko kreativnosti in polni vključenosti v okolje, saj pripravi telo na hitre, preživetvene odzive, torej zablokira njegovo radovednost in sproščeno razgledovanje ter zoži njegovo pozornost zgolj na hitro prepoznavanje morebitne nevarnosti in še hitrejšo reakcijo. Pri tem pa je seveda zaznavanje, kaj je nevarno in kaj ne, odvisno od preteklih izkušenj in ni zmeraj povezano z dejansko nevarnostjo.

Prav terapevtsko delo, torej sočutno razumevanje doživljanja in skupno iskanje pomena tega doživljanja znotraj posameznikovega življenja, je tisto, ki stimulira prefrontalni korteks in krepi povezave med nižjimi in višjimi možganskimi strukturami. To pa pomeni, da je še bolj kot slovarski pomen besede pomemben zven, ton, ritem, glasnost in način izgovarjanja. Seveda pa mora biti tudi pomen besed ustrezen, da tako hkrati, ko glasbeni momenti govorjenja pomirijo nižje možganske predverbalne strukture, dejanski pomen besed, zgodba, razlaga, aktivira prefrontalni korteks in s pomočjo že osvojenega pomena razširi potencial miselnega sveta posameznika. Lahko bi rekli, da na ta način "izgovorimo" notranjost osebe, ki prej miselnega, zavestnega in kontroliranega dostopa do določenega dela svojega doživljanja ni imela, ker v njenem življenju še nikoli ni bilo izgovorjeno v varnem odnosu.

Moč terapevtskega procesa je torej v tem, da na primeren način "izgovori" in s tem čustveno pomiri ter osmisli tiste vidike posameznikovega doživljanja, ki sicer povzročajo avtomatične neustrezne odzive, kot so npr. panični napadi, zamrznjenost, čustvena togost, nesposobnost fleksibilnega čustvovanja, nesposobnost učenja, težave z razmišljanjem, razumevanjem odnosov ..., ko avtomatični alarmni telesni odzivi posameznika držijo v stalni napetosti in blokirajo njegovo sposobnost opazovanja, raziskovanja in učenja. (prim. Cozolino, 2010)

Kdaj besede postanejo nosilke razvojnega razcveta: razvoj možganov in pomen integracije – gradnje trdnih in trajnih povezav v prefrontalnem korteksu

Kaj je torej pomembno za vstop naših otrok v kompleksnost sveta, v katerem živimo? Daniel Siegel (2011) v svojem delu *Celostni razvoj otrokovih možganov (The whole brain child)* predstavi pomen odraslih v razvoju integracije otroških možganov. Integracija je stalni in dolgotrajni proces ustvarjanja povezav med različnimi deli možganov, da ti lahko delujejo kot celota. Z njegovimi besedami: "Integracija pomeni preprosto tole: povezati različne elemente skupaj, da lahko delujejo kot dobro povezana celota. Tako kot je s telesnim zdravjem, tudi možgani ne morejo delovati v polnosti, če posamezni deli niso med seboj povezani, koordinirani in uglašeni med seboj." (Siegel, 2011, str. 6)¹ To naredi integracija: koordinira in uglašuje ločene dele možganov, da se med seboj fizično povežejo

Tako se z razvojem poveže in uglaši delovanje leve z desno hemisfero, delovanje nižjih, predvsem limbičnih struktur s korteksom, ter motorike s senzoriko ... Z odkrivanjem plastičnosti možganov, torej sposobnosti možganov, da vse življenje (v prvih letih in v obdobju mladostništva pa še posebej hitro in učinkovito) tvorijo nove povezave in obnavljajo in utrjujejo tiste, ki jih bolj uporabljamo, ter opuščajo druge, ki jih zanemarimo oziroma jih ne potrebujemo več. Zato bo vsaka dejavnost, vsaka izkušnja, ki jo posameznik doživi, neposredno ustvarila nove povezave.

"Na primer, ure sedenja pred ekranom – igranje video igrice, gledanje televizije, pisanje sporočil – bo povežalo možgane na določen način. Izobraževalne aktivnosti, šport in glasba bodo povežale možgane na drugačen način. Preživljanje časa z družino in prijatelji, učenje o odnosih, še posebej v osebni stiki dveh oseb, bo povežalo možgane spet na drugačen način. Vse, kar se nam zgodi, vpliva na to, kako se bodo razvijali naši možgani." (Siegel, 2011, str. 8)

Zato je polje, na katerem se oblikujejo potenciali naših otrok, tako veliko, široko in mora nujno vključevati našo odraslo kreativnost, fleksibilnost, sposobnost uglasiti se z otrokom in hkrati razumeti sebe, svet okoli nas in sprejemati vsakodnevne izzive svojega življenja, zato da lahko sami povežemo svoje doživljanje in spremembe ter ostajamo za otroke živ, čustveno prišten ter varen sogovornik in vrata v svet.

"Stalen proces povezovanja in preoblikovanja povezav je tisto, čemur rečemo integracija: dati otrokom izkušnjo kako ustvariti povezave med različnimi deli možganov (to pomeni, različnimi občutki, opažanji, izkušnjami op. a.). Ko ti deli sodelujejo med seboj, ustvarjajo in krepijo inte-

¹ Slovenski prevod knjige *Celostni razvoj otrokovih možganov*, 2013, str. 21: »Integracija je združevanje različnih elementov v dobro delujočo celoto. Prav tako kot to velja za delovanje zdravega telesa, vaši možgani ne morejo delovati najbolje, če njihovi deli ne delujejo usklajeno in uravnoteženo.

grativna vlakna, ki povezujejo različne dele možganov. S tem so deli močnejše povezani in delujejo še bolj harmonično. Tako kot posamezni pevci v zboru skupaj iz raznolikih glasov ustvarijo harmonijo, ki je en sam pevec nikoli ne bi mogel ustvariti. Povezani možgani zmorejo bistveno več, kot bi dosegel samo en del.” (Siegel, 2011, str.9)

Ob tem pa se je treba zavedati, da se otroški možgani razvijajo z bliskovito naglico (povezave – sploh v kritičnem obdobju prvih treh let – rastejo zelo hitro, vendar zelo dolgo (trdne in trajnejše povezave in razvoj kompleksnih sposobnosti – sploh miselnih in regulativnih – pa dejansko traja do 24. leta). Od petletnega otroka torej ne moremo pričakovati, da bo dejansko miselno (odraslo) “razumel”, kaj želimo od njega; vemo pa, da bo zelo dobro vedel, kaj narediti, in bo hitro reagiral na drobne spremembe tona našega glasu, geste, pogled, razpoloženje ...

Raziskovalci otroškega razvoja in učenja so si zdaj že edini v spoznanju, da je za otrokov celostni razvoj najpomembnejši prav čustveno globok, naklonjen in pristen stik s starši oziroma odraslimi skrbniki. Otroci se polno razvijajo samo v okolju, ki jim omogoča najprej varnost ter naklonjenost, sočutje in razumevanje. Ob takih odraslih se spontano aktivira mehanizem raziskovanja, radovednost, steče proces učenja. Zato lahko vidimo, kako otroci “srkajo” znanje, izkušnje in si z nepredstavljivo naglico in širino zapomnijo, opazijo in povežejo ogromno količino podatkov. Otroci se učijo hitro in široko, saj njihovi možgani (v obdobju prvih treh let) lahko ustvarijo dvajset tisoč novih povezav med nevronskimi celicami na sekundo. Vsebinska teh povezav pa je odvisna od tega, kakšni so odnosi, v katerih otroci odraščajo.

Kot Siegel na simpatičen način nagovarja odrasle: “Imam eno slabo novico: počakati bo treba, da se možgani vašega otroka razvijejo. Ne glede na to, kako genialen se vam zdi vaš predšolski otrok, od njega ne moremo pričakovati, da bo imel možgane 10 letnika in to še nekaj let ne. Stopnja zrelosti možganov je močno odvisna od naših genov. Medtem ko je stopnja integracije tista, na katero lahko vplivamo z našim vsakodnevnim starševstvom.

Dobra novica pa je ta, da lahko vse vsakdanje trenutke uporabimo za to, da vplivamo na integracijo” in nadaljuje: “to ne pomeni, da bo otrok zaradi tega odraščal hitreje, zgolj pomagali mu bomo, da bodo deli možganov med odraščanjem bolje povezani. Tudi ne gre za to, da bi se izčrpali v paničnem prežanju na to, da izkoristimo vsak trenutek in vsako malenkost na dolgo in široko razlagamo in iščemo v njej nek globlji razvojni pomen.

Siegel konča svoje razmišljanje s pomembnim stavkom, ki je postal temelj sodobnega pogleda na starševstvo in pedagoško prakso:

“Govorim o tem, da je treba biti preprosto prisoten ob otroku, da mu lahko pomagamo povežati njegove izkušnje in doživljanje (takrat, ko jih doživlja, ne takrat, ko bi odrasli želeli otroku nekaj pametnega povedati, ker imajo ravno čas ali pa jih k temu sili učni načrt; op. a). Rezultat te prisotnosti pa je njihov čustveni, intelektualni in družbeni razcvet. Povezani možgani omogočajo boljše odločanje, večjo kontrolo telesa in čustev, globlje razumevanje sebe, trdnejše odnose in učni uspeh. In vse to se začne z izkušnjami, ki jih otroku omogočijo starši in drugih odrasli, ki skrbijo ali učijo otroke. Ti postavijo temelje integracije in s tem tudi otrokovega duševnega zdravja.” (Siegel, 2011, str. 10)

Sklep: Ljubljeni otrok je “izgovorjeni” otrok, otrok z lastno zgodbo!

“Če bi zgodovino povedali kot zgodbo, je nikoli več ne bi pozabili” je izrek R. Kiplinga s katerim Louis Cozolino začinja poglavje o tem, zakaj so zgodbe bistvene za učenje (Cozolino, 2013, str. 187).

“Povečana kompleksnost možganov je omogočila razvoj jezika, sposobnost pripovedovanja zgodb in razvoj narativne strukture.” (Cozolino, 2013, str. 190)

Pripovedovanje zgodb je tista dejavnost, ki hkrati zahteva in oblikuje integracijo leve in desne hemisfere, nižjih (limbičnih) in višjih (kortikalnih) možganskih struktur in je kot dejavnost temeljni pogon integracije.

“Dobro povedana zgodba vsebuje konflikt, razrešitev konflikta, misli opremljene z okusom čustev in ima moč oblikovati možgane in povezati ljudi med seboj. Struktura vsake zgodbe vsebuje dva elementa: serijo dogodkov, ki si sledijo skozi čas, in hkrati čustveno izkušnjo, ki daje zgodbi smisel in pomen. Če hočemo povedati dobro zgodbo, moramo povezati linearno procesiranje leve hemisfere z emocionalnimi, senzomotoričnimi in vizualnimi informacijami, ki jih prinaša desna hemisfera. Tako koherentna in smiselna pripoved opremi izvršni del možganov s podlago za koordinacijo in prepletanje funkcij obeh hemisfer hkrati. Dejansko je koherentnost in razumljivost osebnih pripovedi, ki jih ustvarjamo, močno povezana z varnostjo naših odnosov navezanosti, samospoštovanjem in čustveno regulacijo.” (Cozolino, 2013, str. 191)

In še več: “Pokazatelj dobre zgodbe je izraz na obrazu poslušalca!” sklene Cozolino.

Zdaj lahko zlahka razumemo, zakaj je prav zgodba, ki jo pripoveduje zavzet in čustveno uglašen odrasli, kraljevska pot do učenja in integracije pri otroku. Razvoj suverenosti in iniciative pri otroku poteka s pomočjo zgodbe, z ustvarjanjem predvidljivega in na njegovo doživljanje prilagojenega vedenja staršev in drugih odraslih.

“Poslušanje zgodb je temeljna oblika učenja, ki sega v čas dolgo pred začetkom pisave, branja ali aritmetike; zgodbe vsebujejo vse tiste elemente, ki so nujni za stimulacijo nevroplastičnosti in učenja.” (Cozolino, 2013, str. 191)

Zato odrasli, ki ni zmožen ubesediti otrokovih zunanjih in notranjih izkušenj, zapre otroka v gluhi svet, v katerem bo močno okrnjen in zaustavljen razvoj njegovega govora in s tem tudi vstop v globino in pestrost jezika. Jezik in z njim sposobnost uporabe pravih besed za poimenovanje izkušenj je hkrati ustvarjalec našega okolja in oblikovalec naših možganov. Če ta vstop v jezik ni poln, če torej ne temelji na postopni integraciji možganov ob hkratnem vstopu v družbeni svet, ostane otrok na eni strani ujetnik refleksov, impulzov in doživljanja, ki jih ne obvlada, ne razume in jih tudi ne more nadgraditi in razviti, na drugi strani pa je zasičen in

prenapolnjen z besedami, informacijami, ki ne nosijo nobene prave moči in ne nudijo olajšanja, kar pomeni, da jih bo otrok zavračal.

Končajmo s Cozolinovimi besedami: “Samo učitelji in starši, ki spoštujejo otrokovo ranljivost in mu pomagajo izraziti njegove misli in čustva z ustreznimi besedami, bodo povečali njegovo sposobnost izraziti, deliti in regulirati tesnobo in hkrati graditi pozitivno zgodbo o sebi. In to je tudi najpomembnejši cilj vzgoje in izobraževanja.” (Cozolino, 2013, str. 194)

LITERATURA

Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*. London. MIT press, 2013.

Airbib, Michael in drugi: Action, Language, and Music: Events in Time and Models of the Brain. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 357–393. London. MIT press, 2013.

Airbib, Michael in Iriki Atsushi: Evolving the Language – and Music – Ready Brain. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 481–499. London. MIT press, 2013.

Balkwill, L in Thompson, W.F.: A cross-cultural investigation of the perception of emotion in music: Psychosocial and cultural cues. *Music Percep.* 17: 43-64. 1999

Cozolino, Louis: *The Social Neuroscience of Education; Optimizing Attachment & Learning in the Classroom*. New York. Norton, 2013.

Cozolino, Louis: *The Neuroscience of Psychotherapy*. New York. Norton, 2010.

Cozolino, Louis: *The Neuroscience of human relationships*. New York. Norton, 2015.

Cross, Ian in drugi: Culture and Evolution. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 541-563. London. MIT press, 2013.

Fritz, Jonathan, Poeppel, David in dr.: The neurobiology of Language, Speech and Music. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 417–463. London. MIT press, 2013.

Hagoort, Peter, Poeppel, David: The infrastructure of the Language – Ready Brain. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 233 – 257. London. MIT press, 2013.

Levinson, Stephen: a Cross-Cultural Universals and Communication Structures. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 67-83. London. MIT press, 2013.

Scherer, Klaus: Emotion in Action, Interaction, Music and Speech. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 107-141. London. MIT press, 2013.

Siegel, Daniel: *The whole – brain child*. New York. Delacorte press, 2011.

Siegel, Daniel: *The Mindful Brain*. New York. Norton, 2007.

Siegel, Daniel: *The developing Mind* 2nd ed. : How relationships and the Brain interact to shape who we are. New York. Guilford, 2015.

Trehub, Sandra: Communication, Music, and Language in Infancy. V: Airbib, Michael (ur.): *Language, Music, and the Brain; The mysterious Relationship*, Str. 463–481. London. MIT press, 2013.

Povzetek

V prispevku smo se lotili široke teme otrokovega vstopa v jezik. Pri tem smo jezik opredelili kot strukturo, ki označuje najbolj človeški prostor pomena in razvoja, družbenega in tudi organskega razvoja možganov. Pogledali smo si konkretno pot razvoja človeških možganov pri povezovanju, ki lahko poteka izključno v odnosih, kjer odrasli s svojo sposobnostjo začutiti, uglasiti se in izgovoriti otroškimi možganom omogoči razvoj kortikalnih struktur, ki so ključne za razvoj zavesti, govora, mišljenja, spomina, predvidevanja, načrtovanja, regulacije čustev, kontrole impulzov in tudi za usklajeno delovanje leve in desne hemisfere ter povezave višjih in nižjih struktur.

Opisali smo tudi, kakšni so odnosi, ki omogočajo vstop v jezik in s tem v človeško družbo ter poln razvoj človeških možganov. V pojmu jezika smo povezali govor in glasbo, torej pomen in čustveni pomen besed, zvoka, ritma in melodije, ki s sočutnimi odnosi ustvarja pogoje za zdrav razvoj. Razvoj govora poteka namreč skupaj z razvojem regulacije čustev, razumevanja čustev in integracije senzornih, motoričnih in prefrontalnih področij možganov.

Nazadnje smo se posvetili tudi ključnemu pomenu in nezamenljivi vrednosti pripovedovanja zgodb in vloge odraslega v oblikovanju osebne zgodbe vsakega otroka, ki je pogoj za to, da otrok lahko suvereno in polno vstopi v svet in obvlada jezik.

Summary

In this article we address the broad topic of the child's entry into language. In so doing we have defined language as a structure that denotes the most human space of meaning and development, social and also organic development of the brain. We look at the specific path of development of human brains in making connections that can only take place in relationships in which adults with their capability to feel, be attuned, and pronounce enable the child's brain to develop the cortical structures that are crucial for the development of consciousness, speech, thought, memory, anticipation, planning, regulation of emotion, impulse control and also the coordinated operation of the right and left hemispheres and the linking of higher and lower structures.

We also describe the relationships that enable entry into language and therefore human society and the full development of human brains. In the concept of language we connect speech and music, i.e. the meaning and emotional meaning of words, sound, rhythm and melody that through sympathetic relationships create conditions for healthy development. The development of speech takes place in concert with the regulation of emotions, the understanding of emotions, and the integration of sensory, motor, and prefrontal areas of the brain.

Finally, we also focus on the crucial importance and indispensable value of storytelling and the role of the adult in shaping personal stories of every child, which is a condition for the child to fully and autonomously enter the world and master language.

Ključne besede:

zgodnji razvoj, stik mati - otrok, čustva, govor, jezik, glasba

Key words

Early development, mother infant attachment, emotions, speech, language, music

Stoji učilna zidana

Slovenščina v šolstvu nekoč,
med mojim šolanjem in danes

Zoran Božič

Naslov ni izbran naključno. Tudi učni jezik mora imeti dobre temelje, kot zidana šola dober načrt in kakovostno izvedbo: če s stanjem slovenščine v današnji osnovni in srednji in visoki šoli nismo zadovoljni, je treba pogledati, kje so morebitne razpoke, kako utrditi temelje in kako popraviti streho.

To razmišljanje se začneja z drugo polovico 18. stoletja, težišče pa je na obdobju po drugi svetovni vojni, torej dvesto let kasneje: ker gre tudi za čas mojega življenja, je pogled zelo osebni. Tako kot je postopoma zorela slovenska državnost, sem dozoreval tudi sam: kot učitelj, slovenist in literarni zgodovinar.

SLOVENŠČINA V ŠOLSTVU NEKOČ

Šolanje in poučevanje in znanstveno ustvarjanje Jerneja Kopitarja

Če zanemarimo skromne začetke v obdobju protestantizma, lahko o slovenščini v šoli govorimo od časa Marije Terezije in Jožefa II. dalje. Zavedati se moramo, da je v drugi polovici 18. stoletja slovenščina kot učni jezik prodirala šele v osnovne šole, da so lahko študirali le redki Slovenci, predvsem za duhovniški poklic. Zaradi težke dostopnosti in zahtevnosti šolanja so uspešno dokončali študij samo najbolj nadarjeni in tudi vztrajni mladi ljudje, med katerimi so se nekateri uveljavili in potrdili tudi v Evropi. Šolski sistem je temeljil na elitizmu in tekmovalnosti: v jezuitskih šolah, ki so zaprle vrata malo pred rojstvom Jerneja Kopitarja, je bila učni jezik latinščina, imeli pa so celo posebne ure, odprte za javnost, pri katerih sta tekmeča drug drugemu zastavljala vprašanja in nanje odgovarjala.

Življenje in delo Jerneja Kopitarja sta zgovoren dokaz, da izrazito zahteven in strog šolski sistem lahko omogoči uspešno kariero tudi nadarjenemu otroku iz revnejše oz. podeželske družine. Oče je zgodaj opazil sinovo nadarjenost in se odločil, da bo Jerneja namesto v majhno vaško poslal v kakovostno osnovno šolo v Ljubljani, ki so jo obiskovali otroci premožnih meščanov in plemičev. Med počitnicami ga je poučeval domači župnik in prizadevni in bistri Jernej je bil na koncu šolskega leta najboljši učenec v svojem letniku. V nemško pisanem življenjepisu, ki ga je sestavil malo pred smrtjo, se sam pohvali, da si potem nikoli več ni mogel privoščiti biti drugi. Kar pa je najpomembneje: nadarjenemu podeželanu so iz šolnin, ki so jih plačevali premožni starši, vsa ta leta izplačevali štipendijo in mu tako omogočali šolanje.

Kasneje, ko je bil osebni tajnik Žige Zoisa, sta se Kopitarju obrestovali prirojena ukaželjnost in pridobljena delavnost. Postal je zasebni učitelj osemnajstletne hčere francoskega diplomata, ki se je želela naučiti slovenščine. Sestavil je tablice s slovničnimi značilnostmi slovenščine in potem sta s Francozinjo primerjala Linhartovo priredbo Beaumarchaisove komedije z izvirkom. V treh mesecih se je gospodična naučila slovenščine, odšla v Gradec, se poročila in žal kmalu na porodu umrla. Ta izkušnja z jezikovnimi tablicami pa je Kopitarju pomagala, da je za dve leti prehitel Vodnika, ki je že dolgo časa pripravljaj svoje *Pismenstvo za prve šole*, in v nemščini izdal prvo slovensko znanstveno slovnico.

Dobro stoletje zahtevne srednje šole in zelo zahtevne univerze

V 19. stoletju so bile srednje šole, predvsem gimnazije, še vedno domena moškega spola, in šele proti koncu stoletja so se med učnim osebjem začele pojavljati učiteljice, ki pa se niso smele poročiti. Slovenščina se je po marčni revoluciji pojavila kot učni predmet in šele po letu 1900 tudi kot učni jezik. Osemletna gimnazija s poukom v nematerinem jeziku in tudi kasnejši študij v nemščini sta bila gosto sito in le najbolj sposobni so šli študirat na Dunaj. France Prešeren je primer izobraženca iz nižjega družbenega sloja, ki je z osemindvajsetimi leti postal doktor prava in kasneje evropsko primerljiv nacionalni pesnik, tako po zaslugi talenta kot vedoželjnosti in kakovostnega šolanja.

Danes, ko mladi ostajajo pri starših do konca študija in še čez, se zdi neverjetno in skoraj zločinsko, da je Prešernova ambiciozna mati sina že osemletnega poslala v uk k staremu stricu duhovniku v vasico pri Grosupljem, tako da France ni imel težav ne na osnovni šoli v Ribnici ne na klasični gimnaziji v Ljubljani. Kako zahtevna je bila pot do pravniškega poklica, izpričuje Prešernov strokovni izpit v Celovcu, ki je trajal tri dni, obsegal ustni del s kopico zahtevnih vprašanj in dve pisni nalogi z zagovorom pred komisijo. Prešeren se je kljubovalno odločil pesniti visoko zahtevno poezijo v materinščini, ki je bila jezik podložnikov, in njegove pesmi so se znašle že v gimnazijskem učnem načrtu, izdanem leta 1849 na Dunaju.

Šolstvo med dvema vojnama: slovenščina na osvajalnem pohodu

Potem, ko se je slovenščina postopoma uveljavljala kot učni jezik na gimnazijah (realca v Idriji 1901, zasebni škofovi zavodi v Šentvidu 1905 in prva slovenska državna gimnazija v Gorici 1913), je seveda najpomembnejši prelom ustanovitev ljubljanske univerze leta 1919.

Uvedba slovenščine kot učnega jezika visokega šolstva je bila v skladu s sicer omejeno državnostjo slovenskega naroda, v povezavi z razvojem posameznih strokovnih področij v materinščini pa je slovenščina uspešno pridobila položaj državnega jezika.

Velika večina mladih je obiskovala samo osnovno šolo, meščanske šole so omogočale nadaljevanje šolanja na strokovnih višjih šolah in le gimnazije so omogočale študij na univerzi. Razen na osnovni šoli je bil po vsaki stopnji šolanja (mala in velika matura) obvezen zaključni izpit, ponekod pa so bili tudi zahtevni sprejemni izpiti. Na klasični gimnaziji so se poleg latinščine in kasneje grščine učili še francoščino in srbohrvaščino. Tudi dekliški licej je imel pouk več tujih jezikov in dekleta so v vedno večjem številu obiskovala srednjo šolo in nekatere so tudi študirale na univerzi.

Pojavljali so se novi učbeniki za pouk slovenskega jezika in književnosti in v učne načrte so sistematično vključevali besedila iz svetovne, klasične in tudi mladinske književnosti. Avtorjih sodobnih učnih knjig so bili doktorji znanosti z bogatimi pedagoškimi izkušnjami. Nova berila Bajca, Kolariča, Rupla, Sovreta in Šolarja so imela izjemen, recepcijsko zelo pretehtan izbor besedil in so vključevala naloge in vaje za dejavno delo z besedilom. Slovnico so poučevali samo na nižji gimnaziji, na višji pa ob književnosti samo še narečjeslovje in zgodovino jezika.

Demokratizacija in njene posledice: šole in slovenščina v federativni Jugoslaviji

Nova socialistična oblast se je odločila široko odpreti vrata do izobrazbe pripadnikom vseh družbenih slojev in obema spoloma. Med sestavljavci beril so se prvič pojavile ženske, ki so tudi sicer vedno bolj množično napolnjevale srednje šole in različne smeri na univerzi, tudi take, ki so bile prej v izključni domeni moških. Zaradi zaostalosti nekaterih jugoslovanskih republik je bila nekaj let osnovna šola le sedemletna, meščanske šole pa so ukinili. Kmalu je bila ukinjena tudi nižja gimnazija in z njo mala matura. Seveda pa tovrstna demokratizacija ni ostala brez negativnih posledic za kakovost pouka.

Ne glede na to pa je bilo izobraževanje zelo pomembna vrednota. V priročniku za razredne učitelje npr. beremo, da je treba z učenjem začeti polagoma, bolj igrivo, kar pa ne sme trajati predolgo, saj se lahko hitro najde znanja željni prvošolec, ki dvigne roko in vpraša: "Tovariš učitelj, kdaj pa se bomo učili?". Osnovna šola je bila še vedno dokaj selektivna, nekateri učenci so večkrat ponavljali razred in niso prišli dlje od četrtega razreda. Zaradi velikega osipa so se v poklicne šole še nekaj časa lahko vpisovali učenci brez končanega osmega razreda. Gimnazije so bile redke in vanje se je vpisovala manj kot petina generacije.

Ministrstvo za prosveto se je v skladu z vladajočo ideologijo odločilo za skoraj popoln prelom s predvojnimi vsebinami in vrednotami, seveda zlasti pri materinščini in družboslovnih predmetih. Pouk slovenščine, predvsem književnosti, je bil tako po izboru besedil kot po spremljajočih komentarjih izrazito ideološki, vendar so se stvari že kmalu precej normalizirale. V gimnazije so po vojni uvedli pouk slovenske slovnice: začelo se je z dvajsetimi odstotki ur, kasneje pa je ta delež naraščal. S Kosovima antologijama je v šestdesetih letih gimnazijski pouk slovenščine zaznamoval vstop svetovne književnosti, po nekaj letih pa še prelomni Toporišičev učbenik *Slovenski knjižni jezik* 1–4, ki je prvine slovnice in sporočanja kombiniral s stilistiko, dodane pa so bile tudi številne vaje.

To, kar sledi, bo zapisano, da ne bi izginilo v nepovratno. Večinoma gre za osebne doživljaje, poraze in zmage, povezane z učenjem slovenščine od prvega razreda osnovne šole do diplome na slovenistiki. Seveda že v izhodišču prežete s subjektivnostjo in okrnjene s sitom časa, ampak morda poučne in posebne. Skrben bralec bo našel povezavo s predstavivjo sedanjega stanja.

SLOVENŠČINA IN SLOVENISTI MED MOJIM ŠOLANJEM

Spomini na osnovno šolo Franceta Prešerna

Konec petdesetih let. Na severni strani starega kranjskega pokopališča sta bili kar dve osnovni šoli, povezani s telovadnico. Poimenovani po Prešernu in Jenku, dveh najpomembnejših lirikih 19. stoletja, ki počivata v neposredni bližini. Klasična gradnja z velikimi okni, prostornim in svetlim atrijem in avlo na vrhu. Osemletno potovanje od pritličja do drugega nadstropja. Trije bratje, imenovani tudi marsovci (brez Drejščka), smo prehajali brez večjih težav, kot nekakšna kranjska maskota nastopali na Veselem toboganu in v oddaji Pionirski TV-tednik. Same razredničarke, nazadnje Marjeta Kompoš, učiteljica slovenščine. Elitna kranjska osnovna šola: v šestem nas je bilo v razredu osemnajst odličnjakov. Ampak v zadnjih dveh letih se je zahtevnost krepko povečala: odličnjaki so bili bele vrane.

Že v drugem razredu je večina tekoče brala: učiteljica je povečala zagnanost s tekmovanji v hitrosti in pravilnosti branja. Številni prosti spisi in slovnični dril, pogosto pa tudi deklamacije. Priložnosti za javne nastope ob kulturnem prazniku in devetindvajsetem novembru, državnem prazniku. Branje predpisanih mladinskih knjig, za lasten užitek pa sem segal tudi po pustolovskih (*Skrivnostni otok*), zgodovinskih (*Taras Buljba*), znanstveni fantastiki (*Planet treh sonc*) in slovenskih večernicah (*Grenka roža*). Med poletnimi počitnicami so bile na dosegu rok v obsoški vasi pravljice (*Prelepa Vasiljica*, *Čarobni ključ*, *Vila Atomka in mladec Matjaž*) in *Zaklad v srebrnem jezeru* Karla Maya. Kasneje še *Old Shatterhand*, *Lov na milijone* in *Sužnji*. Knjige sem dobesedno požiral, nekatere bral po večkrat. Ko je zmanjkalo prevedenih indijanaric, sem segel po srbohrvaških. Pa privlačni stripi, od *Zvitorepca* do *Braće Dalton*. Na koncu številni pogrošni romani, od kriminalnih do ljubezenskih. Slovenska in prevodna klasika? Malo ali skoraj nič.

Milosrčna gimnazijska profesorica Marija Žagar

Kranjska gimnazija, imenitna dvonadstropna avstro-ogrška zgradba s tremi krili in dvema telovadnicama, je slovela kot zelo zahtevna. Po velikosti je bila idealna šola: štirje letniki s štirimi vzporednicami. Kljub sprejemnim izpitom iz slovenščine in matematike je bil prvi razred izrazito selektiven. V 1. a, ki je imel angleščino in francoščino, se nas je vpisalo sedemintrideset. V drugi razred nas je prišlo deset manj: sošolci s težavami so nadaljevali v Škofji Loki ali v Šentvidu pri Ljubljani.

Slovenščino sta učila profesorja Pibernik in Čenčur, nas pa je doletela sreča, da smo dobili Marijo Žagar, Gorenjko, poročeno s precej starejšim profesorjem telesne vzgoje, ki je stanovala v hišici ob gimnazijskem dvorišču. Bila je stara nekaj čez štirideset let, malo pred nami pa je imela odmevnejšo lokalno afero kot učiteljica četrtošolcev, ki so si v šolskem glasilu *Plamenica* privoščili kritičen pogled na sodobno družbo: posredoval je celo občinski komite Zveze komunistov.

Bila je zelo razgledana in na tekočem s sodobnimi dogajanja in jeziku, književnosti in tudi kulturi nasploh: ob kakšnem novem filmu ali pomembni televizijski oddaji je ob lastnem komentarju dopuščala tudi izražanje osebnih stališč. Sicer so ure književnosti potekale kot predavanja, pri urah jezika pa je že uporabljala Toporišičeve učbenike, ki so imeli dodane naloge za poglobljanje in utrjevanje.

Predvsem po njeni zaslugi sem kasneje vpisal slovenistiko: znala je pritegniti, spodbuditi in tudi spregledati, če je šlo za manj pomembne zastranitve in zdrse. Poleg številnih, nenapovedanih tihih vaj smo vsako leto pisali štiri šolske naloge: ko sem v prvi o značilnosti orientalske lirike povsem izvirno zapisal, da “obstajajo ljudje brez bogov, ni pa bogov brez ljudi”, je z rdečim pripisala Dobro! in mi dala odlično oceno. Nalogo sem moral tudi na glas prebrati. Težave sem ji začel povzročati v četrtem letniku, ko sem se poskušal s pisanjem in objavljanjem pesmi in kratke proze. Namesto da bi izhajal iz naslova spisa, sem vključil svoj “umetniški izdelek”. Navajen na odlične ocene sem za zadnji dve nalogi dobil trojko: z obširnim rdečim komentarjem.

Cenila je mojo ambicioznost in pripravljenost dati nekaj več od sebe: pri deklamacijah v prvem letniku se je kar nekaj sošolcev naučilo egipčansko *Pesem nosačev žita*, ki ima samo deset verzov – sam sem izbral arabsko *Pesem klateškega viteza*, saj me je presunila in pritegnila. V drugem letniku smo se morali naučiti Prešernovo pesem: jaz sem se jih seveda več, saj sem pri tem užival. Zato me je predlagala za nastop v recitalu, ki ga je za šolsko proslavo v Prešernovem gledališču pripravil režiser Marjan Belina. Ob obisku Bratka Krefta pa smo kar na šoli pripravili recital z Župančičevo *Dumo*.

Profesorica je zahtevala tudi branje klasike: vtise o prebranem domačem branju smo zapisovali v posebne zvezke, ki jih je redno pobirala in ocenjevala. Sošolci so pogosto prepisovali, sam pa sem si raje nekaj izmislil, čeprav knjige nisem prebral. Znanje literarne zgodovine je preverjala tudi ustno: če sem bil slučajno vprašan, seveda nisem imel pojma, saj se nisem učil: razočarano je komentirala, da je pomembna tudi snov, verjetno v beležnico zapisala slabo oceno, ampak pri končni oceni se ti zdrsi niso poznali.

Profesorčina popustljivost, povezana z vero v moje talente in željo po izvирnosti, se je pokazala tudi na maturi. Pri pisnem delu sem za spis, ki smo ga pisali štiri ure, izbral Tagorejev rek “Svet je moj dom, človeštvo je moja družina.” Ne spominjam se več, o čem sem pisal, ampak očitno sem bil dovolj prepričljiv, da sem nadoknadil polom na ustnem delu in dobil končno oceno odlično: pred komisijo, v kateri je bil tudi dobrohotni ravnatelj Trošt, sem o Kralju Ojdipu nekaj povedal, o glasovnih premenah pa se mi ni dosti sanjalo. Ob tretjem vprašanju, slovenski prozi od Levstika do moderne, se mi je zataknilo pri Jenkovi črtici *Tilka*. Suvereno sem si izmišljal, da je Tilka revno dekle, ki ima probleme s starši. Profesorica me milo pogleda in vzdihne: “Božič, saj Tilka je vendar fant!” Nisem se pustil zmeti in sem odločno nadaljeval: “Se opravičujem. Tilka je reven fant, ki ima probleme s starši ...”

Nepozabne osebnosti na komparativistiki

Ko sem vpisal študij slovenščine in tedaj še svetovne književnosti, sta na primerjalni predavala Anton Ocvirk in Dušan Pirjevec, z našo generacijo pa se jima je pridružil Janko Kos. Ta je bil zelo sistematičen in srednješolsko predavateljski, Ocvirk je imel sicer dinamična, a zelo nepovezana predavanja, Pirjevec pa je briljiral s široko razgledanostjo, drznostjo in retorično-filozofskim pristopom k interpretaciji. Tako Kos kot Pirjevec sta bruce povabila na osebni razgovor: Pirjevec je poudarjal pomen znanja tujih jezikov, predvsem nemščine. Spomladi se nam je najprej dogodila zapora Aškerčeve, za njo pa zasedba Filozofske fakultete. Na skupščini oddelka je predstojnik Ocvirk požel tako ostre kritike nekaterih pogumnejših študentov, da ga je (morda načrtovano?) kmalu zamenjal Pirjevec.

Ocvirka sem si zapomnil po zagovoru diplomske naloge Denisa Poniža, ki je obravnaval večstopenjsko metaforo v slovenski poeziji. Profesor je mirno poslušal kandidatovo razlago o stopnjah abstraktnosti v metaforiki, na koncu pa je izbruhnil: "Vi nimate pojma! Večstopenjska metafora je npr. sled sence zarje unstranske glorje v Prešernovem sonetu ..." Sam sem imel največ opravka s Kosom, ki me je napotil na pisanje literarnih ocen za revijo Sodobnost, zato sem pri njem izdelal tudi diplomsko nalogo, nagrajeno s Prešernovim priznanjem. *Motnje pri razumevanju literarnih del* sem si samostojno zamislil kot analizo napačnega branja treh svojih univerzitetnih profesorjev, in sicer ob delih Kosovela, Prešerna in Cankarja. Kos ni imel nobenih pripomb, sem pa moral svoja spoznanja predstaviti na več zaporednih seminarskih večerih oddelka, kar mi je seveda godilo. Pirjevec je nekega dne predstavnik študentov povabil v svoj kabinet, kjer mu je delala družbo druga žena Nedeljka Kacin, lepa ženska z dolgimi črnimi lasmi. Omenjal je, kako bo v svoji vili v Tacnu organiziral literarni salon. Sam se sicer zaradi majhnega števila izpitov na primerjalni nisem ravno pretegnil in to je začutil tudi Pirjevec. Po diplomskem trojnem izpitu mi je prišel čestitat pred predavalnico in lakonično izjavil: "No, Božič, končno ste se nas znebili!"

Visokošolske bitke s Toporišičem, Pogorelčevo in Paternujem

Na slovenistiki sem naletel na generacijo predavateljev na vrhuncu znanstvene in univerzitetne kariere. Jože Toporišič, Breda Pogorelec, Boris Paternu, Franc Zadravec, Matjaž Kmecl, Helga Glušič in Jože Koruza: slovenisti, ki so zaznamovali jezikoslovno in literarno vedo kot tudi bodoče profesorje slovenščine. Literarni zgodovinarji so se pred mojim vpisom potrdili s priročnikom *Slovenska književnost 1945–65*. Toporišič je že v Zagrebu, kjer je sicer doktoriral iz Finžgarjeve literature, postal pomemben slovenski jezikoslovec, Paternu pa je nadomestil prešernoslovca Antona Slodnjaka, ki so ga tik pred tem grdo odstranili s položaja.

Mladi literarni zanesenjaki (Marij Čuk, Peter Kolšek, Andrej Makuc, Ace Mermolja in Andrej Žigon so se kasneje širše uveljavili) smo kot bruci kar v predavalnici izvedli literarni večer, ki se ga je udeležilo tudi nekaj profesorjev. Ko sem stopil v kabinet na ustni izpit iz slovenskega knjižnega jezika, me je Jože Toporišič, dolgolasega očalarja, pozdravil z vprašanjem: “A vi ste pa pesnik?” Seveda moji pesniški poskusi niso bili merilo za moje jezikovno znanje, profesor pa je imel strog sistem: od desetih vprašanj si jih za zadostno moral dobro znati vsaj šest. Ker sem prišel nepripravljen, ni šlo. Moral sem se zadovoljiti s petico, najvišjo negativno oceno. Zato sem lahko prišel na jesenski rok, kjer se je zgodba ponovila. Zaprošil sem za pogojni vpis in šele novembra sem opravil izpit pri Toporišiču s skromno šestico.

Moj ponos je bil prizadet in v drugem letniku sem se odločil, da profesorju dokažem, da zmorem kaj več. Celotno snov sem skupaj s primeri izpisal na lističe, potem pa se po točkah doma učil na glas. Šele ko sem odgovor na vprašanje zares znal, sem si na zbirnem listu to označil s črno piko. Toporišič ni mogel verjeti, da mu na izpitu suvereno odgovarjam in jezikovne teme ponazarjam tudi s primeri. Rezultat: čista desetka in seveda povečanje ugleda. Pri slovenskem knjižnem jeziku je bilo treba izdelati tudi seminarsko in v dogovoru s profesorjem sem se lotil neknjižnih zvrsti: nastala je raziskava *Podoba govorne slovenščine v TV-drami Dušana Jovanoviča Avtostop*. Toporišič je bil navdušen in jo je v celoti objavil v *Slavistični reviji*, dobil pa sem tudi lep honorar, za več kot dve štipendiji.

Tega leta se mi je zalomilo pri zgodovini slovenskega jezika, ki jo je predavala Breda Pogorelec. Njena predavanja so bila nesistematična, s polno zastranitvami, a zanimiva in s poudarkom na narodnem ozaveščanju. Na izpitih je bila muhasta in zelo pristranska. Ko sem med prvimi prišel na vrsto, me je najprej vprašala, kaj je to Notranja Avstrija. Niti sanjalo se mi ni, da so to slovenske dežele v okviru habsburške monarhije. Seveda tudi nobena od kolegic, ki so čakale pred vrati kabineta in kasneje opravile izpit, tega izraza ni poznala, ampak moj poskus pridobiti pozitivno oceno je bil s tem končan: profesorica je za tem, ko mi je dala to jasno vedeti, med prijaznim pogovorom napovedala, da tega študija ne bom končal, da pa bom nekoč uspešen poslovnež. To se sicer ni uresničilo, ampak zaradi večmesečnih priprav na ponovni poskus, ko sem natančno preštudiral tudi *Sveto pismo*, sem ponavljal drugi letnik. Drugič je šlo brez težav, dobil sem devetko, profesorica pa mi je postala naklonjena in kasneje celo v predavalnici izjavila, da imam lepo in zanimivo pisavo.

Najbolj me je zaznamoval prešernoslovec Boris Paternu, katerega znamenito študijo *Problemi katarze v Prešernovem Pevcu* sem bral že v srednji šoli, z njegovo razlago pa sem polemiziral v B-diplomski nalogi na primerjalni književnosti. Prvič sva se spopadla že v prvem letniku, ko nam je v večernih urah predaval sodobno slovensko liriko. Motilo me je njegovo razumsko seciranje posameznih pesmi in v referatu sem izpostavil, da je vrednotenje poezije odvisno od družbenega in kulturnega okolja. Nekega popoldneva smo se s kolegi zapili pri Mraku in opogumljen z maligani sem v predavalnici kritiziral profesorjev razlagalni pristop. Paternu je bil neprijetno presenečen in mi je zabrusil: “Kolega Božič, tudi Tomaž Šalamun je imel pogosto pripombe, vendar jih je znal izraziti na kulturnen način. Kaj vas profesor Toporišič ni naučil knjižnega jezika?” Nizek udarec, vendar sem si ga zaslužil.

V drugem letniku smo imeli pri Paternuju prvi izpit. Profesor je zahteval, da znamo na pamet naslove pesniških zbirk povojnih slovenskih pesnikov in letnice njihovega izida. Meni se tega ni dalo učiti na pamet in sem se branil, da je to povsem nepotrebno obremenjevanje spomina.

Moj zagovor seveda ni bil uspešen, dobil sem nezadostno oceno in se pri ponovitvi izpita vendarle bolj potrudil. Kasneje me je čakal pri njem še diplomski izpit, meni pa je zmanjkovalo časa za pripravo. Skušal sem uganiti, kaj bi me lahko Paternu vprašal. Tik pred tem je izdal svojo monografijo *France Prešeren in njegovo pesniško delo* v dveh zvezkih, največ pozornosti pa je posvetil *Krstu pri Savici*. Domneval sem, da je ponosen na svojo interpretacijo in morebiti pozna moje razmišljanje o Prešernovi pesnitvi v B-diplomski nalogi, zato sem temeljito preštudiral to poglavje monografije. Ko sem se udobno namestil v profesorjevem kabinetu, je postavil prvo vprašanje: "No, Božič, kaj veste o Krstu pri Savici, o njegovem nastanku in o njegovih interpretacijah?" Ker sem bil pripravljen, sem lepo počasi in v pravilni slovenščini začel odgovarjati in Paternu je bil vidno zadovoljen. Prešel sem k lastnemu pogledu na pesnitev. Po desetih minutah sem se zavedal, da ne smem dopustiti drugega vprašanja in sem vrgel vabo, da je Prešeren pravzaprav zelo razumski pesnik in popolnoma drugačen od Murna. Profesor je sprejel izziv in izpit se je spremenil v prijetno kramljanje dveh enakovrednih poznavalcev. Po pol ure je Paternu pogledal na uro: "Kolega Božič, najin čas se je iztekkel. Kolegica Glušičeva vam je dala devet, jaz vam dajem enajst. Skupaj torej deset!"

Za A-diplomsko nalogo sem pri profesorju Toporišiču izbral problem govornjenih knjižnih izrazov v večjezičnih slovarjih. Pri tem sem izhajal iz njegove opredelitve splošnega pogovornega jezika, ki ga je naslonil na govor Ljubljane kot političnega, gospodarskega in kulturnega središča Slovenije. Bil sem mladostno radikalen in bi v knjižni jezik vpeljal zapis polglasnika s posebno črko, zato sem si na zagovoru diplomske, ki sem ga moral ponavljati, prislužil njegovo javno opazko: "Božič, vem, da ste mladi in neugnani, ampak tega, da bi nekdo sam od sebe silil pod tank, pa še nisem doživel!" Tudi na končnem diplomskem izpitu iz jezika se nisva ujela: ker nisem razumel, kaj hoče od mene, je izgubil živce in me hotel vreči, pa ga je asistent Tomo Korošec, ki je mirno kadil pipo, potrepljal in toliko pomiril, da mi je s stisnjenimi zobmi velel zapisati šestico. Meni je vseeno odleglo: postal sem diplomirani profesor slovenščine in primerjalne književnosti.

SLOVENŠČINA V ŠOLSTVU DANES

Poučevanje slovenščine v osnovni šoli – zaradi dreves ne vidimo gozda

Težko je reči, da na srednjo šolo prihajajo mladi z vedno manj znanja iz slovenskega jezika in književnosti, saj se generacije spreminjajo, veliko pa je odvisno tudi od motiviranosti in nadarjenosti posameznika in seveda od osnovnošolskih učiteljev oz. praviloma učiteljic. Vtis je, da smo srednješolski učitelji pozitivno presenečeni predvsem takrat, kadar gre za učence, ki so jih učile učiteljice z dolgoletnim stažem, dovolj suverene, da ne podlegajo včasih zelo nepriernim novotarijam, ki jih prinašajo menjajoče se šolske oblasti.

Poleg tega se je treba zavedati, da na našo šolo že kar nekaj let dobivamo učence, ki so bili pri slovenščini povprečni ali slabši. Izjeme so redke. To pomeni, da ima veliko prvošolcev težave že z branjem, saj se je v dobi digitalne zasvojenosti (in že tudi demence!) z računalniki, tablicami in pametnimi telefoni nedvomno zmanjšalo poseganje po dobri knjigi in preživljanje časa s poglobljenim branjem. Po informacijah, ki jih dobivamo, se veliko dela z delovnimi zvezki, piše pa se zelo malo spisov, pri čemer učenci večkrat vedo, kaj bo naslov ali tema pisanja, in se lahko sami ali s pomočjo staršev pripravijo že doma. To seveda pomeni, da zaključna ocena iz slovenščine ne odraža dejanskih zmožnosti dijaka oz. njegovega znanja.

Pred leti sem dobil dijaka, ki je v prvi šolski nalogi uspel napisati natanko pet vrstic, pri čemer je mrgolelo napak tipa *nevem, nebi* oz. *sem šeu, gdo* ipd. Ko sem ga vprašal, kako je lahko končal osnovno šolo, je pojasnil, da je imel popravni izpit, ki ga v prvem poskusu ni opravil. Učiteljica mu je popravila napake v pisni nalogi, on se je na pamet naučil pravih oblik, pri ponovnem opravljanju izpita pa mu je učiteljica dala isti naslov. Šolske oblasti se zavedajo, da so ocene v devetletki predvsem zaradi velikega števila izbirnih predmetov in premajhne selektivnosti previsoke. Ko je prišlo na dan, da ima več kot tri petine učencev odličen ali prav dober uspeh, so ukinile opisno oceno in uvedle povprečje ocen. Smo s tem rešili problem?

Posebna težava je poučevanje jezika, pri katerem so učni načrti in učbeniki zasnovani tako, da se morajo učitelji spuščati v nepotrebne in nesmiselne podrobnosti, zato na koncu učenci zaradi dreves ne vidijo gozda. Lep primer je določanje zgradbe povedi s S-simboli, pri katerem v osnovni šoli označujejo tudi stopnjo in vrsto odvisnika. V srednji šoli, ki bi morala izhajati iz trajno pridobljenega osnovnošolskega znanja, ga poglobljati in dopolnjevati, pa se tako poklicna kot splošna matura iz slovenščine zadovoljita s prikazom prirednosti oz. podrednosti.

Lahko trdim, da je več kot tisoč petsto ur slovenščine, kolikor jih imajo naše devetletke, premalo izkoriščenih za pridobivanje trajnega znanja jezika. To lahko ponazorim z nedavno izkušnjo, ko sem drugošolcem v programu ekonomski tehnik dal nalogo, da sklanjajo samostalnik *gospa*. Predvsem z namenom, da jim dokažem, da so sklanjatve v drugem letniku kar zahtevna naloga, zato si ne morejo privoščiti počivanja na lovorikah. Bil sem zgrožen, saj niti sedmi dijak, ki je prišel k tabli, ni pravilno zapisal vseh sklonov oz. so nekateri celo pravilne končnice zamenjevali z napačnimi. Med odmorom o tej izkušnji pripovedujem v zbornici in kolegica, ki ima okoli petdeset let, na izust sklanja *gospa, gospe, gospe, gospo*, pri *gospe*, z *gospo*. Potem pa nadaljuje še *perut, peruti, peruti, perut, o peruti, s perutjo* in doda, da je to najbrž druga ženska sklanjatev. Ko jo pohvalim, pojasni, da je to posledica drila v osnovni šoli in da je še zdaj hvaležna učiteljici, ki jo je poučevala slovenščino. Ta izkušnja poraja vprašanje: je takšno slabo stanje zgolj posledica uvedbe devetletke ali pa gre za posledice širših sistemskih sprememb v celotnem šolstvu?

Slovenska posebnost: “študent naj bo” za veliko večino generacije

Temeljni problem, povezan tudi s poukom slovenščine, je sicer neobvezna srednja šola, ki pa jo zaključijo velika večina generacije. Ne samo, da se je v času samostojne Slovenije podvojil odstotek mladih, šolajočih se na gimnazijah (ta je dosegel celo 43 odstotkov, zdaj pa upada), na nek način smo uresničili temeljno načelo proslulega usmerjenega izobraževanja, naj vsaka šola hkrati izobražuje za delo in za nadaljevanje šolanja na univerzi. Vendar sprevrženo, saj gimnazije še vedno ne dajejo poklica, pač pa praktično vse vrste šol omogočajo tudi visokošolski študij. Pred desetletji so le gimnazije omogočale študij na vseh smereh, strokovne šole študij stroke, poklicne pa zgolj zaposlitev. Če je ekonomski tehnik hotel študirati slovenistiko ali zobozdravstvo, sicer ni imel zaprte poti, pač pa se je moral po opravljenem zaključnem izpitu sam pripraviti na diferencialne izpite, ki jih je predpisovala posamezna študijska smer. Tega so bili zmožni le redki, bolj motivirani in nadarjeni, ki so se lahko enakovredno kosali s tistimi študenti, ki so končali gimnazijo.

Poosamosvojitvena ministrstva za izobraževanje so najprej poleg splošnih uvedla še strokovne gimnazije (ekonomske, tehnične, umetniške), ki pa jim zadnja leta upada vpis, zato so jih že kar nekaj ukinili. Največ prav ekonomskih gimnazij, na katere so se praviloma vpisovali manj motivirani dijaki, in sicer predvsem zato, ker v predmetniku ni fizike. Seveda je nekaj močno narobe, če izbereš določeno šolo zato, ker nečesa ni, ne pa zato, ker nekaj je. Ker imajo tovrstne šole isto splošno maturo kot splošne gimnazije, je slabši uspeh dijakov pričakovan. Vpis na univerzo so povečali tudi tako, da dijaki štiriletne strokovne šole s poklicno maturo izberejo še dodatni peti predmet, potem pa se lahko vpišejo na več kot štiri petine univerzitetnih smeri. To možnost pa imajo tudi dijaki triletnih poklicnih šol, ki po zaključnem izpitu po sistemu tri plus dva nadaljujejo s poklicno-tehniškim izobraževanjem in v petih letih pridejo do poklicne mature. Skratka, vrata na univerzo so v zadnjih desetletjih na široko odprta, zato ni čudno, da se na Slovenskem odloči za študij več kot dve tretjini oz. skoraj tri četrtine generacije. Takega deleža ne poznajo ne v ZDA ne v zahodni Evropi ne na Kitajskem.

Pri tem se zastavljata dve ključni vprašanji: ali država to stroškovno zmore in kako vse to povratno vpliva na srednješolski pouk? Jasno je, da s stališča stroškov ni smotno, če izjemnemu vpisu v visoke šole sledi prevelik osip ali če diplomiranci ne dobijo ustreznega dela. Dejstvo je, da je zelo velik osip že v prvem letniku. Naši dijaki, tako tisti s programa ekonomska gimnazija kot tisti s programa ekonomski tehnik, se skoraj vsi vpišejo v visoke šole, pri nekaterih generacijah pa jih več kot pol ne konča prvega letnika. Vedno več je diplomirancev, tudi magistrstrov in celo doktorjev znanosti, ki ne dobijo dela, primernega svoji izobrazbi, in morajo sprejeti zaposlitev na izobrazbeni ravni srednje strokovne ali celo poklicne šole. Svež primer je brat moje študentke, ki je diplomirani fizik, preživlja pa se tako, da pomaga očetu zidarju. Pred dnevi sem na šoli srečal nekdanjo dijakinjo s trgovske šole, ki me je prijazno ogovorila. Povedala je, da je končala študij ekonomije v Ljubljani in je brezposelna, zato zdaj opravlja poklicno maturo iz zdravstvene nege. Šolska oblast vztrajno ponavlja, da je bolje tako, kot da bi imeli mlade brezposelne ali na ulicah, vendar je pogubna posledica take državne in šolske politike tudi nižanje ravni pouka v srednji šoli.

Neizogibno nižanje kakovosti pouka v srednji šoli

Neselektivna osnovna šola, v kateri so nacionalni preizkusi znanja samo informacija, ne pa tudi izbirno sito, se nadaljuje v premalo selektivni srednji šoli. Pri tem je ključnega pomena dejstvo, ki je tudi moja osebna izkušnja, da je premalo zahtevna šola pisana na kožo povprečno ali podpovprečno sposobnim dijakom, ki s pomočjo spodbudnega domačega okolja ali inštruktorjev dosegajo boljše rezultate, kot bi jih sicer glede na svoje naravne zmožnosti, najbolj nadarjeni pa se dolgočasijo in niso motivirani za osebni razvoj in vrhunske dosežke. Pred nekaj leti sem v prvem letniku učil tri dijake iz srbske, makedonske in bošnjaške družine. Nedvomno so bili najbolj bistri in tudi razgledani fantje v razredu, ki pa so bili zaradi neurejenega družinskega okolja vedenjsko popolnoma neprilagojeni. Nemotivirajoči šolski sistem jih je izvrgel in nihče ni končal prvega letnika.

Dejstvo, da srednjo šolo naredijo ali morajo narediti skoraj vsi dijaki, je povezano tako z načinom financiranja srednjih šol oz. manjšanjem generacij zaradi nizke rodnosti kot z zasnovno splošne in poklicne mature, ki sta zaključni in nadaljevalni izpit hkrati. Danes, ko zaradi pomanjkanja otrok vsako leto ukinejo po več podružničnih šol, kar je sicer velika izguba za podeželje, imamo dokaj razkošno mrežo srednjih šol, vključno z gimnazijami. Zato si ob slabem ali nihajočem vpisu in financiranju glede na število dijakov oz. oddelkov velika večina šol ne more privoščiti stroge selekcije, bodisi z visoko zahtevnostjo pri ocenjevanju bodisi z izključevanjem problematičnih dijakov. Ker "morajo" izdelati vsi, če ne gre drugače, tudi s tretjim rokom, sta posledici po eni strani slaba motiviranost dijakov pri pouku in problemi z disciplino, po drugi pa prevladujoča reproduktivnost pouka in ocenjevanja, saj bi bile drugačne, bolj dejavne in problemske metode za veliko dijakov prezahtevne. Vse to se še kako odraža tudi pri pouku slovenščine.

Slovenščina v srednji šoli: katere metode in oblike poučevanja so najbolj primerne?

Tako pri slovenščini kot pri večini drugih predmetov imamo načeloma tri učne metode: narekovanje, razlago in pogovor po načelu vprašanje – odgovor. Seveda so pri narekovanju dijaki najbolj nedejavni, pri razlagi si morajo sami ustvarjati zapiske, bodisi s točkami bodisi z miselnimi vzorci, pri pogovoru pa morajo dejavno sodelovati in tudi utemeljevati svoje odgovore oz. mnenja. Šele pred nekaj leti sem se začel zavedati, da je pri pouku veliko pomembnejše vprašanje kot odgovor: odgovor je lahko tudi zgolj reprodukcija in spodbuja konvergentno razmišljanje, vprašanje pa je bližje ustvarjalnosti in spodbuja divergentno razmišljanje, ki vodi k iskanju rešitev. Zato šolsko uro pogosto začnem s preprostim vprašanjem: "Ali ima kdo kakšno

vprašanje?” Dejstvo, da so dijaki (in tudi študenti!) po navadi zadovoljni in nimajo nobenega vprašanja, je povezano s tem, da naš šolski sistem sistematično ubija radovednost, ki je gotovo alfa in omega vsakega pravega učenja in znanja.

Slabo motivirani dijaki praviloma dojemajo pouk kot nujno zlo, ki jih bo pripeljalo do diplomskega papirja in boljšega dela v primeru, če sploh dobijo zaposlitev. Zato se težko zberejo in je pri pogovoru veliko klepetanja in motenja tistih sošolcev, ki so bolj ambiciozni. Podobno je pri razlagi, ampak vsake toliko se mi še vedno zgodi, da se dijaki počasi umirijo, prenehajo klepetati in začnejo pisati v zvezke, kot da bi jim narekoval. Tudi pod vplivom pretežno reproduktivnega pouka pri drugih predmetih je zanje najbrž bistveno, da imajo snov v zvezkih, se jo kasneje na pamet naučijo in dobijo pozitivno oceno. Vse drugo je zanje izguba časa. Najprej sem bil zgrožen, predvsem ob spoznanju, da so s takim načinom dela pravzaprav zadovoljni vsi: dijaki, ki menijo, da so naredili nekaj koristnega, učitelji, ki imajo mir, in šolska oblast, ki se lahko hvali z uspehi na poklicni in splošni maturi.

Pravi razlog za magično moč narekovanja se mi je odkril šele ob spominu na šolsko nalogo pred davnimi leti, ko je dijakinja opisovala delo za tekočim trakom, ki sem si ga sam predstavljal kot nekaj najbolj nečloveškega in s katerim so strašili tiste mladostnike, ki se niso hoteli učiti. Razkrila je, da mehanično delo, pri katerem je zaposleno predvsem telo, možgani pa zgolj s pogojnimi refleksi, omogoča delavcu v proizvodnji, da (kot bi rekel Grum) pobegne v onkraj, da se prepusti spominom, sanjam, hrepenenju. In je lahko ob tem celo srečen. Nekaj takega se mora dogajati pri narekovanju: dijaki so pri pisanju telesno dejavni, poslušajo pa le na pol in sanjarijo o stvareh, ki jim preganjajo šolski dolgčas.

Še vedno je veliko strokovnjakov, ki kot vrhunski dosežek pri pouku navajajo delo v skupinah ali v dvojicah. Sam od nekdanj zagovarjam in udeležam frontalni pouk, ki pomeni popoln nadzor dogajanja in enake možnosti za vse dijake, seveda ob uporabi dejavnih metod dela. Delo v skupinah je še zlasti vprašljivo pri pouku slovenščine: ne gre samo za to, da se manj sposobni in manj motivirani dijaki opirajo na boljše ali celo potuhnejo, pač pa predvsem za to, da se dijaki med sabo pogovarjajo v pogovornem jeziku. Tako so zamujene dragocene ure, pri katerih lahko učitelj z zborna govorico nevsiljivo posreduje prvine knjižnega jezika.

Učni načrti in učbeniki za slovenščino: razmerje jezik – književnost, besedilne vrste, vpliv EU in komercializacija

Kot sem že omenil, so do druge svetovne vojne na tedanji višji gimnaziji pri slovenščini poučevali predvsem književnost, od jezika pa samo zgodovino in narečjeslovje. Podobno je še danes v zamejstvu, kjer imajo petletne višje srednje šole, razdeljene na dveletje in triletje, v katerem se poučuje samo domača in tuja književnost. Takšna razporeditev snovi v učnih načrtih temelji na domnevi, da se dijaki tudi jezikovnega sistema učijo predvsem z branjem klasičnih

leposlovnih del, in razen očitnih jezikovnih vplivov italijanščine bi težko rekli, da zamejski študenti slabše obvladajo knjižni jezik kot tumejski. Dokaz, da se takšno spontano usvajanje slovnčnih prvin res dogaja, je znanje italijanščine na Goriškem. Starši naših sedanjih dijakov, ki so v večini kot otroci požirali japonske risanke, sinhronizirane v italijanščino, so se zatopili v sliko in zgodbo in se ob zabavi nezavedno naučili tudi italijanskega besednega zaklada in jezikovnih pravil. Današnji dijaki v otroštvu gledajo le risanke z besedilom v angleščini ali slovenščini, zato je zanje srednješolska italijanščina, s katero nimajo živega stika, zahteven tuji jezik.

Od usmerjenega izobraževanja dalje so srednješolski učni načrti narejeni tako, da je polovica ur namenjena poučevanju jezika s sporočanjem, polovica pa poučevanju slovenske in svetovne književnosti. Pred leti sem se tudi sam zavzemal za to, da bi pri poučevanju jezikovnih prvin vedno izhajali iz besedila, tako kot je to običaj v učbenikih za poučevanje tujih jezikov. Vendar pa je pri materinščini to nepotrebna izguba časa, poleg tega pa se dijaki v srednji šoli ponovno učijo predvsem formalne značilnosti besedilnih vrst (vabila, uradnega pisma, intervjuja ipd.), kot da bi študirali novinarstvo. Raziskave so pokazale, da večina profesorjev slovenščine ne upošteva učnega načrta, da v večini ur poučujejo književnost in se ne ukvarjajo toliko z besediloslovjem. To je dobro.

Zadnji učni načrti so nastajali pod vplivom Evropske unije, saj je naš Zavod za šolstvo s finančno pomočjo Evropskega socialnega sklada uvajal timsko poučevanje in medpredmetno sodelovanje. Ti modni muhi sta sicer že v zatonu, saj sta bili uvajani kot poučevalni model in ne kot naravno delovanje: razgledan učitelj slovenščine bo pri pouku jezika primerjal posamezne prvine s tujimi jeziki, pri marsikaterem leposlovnem besedilu pa bo spontano našel povezave z zgodovino, sociologijo, psihologijo in drugimi predmeti.

Učbeniki so v primerjavi s tistimi, ki smo jih imeli mi v srednji šoli, zelo sodobni: poleg besedil vključujejo še literarno zgodovino in imajo dodane vaje in naloge. Predvsem pa so oblikovno dodelani in opremljeni z barvnimi ilustracijami, saj naj bi pri sedanjih dijakih prevladovalo vidno dojetje učne snovi. V nekaterih primerih je grafična podoba učbeniške strani tako bogata, da je leposlovno besedilo povsem podrejeno in ne omogoča bralne zatopljenosti. Naša berila za slovensko in svetovno književnost so bila črno-bela, vendar pa prave antologije s številnimi besedili, ki smo jih bolj motivirani dijaki prebirali sami od sebe in se potapljali v njihov in svoj domišljjski svet. Tovrstnemu tipu gimnazijskega berila se od sočasnih konkurenčnih izdaj treh založb najbolj približujejo *Branja*, ki pa imajo zaradi prevelike količine informacij težave z obsegom in premajhnimi črkami. Sodobnim tokovom se je najbolj prilagodil učbenik *Umetnost besede*, ki sicer prinaša predvsem besedila po učnem načrtu, vendar pa lahko najlažje nadomesti učitelja, zato se je v zadnjem času najbolj uveljavil na učbeniškem trgu.

Branje leposlovnih besedil: povezava s splošno in poklicno matura

Tako kot v osnovni šoli je ključna pomanjkljivost srednješolskega pouka slovenščine, da dijaki premalo berejo. Le za redke dijake je branje še vedno užitek, ki ga dosežejo v stanju popolne zapoljenosti v besedilo. Pa še to so predvsem dekleta, ki požirajo lahkotne ljubezenske romane. Največjo grožnjo razvitim bralnim navadam so pred leti predstavljale video igre, pri katerih užitek ne prihaja zaradi sproščanja domišljije, pač pa zaradi čutnozaznavnih dražljajev, povezanih z ročno motoriko. Danes dijake od branja odvrtačajo pametni telefoni, s katerimi se mladostniki zabavajo ob uporabi različnih družbenih omrežij.

Srednješolce je treba k branju klasičnih besedil enostavno prisiliti, pri čemer pa je njihovo delo treba tudi ustrezno ovrednotiti in nagraditi. Ker je ocena še vedno najmočnejši šolski spodbujevalni dejavnik, je ena od najbolj učinkovitih metod, da pri vsakem domačem branju dijaki odgovarjajo na konkretno vprašanje iz vsebine, odgovor pa ustrezno ovrednotimo z delnimi ocenami. Seveda nikoli vsi dijaki ne preberejo vseh besedil, se pa večinsko navadijo na preverjanje in branje, ki se jim enostavno spleča. Čeprav je ocenjevanje kontrolnih lističev precej enostavno, le redki učitelji redno uporabljajo takšen način.

K izboljšanju bralne kulture bi lahko veliko prispevali splošna in poklicna matura, saj imata pomemben povratni vpliv na šolsko delo. Vendar se to ne dogaja, saj imajo gimnazijci za maturitetni esej predpisan poseben tematski sklop, ki ga sestavljata dve daljši prozni besedili ali štiri dramska besedila. Za dolgo šolsko branje tematskega sklopa se v četrtem letniku porabi več mesecev, tako da tudi dijaki, ki besedil zaradi časovne stiske ne preberejo (to se je letos dogajalo z *Ano Karenino*), lahko dosežejo pozitivno oceno pri slovenščini. Esej, ki je izrazito reproduktivne narave, prinaša kar polovico možnih točk, pri čemer razlagalni tip eseja, ki je nekoliko bolj ustvarjalen, saj se navodila nanašajo na priloženi odlomek, izbereta le dva odstotka kandidatov. Na ustnem delu izpita je običajno izbor iz petdesetih leposlovnih besedil, med katerimi so tudi besedila za obvezno domače branje, vendar pa dijaki, ki lahko celo zamenjajo izpitni listek, zaradi samo petine možnih točk niso dovolj motivirani, da bi sproti prebirali besedila za domače branje. Zaradi takšnega stanja imam sam velike težave pri univerzitetnem pouku, ki ga razumem tudi kot dialog med predavateljem in študentom, saj se običajno pokaže, da študenti nekaterih ključnih besedil iz zakladnice svetovne in domače literature (npr. romanov *Gospa Bovary*, *Zločin in kazen*, *Tujec*, *Deseti brat*, *Na klancu* ipd.) sploh niso prebrali ali pa so prebrali samo odlomke.

Enako je s poklicno matura, ki tudi nima nobenega pozitivnega povratnega vpliva, saj dijaki pišejo vodeno ali samostojno interpretacijo iz kratkega odlomka neobravnavega leposlovnega besedila. Pri tem je poseben problem že sam odlomek (sestavljavci izpitne pole bi brez težav našli ustrezen primer kratke proze), ki nima nobene umestitve v celotno besedilo, zato je včasih zelo težko razbrati, za kaj v resnici v odlomku gre. To potrjuje tudi letošnji jesenski izpitni rok, pri katerem je bil vzeta odlomek iz besedila Mihe Mazzinija. Gre za na smrt bolnega Alberta, ki se zaradi lepe nagrade udeleži resničnostnega šova, vendar ga komisija po za-

četnem navdušenju odpusti, saj šov ne dosega predvidene gledanosti. Veliko dijakov je v vodeni interpretaciji napisalo, da Albert svojo bolezen preprosto igra.

Za obe maturi velja, da se že dve desetletji pojavlja vrsta komercialno zelo uspešnih priročnikov, tako za jezikovni kot književni del maturitetnega izpita. Pri tem se dogaja, da so v priročnikih ne samo obnove zgodb daljših pripovednih ali dramskih besedil, pač pa tudi obnove lirskih pesmi ali proznih odlomkov. Vse to se potem dijaki, ki jim za te priročnike ni škoda denarja, učijo na pamet in bolj ali manj povezano predstavijo na ustnem delu maturitetnega izpita. Skratka, namesto da bi dijaki poglobljeno brali kakovostna klasična leposlovna besedila, jih doživeli in razčlenili pri šolskem pouku, kar bi jim lahko ostalo v dolgoročnem spominu, se učijo na pamet besedilne nadomestke, ki jih bodo takoj po maturi pozabili.

Psi lajajo, karavana gre dalje: do kdaj?

Seveda se marsikdo med slovenskimi didaktiki zaveda, da bralna kultura ni dobra in da bi bilo treba sistem zaključnega preverjanja znanja iz slovenskega jezika in književnosti temeljito spremeniti. Pred leti se je celo zgodilo, da je skupina strokovnjakov kritično ocenila enega od tovrstnih priročnikov za književnost, pa se je takoj našel pokojni kolega, doktor didaktičnih znanosti, ki jih je neusmiljeno napadel, saj je tudi sam sodeloval pri založbi, ki je priročnik izdala. Spor se je iztekel tako, da so tudi univerzitetni strokovnjaki začeli sodelovati z založbami, ki so izdajale priročnike za maturo. Danes bi lahko rekli, da je bil kapital močnejši od stroke.

Upanje na spremembe vendarle obstaja, saj se v javnosti pojavljajo različni kritični zapisi, tudi dijakov samih. Pred kratkim je po družbenih omrežjih zakrožil zelo zrel in suveren pogled diamantnega maturanta, katerega izkušnje glede slovenščine na maturi se skoraj v celoti ujemajo s stanjem, kakršno sem skušal predstaviti v tem razmišljanju. Morda mu bodo prisluhnili tudi tisti, ki odločajo: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod za šolstvo in Predmetna maturitetna komisija za slovenščino Državnega izpitnega centra?

Anketa o slovenskem jeziku v našem izobraževalnem sistemu

Vprašanja in anketo zasnovala

Darja Tasič

Pred vami je anketa (lahko pa bi temu rekli tudi kolektivni intervju), ki naj bi pokazala, kako gledajo na izobraževanje v luči jezikovnih rezultatov ljudje, ki so tako ali drugače povezani z našim izobraževalnim sistemom – od vzgojiteljice v vrtcu do univerzitetnega profesorja, slovenista in neslovenista, in od študenta do opazovalca od zunaj, ki ga lahko razumemo kot sorodnika učečih se, nadaljevalca jezikovne vzgoje na delovnem mestu, opazovalca jezika na vseh ravneh ... Ker so bili vključeni tako različni anketiranci, vprašanja pa so bila enotna za vse, je bilo navodilo, da na tista vprašanja, ki te ne nagovorijo, ni treba odgovarjati. Anketa

naj bi po načrtu prinesla še nekaj več mnenj, ker pa nobena anketa ne doživi stodostotne uresničitve, smo v uredništvu veseli prispelih odzivov, ki dobro odražajo tudi naše prizadevanje za v današnjem času zelo priljubljeno zastopanost po kvotah – želeli smo si zajeti vse ravni izobraževanja, vse dele naše države in tudi oba spola anketirancev. Izbira vprašanj in anketirancev bi lahko bila tudi drugačna, a v omejenem času in ob omejenem prostoru nam je uspelo to, kar je pred vami. Odgovorov nismo cenzurirali, niti jih nismo statistično obdelali, preprosto jih objavljamo kot mnenja posameznikov, in to ne nujno takih, ki so velikokrat slišani. Razvrstili smo jih po dveh kriterijih – po stopnji izobraževanja, kjer delajo (vrtec, 1. triada, 2. triada, 3. triada osnovne šole, srednja šola, fakulteta, opazovalec, študent), znotraj tega pa po zaporedju, kakor so odgovori kapljali v uredništvo. Anketiranci so prejeli deset vprašanj in dodatno “nagradno” vprašanje, da bi lahko dodali še kaj čisto po lastni presoji, postavili pa smo jim prostorsko omejitev, da ne bi že vsak sam napisali monografije.

V anketi so sodelovali: Sonja Robič (vzgojiteljica, vrtec Otona Župančiča Maribor, 36 let izkušenj), Zorica Petković (dipl. vzgojiteljica in mag. zgodovine, vzgojiteljica, Vrtec Trnovo, Ljubljana, 5 let), Breda Črnčec (učiteljica za slušno, govorno in duševno motene, učiteljica 1. razreda, Center za sluh in govor Maribor, 21 let), Polona Legvart (učiteljica razrednega pouka in profesorica pedagogike, učiteljica 1. razreda, OŠ bratov Polančičev Maribor), mag. Jožica Frigelj (prof. RP, učiteljica, OŠ Ketteja in Murna, Ljubljana, 34 let), Janja Tasič (profesorica RP, učiteljica 4. razreda, OŠ Prevalje, 31 let), Katarina Kejžar (prof. slovenskega jezika in mag. govora, učiteljica slov. jezika na predmetni stopnji, OŠ Josipa Vandota Kranjska Gora, 30 let), Bojana Potočnik (prof. slov. jezika, učiteljica slov. jezika na predmetni stopnji, OŠ Šentjur, 17 let), Ivica Pernat (učiteljica slov. jezika, OŠ Bojana Iliča, Maribor, 32 let), Nejc Rožman Ivančič (prof. slov. jezika, Gimnazija Nova Gorica, 9 let), Joža Primožič (prof. slov. jezika, Srednja ekonomska, storitvena in gradbena šola, ŠC Kranj, 34 let), Mojca Osvald (prof. slov. jezika, Gimnazija Bežigrad Ljubljana, nacionalni program, program mednarodne šole in mednarodne mature, 20 let), dr. Vladka Tucovič (univ. dipl. slovenistka, doktorica literarnih znanosti, asistentka za književnost in lektorica za slovenski jezik ter bibliotekarka na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru), dr. Marko Stabej (redni profesor za slovenski jezik na Oddelku za slovenistiko FF Univerze v Ljubljani, predstojnik Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik), dr. Damjan Popič (asistent, predava slov. jezik na Oddelku za prevajalstvo FF Univerze v Ljubljani), dr. Sonja Sibila Lebe (univ. dipl. ekon., izredna profesorica za področje turizma na EPF Univerze v Mariboru), Marta Kocjan Barle (prof. slovenistka, lektorica in urednica leksikografskih izdaj, avtorica Abecede pravopisa in (so)avtorica učbeniških kompletov za slovenščino na osnovni šoli) in Barbara Müller (profesorica francoščine in zgodovine, prevajalka, predsednica Društva slovenskih filmskih in televizijskih prevajalcev, mati študentke in dveh osnovnošolk, 20 let) ter predstavnici šolajočih se – Ana Jarc (študentka 1. letnika slovenistike na FF v Ljubljani) in Anka Supej (zmagovalka državnega tekmovanja za Cankarjevo priznanje 2012/13, diplomantka naravoslovja na Nizozemskem).

Pri otrokovem jezikovnem razvoju ima zelo pomembno vlogo družina. Kakšen vpliv ima, glede na vaša opažanja, družina danes in – če primerjate – kakšen vpliv je imela pred desetimi, dvajsetimi, tridesetimi leti?

Sonja Robič: Po mojih opažanjih je imela družina včasih večji vpliv na otrokov jezikovni razvoj kot danes. Menim, da so starši pred tridesetimi leti lahko posvetili več časa otrokovi jezikovni vzgoji, saj je bil ritem življenja (delovni čas in podobno) prijaznejši družinskemu življenju. Tudi kvaliteta odnosov med družinskimi člani je bila boljša, saj ni bilo računalnikov, tablic, mobilnih telefonov, kar vse danes odvrča od medsebojne verbalne komunikacije.

Zorica Petrovič: Družina ima ključno vlogo na vseh področjih otrokovega razvoja, vendar se starši premalo zavedajo pomena te svoje vloge v otrokovem življenju. Glavno breme opismenjevanja je sicer na ramenih vzgojno-izobraževalnih institucij, problem pa je v tem, da se je odnos do teh bistveno poslabšal. Starši, ki so otroku v vsem prvi zgled, so pred desetletji v glavnem bolj kot sedaj zaupali strokovnosti vzgojno-izobraževalnih institucij. Menim, da se starši na splošno premalo zavedajo pomena ustrezne rabe jezika.

Breda Črnčec: Družina je vedno imela pomembno vlogo pri otrokovem jezikovnem razvoju. Žal pa veliko družin danes velik del tega vpliva prepušča medijem in okolici (vrtcu, šoli, TV, računalnikom, baterijskim igračam). Pozitivna vloga družine je pri marsikom tako vedno manjša. Veliko staršev namreč ne čuti potrebe, da bi se ukvarjali s svojim otrokom, niti kadar so vsi doma; manj kot nekoč se pogovarjajo in se družijo, to pa nadomeščajo elektronske igračke, ki jih imajo družinski člani vsak svojo.

Jožica Frigelj: Družina je prvi stik otroka z jezikom in njen vpliv je ogromen. Otrok, ki bo rasel v jezikovno spodbudnem okolju, otrok, s katerim se bodo veliko pogovarjali in mu brali, bo razvil čisto drugačen odnos kot otrok, ki takim vplivom ni izpostavljen. Izjemno velik vpliv ima tudi vrtec, kjer otrok na izkustvenem nivoju spoznava razliko med knjižnim in pogovornim jezikom. Žal slengovski jezik mladine prodira v vsa okolja, cel kup prilagojenih tujk je postalo vsakdanji način izražanja in izgublja se vedenje o pravilnem. Včasih so odrasli učili otroke pravilne rabe jezika, danes otroci učijo odrasle slengovskih izrazov.

Janja Tasič: Družinsko okolje je od nekdaj najvažnejše za otrokov jezikovni razvoj. Tu se otrok spontano uči maternega jezika in veščin komuniciranja, nauči se poslušati in se vključevati v pogovor, razvoj pa je odvisen od jezikovne kompetence vseh članov družine. In ker se družine razlikujejo po količini in kakovosti komunikacij, pridejo otroci v šolo z zelo različnim besednim zakladom in različnimi veščinami komuniciranja. Da je danes komuniciranja v družinah manj, so lahko krivi: množična uporaba medijev, posebej zasvojenost z računalniškimi igricami, prezaposlenost staršev, manjše družine ... V družinah zmanjkuje časa za živo komunikacijo. Posledica je po mojih izkušnjah, da so se učenci pri skupinskem delu v šoli in ob sporih nekoč bolj kot danes znali sami pogovoriti in niso kar naprej potrebovali učitelja za mediatorja, in tudi to, da želi veliko učencev, kar dobra tretjina vseh v oddelku, vedno pogosteje neprestano govoriti in biti v središču pozornosti, ne znajo pa poslušati, slišati.

Polona Legvart: Družinsko okolje je absolutno odločilno v najzgodnejšem jezikovnem razvoju otroka. Znane so raziskave Harta in Rislejja, ki sta ugotavljala razlike glede na socialno-

ekonomski položaj družine v ZDA. V družinah, ki prejemajo socialno pomoč, izgovorijo povprečno 500 besed na uro, v delavskih družinah 750 in v izobraženskih 1100. Velikost problema pa se pokaže šele pri seštevkju, saj je razlika med najmanj in najbolj "zgovorno" družino do vstopa v šolo že kar 30 milijonov besed. Seveda je naloga predšolskih in šolskih ustanov, da ta prepad premostijo, ampak – kot ugotavljata omenjena raziskovalca – to uspe le poredko. Ker ocenjevanje znanja v odločilni meri temelji na sposobnosti verbalizacije, so posledice jasne. Tu je tudi izvor tako imenovanega Matejevega efekta (kdor ima veliko, bo dobil še več; kdor ima malo, bo še to izgubil), da otroci s svojo izobraženostjo redko presežejo omejitve svojih staršev.

Katarina Kejžar: Način življenja, ki smo mu priča, se odraža tudi znotraj družine, ki otroku nudi temelj za njegov jezikovni razvoj. Ta temelj se oblikuje v odnosih z otrokom, ko ga poslušamo, mu odgovarjamo na vprašanja, spodbujamo njegovo radovednost, se skupaj z njim čudimo, smo dosledni v zahtevah, potrpežljivi pri njegovem raziskovanju okolja, se z njim igramo, mu omogočamo veliko gibanja, dopuščamo napake itd.

Za vse naštetu potrebujemo čas, in to zelo poseben čas, tak, ki ni zapolnjen s pregledovanjem sporočil na zaslonih, čas, ko je televizija ugasnjena, čas, ko pozabimo na elektronske naprave, čas, ko nas zanima samo človeški odnos, odnos z otrokom.

Samo v tako odmerjenem družinskem času drug z drugim ne bomo površni, otroku pa bomo omogočili ustrezen razvoj govornih dejavnosti, ki je temelj nadaljnega učenja.

Danes je morda družinam še toliko teže poskrbeti za kvalitetno preživljanje časa, saj družba na vsakem koraku ponuja ugodno "instant" različico (rojstnodnevne zabave, neustrezne igre, revijalni tisk z igračami ...).

Tudi ozaveščanje mladih staršev, kako dragocena je naložba, ki jo dajo otroku v prvih letih življenja, je nujno in prispeva k dobrim jezikovnim temeljem otrok pred vstopom v izobraževalni sistem.

Bojana Potočnik: Prepričana sem, da družina ima oz. je vedno imela velik vpliv na otrokov jezikovni razvoj, vendar so se družine v zadnjih 20 letih zelo spremenile. Na eni strani se povečujejo razlike v socialno-ekonomskem položaju. Dokler razmišljaš, kako boš plačal položnice in nahranil otroka naslednji dan, te bolj malo skrbi njegov besedni zaklad in ne razmišljaš, katero knjigo bi mu bilo dobro prebrati, kaj šele kupiti. Velik vpliv pa ima tudi razvoj vseh mogočih tehnologij. Čas, ki ga ljudje preživijo v službah, se podaljšuje, znotraj družine tako vedno bolj zmanjkuje časa za pogovore, glasno družinsko branje ... Družinska komunikacija se pogosto konča z nekaj večernimi vprašanji: Kako je bilo v vrtcu, šoli? Si naredil domačo nalogo? Potem pa vsak odide v svoj kot stanovanja. Tehnologija je otroke in odrasle potegnila v svet molka in drsenja s prstom po virtualnem svetu.

Ivica Pernat: Pri jezikovnem razvoju otroka je družina najpomembnejši dejavnik. Njen vpliv se v zadnjih 30 letih spreminja v smislu kakovosti tega dejavnika. Kakovost v splošnem pada, saj je odvisna od časa, ki ga družina namenja otroku. Kvalitetno in aktivno preživljanje časa z otrokom, povezano s pogovarjanjem in branjem, je po mojem mnenju najboljša naložba za otrokov jezikovni razvoj ne le v zgodnjem otroštvu, ampak za vse življenje. Sodobna družina

pa se v časovni stiski ali preprosto iz udobja velikokrat zadovolji z elektronskimi mediji, ki otroku krajšajo čas in ga zaposlijo. Tako otrok nezavedno sprejema vzorec, da branje in pogovarjanje nista pomembni aktivnosti. Šola ga težko prepriča o nasprotnem.

Nejc Rožman Ivančič: Domnevam, da so v družini jezikovne kompetence otrok odvisne (tudi) od izobrazbene ravni in poklica staršev, predvsem pa od družinskih vrednot. Če so starši jezikovno kompetentni in ozaveščeni sogovorniki, lahko otroci razvijejo bogatejši besedni zaklad, osvojijo zahtevnejše skladenjske strukture ipd. Če je bil pred dvajsetimi leti središčni prostor v hiši/stanovanju dnevna soba s televizorjem, okoli katerega se je zbirala družina, je danes za otroka njegov centralni prostor otroška soba, v kateri je osredotočen na svoj pametni telefon. Sodobni mediji (družbena omrežja, forumi, blogi) so zagotovo prenosniki slabše knjižno normiranih besedil kot npr. programi nacionalne televizije. Ob vzniku svetovnega spleta je bila iz obzorja mladostnika žal izrinjena tudi knjiga (enako revije, časopisi), včasih temeljna prenosnica knjižnega jezika. Pred dvajsetimi, tridesetimi leti je bilo branje knjig mladostnikom še mikavno, zabavno prostočasno početje (gotovo bolj kot ogled TV-dnevnikarja s starši ali branje časopisa), danes ni več tako.

Joža Primožič: Veliko dijakom starši v otroštvu niso prebrali niti ene knjige.

Mojca Osvald: Družina je vedno imela pomembno vlogo, vprašanje pa je, koliko staršev se zaveda svoje vloge pri otrokovem jezikovnem razvoju. Verjetno so se pred tridesetimi leti starši več pogovarjali z otrokom, mu brali, ker so preprosto imeli več časa. Današnji tempo življenja nudi žal krasno priložnost za izogibanje tovrstni odgovornosti.

Vladka Tucovič: Gotovo, da je družina vplivala tudi na moj jezikovni razvoj, ne morem pa tega ovrednotiti.

Marko Stabej: Včasih je imela družina večji vpliv, ima pa ga tudi še danes – družinska raba jezika, jezikov in družinski jezikovni nazori še kako sooblikujejo otrokovo jezikovno obzorje.

Damjan Popič: Menim, da je bistvena razlika med jezikovnim razvojem otroka nekdaj in danes predvsem v dražljajih iz okolja, ki jih je v današnjem času zaradi razvoja sodobnih tehnologij neprimerno več. Zelo pogosto lahko slišimo mnenja, da imata razpoložljivost in dostopnost vsakršnih vrst informacij in podatkov predvsem negativne posledice, a po mojem mnenju je končni izid odvisen predvsem od selekcioniranja vseh teh informacij. Za to je v prvi vrsti odgovorna družina. Kakovostne in neakovostne vsebine so vedno le eno odločitev naražen, od teh je po navadi ena težja – po nekaj (sto) tisoč odločitev pa se pri posamezniku že mora poznati določena razlika. Družina otroku torej v tem informacijskem šumu (lahko) pomaga ločiti pleve od zrnja, dokler je za to seveda še čas.

Sonja Sibila Lebe: Opažam, da prihajajo mladi na fakulteto z vse manj splošnega znanja (tega sicer sistematično ne preverjam, a o isti zadevi tožijo tudi drugi), k čemur spada tudi zelo hitro upadanje jezikovne kulture. Kaže se na več ravneh, predvsem v načinu komuniciranja študentov – ta je padel na raven, ko se sprašujem, ali zna še sploh kdo pravilno govoriti. Glagol na koncu, *ne vem* in *ne bom* skupaj, pišejo mi tudi, da *se ne rabim sekirati* – da ne govorim o tem, da me nagovarjajo z *gospa profesor* (dokler jih ne naučim, da imajo poklici v slovenščini tudi

žensko obliko) ... Vsega tega ne opažam le v pogovornem jeziku ali pa morda pri pisnih izpitih, ko so mladi pod stresom in bi človek smel ubožni jezik interpretirati z nervozo in osredotočenostjo na snov, za obliko pa da je zmanjkalo energije/pozornosti, temveč tudi pri tako resnih pisnih izdelkih, kot so diplomske naloge. Niso več izjema naloge, kjer je rdečega več kot črnega, temveč obratno.

Moj način dela se je tej spremembi v znanju jezika prilagodil: popravim prvo stran pisnega izdelka, nato pa ga študentu vrnem in zapišem, da naj si poišče dobrega lektorja, ki ne bo uredil le slovnice in pravopisa, temveč tudi slog pisanja, ki naj bo na ravni popravka – seveda dodam, da naloge sicer ne bom recenzirala. Kdo je torej kriv za tako stanje? Starši, osnova ali srednja šola ali pa univerza, na kateri se mladi učijo tudi veliko nepotrebnih reči, ne pa materinščine? Ne vem – lahko pa napišem, da sta moja otroka, ki sta obiskovala nemško osnovno šolo, pri slovenščini bolj “pismena” kot večina njunih vrstnikov. Zagotovo zato, ker mi je bilo še kako mar, kako govorita in kako se pisno izražata in sem si vzela za njiju čas, se o napakah z njima pogovorila. Bi bilo torej treba poslati v šolo starše in jih naučiti, kako naj govorijo z otroki?

Marta Kocjan Barle: Vloga družine pri otrokovem razvoju, tudi njegovem izobraževanju, je pomembna. To pa še ne pomeni, da bi se morali starši skupaj z otrokom učiti, mu pomagati delati naloge, oblikovati plakate, ga pripravljati na govorni nastop, biti seznanjeni z vsem, kar se dogaja v šoli, in se v šolsko delo tudi vtikati. Žal šola pretirano pomoč staršev dopušča, ponekod celo spodbuja. Otroci so oropani samostojnosti in samoiniciativnosti, realna podoba njihovih zmognosti se zabrisuje, prava pa se lahko razkrije šele na srednji šoli ali fakulteti. V tem se današnja šola izrazito razlikuje od šole izpred desetletij. Otroke bi morali postopoma spodbujati k prevzemanju odgovornosti za šolo in k samostojnemu delu. Otroci nižjih razredov naj bi vse opravili v šoli, doma naj bi se urili le še v glasnem in tihem branju in občasnem učenju leposlovnih besedil na pamet. Ves preostali čas bi morali porabiti za igro, šport ali kako interesno dejavnost ter druženje s starši in vrstniki.

Barbara Müller: Družina ima pri otrokovem jezikovnem razvoju še vedno zelo pomembno vlogo, saj se otrok prvih komunikacijskih spretnosti nauči v ožji družini, zato je zelo pomembno, kako se z njim sporazumevamo. Kljub temu da otrok jezikovnih vzorcev ne črpa samo iz vsakodnevne sporazumevanja in knjig, temveč tudi iz medijev, so vsaj do najstniškega obdobja še vedno starši tisti, ki lahko vplivajo in bi morali vplivati na otrokovo izbiro, tako da mu omogočijo stik s kakovostnim in jezikovno bogatim gradivom. Zaradi modnih muh in pritiskov vrstnikov je to včasih sizifovo delo, saj hoče večina otrok gledati priljubljene “instant” prevedene in sinhronizirane risanke, vendar lahko starši veliko naredijo že s tem, da jim zraven ponudijo tudi kakovostne pravljice z bogatim besednim zakladom. Kot mati otrok dveh različnih generacij ugotavljam, da je bilo pred desetimi leti tako v knjižnicah kot na televiziji laže izbrati kakovostno gradivo za otroke kot danes, ko se na vsakem koraku utapljam v ceneni ponudbi dvomljive kakovosti, odeti v kričeče barve. Zato je še toliko pomembnejše, da je ljubezen do materne jezika družinska vrednota in da si za to vzamemo čas. Tega pa nam žal iz dneva v dan bolj primanjkuje in tudi zato se krepi vpliv medijev (televizije, spleta, videoigrice, vseh mogočih telefonskih aplikacij ...). Tega vpliva bi se morali zavedati odgovorni na ministrstvih za kulturo

in šolstvo in storiti vse, kar je v njihovi moči, da bi bila skrb za kultivirano jezikovno izražanje in upoštevanje jezikovne norme (vsaj) v množičnih občilih in v šolah na najvišji ravni.

Anka Supej: Prihajam iz družine, v kateri je izobrazba vrednota in ne nujno zlo. Starša sta se veliko ukvarjala z mano in mi brala knjige, kar je nedvomno zelo pozitivno vplivalo na moj jezikovni razvoj. Na začetku osnovne šole sta me zelo spodbujala, ko sem morala vaditi pisanje in branje. Ker sta bila stroga, mi je bilo na začetku šolanja zelo težko, ampak kmalu sem se navadila in v drugem razredu sem že z največjih veseljem brala knjige, tudi če niso bile obvezne. Zdi se mi, da današnji starši posvečajo svojim otrokom manj časa in da se odločajo za bolj permisivno vzgojo, kjer otrok sam odloča, koliko časa bo bral in se učil, to pa ima negativne posledice za jezikovni razvoj.

Nekoč je večina otrok spozna(va)la vse črke v prvem razredu OŠ, danes se jih nekateri naučijo že v predšolskem obdobju, drugi pa imajo z njimi težave vsaj še ob koncu prve triade. Kje vidite razloge, da mnogi otroci niti še na predmetni stopnji ne znajo tekoče brati in kolikor toliko pravilno pisati? Kako ocenjujete uspešnost opismenjevanja pri nas?

Sonja Robič: Danes imajo otroci preveč zunanjih dražljajev, zaradi česar je njihova pozornost veliko bolj razpršena in ne toliko osredotočena na branje in pisanje. Opismenjevanje pri nas danes ocenjujem za nezadostno, saj se z otroki največ ukvarjajo pedagoški delavci v vrtcu in šoli, starši pa se zanašajo na to, da je institucionalno opismenjevanje zadostno. Le redki starši danes tudi sami prevzamejo aktivno vlogo pri opismenjevanju (berejo, pripovedujejo pravljice ...).

Zorica Petrović: Sem pripadnica t. i. generacije X, zato lahko iz lastne izkušnje govorim o razliki med kakovostjo opismenjevanja pred 20, 30 leti in danes. Kot vzgojiteljica menim, da smo z malo šolo veliko izgubili tako odrasli kot otroci. Kurikulum je na tem področju veliko preohlapen, manjkajo konkretne rešitve ali normativi, kaj in koliko česa naj bi otrok obvladal/dosegel na tedenski, mesečni in letni ravni, in sicer odvisno od njegove razvojne stopnje. Pomankanje strukturiranega poučevanja v zadnjem letu vrtca pa ima za posledico nato čedalje večje težave pri osnovnem opismenjevanju, čeprav je res tudi to, da bi bilo treba dodatno analizirati tudi vlogo eksponentno hitrega razvoja informacijske tehnologije, z vsemi njenimi plusi in zlasti minusi.

Breda Črnčec: Opismenjevanje v šoli ni sistematično, predvsem pa se pri tem ne posveča dovolj časa učencem, ki še ne poznajo črk. Učiteljice čim bolj sledijo učnemu načrtu in se premalo (vsaj večina) prilagajajo sposobnostim otrok, za to pa na marsikateri šoli sploh niso usposobljene. Dejstvo pa je, da ravno ti otroci tudi doma od družine nimajo primerne spodbude. Ker se v šoli ne porabi dovolj časa za spoznavanje črk in učenje branja, se "bralni drill" prelaga na starše. Če pa si tudi starši ne vzamejo časa za to, otroci izgubijo veselje do usvajanja črk in do branja.

Zakaj veliko učencev danes ne zna tekoče brati? Mislim, da je en razlog to, da hočejo učitelji do potankosti predelati učni načrt, predvsem pa da hočejo čim prej "odkljukati" predvidene cilje. Zaradi preobsežnih UN takšni "disciplinirani" učitelji nimajo dovolj časa za individualizacijo pouka. Drugi razlog je, da imajo otroci čisto premalo priložnosti za glasno branje, ob tem pa današnji otroci sploh niso več vajeni tiho počakati, da bi prišli na vrsto, in zbrano poslušati branje sošolcev.

Drugo poglavje pa je pisanje – tu pogrešam lepomiselnost. Ko otrok začne pisati črke, so starši zadovoljni že z vsako obliko, ne glede na to, kako po svoje je otrok to napisal (drža svinčnika in roke pri pisanju, oblika črk). Ko to enkrat obvlada, pa je otroka težko navaditi na pravilen zapis, tako črke kot besede. Čisto premalo se posvečamo grafomotoriki, in ravno tu se začne težava z opismenjevanjem pri vedno več otrocih (drža, obračanje črk, zrcaljenje). Mogoče je težava tudi v tem, da se po počitnicah po prvem razredu začne pouk, tudi pisanje, z neprilagojenim hitrejšim tempom, in tako začnejo "kracati" tudi otroci, ki so bili ob usvajanju črk pri manjši hitrosti še sposobni upoštevati tudi lepomiselnost.

Učitelje, ki imajo v razredu otroke, ki že berejo in pišejo, in take, ki morajo črke šele spoznati, ti "boljši" učenci marsikdaj zavedejo, da poteka opismenjevanje na škodo počasnejših prehitro; nekateri pač potrebujejo več časa, da začnejo glasove slišati, kar je za ta proces nujno. Marsikateremu učitelju pa se poslušanje glasov in določanje njihovega položaja v besedi ne zdi tako pomembno, in hitijo s pisanjem črk.

Po moji oceni so otroci pri nas povprečno slabo opismenjeni.

Jožica Frigelj: Vse raziskave kažejo, da je pri nas bralna pismenost slaba. Skoraj prepričana sem, da je to posledica drobljenja jezika na prafaktorje. Otroci se z vstopom v šolo želijo učiti pisanja. Triletno raztegotvanje opismenjevanja je preveč, otroci v svoji radovednosti začnejo sami oblikovati črke – pogosto narobe. Zanimarilo pa se je tisto najbolj pomembno – dril. Posledica je slaba tehnika pisanja, zato jim je kasneje pisanje mučno. Poleg tega smo se včasih o jeziku pogovarjali pri vseh predmetih, pravilna raba je bila pomembna tudi pri matematiki ali kemiji, danes pa je bistven poudarek na predmetnih vsebinah.

Janja Tasič: Učenec, ki se v 1. razredu ni naučil zadovoljivo brati in pisati, je nekoč ponavljal, in če ni šlo, je nadaljeval v šoli s prilagojenim programom. Pisati in brati so se začeli učiti pri sedmih letih, delo je temeljilo na vztrajnem urjenju teh veščin v šoli in doma. Danes v 1. triadi praviloma ne ponavljajo, opismenjevanje se začne pri šestih letih in poteka pri tistih s težavami vso 1. triado, a se zdi, da je temu namenjene premalo vaje. Precej učencev nima več vztrajnosti in delovnih navad, kar je za učenje branja in pisanja zelo pomembno. Marsikateri učenec bi že z več vaje lahko dosegel zadovoljive rezultate, primerne svojim zmožnostim, to pa onemogočajo tudi (pre)veliki razredi, saj učitelj ne zmore primerno spremljati in usmerjati individualnega napredka vseh učencev. Prav zato bi morali starši vztrajati, da bi otrok tudi doma vsak dan po nekaj minut treniral, da bi dobil primerno "pismeno" osnovo za nadaljnje delo v šoli in potrebne delovne navade. Pri tem pa se zdita nespodbudna tudi opisna ocena in zavedanje staršev, da bo vsak učenec napredoval, že z minimalno uspešnostjo. Posledica tega je, da se veliko staršev danes premalo zanima za otrokovo napredovanje pri opismenjevanju, več kot v preteklosti, ko so jih številčne ocene "prisilile" k spodbujanju otrok k branju in pisanju. In tako

nastajajo med učenci vedno večje individualne razlike v pismenosti; v 4. razredu imam ob začetku šolskega leta učence, ki so sposobni napisati že celo njihovi stopnji primerne eseje, pa tudi veliko takih, in to vsako leto več, ki ne znajo tvoriti niti enostavnih povedi in imajo še vedno velike težave z branjem in pisanjem.

Polona Legvart: Ocenjujem, da je bil glede opismenjevanja v zadnjih dveh desetletjih dosežen velik napredek po didaktični in metodični plati in ni opravičljivih razlogov za stanje, navedeno v vprašanju. Morda šola še vedno zaostaja pri specifičnih težavah, kot je disleksija, pri kateri bi morali učitelji obvladati posebne pristope. Zapleteno vprašanje pa je t. i. funkcionalna pismenost, ki je v ospredju mednarodnih primerjav in pri kateri se slovenski šolarji ne obnesejo najbolje. Vendar se je izkazalo, da glede tega pri nas zaostajajo tudi odrasli, ki so že zdavnaj končali šolanje – problem je torej obstajal že prej. Zahteve glede pismenosti se spreminjajo in ne vemo dovolj o tem, kar prinašajo nove oblike komuniciranja (elektronska pošta, elektronske učilnice, e-listovniki, Cobiss, naročanje vozovnic, bank@net, družbena omrežja ...). Z vsa resnostjo je treba jemati opozorila Manfreda Spitzerja glede “digitalne demence”, a se je treba takoj spomniti tudi odzivov na nove medije v preteklosti.

Katarina Kejžar: Kot razredna učiteljica in slovenistka poznam učni proces po celotni vertikali osnovne šole. Največ novosti v oblikah in metodah učenja je bilo z uvedbo devetletke vpeljanih v prvo triletnje. Tam učence v procesu opismenjevanja običajno spremlja ena učiteljica, ki ima (tudi ob pomoči druge strokovne delavke v prvem razredu) dovolj možnosti in časa, da v okviru pouka omogoča individualno napredovanje posameznih učencev (tudi) med učenjem branja in pisanja. Ob tem zahtevnem metodičnem učenju pa se zagotovo manj časa nameni učenju govorjenja in poslušanja.

Učni načrt v drugem triletju pa nenadoma postane obširen, učence posledično sili v hiteenje pri pisanju, v hitrejše (zato površno) branje daljših besedil, snov je zahtevnejša in je je (pre)več.

V drugem triletju se v razredu že izmenjujejo različni učitelji, ki so osredotočeni vsak na vsebino svojega predmeta. Tako se zanemari utrjevanje veščin branja in pisanja, ki bi ju morali na tej stopnji utrditi in nadgraditi z različnimi strategijami – iskanjem ključnih besed, ločevanjem bistvenega od nebistvenega, zapisovanjem v alinejah, v miselnih vzorcih, v razpredelnici, s tehničnim branjem znanega besedila itd.

Tudi delovni zvezki niso v prid takemu učenju, učenci bi potrebovali delovne učbenike, kamor bi lahko pisali, si označevali, podčrtavali, si delali opombe itd. To je pomemben del opismenjevanja, ki je ob poplavi gradiv in z uvajanjem sodobne tehnologije izginil, posledice so zelo vidne že v tretjem triletju osnovne šole – nečitljiva pisava, neustrezno branje, šibko besedišče – in jih je nemogoče odpraviti.

Bojana Potočnik: Mislim, da lahko dobršen del krivde pripišemo učnemu načrtu za slovenščino v devetletni šoli. Spomnim se, da so nas, profesorice slovenščine, ob njegovi uvedbi na študijskih skupinah, ki jih v imenu MIZŠ organizira ZRSŠ, učili, kako se ga bere. Si predstavljate!? Kaj naj si mislim o učnem načrtu za slovenščino, za katerega je še država prepričana, da je napisan tako, da ga je treba razlagati profesoricom slovenščine? Ena izmed osnovnih na-

pak je bila ta, da je bilo opismenjevanje raztegnjeno na celotno 1. triado, učenec pa je lahko dolgo napredoval, čeprav ni imel usvojenih ciljev ... ker se starši niso strinjali s ponavljanjem. Tako se je začelo dogajati, da smo v 6. razredih učiteljice predmetne stopnje sprejemale učence, ki so pri branju zlogovali, zelo slabo pisali, ločili pa so npr. med vrstnim in lastnostnim pridevnikom?! Kot mama skorajšnje prvošolke sem prav v teh dneh prelistala njene medpredmetne delovne zvezke, ki so zdaj zelo v modi. Opazila sem, da so znatno manj sistematični, kot so bili nekoč, in da v njih sploh ni vaj za pisane črke, čeprav 4 delovni zvezki skupaj obsegajo pribl. 300 strani. Trenutno veljavni učni načrt za slovenščino predvideva, da učenec po koncu 2. razreda piše s tiskanimi črkami in ima usvojeno bralno tehniko tiskanih črk. V slovenski osnovni šoli je uzakonjena tudi t. i. notranja diferenciacija, ki naj bi omogočila individualni pristop k vsakemu učencu. Normativ v razredu je lahko tudi 30 prvošolcev; učni načrt je prenatrpan; v tako velikem razredu so tudi učenci s posebnimi potrebami (npr. avtizem, slabovidnost, naglušnost ...), ker smo se tudi integracijo šli samo na papirju; mnogo učencev ima nizko koncentracijo, straši pa vedno večja pričakovanja do učiteljev in manj potrpljenja za lastne otroke ... Rada bi videla strokovnjaka na MIZŠ ali ZRSS, ki je ob vsem tem sposoben izvajati notranjo diferenciacijo in prilagajati pouk posamezniku. Naša osnovna šola zveni krasno na papirju. No, še to ne vedno, če se vrnem k absurdnosti ciljev v učnem načrtu za slovenščino. V operativnih ciljih za 1. razred tako berem npr., da "učenec opisuje poseben položaj slovenščine v Republiki Sloveniji in opisuje spoznavne, duševnostne in pragmatične prednosti prvega jezika pred tujim" (Učni načrt za slovenščino, str. 8)?! Ga ne bi najprej naučili brati in pisati?

Ivica Pernat: Opismenjevanje je ciljno idealno zastavljeno z učnim načrtom. Da pa cilji niso osvojeni pri vseh učencih niti na predmetni stopnji, je dejstvo. Vzroki za to so lahko različni. Eden od njih je gotovo ocena. Ocena je namreč edini signal, na katerega starši odreagirajo. Ker pa so ocene predvsem v drugi triadi previsoke, takega signala za starše ni in posledično tudi ni napora, da bi otroka tudi oni spodbujali k delu. Vzrok pa je gotovo tudi v premalo avtonomnih učiteljih v drugi triadi, ki bi po lastni presoji prilagodili pouk pri slovenščini ciljem, vezanim na branje in pisanje, in manj na spoznavanje jezikovne teorije.

Nejc Rožman Ivančič: Včasih je bilo ključno učence opismeniti v prvem razredu, bolj je bil pomemben proces usvajanja večšine, danes je več faktografskega jezikovnega znanja, ki k pouku slovenščine v prvi dve triadi osnovne šole po mojem ne sodi. Opismenjevanje je predolgo, razvlečeno, nefunkcionalno. Nujno bi moralo biti, da učenci pri sedmih letih usvojijo zapisovanje črk, v prvi triadi naj že sestavljajo krajša besedila, sicer se rok za "osvojitve" pismenosti podaljšuje še v tretjo triado in včasih celo še v srednjo šolo. Pisanje krajših sestavkov se mora pričeti zelo zgodaj, v 4. razredu OŠ pa učenec najbrž že lahko napiše tudi soliden in svoji starosti primeren šolski ali domači spis.

Joža Primožič: V poklicnih programih redki dijaki tekoče berejo, so tudi posamezniki, ki večzložnih ali deljenih besed ne znajo prebrati. Pravopisno usposobljen je malokdo. Pripombe o pomanjkljivi opismenjenosti pogosto razumejo kot žalitev.

Mojca Oswald: Z opismenjevanjem v prvi triadi nimam osebnih izkušenj. Če sklepam po govoricah, raznolika pismenost izvira tako iz interesa otrok kot iz ambicij staršev in njihovega

časa za ukvarjanje z otrokom. Imam pa izkušnje z iz leta v leto slabšo pismenostjo srednješolcev. To dvoje je gotovo povezano.

Vladka Tucovič: Mama mi je pripovedovala, da so, ko še nisem bila v šoli, starše prosili, naj otroci ne začnejo brati že pred šolo, ker bo to otežilo njihovo obiskovanje pouka, saj se bodo dolgočasili, ko bodo drugi šele spoznavali črke itd. Moji starši so se tega bolj ali manj držali, spominjam se le, da mi je oče še pred vstopom v malo šolo na list A 4 napisal vseh 25 črk abecede in pri vsaki narisal, kaj se začne na to črko (A – ata, I – igla, F – figa), to ni bil barvit didaktični pripomoček, risal je s kemičnim svinčnikom in tudi ne vem, ali sem se zaradi tega naučila kaj prej brati, je pa bila to lepa gesta očetove pozornosti. Spomnim se tudi, da moji sošolci še v 4. razredu niso znali tekoče brati, izhajali so iz kmečkih družin, kjer niso imeli ravno na pretek spodbude in motivacije za šolo. Današnjega opismenjevanja ne želim ocenjevati, ker nimam otrok in ga zato ne spremljam po praktični plati, po strokovni pa tudi ne. Razlogi za slabšo opismenjenost pa so znani: ker otroci ne berejo, se ne navadijo na pravilne oblike. Kaj otroku pomaga, da se nauči, da se “ne bo” piše narazen, če tega ne uzavesti tako, da bi to nenehno imel pred očmi z branjem? Jaz še celo študentom svetujem, da naj opazujejo jezik, ko berejo, tako npr. preverjajo svoje znanje pravopisnih pravil oz. do katere mere so ga usvojili.

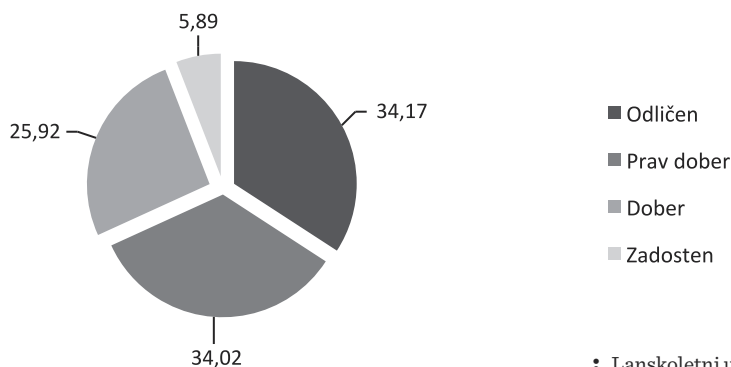
Marko Stabej: Ne ocenjujem je (uspešnosti opismenjevanja), saj ne poznam nobene temeljite raziskave o tem – v vlogi očeta drugošolke pa imam pretežno dobre izkušnje. Ključ do uspešnega opismenjevanja je v dvojnih rokah, šolskih in družinskih. Brez bralne in pisalne kilometrine pa ni tekočega branja in pisanja.

Damjan Popič: Jaz se ne bi pretirano obremenjeval s pismenostjo otrok v prvi triadi, ključnega pomena se mi zdi to, s kakšnimi jezikovnimi kompetencami zapustijo osnovno in srednjo šolo, ker so otroci pač različni, predvsem pa izhajajo iz različnih okolij. Če zanemarimo osnovni razlog – nadarjenost, kolikor pač ta vpliva na otrokov razvoj, nam ostanejo samo še dražljaji, o katerih smo govorili prej, in pa pedagoška dejavnost. Po mojem mnenju s procesom začetnega opismenjevanja ni nič narobe, vprašanje je bolj, kaj se dogaja po tem, ko je ta že zaključen. Bistveno je to, da pri otrocih ohranimo zanimanje za (slovenski) jezik, ne pa da od njih samodejno pričakujemo brezkompromisno ljubezen do tega šolskega predmeta, samo zato, ker so pač slovenski državljani oz. prebivajo v Sloveniji, obenem pa moramo poskrbeti tudi za to, da je pouk slovenskega jezika dovolj praktično naravnan.

Sonja Sibila Lebe: Seveda se sprašujem, kaj se dogaja: mladi dobesedno ne znajo več pisati. Pri pisnih izpitih jih vsaj 20 odstotkov tiska, namesto da bi pisali, ker pisati čisto preprosto ne znajo več – kar pa le spravijo na papir, so kratka sporočila v slogu SMS. Vem, da se IKT ne da izogniti – ne razumem pa, zakaj mladi ne znajo več pisati, ko zapustijo osnovno šolo? Kako bodo kje pustili malo daljše sporočilo, če tam ne bo v bližini tiskalnika, da bi ga natisnili? Tukaj vidim kot krivca šolo oziroma šolski sistem, to ni naloga staršev. Šolski sistem pa pišem zato, ker je popolnoma zgrešen: v mojih časih je bil šolski uspeh porazdeljen po Gaussovi krivulji: eden do dva odlična in eden do dva nezadostna, pet do sedem prav dobrih in približno toliko zadostnih, ostali, kar je bila večina, pa so bili dobri. Leta 2006 sem na naši fakulteti vodila

CRP,¹ v katerem smo poskušali najti razloge za nizek vpis otrok v šole, na katerih bi se izobrazili za gostinske poklice. Vzorec je bil reprezentativen: vključenih je bilo 29 OŠ, in sicer enakomerno porazdeljenih s podeželja in iz mesta; vzorec je bil stratificiran (izveden na območju celotne Slovenije). Anketirali smo 679 devetošolcev. Pri enem izmed vprašanj so morali zapisati, kakšen je bil njihov učni uspeh leto pred tem. Ko sem prejela rezultate, sem jih dala ponovno preveriti, ker so se mi zdeli nepredstavljeni: anketirani devetošolci so namreč povedali, da v razredu pred tem (torej v 8. oz. 9., če bi kdo ponavljal) nezadostnega uspeha ni bilo, z zadostnim je izdelalo 5,89 %, z dobrim 25,92 %, prav dobrih učencev je bilo 34,02 % in odličnih 34,17 %.

V “mojih časih” smo se vpisovali na gimnazijo odlični in prav dobri – takrat verjetno 10 do največ 20 % populacije – sedaj pa je takih dobri dve tretjini. To je za narod pogubno, saj drvi na gimnazijo in nato na fakultete vse, kar je za študij sposobno, in tudi marsikdo, ki ni. Slovenci tako izgubljammo pravo intelektualno elito, s tem pa možnost, da bi naši strokovnjaki v skupni EU zasedali zares visoka in odgovorna mesta. Zakaj? Šole, ki stavijo na uravnilovko, ne morejo oblikovati vrhunskih strokovnjakov, in tako prihajajo iz naših šol (od osnovne do fakultete) mnogo slabše izobraženi mladi ljudje, kot so njihovi vrstniki iz drugih držav. Takšen šolski sistem, kot ga imamo sedaj, producira kvazi znanje in kvazi strokovnjake. Žal sem tudi sama del tega začaranega kroga popuščanja, nižanja kriterijev in predvsem čudenja, kako malo vedo ti mladi ljudje npr. o geografiji (ne znajo določiti lokacije evropskih držav na zemljevidu, ne vedo, katera so glavna mesta evropskih držav; na izpitu sem prejela odgovore, da je Stockholm v Nemčiji, da je glavno mesto Madžarske oziroma Poljske Bratislava, glavno mesto Avstrije pa München) in tudi o pravilnem govorjenju, o oblikovanju razumljivih popolnih stavkov v materinščini. Vedno znova se sprašujem, kako so prišli do tretjega, zaključnega letnika prvostopenjskega študija. Naš šolski sistem je, ne glede na to, kje na vertikalni ga vzameš pod drobnogled, očitno zanič – obupno zanič!



■ Lanskoletni uspeh devetošolcev
Vir: Lebe et al, 2009, str. 47

1 CRP je kratica za ciljne raziskovalne programe, ki so 100-odstotno financirani iz javnih sredstev; po 50 % prispevata Javna agencija za znanstveno raziskovanje RS in resorno ministrstvo, npr. za zdravje, če je tema zdravje, za gospodarstvo, če gre za turizem, kakor je bilo v opisanem primeru. Vir: LEBE, Sonja Sibila, ROK, Marija, MILFELNER, Borut, CVIKL, Helena, ŠAROTAR ŽIŽEK, Simona, TREVEN, Sonja, VREČKO, Igor, IRŠIČ, Matjaž. **Sodoben model upravljanja s človeškimi viri za področje turizma.** Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor, 2009, stran 47.

Marta Kocjan Barle: Po eni strani se že dolga leta zanemarjata lepo pisanje in natančno prepisovanje ter z njima povezana natančnost in nujna koncentracija ter ročna spretnost, po drugi se vse premalo bere, po tretji se po nepotrebnem hiti in pozneje zaradi opaženih pomanjkljivosti ponovno vrača na lažje teme. Otroke to dolgočasi ali se jim upira, vsekakor jih ne spodbuja ali v njih budi radovednosti. Veliko otrok ima težave tudi z besediščem in razumevanjem daljših ali zahtevnejših besedil. Te se da premagati samo z rednim branjem.

Vzrokov ne moremo iskati samo v šoli, ampak v naši družbi: veliko staršev prosti čas raje posveča televizorju ali kaki sodobni elektronski napravi kot branju in raje kupi pametni telefon kot knjigo; pomembnejše je nabiranje točk in dobrih ocen kot splošna razgledanost; znanje in z njim povezano zadovoljstvo sta vredna manj kot položaj, pridobljen v tem ali onem klanu; pomembnejše je iskati udobje in razvedrilo kot spodbujati trud in delo; ipd. Del te zgodbe je tudi obilica različnih (samostojnih) delovnih zvezkov in učbenikov v učbeniških skladih. Zdaj se pojavljajo že e-gradiva, ki naj bi učiteljem menda še bolj olajšala delo in učencem nazorneje prikazala predpisane teme. K izboljšanju branja, pisanja in govorjenja bodo težko prispevala kaj obetavnega in verjetno bo šola pri opismenjevanju otrok še manj uspešna, kot je zdaj.

Barbara Müller: Razlogov je zagotovo več in vseh ne poznam, menim pa, da je eden izmed njih globalna sprememba načina in hitrosti doživljanja sveta okoli sebe. Danes otroci dobijo vse takoj, brez posebnega truda in več v sliki kot v besedi, v tekoče branje in pravilno pisanje pa je treba vložiti precej truda, in otrokom napor hitro postane odveč. Prav tako so prehitro zadovoljni z minimalnimi standardi, starši pa včasih preveč energije vlagajo v iskanje izgovorov in premalo v reševanje težav, med katere spada tudi skromen besedni zaklad, zaradi katerega otroci pogosto ne znajo ubesediti tega, kar želijo sogovorniku sporočiti.

Ana Jarc: Vse se začne v otrokovem prvem okolju, v družini. Če otrok od tu ne dobi dovolj spodbude za branje oz. tega družina sploh ne podpira, se bo tudi njemu zdelo to nepotrebno. Najpomembnejše se mi zdi branje; tako na najlažji način usvoji slovnico, pridobi jezikovni čut. Otroci nas večkrat presenetijo s kakšnimi "težkimi" izrazi, ki jih najdejo v knjigicah; že tako majhni lahko razločijo med dvema slovenščinama: tisto, ki jo govorijo doma s starši, in tisto nekoliko drugačno, ki jo najdejo v knjigah, nekoliko lepšo. Odkrivanje razsežnosti jezika, igračkanje z njim se mi zdi zelo pomembno za otrokov razvoj.

Anka Supej: Bila sem v zadnji generaciji osemletnega osnovnošolskega izobraževanja in sem se pisanja in branja naučili v prvem razredu. Moja dve leti mlajša sestra se je pisanja učila do konca tretjega razreda. Mogoče je imela prav zaradi tega takrat težave z branjem. Ker se lahko otroci naučijo pisati in brati brez pretiranih težav v samo enem letu, se mi zdi nesmiselno, da se to razvleče na tri leta.

Prejšnje poletje sem učila angleščino na poletni šoli v Ukrajini, in ker so se otroci zavedali, da ne bodo ocenjeni, doma niso vadili pisanja in branja, temveč so se učili zgolj pri pouku. Podobno je pri slovenskih otrocih v prvi triadi – zavedajo se, da za svoj trud ne bodo dobili številčne ocene, in so temu primerno nizko motivirani.

Znano je, da se otroci od začetka (do neke starosti) učijo samo oz. predvsem s posnemanjem. Koliko je to po vaših izkušnjah upoštevano pri poučevanju slovenskega jezika pri zgodnjem opismenjevanju in koliko pri zgodnjem poučevanju tujega jezika? Imajo otroci enak odnos do učenja tujega jezika in do učenja materinščine? Kakšno je vaše mnenje o uvajanju jezikovne teorije v prvi in drugi triadi?

Sonja Robič: Delavci v vrtcu se otrokovega posnemanja zavedamo in smo pazljivi, da je naše izražanje pred njimi pravilno. Pri predšolskih otrocih opažam, da je njihov odnos do materinščine veliko bolj izražen, razen v primeru dvojezičnih družin.

Zorica Petrović: Namesto jezikovnim teorijam se raje posvečamo dobrim jezikovnim praksam; zgledov za to je po svetu dovolj, zato tu ni treba izumljati tople vode. Po mojem mnenju se je tuji jezik smiselno začeti učiti čim bolj zgodaj. A to naj ne bo angleščina, saj s tem ne bomo pripomogli k boljšemu znanju tega jezika; učenci z dobrim predznanjem angleščine se bodo namreč lahko potem v razredu dolgočasili, učitelji pa imajo v današnjem svetu permissivne vzgoje že zdaj več kot dovolj dela z vzpostavljanjem discipline. Tu so še nemščina, francoščina, španščina, ruščina, kitajščina – vse to so svetovni jeziki in njihovo znanje je ravno tako lahko odlična popotnica za življenje. Angleščina pa ima že praktično status vozniškega izpita – brez nje si praktično bos, zato je njeno znanje že samo po sebi umevno in ne zagotavlja več nujno neke večje širine.

Sem Primorka, srbskega porekla, doma ob italijanski meji. Torej sem tako rekoč hkrati nezavedno “pobrala” slovenski, srbski in italijanski jezik; nianse v obvladovanju vseh treh so bile zanemarljive vso otroško dobo, nekako do konca srednje šole, pri italijanščini me zadnja leta nekoliko dajeta naglas in besedišče. Pomemben dejavnik je sicer posluš za jezik, vendar je otrokov odnos do katerega koli jezika bolj kot ne ogledalo odnosa staršev. Pozitiven odnos do materinščine pa je temeljna sestavina domoljubja; tudi tu lahko največ naredijo starši z zgledom.

Kot vzgojiteljica v vrtcu skušam starše vključiti v skrb za jezik tako, da jim predlagam, kaj naj berejo otrokom, v komunikaciji z otroki pa dosledno uporabljam zborna slovenščino, pri igri komuniciram z njimi v različnih jezikih, kot del skrbi za jezikovni razvoj v našem vrtcu pa naj omenim projekt bralni nahrbtnik. Gre za to, da nesejo otroci vsak teden za en teden domov nahrbtnik s strokovnimi članki z različnih področij otrokovega razvoja in otroško knjigico. Starši to preberejo kot domačo nalogo in mi za povratno informacijo napišejo mnenje o prebranem, otrokom pa preberejo knjigico s starosti primerno pravljico ali pesmicami.

Breda Črnec: Otroci kažejo večji interes za učenje tujega jezika. Verjetno jih k temu bolj spodbujajo starši. Poznavanje materinščine se staršem ne zdi tako pomembno – za prihodnost otrok se zdi njim in družbi tuji jezik pomembnejši. Po mojem mnenju pa je za otroke z jezikovnimi težavami uvajanje tujega jezika v drugi razred prehitro, predvsem če otroci še niso osvojili vseh glasov in imajo težave že pri govorjenju materinščine.

Uvajanje jezikovne teorije pa je treba prilagoditi sposobnosti otrok – v prvi triadi samo izjemoma, v drugi triadi pa tako, da je to otrokom blizu.

Jožica Frigelj: Odnos učencev do nekega učnega predmeta je v veliki meri odvisen od odnosa učitelja in ne nazadnje tudi od odnosa staršev. Zadnje čase nas je zajela evforija na

temo zgodnjega učenja tujega jezika, še bolje dveh, pouk materinščine pa izgublja veljavo, saj je do neke mere nepriljubljen. Pa še deli se na jezik in književnost, kar je po mojem mnenju nepotrebno. Tuji jezik se spoznava celostno, iz zgodb, pesmic spoznavajo besede, iz besed sestavljajo zgodbe, pesmi, se učijo struktur. Pouk slovenščine pa temelji predvsem na jezikovni teoriji, saj je že od samega začetka razdeljen na umetnostna in neumetnostna besedila.

Janja Tasič: Da se učenci veliko naučijo s posnemanjem, opazim pri svojem estetskem branju in recitiranju. Motivirani učenci mi radi prisluhnejo; v 4. razredu že slišijo različne prvine dramatiziranega govora in to posnemajo pri svojih nastopih. Radi se naučijo vlog in bi najraje kar vsak dan igrali. Zelo radi poslušajo literarna besedila in zanimiva strokovna besedila. Ko se začne obravnava jezikovne teorije, pa večina ni več tako zagnana, čeprav se lotevam poučevanja na različne zanimive načine. To je dokaz, da mora biti otrok najprej več jezika (govorjenja, branja in pisanja), šele nato se lahko o njem tudi uči.

Med učenci že 20 let izvajam anketo o priljubljenosti učnih predmetov in razen v treh letih je slovenski jezik pristal na zadnjem mestu. To si razlagam tudi s prevelikimi razredi, ki učencem ne omogočajo, da bi bili pogosteje slišani, s čimer bi premagali strah in bi se začeli v jeziku preprosto dobro počutiti.

Polona Legvart: Vemo, da akceleriran razvoj človeka temelji na: posnemanju, razvoju jezika in zunanjih zbirkah informacij. Ti načini spoznavanja so se sicer razvili zaporedoma, vendar ne izgubljajo pomena in za zgodnji otrokov razvoj je bistveno posnemanje. Mimetična kultura je nepogrešljiva tudi v njegovem jezikovnem razvoju od “predjezika” do strukturiranega jezika. Nevrologija govori o “zrcalnem nevronu”, ki se aktivira ob opazovanju dejavnosti nekoga drugega, čeprav opazovalec sam tega ne misli početi – posnemanje je torej nenehno prisotno. Otroku nudimo čim večjo količino smiselnih vzorcev, da jih z učenjem predela in usvoji (konstruira), tega pa je daleč največ pri jeziku. V šoli moramo biti pri tem selektivni, kar pomeni, da izhajamo iz določene teorije učenja, zajemajoče kriterije, smotre, cilje, pristope itd.

Vprašanje o “odnosu učencev do učenja” je enkratno, saj se o tem redko kdo sprašuje, ampak se določen odnos kar predpostavlja. O tem se govori na pamet, zato so učne strategije le približne in neučinkovite.

Katarina Kežar: V učenje materinščine v osnovni šoli je po mojem mnenju treba vnašati veliko igre, gledališča, pogovorov, razpravljanja, poslušanja. Učitelj si mora vzeti čas, ure slovenščine morajo biti “odprte”, dopuščati morajo možnosti, da nas zapeljejo na različna področja, v različne svetove, ostriti morajo posluš za zvočno podobo jezika, dopuščati premore za razmislek in oblikovanje učenčevih misli, prispevati morajo k razvoju dobre samopodobe in samozavestnega nastopa učenca, omogočati morajo temeljito poglobitev v umetnostna besedila. Jezikovni in književni pouk naj se učita z roko v roki, saj je jezik živa tvorba našega vsakdana. Jezikovna teorija se usvaja hitro in enostavno, če se z njo ne prehiteva in je osmišljena. Primer: v sedmem razredu se bodo učenci z lahkoto (v eni uri) naučili sklone za samostalnike, če so se pred tem temeljito naučili prepoznavati različne samostalnike. Ker pa po učnem načrtu pogosto prehitevamo, je treba iste stvari učiti iz razreda v razred, saj učencem ne omogočamo, da bi znanje ponotranjili, in je zato zgolj površinsko, hitro se pozablja, korelacija je otežena.

Ivica Pernat: Za učenje tujega jezika so osnovnošolci bolj motivirani kot za učenje materinščine. Tudi tu se v veliki meri kaže vpliv družine, morda tudi družbe, ki vidi v tujem jeziku znanje, nujno za bodočo kariero. Jezikovna teorija v prvi in drugi triadi ni potrebna, starejši učenci ta znanja lažje razumejo in se jih tudi hitreje naučijo.

Marko Stabej: Posnemanje ima pomemben vpliv ne le pri majhnih otrocih – seveda pa je mogoče posnemati marsikoga, priljubljene vrstnike, starše, učiteljice, like iz risank in filmov in še marsikoga. Otroci do učenja prvega in tujih jezikov ne morejo imeti enakega odnosa (še posebej, če živijo v prvojezikovnem okolju in je ta jezik tudi učni jezik). Prvi jezik se jim zdi – glede na starost razumljivo – nekaj danega, tuji jezik pa kot nekaj dodanega, vsaj sprva bolj vznemirljivega v drugačnosti. Vprašanja o jezikovni teoriji ne razumem dobro; če teorija pomeni neko temeljno sistematično, a robustno pojmovanje in poimenovanje jezikovnih pojavov (glasov, delov besed, osnovnih besednih vrst, pregibanja, stavčnih členov in vloge vsega tega pri rabi jezika), potem sem za. A ne v sedANJI (ne)obliki ...

Damjan Popič: Glede na to da izhajam iz fakultetnega okolja, me zanima predvsem to, kakšna populacija na koncu vstopi v terciarno izobraževanje, in vsaj zaenkrat ne morem reči, da smo lahko na področju obvladovanja slovenskega jezika kaj prida navdušeni. Zelo močno dvomim, da je za to odgovorno pomanjkanje jezikovne teorije v osnovnem šolstvu, pravzaprav sem prepričan, da v osnovnem šolstvu pri poučevanju slovenščine ničesar ne primanjkuje, prej je marsikaj odveč.

Sonja Sibila Lebe: S tem imam osebne izkušnje: oba moja otroka sta bila rojena v Nemčiji, očetu Nemcu, ki se mu ni uspelo naučiti slovenščine do mere, ko bi se lahko enakopravno vključil v pogovor. Po posvetu s psihologi sva se ob rojstvu prvega otroka dogovorila, da se bo z njim pogovarjal vsak izključno v svojem jeziku, da mu tako omogočiva jasno identifikacijo jezika: slovenščina = mama, nemščina = oče. Otroka sta tako npr. med kosilom, ko je bila zbrana celotna družina, nemalokrat začela stavek v enem jeziku, nemščini, ko sta govorila z očetom, in ga zaključila v slovenščini, če sta se med govorjenjem obrnila na mamo – in obratno. Nikoli, res niti enkrat nista uporabila spakedranščine (nemški koren in slovensko obrazilo ali obratno). Morda bo komu ta pozitivna izkušnja koristila?

Barbara Müller: Pri uvajanju teorije v učni program je treba upoštevati psihološki razvoj otrok in razvoj njihovih kognitivnih sposobnosti ter upoštevati, da stopnjo formalno logičnega oziroma abstraktnega mišljenja otroci dosežejo šele po enajstem letu starosti. In dokler otroci ne pridobijo določenega znanja v praksi, si s teorijo, če ni prilagojena njihovem kognitivnemu razvoju, ne morejo veliko pomagati. V zgodnejšem obdobju so primerne predvsem besedne igre in rime, s katerimi se na preprost, včasih tudi poenostavljen način, naučijo tudi osnovnih slovničnih pravil (npr. "Pred ki, ko, ker, da, če vejica skače").

Anka Supej: Ne spomnim se, da bi učiteljice pri zgodnjem opismenjevanju v pouk uvažale tudi učenje s posnemanjem. Tega je bilo več pri učenju angleščine, ko smo se jezika do velike mere naučili s poslušanjem pesmi. Vsekakor se mi zdi, da imajo otroci popolnoma drugačen odnos do učenja tujega jezika v primerjavi s slovenščino, ker slovensko že znajo. Pri pouku

tujega jezika je večji poudarek na vaji vsakega področja posebej – pisanja, govorjenja, branja in usvajanja novega besedišča. Na drugi strani se pri slovenščini vadi v zgodnjih letih pisanje in branje, kasneje pa le pisanje in slovnica. Govor se vadi le redko, da bi posvečali čas novemu besedišču, se pa sploh ne spomnim. Za tiste, ki dosti berejo, besedišče ne predstavlja velikih težav, tisti, ki preberejo le obvezni minimum, pa imajo temu primerno skop besedni zaklad.

Zdi se, da doživlja izobraževanje pri nas v zadnjih 40 letih reformo za reformo; zunanji opazovalci se zavedamo npr. usmerjenega izobraževanja, nivojskega pouka, oblikovanja mešanih skupin, zunanjega preverjanja znanja, mednarodne mature, večanja števila šol z gimnazijskim programom, uvedbe strokovnega izobraževanja tako rekoč brez prakse, bolonjske reforme ... Kako ocenjujete učinke teh reform na jezikovno usposobljenost?

Zorica Petrović: Učinek reform na jezikovno usposobljenost bi ocenila z eno besedo: pozorno. Vidimo ga na mladostnikih, sedanji “fejst bukovi” generaciji, ki ji pačenje materinščine ni le razvojna faza, ampak način komuniciranja, ker drugače skorajda sploh ne znajo več.

Breda Črnčec: Reforme so samo poslabšale rezultate pri doseganju jezikovnega znanja in tudi odnos do jezika kot učnega predmeta. Pogosto namreč niso osmišljene in kakovostno izpeljane, z njimi sledimo dosežkom nekih drugih držav in se skušamo primerjati z njimi. Z vsako novo reformo pa je učitelj bolj obremenjen tudi z različnimi dodatnimi, predvsem administrativnimi nalogami, zato mu zmanjkuje časa za otroke. Pri nas je pomembnejše (za inšpekcijo), da so urejeni papirji, kot kakovost dela v razredu.

Jožica Frigelj: Komentiram lahko le reforme za osnovno šolo. Kot skupek vseh poskusov bi izpostavila le vdor akademskih vsebin in “izgon” vzgojnih. Vsebine so se premetavale sem ter tja toliko časa, da se je izgubila rdeča nit. Poskusi s ciljno opredeljenimi učnimi načrti niso prinesli zelenih uspehov, saj vsak cilj opredeljuje toliko in toliko vsebin in v svoji vestnosti učitelji obravnavajo vse. Ravno tako se založbe trudijo in v svoja učna gradiva vnesejo vse in še dodatne vsebine. Na koncu pa prihaja do nebuloz, ki jih ilustriram s preprostim primerom rabe velike začetnice: pri pouku slovenščine otrok Ljubljana napiše z veliko začetnico, saj je cilj, da ve, da se ime naseljenega kraja piše z veliko začetnico. Pri geografiji pa velika začetnica ni več nujna, saj je cilj, da poimenuje oz. napiše glavno mesto Slovenije, in je tudi ljubljana sprejemljivo. Malce karikirano, a ne daleč od resnice.

Janja Tasič: V izobraževanju bi morali ceniti, kar je dobro, in postopoma vnašati le za posodobitev nujne spremembe. Prepogosto pa posvajamo tuje reforme, še preden te prav zaživijo, pa že zmanjka sredstev in potem z njimi samo životarimo. Z devetletko smo uvedli veliko dobrega, npr. poučevanje z aktivnim učenjem, a sem lahko to uspešno izvajala le v oddelkih z manj kot 20 učenci, potem pa so se začeli oddelki povečevati, ukinjen je bil nivojski pouk v 2. triadi ... Če je v oddelku 28 ali celo več učencev (med njimi pa običajno tudi vsaj 3 učenci s posebnimi potrebami in naraščajoče število hiperaktivnih in/ali vedenjsko motenih), učitelj ne

more vsakemu učencu omogočiti aktivnega (večkratnega) sodelovanja, da bi tako dobival povratne informacije; 45-minutna šolska ura tega ne omogoča. Najbolj pereče je to prav pri SLJ, saj se jezik uči le z govorjenjem. Otrok se bo lahko naučil primerno zapisati šele, ko se bo znal tudi ustno izraziti.

Škoda je, da je bil nivojski pouk v 2. triadi opuščen – v teh skupinah so se učenci počutili varne, zlasti tisti z učnimi težavami so bili bolj zgovorni in so v jezikovnem razvoju vidno napredovali.

Polona Legvart: Kot pravi Laval v knjigi Plitvine, se skoraj vse šolske reforme dogajajo na površju vzgoje in izobraževanja in ne zajamejo t. i. “črne škatle”, kjer se učenje resnično dogaja. Tam so spremembe majhne ali pa o njih vemo premalo. Od bolonjskega programa izobraževanja učiteljev smo si obetali vsemogoče, vendar nimamo pravih evalvacij. Dnevne politike ne zanimajo globinske spremembe, ker zahtevajo desetletja, mandati pa so kratki. V kar mnogih primerih se temu prilagaja tudi pedagoška stroka, ki občasno sproži novo kampa-njo, na prejšnje pa kar pozabi (opisno ocenjevanje, nivojski pouk ...). Vidik jezika je nedvomno longitudinalne narave in mu vselej le kratkoročne reforme ne namenjajo ustrezne pozornosti. V jezik brutalno posega IKT, posebej družbena omrežja, a razen katastrofičnih opozoril ni pravih izhodišč, kako naj se šola s tem spoprime. Zanamernanje vplivov IKT ali prepovedovanje njene uporabe v šoli zanesljivo ni pravi način.

Katarina Kejžar: Učim 30 let in v reformah vedno poiščem tisto, kar je po moji presoji dobro za delo v razredu. Ostale stvari v reformah prezrem, moje ogledalo so učenci, ki mi s svojim napredkom, celostnim razvojem, kultiviranostjo, samozavestjo, kritičnostjo, ustvarjalnostjo kažejo, če in kdaj delam – učim – ustrezno.

Bojana Potočnik: Marsikatera izmed teh reform se je izkazala za slabo, nanje smo še posebej opozarjali učitelji praktiki, ampak po vseh letih lahko rečem, da je po mojem mnenju največji problem slovenskega osnovnega šolstva ravno to, da ga v resnici nihče ne želi spremeniti. Izhajala bom iz nacionalnega preverjanja znanja (NPZ), ki ga tudi najbolje poznam. NPZ je v funkciji zgolj dodatne informacije o učenčevem znanju, ne vpliva na njegove ocene niti ne na vpis v srednjo šolo, po drugi strani pa mu je podrejen celoten pouk materinščine – vsa delovna gradiva so zgrajena po principu nacionalnega preverjanja znanja, zato se učenci naveličajo vedno istih obravnav snovi, istega tipa nalog, in imajo zato negativen odnos do materinščine. Učitelji med šolskim letom velikokrat opozarjamo, na kaj je treba biti pri NPZ-ju pozoren, po drugi strani pa sam NPZ iz slovenščine tolerira pravopisno napačne odgovore. Zelo problematične so tudi moderacije za vrednotenje NPZ-ja, saj po eni strani zavirajo divergentno mišljenje, po drugi pa tolerirajo pravopisne napake in jezikovno zelo skope odgovore. Tako svojim učen-cem zadnja leta razlagam t. i. “pasti NPZ-ja” in jim govorim, naj temu preverjanju ne dokazu-jejo, da so pametni in da znajo razmišljati, ker to tega ne preverja; to naj pokažejo meni, ki sem jim 4 leta vsak dan gledala v oči in opazovala njihov napredek. NPZ je postal ukalupljena mašinerija, od katere imajo koristi samo zaposleni na RIC in MIZŠ, ki se ukvarjajo s tem projektom, ki je sam sebi namen. Znanje in odnos do materinščine sta tudi zaradi NPZ-ja slabša.

Ivica Pernat: Med reformami je pri slovenščini na predmetni stopnji opazno pozitivno vplivala uvedba manjših heterogenih skupin v 8. in 9. razredu. Delo je lahko individualizirano in diferencirano.

Nejc Rožman Ivančič: Bolj kot globalne reforme šolskega sistema so pomembne prenove učnih načrtov za pouk slovenščine. V slovenske šole se uvaja posodobitve in evalvacije rezultatov morajo biti afirmativne, saj so prenovo zagnali strokovnjaki, ki nikdar ne priznajo, da je prenova včasih pravzaprav nazadovanje. Priznati, da bi bilo morda kdaj treba napraviti korak nazaj, zveni anahronistično; sodobnejše je seveda boljše ne glede na rezultate!

Joža Primožič: Mene niso obremenjevale reforme, zmeraj sem se prilagodila in znotraj danega nekako znala poiskati pot. Ne znam pa rešiti problema popolne nezainteresiranosti in odklonilnega odnosa do učenja, ki med dijaki že nekaj let narašča, ter zniževanja kriterijev med učitelji. Za slabo jezikovno usposobljenost mogoče niso krive reforme, ampak šole same, ki v želji po obstanku (beri: boju za slehernega dijaka) zanemarjajo svojo osnovno nalogo – naučiti (in vzgojiti).

Mojca Osvald: Marsikatera reforma je na papirju krasna. Zdi pa se, da ne glede na vse reforme v osnovnem principu šola ostaja institucija iz časov Marije Terezije. Nima smisla, da smo zazrti v preteklost, hkrati pa otrok ne naučimo stvari, ki jih nujno potrebujejo za življenje v svetu, v katerega bodo vstopili. V mislih imam zlasti kreativno mišljenje, reševanje primerov iz vsakdanjega življenja in podobno. Bolj kot učenje na pamet določenih informacij, ki so danes dostopne tako rekoč vsakomur, bi bilo smiselno bodoče odrasle naučiti, kje priti do zanesljivih informacij, kako jih vrednotiti, kako ločiti 'zrno od pleve'.

Jezikovna usposobljenost je iz leta v leto nižja. In ne govorim le o (osnovnih) pravopisnih napakah, slabša se slog, nižja se sposobnost ločevanja med formalno in neformalno jezikovno rabo, učni načrt in nanj vezani učbeniki pa žal nemalokrat namesto uporabne rabe jezika na elektronskih medijih (e-pošta, forumi, blogi ...) predvidevajo učenje vsebin, za katere dijaki čutijo, da jih nikoli ne bodo potrebovali (npr. forma klasičnega pisma, življenjepisa, izpolnjevanje obrazcev, ki jih v papirnati obliki sploh ni več ...). Zdi se, kot da bi reforma rada prišla v korak s časom, a jo čas vedno znova prehiti.

Vladka Tucovič: Hja, mislim, da niso samo izobraževalne reforme odgovorne za to, da mladi ne ločijo več med pisnim in ustnim sporočanjem, formalnim in neformalnim jezikovnim položajem itd., pač pa bolj novi mediji in spremenjen način komuniciranja.

Marko Stabej: Ne vem, na čigavo usposobljenost merite. Premišljene prakse z dobrimi povratnimi informacijami je pri izobraževanju učiteljev in učiteljic zmeraj premalo. Zunanje preverjanje znanja je nujno, tudi če je mogoče in treba pri njem še veliko izboljšati. Mešane skupine, nivojski pouk in druge oblike prilagodljivega učnega procesa z zdravim upoštevanjem različnosti med učenkami in učenci so tudi nujne stvari. O vplivu bolonjske reforme na pismenost in jezikovno zmožnost zares še ne vemo ničesar. Vprašanje pa se ne dotika nekaterih drugih zelo vplivnih pojavov v zadnjih dvajsetih letih, npr. založniškega boja za učbeniške deleže, ki je učiteljice in učitelje slovenščine v marsičem pahnil v skušnjava nesamostojnega razmiš-

ljanja in delovanja; vrtoglavega tehnološkega razvoja na področju informatike in komunikacije in še česa. Periodične reforme vseh sistemov so nujne; a reforma naj (pretežno) ne bo revolucija, temveč smiselno, utemeljeno in uglašeno postopno prilagajanje ter posodabljanje.

Damjan Popič: Zdi se mi zelo problematično, da bi učinke teh reform ocenjevali glede na lastne vtise, saj so ti pač subjektivni. To, kar bi morali početi, pa je sistematično spremljati napredek šolajoče se populacije in tudi analizirati in diseminirati rezultate. Gaussovsko zrelativizirani maturitetni rezultati pač niso realen pokazatelj stanja. Kolikor jezikovno znanje, tudi med dijaki, preverjamo mi – in zaenkrat smo to uspeli napraviti z vejico, ker je to pač preizkusni kamen pismenosti v slovenščini –, z učinki ne moremo biti zadovoljni, saj se je v tem konkretnem primeru pokazalo, da imajo šolarji s stavljenjem vejice hude težave. A če smo povsem odkriti, se je to pokazalo tudi pri študentih in pri poklicnih piscih, kar namiguje na to, da imamo težave (predvsem) pri pravopisnih pravilih in bi jih bilo dobro prevetriti, predvsem pa jih prilagoditi za nove, digitalne čase, v katerih smo pravzaprav vsi pisci. In to bo treba nujno upoštevati v prihodnje: da slovenščina ni rezervirana le za peščico intelektualcev in pisateljev, temveč da jo v spletni rabi (kar je zame v večini primerov že javna raba) uporabljamo malodane vsi. To preprosto pomeni, da bodo vsi šolarji nekoč pisali besedila, ki jih bo nekdo bral, zato jih je pač treba temu primerno za to opremiti. Z znanjem in tehnologijami, ki jim bodo pri tem v pomoč.

Anka Supej: Za večino navedenih reform ne bi znala presoditi, kako vplivajo na jezikovno usposobljenost. Ker pa imam znance in prijatelje, ki so zaključili program mednarodne mature, in mam, ki je bila prva generacija naravoslovne smeri usmerjenega izobraževanja, vendarle vem nekaj o tem. Program mednarodne mature vsekakor potiska učenje slovenščine in s tem povezano jezikovno usposobljenost na stranski tir. Ob vsem pozitivnem, kar prinaša spričevalo mednarodne mature, imata pouk in ocenjevanje izključno v angleškem jeziku to slabost, da se dijak tako odvadi govoriti in pisati v slovenščini. Podobno izkušnjo imam sama iz študija, ki je potekal v angleščini – ugotovila sem, da je moja slovenščina začela dobivati čuden prizvok, saj sem na primer izraze prevajala neposredno iz angleščine in sem začela pozabljati slovenske besede.

Po maminih besedah o usmerjenem izobraževanju pa lahko ocenim, da je imelo slab vpliv na znanje slovenščine, ker učni načrt ni sledil kronološkemu sosledju, temveč je potekalo podajanje znanja zelo razdrobljeno in zmedeno. Po tem lahko sklepam, da bi se moralo take reforme najprej nekako preizkusiti, preden jim je podvržena celotna generacija otrok.

Kako gledate na vlogo staršev v izobraževanju – nekoč in danes? Marsikateri roditelj poskuša tudi v šoli izposlovati za otroke (za svojega otroka) manjšo obremenitev (manj pisanja, manj nalog, manj računov ...), po drugi strani pa se zdi tudi že osnovna šola vedno bolj zahtevna/prezahtevna, s potrebnim res velikim vložkom otrok doma, s prepogosto nujno pomočjo njihovih staršev, ob tem pa se posamezniki ne znajo lotiti reševanja niti najosnovnejših nalog, ne naučijo se razmišljati, iskati lastne rešitve, ampak so sposobni le na pamet ponavljati naučene formulacije. Vaš komentar. In če poučujete, kako se lotevate jezikovnega pouka – ga strogo ločujete od pouka književnosti?

Sonja Robič: Po pripovedovanju staršev šolskih otrok so v zadnjih letih učni programi v šolah prenatrpani in povzročajo povečano obremenitev staršev, ti pa: 1) ali poskušajo zaradi pomanjkanja časa (daljši delovni čas in druge obveznosti) izposlovati manjšo obremenitev za svojega otroka ali pa se 2) prekomerno vključujejo v otrokove zadolžitve oz. mu zagotovijo strokovno pomoč (inštruktorji).

Zorica Petrović: Taki starši so vsaj pri nas žrtve in akterji permisivne vzgoje; ti ljudje izhajajo iz prepričanja, da je idealno življenje tisto brez napora in truda, s tem izhodiščem pa brez vsake osnove rušijo strokovne kompetence pedagoškega kadra, namesto da bi se otresli lastne vzgojne lenobe. Kriv je tudi sistem, ki otroke uči zgolj skladiščiti informacije, namesto da bi jih učil informacije iskati, analizirati, sintetizirati in poustvarjati. Jezikovni pouk mora biti po mojem mnenju prepleten s poukom književnosti, smo pa v mojih gimnazijskih letih, v devetdesetih, pri pouku slovenščine točno vedeli, kdaj je na programu slovnica, kdaj književnost. A smo znali to spajati.

Breda Črnčec: Nekoč so starši učitelja bolj spoštovali in mu zaupali. Danes pa je veliko staršev preveč zaščitniških do svojih otrok, zato dela marsikateri otrok manj, kot bi mu omogočale njegove sposobnosti. Začne se že s tem, da starši nosijo njihove torbice, jih oblačijo, namesto njih berejo domače branje, delajo plakate, referate, obnove ... Pogosto poskušajo starši v šoli izposlovati za otroke manjšo obremenitev, predvsem tisti starši, ki stvari delajo namesto otrok in tega ob svojih službah ne zmorejo več. Po drugi strani pa mnogi učitelji od otrok še vedno zahtevajo preveč znanja in podatkov na pamet. S tem otrok ne navajamo na samostojnost, razmišljanje in pozitivne reakcije ob zahtevanih nalogah.

Jožica Frigelj: Starši še nikoli niso bili toliko vpleteni v šolsko delo svojih otrok, kot so danes. Popolnoma po nepotrebnem, saj današnji otroci niso nič manj sposobni, kot smo bili mi, katerih starši niso ničesar vedeli o učni snovi ne o datumih ustnega in pisnega preverjanja znanja. Je pa bilo nekoč normalno, da so bili le redki odličnjaki in da je bila ocena odraz otrokovega znanja. Danes pa starši z oceno merijo tudi količino svojega vloženega truda in časa, in je tako "normalno", da vedno pričakujejo petice. Otrokom pa tako posredno sporočajo, da oni sami niso dovolj sposobni, da bosta že mama in oče vse uredila. Včasih tudi z grožnjami.

Janja Tasič: Starši bi morali otrokom privzgojiti delovne navade in odgovornost, jih spodbujati in jim na začetku pomagati ob branju in pisanju, nato pa pomagati le v mejah otrokovih sposobnosti, da bi postali pri učenju čim bolj samostojni; glavno vlogo pri izobraževanju pa mora imeti šola.

Na neuspešnost otrok pa vpliva tudi neredno opravljanje domačih nalog in pogosto pozabljanje šolskih potrebščin doma, če jim niso bile vcepljene ustrezne delovne navade in odgovornost. Obstajajo pa tudi starši, ki nalagajo otrokom preveč dela, in morajo ti opravljati zahtevnejše naloge, kot so jih sposobni, potem pa je marsikaj bolj delo staršev kot otrok. Prav taki starši pa se največkrat pritožujejo nad zahtevnostjo pouka.

Problem današnjega časa je tudi preobremenjenost učencev, ki se je z devetletko še povečala – v osemletki so imeli devetletniki tedensko 20 ur rednega pouka, danes 24 ur, z mnogimi dodatnimi neobveznimi šolskimi in zunajšolskimi dejavnostmi, o njihovi izbiri pa pogosto odločajo starši. Preutrujen otrok pa ne zmore aktivno slediti pouku.

Polona Legvart: Bolj poglobljeno bom skušala odgovoriti o problemu sodelovanja s starši. Kot izhodišče sprejemam koncept partnerstva med šolo, družino in lokalno skupnostjo, kot ga je opredelila Epsteinova. Pri tem pa ugotavljam, da se premalo zavedamo velikih sprememb pri starših, tako glede njihove izobrazbene strukture, kulturnega profila, kot družbeno-ekonomskega položaja. Polje komuniciranja s starši se izjemno širi tako glede tematik kot glede oblik. Napačen je vtis, da gre za prenašanje odgovornosti šole na starše, saj je interes za poglobljen pogovor o problemih vzgoje in izobraževanja obojestranski. Oboji se srečujemo s protislovnimi vplivi v učnem okolju, ki jih je vse težje usklajevati: socialne stiske, preobremenjenost staršev, kulturne razlike, narcisizem itd. Nujno sodelovanje staršev v življenju šole se lahko tudi izjalovi v pritisk za zagotovitev prednosti lastnemu otroku. Ob tem na stereotipen način omenjamo tudi lokalno skupnost, katere vloga pa ni niti približno dovolj konkretizirana. Šole izdelujejo npr. obširna letna poročila, ta pa gredo praviloma mimo lokalne skupnosti in jih tudi šolske oblasti obravnavajo zgolj formalistično. Organizacijsko zasnovane osnovne šole jemljemo kot "od boga dano", čeprav se na tem področju v svetu uveljavljajo uspešne nove oblike javnih šol, kot na primer "charter school" v ZDA, "šolska kooperativa" v Avstraliji in podobne, ki dosejajo z večjo fleksibilnostjo tudi večjo sinergijo med partnerji.

Katarina Kejžar: S starši učencev moramo delovati usklajeno. Samo tako lahko pričakujemo zadovoljne otroke, starše in učitelje. Starši morajo preko odnosa, ki smo ga učitelji dolžni vzpostaviti z njimi, zaznavati našo iskrenost in skrb za njihovega otroka. Menim, da se vse težave začnejo zaradi slabih medčloveških odnosov, ki so se žal dotaknili tudi učiteljev in staršev.

V osnovni šoli učimo osnove znanja. Za minimalna znanja smo odgovorni v šoli, za boljše znanje je potrebno tudi domače delo, podpora staršev, otrokova motiviranost.

Govorilne ure in sestanki ne smejo biti formalnost, to sta zahtevni dejavnosti, ki terjata od učitelja strokoven, profesionalen, empatičen, čuječen pristop.

Bojana Potočnik: Spremenili smo se v družbo, kjer se vse ocenjuje s številkami, kjer ne prestando zbiramo točke, otroci tudi na tekmovanja največkrat hodijo zgolj zaradi točk in priznanj, ki zagotavljajo vstop v boljšo šolo ali višjo štipendijo. Učni načrti slovenskih osnovnih šol so absolutno prezahtevni. Od otrok prezgodaj in preveč poglobljeno zahtevamo znanja, ki jim niso dorasli, in posledično večina otrok že ob koncu 1. triade ne hodi več rada v šolo. Globlji uvid v zablode slovenske osnovne šole sem dobila kot mama. Mislim, da nisem bila nič bolj

inteligentna, kot je moja petošolka, ampak sem osnovno šolo delala z lahkoto in s precej manj domačega dela, brez stresa, sploh pa za dosego ciljev nisem potrebovala staršev. Moja hči je morala letos za domačo nalogo pri tehniki in tehnologiji narediti hladilno skrinjo. Pričakovala sem, da bodo to naredili v šoli. Pa niso, doma je morala in se ni znala lotiti, sploh pa ni imela vseh pripomočkov za samostojno delo. Odkrito povedano – začela je, ampak v veliki meri jo je naredil njen oče in dobila je/sta 5. In ni bilo prav, tega nisem želela, ampak tako hitro zapadeš v to kolesje, ker je sistem uspešnosti v slovenski osnovni šoli absurden. Če imaš npr. jezikovno nadarjenega otroka, pač ne želiš, da mu ocena iz tehnike ali npr. glasbene vzgoje zapre pot na odlično jezikovno gimnazijo, ker danes šteje vse, vsaka ocena, tudi iz t. i. vzgojnih predmetov, ki se nekoč niso ocenjevali s številčnimi ocenami. Iz vsakega predmeta smo naredili znanost že v osnovni šoli, preveč je faktografije, preveč ukalupljanja in nihče si ne upa ocenjevati ustvarjalnosti. Za ceno objektivnosti ocenjevanja smo ubili ustvarjalnost.

Ivica Pernat: Starši imajo dosti večji vpliv na šolo, kot so ga imeli pred 30 leti, ko sem začela delo učiteljice. Bdiijo predvsem nad upoštevanjem različnih pravilnikov, kjer so zapisane pravice učencev, in seveda nad ocenami. Nekateri težko sprejmejo neuspeh svojega otroka, čeprav je ta posledica nedela. Iščejo vse mogoče olajševalne okoliščine zanj in obremenilne dejavnike pri učiteljih. Opažam, da so do svojih otrok manj dosledni, večkrat izrazito zaščitniški ali pa nemočni. Pri slovenščini marsikateri načrtovani govorni nastop ali pisni sestavek “diši” po preveliki pomoči staršev, ker je delo tako hitreje opravljeno!

Nejc Rožman Ivancič: Starši se spominjajo svojega pouka slovenščine, za katerega se jim zdi, da je bil zahtevnejši, kar se tiče branja in pisanja, pri svojih otrocih pa opažajo veliko več učenja na pamet, brez odnosa do snovi (npr. seznam pisateljev, ne da bi se o njihovih delih v šoli pogovarjali, jih prebirali za domače branje, o njih pisali spise ipd.). Menijo, da bi morali otroci v OŠ pisati več šolskih in domačih spisov.

Jezikovni pouk seveda ločujem od književnega, vendar verjamem, da se dijaki opismenjujejo zlasti z branjem umetnostnih besedil, ki jih bolj pritegnejo, in z lastnim pisanjem esejev/refleksij/ocen, vezanih na obravnavana literarna dela/videne predstave ipd.

Joža Primožič: Šola bi morala obvarovati svojo avtoriteto pred starši in jim ne dovoliti poseganja v učne načrte in kriterije ocenjevanja.

Mojca Osvald: Prvi del zapisanega žal drži. Dejstvo je, da obstajajo starši, ki skušajo biti do svojega otroka preveč zaščitniški. Obstajajo starši, ki so sami bolj ambiciozni kot njihov otrok in ne vidijo, da otrok preprosto ne zmore. Obstajajo tudi straši, ki otroke zanemarjajo in jih za neuspehe ‘nagrajujejo’ le s kaznimi. Moje opažanje je, da se število prvih v zadnjih petih letih glede na osebne izkušnje znižuje. Vedno več staršev se zaveda, da s prevzemanjem otrokovih nalog in odgovornosti temu dejansko ne delajo usluge, kar je dobro in zbuja optimizem.

Jezikovnega pouka nikoli v dvajsetih letih, kolikor poučujem, nisem strogo ločevala od književnosti. Dejstvo je, da se da npr. to, kako skladnja živi svoje življenje, v literaturi super pokazati na Cankarjevem opusu. Jasno je tudi, da o pravopisu ne moreš govoriti le takrat, ‘ko je na vrsti’, ampak vsakič, ko je za to priložnost (poprave šolskih nalog, pisanje za vajo, komentar na kak dopis/zapis na nekem javnem mestu ...). Odlične so tudi pravopisne naloge na terenu.

Dijaka npr. spodbujam, naj recimo lastnika lokala, ki ima na jedilnem listu napako, nanjo opozori. V razredu naj poroča o lastnikovih komentarjih in uspehu. Tovrstno delo mu prinese dodatne točke pri sprotne delu. Enako je z napakami na tablah zemljepisnih naselbinskih imen. Za dve tabli vem, da so napako popravili. Morda je zadaj pobuda katerega od dijakov. Tako vidijo, da je jezik živ in da lahko vplivajo na rabo, kar ocenjujem, da je najbolj učinkovito. Zelo radi tudi ustvarjajo zbirko slogovnih spodrseljavev.

Vladka Tucovič: Izvajam izključno jezikovne vaje pri različnih predmetih (Slovenski pravopis, Lektoriranje, Praktikum medijskega branja in pisanja ...), nikjer ne delam z literarnimi besedili ali pa zelo redko, npr. pri vajah iz kreativnega pisanja. Seveda tudi jaz opažam, da študentje ne zmorejo razumeti pravopisnih pravil o pisanju zemljepisnih imen, če jim manjka splošne razgledanosti, če Belo krajino uvrstijo med naselbinska imena itd.

Marko Stabej: Moj osebni pogled (in izkušnja) je, da so starši (in družina) pri šolanju le neke vrste varnostni okvir za šolarjevo samostojnost, ki se sproži – podobno kot varnostni pas v avtu – samo takrat, ko gre kaj hudo narobe. Samostojnosti učencev in učenk je v našem sodobnem šolskem sistemu povsod premalo – vendar samostojnost nikakor ne sme pomeniti prepuščenosti samemu sebi, ravno obratno. Učenje samostojnosti je veliko težje kot nadzorniško reproduktivno učenje. Glede zadnjega vprašanja: učim na univerzi, tako da izkušnje s pedagoško vožnjo na meji med jezikovnim in književnim poukom nimam. Imam pa prepričanje: strogo ločevanje obojega je na dolgi rok pogubno tako za jezikovno zmožnost kot za odnos do branja in književnosti.

Damjan Popič: Vlogo staršev težko komentiram, je pa res, da se vse več z njimi srečujemo tudi v fakultetnem okolju, kar je zelo zaskrbljujoče. Kar pa zadeva ločevanje vsebin, lahko glede na komentarje študentov, ki se ozirajo na svoje srednješolske dni, in glede na rezultate anket tako med dijaki kot tudi med srednješolskimi učitelji sklepam, da bi bilo treba jezikovne vsebine bolj(e) ločevati od pouka književnosti in jih poučevati strukturirano in celostno, obenem pa jim nameniti tudi več pozornosti. Nikakor ne pravim, da je treba poučevanje književnosti minimalizirati ali celo odpraviti, le glede na jezikovno kompetenco otrok si bomo morali priznati, da je realno stanje precej klavrno in da bomo morali marsikaj spremeniti. Najnevarnejši se mi zdi sedanji večni status quo.

Sonja Sibila Lebe: Zapišem lahko, kako to “papagajstvo” doživljam na fakulteti: študenti so tako zelo vajeni prepisovanja, da se sploh ne potrudijo več, da bi oblikovali misli s svojimi besedami. Ljubi bog Internet ve vse in ponudi v trenutku rešitev za vsako temo seminarske in diplomske naloge. Na smrt sem prestrašila študentko, ki je v diplomski nalogi pisala o potencialu za razvoj turizma v Mislinji, s tem ko sem ji obljubila, da jo bom na zagovoru diplome vprašala, naj mi natančno razloži, kakšen je videti del cerkve, ki je opisan takole: “/P/ritličje pokriva križno rebrasti obok, opremljen z geometričnimi konzolami in okroglim sklepnikom z vgravirano rozeto.” Ne vem, kako je na drugih fakultetah, a pri nas je prinesla “kultura”/razvada nekritičnega prepisovanja porazne rezultate. Mladina sploh ne poskuša več razmišljati s svojo glavo. Pri tem zgolj površinskem znanju in razmišljanju pa seveda ne moremo več pričakovati, da bi bila večina študirajočih sposobna medvidikovnega (interdisciplinarnega) razmišljanja.

Barbara Müller: Starši lahko otroka podpiramo in mu pomagamo, da svoje obveznosti opravi sam, lahko pa jih opravimo namesto njega. Če mu pomagamo, da sam najde rešitve, in ga le usmerjamo ter mu tu in tam pomagamo prestopiti kakšno previsoko stopnico, krepimo njegove sposobnosti in predvsem njegovo samozavest. Učimo ga razmišljati in iskati rešitve tudi zunaj ustaljenih okvirov. Če njegove obveznosti prevzemamo nase, pa je učinek nasproten. Otrok se počuti nesposobnega in se nalog niti ne trudi rešiti, miselne napore usmerja v iskanje ovinkov, po katerih bi se izognil obveznostim, sami pa smo v čedalje večjem krču in neuspeh otroka doživljamo kot svoj neuspeh, učitelja pa kot sovražnika. Potem je le še korak do točke, ko se staršem zazdi, da v bitki s sovražnikom potrebujejo tudi odvetnika.

Anka Supej: Mislim, da je pomoč staršev nujna na začetku osnovne šole, ko se otrok še ne zna učiti. Če bi se starši takrat več ukvarjali s svojimi otroki, bi imeli ti verjetno več delovnih navad in staršem kasneje ne bi bilo treba prihajati v šolo in se "boriti" za ocene in za manjšo obremenitev otrok. Mene sta starša navadila učenja in branja; takrat sem to dojemala kot prisilo, a kasneje z mano nista imela skrbi. Programi se mi nikoli niso zdeli pretežki, kvečjemu učitelji včasih podajajo banalno/nebistveno znanje in se ne prilagajajo potrebam otrok. Za zgled bom segla v pouk angleščine: pri mlajših generacijah, ki neprestano gledajo ameriške filme in nadaljevanke, se jasno vidi, da je njihov nivo angleščine precej višji od nivoja prejšnjih generacij. Kljub temu pa učitelji, ki ne gredo v korak s časom, še naprej poučujejo angleščino kot pred desetimi leti.

Po moji oceni postaja pouk vedno manj zahteven, saj se zaradi pritiska staršev npr. zmanjšuje število domačih nalog, ki so jih lahko učitelji nekoč ocenjevali, zdaj pa tega ne smejo več. Na začetku osnovne šole smo npr. še imeli nenapovedane teste, ki so v nas zbujali kar strahospoštovanje do učiteljev in spodbujali sprotno učenje in ponavljanje snovi. Kmalu so postali taki testi prepovedani, in to prav zaradi pritiska staršev, ki niso prenesli, da bi dobili njihovi otroci oceno manj kot pet. Tudi v srednji šoli se mi ni nič zdelo pretežno – in zdelo se mi je nepošteno, da dobivajo nekateri sošolci toliko možnosti za popravljanje testov, ko se ne pripravijo dovolj dobro, zapravijo možnost, potem pa jim pridejo starši izposlovat spet nove možnosti. Večina staršev se preveč meša v šolanje otrok, to pa jih dela nesamostojne.

Analize bralne pismenosti so nas zbudile iz uspavanosti – tudi mladi bi morali več brati (v slovenskem jeziku); nam bo to uspelo (samo) s klasiki, ki jim niso dorasli, ali pa z zastarelo mladinsko klasiko, npr. Bevkom, ki je današnjim otrokom tuja? In kaj menite – po drugi strani – o uvajanju šunda, pod parolo, vseeno je, kaj berejo, samo da berejo? Kako pa ocenjujete 'pismeno pismenost' pri nas?

Sonja Robič: Menim, da tudi danes obstaja kakovostna mladinska literatura sodobnejših avtorjev, ki jo otroci razumejo. Šund pa po mojem nikakor ni primerno branje za otroke, in staršem predšolskih otrok zmeraj priporočim primerno literaturo. Pismena pismenost pri nas je po moji oceni slabša kot pred leti.

Zorica Petrović: Zakaj je Bevk omenjen kot zastarela mladinska klasika? Ker se nanj zdaj moderno gleda kot na produkt nekdanjega režima? Pa vendar je znal ta pisatelj mehko, sočutno in doživeto otrokom približati vse tisto, kar danes tudi pri njih na načelni ravni pogrešamo ravno mi, odrasli: ceniti življenje, biti ustrezno kulturno in domovinsko pismen, uvideti pomembne trenutke za nastajanje suverenosti slovenskega naroda, se naučiti začutiti socialne razlike kot esencialno diskriminacijo. Zakaj pa šolarje posiljujemo s klasiki z betežnim sindromom brezupne slovenske majhnosti in revnosti (Cankar) ali z neizpolnjenimi ljubezenskimi frustracijami zapitega labilneža (Prešeren), ki so marsikateremu šolarju precej bolj prisutli slovensko književnost, ko pa imamo več kot dovolj klasikov, s katerimi lahko oblikujemo drugačno, bistveno bolj pozitivno narodovo psiho? Klasika je tudi Minatti, je Svetlana Makarovič, tudi za starejše šolarje. Po drugi strani je lahko tudi šund kvaliteten, in je brez dvoma že na pragu prehoda v klasiko. Otroci so ga tako tudi doumeli, mi pa ga ne zmoremo in dvomim, da so analize bralne pismenosti zbudile iz spanja tiste, ki našim otrokom določajo npr. domače branje.

Breda Črnčec: Analize bralne pismenosti so slabe, tega se zadnji čas bolj zavedamo. Slaba je tudi "pismena pismenost". Večina otrok zelo malo ali nič ne bere samoiniciativno, nimajo zgledov v domačem okolju (ali premalo), imajo premalo interesa za domačo literaturo. Otroci, ki so imeli z opismenjevanjem težave, se, če te niso bile odpravljene pravočasno, branju in pisanju izogibajo.

Vprašanje je, kaj otroke danes sploh še pritegne. Mislim, da jih tudi šund ne prepriča in da recimo zaradi nekaj kletvic v takem delu niso nič bolj motivirani, da bi prebrali celo knjigo. Otroci, ki so brez pravih spodbud in ki nimajo domačega zgleda, pogosto nehajo brati že veliko prej kot drugi, saj je branje zanje od vsega začetka samo velik napor. Zato je pri njih slaba tudi pismena pismenost.

Jožica Frigelj: Bralne navade tako odraslih kot otrok so na katastrofalnem nivoju. Mladi le izjemoma še posegajo po knjigi, berejo tisto, kar morajo, in to sovražijo. Odrasli smo jim bolj slab zgled, saj za knjigo enostavno ni več časa.

Vsekakor je prav, da otroci poznajo velikane naše književnosti, in prav je, da jih tudi berejo. Manjka pa ustrezen pristop, priprava na tako zahtevno branje. Ne moreš le enostavno določiti za obvezno domače branje Pestrno, Boj na požiralniku ali Hišo Marije Pomočnice in potem pričakovati, da bodo otroci to z zanimanjem brali. Jezik v teh kanonskih delih je sicer izjemno bogat, a hkrati tudi izjemno zahteven, medtem ko današnji čas vse simplificira. Šund pa v nobenem primeru ne more biti nadomestilo za kvalitetno branje, saj je tudi sodobnih kvalitetnih del dovolj. Ob tem pa bi morali odrasli otrokom več brati, tudi tistim v šoli, čeprav ti otroci že znajo brati. Izrazno branje, ki ga učitelji obvladamo, zagotovo vzbudi interes.

Janja Tasič: Branje je zelo povezano z družino. Če se tu ni bralo, otrok te navade ali tega užitka ni pridobil; kjer je knjiga doma, pa otroci berejo brez prisile. Na naši šoli (pri nas se je rodila bralna značka) učence že od prvega razreda navajamo na redno obiskovanje šolske knjižnice in bralne dejavnosti v njej, kljub tako spodbudnemu okolju pa se še vedno kakšna tretjina učencev zelo težko spravi k branju. Branje vsa leta skrbno "negujemo" in učence k temu spod-

bujamo, in tako jih na razredni stopnji večina bere poleg domačega branja še za bralno značko. Tudi staršem svetujemo, kako otrokom knjigo približati. Kljub temu pa postaja bralna pismenost vedno večji problem, saj se v zadnjem času vse pogosteje dogaja npr., da učenec pri navodilih nalog sploh ne ve, ne razume, kaj je prebral; to se dogaja tudi pri takih, ki nimajo učnih težav. Razmišljam, da je razlog v preobilici posredovanih podatkov kot posledici doslednega upoštevanja učnega načrta. Morda bi dosegli več, če bi se držali pravila: manj je več!

Polona Legvart: Nesrečni Bevkovi Pastirci so že dolgo nekakšen kronski dokaz zastarelosti književne vzgoje, čeprav gre za delo iz kanona slovenske mladinske književnosti, podobno Dickensovim delom za Angleže ali Twainovim za Američane. Bistveno je, kaj iz knjige “potegnemo” oz. kako jo skupaj z učenci interpretiramo. Z učenci 2. razreda smo skupaj prebirali Ostržka, se pogovarjali o njem in nihče ni niti pomislil, da je knjiga stara 150 let.

Ko govorimo o bralni pismenosti, se je treba spomniti tudi pohval, ki jih Slovenija prejema na račun izvirnih pristopov k spodbujanju bralne kulture: bralne značke, znak za kakovostno mladinsko knjigo, večernica, priporočene zbirke založnikov ... Sama se še posebej posvečam Cankarjevemu tekmovanju za učence prvih treh razredov osnovne šole, ki ga podpirajo tudi metodični napotki za uvajanje otrok v svet knjige. Veliko pa razmišljam tudi o tem, da v digitalnem svetu otroci pravzaprav veliko berejo in pišejo, a so pri tem prepuščeni sami sebi ali kvečjemu zgražanju odraslih nad “nepismeno pismenostjo”.

Katarina Kejžar: Kaj lahko učitelji naredimo za to, da bodo učenci (raje) brali? Sama jih poskušam navdušiti za knjigo, zato jim večkrat glasno berem, skrbno izbiram knjige za domače branje, beremo skupinsko, tekmujemo v branju do prve napake, ure izpeljem v šolski knjižnici, pripravim zabaven zaključek bralne značke, tesno sodelujem s knjižničarko, s katero pripravljava razne delavnice, ki učence “zvabljaajo” v knjižnico, predvsem pa sama velikokrat govorim učencem o svojih užitkih ob branju, o lastnostih, ki jih razvijamo bralci, pa tudi o slabih knjigah, o pravici, da ti knjiga ni všeč in jo odložiš.

Z učenci se odkrito pogovarjam o pasteh obnov posameznih knjig na spletu, najbolj pa me žalosti šablonsko obravnavanje knjig (obnova, oznaka likov, neznane besede itd.), ki ga je v našem izobraževalnem sistemu še zelo veliko.

Bojana Potočnik: Opažam, da imajo otroci vedno večje težave z branjem klasikov, enostavno tega besedišča ne razumejo, niti ga niso sposobni dojeti iz konteksta. Produkcija mladinske literature je izjemna, hkrati pa tudi produkcija šunda. Kot velik problem vidim tudi to, da tudi marsikateri učitelj ne loči več kakovostne mladinske literature od šunda, to pa gre na škodo mladih bralcev, ki jih velikokrat premami zgolj kičasta podoba knjige.

Ivica Pernat: SAMO pouk slovenščine ne more zagotoviti bralno pismenih ljudi. To bi morala biti res skrbna naloga učiteljev vseh predmetov. Vprašanje je, ali so ti dovolj motivirani in usposobljeni za dvig takih kompetenc svojih učencev. Branje leposlovja je seveda tudi pomembna dejavnost, od katere je odvisna bralna pismenost. Vsaka generacija manj rada bere. Branje je delo. Delati pa ni najbolj prijetno. Taka je miselnost učencev v zadnjih letih. Berejo le tisto, kar je za oceno. Ker brez dobre ocene ne moreš priti na dobro šolo!! Kdor pa ima knjigo za vrednoto, bo ob ustreznem vodenju bral tudi klasike.

Nejc Rožman Ivančič: Pri pouku književnosti je najpomembnejša izbira kakovostnih besedil, ki mladega bralca nagovarjajo, ker so blizu horizontu njegovih izkušenj in pričakovanj, dobro pa je, da zanj pomenijo miselni in slogovni izziv. V srednji šoli kak Jurčič ali Kersnik danes ne moreta niti približno funkcionalno obstati, če ju sopostavimo ob Dostojevskega ali Prousta ... Odločiti se bo treba, ali neki avtor res sodi v gimnazijski učni načrt, samo zato ker je slovenski. Nisem za to, da bi v šolska berila uvajali trivialno (mladinsko ali odraslo) literaturo po načelu: ni pomembno, kaj se bere, samo da se bere. Mladi bralci hitro opazijo kič, sporočilno plitva in slogovno slaba besedila se jim zdijo ponižujoča, cenena, nevredna branja. Zelo so kritični do izbora maturitetnih besedil, kadar npr. obravnavana maturitetna romana po kakovosti nista enakovredna.

Pismenost je zelo raznolika. Obstajajo učenci in dijaki, ki ogromno berejo in pišejo funkcionalna besedila vseh tipov, a tudi taki, ki pridejo iz osnovne šole povsem nepismeni in jim gre v gimnaziji težko. Branje knjižnih publicističnih in literarnih besedil je naravno, običajno, všečno, branje pragmatičnih, uradovanih besedil učence in dijake dolgočasi. Nujno je zato pri pouku obravnavati literarna besedila, pritegnejo pa tudi dobro napisane kolumne, blogi, komentarji, ocene, kadar ob njih obravnavamo sporočilnost, idejnost, argumentiranost ipd., ne pa da samo preverjamo uporabo metajezikovnega znanja. Pismen učenec/dijak, ki je sposoben prebrati Visoško kroniko ali Gospo Bovary, bo znal izpolniti vsak obrazec; če ga ne bo, je morda problem v obrazcu.

Joža Primožič: Nasprotujem branju trivialne literature. Kdor ne bere, tako ni ničemur dorasel in ničesar ne razume. Dijaki se javno hvalijo, da niso prebrali nobene knjige. Zato je treba vztrajati pri branju (čeprav prisilnem) kvalitetne literature.

Pismenost pri nas je absolutno prenizka, zlasti če upoštevamo vedno višjo formalno izobraženost.

Mojca Osvald: Delno se strinjam, da je uspeh že, če mladi berejo, četudi šund. Tudi slednji je namreč lahko krasno izhodišče za debato, kako na slogovni ravni ločujemo šund od klasične literature. In v takih debatah se res krešajo mnenja. Žal pa je zanje vse premalo časa, ob dejstvu, da je ogromno predpisanih del, ki jih je treba predelati zaradi mature. Ko bi ne imela v oddelku 30 dijakov, ampak 22 ali manj, kot imam izkušnjo na mednarodni maturi ali v mednarodni šoli, se da narediti več in se da bolj upoštevati tako predznanje kot interese posameznih dijakov. Poleg tega je tam tudi načrt veliko bolj ohlapen, a za doseganje vseživljenjskih ciljev bolj učinkovit. Ocenjujem, da znajo dijaki mednarodne mature za katerokoli literarno besedilo bolj ali manj strokovno povedati, do kolikšne mere se jim zdi literarno učinkovito in kako ga doživljajo. Nacionalni maturantje se raje držijo bolj varnih poti reprodukcije povedanega ali zapisanega v spremnih besedah.

Vladka Tucovič: Iz lastne izkušnje: kot najstnica sem prebrala nešteto doktor romanov, požirala sem jih, pa nisem zato nič manj brala ostale literature; nisem proti trivialni književnosti, slej ko prej vsak najde, kar mu ustreza, tudi jaz sem se v neki fazi naveličala doktor romanov.

Marko Stabej: Med poloma klasike in šunda so oceani zanimivega branja, tudi v slovenščini, in zanimivost berila je pri začetnih bralcih usodno pomembna. Klasika je nujna in zani-

miva v odmerjenih količinah z ustreznim pristopom; nezahtevno branje je boljše od nobenega branja. Ključno pri vsem skupaj je, kar se v naših logih prerado pozablja, branje z razumevanjem. Razumeti besede, razumeti sporočilo, razumeti odtenke – če to postane navada in nuja, potem bralca in bralke poceni lahko tudi sčasoma niti ne zadovoljuje več.

Damjan Popič: Na daleč bi se ognil tipičnemu obtoževanju mladih, saj po moje tudi sami delamo veliko v to smer, da bi se jim branje priskutilo – nemalo študentov tarna nad pedagoškimi prijemi pri poučevanju književnosti in smelostjo književnega dela mature. Pri nas je pouk slovenščine zasnovan na premisi, da je odnos do književnosti pač moralno vprašanje, kar pomeni, da učenci preprosto morajo ljubiti klasike, če ne zlepa, pa zgrda. To postane zelo jasno že, če pogledamo točkovanje pri splošnem preverjanju znanja, kjer je zelo jasno vidno, koliko je “vredna” književnost in koliko jezik. Da bi uvajali šund, samo zato, da bi šolarji nekaj brali, se mi zdi popolnoma zgrešeno, saj se ponovno zatekamo k formuli, da je treba šolarje pač v nedogled phati z literaturo in upati, da jo vzljubijo. Zakaj ne bi slovenščine poučevali z zavestjo, da je lahko izjemno zabavna in raznolika ter da obstaja v številnih sferah, ki so vse vredne p(r)oučevanja?

Sonja Sibila Lebe: Pred kakšnim mesecem sem slišala, da IQ pri ljudeh že nekaj časa upada. Bo kar držalo in verjamem, da ima zasluge za to predvsem IKT. Ne le, da mladi ne znajo več ne brati ne pisati – v šoli tudi ni več memoriranja, kar tudi slabi spomin in kognitivne sposobnosti. Tudi moja otroka ne znata recitirati nobene pesmi iz osnovne šole, sama pa “spravim skupaj” še celotnega Povodnega moža in Soči. Kaj od tega je pravilno? Nekaj vmes med drilom in anarhijo?

Marta Kocjan Barle: Seveda ni vseeno, kaj kdo bere. Še posebej to velja za otroke. Obvezna besedila narekuje učni načrt, marsikaj lahko otroci berejo za bralno značko. Nič ne škodi, če so med njimi tudi starejša besedila – da le ustrezajo estetskimi kriterijem; nekatere mlade bralce gotovo pritegnejo. Konec koncev tudi sodobna prevedena dela prikazujejo nam tuji svet, lahko še bolj tuj, kot je naša preteklost, in najdejo pot med bralce. Tudi med dobrimi knjigami je mogoče najti kaj za vsak okus. Šolske knjižnice naj bi nabavljale samo kvalitetne knjige, v njih res ne bi smelo biti prostora za “plažo” in spodbujanje bralske lagodnosti. Knjižničarji naj bi usmerjali učence, da si izberejo kvalitetno leposlovno ali stvarno literaturo glede na svoje interese. Z bralno pismenostjo gre z roko v roki “pismena pismenost”. Z miselnimi vzorci kot osnovo organiziranja besedila je bil dosežen napredek, a zdi se, da se učenci premalo urijo v pisanju samem.

Barbara Müller: Ni vseeno, kaj otroci berejo, saj vsebine in koncepti, ki jih spoznavajo v literaturi (zadnje čase pa še bolj v medijih), bistveno vplivajo na njihov psihološki razvoj in odnos do sveta. “Zastarela” mladinska klasika je otrokom resda tuja, vendar menim, da je treba zaradi njene etnološke vrednosti v učnih programih ohraniti premišljen izbor in ga dopolniti s kakovostnimi sodobnimi deli, ki odsevajo otrokov vsakdan in so mu vsebinsko blizu, srednješolcem pa je treba ponuditi izbrane klasike v sodobnih prevodih. Roman *Gospa Bovary* je na primer v nagrajenem prevodu Suzane Koncut današnjim mladim bralcem veliko bližji kot v prav tako odličnem, toda skoraj sto let starejšem prevodu Vladimirja Levstika. Učitelji bi

morali dovolj časa nameniti obravnavi, razumevanju in interpretaciji posameznih literarnih odlomkov, pa tudi drugih, neumetnostnih besedil, ob pomoči katerih otroci razvijajo bralno pismenost in tudi veščine pisanja.

Če primerjam srednješolski program iz časov usmerjenega izobraževanja s sedanjim gimnazijskim programom, vidim velik napredek predvsem na področju pisanja esejev, ki je bilo v mojih časih povsem zanemarjeno, po drugi strani pa se mi zdi, da je bil pred tridesetimi leti pouk slovenske slovnice v zadnjih razredih osnovne šole izčrpnjši.

Ana Jarc: Veliko dobre mladinske literature nastaja v tujem jeziku in prevodi so vsem dostopni. Na žalost se marsikomu že v zgodnji stopnji izobraževanja branje literature zameri. Razloge bi lahko iskali v tem, da se v njej enostavno ne najdejo, saj jim deluje zastarela (kot npr. France Bevk), potem pa razvijejo odpor do branja. Branje zaradi branja ima vsekakor tudi pozitivno plat, npr. pridobivanje slovnične zmožnosti, a takšno branje otroka ne stimulira, saj ima šund zgolj neko estetsko razsežnost, medtem ko sta spoznavna in etična funkcija bolj v ozadju. Vsekakor bi bilo bolje, če bi posegali tudi po težji literaturi.

Anka Supej: Proti koncu osnovne šole sem opazila, da se učitelji in knjižničarke trudijo, da bi otrokom približali branje, s tem, da so na seznam bralne značke vključili več trivialne mladinske literature, ki naj bi bila napisana za najstnike. Včasih sem bila z izbiro zadovoljna, saj so bile na seznamu tudi knjige, ki sem jih že prebrala oz. so me pritegnile, včasih pa sem se jezila nad izbiro, ker se mi je zdelo, da so izbrale knjige, ki se trudijo obravnavati mladinsko tematiko, a "smrdijo" po prikritih moralnih sporočilih starejše generacije.

Pri pouku slovenščine smo imeli kot domače branje več klasične literature (Cankar, Bevk itd.), ki nam je bila tuja in nezanimiva. Mislim, da smo imeli vsi več veselja z branjem "trivialne" literature kot pa z zastarelimi knjigami, ki smo jih nekateri komaj prebrali ali pa jih sploh nismo. Predvsem v srednji šoli, ko smo ugotovili, da obstaja dijaski.net z obnovami vseh pomembnejših del, pa ni knjig za domače branje bral nihče več, razen morda tisti, ki so si želeli višje ocene.

Kaj uporabljate pri pouku, glede na to, da imamo pravo poplavo različnih učbenikov, delovnih zvezkov, digitalnih učnih pripomočkov, ki olajšajo delo učitelju, tudi od učenca/dijaka pa zahtevajo vedno manj navora? Kako ste zadovoljni z uspehom takega poučevanja? Po kakšnem ključu izbirate učno gradivo? Si upate obiti učni načrt, ga prilagoditi potrebam posameznega razreda, porabiti za utrjevanje več časa, kot je predvideno po načrtu? Dogaja se, da učenci/dijaki/študentje ne znajo tega, kar bi morali znati že na precej nižji stopnji – kaj naredite, ko to ugotovite?

Zorica Petrović: Sem vzgojiteljica v vrtcu in zato k sreči tudi bolj avtonomna. Informacijska tehnologija je sicer dobrodošel pripomoček, ne sme pa postati sama sebi namen. Gotovo pa bi neživiljenjske učne načrte prilagodila realni situaciji.

Breda Črnčec: Ocenjujem, da imamo učitelji na voljo preveč različnih učbenikov, delovnih zvezkov in predvsem e-pripomočkov. Učenci, posebej ti v prvih razredih, potrebujejo pred-

vsem gibanje, izkustveno učenje z dotikanjem, prijemanjem ..., ne pa sedenja pri mizi in reševanja DZ. Poleg tega preživijo otroci že doma bistveno preveč časa ob računalniku, telefonu in pred televizorjem, zato jih ni treba še v šoli bombardirati z e-gradivi.

Kadar opazim, da učenci ne znajo tega, kar se od njih pričakuje, se vrnem do stopnje, na kateri je otrok obstal, in nadaljujem individualno razlago glede na njegove sposobnosti (npr. matematične predstave, slišanje glasov, usvajanje črk ...). To seveda ni po učnem načrtu, ampak če otrok nima osnovnega znanja, ne bo mogel graditi naprej.

Jožica Frigelj: Učbenik je otrokova prva strokovna literatura, in prav je, da jo spozna in uporablja. Ker poučujem tuji jezik, uporabljamo tudi delovni zvezek, saj se učenci šele spopadajo z zakonitostmi pisanja v tujem jeziku. A učbenik in delovni zvezek nista in ne smeta biti glavno vodilo pouka, temveč zgolj pripomoček. Glavno vodilo so in morajo biti otroci. Dajem jim osnovo za nadaljnjo gradnjo jezika, zato je najpomembnejše, da so te osnove dobro zasidrane – ne glede na učbenik, delovni zvezek ali učni načrt. Sam izbor učnih gradiv pa je na neki način vedno tombola – o njihovi (ne)kvaliteti bi lahko razpravljali šele po kakšnem letu uporabe v razredu. Zato o mojem izboru velikokrat odločajo delovni zvezki, v katerih so naloge, ki ne podcenjujejo znanja in sposobnosti otrok.

Janja Tasič: Za poučevanje jezika uporabljam delovni zvezek, za književni pouk berilo, oboje pa je podprto še z interaktivnim izobraževalnim portalom. Učna gradiva izbiramo v timu po aktivih za posamezni razred, pri izbiri gradiv za jezikovni pouk pa smo pogosto v dvomih, ker jih je na voljo toliko različnih, a nobeno idealno – v vseh je iz leta v leto več balasta. Če se odločimo za DZ, ga moramo z učenci v glavnem tudi izpolniti, sicer je nesmiselno, da smo ga predpisali. (Pre)obsežen DZ pa lahko hitro postane glavno vodilo učnega procesa in v tem primeru učitelji samo še hitimo in znanje premalo utrjujemo.

Učenci bi morali čim več nalog reševati s pisanjem v zvezke in tako utrjevati večino pisanja. V aktivu se zato vedno bolj odločamo le za uporabo učbenikov, delovne zvezke pa opuščamo, tudi zato, ker naloge v njih premalo spodbujajo h kreativnemu razmišljanju. Pozitivno pa lahko ocenim izkušnjo z interaktivnim izobraževalnim portalom, saj s svojo nazornostjo pomaga, da se učenci naučijo izluščiti bistvene podatke.

Polona Legvart: Iskanje krivcev za neznanje otrok je postalo nacionalni šport, pri čemer se domneva o neznanju jemlje aprioristično kot neizpodbitno dejstvo. Mednarodna primerjalna raziskava o znanju odraslih Slovencev pa nam je pokazala, da ti zaostajajo za povprečjem veliko bolj kot naši otroci. Naša šola se torej izboljšuje. Ne trdim, da so naši učni načrti in didaktični pristopi brez napak, vendar imamo praktiki dovolj priložnosti, da jih na podlagi naše refleksije izpopolnimo. Učbeniki in delovni zvezki so le eno od sredstev, ki nam je pri tem na voljo, in ne škodi, če imamo možnost izbire. Pogosto primerjam naše pedagoške pristope s pristopi v najbolj kakovostnih šolskih sistemih in ugotavljam, da se tam veliko bolj opirajo na sodelovanje med pedagoško znanostjo in pedagoško prakso.

Vsako kakovostno učenje temelji na predhodnem znanju učenca, zato je treba skrbno zapolniti vrzeli, kar je pri individualiziranem pouku samoumevno. Če se vrzeli vlečejo iz leta v leto in iz stopnje v stopnjo, je z izvajanjem učnega procesa nekaj narobe.

Katarina Kejžar: Pri učenju slovenščine v zadnjem triletju osnovne šole uporabljam samo berilo in zvezek, kamor si učenci samostojno delajo zapiske. Za posamezno snov si vedno vzamem dovolj časa. Pesmi ni mogoče kvalitetno obravnavati v eni, dveh urah. Ker želim, da jo učenci celostno doživijo, si vzamem pet, šest ali več ur; odvisno od generacije učencev, njihovih sposobnosti, kreativnosti ... Enako je z ostalimi umetnostnimi besedili – učim multisenzorno. Za to pa je potreben čas in sama si ga vzamem, menim, da učni načrt pri tem ne trpi, saj učiteljem dopušča dovolj fleksibilnosti.

Učenci pri mojih urah ne pogrešajo ik table, nasprotno, veselijo se dejavnosti, ki jih v popoldanskem času nimajo: to pa je pogovor, pogled iz oči v oči, nastop pred sošolci, skupinska dinamika, umiritev, tišina ...

Bojana Potočnik: Zadnja 3 leta sem menjavala delovne zvezke različnih založb, prej pa sem kar nekaj let uporabljala istega, ampak sem opažala, da jaz in učenci postajamo utrujeni od enolične obravnave besedil. Po menjavah sem ugotovila, da so druga gradiva še slabša, zato imam resne pomisleke, kako intenzivno se potrjevalci teh raznovrstnih gradiv na MIZŠ sploh poglobljajo vanje, kajti v njih najdemo resne strokovne napake in neskladnosti z učnim načrtom. Če opozoriš nanje založbe in tudi MIZŠ, se nič ne spremeni. Učni načrt težko obideš, ker je zelo natrpan, zahteven in še vedno visi nad tabo NPZ, ki sicer na nič ne vpliva, vodstva šol in straši pa pričakujejo rezultate.

Ivica Pernat: Pri pouku slovenščine uporabljam poleg berila in nepogrešljivega delovnega zvezka seveda računalnik in projektor, brez katerega pač ni več možno delati. Veliko primernih neumetnostnih besedil najdem tudi v kakšnih revijah, časopisih ali na spletu. Učnega načrta se v glavnem držim, a velikokrat prilagodim načrtovano število ur, namenjenih kakšnemu sklopu, potrebam posamezne skupine oz. razreda. Ko vidim, da je za neko temo pri učencih več zanimanja, kot sem pričakovala, si brez slabe vesti "privoščimo" kakšne dodatne ure. V učnem načrtu namreč nikjer ni določeno število ur, ampak le cilji, časovno načrtovanje je domena učitelja.

Jezikovni pouk je vezan na neumetnostna besedila. Tega se držim. Pri književnosti pa je predvsem pri pisanju o prebranem, poustvarjanju ... vedno prisotna skrb za jezik v funkcionalnem smislu.

Nejc Rožman Ivančič: Izbiro besedil za domače branje vsako leto bolj prepuščam trenutni intuiciji, namigom kolegov in dijakov. Cilj gimnazijskega izobraževanje je znati napisati argumentativno ali interpretativno besedilo, kar ni vezano na učno snov, temveč mora biti usvojeno funkcionalno znanje, zato se mi ne zdi nujno pisati esej o Hamletu. Domače branje bi moralo biti branje iz veselja in interesa, šolsko branje naj bo interpretativno branje v šoli. Ali res verjamemo, da 14- ali 15-letnik doma prebere Antigono z razumevanjem? Po mojem razume tisto, kar se razloži pri pouku.

Joža Primožič: Delovne zvezke sem opustila že pred leti, ker so dijaki vedno bolj le prepisovali rešitve nalog. Jezikovne vaje sestavljam sama in jih prilagajam teoriji, ki jo razložim. Utrujem toliko, da dijaki doumejo. Problem nastane, ker doma snovi ne preberejo, ne ponovijo, si je ne zapomnijo; zato ne znajo. Zavračam stališče, da se dijak nauči v šoli, kajti to je mogoče doseči šele s ponavljanjem doma.

Ko ugotovim, da dijak ne loči samostalnika od glagola, ker ne dojema, kaj je predmet in kaj dejanje, da ne zna zapisati Kranjska Gora, ker ne ve, da je to naselje, ipd., kapituliram.

Mojca Osvald: Za gimnazije na srečo ni ravno poplave učbenikov in delovnih zvezkov. Za slednje se odločam skupaj s kolegi, saj imamo na šoli učbeniški sklad. Delovne zvezke nato uporabljam, saj se mi zdi vsakršno drugačno ravnanje neodgovorno glede na to, da niso ravno poceni. Ker je gradivo skupno tudi za strokovne šole, naloge seveda smiselno izbiram. Po potrebi dodam lastno gradivo; ravnam se po potrebah in zmožnostih, tudi interesih razreda, kolikor mi dopušča čas. Ne bom rekla, da se stvari zgodijo z lahkoto, ni pa nemogoče. Kar se tiče digitalnih učnih pripomočkov, jih uporabljam v skladu z lastnimi željami, znanjem in didaktično primernostjo. Še raje kot to pa dijakom ponudim, da ustvarijo svoja, kar imajo izredno radi in zaradi česar nimajo občutka, da je učenje naporno.

Če ugotovim, da česa ne znajo, ponavljam, dokler ne ocenim, da so vsi dosegli minimalni standard, kar mi omogoča preverjanje sprotne delo. Jemlje čas, a ko postane rutina, gre. Seveda obstajajo tudi dijaki, ki jih v pismenosti žal ne premaknem očitno na bolje. Za slednje še nisem odkrila recepta. Dela pod prisilo ne podpiram, dajem ogromno izbirnih nalog (pregledujem jih v spletni učilnici, in če izdelki potrebujejo dodatne komentarje, dijake povabim na individualne razgovore), izkušnje pa učijo, da jih tisti, ki bi jih najbolj potrebovali, izbirajo žal le izjemoma.

Vladka Tucovič: Delam izključno s svojimi delovnimi listi, ki večinoma nastajajo na osnovi publicističnih besedil ali študentskih besedil in njihovih napak. Take študente vedno povabim na dodatne konzultacije, kjer jim pravzaprav nudim brezplačne inštrukcije. Opažam, da pri taki individualni obravnavi veliko bolj napredujejo kot v skupini 30 ali 40 študentov. Pri ponavljanju testov je moj pogoj za ponovni pristop k pisanju, da morajo napraviti popravo prejšnjega testa in jo prinesiti na vpogled, rešitve imajo že tako ali tako objavljene na študijskem informacijskem sistemu, kljub temu to zahtevam od njih.

Marko Stabej: Učim na univerzi, ki sicer po bolonjski reformi vsaj na prvi stopnji študija vse bolj spominja na podaljšano gimnazijo, toda vsaj načelno spodbujam samostojnost študentov in študentk ter učne načrte predmetov, ki jih poučujem, prilagajam času in prostoru ter seveda publiki. Ta o marsičem, kar je bilo včasih splošno znanje, nima več pojma, pozna in ve pa marsikaj, kar se prejšnjim generacijam ni niti sanjalo.

Damjan Popič: V fakultetnem okolju je – hvala bogu – nekoliko drugače in nismo v tolikšni meri omejeni z učnimi načrti. Na oddelku za prevajalstvo za jezikovno analizo uporabljamo jezikovne tehnologije, predvsem velike zbirke jezikovnih podatkov oz. korpuse, ne zato, da bi od študenta zahtevali čim manj napora, temveč zato, ker lahko le na ta način dobimo znanstveno neoporečno informacijo o podobi slovenščine. Tovrstne jezikovne tehnologije pa so v učbenikih zaenkrat na žalost zapostavljene, tako da se zdi, da poskušajo večji del pisne produkcije ohraniti v domeni analognega, kar je neodpušljivi anahronizem. Posledice so jasne, predvsem pa klavrne, zato moramo vsako študijsko leto pri brucih začeti od začetka: s priredji in podredji. Kam torej gredo štiri leta srednješolske slovenščine?

Sonja Sibila Lebe: Na univerzah so se začele čisto drugačne razprave: ali vztrajati pri učbenikih v slovenščini (ki jih moramo pisati sami in jih obnavljamo na vsakih nekaj let) ali

presedlati na tiste v angleščini, ki jih lahko vsako leto zamenjamo in s tem uporabljamo vedno najnovejša spoznanja? Zagotovo bi s tem jezik nepopravljivo osiromašili, ker ne bi razvijali strokovnega jezika z iskanjem slovenskih ustreznice za vse, kar se pojavlja v angleščini. Ker se mi zdi to izjemno pomembno, sem se odločila za svojo stroko, turizem, urediti leksikon – obupno delo, ki mi je vzelo dve leti življenja, hkrati pa dalo veliko zadovoljstvo, ko je bilo končano.

Glede vztrajanja pri učnem načrtu: na univerzah imamo pravico letno zamenjati do 20 odstotkov gradiva – na ravni univerzitetnega študija je to nujno, ker moramo vnašati v predavanje aktualne teme in jih komentirati.

Predavam predmete s področja turizma. Ko ugotovim, da študentom manjkajo osnove iz osnovne in srednje šole (že opisano neznanje na področju geografije), to predpišem kot dodatno gradivo s področja vaj – seveda, če ne gre za preobsežno področje dodatnega učenja.

Anka Supej: Med mojim šolanjem se je začela množična uporaba moderne tehnologije – na začetku so bili to powerpointi, kasneje tudi spletne učilnice. Večina tega se mi je zdela potrata časa. Tehnologija je dostikrat odpovedala in ničkolikokrat smo porabili več kot deset minut, da je vse delovalo, kot je treba, ali pa so šle ure v nič, ker učitelju ni uspelo usposobiti projektorja ali računalnika. Pri pouku angleščine v srednji šoli smo včasih uporabljali tudi spletno učilnico; zdela se mi je precej zastarela. Zdela se je, da jo uporabljamo izključno zato, da se lahko učitelj v učnem načrtu pohvali, da se učenci učijo na interaktivni način z modernimi sredstvi.

Po drugi strani pa sem bila zelo prijetno presenečena nad nekaterimi pripomočki, ki so jih uporabljali profesorji na fakulteti, kjer sem študirala. Učenje nizozemščine, na primer, je potekalo tako, da smo znanje, pridobljeno med predavanji, utrjevali z različnimi vajami na spletni strani založbe, pri kateri smo kupili učbenik. Tako smo vadili na podlagi različnih slušnih in pisnih vaj in si snov zapomnili brez mučnega učenja na pamet. Pri nekem drugem predmetu smo na začetku ure večkrat reševali kviz z vprašanji iz snovi prejšnje ure na posebni spletni strani na mobilnih. Vse skupaj nam je vzelo le nekaj minut, nas je pa zelo motiviralo, da smo pred predavanji tako ponovili snov prejšnjega dne.

Kje in kako ste se vi naučili ocenjevati? Kako suverene se počutite pri ocenjevanju znanja? Kaj povedo numerične ocene – je z njimi res mogoče zajeti vse: vsebino, pravopis, estetiko; kakšno je razmerje tega v tej oceni? Kako je mogoče razumeti ocene, če je npr. do predmetne stopnje večina učencev ocenjena z oceno odlično? Je taka ocena za otroka spodbuda? In kakšno vrednost imajo posamezna preverjanja, npr. NPZ-ji v osnovni šoli, test po opravljenem poskusnem testu, maturitetni jezikovni test s preverjanjem jezikovnih pravil, za katera se v maturitetnem eseju izkaže, da v praksi niso usvojena? Kaj povedo rezultati današnje mature o dijakovi jezikovni usposobljenosti?

Zorica Petrović: Za ta vprašanja žal nisem kompetentna, ker ne poučujem na predmetni stopnji. Sem pa opravila strnjeno prakso pri poučevanju zgodovine na eni od ljubljanskih gimnazij in na podlagi te izkušnje menim, da bi morale numerične ocene odražati izpolnjevanje

točno določenih kriterijev. Ker pa je ocena tudi otrokova odgovornost, ne le učiteljeva, je njena spodbudnost zame na tem mestu irelevantna.

Breda Črnčec: Ne spomnim se, da bi se o ocenjevanju kaj naučila v šoli, vsaj ne tako, da bi lahko to uporabila v praksi.

Numerične ocene so lahko objektivne le, če so učiteljeve zahteve dobro zastavljene in zajemajo preverjanje naloge različnih tipov. Ocene lahko zajemajo vsebino, pravopis in estetiko, če je učitelj tako predvidel, a estetike večina učiteljev ne ocenjuje več (niti ne vzgaja več v tej smeri).

Če učenca spremljaš celostno, lahko realno oceniš njegov napredek. Pri ocenjevanju učencev (opisno ocenjevanje ali s številskimi ocenami) sem suverena, pričakujem določeno znanje in ocenim tudi, kaj otrok zmore. Ne dajem dobrih ocen zaradi strahu pred pritožbami staršev. Če ni domačega učenja ali pa je to kampanjsko in je znanje zaradi tega slabše, so temu primerne tudi ocene.

NPZ-ji imajo vrednost le, če so smiselno zastavljeni in ne preverjajo zgolj znanja na pamet naučenih podatkov, ampak tudi (oz. predvsem) sintezo znanja, povezovanje znanj, logično razmišljanje in sklepanje. Ker pa otrokom ne prinesejo niti dodatne ocene, se marsikateri za tako preverjanje sploh ne potruji po svojih sposobnostih.

Jožica Frigelj: Ocenjevanje je sklepna, a tudi najbolj ambivalentna faza učnega procesa in povzroča največ konfliktov. Ocenjevanje naj bi spodbujalo rast učencev, krepilo njihovo samozavedanje in podpiralo razvoj učnega procesa. Žal se je tudi zaradi hiperreguliranosti (zakoni in pravilniki) te faze, ki večinoma ne sovпада z dognanji stroke, pozornost staršev in učencev usmerila v ocene. Učenci se učijo le še za ocene, to pa dokazano zmanjša uporabo miselnih strategij višjega reda tudi pri boljših učencih. Seveda petštevlična lestvica že davno ne zadostuje; otroku, ki je pisal 3, pove le to, da je slabši od sosedu v klopi, ki je pisal 4, o njegovem znanju in napredku pa ničesar. Če pogledamo način vrednotenja pri NPZ-jih, lahko vidimo, da je naloga pisnega sporočanja (pri tujem jeziku) vrednotena z različnih vidikov: od upoštevanja iztočnic, do besedišča, pravopisa in jezikovnih struktur. Tako razčlenjena ocena je šele lahko relevantna povratna informacija otroku in staršem. Ocena je lahko tudi motivacijsko sredstvo, vendar v primeru, ko skoraj vsi učenci z lahkoto dosegajo odlične ocene, izgubljata pomen tako ocenjevanje kot tudi tako ocenjen učni predmet. In ne glede na to, da so nekaterim predmetom spremenili ime (iz vzgojnega v bolj "akademskega"), jim dodali še številčne ocene, se odnos do teh predmetov ni spremenil. Mogoče pa ravno zato ...

Janja Tasič: Ocenjevalni sistem razvijaš z izkušnjami že od študija naprej, pomembno pa je, da postavi učitelj jasne kriterije in da so učenci z njimi seznanjeni. Besedila točkujem po postavljenih kriterijih (vsebinska ustreznost, utemeljevanje, navezovanje, pravopis ...), da se vidi, na katerem področju je učenec točke dosegel; tako je tudi v številčno oceno mogoče zajeti vse cilje/standarde. Za vsakega učenca vodim evidenco o dosežkih in pomanjkljivostih znanja, da dobi povratno informacijo in da dobijo starši konkretno natančno informacijo o njegovem znanju. Sama številčna ocena učencu ne pove dovolj, če je ne spremlja tudi taka opisna ocena.

Polona Legvart: Ocenjevanje je zagotovo eno najzahtevnejših poglavij pedagoške stroke, ker se pri njem strnejo vsa strokovna izhodišča in vsi didaktični pristopi, ki jih posamezni

učitelj prakticira. Kot ni absolutnega načina, kako nekoga nekaj naučiti, tudi ni absolutnega načina, kako pri nekom naučeno stehati. Številčna ocena sicer ustvarja privid natančnosti in jo včasih najdemo zapisano tudi v decimalnih vrednostih, a v resnici je lahko enako subjektivna kot vsaka opisna ocena. Ocenjevanje je dejansko proces sprotne evalvacije in ocena je povratna informacija predvsem za učenca in vse druge udeležence v izobraževalnem procesu ter mora nakazovati močne in šibke strani učenja. Zelo pomembno je, da so v proces ocenjevanja vključeni tudi učenci – samoocenjevanje – in pogosto sem prijetno presenečena nad samokritičnostjo učencev, ki pospešuje tudi medvrstniško pomoč. Pohvale in priznana odličnost pri učenju morajo biti del motivacijskega procesa, da znanje samo po sebi spodbuja k še več znanja, česar nas uči nevrologija. To ne izključuje visokih pričakovanj, kar poudarja Hattie in kar se manifestira kot “učinek Pigmaliona”.

Na enak način moramo razumeti tudi NPZ-je, ki nudijo koristne informacije za učitelja, za šolo in za šolski sistem. Da se učenci izogibajo NPZ-jem, je posledica nerazumevanja ocene kot koristne povratne informacije in napačne motivacije, da zadošča vtis o znanju, ne pa resnično “mojstrstvo”. Vprašanje je, ali NPZ res omogoča izkazovanje pravega znanja?

Katarina Kejžar: Pri pisnih številčnih ocenah dodam tudi opisno oceno, ki sem se jo naučila oblikovati na seminarjih, ko sem učila kot razredna učiteljica. S tem spodbujam učence, da postajajo kritični do svojih napak, da jih sami presojujejo, ocenjujejo, zakaj je do njih prišlo.

Pri ustnem spraševanju zahtevam pozornost celega razreda, učencu postavim tri vprašanja odprtega tipa, ob katerih mora samostojno pripovedovati. To jim predstavlja (v začetku) velik problem, saj “napiflano” znanje brez razumevanja ob takem spraševanju nima vrednosti.

Preverjanje znanja mora biti in je del vsake ure, zato posebnih preverjanj pred preizkusi znanja ne pišemo.

Vse, kar se pri urah slovenščine učimo, se učimo s predpostavko, da bomo znali vse življenje, zato se z učenci temeljito pogovorim o nesmiselnosti vprašanja: “Od kje naprej pišemo/sprašujete?”

Bojana Potočnik: Ocenjevanja me v formalnem izobraževanju ni nihče učil, ampak sem se ga učila od starejših kolegic, ko sem nastopila službo. Ne vem, kako je danes, ampak jaz sem se vsega naučila iz prakse. Ocene so danes predobre iz povsem preprostega razloga: učni načrti so prezahtevni in prenatrpani, vse več staršev ima previsoka pričakovanja za svoje otroke in izvajajo pritisk na učitelje, otroci pa ne zmorejo prezahtevnega programa. Učitelji, ki ne želijo konflikta, dajejo odlične ocene in imajo mir, med sodelavci celo veljajo za dobre učitelje. Ampak na neki točki se sistem sesipa in tisti, ki najbolj trpi, je otrok, ker mu kar naenkrat ni jasno, kako se je iz odličnjaka spremenil v slabega učenca.

Ivica Pernat: Ocenjevanje je težek del učiteljevega dela. Tega se med študijem ne naučiš. Na začetku svoje poklicne poti sem ocenjevala dosti strožje, kot ocenjujem zdaj. Zdelo se mi je, da mora učenec znati vse, kar je zapisano v načrtu. Z leti seveda dobiš občutek, kaj je zrnje, kaj pa so pleve. Tudi na raznih seminarjih, delavnicah, študijskih skupinah, ob popravljanju NPZ-ja se naučiš ocenjevanja. Ugotoviš, kako pomembna so jasno zastavljena vprašanja, dobro sestavljena navodila za tvorbo besedila, pripravo govornega nastopa.

Če znaš to dobro razdelati, je tudi ocenjevanje lažje, argumenti pa trdni. Še vedno pa me mori zaključevanje ocen. Tu pa povsem objektivno ne moreš biti, saj se končna ocena ne do- loča matematično. Velikokrat veš, da je med učenci znotraj iste ocene opazna razlika v znanju. Lahko pa zatrdim, da so ocene pomembna motivacija za delo. Marsikdo marsičesa ne naredi, če ni “za oceno”.

Korelacija med rezultati NPZ-ja in zaključno oceno v 9. razredu seveda marsikdaj pokaže opazne razlike. Torej: visoka zaključna ocena, slabši rezultat na NPZ-ju. (Obratno je redko.) Ne morem reči, da učenci ne rešujejo nalog zbrano, res pa je, da se nanje ne želijo pripravljati, saj nimajo nobenega vpliva pri vpisu.

Nejc Rožman Ivančič: V času študija najprej na pedagoški in nato na filozofski fakulteti smo imeli mariborski slovenisti dobre profesorje, ki so nam predavali s ciljem, da bi študentje nekoč postali dobri pedagogi. Posebej ocenjevanja nas ni nihče učil, niti pri splošni didaktiki ali pedagogiki niti pri specialnih didaktikah.

Po mojem nobena ocena ne bi smela biti konec sveta, zato se zadnja leta bolj usmerjam v proces poučevanja in preverjanja, ocenjevanje ostaja za konec. Dijakov slabe ocene nikakor ne motivirajo, “podarjene” odlične ocene pa tudi ne. Če se več preverja in manj ocenjuje, je bolj pomembno pridobivanje znanja; povratna informacija (brez ocene, vpisane v redovalnico) dijaku poda okvirne podatke o tem, kaj in koliko zna. Morda se najde kak brezbriznež, a veči- noma si dijaki pri preverjanju (brez ocen) prizadevajo pokazati čim več. Nihče ne želi izpasti neumen.

Joža Primožič: Ocenjevati sem kar začela, ker sem morala, o tem se nisem nikoli spraše- vala, pravzaprav sem ves čas suverena. Mislim, da ocena odraža vsebinsko in jezikovno plat. Dijaki, ki znajo kaj povedati, so tudi pismeni (in obratno). Veliko število visokih ocen se mi zdi sumljivo in škodljivo. Prenizek kriterij dijake pasivizira.

Po mojih izkušnjah so dijaki, ki na poklicni maturi dosežejo dober rezultat, tudi korektno opismenjeni. Vendar so redki.

Mojca Osvald: Ocenjevati sem se naučila v službi. V veliko pomoč so mi bile kolegice, ki so bile pripravljene izdelke z mano sooceniti. Ko sem ugotovila, da sem na pravi poti, je rasla tudi suverenost, zato lahko rečem, da danes ocenjujem sicer nerada, a suvereno.

Nerada zato, ker večina vidi le številke, ki povedo premalo in vse hkrati. Pozabljamo, da 5 pomeni odlično znanje, da to ni le ena izmed petih številke za merjenje znanja. In preden se uspeh z dijaki o tem dogovoriti, traja eno leto, v katerem z dijaki soocenjujemo znanje (go- vorni nastopi, ustne ocene, posamezni deli iz šolskih nalog). Tako dosežem, da vsi skupaj vemo, kaj pričakujem za odlično znanje, kaj za prav dobro ... In če se le da, uporabljam to izra- zje, ne številčnega. Za otroka je spodbudno, če razume, zakaj je dobil oceno, kakršno je dobil, in kaj lahko stori, da bi dobil višjo. Same petice, ki so le petice, zadaj pa ni prav veliko, so težko spodbudne.

Ocenjujem posamezne rubrike in na podlagi njih ustvarim končno oceno (npr. ocena za govorni nastop je sestavljena iz poznavanja vsebine, jezikovne in slogovne ustreznosti – ti dve rubriki sta nosilni –, komunikacije z občinstvom in časovne ustreznosti, s čimer skušam spod- bujati primerno komunikacijo za odraslo življenje).

Vsi jezikovni testi, dokler so le to – jezikovni testi –, so neučinkoviti, če raba dokazuje, da pravila učenec pozna, a ko piše, nanje pozabi. V jezikovnih testih torej ne vidim smisla. Smisel vidim v tvorbi in ocenjevanju besedil, ki jih učenci za življenje dejansko potrebujejo. Ko jih pripravljam na tvorbo, izhajam po eni strani iz njihovega predznanja in jim po drugi strani pokažem poti, kako jezikovno rabo dvigniti (npr. posebne skladenjske strukture za pisanje strokovnih besedil).

Zdi se mi, da ne NPZ-ji ne matura o otrokovi jezikovni usposobljenosti ne povedo prav veliko. Morda bi bilo smiselno razmišljati o zunanjem načinu ocenjevanja, kar absolutno podpiram; menim, da so dosežki na NPZ-jih upoštevani premalo, vendar bi bilo dobro, ko bi bilo zunanje preverjanje tudi jezikovne zmožnosti naravnano tako, da bi otrok lahko pokazal, do kolikšne mere je funkcionalno pismen.

Vladka Tucovič: Zmeraj znova sem začudena, kako je mogoče, da so študentje 1. letnika, ki so komaj pismeni, opravili maturo ...

Marko Stabej: Dobro vprašanje; sistematično se ocenjevati žal nikoli nisem naučil. Vem pa, da je kvalitetno ocenjevanje zelo zahtevno in izredno zamudno. Za univerzitetno rabo bi se mi zdele popolnoma dovolj tri izpitne ocene: ni opravil(a), opravil(a) in izjemno dobro opravil(a). Številčne ocene so marsikdaj krivična bližnjica. Opisne ocene pa so žal večinoma groteskna karikatura sicer dobrega namena. Glede mature samo drobci: rezultati mature skoraj nič ne povejo o dejanski dijakovi in dijakinjeni jezikovni zmožnosti v slovenščini, kakor zmotno mislijo ne le splošna publika, temveč tudi nekateri strokovnjaki in strokovnjakinje.

Damjan Popič: Glede na področje delovanja me nagovarja predvsem zadnje vprašanje, želel pa bi si bistveno bolj podrobnih podatkov o tem, kako se dijaki vsako leto odrežejo na maturi, ne zgolj odstotek uspešnosti, ki je vsako leto sumljivo visok. Vsa nacionalna preverjanja so prave zakladnice podatkov, ki bi jih morali čim bolj izkoristiti, da poučevanje slovenščine optimiziramo tam, kjer je to pač potrebno. Izjemnega pomena so tudi projekti, kakršen je korpus Šolar – zbirka besedil dijakov in osnovnošolcev s klasificiranimi učiteljskimi popravki, ki bo zdaj dobil še nadgradnjo –, s katerim lahko sistematično spremljamo zapisovalne težave učencev glede na starost, regijo ipd. To se mi zdi pravi, znanstveno in strokovno utemeljen, predvsem pa proaktiven pristop k reševanju pomanjkljive jezikovne kompetence med šolarji.

Sonja Sibila Lebe: Meni ocene ne povedo prav veliko, predvsem pa se nanje ne da zane-
sti – kako naj sicer razumem, da nekdanja zlata maturantka, sedaj študentka na doktorskem študiju, ne zna na prosojnicah, na primer, pravilno postavljati vejic?

Kaj sporočamo mladim s svojimi jezikovno oporečnimi nastopi in izdelki in s sprejemanjem njihovih jezikovno slabih izdelkov? Se vam zdi prav, da se pravi (= praktični) jezikovni pouk pri nas praviloma konča v osnovni šoli in da so ljudje s takim osnovnošolskim jezikovnim znanjem potem tudi na različnih položajih, npr. kot učitelji, pravniki, politiki ...? Kako naj tak jezikovno nekompetenten učitelj od učencev/dijakov/študentov pri svojem predmetu zahteva tudi jezikovno pravilnost, kar bi bila naloga vsakega učitelja, če je eden od naših ciljev jezikovna kompetenca? Kako doseči, da bodo učitelji na vseh ravneh jezikovno bolj kompetentni?

Sonja Robič: Vsekakor bi bil moj jezikovno oporečni nastop slab zgled otrokom, zato se trudim pravilno izražati in tudi otroke usmerjati v to. Menim, da bi se praktični jezikovni pouk moral nadaljevati tudi po osnovni šoli.

Zorica Petrović: Pred časom sem na pripravah.net naletela na pripravo za pouk zgodovine za 7. razred na temo Aleksandra Velikega. Težko opišem svoje ogorčenje nad skrupalom v obliki prezentacije v powerpointu na ravni 3. razreda OŠ, kjer je mrgolelo pravopisnih in slovničnih napak (lastna imena z malo začetnico, napačno slovenjena antična imena, vrstni red besed ...), zgodovinskih nedoslednosti in nepravilnosti, slikovni material pa je temeljil na hollywoodskem filmu iz leta 2005. Sram me je, da imajo takšni učitelji isto izobrazbo kot jaz, in sem nespoštovani kolegici in moderatorju to tudi dala vedeti. Obvladovanje jezika je eden od temeljev osnovne izobrazbe, vzgoje, splošne razgledanosti in socialne pismenosti sploh. Jezikovno nekompetentni učitelji v tem poklicu nimajo česa iskati. Brati, brati in še enkrat brati ter se čim več pisno izražati, četudi v obliki obveznih poročil in esejev. Hvaležna sem svojim učiteljem tako v osnovni kot v srednji šoli, da so se zares trudili z rabo zborne slovenščine pri večini predmetov, ne le pri urah slovenščine. Ljubezen do slovenskega jezika je bila vsaj v mojem šolskem okolju norma, standard, del lokalne (primorske) identitete, in je to ostala vse do danes.

Breda Črnčec: S slabim jezikovnim znanjem, nastopi in izdelki sporočamo mladim, da je materinščina nepomembna. Jezikovno nekompetenten učitelj je za učence slab zgled. Naš jezik in z njim povezane vrednote (nacionalna zavest, ponos, ljubezen do domovine) pri učencih ne bodo imeli težje, če niso pomembni tudi za učitelja, saj se po njem zgledujejo.

Poleg tega pa jezikovno nekompetenten učitelj od učencev težko zahteva jezikovno pravilnost. Kako naj takega jemljejo resno? Pri učencih lahko s tem sprožimo tudi plaz negativnih čustev in reakcij (dobijo občutek, da se iz njih norčujemo, da jih imamo za neumne, ker mislimo, da ne opazijo naših napak). Zaradi tega se jim lahko zameri predmet, učenje nasploh, trpi ugled vseh učiteljev. Da bi bilo jezikovne oporečnosti učiteljev manj, bi bilo treba med študijem nameniti več pozornosti rabi jezika (predmeti, moduli, izpiti), po nastopu zaposlitve pa naj bi vsaj pri mladem učitelju večkrat spremljal pouk, hospitiral jezikovno kompetentnega učitelja in začetniku svetoval, kaj mora izboljšati oz. narediti drugače.

Jožica Frigelj: Že kar nekaj časa velja, da si "in", če uporabljaš slengovski jezik pubertetnikov. V želji doseči čim večjo priljubljenost, uporablja tak način tudi marsikateri učitelj.

Skrajno nedopustno! Učni jezik v šoli je knjižna slovenščina in to bi moralo veljati na vseh nivojih, ne glede na to, da je “ful simpl” ali pa “u iber” nepomembno. Jezikovne kontrole na družabnih omrežjih ni mogoče izvajati, zato pa bi se morali bolj zavedati svojega vpliva mediji. Vse prepogosto sploh komercialne radijske in televizijske postaje uporabljajo jezik, ki bi mu le še težko rekli slovenščina. Posebno poglavje so športni komentatorji, ki velikokrat uporabljajo besede in besedne zveze, ki sploh niso slovenske, čeprav se slišijo slovensko. Ali pa jih uporabljajo napačno. Da ne omenjam sinhroniziranih oddaj za otroke. Nasploh ima celotna družba res mačehovski odnos do lastnega jezika in ob takšnem trendu bomo kaj kmalu izgubili tudi tiste jezikovne posebnosti, ki nas delajo unikatne.

Janja Tasič: Ker poučujem v 2. triadi skoraj vse učne predmete, se mi zdi prav, da je bil med študijem izpit iz slovenskega jezika med težjimi, saj mora biti učitelj prvi jezikovno kompetenten, kajti učenci ga poslušajo iz ure v uro in ga posnemajo. Vsak učitelj bi moral biti v razredu dosleden pri uporabi knjižnega jezika in bi si moral, ne glede na to, kateri predmet poučuje, prizadevati za neoporečen jezik, to pa velja za vse nivoje izobraževanja.

Od učencev zahtevam, da se v šoli poskušajo približati zbornemu jeziku in da uporabljajo vsaj splošno pogovorni jezik. Če česa še ne razumejo, jim to pojasnim tudi z narečnimi besedami, a si prizadevam, da vnesejo v svoj besednjak čim več besed knjižnega jezika, in to od njihovih zahtevam dosledno pri vseh predmetih.

Učitelj, ki si ne prizadeva za svojo jezikovno kompetentnost, vsekakor sporoča učencem, da jezikovno izražanje sploh ni pomembno in da je dovolj že, da razumejo. To pa je zgrešeno. Učitelji smo odgovorni tudi za to, da se učenci naučijo knjižnega jezika, a se je ta odnos tudi v naši zbornici v tridesetih letih mojega poučevanja spremenil, žal v škodo jezikovne natančnosti. Lahko pa bi za učitelje uvedli tudi obvezno usposabljanje za izboljšanje jezikovne kompetence, s poudarkom na pravorečju, in to vsaj vsakih nekaj let. Učitelj se mora namreč zavedati, da se učenci učijo slovenskega knjižnega jezika večinoma le v šoli, da se doma pogovarjajo v narečju in da že kar tretjina učencev doma govori drug materni jezik. Tudi zato se mi ne zdi prav, da učitelj pri ocenjevanju znanja ne bi upošteval tudi tega, kako je bilo napisano oz. povedano. S takim popuščanjem jim namreč sporočamo, da jezik ni pomemben. Pri preverjanju je treba učence, vsaj od 2. oz. 3. triade naprej, opozarjati tudi na jezikovne napake in za dobro oceno naj se potrudijo tudi z jezikovno pravilnostjo.

Polona Legvart: Na začetku bi se s hvaležnostjo spomnila svojega profesorja fonetike Janka Čara, ki je natančno vedel, kakšen vpliv bo imela učiteljeva jezikovna kultura. Seveda Čarov izpit še ni jamčil jezikovne pravilnosti v učiteljevi karieri, ampak se je treba v tem nenehno izpopolnjevati: učitelj, ki se sam ne uči, ne more učiti učencev. Ne gre zgolj za učitelje slovenščine niti zgolj za učitelje, ampak jezikovno kulturo oblikujejo najprej vsi tisti, ki imajo javno besedo, in nato še vsi tisti, ki oblikujejo otrokovo neposredno jezikovno okolje. Ocenjujem, da se glede tega stanje poslabšuje in ga šola ne zmore več uspešno korigirati, ker je na javni sceni marginalizirana. A nikakor ne sme vreči puške v koruzo in se predati glavnemu toku, pač pa mora vztrajati na razliki.

Katarina Kejžar: Najbolj ponosna sem na svoje učence, ko odkrivajo pisane in govorjene jezikovne nepravilnosti v vsakdanjih situacijah: v oglasih, na tv, v reklamnih gradivih, v voščilih ...

Takrat vem, da postajajo občutljivi za jezikovno normo, da so kritični do nepravilnosti, da jih te motijo. To je prvi korak do vzgoje jezikovno kompetentnega posameznika.

Za učitelje in vzgojitelje na vseh stopnjah izobraževanja pa si želim kvalitetnih seminarjev, kakršne vodi dr. Hotimir Tivadar na Filozofski fakulteti in ki so trenutno namenjeni le univerzitetnim učiteljem.

Bojana Potočnik: Še pred nekaj leti sem občasno lektorirala kakšno diplomsko nalogo znanцу ali znančevemu prijatelju. Redko, ampak sem, potem pa se mi je naenkrat zgodilo, da sem dobila občutek, da te diplomske naloge pišem, ne lektoriram, kajti nivo njihovega jezika je bil porazen. Opažam pa, da je tudi vse več učiteljev pravopisno in jezikovno nekompetentnih. Največji absurd pa je, da MIZŠ dovoljuje, da taki razredni učitelji poučujejo slovenščino še v 6. razredu, v katerem so po mojem mnenju, glede na starost otrok, najzahtevnejši cilji na predmetni stopnji. Učitelj, ki ne obvlada pravopisa, ga lahko uči.

Ivica Pernat: Že ko govorimo o slabi bralni pismenosti mladostnikov, me jezi, da nihče ne pove, da v naši družbi ta zmožnost šepa tudi pri velikem številu odraslih, ne le manj izobraženih, ampak tudi ljudi z diplomo, doktoratom ... Želim si, da bi kdaj naloge, ki jih v okviru raziskav rešujejo učenci, poskusili rešiti intelektualci. Nisem prepričana, da bi se dobro odrezali. V to prepričanje me vodi kritično opazovanje jezikovnih "mojstrov" vsepovsod okrog nas. Med drugim imam možnost brati neka interna gradiva s predavanj, ki jih od svojih predavateljev z doktorati dobivajo študenti. Grozljivo. Pravopisno nemarno, jezikovno nejasno in nedodelano. Mislim, da smo kot družba do takih pojavov preveč brezbrizni. Marsikoga ni sram, da je dal tak jezikovno slab izdelek od sebe. Svojim učencem vedno govorim, da bodo pismeni takrat, ko bi še na smrt bolni zapisali veliko začetnico tam, kjer mora biti, ne pa takrat, kadar se samo za preizkus znanja potrudijo, ker je za oceno.

Nejc Rožman Ivančič: Težko bi trdil, da se pravi jezikovni pouk praviloma konča v osnovni šoli. To so bolj izjeme. Res pa se srečujem z dijaki, ki pridejo iz osnovne šole zelo pismeni. Predvidevam, da so imeli stroge in zahtevne učitelje, a gotovo so tu še drugi dejavniki. Vedno bolj ugotavljam, da je pismenost stvar vrednot (deloma tudi talenta, seveda). Učitelji bi morali biti zgled pri pisanju in nastopanju, predvsem pa moramo biti pozitivno naravnani do jezika in literature, imeti moramo naklonjen odnos, če hočete: ljubezen do branja, pisanja, do jezika samega kot imenitnega kulturnega pojava. To učenci/dijaki/študentje opazijo, četudi imajo drugačne vrednote.

Vsi učitelji bi morali v času študija poslušati vsaj nekaj predmetov, vezanih na knjižni jezik, na kulturne vsebine, retoriko. Pri nas je študij zelo parcialen. Imenitni ameriški pisatelj in univerzitetni profesor John Williams pa je književnost študiral na agronomski fakulteti. Kaj takega je pri nas nepredstavljivo.

Joža Primožič: Slovenščina je edini predmet, katerega cilje lahko spodkopavajo vsi drugi. Nedopustno (a žal prepogosto) je, da učitelj katerega koli predmeta slabo obvlada jezikovno normo. Že zdavnaj se je razmišljalo o uvedbi predavanj (in izpita) iz slovenščine na vseh fakultetah. Menim, da bi bilo vsaj za pedagoške poklice to nujno. Prav tako bi kazalo prevetriti zahtevnost strokovnega izpita, ki je očitno postal formalnost.

Mojca Osvald: Vsak učitelj prej ali slej naredi strokovni izpit, v katerem se zagovarja tudi iz znanja slovenščine. Torej bi bilo logično, da vsaj osnovno znanje ima in morda le ni dovolj suveren. Marsikaj bi morda lahko rešil slovenist, ki bi bil pripravljen biti mentor učitelju začetniku pri jezikovnih popravkih v pisnih preverjanjih znanja (in bi bil slovenist za to ustrezno nagrajen, seveda). Če za jezikovno pismenost ne bi bili zadolženi le slovenisti, ampak vsak učitelj pri svojem predmetnem področju, bi učenci dobili občutek, da je zadeva pomembna. Če pa sprejmemo vsako na pol berljivo skrpucalo in pisca celo povabimo, naj prebere svoje krace, namesto da bi dobil nič točk, je stvar precej blizu boju z mlino na veter.

Javni jezikovno oporečni nastopi so žal za mlade le dokaz, da je obvladovanje primerne jezikovne rabe odvečno, saj se da voziti skozi življenje tudi brez nje. Za jezikovno in slogovno neoporečne izdelke pa se jim zdi, da če imaš denar, lahko plačaš lektorja. Učitelju se tako nemalokrat zazdi, da ima zvezane roke. Lahko pa opisano situacijo izrabi za provokacijo in skuša predstaviti še drugo plat zgodbe, kar seveda jemlje tako energijo kot ure, potrebne za predelovanje obvezne snovi. Zelo rado se žal zgodi, da se vrtiš v krogu. A je v veliko nagrado kdaj kakšen komentar katerega od bivših dijakov, da si upa dati iz rok uradni dopis, ne da bi ga prej dal v jezikovni pregled, saj se zaveda, da ima ustrezno jezikovno znanje.

Vladka Tucovič: Uvesti vsebine slovenskega jezika tudi v druge študijske programe, v srednjih šolah pa manj teorije in več praktičnih vaj na primerih njihovih napak iz pisnih nalog.

Marko Stabej: Tale prva oseba množine v prvem stavku vprašanja je na neki način že sam odgovor: najhujše je metanje vsega v isti koš. Enotnih meril za jezikovno (ne)oporečnost v slovenski javnosti ni. Veliko pa je razburjanja in strastnega pritoževanja nad vsega tega nevrednimi malenkostmi pri površinskem jezikovnem oblikovanju sporočil. Če se “praktični” in “pravi” jezikovni pouk posveča le površinskim jezikovnim oblikam, nenehnemu izganjanju resnično ali domnevno izposojenih ter “škodljivih”, “slabih” jezikovnih prvin, ne pa jezikovnemu oblikovanju razumljivih, tehtnih, utemeljenih, natančnih, vljudnih sporočil in besedil, s spoštovanjem do različnosti in drugačnosti, potem smo še na napačni poti.

Damjan Popič: Seveda ni blagodejno, da se z jezikovno rabo blamirajo voljeni predstavniki ljudstva in drugi prominentni posamezniki, saj z vsakim javnim debaklom kot družba zdrsnemo za stopničko nižje. Predvsem bo treba večji del pouka slovenskega jezika usmeriti v praktično rabo jezika, vedno bolj pa ugotavljam tudi, da bi na marsikateri študijski smeri na univerzi prav prišel kurz strokovnega ubesedovanja v slovenskem jeziku. Pri tem se ne nanašam zgolj na pravopis, temveč predvsem na nerazumljiva in neberljiva besedila, ki jih tvorijo študentje, tudi (ali še zlasti) pri zaključnih delih. Pri tem se vidi, da se je povprečna dolžina besedil v sodobnem času močno zmanjšala, informacije, ki jih prejemo iz digitalnega okolja in jih prek njega pošiljamo, so povzetki povzetkov, zato imamo lahko težave, ko moramo konstruirati smiselno celoto, ki se vije skozi več poglavij. To pač ni nekaj, česar se ne bi dalo predvideti.

Sonja Sibila Lebe: Zanimivo vprašanje in žal popolnoma upravičeno ... Morda bi se stanje izboljšalo, če bi se morali učitelji vsaj enkrat letno udeležiti tečaja slovenščine, na katerem

bi jim osvežili del že pozabljenega osnovnošolskega znanja. Kdor ni bil na usposabljanju, pa ne bi mogel zaprositi za napredovanje – to bi moralo veljati tudi za administrativno osebje.

Marta Kocjan Barle: Malomaren in neskrben odnos do jezika gotovo vpliva na mlade. Če bi bil osnovnošolski jezikovni pouk kvalitetnejši in bi osnovnošolci več brali in pisali, bi usvojili osnovno slovnično, pravopisno in pravorečno znanje. Za visoko izobražene seveda to ni dovolj, zato bi bilo treba na visokih šolah uvesti obvezen predmet, posvečen strokovnemu pisanju in izrazju v slovenščini; kaj več od tega bi moralo veljati za vse, ki se izobražujejo za učitelje različnih predmetov. Knjižne slovenščine se učenci in dijaki ter študentje namreč učijo pri vseh predmetih. Vse učitelje in profesorje bi morali jezikovno izobraževati in njihovo znanje občasno preverjati. Dobro izobraženi učitelji naj bi bili pri poučevanju suvereni in odgovorni za svoje delo.

Barbara Müller: Z jezikovno oporečnimi nastopi v javnosti in v razredu mladim sporočamo, da je slovenščina pomembna samo pri pouku slovenščine. Tako povsem razvrednotimo materni jezik in učiteljem slovenščine močno otežimo delo. Vse od osnovne šole do fakultet bi morali biti učitelji dosledni pri kultivirani rabi slovenščine in zgled učencem. Ko sem sama obiskovala osnovno šolo, so učitelji pri različnih predmetih zahtevali jezikovno ustrezne odgovore tako pri ustnem spraševanju kot pri pisnem preverjanju znanja (kjer jezikovnih napak sicer niso sankcionirali z nižjimi ocenami, so jih pa jasno popravljali). Za to sem jim še danes hvaležna in enako pričakujem tudi od učiteljev, ki poučujejo moje otroke. Na vprašanje, kako to doseči, v teoriji ni težko odgovoriti, v praksi pa rešitve niso preproste in predvsem ni mogoče veliko storiti čez noč. Gore ne moremo premakniti, lahko pa prestavimo vsak kamen posebej. Javnih osebnosti žal ne moremo prisiliti k jezikovno brezhibnim nastopom, vsekakor pa bi morali pravilno rabo jezika zahtevati od učiteljev na vseh stopnjah izobraževanja. Pri tem bi se morali svoje odgovornosti zavedati tudi ravnatelji osnovnih in srednjih šol ter ob zaposlovanju novih učiteljev izbirati strokovno in jezikovno kompetentne ljudi s smislom za poučevanje, s hospitiranjem pa bi lahko pomanjkljivo jezikovno znanje zaznali in posamezne učitelje poslali na ustrezno izobraževanje.

Ana Jarc: S takšnim malomarnim odnosom do jezika negativno vplivamo na otroke; nezavedno jim sporočamo, da jeziku ne pripisujemo nobene vrednosti. Učenje maternega jezika se tudi ne bi smelo končati s srednjo šolo; moji bivši sošolci, ki sedaj obiskujejo bolj naravoslovnno orientirane fakultete in niso nikoli prav veliko brali, so na jezik čisto pozabili. Kar jih čisto nič ne moti, vse prevečkrat se tudi radi pošalijo na račun nas družboslovcev, češ: tega pa mi res ni treba znati za življenje. A takšni ljudje bodo nekoč tudi pisali diplome, članke, bodo na pomembnih položajih in zaradi njihovega pomanjkanja jezikovne zmožnosti lahko pride do številnih večjih in manjših zapletov.

Anka Supej: Zdi se mi nesprejemljivo, da učitelji, katerikoli predmet že učijo, ne znajo govoriti in pisati slovnično pravilno. Da bi se jezikovna kompetenca pri ljudeh na splošno izboljšala, bi bilo morda smiselno uvesti pouk slovenščine (pravopis, javno nastopanje ...) pri vseh študijskih smereh. In učitelji, če bi bili na jezikovno dovolj visokem nivoju, bi lahko učencem odštevali točke od jezikovno slabih izdelkov, pri pisanju esejev pa bi bilo dobro, da učenci

ne bi spoznali le svoje ocene, temveč da bi jim učitelj, recimo, označil, kje so pravopisne napake, oni pa bi potem sami skušal ugotoviti, kaj je bilo narobe. Iz učenja nizozemščine vem iz lastnih izkušenj, da je tak sistem zelo učinkovit, saj razmisliš o svojih napakah, ne pa da samo na hitro pogledaš učiteljeve popravke.

Znanosti se razvijajo, učni načrti temu sledijo, učne priprave so napisane v skladu z načrti, učitelji imajo zahtevano izobrazbo (diplome/doktorate = so usposobljeni za suvereno poučevanje), rezultati pa so pogosto pod pričakovanimi. Kako to razložiti?

Sonja Robič: Pričakovanja družbe oziroma izobraževalnega sistema do otrok so morda previsoka.

Zorica Petrović: Prepričana sem, da smo postavili prenizke standarde za strokovna in znanstvena dela, če nam niti za to ni mar, kako so napisana. Zakaj bi nam torej moralo biti mar za šolske spise? Učitelji imajo zahtevano izobrazbo, ta pa si naziva "akademska" vse prepogosto ne zasluži več. Pridobili smo si ustrezno izobrazbo, ali smo z njo dejansko usposobljeni za svoje delo, je pa zgolj retorično vprašanje. Edina rešitev bo dvig kakovosti izobraževanja na nekdanjo ali na še višjo raven.

Breda Črnčec: Učni načrti NISO usklajeni z razvojem pedagoške znanosti. Še vedno je preveč faktografskega učenja, ne naučimo pa otrok iskati podatke, sodelovati v skupini, ne naučimo samostojnosti in odgovornosti. Učne priprave niso vedno napisane v skladu z UN, ker jih pišejo posamezni učitelji za določene založbe, tako da bolj kot UN sledijo izdanim DZ in učbenikom.

Veliko učiteljev pri svojem delu ni suverenih – vedno so v strahu pred starši, ki vidijo samo svojega otroka in zahtevajo zanj najlažjo pot. Po drugi strani pa so učitelji pri svojih odločitvah deležni premalo podpore vodstva šole. Da rezultati niso takšni, kakršne si želimo, je krivo tudi to, da premalo upoštevamo otrokove sposobnosti – otrokom ne damo dovolj časa, prehitavamo jih z odgovori, ne dovolimo jim, da bi razmišljali in bili ustvarjalni, obremenjujemo jih z učenjem nepomembnih podatkov.

Jožica Frigelj: Mislim, da smo z razvojem znanosti podlegli le v smislu povečane količine podatkov. In pa z neskončnim drobljenjem na posamezne stroke. Marsikateri šolski sistem ima dokazano velike uspehe, pa imajo predmete združene v predmetna področja. Pri nas pa imamo poleg velikega števila predmetov še enormno količino izbirnih predmetov in potem vsak predmetni strokovnjak neguje le svoj vrtilček, informacij je ogromno in cilji predmeta se le še širijo. Pri tem pa ostajajo splošni cilji, kot so, recimo, razvoj ustvarjalnega ali kritičnega mišljenja, prepuščeni naključju. Podrobno pregledujemo vsak kamenček, mozaik pa ostaja sestavljen, namesto da bi določili temeljna znanja in vrednote, vse ostalo pa prepustili ustvarjalnosti učiteljev.

Janja Tasič: Eden glavnih razlogov je po mojem mnenju premalo ponavljanja, utrjevanja, treninga za pridobitev temeljnih znanj. Poleg tega bi lahko učenci imeli od pouka več, če bi bili razredi manjši, to pa je še posebej pomembno pri najnižji starosti – mlajši ko so učenci,

večkrat in več časa potrebujejo učitelja zase, in to ne glede na svoje sposobnosti. To pa je na začetku šolanja zelo pomembno, če hočemo, da se jim znanje ustrezno “naloži”.

Polona Legvart: Kot pravi Apple, smo učitelji zadnji javni uslužbenci, ki morajo imeti pred očmi skupno dobro, zato smo neoliberalcem v principu sumljivi in nas radi krivijo za vse mogoče. Saj nihče natančno ne pove, katerih pričakovanj ne izpolnjujemo, ampak preprosto nismo ok. Slovenski izobraženci so odlični, kar nam priznava cel svet, ampak doma nimajo cene, ker izobrazba na sploh nima cene. Nobena! Morda je to razlaga zakaj so rezultati našega dela “pogosto pod pričakovanimi”. PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS itd. nas niti ne razvrščajo tako slabo, kot nam očitajo domači nezadovoljneži. Ne vem, na podlagi česa bi od nas upravičeno pričakovali, da smo “svetovna špica”? Naložbe, družbeni ugled učiteljev, normativi, plače, štipendije, raziskave ...?

Katarina Kejžar: Poklic učitelja je poseben. Formalna izobrazba za dobrega učitelja ni dovolj. Ta poklic moraš nositi v sebi, želja po tem delu mora v človeku zoreti, rasti. Biti učitelj pomeni razumeti, doživljati, spodbujati, voditi ... mlade. Pomeni, kot je zapisal Spitzer v knjigi Digitalna demenca, razpihovati ogenj, ne pa polniti sode. In upam, da ne idealiziram preveč, če menim, da kot učitelji pogosteje služimo s tistim, kar smo, kot s tistim, kar znamo.

Ivica Pernat: Sistem izobraževanja, ki naj bi dal jezikovno kompetentne ljudi, je nekje odpovedal. Mogoče pri učiteljih? Več kot 15 let opažam, da se na pedagoške fakultete vpisujejo dijaki, ki so končali srednje šole povprečno ali celo podpovprečno. Ker tam pač ni omejitev!

Joža Primožič: Za doseganje dobrih rezultatov ni dovolj, da je učitelj na papirju usposobljen za suvereno poučevanje, ampak mora tudi dobro organizirati pouk in pošteno ocenjevati, kar pomeni, ločevati znanje od neznanja. Učitelj, ki daje nezadostne ocene, je “slab” in zlahka postane najšibkejši člen v šolski strukturi, torej ogrožena vrsta. Morda se tu skriva odgovor na vprašanje, zakaj v naši šoli toliko visokih ocen in tako malo znanja.

Mojca Osvald: Težavi sta v mojih očeh dve. Ena je učni načrt, ki da premalo svobode učitelju in postavi precej neživiljenjske zahteve. Druga pa je, da učitelj začetnik ob poplavi težav, ki jih ima, da se nauči vso potrebno snov, nima energije in ne mentorjev, ki bi mu pokazali svoje primere dobre prakse, v katerih bi lahko našel tudi primere, njemu pisane na kožo. Ko pa človek pridobi neke navade, jih zelo težko preseže.

Vladka Tucovič: Ljudje so formalno vse bolj izobraženi, torej na papirju, manjka pa jim razgledanosti, načitanosti, jezikovne kulture, širine duha ... iz tega vse izhaja.

Marko Stabej: Spreminjajo se tudi merila, spreminja se ves kontekst, spreminjajo se generacije, bistveno se je tudi povečal delež vključenih v srednje ter v visokošolsko izobraževanje. Pravico imamo pričakovati veliko – imamo pa tudi dolžnost: temeljito premišljevati, ali je pričakovanja mogoče dejansko uresničiti in kako.

Damjan Popič: Morda sam nisem tako optimističen, da bi preprosto verjel, da se znanost brez vsakih ovir svobodno in ažurno pretaka v učne načrte. Slednje bi bilo treba v prvi vrsti nekoliko oklestiti, seveda v skladu z vizijo pouka slovenščine, kot si ga želimo. In to je po mojem

mnenju vprašanje, ki si ga moramo zastaviti – kaj želimo od dijakov po koncu srednje šole? Zdaj od njih zahtevamo vse, dobimo pa bore malo. In to je slaba kupčija, predvsem za slovenščino in odnos šolarjev do nje.

Sonja Sibila Lebe: Napišem lahko svoje mnenje o stanju na univerzitetni ravni: pri nas je manjša uspešnost, kot bi lahko bila, povezana z nerazumljivimi pravili, saj bi morali biti sočasno odlični znanstveniki, odlični vodje projektov (v sodelovanju s prakso) in odlični pedagogi. Tako vsestranski in uspešen na vseh treh ravneh je le redko kdo – ena raven običajno vedno “šepa”. Le redki posamezniki so hkrati odlični raziskovalci, vodje projektov in povrh vsega še odlični pedagogi, kar naj bi bila njihova osnovna naloga. Upam, da ni preveč bogokletno, če zapišem, da bi moralo vodstvo fakultet opazovati, za kaj je kateri od zaposlenih najbolj primeren, in sodelavce ustrezno usmeriti tja z večino delovnega časa. Za vse, ki bi se izkazali kot zelo primerni za pedagoško delo, bi bilo treba organizirati delavnice, s katerimi bi jim pomagali biti uspešni: ne le, kako pripraviti dobre prosojnice, temveč tudi, kako komplicirane reči povedati enostavno in kako organizirati pedagoški proces tako, da bo zanimiv za generacije, ki prihajajo v tem času na naše institucije in ki jim v angleščini rečejo “digitalni govorci” (angl. digital natives).

Mladina in njeno dojemanje se namreč zelo hitro spreminjata in na univerzitetni ravni imamo pogosto občutek, da moramo biti bolj animatorji in cirkuški artisti kot predavatelji, če želimo pritegniti pozornost študentov, in srečujemo se z novimi situacijami, ki so na robu tega, da bi jih človek imenoval provokacija: študentje sledijo predavanjem tudi ob vključenem PC in sproti po spletu preverjajo vsako besedo, ki jo izustimo, njeno ustreznost/pravilnost – na tako se bo očitno treba navaditi.

Barbara Müller: Zagotovo so slabši rezultati povezani tudi z dejstvom, da imajo učitelji vse večje težave pri ohranjanju reda in discipline v razredu, zaradi česar učnega načrta ne morejo izvajati tako, kot so si ga zamislili, obenem pa nimajo nikakršnih vzvodov za ukrepanje ob kršitvah. Tu spet stopi v ospredje medsebojno sovplivanje znotraj trikotnika šola–družina–družba. Prizadevanja zgolj na enem izmed teh področij ob hkratnem zanemarjanju na drugih dveh pač ne morejo prinesiti napredka in dobrih rezultatov. Kot že rečeno, se v sodobnem času še zlasti krepi vpliv družbe kot celote, prek tega pa vloga množičnih medijev, kot so televizija in družbena omrežja. Dokler bo vpliv družine v (jezikovnem) razvoju otrok in mladih plahnel, obenem pa se bo krepil vpliv (dvomljivih) množičnih občil vseh vrst, tudi od šolskega sistema in učiteljev ne moremo pričakovati čudežev.

Ana Jarc: Sem študentka prvega letnika slovenistike in priznati moram, da sem se šele letos začela zares učiti slovenščine. V srednji šoli vse poteka tako hitro, tako na splošno je vse povedano, da sem se naučila zelo malo. Nisem prepričana, ali je za to krivo pomanjkanje časa, saj enostavno ni bilo časa za temeljito razlago, ali pa so za to krivi profesorji – za dokončanje šolanja je konec koncev treba biti le delaven. Eseji so mi šli dobro, ker sem vedno veliko brala, in še vedno trdim, da se z branjem naučimo največ, slovnična preverjanja znanja pa so bila porazna. Nekako se je vedno pričakovalo, da določene stvari že vemo, da jih vlačimo s sabo še iz osnovne šole. Na univerzo sem tako prišla brez dobrega predznanja, hitro pa se je izkazalo, da

se vse tisto, kar se mi je nekoč zdelo nemogoče razumeti, dejansko da naučiti. Ni tako težko in velika škoda je, da se, vsaj na videz, tega ne da vključiti v učni program.

Anka Supej: Mislim, da niso vsi, ki se vpišejo na pedagoške programe, “učiteljski tip” – nekateri so brez energije, karizme in zdi se, da so se vpisali tja, ker veljajo mnogi pedagoški študiji za enostavne, za take, ki jih lahko končaš z levo roko. Za razliko od veliko drugih smeri, kjer se postavlja vprašanje, kaj sploh lahko delaš po končanem študiju, je odgovor pri pedagoških smereh jasen – lahko si učitelj. Zaradi teh dveh razlogov mislim, da so mnogi učitelji, kljub njihovi ustrezni izobrazbi, nemotivirani za to, da bi ustrezno opravljali svoje delo. Nič drugače ni pri univerzitetnih profesorjih – mnogi opravljajo profesorsko delo le zato, ker morajo imeti tudi nekaj pedagoških ur, ker so del njihove pogodbe. Medtem ko bi raje opravljali raziskovalno delo, so prisiljeni tudi učiti. In ker nekateri pač niso pedagogi, se to brez dvoma odraža tudi v uspehu njihovih študentov, saj potrebuješ brez dobrega učitelja precej več samomotivacije, če hočeš nadoknaditi to, česar ti niso dala taka predavanja.

“NAGRADNO” VPRAŠANJE: Anketa je namenjena udeležnim na različnih stopnjah izobraževanja in njegovim opazovalcem, zato vas nekatera vprašanja gotovo niso najbolj nagovorila, kakšno konkretno pa morda pogrešate. Prosim, postavite si ga sami in odgovorite nanj!

Zorica Petrović: Kaj si obetam od te ankete?

Morda to, da bo ostrina odgovorov končno spravila v zadrego odgovorne za tako stanje v dolini šentflorjanski. Rešitev pa seveda ne pričakujem. ☺

Polona Legvart: Kakšen je pomen kulturne vzgoje v šoli?

Slovenščino praviloma kar enačimo s kulturno vzgojo v šoli, kar običajno pomeni pripravo proslav, recitalov, uprizoritev, šolskega glasila ... Sama mislim, da gre za veliko več: kulturna vzgoja mora biti kontrapunkt potrošništvu. Kultura vedno naslavlja posameznikovo ustvarjalnost, ki se pokaže pri dojemanju književnega dela, gledališke predstave, filma, likovne razstave, plesa itd. Šola mora biti interpretativni prostor za vsa ta kulturna doživetja. Z učenci se dogovarjam o izboru kulturnih dogodkov, o njihovi vsebini, o povezavi z učno snovjo in vsakdanjostjo. Žal obstajajo glede tega tudi omejitve, kot so urnik, interes kulturnih institucij, vstopnine. Pomembno je, da ima šola svoje kulturne skupine, ki jih vodijo usposobljeni mentorji, ki se lotevajo domišljenih repertoarjev. Vse to razumem kot aktiven odpor šole proti poneumljanju resničnosti šovov, kiča in praznega zabavljaštva, po možnosti še v nedoumljivi jezikovni spakedranščini. Za vse to učitelji in šole niso deležni nobenih družbenih spodbud, ampak se prej zdi, da je država na strani poneumljanja.

Nejc Rožman Ivančič: Današnja oblika mature?

Hude pomisleke imam v zvezi z maturitetnimi nalogami, saj se matura iz slovenščine v 20 letih ni prilagajala spremenjenim šolskim in širšim družbenim spremembam. Vprašanje je, ali sedanja matura zares zagotavlja jezikovni standard, ki naj bi ga maturant dosegel.

Joža Primožič: Kaj lahko stori stroka?

Kazalo bi razmisliti o pripravi poljudnih jezikovnih priročnikov, kajti znanstveni so prezahtevni za jeziko(slo)vno slabše usposobljenega uporabnika. Takšnih pa je večina. Celo med izobraženci.

Vladka Tucovič: Samo ena misel:

Včasih imam občutek, da mi od vsega mojega dodiplomskega študija največ koristi uporaba praktičnega pravopisnega in stilističnega znanja, zato menim, da bi od osnovne in srednje šole do fakultete morali največ delati ravno na teh vsebinah.

Sonja Sibila Lebe: Za konec rada dam kakšno pozitivno misel – a to, kar sem pred kratkim doživela, me je najprej “sesulo”, potem pa mi dalo misliti, kako reči popraviti:

Študente občasno povabim na kavo, da se v malo bolj sproščenem vzdušju pogovarjam z njimi o tem, kako gledajo na življenje, svoj študij, kakšna so njihova pričakovanja (tudi do mene kot profesorice) ipd.

Pogovor je med drugim nanesel tudi na to, kako pomemben je jezik. Ena izmed študentk je takrat rekla, da ji je žal, da se je rodila v državi, kjer je uradni jezik slovenščina – da bi bilo bolje, če bi bila nemščina ali angleščina, ker ta jezika govori več ljudi. Kmalu ji je pritegnila še druga. Vprašala sem ju, kaj menita, kdaj spada jezik med “velike”, pa sta menili, da bi ga moralo govoriti vsaj 50 milijonov ljudi. Nihče od navzočih ni vedel, da je merilo milijon, in da ga Slovenci torej 100-odstotno presegamo. Vprašala sem jih tudi, ali niso nič ponosni na to, da so Slovenci, in jih spomnila, da bi si ljudje, ki živijo zelo blizu nas, na primer v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Makedoniji – da ne govorimo o drugih, nerazvitih državah sveta – zelo želeli menjati svojo domovino z njimi. Nekaj se jih je zamislilo ...

Kdaj, kje in kdo vse tu ni opravil svojega dela, kot bi ga moral, da se mladi ne zavedajo, kaj je domovina, iz katerih gradnikov je sestavljena? Da to niso le kvadratni kilometri površine, ampak tudi jezik, vera in kultura, ki izhaja iz njiju in nas dela posebne, da imamo kot narod svojo “prstni odtis”?

Svoje naloge očitno niso opravili starši, ki jezika niso imeli za vrednoto, ki bi jo zavestno posredovali dalje kot dragocenost. Morda bi se to dali razložiti s predpostavko, da so pač preprosti in da reči prav dobro ne razumejo: kaj pa diplomirane vzgojiteljice in učitelji v naših vrtcih ter osnovnih in srednjih šolah? Ali mlade ljudi, ki jih spremljajo pri odraščanju, učijo ljubezni do domovine, do slovenstva – ali pa menijo, da to ni njihova naloga, ker ni del učnega načrta pri njihovem predmetu? Če slednje: kako so torej vzgojitelje in učitelje naših otrok za njihovo poslanstvo usposobili na fakultetah? So jim povedali, katere vrednote naj posredujejo dalje ne glede na to, ali učijo matematiko, telovadbo ali slovenščino, in kako naj to počnejo? Kajti če sami tega ne nosijo v sebi, tega seveda ne morejo posredovati dalje ...

No, pa še malo manj pesimistično za konec: vse, česar v tem trenutku (še) ni, predstavlja izziv, da to naredimo. Za začetek smernice/navodila za učitelje na vseh ravneh, da občutek ponosa na domovino in na slovenstvo vpletajo v pouk tudi takrat, ko to ni pglavitna tema poučevanja. Sama študentom med drugim na začetku predavanj pokažem katerega od fotografskih potopisov Janeza Medveška, popotnika po Sloveniji, ki predstavlja lepote naše domovine v lepih kolažih in na vsaki drugi prosojnici napiše, da živimo v rajju. Upam, da si to do konca semestra zapomnijo.

Marta Kocjan Barle: Kaj bi bilo treba storiti za boljše poučevanje slovenskega jezika?

Najprej bi morali v slovnčnih, pravopisnih in pravorečnih ter pisnih veščinah izuriti učitelje in jih dobro seznaniti z razporeditvijo jezikovnih tem po razredih, da bi se izognili nespo-razumom. Nekateri učitelji na nižji stopnji in slovenisti po mojih izkušnjah o tem premalo vejo, zato z nekaterimi temami na nižji stopnji pretiravajo in jih mimo učnega načrta in učbeniških gradiv uvajajo ter “neznanje” tudi ocenjujejo. Takšen tipičen primer je vejica, ki se je učenci do 6. razreda lahko naučijo z bolj ali manj večjim posnemanjem, zato naj se je ne bi ocenjevalo, ampak le popravljalo, uzavestijo pa jo lahko šele v višjih razredih, ko se seznanijo z veznikom in drugimi besednimi vrstami v vezniški vlogi ter skladnjo. Zaradi prepogostega spreminjanja učnega načrta in učbeniških gradiv ter z njimi povezane založniške politike – tudi pretiranega vpliva posamezne založbe in prepletov interesov posameznikov in šolskih oblasti – prevelikih administrativnih obveznosti učiteljev, pomanjkljivega slovnčnega, pravopisnega in pravorečnega izobraževanja je jezikovne cilje težko doseči. Jezikovno izobraževanje učiteljev naj bi bilo stalno, njihovo znanje bi se moralo občasno preverjati in neznanje tudi sankcionirati.

Nekaj manjših posegov bi terjalo tudi sedanji učni načrt. Jezikovne teme – osnovne in bistvene so že zajete, iz prejšnje različice so po nepotrebnem izpuščene le sklanjatve – naj bi se razvrstile od 6. razreda dalje. Pomanjkljivost vidim v razporeditvi jezikovnih tem, saj so nekatere obravnavane že v prvi triadi in se nadgrajujejo v drugi. Do 6. razreda naj bi učenci usvojili samo nekaj potrebnih strokovnih izrazov, npr. poved, mala in velika začetnica, ločilo, pika, kličaj, vejica, in to ob branju in pisanju. Preveč poudarka je na neleposlovnih besedilnih vrstah (nekatero hitro zastarijo ali pa so že na samem začetku neaktualne), še posebej na njihovem preučevanju, saj se nekatere ponovijo in razširijo še na srednji šoli oz. gimnaziji. Podobno bi lahko ravnali z učnim načrtom za te šole. Jezikovne teme bi lahko temeljito skrčili na npr. zgodovino jezika, razvoj jezika in pisave, vlogo slovenščine, zahtevnejša pravopisna vprašanja ter sistematični pregled slovnčnih, pravopisnih in pravorečnih osnov, pridobljenih na osnovni šoli, večino časa pa naj bi posvečali predvsem branju in preučevanju leposlovja ter pisanju in govorjenju.

Svoje bi morali prispevati politika in stroka: k sestavi učnega načrta bi morali poleg jezikoslovcev in pedagogov pritegniti tudi koga z bogato jezikovno prakso (urednika ali lektorja) in ugledno javno osebnost. Vsak član skupine bi se moral najprej odreči osebnim afinitetam in specialnostim ter se zavezati konstruktivnemu in argumentiranemu dialogu.

Razmisliti bi morali tudi o učbeniških gradivih. Če bi jih še naprej izdajali množično, potem bi morali prepustiti prosto izbiro učiteljem ter prepovedati kakršne koli reklamne in promocijske dejavnosti založb za učitelje po šolah ali zunaj njih. Če bi se odločili za eno samo različico, potem bi morala biti avtorska ekipa, sestavljena iz odličnih učiteljev, jezikoslovcev in praktikov, nadvse skrbno izbrana in tudi odgovorno nadzirana, učbeniško gradivo pa bi moralo prestati preizkusno dobo pred dokončnim natisom in uporabo v vseh šolah. Učbeniško gradivo naj bi veljalo 10 let, v njem bi se odpravljale samo morebitne napake in pomanjkljivosti.